Naleving van contact-/omgangsafspraken na scheiding: een rechtsvergelijkend en sociaalwetenschappelijk perspectief

Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het WODC,
Ministerie van Justitie en Veiligheid

M.V. Antokolskaia (ACFL, VU Amsterdam), C.G. Jeppesen de Boer (UCERF, UU), G.C.A.M. Ruitenberg (ACFL, VU Amsterdam), W.M. Schrama (UCERF, UU), I.E. van der Valk (Faculteit Sociale Wetenschappen, UU), P. Vrolijk (Faculteit Sociale Wetenschappen, UU)







©2019 WODC, Ministerie van Justitie en Veiligheid. Auteursrechten voorbehouden

INHOUDSOPGAVE

DEEL I: INLEIDING EN METHODEN 1
1. DE AANLEIDING VOOR HET ONDERZOEK
2. CONTEXT EN ACHTERGROND VAN HET ONDERZOEK 1
3. TERMINOLOGIE: CONTACT/OMGANG 6
4. METHODEN 6
5. LEESWIJZER 8

DEEL II AFSPRAKEN CONTACT/OMGANG MAKEN EN NALEVEN 10
1. INLEIDING 10
1.1 Onderzoeksvragen 10
1.2 Methoden van het juridisch onderzoek 10
2. JURIDISCH KADER AFSPRAKEN OVER CONTACT/OMGANG 13
2.1 Juridische kaders afspraken maken over contact/omgang 13
2.2 Het ouderschapsplan 15
2.3 Wijzigen van afspraken 36
2.4 Evaluaties van het ouderschapsplan 40
2.5 Conclusies 45
3. JURIDISCH KADER INZAKE INSTRUMENTEN OM NALEVING TE BEVORDEREN 48
3.1 Inleiding 48
3.2 Internationaal kader: art. 8 EVRM en art. 3 IVRK 52
3.3 Civielrechtelijke instrumenten 55
3.4 Strafrechtelijke instrumenten 90
3.5 Een combinatie van instrumenten 97
3.6 Conclusie 98

DEEL III: OORZAKEN EN VERKLARINGEN VOOR HET NIET NALEVEN VAN CONTACT/OMGANGSREGELINGEN 101
1. INLEIDING 101
2. METHODEN 102
3. BEKNOPT LITERATUURONDERZOEK 103
3.1 Introductie 103
3.2 Methode 105
3.3 Resultaten 105
3.4 Conclusie literatuur 125
4. DOSSIERONDERZOEK RAAD VOOR DE KINDERBESCHERMING 128
4.1 Inleiding 128
4.2 Methode 129
4.3 Resultaten 13
4.4 Conclusie en discussie 153
5. INTERVIEWS 158
5.1 Inleiding 158

5.2 Methode 159
5.3 Resultaten interviews deskundigen 161
5.4 Resultaten interviews ouders 173
5.5 Resultaten interviews jongeren 187
6. ANALYSES OP BESTAANDE DATA 196
6.1 Introductie 196
6.2 Gezinnen en scheiding 197
6.3 KIES voor het kind! 209
6.4 Scholieren en gezinnen 2013 217
6.5 Conclusie data-analyses 225
7. CONCLUSIE 227
7.1 Introductie 227
7.2 Het belang van omgang voor kinderen 228
7.3 Problemen 230
7.4 Conflicten en slechte samenwerking als ouders 231
7.5 Afspraken 234
7.6 Proces rondom scheiding en acceptatie scheiding 236
7.7 Discussie en oplossingsrichtingen 237
7.8 Beperkingen van het onderzoek 243

DEEL IV: BUITENLANDSE STELSELS – AFSPRAKEN CONTACT/OMGANG MAKEN EN NALEVEN 245
1. INLEIDING 245
2. AUSTRALIË 246
2.1 Inleiding Australië 246
2.2. Juridisch kader afspraken over omgang maken en naleven 247
2.3 Empirische onderzoeksresultaten omgang na scheiding 256
3. DENEMARKEN 262
3.1 Inleiding Denemarken 262
3.2 Juridisch kader afspraken over omgang maken en naleven 264
3.3 Empirische onderzoeksresultaten omgang 269
4. NOORWEGEN 274
4.1 Inleiding Noorwegen 274
4.2 Juridisch kader afspraken over omgang maken en naleven 275
4.3 Empirische onderzoeksresultaten omgang 282
5. VERGELIJKENDE SYNTHESE 288
5.1 Echtscheidingsprocedure 288
5.2 Geschillen over kinderen 289
5.3 Het bevorderen van gelijkheid van ouders na de scheiding 289
5.4 Het maken van afspraken over kinderen na de scheiding 290
5.5 Ontmoediging van het procederen 291
5.6 Afdwinging van nakoming van de afspraken over omgang 293
5.7 Empirische onderzoeksresultaten omgang met kinderen na scheiding 295
6. CONCLUSIE RECHTVERGELIJKEND ONDERZOEK 297

DEEL V: CONCLUSIES 302
1. HET MAKEN VAN AFSPRAKEN (ONDERZOEKSVRAAG 1) 302
2. INSTRUMENTEN TER NALEVING (ONDERZOEKSVRAAG 4) 304
3. RESULTATEN UIT HET SOCIAALWETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK 305
4. RESULTATEN UIT HET RECHTSVERGELIJKEND ONDERZOEK 313
5. AANKNOPINGSPUNTEN VOOR VERBETERING 313

BIJLAGE I LEDEN VAN DE BEGELEIDINGSCOMMISSIE 321
BIJLAGE II LIJST VAN GEÏNTERVIEWDE DESKUNDIGEN 322
BIJLAGE III INTERVIEWS MET JURIDISCH DESKUNDIGEN 324
BIJLAGE IV KORTE BESCHRIJVING DATASETS 350
BIJLAGE V TOPICLIJSTEN INTERVIEWS DESKUNDIGEN, OUDERS EN JONGEREN 351
BIJLAGE VI INTERVIEW MET AUSTRALISCHE DEKSUNDIGE 357

DEEL I: INLEIDING EN METHODEN

1. De aanleiding voor het onderzoek

Scheidingen van ouders met minderjarige kinderen hebben sinds geruime tijd de aandacht van de wetgever en beleidsmakers. Er bestaat een breed gedeelde zorg over complexe scheidingen ('vechtscheidingen') en de gevolgen daarvan voor kinderen en ouders. In de Tweede Kamer zijn diverse debatten gevoerd op basis waarvan uiteenlopende beleidsmaatregelen zijn genomen. Een in 2014 opgesteld uitvoeringsplan van de ministeries van Veiligheid en Justitie en Volksgezondheid, Welzijn en Sport om de positie van kinderen in een hoog conflictueuze scheiding te verbeteren, is daar een onderdeel van. Dit plan richt zich op het voorkomen, vroegtijdig signaleren, stoppen en schade beperken van de gevolgen van een complexe scheiding. In 2016 is een Divorce Challenge uitgeschreven waarbij de samenleving is uitgenodigd om met vernieuwende ideeën te komen om een groot maatschappelijk probleem – kinderen die schade lijden door een complexe scheiding – aan te pakken.[1] Daarnaast zijn andere initiatieven vanuit de overheid ondernomen om het aantal complexe scheidingen terug te dringen. Onder een complexe scheiding wordt dan de situatie verstaan waarin 'ouders er samen niet uit komen en waarin onenigheid omslaat in voortdurend conflict'. De Raad voor de rechtspraak heeft in het 'Visiedocument Rechtspraak, (echt)scheiding ouders met kinderen' een aantal suggesties voor de kortere en langere termijn gedaan.[2] Ook is er, om meer zicht te krijgen meer onderzoek verricht, onder andere door het WODC naar woonarrangementen van kinderen na scheiding.[3] In februari 2018 presenteerde het Platform en uitvoeringsprogramma 'Scheiden zonder schade' – een samenwerking van de ministeries van JenV en VWS in partnerschap met de VNG en een groot aantal maatschappelijke organisaties onder leiding van André Rouvoet – een verslag van activiteiten en oplossingsrichtingen om complexe scheidingen tegen te gaan.[4] Vervolgens zijn verdere stappen gezet die vorm krijgen in een conceptwetsvoorstel voor een Experimentenwet Rechtspleging waarbinnen mogelijkheden worden gecreëerd om te experimenteren; de introductie van een gezinsvertegenwoordiger maakt hiervan deel uit. Deze zou een de-escalerende rol kunnen spelen in het verminderen van de

[1] *Kamerstukken II* 2016-2017, 33 836 nr. 21.
[2] Raad voor de rechtspraak, Visiedocument Rechtspraak (echt)scheiding ouders met kinderen, 10 oktober 2016, https://www.rechtspraak.nl/SiteCollectionDocuments/visiedocument-vechtscheidingen.pdf (laatst geraadpleegd 1-12-2018).
[3] T. Geurts, Woonarrangementen van kinderen na scheiding, contactverlies met de uitwonende ouder en de effectiviteit van het ouderschapsplan, Bevindingen uit recente promotieonderzoeken, Memorandum 2017-1, Den Haag: WODC, 2017.
[4] A. Rouvoet, Scheiden… en de kinderen dan?, Agenda voor actie, Platform Scheiden zonder Schade, Den Haag, februari 2018.

scheidingsproblematiek en de schadelijke gevolgen die dit voor kinderen (en ouders) heeft.[5] Deze ontwikkelingen laten zien dat het onderhavige onderzoek naar afspraken over omgang in deze bredere context moet worden gezien. Het onderhavige onderzoek over nakoming van afspraken over contact/omgang met kinderen na scheiding beslaat daarbinnen een klein onderdeel van de bredere problematiek van scheidingen met minderjarige kinderen, die op veel meer aspecten betrekking heeft.

De directe aanleiding voor dit onderzoek is een toezegging van de minister van Veiligheid en Justitie aan de Tweede Kamer om onderzoek te laten doen naar contactverlies na scheiding.[6] In een motie hebben de Kamerleden Bergkamp en Van Nispen om onderzoek gevraagd naar deze problematiek.[7] Het onderhavige rapport geeft hier uitvoering aan.

De onderstaande onderzoeksvragen zijn tot stand gekomen in overleg met de opdrachtgever.

1. Welke (juridische) mogelijkheden en verplichtingen zijn er voor ouders om tot afspraken te komen over contact/omgang met hun (minderjarige) kinderen na hun scheiding? Wat zijn de mogelijkheden en verplichtingen hiertoe in het Australische, Deense en Noorse recht?
2. Welke oorzaken en verklaringen kunnen in de (wetenschappelijke literatuur) worden onderscheiden voor het niet nakomen van de gemaakte afspraken over contact/omgang met de bij een scheiding betrokken (minderjarige) kinderen?
3. Wat leren deze inzichten over het niet nakomen van afspraken rond contact/omgang met kinderen binnen de Nederlandse context? Dienen zich hierbij verschillen aan tussen bepaalde groepen in de samenleving?
4. Welke (juridische) mogelijkheden bestaan om alsnog te komen tot de naleving van de gemaakte afspraken? Op welke wijze verloopt het gebruikmaken van deze mogelijkheden in de praktijk? Welke knelpunten doen zich hierbij eventueel voor? Hoe wordt in het Australische, Deense en Noorse recht met deze problemen omgegaan?
5. In hoeverre bieden de gevonden oorzaken en verklaringen voor het niet nakomen van afspraken rond contact/omgang met kinderen en de mogelijkheden die er zijn om alsnog tot naleving van deze afspraken te komen aanknopingspunten voor het terugdringen van het aantal

[5] Concept Voorstel van wet Regels betreffende experimenten in de rechtspraak (Experimentenwet rechtspleging) en de concept Memorie van Toelichting.
[6] *Kamerstukken II* 2016-2017, 33 836 nr. 20.
[7] *Kamerstukken II* 2015-2016, 34 168 nr. 12.

scheidingen waarbij gemaakte afspraken over de omgang niet worden nagekomen?

Bij deze onderzoeksvragen gaat het om afspraken over contact/omgang na scheiding. Daaronder wordt in dit onderzoek verstaan zowel de situatie waarin de ouders formele als het geval waarin zij informele afspraken hebben gemaakt. Doorgaans maken ouders bij de scheiding afspraken in de vorm van een ouderschapsplan, maar het kan in dit onderzoek ook gaan om afspraken die ouders onderling maken die zij vervolgens niet nakomen. Het gaat dus niet om omgangsregelingen die door de rechter zijn vastgesteld. Een tweede punt is dat onder de betrokken ouders zowel gescheiden ouders begrepen worden die waren gehuwd of een geregistreerd partnerschap hadden, als de ouders die een informele relatie hebben verbroken. Vanuit juridisch perspectief zijn dit twee verschillende groepen, die beide in het onderzoek betrokken worden (zie deel II, hoofdstuk 2).

2. Context en achtergrond van het onderzoek

Contact en omgang zijn aan de orde als er een scheiding van de ouders plaatsvindt. In dat kader is het toegenomen aantal scheidingen van belang. In 2017 waren er in totaal ongeveer 32.775 minderjarige kinderen betrokken bij 18.178 echtscheidingen. Het gaat hierbij om echtscheidingen (94%) maar ook om scheidingen van geregistreerde partners (6%). Naast huwelijken en geregistreerde partnerschappen is een aanzienlijk deel van de ouders ongehuwd samenwonend. Exacte gegevens over het aantal samenwonende ouders met minderjarige kinderen die uit elkaar gaan, zijn niet beschikbaar. Wel zijn er gegevens over het aantal kinderen dat niet opgroeit met beide juridische ouders en dit aantal is sterk gestegen.[8] Er zijn naar schatting 70.000 thuiswonende kinderen per jaar die met een scheiding van de ouders te maken hebben; hierbij gaat het dus om zowel (echt)scheidingen als verbroken samenwoonrelaties. Bij de meeste scheidingen komen ouders er samen uit, maar naar schatting krijgt 15-20% van het totaal aantal kinderen na scheiding te maken met een complexe scheiding. Het gaat dan naar schatting om 10.500 tot 14.000 kinderen per jaar.[9] Na een (echt)scheiding hebben kinderen van wie de ouders gezamenlijk gezag hebben, recht op een gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders met gezag (art. 1:247 lid 4 BW); dat houdt dus een recht in om contact/omgang met elkaar te hebben. Dat uitgangspunt geldt ook voor het kind en de niet met gezag belaste ouder: ook

[8] CBS Statline, geraadpleegd december 2018; M. Ter Voert, Factsheet 2018-5, Scheidingen 2017. Gerechtelijke procedures en gesubsidieerde rechtsbijstand, WODC 2018.
[9] M.N. Baracs & E.J.M. Vreeburg-Van der Laan Vechtende ouders, het kind in de knel, Adviesrapport Kinderombudsman over het verbeteren van de positie van kinderen in vechtscheidingen, KOM003/2014, p. 16.

als er geen gezag is hebben kind en ouder recht op contact en omgang met elkaar. Dit recht op contact/omgang is gewaarborgd in de artikelen 8 EVRM, 1:247 lid 3 BW, 1:377a lid 1 BW en artikel 9 lid 3 IVRK en 24 lid 3 Handvest van de Grondrechten van de EU.

Het juridisch uitgangspunt – een recht op omgang tussen kind en ouder – stemt overeen met sociaalwetenschappelijke inzichten dat contact/omgang belangrijk is voor kinderen. Contact met ouders is een voorwaarde voor het hebben en ontwikkelen van een band, en meer contact met een ouder na scheiding hangt doorgaans samen met een betere relatiekwaliteit. Kinderen functioneren beter en ontwikkelen zich gunstiger wanneer zij na de scheiding een positieve, ondersteunende relatie hebben met beide ouders.[10] Ook zijn er aanwijzingen dat een slechte naleving van afspraken over contact/omgang negatieve gevolgen voor kinderen kan hebben. Een direct verband tussen contactfrequentie met uitwonende ouders (meestal vaders) en welzijn van kinderen wordt in de meeste onderzoeken echter niet aangetoond. Ook is het moeilijk om een algemeen antwoord te geven op de vraag wat meer negatieve invloed heeft op kinderen: blootstelling aan ouderlijke conflicten of verlies van regelmatig contact met een van de ouders. Meer onderzoek is nodig om te kunnen bepalen onder welke voorwaarden en voor welke kinderen bepaalde zorg- en omgangsregelingen geschikt zijn (zie deel III, hoofdstuk 1).

Na een (echt)scheiding moet bepaald worden waar de kinderen gaan wonen (art. 815 Rv, art. 1:247a BW). Tussen de ouders en kinderen moet helder worden bij een scheiding, of later, hoe vorm wordt gegeven aan het ouderschap, waar het kind verblijft en wanneer het met de andere oude contact en omgang heeft. Daarbij zijn verschillende varianten te onderscheiden. In de literatuur wordt de nieuwe woonsituatie veelal beschreven aan de hand van drie typen: het moedergezin, het co-oudergezin en het vadergezin.[11] Het moedergezin, waarbij de kinderen bij hun moeder wonen en op regelmatige basis contact hebben met hun uitwonende vader, is het meest voorkomende type. Daarnaast blijkt dat ouders in toenemende mate kiezen voor co-ouderschap, al is de definitie van dit begrip niet eenduidig. Bij deze invulling verblijven de kinderen in ongeveer gelijke mate bij zowel de moeder als de vader. Het vadergezin tot slot, waarbij de kinderen bij hun vader wonen en op regelmatige basis contact hebben met hun moeder, komt het minst

[10] W.V. Fabricius en L.J. Luecken, 'Postdivorce living arrangements, parent conflict, and long-term physical heath correlates for children of divorce', *Journal of Family Psychology* 2007, Vol. 21, p. 195-205; M.E. Lamb, 'Does shared parenting by separated parents affect the adjustment of young children?', *Journal of Child Custody* 2018, Vol. 15, p. 16-25.

[11] T. Geurts, Woonarrangementen van kinderen na scheiding, contactverlies met de uitwonende ouder en de effectiviteit van het ouderschapsplan, Bevindingen uit recente promotieonderzoeken, Memorandum 2017-1, Den Haag: WODC, 2017, p. 10.

voor.[12] De afspraken over omgang met de andere ouder hangen dus nauw samen met afspraken over waar het kind zijn hoofdverblijf heeft. Van belang is dat een deel van de ouders niet in staat is om afspraken over contact/omgang na scheiding te maken, of om eerder gemaakte afspraken samen te herzien, als dat nodig is. In die gevallen stelt de rechter een contact-/omgangsregeling vast. Dat kan zijn bij de echtscheidingsbeslissing of bij een afzonderlijke beslissing, kort of lang na de scheiding. Deze groep ouders komt er samen niet uit, en komt dus niet tot afspraken. Bij deze ouders is de kans aanwezig dat de door de rechter vastgestelde regeling niet wordt nagekomen. Ook als ouders zelf afspraken hebben gemaakt, betekent dat niet altijd dat de ouders en het kind zich hieraan houden. Contact- en omgangsregelingen zijn een grote bron van conflict van ouders na scheiding (zie deel III, hoofdstuk 3). Een doel van recente wetgeving (Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding[13]) is om het aandeel kinderen dat geen contact meer heeft met een ouder, te verkleinen. Uit sociaalwetenschappelijk onderzoek blijkt dat een deel van de kinderen geen contact/omgang na scheiding heeft met de uitwonende ouder. Daarin heeft zich een ontwikkeling voorgedaan. Het percentage kinderen dat helemaal geen contact heeft met de uitwonende ouder blijkt gedurende de laatste vijftien jaar in Nederland langzaam te zijn afgenomen van circa 25 naar ongeveer 15%.[14] Tegelijkertijd is het aantal co-oudergezinnen toegenomen tot ongeveer 27%. In de co-ouderschapssituatie hebben kinderen nagenoeg gelijk contact met beide ouders.

In gevallen van niet-naleving van afspraken over contact/omgang kan de andere ouder naar de rechter gaan om nakoming te vragen. Daarbij staat een heel palet aan mogelijkheden ter beschikking, van omgangsbemiddeling tot het opleggen door de rechter van een dwangsom, van een route via de strafrechter tot een omgangsondertoezichtstelling. Er bestaat weinig inzicht in het gebruik van deze verschillende opties en of dit ertoe leidt dat het contact/omgang daarna wel beter wordt nageleefd. In dit onderzoek wordt daarom nagegaan hoe ouders tot afspraken over contact/omgang komen (onderzoeksvraag 1), welke middelen er zijn om naleving van afspraken te verbeteren (onderzoeksvraag 4), en wordt de vraag beantwoord wat uit sociaalwetenschappelijk onderzoek bekend is over verklaringen en oorzaken voor het niet nakomen van afspraken over contact/omgang en wat deze inzichten in de Nederlandse context betekenen (onderzoeksvragen 2 en 3). Om zicht te krijgen op andere manieren waarop ouders

[12] T. Geurts, Woonarrangementen van kinderen na scheiding, contactverlies met de uitwonende ouder en de effectiviteit van het ouderschapsplan, Bevindingen uit recente promotieonderzoeken, Memorandum 2017-1, Den Haag: WODC, 2017, p. 10.
[13] Stb. 2008, 500.
[14] E. Spruijt, H. Kormos, Handboek scheiden en de kinderen, Bohn Stafleu van Loghum, 2014; M. Kalmijn, 'Father-Child Relations after Divorce in Four European Countries: Patterns and Determinants', *Comparative Population Studies* 2015, Vol. 40, p. 251-276.

tot afspraken over contact/omgang kunnen komen en naleven wordt rechtsvergelijkend onderzoek gedaan in drie andere landen. Dit alles heeft tot doel de vraag te beantwoorden welke aanknopingspunten er zijn om de huidige situatie op dit punt in Nederland te verbeteren (onderzoeksvraag 5).

3. Terminologie: contact/omgang

Het begrip omgang is geen eenduidige term. Voor een goed begrip is van belang twee situaties te onderscheiden: allebei de ouders hebben gezag over het kind – aangeduid met gezamenlijk gezag – of een ouder heeft alleen het gezag over het kind, en de andere ouder is wel juridisch ouder, maar heeft geen gezag. Dat kan het geval zijn voor ongehuwde vaders, die het gezag niet samen met de moeder hebben aangevraagd. De wetgever hanteert sinds de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding in 2009 twee verschillende termen voor het contact tussen de ouder en het kind na scheiding. In het Burgerlijk Wetboek is de term 'verdeling of toedeling van zorg- en opvoedingstaken'[15] gereserveerd voor het geval waarin beide ouders gezamenlijk gezag over de kinderen hebben. Het contact met de ouder waar het kind niet zijn hoofdverblijf heeft, zou niet langer, zoals tot 2009 wel het geval was, met de term omgang aangeduid worden. De term 'omgang' impliceert namelijk dat een ouder het kind verzorgt en de andere het slechts af en toe ziet, hetgeen haaks staat op de gedachte van de wetgever dat beide ouders ook na de scheiding gelijkwaardige opvoeders (moeten) zijn.[16] Voor de voorheen gebruikte term omgang met het kind werd in 2009 de term 'contact' (art. 1:253a lid 2, laatste deel BW) geïntroduceerd, voor het contact tussen ouder en kind als de ouder gezag heeft. De bedoeling van de wetgever is echter niet geheel tot zijn recht gekomen, omdat in de praktijk vanwege de lengte van de term nog steeds 'omgang' gebruikt wordt voor 'toedeling van zorg- en opvoedingstaken'. Ook in dit onderzoek wordt, omwille van de leesbaarheid, met betrekking tot het Nederlandse recht de term 'contact/omgang' gebruikt om zowel de omgang met de ouder met gezag als met de ouder zonder gezag aan te duiden.

4. Methoden

Gelet op de onderzoeksvragen is geopteerd voor een multidisciplinair *mixed-method design*, waarbij de methodes van juridisch-dogmatisch, rechtsvergelijkend, sociaalwetenschappelijk en empirisch onderzoek zijn gecombineerd. Omwille van de leesbaarheid is het onderzoek in drie stukken

[15] Art. 1:253 a lid 2 onder a BW 'toedeling' en in art. 815 Rv de term 'verdeling'.
[16] W.M. Schrama en M.V. Antokolskaia, *Familierecht, Een introductie*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 2018, p. 295-296.

ingedeeld: een nationaal-juridisch, sociaalwetenschappelijk, en een rechtsvergelijkend gedeelte.

Het doel van het juridisch onderzoek is het beantwoorden van de juridische onderzoeksvragen 1 en 4 (afspraken en mogelijkheden tot nakoming van afspraken over contact/omgang) en de gezamenlijke onderzoeksvraag 5 (aanknopingspunten voor verbetering) aan de hand van de volgende vijf methodes:

a) *Desk study* van juridische literatuur over contact/omgang, afspraken in de context van scheiding en de naleving daarvan (onderzoeksvragen 1 en 4);
b) Onderzoek van relevante gepubliceerde Nederlandse jurisprudentie op basis van een *search* in de rechtspraak.nl database (onderzoeksvragen 1 en 4);
c) 12 verdiepende, semigestructureerde interviews met juridische professionals om op verkennende wijze de vraag te beantwoorden hoe afspraken over contact/omgang gemaakt en gewijzigd worden (onderzoeksvraag 1), wat er gebeurt in situaties waarin de afspraken niet worden nageleefd (onderzoeksvraag 4) en welke verbeteringen van het systeem denkbaar zijn (onderzoeksvraag 5);
d) Dossieronderzoek van in totaal 32 dossiers bij de Raad voor de Kinderbescherming waarbij gegevens uit de dossiers systematisch verzameld en geanalyseerd zijn; in het juridisch deel gaat het met name om het maken van afspraken over contact/omgang (onderzoeksvraag 1) en de naleving van die afspraken (onderzoeksvraag 4);
e) Een rechtsvergelijkende studie van Australisch, Deens en Noors recht om de vraag te beantwoorden hoe in deze landen met omgangsproblematiek wordt omgegaan en om na te gaan of daar instrumenten of systemen bestaan die het maken van afspraken tussen de ouders over contact/omgang bevorderen en de duurzaamheid van die afspraken vergroten (onderzoeksvragen 1, 4 en 5).

Ter beantwoording van met name de sociaalwetenschappelijke onderzoeksvragen 2 en 3 (oorzaken en verklaringen voor niet-nakoming van afspraken over omgang uit sociaalwetenschappelijk onderzoek en inzichten relevant voor de Nederlandse context) en het beantwoorden van de gezamenlijke onderzoeksvraag 5 (aanknopingspunten voor verbetering) is ook gebruik gemaakt van een combinatie van methodes:

a) Een literatuuronderzoek naar oorzaken en verklaringen voor de niet-nakoming van afspraken over contact/omgang. Het onderzoek richt zich met name op literatuur over ouderlijke conflicten na scheiding, waarbij ingegaan wordt op enkele kenmerken van conflicten na scheiding en op

risico- en beschermende factoren van een complexe scheiding. Ook *gatekeeping* komt aan bod en er wordt aandacht besteed aan situaties waarin kinderen een van de ouders na scheiding niet meer willen zien (onderzoeksvraag 2);

b) Verdiepende, semigestructureerde interviews met 9 professionals uit uiteenlopende sociale werkvelden en met 18 ouders en 12 jongvolwassen kinderen. Hiermee worden op verkennende wijze vragen beantwoord over de mogelijkheden voor ouders om tot afspraken over contact/omgang te komen, de instrumenten die bij nakoming van die afspraken kunnen worden ingezet, de rol van de verschillende actoren daarbij, wat in meer algemene zin nodig is voor het maken en nakomen van afspraken en wat daarvoor belemmeringen zijn (onderzoeksvragen 1, 2, 3, 4 en 5).

c) Dossieronderzoek van dezelfde als hierboven genoemde 32 dossiers bij de Raad voor de Kinderbescherming waarbij gegevens uit de dossiers systematisch verzameld en geanalyseerd zijn; in het sociaalwetenschappelijk deel gaat het met name om de vraag naar oorzaken en verklaringen voor het niet nakomen van de afspraken over contact/omgang en wat dat betekent binnen de Nederlandse context (onderzoeksvragen 2, 3 en 5).

d) Data-analyse van bestaande databestanden: Gezinnen & Scheiding (2006 - 2009), KIES voor het kind! (2009 - 2014) en Scholieren & Gezinnen (meetronde 2013). Deze onderzoeken betroffen verschillende selecties van gezinnen na scheiding. Er zijn analyses verricht naar de kenmerken van de scheiding, invulling van het contact na scheiding, afspraken over contact/omgang en naleving van deze afspraken. Ook zijn kenmerken van ouders en kinderen in kaart gebracht (onderzoeksvragen 1, 2, 3 en 4).

In de betreffende delen is uitgebreide informatie te vinden over deze methodes alsmede de beperkingen die daaraan verbonden zijn.

5. Leeswijzer

In deel II worden de juridische onderzoeksvragen 1 en 4 beantwoord, waarbij in hoofdstuk 2 de vraag centraal staat welke mogelijkheden en verplichtingen ouders hebben om *afspraken over contact/omgang* te maken (onderzoeksvraag 1). De resultaten uit het literatuuronderzoek, de jurisprudentieanalyse, de interviews met de juridische deskundigen en de dossieranalyse worden hierin meegenomen. In hoofdstuk 3 komt aan bod welke mogelijkheden er zijn om tot *naleving van afspraken* over omgang te komen (onderzoeksvraag 4). Het juridisch kader speelt daarbij een belangrijke rol en de voorwaarden waaronder de verschillende instrumenten al dan niet ingezet kunnen worden, worden in kaart gebracht. Ook

wordt ingegaan op de vraag welke verplichtingen de Nederlandse staat (via de rechter) heeft om naleving te bevorderen. Mensenrechten zijn in die context van belang. Daarnaast wordt in hoofdstuk 3 informatie uit de verschillende bronnen (literatuur, jurisprudentieanalyse, interviews en dossieronderzoek) verzameld om in beeld te brengen in hoeverre deze instrumenten worden gebruikt, wat knelpunten zijn en of ze dan leiden tot het gewenste effect, namelijk de omgang weer op gang brengen. Ook blijkt wat de ervaring en mening van juridische professionals is met de verschillende opties.
In deel III komt de sociaalwetenschappelijke kant van zaken aan bod. Ingegaan wordt op de vraag wat oorzaken en verklaringen kunnen zijn voor het niet nakomen door ouders van afspraken over contact/omgang (onderzoeksvraag 3). Ook wordt onderzocht wat deze inzichten betekenen voor de Nederlandse context (onderzoeksvraag 4).
In deel IV komt aan bod hoe in het Australische, Deense en Noorse recht wordt omgegaan met problemen met afspraken maken en nakoming van afspraken over omgang om daaraan inspiratie te ontlenen voor het Nederlandse recht (onderzoeksvragen 1 en 4).
Tot slot wordt in deel V ingegaan op aanknopingspunten voor verbeteringen die gebaseerd worden op de resultaten uit de voorgaande delen en hetgeen uit de interviews met juristen en deskundigen uit het sociale werkveld naar voren is gekomen (onderzoeksvraag 5).
Daarnaast zijn in de bijlagen opgenomen de lijst met leden van de begeleidingscommissie, die een zeer waardevolle input voor dit onderzoek hebben gegeven (bijlage I), de lijst met geïnterviewde professionals (bijlage II), het verslag van de interviews met de juridische professionals (bijlage III), een beschrijving van de databestanden die in deel III gebruikt zijn (bijlage IV), topiclijsten voor de interviews met professionals, ouders en kinderen (bijlage V) en een interviewverslag met het hoofd van een Australisch *Family Relationship Centre*, dat behoort bij de rechtsvergelijking in deel VI (bijlage VI).

DEEL II: AFSPRAKEN CONTACT/OMGANG MAKEN EN NALEVEN

1. Inleiding

1.1 Onderzoeksvragen

In dit deel II van het onderzoek wordt ingegaan op de juridische kant van het onderzoek. In de hoofdstukken 2 en 3 wordt antwoord gegeven op de eerste en de vierde onderzoeksvraag:
1) Welke (juridische) mogelijkheden en verplichtingen zijn er voor ouders om tot afspraken te komen over contact/omgang met hun (minderjarige) kinderen na hun scheiding?
4) Welke (juridische) mogelijkheden staan ter beschikking om alsnog te komen tot de naleving van de gemaakte afspraken? Op welke wijze verloopt het gebruikmaken van deze mogelijkheden in de praktijk? Welk knelpunten doen zich hierbij eventueel voor?

De eerste onderzoeksvraag wordt grotendeels beantwoord in hoofdstuk 2 waar het gaat over het juridisch kader van het maken van afspraken over contact/omgang rondom (echt)scheiding. Het hoofdstuk ziet op de mogelijkheden en verplichtingen van ouders om tot afspraken te komen, met name op de doelstellingen, de wijze van totstandkoming, de inhoud en de wijziging en de evaluaties van het ouderschapsplan.
De vierde onderzoeksvraag staat centraal in hoofdstuk 3. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de mogelijkheden die ouders en anderen (zoals het Openbaar Ministerie) ter beschikking staan als afspraken ten aanzien van contact/omgang niet worden nagekomen. Beschreven wordt welke instrumenten kunnen worden ingezet, hoe hiervan gebruik wordt gemaakt in de praktijk en welke knelpunten zich daarbij eventueel voordoen.

1.2 Methoden van het juridisch onderzoek

Om de bovengenoemde onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zijn verschillende methodes gehanteerd: a) literatuurstudie van voornamelijk juridische Nederlandse bronnen; b) onderzoek van Nederlandse jurisprudentie; c) interviews met juridische deskundigen d) dossieronderzoek naar dossiers van de Raad voor de Kinderbescherming.

De literatuurstudie omvat bestudering van relevante wetgeving, beleidsstukken, parlementaire geschiedenis, juridische literatuur en multidisciplinaire evaluaties

van de relevante wetgeving. Voor het vinden van bronnen zijn de voor juristen gebruikelijke zoekmethodes gehanteerd en zijn de standaard zoekmachines gebruikt (legal intelligence, opmaat, Kluwer navigator, Hein online, Ebsco, etc.). Het jurisprudentieonderzoek bestaat uit twee afzonderlijke onderzoeken.
Het eerste jurisprudentieonderzoek is uitgevoerd ten behoeve van de beantwoording van vragen betreffende de inhoud en het maken en wijzigen van ouderschapsplannen in hoofdstuk 2. Dit onderzoek omvat een systematische analyse van de relevante gepubliceerde Nederlandse jurisprudentie in de periode van 1 augustus 2014 tot 1 maart 2018. De uitspraken zijn gezocht met behulp van de zoekmachine van rechtspraak.nl. Gezocht is op de zoekterm 'ouderschapsplan' in de periode 1 augustus 2014 - 1 maart 2018.[17] De analyse geeft een beeld van de relevante onderwerpen die in de gepubliceerde jurisprudentie in die gekozen periode aan bod komen.[18] Het zoeken op de zoekterm 'ouderschapsplan' heeft geresulteerd in 166 uitspraken van rechtbanken (die in eerste aanleg oordelen) en 299 uitspraken van hoven (die hoger beroepszaken behandelen, die in eerste aanleg door de rechtbank beoordeeld zijn). Tijdens de eerste selectieronde zijn beslissingen betreffende huwelijksgemeenschap, partner- en kinderalimentatie en procedurele bevoegdheid in internationale zaken uitgeselecteerd. Daardoor vallen 56 rechtbankzaken af en blijven er 110 rechtbankzaken over voor de verdere analyse. Van de 110 rechtbankzaken gaan 15 zaken over een ouderschapsplan van ongehuwde samenlevers die uit elkaar zijn gegaan en de rest betreft scheidende ouders in een formele relatie. Bij de hofzaken vallen er 141 af en blijven er 158 over. De resultaten zijn hieronder weergegeven. De uitkomsten van deze jurisprudentie analyse worden besproken bij de relevante onderwerpen in hoofdstuk 2.

Tabel 1.1. *Overzicht jurisprudentie analyse*

Uitspraken op zoekterm 'ouderschapsplan' in periode 1.8.2014 - 1.3.2018

	niet relevant	relevant	totaal
Rechtbank	56	110	166
Hof	141	158	299

Het tweede jurisprudentieonderzoek is uitgevoerd ten behoeve van beantwoording van de vragen betreffende de nakoming van de afspraken tussen de ouders over contact/omgang. De uitspraken zijn gezocht met behulp van de

[17] Verder geselecteerd op 'rechtbanken' en 'hoven' en 'personen- en familierecht'.
[18] De gekozen periode sluit aan bij de analyse van algemene jurisprudentie in het proefschrift van M. Tomassen-van der Lans en kan zo belichten of zich wezenlijke wijzigingen hebben voorgedaan, M. Tomassen-van der Lans, *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking*, Den Haag: BJU, 2015, p. 4.

zoekmachine van rechtspraak.nl. Gezocht is op de verschillende dwangmiddelen in relatie tot contact/omgang. Dit onderzoek omvat een analyse van relevante gepubliceerde Nederlandse jurisprudentie tot 1 maart 2018. Echter, ook enkele uitspraken van latere datum zijn meenomen vanwege de relevantie voor het onderzoek. Uitspraken zijn gezocht in het rechtsgebied personen- en familierecht en, voor zover het de onttrekking van het kind aan het gezag/opzicht betreft, in het rechtsgebied strafrecht. De gevonden uitspraken zijn geselecteerd op relevantie en daarna geanalyseerd. De resultaten zijn verwerkt bij de betreffende onderwerpen in hoofdstuk 3.

De onderzoeksvragen zijn naast het literatuur- en jurisprudentieonderzoek ook beantwoord aan de hand van een analyse van interviews met juridische deskundigen. Er zijn twaalf semigestructureerde interviews gehouden met professionals uit uiteenlopende groepen die een goed overzicht hebben van dit onderwerp. De interviewvragen hadden onder meer betrekking op de mogelijkheden voor ouders om tot afspraken over contact/omgang te komen, de instrumenten die bij nakoming van die afspraken kunnen worden ingezet, de rol van de verschillende actoren daarbij, wat in meer algemene zin nodig is voor het maken en nakomen van afspraken en wat daarvoor belemmeringen zijn. De geïnterviewden waren onder meer mediators, advocaten (zowel vFAS[19]-advocaten als niet-vFAS advocaten), bijzondere curatoren en familierechters (zie bijlage II). Geregeld waren meerdere functies in één persoon verenigd, bijvoorbeeld omdat een geïnterviewde zowel mediator, advocaat als rechter-plaatsvervanger was. De resultaten geven een beeld van de ervaringen uit de praktijk, maar zijn door het geringe aantal interviews slechts van verkennende aard. In bijlage III is een uitgebreid interviewverslag opgenomen.

Tot slot is dossieronderzoek uitgevoerd naar 32 dossiers van de Raad voor de Kinderbescherming. De resultaten daarvan worden in zijn geheel – dus voor alle onderzoeksvragen geïntegreerd – behandeld in deel III, hoofdstuk 4.

[19] vFAS is de vereniging van Familierecht Advocaten en Scheidingsmediators.

2. Juridische kaders afspraken contact/omgang rond scheiding

In dit hoofdstuk staat onderzoekvraag 1 'Welke (juridische) mogelijkheden en verplichtingen zijn er voor ouders om tot afspraken te komen over contact/omgang met hun (minderjarige) kinderen na hun scheiding', centraal. Om deze vraag te kunnen beantwoorden wordt in dit hoofdstuk verder ingegaan op de doelstellingen, de wijze van totstandkoming, de inhoud en de wijziging van het ouderschapsplan. Daarbij worden de bevindingen uit de literatuurstudie, jurisprudentieonderzoek, interviews met juridische deskundigen en de gegevens uit het dossieronderzoek met elkaar verweven (2.2). Daarna worden de reeds verrichte evaluatiestudies kort weergegeven (2.3). Tot slot volgt een tussenconclusie.

2.1. Juridische kaders afspraken maken over contact/omgang

Wanneer twee volwassenen minderjarige kinderen hebben en uit elkaar gaan, kunnen zij afspraken maken over de verdeling van zorg- en opvoedingstaken. Daaronder valt ook contact/omgang met de kinderen. Sinds 2009 zijn ouders verplicht deze afspraken te maken in de vorm van een wettelijk verplicht ouderschapsplan. Ook voor die tijd was het gebruikelijk dat ouders hierover afspraken maakten, vooral wanneer er een echtscheiding op gemeenschappelijk verzoek werd verzocht. Het maken van dergelijke afspraken was toen echter niet wettelijk verplicht.[20]

De invoering van het verplichte ouderschapsplan is een politiek antwoord op een diverse problematiek die niet eenvoudig te schetsen is. Het volgt op veranderingen in de maatschappij die eerder zijn ingezet zoals een oplopend aantal scheidingen en een veranderde kijk op het ouderschap na scheiding. Hierbij is het belang van het kind op een (goede) relatie met beide ouders na de scheiding steeds meer voorop komen te staan.[21] Deze ontwikkelingen hebben zich in juridische zin vertaald in het familierecht; het doorlopen van het gezamenlijk gezag van de ouders na een scheiding en het recht op en de verplichting tot (meer) gelijkwaardig ouderschap, het recht van het kind op contact/omgang met een niet-verzorgende ouder en het recht en de verplichting van een niet-verzorgende ouder met en zonder gezag op contact/omgang met het kind. Het heeft zich ook vertaald naar het scheidingsprocesrecht waar steeds meer nadruk is komen te liggen op het

[20] L.M. Coenraad, 'Procederen over het voortgezet ouderschap', In: M.V. Antokolskaia (Ed.), *Herziening van het echtscheidingsrecht, Administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam: SWP, p. 69-98, p. 71-72.
[21] M. Tomassen-van der Lans, *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking*, Den Haag: BJU, 2015, p. 11. *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, 3 MvT, p. 1.

maken van afspraken door ouders zelf in plaats van een rechterlijke beslissing. Daarmee is er ook meer aandacht gekomen voor methoden zoals mediation die dit kunnen bewerkstelligen.[22]

Behalve het verplichte ouderschapsplan, kunnen scheidende en geschieden ouders ook andere formele en informele afspraken maken. Dit kan bijvoorbeeld in de situatie waar ouders hun huwelijk in stand houden, maar feitelijk uit elkaar gaan. Het kan ook gaan om ongehuwde, niet-samenwonende ouders die het gezamenlijk gezag verkrijgen op grond van een registratie in het gezagsregister (art. 1:252 BW) of op verzoek bij de rechter (art. 1:253c BW). Het gaat in totaal niet om veel ouders en er is weinig literatuur en jurisprudentie over deze zaken. Uit de deskundigeninterviews met juridische professionals, afgenomen in het kader van dit onderzoek, blijkt dat advocaten en mediators die ouders bijstaan met het maken van formele afspraken deze altijd in de vorm van het ouderschapsplan gieten. Dit geldt ook wanneer er geen verplichting tot het maken van een ouderschapsplan is, bijvoorbeeld in de situatie dat ouders terugkomen nadat zij gescheiden zijn voor het wijzigen van de afspraken.[23] Omdat andere formele afspraken in de praktijk weinig rol van betekenis hebben worden zij verder in het kader van dit onderzoek buiten beschouwing gelaten.

Gescheiden ouders kunnen altijd ook buiten alle juridische kaders informele afspraken over hun kinderen maken. Tussen de ouders die een goede verstandhouding hebben, worden dergelijke informele afspraken ook voortdurend gemaakt. Dit is geheel in de geest van het ideaalbeeld van het 'voortgezet ouderschap'[24] na de scheiding waarbij ouders weliswaar als partners uit elkaar gaan, maar als ouders op dezelfde informele wijzen over hun kinderen blijven communiceren, informele afspraken maken, wijzigen en aanpassen. Omdat het maken van een ouderschapsplan sinds 2009 verplicht is, kunnen deze informele afspraken bestaan vóór, naast, ter specificering van, of in afwijking van een ouderschapsplan. De afspraken zijn juridisch niet afdwingbaar en komen nauwelijks binnen het blikveld van juristen. Om die reden wordt in het vervolg van dit deel voornamelijk aandacht besteed aan de formele afspraken gemaakt in het kader van het ouderschapsplan of wijziging daarvan.

---

[22] Ibid. Tomassen-van der Lans beschrijft deze ontwikkelingen en de toeloop naar het ouderschapsplan uitvoering, p. 11-32. Coenraad beschrijft uitvoerig de procesrechtelijke kant van de ontwikkelingen, L. Coenraad, *Conflictoplossing en scheidingsrecht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri, 2011.
[23] Bijlage III.
[24] *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, 3 MvT, p. 1 e.v.

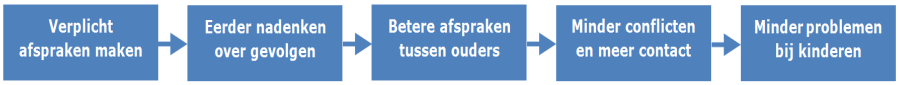
2.2 Het ouderschapsplan

Het verplichte ouderschapsplan is in 2009 ingevoerd als een onderdeel van de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding.[25] Een van de doelen van deze wet was het bevorderen van het 'voortgezet ouderschap' na de scheiding, dat wil zeggen dat *beide ouders* verantwoordelijk zijn voor de verzorging, opvoeding en ontwikkeling van hun kinderen en dat zij hierover afspraken maken in een ouderschapsplan.[26]

Doelstellingen en beleidskeuzes bij de invoering van het ouderschapsplan
De invoering van het verplichte ouderschapsplan is onderdeel van een breder scheidingskader waarbij politieke aandacht in het bijzonder uitgaat naar de schadelijke gevolgen voor kinderen – de 'scheidings- en omgangsproblematiek'.[27] Er heeft zich een verschuiving voorgedaan met de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding van een steeds liberaler echtscheidingsprocesrecht (zo eenvoudig mogelijk scheiden) naar een meer zorgvuldige procedure als er kinderen zijn.[28] De keuze voor een verplicht ouderschapsplan is genoemd als een voorbeeld van 'politiek gestuurde wetgeving'. Het is destijds ingevoerd om een aantal doelen te behalen zonder grondig voorafgaand onderzoek en ondanks veel kritiek van adviesorganen, academici en de praktijk.[29] Over de doelstellingen van het ouderschapsplan is vrij veel geschreven. [30] Doordat ouders vóór het indienen van het scheidingsverzoek worden gedwongen om een ouderschapsplan op te stellen, zou het ouderschapsplan: (1) de ouders bewegen om in een vroeg stadium over de gevolgen betreffende kinderen na te denken; (2) de ouders dwingen om de afspraken over deze gevolgen in de vorm van een bindende overeenkomst vast te leggen; (3) tot vermindering van conflicten en vervolgprocedures over de kinderen leiden omdat de afspraken die de ouders zelf maken, beter zouden

[25] Stb. 2008, 500.
[26] *Kamerstukken II* 2004-2005, 30 145, 3 MvT, p. 1.
[27] Ibid., pp. 18-19.
[28] M.V. Antokolskaia en L.M. Coenraad, 'Inleiding: nieuw scheidingsrecht en meer nieuws op stapel', In M.V. Antokolskaia en L.M. Coenraad (Ed.), *Het nieuwe scheidingsrecht, Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag: BJU, 2010, p. 10.
[29] M. Antokolskaia, 'Het verplichte ouderschapsplan heeft gefaald, hoe nu verder…?' in: R. de Jong, A. van der Linden, V. Smits (red.) "In verbondenheid" Opstellen aangeboden aan Professor mr. Paul Vlaardingerbroek ter gelegenheid van zijn emeritaat, Kluwer, Deventer, 2017, p. 252.
[30] Voor de meest uitvoerige behandeling van dit onderwerp zie: *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking*, Den Haag: BJU, 2015, o.a. p. 82-83.

worden nageleefd dan de door de rechter opgelegde beslissingen.[31] Geurts komt tot een soortgelijke conclusie en geeft de keten van ontwikkelingen die de wetgever met het ouderschapsplan voor oog had schematisch op de volgende manier weer:[32]



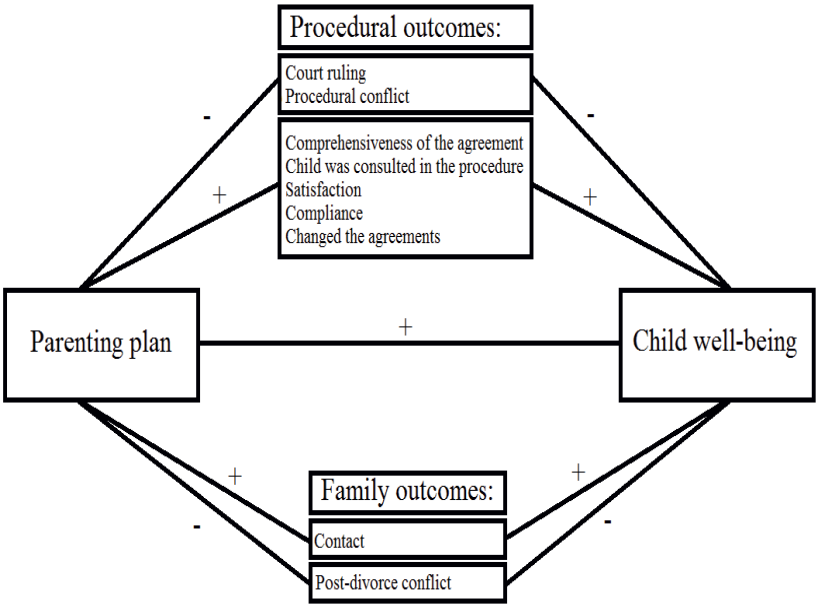
Meer concreet was volgens de Memorie van Toelichting bij de Wet voorgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding het doel dat 'de ouders vroegtijdig nadenken over de invulling van het ouderschap na de scheiding en hierover goede afspraken maken'. Verder is het doel van de invoering van het ouderschapsplan dat er 'controleerbare' afspraken wordt gemaakt.[33] Een toename van het aantal afspraken over de kinderen was echter geen doel op zich. De veronderstelling van de wetgever was dat de ouders deze zelfgemaakte afspraken beter zouden naleven en er daarom minder vervolgprocedures zouden komen. Deze aanname was gestoeld op de resultaten van de *pilots* waarbij met scheidingsbemiddeling werd geëxperimenteerd.[34] Bij deze *pilots* ging het echter om afspraken die door ouders geheel vrijwillig onder begeleiding van een mediator waren gemaakt. Met de verplichtstelling van het ouderschapsplan werd deze aanname zonder nader onderzoek geëxtrapoleerd naar de hele populatie van scheidende ouders met kinderen.[35] Verder wordt in de parlementaire stukken gesproken over het bevorderen van meer 'contact' tussen de niet-inwonende ouder en de kinderen, en 'gezamenlijk verantwoordelijkheid' van de ouders na de scheiding en voorkomen van 'onnodige conflicten'. Een ander doel, door Smits afgeleid uit de parlementaire geschiedenis, is het door de participatie van het kind in het opstellen van het ouderschapsplan, beter in staat stellen van de rechter om het belang van het kind te toetsen.[36] Kort gezegd kan een onderscheid worden gemaakt tussen

---

[31] M. Antokolskaia, 'Het verplichte ouderschapsplan heeft gefaald, hoe nu verder…?' in: R. de Jong, A. van der Linden, V. Smits (red.) "In verbondenheid" Opstellen aangeboden aan Professor mr. Paul Vlaardingerbroek ter gelegenheid van zijn emeritaat, Kluwer, Deventer, 2017, p. 253.
[32] T. Geurts, Woonarrangementen van kinderen na scheiding, contactverlies met de uitwonende ouder en de effectiviteit van het ouderschapsplan, Bevindingen uit recente promotieonderzoeken, Memorandum 2017-1, Den Haag: WODC, 2017, p. 12.
[33] *Kamerstukken II* 2005/2006, 30 145, nr. 3, p. 1.
[34] Chin-A-Fat /Steketee (2002), p. 227-230.
[35] M. Antokolskaia, 'Het verplichte ouderschapsplan heeft gefaald, hoe nu verder…?' in: R. de Jong, A. van der Linden, V. Smits (red.) *In verbondenheid. Opstellen aangeboden aan Professor mr. Paul Vlaardingerbroek ter gelegenheid van zijn emeritaat*, Kluwer, Deventer, 2017, p. 255.
[36] V. Smits, *Participatie van het kind bij het ouderschapsplan*, Maklu, Apeldoorn, 2015.p. 203.

voorkomen van 'langslepende juridische strijd' (juridische procedures) rondom de scheiding en het oplossen van de bredere problematiek van ouderschap na de scheiding (ook zonder juridische strijd).

De Bruijn vat de veronderstellingen van de Nederlandse wetgever over hoe het ouderschapsplan zou werken in het volgende schema samen.[37]



Een van de belangrijkste beleidskeuzes die de wetgever tijdens de invoering van het verplichte ouderschapsplan heeft gemaakt is de keuze voor een '*one size fits all'* benadering. Alle ouders, ongeacht of zij op eenzijdig of gemeenschappelijk verzoek willen scheiden, en ongeacht het conflictniveau zijn in beginsel verplicht om het ouderschapsplan te maken. In de literatuur werd vanaf het begin gewaarschuwd dat deze generieke benadering tot problemen zou kunnen leiden. Zo werd al in 2005 gesuggereerd dat de scheidende ouders grofweg in *drie groepen* ingedeeld kunnen worden: 1) ouders die goed met elkaar kunnen communiceren en er zelf uit kunnen komen; 2) de ouders die niet (meer) goed met elkaar overweg kunnen maar tegelijkertijd niet in een diep onverzoenlijk conflict zijn verwikkeld; 3) ouders die wel in een diep onverzoenlijk conflict zijn

[37] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift, 2017, Figure 3.1, op p. 49.

verwikkeld.[38] Elk van deze groepen heeft behoefte aan een specifieke aanpak. Een verplicht ouderschapsplan dat geen onderscheid tussen deze groepen maakt zou slechts voor de tweede groep zinvol kunnen zijn, mits deze groep in het kader van het maken daarvan goede begeleiding en ondersteuning krijgt. Voor de eerste groep zou deze verplichting onnodig zijn en slechts tot ongewenste juridisering van hun verhoudingen leiden. Voor de derde groep zou het niets meer uithalen, omdat deze ouders niet meer in staat zijn om zelfs onder begeleiding afspraken te maken en hun problemen kunnen beter op een andere manier worden opgelost.[39]

Nog een andere belangrijke beleidskeuze was om het maken van de afspraken over kinderen zo dwingend mogelijk te maken. Daarmee hangt direct samen de keuze om het maken van het ouderschapsplan te verbinden aan het indienen van het echtscheidingsverzoek. Voor de inwerkingtreding van de wet stond het ouders vrij om de gevolgen met betrekking tot hun kinderen tijdens de scheiding zelf informeel te regelen, een convenant op te stellen en aan de rechter voor te leggen of het regelen van de gevolgen uit te stellen. Om de nakoming van de verplichting tot het maken van een ouderschapsplan door ouders in een formele relatie controleerbaar te maken en van een sanctie te voorzien is het ouderschapsplan een 'toegangspoort' tot de scheidingsprocedure gemaakt. Een verplichting om een ouderschapsplan te maken voor de ouders die hun informele relaties verbreken is pas later per amendement in het wetvoorstel gekomen, tegen het advies van de regering in. De voornaamste kritiek daarop was het ontbreken van sanctionering waardoor deze verplichting een 'dode letter' zou kunnen worden.[40] Door deze keuze werd ook de timing van het maken van het ouderschapsplan in een vroeg stadium van de scheiding een gegeven. Het maken van deze keuze zonder nader onderzoek was echter allesbehalve vanzelfsprekend. Al in 2006 uitte Chin-A-Fat haar twijfels of het verstandig was om reeds in zo'n vroeg stadium van de scheiding het maken van afspraken verplicht te stellen.[41]

Ouders die een ouderschapsplan moeten maken

Ten aanzien van de vraag voor wie de verplichting precies geldt, is van belang een onderscheid te maken tussen gehuwde/geregistreerde ouders en ongehuwd samenwonende ouders. Het is bij scheiding verplicht een ouderschapsplan te

---

[38] M.V. Antokolskaia, 'De voorstellen tot hervorming van het echtscheidingsrecht: naar de vorm modern, naar de inhoud een stap terug', *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie* 2005/6636, p. 741.

[39] Ibid.

[40] M. Antokolskaia, L. Coenraad, *Afspraken met betrekking tot kinderen bij scheiding van ongehuwde/nietgeregistreerde ouders: Een rechtsvergelijkend onderzoek in opdracht van het Ministerie van Justitie*, VU/WODC, 2006, p. 27-28.

[41] Chin-A-Fat, B., 'Het ouderschapsplan als wondermiddel?', in: Antokolskaia, M. (ed.) *Herziening van het echtscheidingsrecht. Administratieve echtscheiding, meditatiën, voortgezet ouderschap,* SWP, Amsterdam, 2006, p. 105.

maken voor zowel gehuwde en geregistreerde ouders (formele relatie) als voor andere samenwonende ouders (informele relatie).[42] Op dit punt bestaat geen verschil: alle ouders met minderjarige kinderen zijn verplicht samen een ouderschapsplan op te stellen.[43] Er is echter wel een onderscheid wat betreft de rol van het ouderschapsplan in de juridische gang van zaken rondom scheiding. Voor gehuwde en geregistreerde ouders moet een ouderschapsplan worden bijgevoegd bij het verzoek tot scheiding. Dat betekent dat het ouderschapsplan in deze situatie aan meer formele en inhoudelijke vereisten moet voldoen. Immers, in deze situatie wordt het ouderschapsplan voorgelegd aan de rechter en wordt specifiek aan de vereisten van art. 815 Rv getoetst. Ongehuwde ouders doorlopen geen formele scheidingsprocedure; ze gaan 'gewoon' uit elkaar. Er is enkel een juridische procedure over de kinderen als een van hen een procedure over een geschilpunt betreffende het gezag, het verblijf van het kind of contact/omgang begint op grond van art. 1:253a lid 1 en 2 BW.[44] Dat impliceert dat het ouderschapsplan een andere rol speelt, simpelweg omdat de rechter niet standaard betrokken is bij hun scheiding.

Bij ontbinding van een *formele relatie* zijn ouders verplicht een ouderschapsplan op te stellen. Dit is geregeld in art. 815 lid 2 Rv. Met ontbinding van een formele relatie wordt bedoeld: de echtscheiding, de ontbinding van het huwelijk na scheiding van tafel en bed en de ontbinding van een geregistreerd partnerschap. Dit geldt in gevallen waarin de ouders minderjarige kinderen hebben en een van hen of beiden gezamenlijk het gezag over hun kinderen uitoefenen. Als een ouder met een niet-ouder (bijvoorbeeld een stiefouder) op grond van art. 1:253t BW of 1:253sa BW het gezag uitoefent moet ook een ouderschapsplan opgesteld worden als hun formele relatie eindigt door echtscheiding. Hoewel de verplichting breed is geformuleerd vallen sommige ouders misschien onbedoeld door de wetgever 'buiten de boot'. Ten eerste zijn ouders die hun formele relatie in stand houden maar feitelijk uit elkaar gaan niet verplicht een ouderschapsplan op te stellen.[45] Ten tweede hebben gezamenlijke voogden deze verplichting ook niet.[46]

---

[42] M. van der Lans, 'Ontbreken ouderschapsplan bij verzoek art. 1:253a BE ex-samenwoners', *FJR* 2010, 93.

[43] Ook als zij niet het gezamenlijk gezag uitoefenen, art. 815, lid 2 onder a Rv. Het geldt ook voor 'ouders' die niet de juridische ouder zijn maar wel het gezag uitoefenen op grond van art. 1:253sa of 1:253t BW.

[44] Er moet een geschilpunt zijn voor het aanspannen van een procedure.

[45] M. Tomassen-van der Lans, *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking*, Den Haag: BJU, 2015, p. 35.

[46] A.J.M. Nuytinck, 'De in de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding vergeten voogden en het voogdijplan', *Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie* 2008/6756 3. M. Tomassen van-der Lans, 2015, p. 35. De laatste noemt een uitspraak waar de Rechtbank Maastricht de verplichting om een ouderschapsplan op te stellen analoog toepast in een echtscheidingszaak waarin de man niet de juridische ouder van het kind was.

Sinds de invoering van het verplicht ouderschapsplan in 2009 is het aantal schriftelijke geformaliseerde afspraken tussen scheidende ouders over hun kinderen significant gestegen. Het onderzoek van Geurts en Ter Voert meldt op basis van gegevens van het CBS een toename van het aantal afspraken over de kinderen van 59% in 2007 naar 82% in 2011.[47] Het onderzoek van Tomassen-van der Lans bevestigt de stijging van de afspraken maar spreekt over een veel minder spectaculaire toename van afspraken van 10%, maar ook over een kortere tijdsduur (2008-2010). Deze stijging is vooral zichtbaar bij de groep ouders die op eenzijdig verzoek scheiden.[48] Ook het onderzoek van De Bruijn indiceert een significante stijging van aantal afspraken die op schrift zijn gezet.[49] Uit het onderzoek van Tomassen-van der Lans blijkt dat 9 van de tien ouderschapsplannen gemaakt na 2009 een regeling over contact/omgang bevatten.[50]

Het merendeel van de ouders lukt het om het verplicht ouderschapsplan op te stellen.
De precieze statistische gegevens over deze aantallen zijn niet beschikbaar, maar in 2017 was 65% van de echtscheidingen op gemeenschappelijk verzoek, ongeveer 20% betrof een eenzijdig verzoek zonder tegenspraak.[51] Het is niet bekend hoe deze verdeling met betrekking tot de scheidende ouders met minderjarige kinderen is, maar nagenoeg bij alle zaken met minderjarige kinderen op gemeenschappelijk verzoek is een ouderschapsplan aanwezig. Ook uit de interviews met mediators en advocaten komt naar voren dat het ouders meestal lukt om afspraken te maken. Een advocaat merkt het volgende op:

> 'In de krant ligt de boventoon bij de vechtscheiding – dat er in Nederland heel veel vechtscheidingen zijn – ik zie in mijn dagelijkse praktijk een heel ander verhaal – ik heb hier iedere dag mensen om de tafel die het gewoon goed regelen een categorie waar ik niet veel over in de krant lees'.

Één mediator noemt een slagingspercentage van 95% voor mediations in zijn praktijk. Deelovereenkomsten, dus een overeenkomst waar de ouders op een aantal punten wel, en voor andere onderwerpen niet, tot overeenstemming komen, komen niet vaak voor. Indien het tot een juridische procedure komt, is niet per

---

[47] T. Geurts, M. J. ter Voert, *Evaluatie van het ouderschapsplan. Een eerste verkenning*, WODC, Cahier, 2013-8, 2013, p. 37.
[48] Tomassen-van der Lans (2015), p. 106-107.
[49] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift, 2017, Figure 3.1, op p. 61
[50] M. Tomassen-van der Lans, Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking, Den Haag: BJU, 2015, p. 126.
[51] M. Ter Voert, Factsheet 2018-5, *Scheidingen 2017. Gerechtelijke procedures en gesubsidieerde rechtsbijstand*, WODC 2018, p. 2.

definitie sprake van een hoogoplopend conflict. Volgens een van de in het kader van dit onderzoek geïnterviewden is het soms goed om niet te lang met mediation door te gaan en te zoeken naar een compromis, maar kan het beter zijn om de rechter over het punt waarover men het niet eens wordt te laten beslissen. Op het kantoor van een van de mediators wordt een discussie gevoerd over de vraag hoe lang men moet doorgaan in een poging om tot afspraken te kunnen komen, zeker als het een zaak op toevoegingsbasis betreft en het geld eigenlijk al op is. Het aantal sessies dat nodig is voor het opstellen van een ouderschapsplan loopt uiteen en verschilt per deskundige. Een advocaat-mediator geeft aan dat ouders vaak al een vastomlijnd beeld hebben van wat ze willen, veel samen kunnen invullen en dat het ouderschapsplan dan in één of twee sessies gereed is, terwijl een andere mediator uitgaat van drie à vijf sessies (van ieder twee uur). Deze gegevens bevestigen het beeld dat de ouders zonder conflict of met matige communicatieproblemen zonder of met begeleiding goed instaat zijn om tot de afspraken te komen en een ouderschapsplan op te stellen.

Maar het ouderschapsplan is ook verplicht voor de ouders die op eenzijdig verzoek op tegenspraak scheiden, hetgeen op aanwezigheid van conflicten duidt. De wetgever heeft destijds besloten om het ouderschapsplan een soort 'toegangspoort' tot de echtscheidingsprocedure te maken. Als geen ouderschapsplan wordt bijgevoegd kan de verzoeker niet-ontvankelijk worden verklaard in zijn verzoek tot echtscheiding. Dat zou betekenen dat als de andere echtgenoot niet zou willen meewerken aan het opstellen van een ouderschapsplan, deze het echtscheidingsverzoek zou kunnen tegenhouden. De rechter zou dan niet-ontvankelijkheid van het verzoek om echtscheiding moeten uitspreken, waarmee de echtscheiding van de baan is. Om dit te voorkomen moest de wetgever voor de ouders die niet in staat zijn om een ouderschapsplan te maken een uitzondering creëren: de zogenoemde ontsnappingsclausule van art. 815 lid 6 Rv. Om die reden werd met betrekking tot de tweede groep ouders, zij die in een ernstig conflict zijn geraakt, door meerdere auteurs geopperd dat het ouderschapsplan als ontvankelijkheidsvereiste voor het scheidingsverzoek, of als voorwaarde voor het beslechten van een geschil over kinderen ingediend door gescheiden ongehuwde samenlevers, in strijd met artikel 6 EVRM de toegang tot de rechter onevenredig zou belemmeren.[52]

Na de invoering van de wet was het afwachten hoe de rechterlijke macht deze ontsnappingsclausule zou toepassen. Inmiddels staat vast dat niet-

[52] Antokolskaia, M., 'Administratieve echtscheiding vanuit nationaal en internationaal perspectief', in: Antokolskaia, M. (ed.) *Herziening van het echtscheidingsrecht. Administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap,* SWP, Amsterdam, 2006, p. 55-56.

ontvankelijkheid in de praktijk alleen in zeer uitzonderlijke zaken wordt uitgesproken.[53] Het verplichte karakter van het ouderschapsplan is voornamelijk een 'inspanningsverplichting' voor de ouders.[54] Volgens het LOVF (Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en Jeugdrecht) dient, in geval geen ouderschapsplan is overgelegd, de rechter in een brief te verzoeken het verzuim te herstellen. Als onvoldoende motivering wordt gegeven volgt een zitting waar alsnog de reden voor het ontbrekende ouderschapsplan kan worden toegelicht.[55]

In art. 815 lid 6 Rv is een ontsnappingsclausule opgenomen voor het geval het de ouders niet lukt om gezamenlijk een ouderschapsplan op te stellen. Indien een ouderschapsplan redelijkerwijs niet kan worden overgelegd, kan worden volstaan met overlegging van andere stukken of kan daarin op andere wijze worden voorzien ter beoordeling van de rechter. Tomassen-van der Lans is op dit onderwerp ingegaan. Haar conclusie is dat, wanneer het ontvankelijkheidsvereiste net zo streng zou worden toegepast als in de parlementaire geschiedenis werd gesuggereerd, deze kritiek terecht zou zijn. Uit haar analyse van de gepubliceerde jurisprudentie en eigen dossieronderzoek is echter gebleken dat dankzij de ruime toepassing van de ontsnappingsclausule van art. 815 lid 6 Rv het ouderschapsplan in de praktijk geen echte belemmering vormt voor de toegang tot de rechter.[56] De rechter oordeelde in de volgende situaties dat het redelijkerwijs niet mogelijk was om een ouderschapsplan over te leggen (allemaal eenzijdige verzoeken tot echtscheiding):

- uithuisplaatsing van de kinderen;[57]
- een echtgenoot is onvindbaar;[58]
- verblijf van de moeder in een vrouwenopvanghuis;[59]
- kinderontvoering;[60]
- uiteenlopende standpunten en/of ernstig verstoorde communicatie;[61]

---

[53] M. Tomassen-van der Lans, Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking, Den Haag: BJU, 2015, p. 41, p. 44.
[54] Ibid., p. 275.
[55] Aanbevelingen van het LOVF over het ouderschapsplan, geldend per 1 januari 2013 op www.rechtspraak.nl.
[56] M. Tomassen-van der Lans, Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking, Den Haag: BJU, 2015, p. 42-43.
[57] Rb. Groningen 31 augustus 2010, ECLI:NL:RBGRO:2010:BN5877.
[58] Rb. Alkmaar 4 februari 2010, ECLI:NL:RBALK:2010:BM6377 en Rb. Groningen 15 februari 2011, ECLI:NL:RBGRO: 2011:BP7556.
[59] Rb. Den Haag 22 februari 2010, ECLI:NL: RBSGR:2010: BL8027.
[60] Rb. Den Haag 7 januari 2010, ECLI:NL:RBSGR2010: BL0773.
[61] Rb. Utrecht 2 september 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BJ6994, Rb. den Haag 1 april 2010, ECLI:NL:RBSGR: 2010:BM3090, Rb. den Haag 4 april 2011, ECLI:NL:RBSGR: 2011:BQ3546, Rb. den Haag 20 september 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BU3638, hof Arnhem 14 juni 2012, ECLI:NL:GHARN:2012:BX2191, Rb. Limburg 3 juli 2013, ECLI:NL:RBLIM:2013:4671, Rb. Overijssel 8 april 2014, ECLI:NL:RBOVE:2014:3366.

- partijen zijn niet in staat om te communiceren, door de vrouw is tegen de man aangifte gedaan van huisvredebreuk en de man heeft wegens huiselijk geweld een huisverbod opgelegd gekregen;[62]
- partijen hebben geen overeenstemming kunnen bereiken;[63]
- detentie of veroordeling van een ouder (de vader);[64]
- blijvende onenigheid over de regeling voor vakanties en verjaardagen;[65]
- het is voor de ouders redelijkerwijs niet mogelijk om een ouderschapsplan op te stellen.[66]

Uit de jurisprudentieanalyse verricht voor dit onderzoek blijkt dat 54% van de rechtbankzaken gaat over een onderwerp van ontvankelijkheid. Dit geldt voor 26% van de hofzaken. Het gaat hier om uiteenlopende situaties: geen ouderschapsplan, een gedeeltelijk ouderschapsplan, het ontbreken van overeenstemming tussen de ouders over wat is geregeld in de ouderschapsplan etc. In geen enkele uitspraak wordt het verzoek tot echtscheiding niet-ontvankelijk verklaard. In de onderzochte jurisprudentie wordt ofwel vastgesteld dat het redelijkerwijs niet mogelijk was voor de ouders om een ouderschapsplan op te stellen ofwel wordt de zaak aangehouden en worden ouders verwezen naar mediation of andere hulpverlening. Het gaat daarbij om dezelfde categorieën als bovenvermeld en meer in het bijzonder om slechte communicatie tussen ouders en huiselijk geweld. Daarnaast ging het in drie zaken om een kind of ouder die in het buitenland verbleef.[67] In een zaak ging het om een moeder die niet-aangeboren hersenletsel had opgelopen en daardoor ernstig werd beperkt in haar functioneren. Zij was onder bewind gesteld en er was een mentorschap uitgesproken.[68]

Ook in de interviews met deskundigen is de vraag gesteld waarom sommige ouders niet tot afspraken komen. Een van de redenen die wordt genoemd is dat ouders zich gekrenkt voelen. Bijvoorbeeld vanwege vreemdgaan van de partner of omdat partijen het over financiële zaken niet eens kunnen worden. Door een

---

[62] Rb. Utrecht 11 november 2009, ECLI:NL:RBUTR:2009:BK3265.
[63] Rb. Noord-Holland 29 januari 2014, ECLI:NL:RBNHO:2014:846 en Rb. den Haag 17 december 2013, ECLI:NL: RBDHA: 2013:17879.
[64] Rb. den Haag 20 april 2011, ECLI:NL: RBSGR:2011: BQ2980 en Rb. Arnhem 6 april 2012, ECLI:NL: RBARN:2012: BW5825.
[65] Rb. Zwolle-Lelystad 23 mei 2012, ECLI:NL: RBZLY:2012:BW6427.
[66] Hof Amsterdam 5 april 2012, ECLI:NL: GHAMS:2012:BW5310, Rb. Alkmaar 21 juni 2012, ECLI:NL:RBALK: 2012:BX6173, Rb. Oost-Brabant 13 december 2013, ECLI:NL: RBNHO: 2014:2797, Rb. Noord-Holland 27 november 2013, ECLI:NL: RBNHO:2013:11396, Rb. Noord-Holland 11 december 2013, ECLI:NL: RBOVE:2014:3362.
[67] Rb. Noord-Holland, 13 december 2017, ECLI:NL:RBNHO:2017:10362, Rb. Limburg 23 december 2016, ECLI:NL: RBLIM:2016:11582 en Rb. den Haag 11 januari 2017, ECLI:NL:RBDHA:2017:471.
[68] Rb. Noord-Holland, 15 maart 2017, ECLI:NL:RBNHO:2017:2043.

groot aantal geïnterviewden is aangegeven dat conflicten op andere terreinen, bij voorbeeld over financiële zaken invloed hebben op de zorgverdeling, mede doordat de ene ouder soms de macht over de kinderen gebruikt om andere dingen te regelen. Ook genoemd wordt dat een ouder soms beschuldigingen uit jegens de andere ouder als argument om geen afspraken te maken. Diverse geïnterviewden noemen dat het moeilijk kunnen maken van afspraken te maken kan hebben met de persoonlijkheid van de ouder. Soms heeft een van de ouders bijvoorbeeld een psychische stoornis of kunnen ouders niet goed omgaan met emoties. Het komt ook voor dat het maken van afspraken moeizaam verloopt omdat de ouder die recht op toevoeging heeft, deze gebruikt als 'dreigement' tijdens de onderhandelingen, omdat hij – als de andere ouder niet doet wat hij wil – eenvoudig naar de rechter kun stappen, terwijl de andere ouder de kosten zelf moet betalen.[69]

Ook het moment waarop het ouderschapsplan moet worden opgesteld is soms ongelukkig volgens enkele geïnterviewden, omdat praktische zaken nog niet altijd zijn geregeld (zoals de verkoop van de echtelijke woning, het vinden van nieuwe woonruimte) en omdat een van de ouders vol emoties zit en de scheiding nog niet heeft geaccepteerd. Het is dan lastig om afspraken te maken. Soms zou het daarom beter zijn om op een later moment een ouderschapsplan op te stellen.[70]

Niet slechts ouders die hun formele relatie ontbinden maar ook ouders met minderjarige kinderen, die hun informele relatie beëindigen, moeten een ouderschapsplan opstellen (art. 1:247a BW). Dit geldt alleen wanneer de ouders gezamenlijk gezag hadden op grond van art. 1:252 BW. In art. 1:252 BW is neergelegd op welke wijze de ouders het gezamenlijk gezag kunnen aanvragen. Dit kan op een eenvoudige manier met een verzoek aan de griffier van de rechtbank of met een digitaal verzoek. Dit verzoek wordt niet inhoudelijk getoetst. Deze eenvoudige manier om het gezamenlijk gezag te verkrijgen staat alleen open voor juridische ouders – het kan dus niet om een partner van de ouder, die niet zelf ook een ouder van het kind is, gaan. Als de ouder een procedure bij de rechtbank heeft gevoerd om gezamenlijk gezag te verkrijgen (art. 1:253c BW) geldt het vereiste van een ouderschapsplan niet.

Bij het verbreken van een informele relatie bestaat geen rechterlijke toets, er is immers geen 'formele echtscheidingsprocedure'. Pas op het moment dat een conflict aan de rechter wordt voorgelegd door een van de ouders, krijgt een eventueel ontbrekend ouderschapsplan gevolg. Volgens de wet moet de rechter de zaak dan aanhouden totdat aan die verplichting is voldaan (art. 1:253a lid 3

[69] Bijlage III.
[70] Bijlage III.

BW). Partijen zullen dus volgens de wet achteraf samen een plan moeten opstellen op het moment dat zij het niet eens zijn. In de praktijk stelt de rechter deze eis niet vaak en er lijkt aldus in dit opzicht sprake te zijn van een regeling die een 'dode letter' is.[71] Dit beeld komt ook naar voren uit de jurisprudentieanalyse. Een enkele keer houdt de rechter de zaak aan om de ouders de mogelijkheid te bieden een regeling te treffen. Echter, in de ene zaak pas nadat de rechter vervangende toestemming heeft verleend tot verhuizing voor de moeder (de moeder was al zonder toestemming verhuisd)[72] en in de andere zaak hebben de ouders zich bereid verklaard hulpverlening te aanvaarden.[73] De rechter stelt dus het alsnog maken van een ouderschapsplan niet als een 'harde eis'. Het empirisch onderzoek van De Bruijn laat zien dat ongeveer de helft van de ex-samenwonende ouders een ouderschapsplan had opgesteld. Verder blijkt dat ongeveer een kwart van de ouders mondelinge afspraken had gemaakt. Een kleine groep (13%) maakt helemaal geen afspraken, terwijl een heel klein deel aangeeft niet te weten welk soorten afspraken zij hebben gemaakt.[74] De Bruijn constateert systematische verschillen tussen de informeel samenlevende ouders die wel en niet het ouderschapsplan opstellen. Uit zijn onderzoek blijkt dat ouders met jongere kinderen, ouders die een advocaat hebben geraadpleegd, ouders met laag conflictniveau en ouders die lang met elkaar samen hebben gewoond vaker een ouderschapsplan opstellen.[75]

Als ongehuwde ouders een ouderschapsplan opstellen is dit niet voorzien van een executoriale titel zoals geldt voor ouderschapsplannen die opgenomen zijn in de echtscheidingsbeschikking (art. 819 Rv). Volgens Rechtbank Den Haag kan art. 819 Rv niet analoog worden toegepast bij ongehuwde ouders.[76] Dit betekent dat zij zich niet kunnen wenden tot de rechter met het verzoek de gemaakte afspraken vast te leggen (zonder dat er sprake is van een geschil). Ongehuwde ouders kunnen hun plan vastleggen bij een notaris om zo een executoriale titel te verkrijgen.

Instrumenten om tot een ouderschapsplan te komen

De regeling van het verplichte ouderschapsplan voorziet niet in bepaalde (wettelijke) instrumenten om ouders te helpen en ondersteunen in het maken van

---

[71] M. Tomassen-van der Lans, *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking*, Den Haag: BJU, 2015, p. 53. In een deskundigeninterview met een rechter wordt aangegeven dat deze rechter vereist dat ouders (alsnog) een ouderschapsplan opstellen, Bijlage III.
[72] Rb. Noord-Holland, 24 mei 2016, ECLI:NL:RBNHO:2016:5021.
[73] Rb. Overijssel, 30 maart 2016, ECLI:NL:RBOVE:2016:1558.
[74] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift, 2017, p. 41-43.
[75] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift, 2017, p. 42.
[76] Rb. Den Haag, 1 februari 2013, ECLI:NL: RBDHA:2013:BZ2444.

afspraken over de verdeling van zorg- en opvoedingstaken en contact/omgang. Toch was de ontwikkeling van zulke instrumenten, en met name mediation, een belangrijke grondslag van de Wet voorgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding.[77] Er werd ook gewezen op de mogelijkheid tot gebruik van jeugdzorg door de ouders. Met de wet kreeg ook de mogelijkheid tot verwijzing naar een mediator in echtscheidingsprocedures een wettelijk grondslag in art. 818 lid 2 Rv. Al vóór de invoering van het ouderschapsplan heeft Chin-A-Fat erop gewezen dat het verplichte ouderschapsplan het onderliggende bestaande of potentiële ouderlijke conflict niet aanpakt omdat er geen koppeling is gelegd tussen het ouderschapsplan en mediation. Zij noemde het een gemiste kans dat vroegtijdige mediation niet in het verplichte ouderschapsplan is ingebed.[78] Hoewel er sindsdien veel is gebeurd op het terrein van mediation en het ontwikkelen van andere hulpmiddelen was en blijft het ontwikkelen en verstrekken van een landelijk dekkend aanbod van instrumenten dat 'op maat' kan worden toegepast een punt van aandacht.[79]

De wet stelt geen eisen aan het proces van het opstellen van het ouderschapsplan. Het verplichte ouderschapsplan is weliswaar een 'toegangspoort' tot de scheiding voor ouders in een formele relatie en tot de gerechtelijke beslechting van geschillen over kinderen voor ouders in een informele relatie, maar het staat de ouders helemaal vrij hoe zij deze toegangspoort in gaan: hand in hand, geholpen door één mediator of één advocaat-mediator; elk vergezeld door een eigen advocaat-mediator of vechtend en ieder bijgestaan door zijn eigen advocaat. Als het gaat om een formele beëindiging van een huwelijk of geregistreerd partnerschap moet een advocaat het verzoekschrift indienen. In de fase vóór het indienen van het echtscheidingsverzoek worden scheidende partijen momenteel aan hun lot overgelaten. Het huidige systeem is niet gericht op vroege diagnosering van problemen en vroegtijdige interventies. Problemen en conflicten worden in die gevallen vaak pas opgemerkt op het moment dat de zaak zonder ouderschapsplan op zitting komt. Op dat moment kan de rechter een passende interventie, inclusief mediation toepassen. Maar dan kan het conflict al zo sterk geëscaleerd zijn dat de hulp te laat komt. Dit probleem wordt al enigszins door de rechtspraak aangepakt. In het visiedocument van de Rechtspraak wordt in verband

---

[77] *Kamerstukken* II 2004-2005, 30 145, nr. 3 (MvT), p. 2-3.

[78] B. Chin-A-Fat 'Het ouderschapsplan als wondermiddel?', in: Antokolskaia, M. (ed.) *Herziening van het echtscheidingsrecht. Administratieve echtscheiding, meditatiën, voortgezet ouderschap,* SWP, Amsterdam, 2006, p. 102-105.

[79] B.E.S Chin-A-Fat, 'Nieuw (echt)scheidingsrecht: de kloof tussen wet en praktijk', *Familie- en Jeugdrecht* 2009/81; B.E.S. Chin-A-Fat, 'Vijf jaar ouderschapsplan: de vechtscheiding voorbij?', *Familie- en Jeugdrecht* 2014/53; B.E.S. Chin-A-Fat,
'Zware inspanningsverplichting voor de rechter in omgangszaken', *EB* 2014/61; 'Vechtende ouders, het kind in de knel', Rapport Kinderombudsman, 31 maart 2014, p. 14.

met complexe scheidingen gewezen op het gebruik van de regierechter in scheidingsprocedures (dezelfde rechter voert regie in de scheidingsprocedure)[80] en de mogelijkheid om bij complexe scheidingen gebruik te maken van een gedragsdeskundige als bijzondere curator die voor de belangen van het kind opkomt.[81] Ook wordt voorgesteld om als een ouderschapsplan ontbreekt, een vervroegde regiezitting in te plannen.[82] De rechtbanken in heel Nederland gebruiken sinds kort ook piket-mediation tijdens schorsing van een zitting waarin voorlopige voorzieningen worden verzocht om ouders alsnog te bewegen om zelf afspraken te maken die vervolgens in een ouderschapsplan kunnen worden opgenomen.[83]

De betrokkenheid en hulp van een advocaat varieert sterk per situatie. Uit WODC-onderzoek blijkt dat de rol van mediators en advocaten in dit soort gevallen sterk afhangt van de wensen en opstelling van de ouders en de aard van de scheiding.[84] Wanneer het mogelijk is, kunnen ouders zelf veel regelen met behulp van model-ouderschapsplannen en digitale tools om zo'n plan op te stellen. Verder kunnen zij gebruik maken van mediation/bemiddeling en jeugdhulp. Een overzicht van de bekendste interventies zoals het KIES-programma wordt gegeven in de Richtlijnen jeugdhulp en jeugdbescherming uitgegeven door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI).[85] Een probleem waar het NJI op wijst is dat ouders niet altijd op de hoogte zijn van het aanbod.[86]

In onderzoek naar het gebruik van scheidingsmediation heeft De Bruijn geconstateerd dat bijna de helft van de scheidende ouders in formele relaties en een derde van de ouders in informele relaties in het kader van de scheiding vrijwillig een mediator consulteren.[87] Hij verklaart dit verschil door het feit dat

---

[80] Antokolskaia, e.a., *Evaluatie pilot preventie vechtscheiding en pilot regierechter echtscheidingen*, Wetenschappelijk rapport in opdracht van de Raad voor de Rechtspraak, RvR, 2017.

[81] Visiedocument Rechtspraak over echtscheidingen, 10 oktober 2016 op https://www.rechtspraak.nl/Uitspraken-en-nieuws/Themas/Vechtscheidingen/Paginas/Visie-document-Rechtspraak-over-echtscheidingen.aspx.

[82] Antokolskaia, e.a., *Evaluatie pilot preventie vechtscheiding en pilot regierechter echtscheidingen*, Wetenschappelijk rapport in opdracht van de Raad voor de Rechtspraak, RvR, 2017; Visiedocument Rechtspraak over echtscheidingen, 10 oktober 2016, p. 24.

[83] E. de Jong, D. Brouwer, *Rapport Landelijke Evaluatie Piketmediation,* VU, Amsterdam, 2018.

[84] M.J. ter Voert, T. Geurts, *Evaluatie ouderschapsplan, Een eerste verkenning*, Den Haag: WODC, 2013, p. 83.

[85] *Scheiding en problemen van jeugdigen*, NJI, 2015 op https://richtlijnenjeugdhulp.nl/wp-content/uploads/2015/08/ Onderbouwingscheiding.pdf.

[86] Ibid., p. 66.

[87] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift 2017, p. 96.

voor partners in formele relaties een gerechtelijke echtscheidingsprocedure met verplichte procesvertegenwoordiging is voorgeschreven. Daarbij moeten zij sowieso een advocaat betrekken en veel echtscheidingsadvocaten zijn tevens mediator.[88] Verder volgt uit zijn onderzoek dat een hoogconflict niveau de kans vermindert dat ouders in formele relaties de mediator vrijwillig bij hun scheiding betrekken. Bij de ouders in informele relaties ligt het precies andersom: het hoogconflict niveau vergroot eigenlijk de kans dat zij uit vrije wil een mediator bij de scheiding betrekken.[89] De mogelijke verklaring zou volgens De Bruijn kunnen liggen in de wijze waarop de relaties eindigen. De ouders in informele relaties kunnen hun scheiding informeel regelen. De ouders in formele relaties moeten daarentegen altijd een gang naar de rechter maken. Een hoogopgelopen conflict zou deze laatste aanzetten tot het procederen op tegenspraak in plaats van het gebruikmaken van mediation.[90]

Als er problemen zijn over contact/omgang bij het opstellen van een ouderschapsplan, kan omgangsbemiddeling worden ingezet. Het doel van omgangsbemiddeling is om partijen het onderliggende conflict te laten oplossen en daardoor een werkende omgangsregeling vast te stellen. De deelname hieraan is voor de ouders echter niet verplicht. Een ander middel dat kan worden toegepast om afspraken over omgang/contact tot stand te brengen is begeleide omgang (BOR).[91]

Volgens een van de in het kader van dit onderzoek geïnterviewde professionals, is het soms goed om niet te lang met mediation door te gaan en te zoeken naar een compromis, maar kan het beter zijn om de rechter over het punt waarover men het niet eens wordt te laten beslissen. Op het kantoor van een van de mediators wordt een discussie gevoerd over de vraag hoe lang men moet doorgaan in een poging om tot afspraken te kunnen komen, zeker als het een zaak op toevoegingsbasis betreft en het geld eigenlijk al op is. Het aantal sessies dat nodig is voor het opstellen van een ouderschapsplan loopt uiteen en verschilt per deskundige. Een advocaat-mediator geeft aan dat ouders vaak al een vastomlijnd beeld hebben van wat ze willen, veel samen kunnen invullen en dat het ouderschapsplan dan in één of twee sessies gereed is, terwijl een andere mediator uitgaat van drie à vijf sessies (van ieder twee uur). Een van de advocaten geeft aan vaak te proberen een

[88] Ibid., p. 97.
[89] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift 2017, p. 98.
[90] Ibid.
[91] B.E.S. Chin-A-Fat & C. van Rooijen, 'Oplossingen voor omgangsproblematiek?', *FJR* 2004/92.

viergesprek – dat wil zeggen een gesprek van beide ouders met ieder hun eigen advocaat – te organiseren.

Het probleem van weinig begeleiding van scheidende ouders tijdens het maken van afspraken over kinderen is niet onbekend gebleven. In de literatuur is vrij veel kritiek op het ontbreken van goede procesbegeleiding bij het maken van afspraken en instrumenten die gericht zijn op het verbeteren van communicatie tussen de ouders en het aanpakken van potentiële en bestaande ouderlijke conflicten. Tomassen-van der Lans is van mening dat de huidige 'kale' verplichting van de scheidende ouders om afspraken over kinderen te maken er mogelijk toe heeft geleid dat een 'bepaalde groep ouders deze verplichting meer als invuloefening beschouwt dan als een verplichting waarbij serieus moet worden nagedacht over de regeling voor hun kinderen na de scheiding'.[92] Zij roept op tot maatregelen die tijdens het maken van afspraken de ouders kunnen 'stimuleren om weloverwogen keuzes te maken ten aanzien van de regelingen voor hun kinderen, waarbij ouders meer bewust worden gemaakt van het belang van het kind bij een goede regeling en van valkuilen in de omgang met elkaar na de scheiding.'[93] Als mogelijke maatregelen noemt zij verplichte scheidingseducatie, verplichte mediation sessie voor scheidende ouders en gratis drie of vier vervolg mediation sessies op vrijwillige basis.[94] Ook De Bruijn is van mening dat beleidsmakers goed zouden moeten onderzoeken hoe zij het ouderlijk conflict kunnen aanpakken of ten minste de kinderen voor de effecten van die conflicten kunnen behoeden.[95] Hij noemt de invoering van het verplichte ouderschapsplan een 'nobele poging in deze richting' die misschien te ambitieus was, aangezien de ouders werden verplicht om tot afspraken te komen op het moment dat zij hun relatie aan het beëindigen zijn.[96]

Sinds 2013 zijn verschillende voorstellen tot verbetering gedaan en verschillende *pilots* en experimenten gehouden. In 2016 kwam HIIL in het kader van de Divorce Challenge met een voorstel 'De uitdaging: rechtszorg in plaats van rechtsstrijd bij scheiding'[97] en de Raad voor de rechtspraak met het Visiedocument.[98] Deze voorstellen werden uitgebreid in de Agenda voor het Actie Platform 'Scheiden

[92] M. Tomassen-van der Lans, *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking*, Den Haag: BJU, 2015, p. 130. In een deskundigeninterview met een rechter voor het onderhavige onderzoek wordt aangegeven dat deze rechter als geen ouderschapsplan is overgelegd alsnog overlegging van een dergelijk plan verlangt., Bijlage III.
[93] Ibid.
[94] Ibid.
[95] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift 2017, p. 61.
[96] Ibid.
[97] M. Barendrecht, HIIL, 2017, https://www.hiil.org/projects/de-uitdaging-rechtszorg-in-plaats-van-rechtsstrijd-bij-scheiding/.
[98] Visiedocument Rechtspraak over echtscheidingen, 10 oktober 2016, p. 7.

zonder Schade'[99] en in het conceptwetsvoorstel Experimentenwet.[100] Als een rode draad loopt door al die voorstellen: meer begeleiding bij het maken van afspraken, meer aandacht voor conflicten, meer maatwerk en het nemen van afscheid van het traditionele 'toernooimodel' – de scheidingsprocedure op tegenspraak waarbij beide partijen lijnrecht tegenover elkaar komen te staan.[101] Er wordt voorgesteld dat scheidende ouders, al dan niet via een gemeentelijk scheidingsloket, terechtkomen bij een neutrale gezinsvertegenwoordiger die niet slechts een of beide ouders, maar juist het hele gezin inclusief de kinderen vertegenwoordigt. Deze nieuwe alternatieve gemeenschappelijke procedure is omschreven en geanalyseerd door Coenraad.[102] Deze gezinsvertegenwoordiger geeft de partijen de benodigde voorlichting, en probeert door middel van mediation de ouders te helpen om afspraken te maken. Als het lukt worden deze afspraken in de vorm van een ouderschapsplan aan het gezamenlijke echtscheidingsverzoek toegevoegd. Als het (deels) niet lukt worden de (resterende) geschillen door de gezinsvertegenwoordiger omschreven en wordt een gezamenlijk processtuk aan de regierechter voorgelegd.

Ook de timing van het opstellen van het ouderschapsplan kan soms tot problemen leiden. Omdat door de invoering van het verplicht ouderschapsplan het maken van de afspraken over kinderen aan het echtscheidingsverzoek is gekoppeld, moeten de scheidende ouders in een formele relatie kost wat kost voor het indienen van echtscheidingsverzoek proberen om een ouderschapsplan op te stellen. Op de onwenselijkheid van dwang om reeds in een vroeg stadium van het conflict afspraken te maken, wordt zijdelings ook enig licht geworpen door een recent onderzoek naar de *pilot* 'Regierechter echtscheidingen' van de rechtbank Rotterdam.[103] Uit dit onderzoek blijkt dat in zaken met regiezittingen waar ouderlijke geschillen op een vroeger moment op zitting kwamen, minder afspraken tussen de ouders werden gemaakt en het conflict tussen de ouders in mindere mate werd gede-escaleerd, dan in zaken die op een later moment op zitting kwamen. In het kader van dat onderzoek werd tijdens een expertmeeting door advocaten gesuggereerd dat ouders tijd nodig hebben om er zelf uit te komen, en dat de beginfase van de scheiding, wanneer de emoties nog rauw zijn, daar niet altijd het beste moment voor is.[104] Ook voor het huidige onderzoek geïnterviewde deskundigen gaven aan dat de timing soms ongelukkig is, omdat praktische zaken

[99] Rouvoet 2018, p. 23.
[100] Ontwerp Memorie van Toelichting Experimentenwet rechtspleging, p. 19-20.
[101] M.V. Antokolskaia, 'Naar een nieuw scheidingsparadigma' *FJR*, 2018/55.
[102] L. Coenraad, **'**Regie en rechter in scheidingszaken,' *FJR*, 2019.
[103] Antokolskaia, e.a. *Evaluatie pilot preventie vechtscheiding en pilot regierechter echtscheidingen*, Wetenschappelijk rapport in opdracht van de Raad voor de rechtspraak, RvR, 2017.
[104] Ibid.

nog niet altijd zijn geregeld (zoals de verkoop van de echtelijke woning, het vinden van nieuwe woonruimte) en omdat een van de ouders vol emoties zit en de scheiding nog niet heeft geaccepteerd. Het is dan lastig om afspraken te maken. Soms zou het daarom beter zijn om op een later moment een ouderschapsplan op te stellen.

Inhoud ouderschapsplan: gelijkwaardig ouderschap verdeling van zorg- en opvoedingstaken en omgang

In de Memorie van Toelichting bij de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding wordt een aantal punten genoemd waar ouders over na zouden moeten denken in het kader van een zorgvuldige scheiding. Hier worden genoemd: de dagelijkse zorg voor de kinderen, school, sport, medische zorg, vakantie, bijzondere dagen zoals verjaardagen, financiën, communicatie tussen de ouders, halen en brengen van de kinderen. Ouders mogen echter grotendeels zelf kiezen wat zij vastleggen in het ouderschapsplan.[105] De afspraken moeten ten minste inhouden een verdeling van zorg- en opvoedingstaken, de wijze waarop ouders elkaar informeren en kinderalimentatie (art. 815 lid 3 Rv). In het kader van dit onderzoek wordt verder vooral op de onderdelen van het ouderschapsplan ingegaan die met contact/omgang te maken hebben.

Met betrekking tot de inhoud van afspraken die ouders in het kader van de scheiding maken laat empirisch onderzoek in dit opzicht een wisselend en enigszins tegenstrijdig beeld zien. Aan de ene kant blijkt zowel uit het onderzoek van Tomassen-van der Lans[106] als uit het onderzoek van De Bruijn dat afspraken in een ouderschapsplan meer detailregelingen bevatten dan afspraken gemaakt voor 2009. Verder wordt door Tomassen-van der Lans aangegeven dat naar aanleiding van meer concrete en gedetailleerde ouderschapsplannen niet minder vervolgprocedures worden aangespannen.[107] In een interview merkt een van de in het kader van dit onderzoek bevraagde advocaat-mediators op dat er ‘dikwijls meer wordt geregeld dan nodig is om te voldoen aan de (minimale) wettelijke criteria. Indien echter (te)veel geregeld wordt, kunnen sneller problemen ontstaan omdat een van de ouders kan roepen ‘dat hadden we toch afgesproken’.[108]

---

[105] *Kamerstukken II* 2005/2006, 30 145, nr. 3, p. 4-5.
[106] M. Tomassen-van der Lans, *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking*, Den Haag: BJU, 2015, p. 110.
[107] Deze aanname kan slechts zeer voorzichtig worden gesuggereerd omdat de aantallen te klein zijn voor statistische analyse en Tomassen-van der Lans zelf durft deze conclusie niet te trekken. Tomassen-van der Lans (2015), p. 120-121, tabel 5.19 en haar commentaar op dit artikel.
[108] Bijlage III.

Aan de andere kant melden zowel Tomassen-van der Lans als De Bruijn dat de ouders vaak vage afspraken maken. Tomassen-van der Lans constateert dat een kwart van de ouders uit haar steekproef van 2010 vage afspraken over contact/omgang hebben gemaakt.[109] Als voorbeeld van vage afspraken noemt zij een ouderschapsplan waarin slechts is bepaald dat het kind bij een van de ouders zal verblijven en/of verder hebben afgesproken dat het kind 'in overleg' 'wanneer het kind dat wil' bij de andere ouder zal verblijven.[110] Zij merkt op dat het lijkt dat een deel van de ouderschapsplannen standaardregelingen inhouden die van het internet zijn gedownload.[111] Ook onderzoek van De Bruijn toont aan dat de ouders het ouderschapsplan mogelijk slechts zien als een noodzakelijke formaliteit voor de afronding van de echtscheiding en niet als een kans om de zaken met betrekking tot kinderen voor de periode na de scheiding echt te regelen.[112]

In de zaken die rechters behandelen zien zij een grote variëteit aan ouderschapsplannen langskomen. Soms hebben ouders zelf een document opgesteld met behulp van een standaardmodel van internet, maar er zijn ook ouderschapsplannen die zijn opgesteld met een gezamenlijke advocaat en plannen die zijn gemaakt met behulp van ieder een eigen advocaat, met behulp van een mediator of via een ouderschapstraject zoals Ouderschap Blijft of een andere hulpverleningsvariant.[113]

De Wet voorgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding bevat naast de verplichting om een ouderschapsplan te maken een aantal materiële (dus inhoudelijke) normen voor het ouderschap na scheiding, zoals het recht van een kind op 'gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders' (art. 1:247 lid 4 BW) en de verplichting voor de ouder om 'de ontwikkeling van de banden van zijn kind met de andere ouder te bevorderen' (art. 1:247 lid 3 BW). Vooral de reikwijdte van de norm van 'gelijkwaardig ouderschap' is heftig bediscussieerd.[114] Want wat werd met het co-ouderschap bedoeld? Dat de ouders

---

[109] M. Tomassen-van der Lans, Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking, Den Haag: BJU, 2015, p. 110.
[110] Ibid., p. 126.
[111] Ibid., p. 126.
[112] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift 2017, p. 61.
[113] Bijlage III.
[114] J. Kok, 'Gelijkwaardig ouderschap, een nieuwe norm in het scheidingsrecht', In: M.V. Antokolskaia (Ed.), *Herziening van het echtscheidingsrecht, Administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam: SWP, 2006, p. 177-190; J. de Wit, 'Een reactie op het artikel 'Gelijkwaardig ouderschap' van mr. Drs. J. Kok, *FJR* 2008, p.45; F. Schonewille, 'De Wet Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding is een feit: exit klassieke omgangsregeling', *WPNR* 2009, p. 432-433; M.V. Antokolskaia, 'Salomo's oordeel nieuwe

de zorg in tijd gelijk moesten verdelen of dat de gelijke zorgverdeling het uitgangspunt was voor de rechter? Antokolskaia verwoordt dit als een vraag of het co-ouderschap wel of niet een prioriteitsmodel is geworden. Het prioriteitsmodel houdt in dat de rechter het 'co-ouderschap altijd als eerste optie moet overwegen'.[115] Uiteindelijk heeft de Hoge Raad hierover geoordeeld in zijn uitspraak van 21 mei 2010.[116] Hier bepaalt de Hoge Raad dat de regeling de rechter niet verplicht om in alle gevallen co-ouderschap toe te passen. De maatstaf voor het wel of niet toepassen van het co-ouderschap is het belang van het kind.[117] Volgens de wet mogen ouders tijdens het maken van afspraken over verdeling van zorg- en opvoedingstaken wel afwijken van de norm 'gelijkwaardig ouderschap,' ingegeven door praktische belemmeringen (art. 1:247 lid 5 BW). De Hoge Raad heeft hierbij overwogen dat een afwijking in die norm niet alleen kan worden gemotiveerd door de praktische belemmeringen die in verband met de ontbinding van het huwelijk zijn ontstaan maar dat men zich (ook) door het belang van het kind moet laten leiden.[118] Bij de verdeling van de zorg- en opvoedingstaken kan niet worden afgezien van contact/omgang met het kind; in de afspraken die ouders maken moet dus een contact-/omgangsregeling zijn afgesproken. De verplichting tot en het recht op omgang is vastgelegd in art. 1:377a lid 1 BW voor de ouder zonder gezag en voor de ouder met gezag is de verplichting tot en recht op contact inherent aan het gezag.[119]

Er zijn verschillende cijfers over co-ouderschap, dus het aandeel is niet precies duidelijk, maar uit een recent overzicht van Geurts blijkt dat het niveau van het co-ouderschap op ongeveer 29% ligt.[120] Tijdens de in het kader van dit onderzoek gehouden interviews is door meerdere geïnterviewden aangeven dat co-

---

stijl: verblijfsco-ouderschap in België en Nederland', *TPR* 2010, p. 1179-1243; M.V. Antokolskaia, 'Verblijfsco-ouderschap in Nederland: eindelijk duidelijkheid!', *6Justitiële Verkenningen* 2011, nr. 6, p. 9-20; W.M. Schrama en M. Vonk, On the move: staat gelijkwaardig ouderschap aan de verhuizing in de weg, *FJR* 2009, p. 227 e.v.

[115] M.V. Antokolskaia, 'Verblijfsco-ouderschap in Nederland: eindelijk duidelijkheid!', *6Justitiële Verkenningen*, 2011, p. 17.

[116] HR 21 mei 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL7407, NJ 2010/398.

[117] M.V. Antokolskaia, 'Verblijfsco-ouderschap in Nederland: eindelijk duidelijkheid!', *6Justitiële Verkenningen*, 2011, p. 17. Op 5 juli 2018 is door 5 Kamerleden een motie ingediend die de regering verplicht onderzoek te verrichten naar de vraag of de belangen van kinderen en ouders worden gediend met een mogelijk wettelijk startpunt dat de zorgrechten en zorgplichten gelijk worden verdeeld over beide ouders (er wordt hier dus van uitgegaan dat er geen prioriteitsregeling is), *Kamerstukken* II 2017/2018, 33 838, nr. 31.

[118] HR 21 mei 2010, ECLI:NL:HR:2010:BL7407, NJ 2010/398. Supra p. 279.

[119] Asser-De Boer, J. de Boer, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht, 1. Personen- en Familierecht*, Deventer: Kluwer, 2010, nr. 1000.

[120] T. Geurts, Woonarrangementen van kinderen na scheiding, contactverlies met de uitwonende ouder en de effectiviteit van het ouderschapsplan, Bevindingen uit recente promotieonderzoeken, Memorandum 2017-1, Den Haag: WODC, 2017, p. 10.

ouderschap bijna de standaard is geworden bij gezamenlijke echtscheidingsverzoeken. De ouders die voor het co-ouderschap kiezen hebben een hoger welstandsniveau, weinig conflicten en weinig persoonlijke problemen.[121] Onze eigen geïnterviewden geven verder aan dat typerend voor de co-ouderschapsgevallen is dat de ouders goed met elkaar communiceren, en dat de kosten van kinderen steeds vaker bij helfte worden gedeeld en niet naar rato van de inkomsten.[122] Voorts merken geïnterviewden op dat de rol- en taakverdeling tussen ouders voor de (echt)scheiding van belang blijkt voor het wel of niet slagen van een co-ouderschapsregeling. Een van de geïnterviewden geeft aan dat indien voor de scheiding sprake was van een meer traditioneel rolpatroon waarbij de moeder hoofdzakelijk voor de kinderen zorgde en de vader werkte en dit na scheiding zo blijft, het vaak goed gaat. Hetzelfde geldt voor een min of meer gelijke taakverdeling tussen de ouders gedurende de relatie en een daaropvolgend co-ouderschap na scheiding. Problemen zouden met name ontstaan als de scheiding het moment wordt waarop ouders van rol willen wisselen. Omdat deze rolwisseling ook financiële implicaties heeft, kunnen daardoor soms spanningen en problemen ontstaan. Het kan bijvoorbeeld zijn dat er voor de scheiding sprake van een traditionele rolverdeling was, maar de vader na scheiding al dan niet met zijn nieuwe partner meer zorgtaken op zich wil nemen, waardoor hij ook kan aangeven dat dat hij minder of geen alimentatie voor de kinderen aan de moeder hoeft te betalen. Twee van de bevraagde advocaat-mediators hebben ook de indruk dat als er tijdens het huwelijk een meer evenwichtige taakverdeling was er na scheiding minder verandert en het vaker goed gaat, terwijl bij een poging tot verandering bij een traditionele taakverdeling voor de scheiding eerder problemen ontstaan en conflicten vaak hoog oplopen omdat de moeder er dan meer moeite mee heeft dat de vader na scheiding 'ineens' zorgtaken op zich wil nemen. De verzorgende ouder vraagt zich dan af waarom de andere ouder er nooit was tijdens het huwelijk en nu opeens co-ouderschap wil. Een andere geïnterviewde denkt daarentegen niet dat in gezinnen met een traditionele rolverdeling meer problemen ontstaan. Als ouders voor de scheiding ongeveer evenveel voor de kinderen zorgden, kan na scheiding het probleem ontstaan bij wie de kinderen gaan wonen.

Betrokkenheid van het kind

In art. 815 lid 4 Rv is ook bepaald dat het kind betrokken dient te zijn bij het opstellen van het ouderschapsplan. Ook dit vereiste is veel bediscussieerd.[123]

---

[121] A-R. Poortman, R. van Gaalen, 'Shared Residence After Separation: A Review and New Findings from the Netherlands', *55Family Court Review4*, 2017, p. 531–544.

[122] In het dossieronderzoek bij de Raad voor de Kinderbescherming was in geringe mate sprake van co-ouderschap (bij 3 van 32 kinderen), Deel III, hoofdstuk 4.

[123] Tomassen-van der Lans, p. 67-68.

Inmiddels volgt uit het LOVF (Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en Jeugdrecht) dat kinderen vanaf de leeftijd van 6 jaar door de ouders moeten worden betrokken (in een gesprek met de ouders) bij het opstellen van het ouderschapsplan; kinderen tot en met 5 jaar dus niet. Het is voldoende als in een verzoekschrift kort en bondig wordt toegelicht hoe de kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan zijn betrokken.[124] Op 1 mei 2018 is in Overijsel een *pilot* van start gegaan waarbij de ouders die willen scheiden, hun kinderen op meer duidelijke wijze moeten betrekken bij de afspraken die ze maken in het ouderschapsplan. Dat is formeel nu ook al zo, maar die verplichting wordt vaak afgedaan met de standaardzin in een ouderschapsplan: 'De kinderen zijn op passende wijze betrokken'. Rechters in Zwolle willen voortaan aangetoond zien dat ouders met hun kinderen over de afspraken hebben gepraat in een zogeheten 'bruggesprek'. Daarmee willen ze voorkomen dat afspraken worden gemaakt waar kinderen zich niet goed bij voelen, wat voor ruzie kan zorgen in complexe echtscheidingen. De *pilot* wordt begeleid door onderzoekers van de Vrije Universiteit en de Universiteit Tilburg.[125]

Uit de deskundigeninterviews blijkt dat er grote verschillen zijn ten aanzien van de wijze waarop geïnterviewden kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan betrekken. Sommigen houden zelf een gesprek met het kind, anderen besteden dit uit of voeren geen gesprek met het kind. De advocaat-mediators praten in hun rol van advocaat nooit met het kind, maar in de rol van mediator praten zij wel met kinderen vanaf ongeveer zes tot acht jaar. Soms schakelen zij voor het gesprek een derde in. Een van de advocaat-mediators licht toe dat ouders soms hun kaarten tegen de borst houden. Door met het kind te praten krijgt de mediator informatie over het gezinssysteem en hoe de kinderen de scheiding ervaren. Die informatie kan, als deze naar de ouders wordt teruggekoppeld voor hen een eyeopener zijn, omdat kinderen tegen de mediator soms dingen zeggen die ouders niet weten. De mediators die niet tevens advocaat zijn en advocaten die geen mediator zijn, spreken doorgaans niet zelf met de kinderen.[126]

Toetsing van het ouderschapsplan

Bij de beëindiging van een formele relatie wordt het ouderschapsplan getoetst door de rechter (art. 815 Rv). De mate waarin dit hoort te gebeuren is van het

[124] Aanbevelingen van het LOVF over het ouderschapsplan, geldend per 1 januari 2013 op www.rechtspraak.nl onder punt 6.
[125] Nieuwsbrief van de Rechtspraak van 29 maart 2018.
[126] Bijlage III.

begin af aan veel bediscussieerd.[127] Over het algemeen wordt aangenomen dat de toets marginaal is.[128] Er is echter afwijkende jurisprudentie.[129] Volgens het LOVF (Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en Jeugdrecht) geldt als minimumeis dat er concrete, dat wil zeggen daadwerkelijk controleerbare, afspraken in het ouderschapsplan zijn opgenomen over de drie onderwerpen die verplicht onderdeel uitmaken van het ouderschapsplan. Dat betekent dat geen genoegen wordt genomen met een 'in onderling overleg verder uit te werken regeling', bijvoorbeeld betreffende de omgang tussen ouder en kind. Dit is echter wel acceptabel als het kind ouder is dan 14 jaar en de omgang 'in onderling overleg met het kind' wordt afgesproken.[130] Uit de interviews met deskundigen komt ook naar voren dat rechters verschillende visies op de toetsing hebben. De rechters controleren het ouderschapsplan globaal. De ene rechter doet dit uitgebreider dan de andere. Een van de bevraagde rechters meent dat dit niet zijn taak is, omdat een uitgebreide toets indruist tegen de autonomie van de ouders. Een goede indicatie voor de omvang van de rechterlijke toets is of de rechter de zaak met een ouderschapsplan op zitting laat komen. Schattingen over het aandeel zaken dat rechters op zitting laten komen, lopen tussen de geïnterviewde rechters uiteen. De overige zaken worden schriftelijk afgedaan en dat betekent dus dat partijen het vaak eens zijn.[131]

2.3 Wijzigingen in de afspraken over contact/omgang

Als contact/omgang eenmaal geregeld is in het ouderschapsplan of anderszins, kan het zijn dat een of beide ouders de afspraken wenst te wijzigen. De juridische regeling van het ouderschapsplan bestaat echter uit de verplichting een ouderschapsplan op te stellen bij scheiding maar regelt verder niet de situatie daarna. Tijdens de parlementaire behandeling gaf de toenmalige minister van Justitie Hirsch Ballin hierover aan: 'Niemand heeft de pretentie, ook wij niet, dat daarmee alles ten eeuwige dage voor de kinderen is vastgelegd'.[132] Hieruit blijkt

[127] J.C.E. Ackermans-Wijn & G.W. Brands-Bottema 'EHBO: Eerste Hulp bij Ouderschapsplannen!', Echtscheidingsbulletin 2009/74; L.M. Coenraad, 'Het toezichthoudend oog van de rechter ziet in werkelijkheid weinig', Toets door de rechter van ouderschapsplannen en echtscheidingsconvenanten', In M.V. Antokolskaia en L.M. Coenraad (Ed.), *Het nieuwe scheidingsrecht, Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag: BJU, 2010, p. 81-94.

[128] M. Tomassen-van der Lans, *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking*, Den Haag: BJU, 2015, p. 59-67.

[129] Ibid.

[130] Aanbevelingen van het LOVF over het ouderschapsplan, geldend per 1 januari 2013 op www.rechtspraak.nl onder punt 10.

[131] Bijlage III.

[132] *Handelingen I* 2008/2009, 30 145, nr. 8, p. 405.

dat het ouderschapsplan vatbaar is voor wijziging. Er bestaat geen verplichting tot het voorleggen van gewijzigde afspraken aan de rechter.

In beginsel kunnen de ouders de afspraken, bijvoorbeeld een andere contact-/omgangsregeling, schriftelijk of mondeling wijzigen. Afspraken kunnen ook zonder schriftelijke wijziging van het plan worden gewijzigd doordat ouders contact/omgang gewoon 'anders doen' dan volgens de afspraken. De ouders zijn hierin vrij maar de inhoudelijke normen blijven gelden, zoals het 'gelijkwaardig ouderschap' (art. 1:247 lid 4 BW) en de verplichting tot contact/omgang met het kind. Dit wordt echter niet concreet getoetst. De verplichting uit art. 815 lid 4 Rv de kinderen te betrekken bij het opstellen van het ouderschapsplan is niet van toepassing op het wijzigen van afspraken.

Uit recent empirisch onderzoek van De Bruijn blijkt dat na de invoering van het verplicht ouderschapsplan de afspraken tussen de ouders vaker worden gewijzigd. Volgens De Bruijn, kan een van de mogelijke verklaringen van deze stijging zijn dat de Nederlandse regering de ouders adviseert om het ouderschapsplan regelmatig te updaten om de veranderende behoeften van de kinderen te weerspiegelen. Als een alternatieve verklaring noemt hij de toenemende uitgebreidheid en gedetailleerdheid van de afspraken, waardoor deze afspraken vaker gewijzigd moeten worden.[133]

Soms bevat het ouderschapsplan een 'mediationbeding' waarbij de ouders verplicht zijn om terug te gaan naar de mediator voor het wijzigen van de afspraken. Maar ook hier kunnen de ouders van afwijken als zij het eens zijn. Gewijzigde afspraken die niet aan de rechter zijn voorgelegd hebben geen executoriale titel zoals ouderschapsplannen die opgenomen zijn in de echtscheidingsbeschikking (art. 819 Rv).[134] Dit betekent dat naleving niet direct kan worden gevorderd en afgedwongen.

Door een van de geïnterviewde juridische professionals wordt aangegeven dat ouders bij het opstellen van het ouderschapsplan moet worden uitgelegd dat het ouderschapsplan als organisch model bedoeld is. Het is noodzakelijk om het ouderschapsplan na verloop van tijd aan te passen en daarvoor moeten ouders opnieuw gaan zitten.

---

[133] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift 2017, p. 60.
[134] Het ouderschapsplan kan *op verzoek* worden opgenomen in de beschikking. Zie L. Coenraad, 'Procesrecht', In: W.M. Schrama en M.V. Antokolskaia, *Familierecht, Een introductie*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 2015, p. 53.

Ouders die terugkomen bij de advocaat/mediator

In de interviews met de juridische professionals is besproken of er in de ouderschapsplannen die zij begeleiden een mediationbeding of terugkommoment is opgenomen. Het model ouderschapsplan van de vFAS (de vereniging van Familierecht Advocaten en Scheidingsmediators) bevat een standaard mediationbeding en ook advocaten/mediators die daarbij niet zijn aangesloten nemen doorgaans een beding op waarin staat dat ouders eerst met elkaar moeten overleggen of naar een mediator moeten stappen om over wijzigingen/nakoming te praten, voordat zij naar de rechter gaan. In hoeverre deze afspraken worden nagekomen is niet helder, omdat ouders niet kunnen worden verplicht tot mediation.

Een van de geïnterviewde advocaat-mediators maakt, in de rol van mediator, met ouders standaard een afspraak voor een gratis terugkomgesprek een jaar na het sluiten van het echtscheidingsconvenant. Meestal maken ouders hiervan gebruik en komen ze het ouderschapsplan evalueren. Vaak ervaren ze dit als prettig. Ook een andere advocaat-mediator probeert vaak een terugkommoment af te spreken, maar terugkomen kost geld en niet alle ouders zijn er klaar voor. Diverse geïnterviewden menen dat het, in ieder geval in theorie, een goed idee zou zijn om ouders na enige tijd – als het stof is neergedaald – te laten terugkomen, omdat zich met name in het eerste jaar veel veranderingen voordoen en het lastigste onderdeel van het ouderschapsplan de uitvoering ervan is. Hierbij plaatsen zij echter enkele kanttekeningen. Zo is het moeilijk om een termijn te bepalen; sommige ouders zouden misschien al na een half jaar moeten terugkomen en anderen na twee jaar. Ook is een terugkomafspraak moeilijk afdwingbaar, is het de vraag of conflicten hiermee kunnen worden voorkomen, kan dit middel wellicht problemen creëren doordat kwesties die anders met rust zouden worden gelaten worden opgerakeld en kan de echtscheiding een pijnlijk proces zijn geweest waaraan ouders niet willen worden herinnerd.[135]

Ouders worden het niet eens over wijzigingen

Als een of beide ouders de afspraken wensen te wijzigen, maar ze komen er niet uit hoe, kunnen zij hun geschil aan de rechter voorleggen (art. 1:253a BW).[136] De rechter kan dan een nieuwe omgangsregeling treffen (art. 1:253a lid 2 onder a BW).[137] De rechter zal eerst moeten trachten om de ouders tot een vergelijk te brengen en/of verwijzen naar mediation (art. 1:253a lid 5 BW). De vraag of de rechter het geschil, bijvoorbeeld of een ouder met het kind mag verhuizen, kan

[135] Bijlage III.
[136] Een verzoek aan de rechter kan ook gelegen zijn in de wens een executoriale titel te krijgen.
[137] E.C.C. Punselie, GS Personen- en familierecht, art. 1:253a BW, aant. 2, bijgewerkt tot 1.12.2017.

beoordelen zonder een gehele zorgregeling vast te stellen is in de rechtspraak aan de orde gekomen. De Hoge Raad heeft besloten dat er geen plicht is voor de rechter om in het kader van een vervangende toestemming tot verhuizing tegelijk een zorgregeling vast te stellen, maar dat dat wel 'wenselijk' is. In dit geval kon de moeder dus verhuizen en zou pas later een regeling over het contact met de vader worden vastgesteld.[138]

De in het ouderschapsplan gemaakte afspraken zullen als uitgangspunt voor de rechter dienen maar uiteindelijk treft de rechter een beslissing over contact/omgang 'in het belang van het kind'. Uit het in het kader van deze studie uitgevoerde onderzoek naar dossiers van de Raad voor de Kinderbescherming blijkt echter dat in de zaken waarin veel problemen rond contact/omgang zijn, de eerder gemaakte afspraken minder relevant zijn. Soms zijn deze afspraken in de Raadsdossiers niet meer te achterhalen.

Er is veel jurisprudentie inzake wijzigingen van het ouderschapsplan. Veel van deze jurisprudentie heeft betrekking op wijzigingen die verband houden met gewijzigde feitelijke omstandigheden, zoals een verhuizing van een van de ouders. Dit kan verband houden met een nieuwe baan, woning of partner. Juridisch gezien gaat het om wijziging van de verblijfplaats van het kind. Bij gezamenlijk gezag moeten de ouders het hierover eens zijn of vervangende toestemming krijgen van de rechter (art. 1:253a BW). Er is hierover veel jurisprudentie en literatuur. Uit de jurisprudentieanalyse die voor dit onderzoek is verricht blijkt dat ruim een kwart van de geanalyseerde zaken een verhuizing betreft (25% van de rechtbankzaken en 36% van de hofzaken). Dit is opmerkelijk, want het betekent dat het de meest voorkomende oorzaak is van een procedure over een wijziging. Het is niet na te gaan of het een vertekend beeld is, bijvoorbeeld omdat verhuizingsuitspraken vaker worden gepubliceerd dan andere zaken. Andere wijzigingsverzoeken betreffen wijzigingen in de gezagsregeling, de hoofdverblijfplaats van het kind (bij moeder *of* vader), de contact-/omgangsregeling en de schoolkeuze. Van de rechtbankzaken heeft 15% betrekking op 'andere wijzigingen' en 36% van de hofzaken. Schematisch kan het als volgt worden weergegeven:

[138] HR 25 november 2016, ECLI:NL:2016:2709, NJ 2017/36 m.nt. S.F.M. Wortmann.

Tabel 2.1. *Overzicht jurisprudentie analyse*

Uitspraken op zoekterm 'ouderschapsplan' (OP) in periode 1.8.2014-1.3.2018

	ontbrekend/ onvolledig OP	niet nakomen van afspraken	wijzingen OP	wijziging OP verhuizing	totaal relevante zaken
Rechtbank	60	7	16	27	110
Hof	42	10	57	49	159

Als in de jurisprudentieanalyse wordt gekeken naar het tijdsverloop waarna ouders een wijzigingsverzoek doen bij de rechtbank is de gemiddelde tijd sinds het opstellen van het ouderschapsplan 3,2 jaar. Het tijdsverloop varieert van 1 jaar tot 7 jaar na het opstellen van het ouderschapsplan.[139] In het onderzoek naar dossiers van de Raad voor de Kinderbescherming is sprake van een gemiddeld tijdsverloop van scheiding naar raadsonderzoek van 2,6 jaar met een spreiding van 0 tot 9 jaar.[140] De grote variatie in het moment waarop behoefte ontstaat om de afspraken te wijzigen en in de mate waarin ouders hier zelf niet uitkomen komt overeen met de bevindingen uit de in het kader van dit onderzoek afgenomen interviews met juridische professionals.[141]

2.4 Evaluaties van het ouderschapsplan

De vraag of het verplichte ouderschapsplan de beoogde doelen haalt is sinds zijn invoering in 2009 meermaals aan de orde geweest. In deze evaluaties komen belangrijke bevindingen naar voren over de invloed van de wijze waarop sinds 2009 de afspraken over contact/omgang worden gemaakt op de nakoming van de afspraken, het conflict tussen de ouders en het welzijn van het kind. In 2013 verschenen twee eerste verkennende WODC-evaluaties van het ouderschapsplan: *Evaluatie van het ouderschapsplan. Een eerste verkenning,* uitgevoerd door Geurts en Ter Voert en *Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen,* uitgevoerd door Spruijt en Van der Valk. In 2015 verscheen het proefschrift van Tomassen-van der Lans, *Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking* en

[139] Het gaat hier om een selectie van 14 rechtbankzaken waarin wijziging van het ouderschapsplan is verzocht en er informatie is over een eerder opgesteld ouderschapsplan. De tijd is ruw berekend vanaf de datum van ontbinding van het huwelijk.
[140] Bijlage III.
[141] Bijlage III.

de dissertatie van Smits, *Participatie van het kind bij het ouderschapsplan*.[142] In 2018 werd de dissertatie van De Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation* verdedigd.[143] Er zijn ook enkele evaluatieve overzichtsartikelen gepubliceerd.[144]

Het onderzoek van Geurts en Ter Voert is gebaseerd op het bestuderen van bestaande literatuur en bestaande databronnen van het CBS en de Raad voor de rechtspraak, aangevuld door expertmeetings en telefonische interviews met advocaten, mediators en rechters,[145] alsmede het onderzoek van Spruijt en Van der Valk. In het onderzoek van Spruijt en Van der Valk is data geanalyseerd uit een *survey* gehouden in 2013 onder twee groepen scholieren die in de periodes tussen 2004-2008 en tussen 2009-2013 een scheiding van hun ouders hebben meegemaakt. Het proefschrift van Tomassen-van der Lans, houdt naast een uitgebreid literatuur- en jurisprudentieonderzoek en een rechtsvergelijkende studie, een grootschalig dossieronderzoek[146] in naar twee groepen echtscheidingszaken met minderjarige kinderen: één uit 2008, vlak vóór de invoering van het verplichte ouderschapsplan, en één uit 2010, vlak na de invoering daarvan. Vervolgens werd gekeken of dezelfde partijen bij dezelfde rechtbanken gedurende twee jaar vervolgprocedures met betrekking tot kinderen hebben aangespannen.[147] Het proefschrift van De Bruijn is een grootschalig empirisch onderzoek gebaseerd op een bestaande dataset uit *New Families in the Netherlands survey*. Aan de hand van deze data heeft De Bruijn de gegevens van twee groepen ouders geanalyseerd, die voor en na de invoering van het ouderschapsplan in 2009 zijn gescheiden.[148] Daarbij heeft hij niet alleen naar de procedurele effecten (aantal vervolgprocedures) van het ouderschapsplan gekeken, maar ook naar de invloed op de conflicten van de ouders en het welzijn van de kinderen.

---

[142] V. Smits, *Participatie van het kind bij het ouderschapsplan*, Maklu, Apeldoorn, 2015
[143] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift 2017.
[144] Onder andere: B. Chin-A-Fat, 'Vijf jaar ouderschapsplan: de vechtscheiding voorbij?', FJR, 2014/53; M. Antokolskaia, 'Het verplichte ouderschapsplan heeft gefaald, hoe nu verder…?' in: R. de Jong, A. van der Linden, V. Smits (red.) "In verbondenheid" Opstellen aangeboden aan Professor mr. Paul Vlaardingerbroek ter gelegenheid van zijn emeritaat, Kluwer, Deventer, 2017, p. 251-164; S. de Bruijn, A. Poortman & A. G. van der Lippe, 'Do Parenting Plans Work? The effect of parenting plans on procedural, family and child outcomes',
3 International Journal of Law Policy and the Family, 2018.
[145] Geurts/Ter Voert 2013, p. 7-8.
[146] Bij het onderzoek zijn in totaal twaalfhonderd dossiers onderzocht uit drie rechtbanken: Amsterdam, Arnhem en Rotterdam. Tomassen-van der Lans 2015, p. 97.
[147] Tomassen-van der Lans 2015, p. 97-98.
[148] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift 2017, p. 48.

Aantal afspraken is gestegen maar geen effect op naleving
Uit meerdere evaluaties blijkt dat sinds de invoering van het verplicht ouderschapsplan het aantal schriftelijke afspraken tussen de ouders in het kader van de scheiding significant is gestegen maar dat, anders dan de wetgever heeft gehoopt, deze afspraken niet beter worden nageleefd.

Het onderzoek van Geurts en Ter Voert gaf een eerste blik op de praktijk en het doelbereik van het ouderschapsplan: leidt het tot minder conflicten tussen ouders en tot minder problemen bij kinderen? Dit onderzoek bevestigt de zorgen dat het een *one-size-fits-all* benadering is, die geen recht doet aan de diversiteit van de populatie van scheidende ouders, en die niet optimaal zou werken.[149] In het onderzoek wordt gerapporteerd 'dat advocaten en mediators in de praktijk globaal drie soorten scheidingen tegenkomen: 1) ouders die de gevolgen van hun scheiding voor hun kinderen goed willen regelen en daar zelf redelijk goed uitkomen; 2) ouders die hun relationele problemen blijven uitvechten en er samen niet uitkomen; 3) ouders die daar tussenin zitten: zij zijn (nog) niet in staat met elkaar te overleggen of het overleg verloopt moeizaam.' Geconstateerd wordt dat het ouderschapsplan voor de eerste groep weinig verandert – ook zonder die verplichting zouden zij afspraken hebben gemaakt. Bij de tweede groep komt er geen ouderschapsplan tot stand en lost het ouderschapsplan hun problemen niet op. Bij de derde groep valt de meeste winst te behalen. Deze groep had wellicht anders geen afspraken gemaakt of deze uitgesteld. Naar voren komt dat sommige ouders meer 'urgentie' lijken te zien om er samen uit te komen.[150] De derde, tussenliggende groep van ouders, met moeizame maar niet helemaal verstoorde relaties, vormt de voornaamste doelgroep voor het verplichte ouderschapsplan. Volgens het onderzoek van Geurts en Ter Voert zou deze groep wellicht anders geen afspraken hebben gemaakt, of zou het maken van afspraken zijn uitgesteld. De verplichting om het ouderschapsplan te maken heeft deze groep ouders gedwongen om in een vroegtijdig stadium over de gevolgen van de scheiding voor de kinderen na te denken.[151]

Tomassen-van der Lans concludeert in haar onderzoek dat het ouderschapsplan niet de door de wetgever beoogde doelen lijkt te halen. Uit haar onderzoek volgt

---

[149] M. Antokolskaia, 'Het verplichte ouderschapsplan heeft gefaald, hoe nu verder…?' in: R. de Jong, A. van der Linden, V. Smits (red.) "In verbondenheid" Opstellen aangeboden aan Professor mr. Paul Vlaardingerbroek ter gelegenheid van zijn emeritaat, Kluwer, Deventer, 2017, p. 252.
[150] M.J. ter Voert, T. Geurts, *Evaluatie van het ouderschapsplan en misvattingen in de media*, FJR 2014/18, p. 1-3. M.J. ter Voert, T. Geurts, *Evaluatie ouderschapsplan, Een eerste verkenning*, Den Haag: WODC, 2013.
[151] Ibid., p. 88.

dat het totaal aantal vervolgprocedures over de kinderen die door de ouders binnen twee jaar na de scheiding zijn aangespannen in de steekproef van voor en na de invoering van het verplicht ouderschapsplan stabiel is gebleven op het niveau van ongeveer 9% van alle zaken. Dat betekent dat zowel de zaken waarin de afspraken zijn gemaakt als de zaken waarin geen afspraken zijn gemaakt de rechter een beslissing heeft genomen. Uit het onderzoek van Tomassen-van der Lans blijkt verder dat zowel na de scheiding op gemeenschappelijk als op eenzijdig verzoek vervolgens over de kinderen wordt geprocedeerd. In de steekproef van voor de invoering van het ouderschapsplan werd de helft van de vervolgprocedures aangespannen naar aanleiding van de door de ouders toen nog geheel vrijwillig gemaakte afspraken. In de steekproef van na de invoering van het verplicht ouderschapsplan is het aantal vervolgprocedures dat is aangespannen naar aanleiding van afspraken gestegen tot 75% van alle vervolgprocedures.[152] 50% van alle vervolgprocedures in beide steekproeven gaat over contact/omgang.[153] Verder zijn er aanwijzingen dat ook ouders die een gedetailleerd ouderschapsplan hebben opgesteld vervolgens toch gaan procederen, en zelfs dat juist naar aanleiding van de gedetailleerdheid van de afspraken in het ouderschapsplan het later vaker tot een procedure komt.[154] Een vervolgprocedure naar aanleiding van de afspraken betekent dat de afspraken niet worden nageleefd en/of de ouders het niet eens kunnen worden over wijziging daarvan. Dat betekent dat de invoering van het verplicht ouderschapsplan niet tot betere naleving van de afspraken heeft geleid. Het onderzoek van De Bruijn bevestigt de conclusies van Tomassen-van der Lans dat de invoering van het verplicht ouderschapsplan het aantal vervolgprocedures niet heeft verminderd en toont aan dat het geen positief effect heeft gehad op de nakoming van de afspraken en de tevredenheid van de ouders met de gemaakte afspraken.[155]

Effecten ouderschapsplan

Het onderzoek van Spruijt en Van der Valk en De Bruijn heeft zicht gegeven op de invloed van het ouderschapsplan op niet-juridische conflicten tussen de ouders. Het eerstgenoemde onderzoek is gebaseerd op een *survey* gehouden in 2013 onder scholieren van 12 tot en met 16 jaar, waarvan 169 kinderen tussen 2004-2008 een scheiding hebben meegemaakt en 113 in de periode 2009-2013; voor en na de

---

[152] M. Tomassen-van der Lans, Het verplichte ouderschapsplan: regeling en werking, Den Haag: BJU, 2015, p. 127.
[153] Ibid., p. 117, tabel 5.16.
[154] Deze aanname kan slechts zeer voorzichtig worden gesuggereerd omdat de aantallen te klein zijn voor statistische analyse en Tomassen-van der Lans durft zelf deze conclusie niet te trekken. Tomassen-van der Lans (2015), p. 120-121, tabel 5.19 en haar commentaar op dit artikel.
[155] S. de Bruijn, *Reaching agreement after divorce and separation, Essays on the effectiveness of parenting plans and divorce mediation*, proefschrift 2017, p. 57 en 60, en table 3.2. op p. 56.

invoering van het verplichte ouderschapsplan dus. Uit het onderzoek bleek een toename van de mate van conflict in de groep van na de invoering.[156] Bij deze resultaten wordt wel een kanttekening geplaatst: bij de groep kinderen waarvan de ouders vóór de invoering van het ouderschapsplan waren gescheiden, lag de scheiding inmiddels verder weg in de tijd.[157] Het is bekend dat, gemiddeld genomen, scheidingsgerelateerde conflicten met het verloop van de tijd steeds meer afvlakken. Dit kan de uitkomsten van het onderzoek van Spruijt en Van der Valk hebben beïnvloed.[158] Naar aanleiding van deze kritiek hebben Spruijt en Kormos in hun *Handboek scheiden en de kinderen* het onderzoek uitgebreid met een groep van kinderen waarvan de ouders nog eerder zijn gescheiden. De vergelijking van de drie groepen laat nog steeds zien dat de kinderen wiens ouders na de invoering van het ouderschapsplan zijn gescheiden meer ouderlijke ruzies rapporteren.[159] Omdat de *survey* meerdere malen is gehouden was het mogelijk om de gegevens te controleren op de invloed van het tijdsverloop sinds de scheiding. De uitkomst van deze controle is nog steeds dat het aantal ouderlijke conflicten na de invoering van het ouderschapsplan is toegenomen.[160] De conclusie die uit dit onderzoek kan worden getrokken is dat het verplichte ouderschapsplan in ieder geval niet tot de gehoopte daling van het aantal conflicten tussen ouders heeft geleid.

De bevindingen van De Bruijn met betrekking tot het ouderlijk conflict zijn gemengd. Aan de ene kant is het niveau van de spanning tussen de gescheiden ouders sinds 2009 gestegen. Aan de andere kant is het aantal extreme gevallen van ouderlijk conflict gedaald. De eindconclusie van De Bruijn op dit punt is dat het overall effect van het ouderschapsplan op het ouderlijk conflict positief is. Verder concludeert De Bruijn dat tegen de verwachtingen van de regering in de invoering van het verplicht ouderschapsplan geen effect op het welzijn van het kind lijkt te hebben gehad.

Per saldo komt uit alle evaluaties naar voren dat het verplichte ouderschapsplan in zijn huidige vorm de gestelde doelstellingen lijkt niet te hebben gehaald. De Bruijn komt tot de conclusie dat het verplichte ouderschapsplan opvallend weinig

---

[156] E. Spruijt, Valk, I., van der, *Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen*, WODC, 2013.
[157] E. Spruijt, Valk, I., van der, *Het ouderschapsplan en de effecten voor de kinderen*, WODC, 2013, p. 22.
[158] M.J. ter Voert, T. Geurts, *Evaluatie van het ouderschapsplan en misvattingen in de media*, FJR 2014/18, p. 1-3. M.J. ter Voert, T. Geurts, *Evaluatie ouderschapsplan, Een eerste verkenning*, Den Haag: WODC, 2013, p. 78-79.
[159] E. Spruijt, Kormos, H. *Handboek scheiden en de kinderen*, Bohn Stafleu van Loghum, 2014, tabel 6.4.
[160] Ibid., p. 133-134.

effecten heeft zowel op de juridische procedures als op de verhoudingen tussen de ouders en het welzijn van de kinderen. Een van de verklaringen daarvoor zou volgens hem kunnen zijn dat veel ouders het ouderschapsplan mogelijk slechts zien als een noodzakelijke formaliteit voor de afronding van de echtscheiding, en niet als echte richtlijn voor de periode van na de scheiding.

2.5 Conclusie

Het antwoord op onderzoeksvraag 1 naar de (juridische) mogelijkheden en verplichtingen voor ouders om tot afspraken te komen over contact/omgang met hun kinderen na scheiding luidt dat sinds de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding in 2009 praktisch alle scheidende ouders met minderjarige kinderen wettelijk verplicht zijn om in het kader van hun scheiding een ouderschapsplan op te stellen. Nagenoeg alle formele afspraken die scheidende ouders maken hebben de vorm van een ouderschapsplan. Uit meerdere evaluaties blijkt dat sinds de invoering van het verplicht ouderschapsplan het aantal schriftelijke afspraken tussen de ouders in het kader van de scheiding significant is gestegen. Uit eerder verricht onderzoek volgt echter dat – anders dan de wetgever heeft beoogd – het verplichte ouderschapsplan geen effect op de naleving van de afspraken lijkt te hebben gehad.

Er is kritiek op de beleidskeuzes om het maken van de afspraken over kinderen zo dwingend mogelijk te maken door het overleggen van een ouderschapsplan voor de ouders in een formele relatie te koppelen aan het indienen van het echtscheidingsverzoek. Uit verschillende bronnen is gebleken dat deze vroege timing van het opstellen van het ouderschapsplan soms tot problemen leidt. Ook is er kritiek op de beleidskeuze voor een '*one size fits all'* benadering. Alle ouders zijn in beginsel verplicht om een ouderschapsplan te maken, ongeacht of zij een formele of informele relatie beëindigen, op eenzijdig of gemeenschappelijk verzoek willen scheiden, en ongeacht het conflictniveau. Uit het literatuuronderzoek volgt echter dat deze generieke behandeling niet optimaal werkt. Geconstateerd wordt dat in de praktijk globaal drie groepen scheidende ouders kunnen worden onderscheiden: '1) ouders die de gevolgen van hun scheiding voor hun kinderen goed willen regelen en daar zelf redelijk goed uitkomen; 2) ouders die hun relationele problemen blijven uitvechten en er samen niet uitkomen; 3) ouders die daar tussenin zitten: zij zijn (nog) niet in staat met elkaar te overleggen of het overleg verloopt moeizaam'. Voor de eerste groep is er weinig veranderd – ook zonder die verplichting zouden zij afspraken hebben gemaakt. Bij de tweede groep komt er geen ouderschapsplan tot stand en lost het ouderschapsplan de problemen niet op. Deze ouders met een hoog conflictniveau hebben extra hulp en begeleiding nodig, gecombineerd met vroegtijdige (en

zwaardere) interventies. Bij de derde groep is de meeste winst behaald, want deze groep had wellicht anders geen afspraken gemaakt of het maken daarvan uitgesteld. Deze ouders hebben behoefte aan goede begeleiding tijdens het maken van de afspraken. Uit de literatuurstudie volgt dat het huidige systeem onvoldoende in deze behoefte voorziet. Er zijn geen (wettelijke) instrumenten om ouders tijdig te helpen en ondersteunen in het maken van afspraken. Het proces van het opstellen van een verplicht ouderschapsplan is niet gericht op vroege diagnosticering en het aanpakken van onderliggende ouderlijke conflicten; ook is er geen koppeling gemaakt tussen het ouderschapsplan en mediation. Door het ontbreken van een mechanisme van vroege diagnosticering worden problemen en conflicten vaak pas opgemerkt wanneer de zaak zonder ouderschapsplan op zitting komt of als gemaakte afspraken stelselmatig niet worden nageleefd, omdat er geen draagvlak voor is. Op dat moment kan de rechter een passende interventie, inclusief verwijzing naar mediation toepassen, maar kan het conflict al zo ver geëscaleerd zijn dat die hulp te laat komt; ouders kunnen dan tot de tweede groep van ouders met hoogoplopend conflict gaan behoren.

In de literatuur is kritiek geuit op het ontbreken van goede procesbegeleiding bij het maken van de afspraken en instrumenten die gericht zijn op het verbeteren van communicatie tussen de ouders en het aanpakken van potentiële en bestaande ouderlijke conflicten. De huidige 'kale' verplichting van de scheidende ouders om afspraken over kinderen te maken heeft er mogelijk toe geleid dat een bepaalde groep ouders deze verplichting 'meer als invuloefening beschouwt dan als een verplichting waarbij serieus moet worden nagedacht over de regeling voor hun kinderen na de scheiding'. Er moeten passende maatregelen komen die ouders bewust maken van het belang van weloverwogen afspraken voor de kinderen en om ouders te helpen om deze afspraken te maken. Tomassen-van der Lans wijst op het belang van maatregelen die ouders tijdens het maken van de afspraken kunnen 'stimuleren om weloverwogen keuzes te maken ten aanzien van de regelingen voor hun kinderen, waarbij ouders meer bewust worden gemaakt van het belang van het kind bij een goede regeling en van valkuilen in de omgang met elkaar na de scheiding.' Als mogelijke maatregelen noemt zij verplichte scheidingseducatie, een verplichte mediationsessie voor scheidende ouders en gratis drie of vier vervolg mediationsessies op vrijwillige basis. De Bruijn komt na uitgebreide bestudering van mediation in een scheidingscontext tot de suggestie dat beleidsmakers goed zouden moeten onderzoeken hoe zij het ouderlijk conflict kunnen aanpakken en hoe de schadelijke effecten voor kinderen kunnen worden verkleind.

In de literatuur worden zorgen geuit over het feit dat een deel van de ouderschapsplannen standaardregelingen inhouden die van internet zijn

gedownload; een deel van de ouders ziet het ouderschapsplan mogelijk slechts als een noodzakelijke formaliteit voor de afronding van de echtscheiding, en niet als een mogelijkheid voor de invulling van het ouderschap na de scheiding.

Het ouderschapsplan zou als een dynamisch instrument moeten worden gezien, omdat de afspraken voortdurend moeten worden aangepast, want de kinderen groeien op en de omstandigheden veranderen. Uit de literatuurstudie volgt dat afspraken in een ouderschapsplan aan de ene kant vaker detailregelingen bevatten dan afspraken gemaakt voor 2009. Meer concrete en gedetailleerde afspraken leiden echter niet noodzakelijk tot betere nakoming. Uit verschillende bronnen blijkt dat als het nodig is om de gemaakte afspraken later te wijzigen, ouders hun afspraken met wederzijds goedvinden schriftelijk, mondeling of zelfs stilzwijgend, door de afspraken gewoon anders te gaan uitvoeren, wijzigen. Uit de literatuur blijkt dat afspraken na de invoering van het verplichte ouderschapsplan tussen de ouders vaker worden gewijzigd. Het merendeel van de ouders lukt het ook, om indien nodig, de afspraken te wijzigen. Bij een deel van de ouders ontbreekt echter het besef van het dynamische karakter van het ouderschapsplan. Voor de ouders die er zelf niet uitkomen, ontbreken de juridische instrumenten die ze tijdig kunnen helpen om de problemen op te lossen en de afspraken in onderlinge overeenstemming te wijzigen. Soms bevat het ouderschapsplan een ‘mediationbeding’ waarbij de ouders zich verplichten om terug te gaan naar de mediator voor het wijzigen van de afspraken, maar deze bedingen zijn niet afdwingbaar, omdat mediation vrijwillig is. Als een of beide ouders de afspraken wensen te wijzigen, maar ze er onderling niet uitkomen, kunnen zij hun geschil aan de rechter voorleggen. De rechter zal eerst trachten om de ouders tot een vergelijk te brengen en/of verwijzen naar mediation, maar dan kan het conflict al geëscaleerd zijn. De veelheid aan jurisprudentie inzake wijzigingen van ouderschapsplannen duidt erop dat een noodzaak tot wijziging een gevaarlijk moment kan zijn in de verhouding tussen de gescheiden ouders.

3. Juridisch kader inzake instrumenten om naleving te bevorderen

3.1 Inleiding

In hoofdstuk 3 staat de vierde onderzoeksvraag centraal: Welke (juridische) mogelijkheden staan ter beschikking om alsnog te komen tot de naleving van de gemaakte afspraken? Op welke wijze verloopt het gebruikmaken van deze mogelijkheden in de praktijk? Welke knelpunten doen zich hierbij eventueel voor? Op deze vragen wordt in dit hoofdstuk ingegaan vanuit een juridisch perspectief. De sociaalwetenschappelijk invalshoek komt in deel III aan de orde.

In dit hoofdstuk staat het scenario centraal waarin ouders afspraken hebben gemaakt over contact/omgang, die vervolgens niet worden nagekomen. Indien ouders gezamenlijk een contact-/omgangsregeling vaststellen, maar ook wanneer een rechter een regeling oplegt, betekent dit niet automatisch dat deze wordt nageleefd. Dat wil zeggen: een vastgesteld ouderschapsplan, andere onderlinge afspraken of een rechterlijke uitspraak leiden er niet altijd toe dat ouders en kinderen elkaar ook daadwerkelijk zien. Dit kan bijvoorbeeld betekenen dat kinderen te laat naar een ouder worden gebracht, of helemaal niet, of, anders dan de afspraak was, niet door een ouder worden opgehaald.[161] Hoewel de aandacht zich meestal concentreert op ouders die hun kind graag willen zien, komt het namelijk ook voor dat wordt geprocedeerd omdat een ouder juist geen contact/omgang met een kind wil hebben.[162]

[161] Zie over de situatie waarin een ouder geen omgang met het kind wil hebben o.a. P. Vlaardingerbroek, 'De wetgever laat Jeroen (en vele andere kinderen) niet in de kou staan', *FJR* 2009/83. Vlaardingerbroek meent dat omgang van een kind met een onwillige ouder niet zou moeten worden afgedwongen onder druk van gijzeling of een dwangsom, maar dat in een dergelijke situatie beter een boete zou kunnen worden opgelegd. Niet om omgang af te dwingen, maar om omgang af te kopen. De boete zou dan kunnen worden gebruikt om bijvoorbeeld extra oppas in te zetten.

[162] In een dergelijke situatie kan de rechter bijvoorbeeld een raadsonderzoek gelasten om te kunnen beoordelen of die ouder ongeschikt of onmachtig is, nu deze stelselmatig weigert de kinderen te zien (Hof Arnhem-Leeuwarden 17 mei 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:3939). Het is ook mogelijk dat een ouder (met gezag) wordt veroordeeld tot omgang met een kind op straffe van een dwangsom (Hof Arnhem-Leeuwarden 24 mei 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:4010). In een zaak van Hof Den Bosch (13 september 2018, ECLI:NL:GHSHE:2018:3762) wilde een vader zich uit het leven van zijn zoon terugtrekken enkel om de zoon rust en ruimte te bieden en omdat hij meende dat dit het beste voor zijn zoon zou zijn. Het hof oordeelde echter dat een ouder met gezag een zorgplicht heeft die moet worden nagekomen en dat het de vader dus niet vrijstaat om zich uit het leven van de zoon terug te trekken en stelde een contact-/omgangsregeling vast.

In dit hoofdstuk wordt bezien op welke manieren een ouder met gezag invulling kan geven aan zijn plicht en recht om zijn minderjarige kind te verzorgen en op te voeden (art. 1:247 BW) en een ouder zonder gezag zijn recht op omgang (art. 1:377a BW) kan effectueren, als de andere ouder de gemaakte afspraken niet naleeft. Indien afspraken niet worden nageleefd, ligt het voor de hand om te kijken naar de mogelijkheid om de contact-/omgangsregeling te (laten) wijzigen (zie hoofdstuk 2). Daarnaast komt in dit hoofdstuk aan de orde wat de taak van de rechter in dit verband is, met name vanuit een mensenrechtelijk perspectief.

Om contact/omgang te effectueren worden de instrumenten beschreven. Tevens wordt aangegeven hoe het gebruik hiervan in de praktijk verloopt en welke knelpunten zich hierbij mogelijk voordoen. Sommige instrumenten kunnen ouders zelf direct gebruiken. Zo kunnen zij bijvoorbeeld zelf naar een mediator of een andere deskundige stappen. Ook kan het zijn dat ouders in een ouderschapsplan een beding hebben opgenomen waaruit volgt wat zij zullen doen indien de gemaakte afspraken niet worden nageleefd. Dikwijls houdt het beding in dat de ouders in het geval van niet-naleving van de afspraken eerst naar een bemiddelaar stappen en pas daarna gaan procederen. Voor de toepassing van veel (juridische) instrumenten is echter een rechterlijke beschikking of soms een interventie door het Openbaar Ministerie (OM) nodig.

Wat betreft de instrumenten die er zijn om omgangsafspraken te effectueren, kan een onderscheid worden gemaakt tussen civielrechtelijke instrumenten (paragraaf 3.3) en strafrechtelijke instrumenten (paragraaf 3.4). De civielrechtelijke instrumenten kunnen worden onderscheiden in (familierechtelijke) instrumenten die speciaal voor het oplossen van omgangsproblematiek ontworpen of aangepast zijn (paragraaf 3.3.1), algemene familierechtelijke instrumenten die in Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (BW) zijn opgenomen (paragraaf 3.3.2), en instrumenten, ook wel (civielrechtelijke) dwangmiddelen genoemd, die in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (Rv) staan (paragraaf 3.3.3).

De specifieke (familierechtelijke) instrumenten waaraan aandacht wordt besteed zijn mediation/omgangsbemiddeling, forensische mediation/ouderschaps-onderzoek en omgangsbegeleiding (paragraaf 3.3.1). De algemene familierechtelijke instrumenten die worden besproken zijn de mogelijkheid tot benoeming van een bijzondere curator, de (omgangs)ondertoezichtstelling, de mogelijkheid tot wijziging van de hoofdverblijfplaats van het kind, gezagswijziging en gezagsbeëindiging en de toepassing van financiële prikkels (zie paragraaf 3.3.2). De civielrechtelijke dwangmiddelen die aan de orde komen zijn de dwangsom, lijfsdwang en afgifte van het kind met behulp van de sterke arm (zie paragraaf 3.3.3). Binnen het kader van de toepassing van strafrechtelijke

instrumenten wordt ingegaan op onttrekking aan het gezag/desbevoegd opzicht en gijzeling (zie paragraaf 3.4). Hierna volgt een schematisch overzicht van de verschillende instrumenten.

Tabel 3.1. *Overzicht instrumenten om naleving van afspraken over contact/omgang te bevorderen*

INSTRUMENTEN OM NALEVING VAN AFSPRAKEN OVER CONTACT/OMGANG TE BEVORDEREN	
(LATEN) WIJZIGEN VAN AFSPRAKEN (§ 2.3)	
• Door ouders onderling • Met behulp van mediation/hulpverlening • Door de rechter	
CIVIELRECHTELIJKE INSTRUMENTEN (§ 3.3)	
1. Specifieke (familierechtelijke) instrumenten (§ 3.3.1)	• Mediation/omgangsbemiddeling • Forensische mediaton/ouderschapsonderzoek • Omgangsbegeleiding, Begeleide OmgangsRegeling (BOR) en omgangshuizen
2. Algemene familierechtelijke instrumenten - Boek 1 Burgerlijk Wetboek (§ 3.3.2)	• Bijzondere curator • (Omgangs)ondertoezichtstelling • Gezagswijziging • Wijziging van de hoofdverblijfplaats van het kind • Gezagsbeëindiging • Opschorting, vermindering of ontzegging van partner- of kinderalimentatie
	• Aansporend boetebeding
3. Algemene civielrechtelijke dwangmiddelen - Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (§ 3.3.3)	• Dwangsom • Lijfsdwang • Afgifte met behulp van de sterke arm (politie)
STRAFRECHTELIJKE INSTRUMENTEN (§ 3.4)	
- Onttrekking aan het gezag/desbevoegd opzicht (art. 279 Sr)	

Voordat de verschillende instrumenten worden besproken wordt ingegaan op het internationale kader, waarbij aandacht wordt besteed aan jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) en de Hoge Raad (HR).

3.2 Internationaal kader: art. 8 EVRM en art. 3 IVRK

3.2.1 Rechtspraak van het EHRM over art. 8 EVRM

In de context van de nakoming van omgangsafspraken, is het internationale juridische kader van groot belang. De Nederlandse overheid heeft op grond van het internationale recht een inspanningsverplichting om het recht op omgang daadwerkelijk te effectueren. Deze verplichting vloeit voort uit de artikelen 8 EVRM, 9 (3) IVRK, 16 IVRK en 24 lid 3 EU-Handvest en blijkt uit uitspraken van het EHRM inzake de effectuering van omgangsregelingen op basis van art. 8 EVRM. Nederlandse rechters zijn in zaken ten aanzien van het omgangsrecht, gebonden aan de internationaalrechtelijke uitspraken van het EHRM.

Art. 8 EVRM beschermt het recht op respect voor iemands privé-, familie- en gezinsleven, woning en correspondentie (lid 1). In lid 2 is bepaald dat een staat op de uitoefening van dit recht geen inbreuk mag maken, '(…) behalve voor zover bij wet is voorzien en in een democratische samenleving noodzakelijk is in het belang van de nationale veiligheid, de openbare veiligheid of het economisch welzijn van het land, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen.' Uit jurisprudentie van het EHRM volgt, dat staten behalve deze zogenoemde *negatieve verplichting* (zij mogen niet lichtvaardig een inbreuk maken op de door art. 8 EVRM beschermde rechten) ook een zogenoemde *positieve verplichting* hebben. Zij zijn namelijk verplicht ervoor te zorgen dat het recht op familie- en gezinsleven (actief) wordt beschermd.[163] Dit houdt in dat de autoriteiten van een staat voldoende adequate en effectieve maatregelen dienen te nemen om ervoor te zorgen dat een (door de rechter vastgestelde) omgangsregeling wordt nagekomen. Indien de maatregelen die de staat treft niet effectief zijn, kan een staat worden veroordeeld voor schending van art. 8 EVRM en tot het betalen van schadevergoeding.[164]

[163] EHRM 13 juni 1979, *Marckx/België*, 6833/74.
[164] EHRM 23 maart 2017, *Endrizzi tegen Italië*, 71660/14.

Ten aanzien van de effectuering van het recht op contact/omgang houdt de positieve verplichting op grond van jurisprudentie van het EHRM op hoofdlijnen in dat:[165]

- Nationale autoriteiten *hun uiterste best moeten doen* om de relatie tussen een kind en ouder te behouden en waar nodig te herstellen. Dit betreft een *inspanningsverplichting* op grond waarvan de autoriteiten alle benodigde stappen dienen te zetten om ervoor te zorgen dat er omgang is[166] en het is dus geen resultaatsverplichting;[167]
- Bij het treffen van maatregelen om contact/omgang tussen ouder en kind te bevorderen *snelheid* van groot belang is, omdat het verstrijken van tijd onherstelbare gevolgen kan hebben voor de onderlinge relatie tussen ouder en kind;[168]
- De toepassing van *sancties* om tot effectuering van contact/omgang te komen, niet dient te worden uitgesloten (hoewel sancties die zich tegen het kind kunnen keren onwenselijk kunnen zijn);[169]
- *De belangen van het kind* niet slechts *a primary consideration* maar zelfs *paramount* zijn. Dit betekent dat '(…) *the question of access be determined primarily with regard to this consideration, rather than to the parents' own perceived interests*.'[170]

Uit recente jurisprudentie van het EHRM[171] blijkt onder meer dat sprake kan zijn van een schending van art. 8 EVRM indien het recht op omgang van een ouder met diens kind gedurende drie jaar is opgeschort, zonder dat er voldoende bewijs is dat opschorting in het belang van het kind is en dat indien gedurende vier jaar en twee maanden voor drie instanties is geprocedeerd, de procedures te lang

[165] Indeling ten dele gebaseerd op P.A.J.Th. van Teeffelen, 'Omgang onder dwang (deel I). Tot hoever gaat de inspanningsverplichting van de rechter om een omgangsregeling tot stand te brengen?', *EB* 2016/2, §2.
[166] Indien niet alle benodigde stappen worden gezet, kan de staat worden veroordeeld wegens schending van art. 8 EVRM. Zie bijvoorbeeld EHRM 23 september 2003, *Sophia Gudrún Hansen/Turkije*, 36141/97.
[167] Bovendien is de verplichting niet absoluut. S.F.M. Wortmann & J. van Duijvendijk-Brand, *Compendium van het personen- en familierecht*, Deventer: Kluwer 2018, p. 286 onder verwijzing naar EHRM 23 september 2003, *Hansen tegen Turkije*, *NJ* 2004, 245 en EHRM 19 september 2000, *Glaser tegen het Verenigd Koninkrijk*, 32346/96.
[168] EHRM 11 juni 2013, *Prizzia tegen Hongarije*, 20255/12 en EHRM 17 april 2012, *Pascal tegen Roemenië*, 805/09.
[169] EHRM 11 juni 2013, *Prizzia tegen Hongarije*, 20255/12 en EHRM 17 april 2012, *Pascal tegen Roemenië*, 805/09.
[170] Zie o.a. EHRM 11 juni 2013, *Prizzia tegen Hongarije*, 20255/12, r.o. 48.
[171] Zie het overzicht van A.W.M. Willems, 'Uitspraken EHRM inzake omgangsgeschillen in vechtscheidingen 1 oktober 2016 - 31 maart 2017', *FJR* 2017/46.

hebben geduurd.[172] Daarnaast kan art. 8 EVRM geschonden zijn indien een (door de rechter) vastgestelde omgangsregeling niet daadwerkelijk wordt geëffectueerd.[173]

3.2.2 Rechtspraak van de Hoge Raad over art. 8 EVRM in omgangszaken

De beslissingen van het EHRM zijn van grote betekenis voor de nationale rechtsordes van de lidstaten die partij zijn bij het EVRM. Zo ook voor de Nederlandse rechtsorde. De lijn in de jurisprudentie die door het EHRM is uitgezet is door de Hoge Raad in 2014,[174] onder directe verwijzing naar jurisprudentie van het EHRM, overgenomen. In de betreffende uitspraak gaf de Hoge Raad uitdrukkelijk aan dat van de rechter een actieve opstelling wordt verlangd om ervoor te zorgen dat een ouder en kind contact/omgang hebben. Op de rechter rust een zware inspanningsverplichting om ervoor te zorgen dat een ouder en kind daadwerkelijk contact/omgang met elkaar hebben. De rechter beschikt daartoe over verschillende instrumenten die zowel met instemming van de ouders (zoals mediation) als zonder hun instemming (zoals een raadsonderzoek door de Raad voor de Kinderbescherming) kunnen worden ingezet. De rechter dient '(…) zelf al het redelijkerwijs mogelijke te doen om te bewerkstellingen dat een omgangsregeling tot stand komt' (r.o. 3.8). Daarbij geldt dat naarmate er voor de weigering door de ouder om mee te werken aan contact/omgang minder of zelfs geen goede, voldoende aannemelijk gemaakte gronden worden aangevoerd, van de rechter een actieve(re) opstelling wordt verlangd (r.o. 3.5). Indien de gronden die de met het gezag belaste ouder aanvoert om niet mee te werken aan de (totstandkoming van of) tenuitvoerlegging van een omgangsregeling volgens de rechter ongenoegzaam zijn, dient de rechter op *korte termijn* gepaste maatregelen te treffen om ervoor te zorgen dat de ouder alsnog medewerking verleent, om te voldoen aan de verplichting van art. 8 EVRM (r.o. 3.5).[175]

Als aanwending van dwangmiddelen onder bijzondere omstandigheden tot gevolg heeft dat omgang ernstig nadeel zou opleveren voor de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling van het kind of anderszins in strijd is met diens zwaarwegende belangen, kan omgang worden ontzegd. Het enkele feit echter dat de met het gezag belaste ouder bezwaren tegen de omgang heeft, is niet zo'n omstandigheid

---

[172] EHRM 6 oktober 2016, *Moog tegen Duitsland*, 23280/08 en 2334/10.
[173] EHRM 20 december 2016, *Yusupova tegen Rusland*, 66157/14. Zie voor een recente zaak waarin geen schending van art. 8 EVRM werd aangenomen EHRM 28 augustus 2018, *Grujić tegen Servië*, 203/07.
[174] HR 17 januari 2014, ECLI:NL:HR:2014:91. Zie hierover uitgebreid B.E.S. Chin-A-Fat, 'Zware inspanningsverplichting voor de rechter in omgangszaken', *EB* 2014/61.
[175] HR 17 januari 2014, ECLI:NL:HR:2014:91. De Hoge Raad verwijst naar EHRM 17 april 2012, 805/09.

en dus geen grond om omgang te ontzeggen. 'Daarvoor is noodzakelijk dat de totstandkoming of de uitvoering van een omgangsregeling ertoe kan leiden dat het kind klem komt te zitten of verloren raakt tussen de beide ouders als de omgang zou worden afgedwongen, met als gevolg dat de omgang ernstig nadeel zou opleveren voor de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling van het kind, of anderszins in strijd is met zwaarwegende belangen van het kind (r.o. 3.6).' Dit geldt zowel voor situaties waarin slechts één van beide ouders het gezag heeft als in situaties waarin sprake is van gezamenlijke gezagsuitoefening (r.o. 3.7).

Van groot belang is om in gedachten te houden dat, bij de keuze voor het al dan niet afdwingen van een omgangsregeling, het belang van het kind voorop dient te staan (art. 3 IVRK). Het belang van het kind moet als maatstaf worden gebruikt om te bepalen of aan een omgangsregeling dwangmiddelen moeten worden verbonden en zo ja, bij de keuze van het soort dwangmiddel. Hoewel het de taak is van de overheid, hetgeen herhaaldelijk benadrukt is in jurisprudentie van het EHRM, om te bevorderen dat een omgangsregeling tot stand komt en wordt geëffectueerd, kan de rechter derhalve, in het belang van het kind, afzien van de mogelijkheid om dwangmiddelen aan een omgangsregeling te verbinden en zonodig, indien het belang van het kind dat vereist, beslissen dat een ouder (tijdelijk) geen contact/omgang met diens kind mag hebben.[176]
Nu duidelijk is wat van de rechter in de context van contact/omgang verwacht wordt vanuit het juridisch perspectief, wordt hierna aangegeven welke concrete mogelijkheden er bestaan om tot naleving van contact-/omgangsregelingen te komen.

3.3 Civielrechtelijke instrumenten

3.3.1 Specifieke (familierechtelijke) instrumenten

Op het terrein van (v)echtscheidingen zijn de afgelopen jaren veel initiatieven ontwikkeld. Zo organiseert de Raad voor de Kinderbescherming bijvoorbeeld bijeenkomsten voor gescheiden ouders, zodat ouders hun ervaringen kunnen delen, zijn er gemeenten met een zogenoemd Scheidingsloket, heeft de vFAS (vereniging van Familierecht Advocaten en Scheidingsmediators) een digitaal platform opgericht waarop informatie over scheiden te vinden is, wordt in de rechtspraak steeds vaker gewerkt met een regierechter,[177] is een landelijke *pilot*

[176] Zie HR 17 januari 2014, ECLI:NL:HR:2014:91 en eerder HR 24 maart 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5260 en HR 26 januari 1996, nr. 15873, *NJ* 1996, 355.
[177] Antokolskaia, e.a. *Evaluatie pilot preventie vechtscheiding en pilot regierechter echtscheidingen*, Wetenschappelijk rapport in opdracht van de Raad voor de Rechtspraak, RvR, 2017.

piketmediation gehouden,[178] en wordt gebruik gemaakt van een zogenoemde 'schottenaanpak' waarbij ouders binnen een OTS (tijdelijk geen contact met elkaar mogen hebben.[179] Opmerking verdient ook een recent voorstel van Martalas om de mogelijkheid tot invoering van *Parenting coordination* in Nederland te onderzoeken.[180]

De Ministers voor Rechtsbescherming en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport hebben aangekondigd met diverse initiatieven en ideeën op dit terrein aan de slag te gaan.[181] Om de omvang van dit hoofdstuk enigszins binnen de perken te houden, wordt hierna voornamelijk ingegaan op de meest bekende en breed toegepaste maatregelen die de rechter ter beschikking staan in een poging ouders ertoe te bewegen hun onderlinge afspraken en/of een door de rechter vastgestelde contact-/omgangsregeling na te komen. Dit betreffen achtereenvolgens mediation c.q. omgangsbemiddeling, het ouderschapsonderzoek (forensische mediation) en omgangsbegeleiding (de begeleide omgangsregeling en omgangshuizen).[182]

Indien een contact-/omgangsregeling niet wordt nagekomen en de rechter wordt ingeschakeld, zal deze geregeld de Raad voor de Kinderbescherming om een raadsonderzoek vragen, waarbij onder begeleiding van een raadsmedewerker eventueel proefcontacten kunnen worden georganiseerd. Daarna zal worden bezien of het mogelijk is dat de ouders er, met enige hulp, alsnog samen uit kunnen komen door bijvoorbeeld te verwijzen naar mediation of door een

---

[178] E. de Jong, D. Brouwer, *Rapport Landelijke Evaluatie Piketmediation,* VU, Amsterdam, 2018.

[179] Rapport Platform 'Scheiden zonder schade', *Scheiden…en de kinderen dan? Agenda voor actie*, februari 2018, p. 11. Zie voor meer voorbeelden van methoden, interventies, programma's en websites p. 34 t/m 36 van dit rapport. Zie voor initiatieven in de rechtspraak Raad voor de rechtspraak, *Visiedocument Rechtspraak (echt)scheiding ouders met kinderen*, 10 oktober 2016 en voor recente voorbeelden van *pilots* en initiatieven L. Coenraad, 'Kroniek Familieprocesrecht', *FJR* 2018/43.

[180] A. Scholten-Martalas, *Alternative Dispute Resolution Post-Divorce or-Family Separation. Parenting Coordination: A Blueprint for its Regulation in South Africa and its Introduction in the Netherlands*, proefschrift, Utrecht, 2018.

[181] Brief van 9 mei 2018 van de Ministers voor Rechtsbescherming en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, *Kamerstukken II*, 2017-2018, 33 836, nr. 25.

[182] Weliswaar zijn in de loop der jaren door *pilots* en experimenten binnen de rechtspraak en verschillende partijen uit het veld tal van specifieke maatregelen ontwikkeld om contact/omgangsproblemen op te lossen, maar omdat deze maatregelen niet in de wet staan, en op kleine schaal lokaal worden toegepast, bestaat er geen volledige lijst van deze instrumenten. Er komen voortdurend nieuwe al dan niet lokale initiatieven bij, die vervolgens worden geëvalueerd en soms breder worden toegepast. Deze zullen hier grotendeels buiten beschouwing blijven.

ouderschapsonderzoek te gelasten.[183] Daarnaast kan de rechter bij het oplossen van geschillen ten aanzien van contact/omgang het benodigde maatwerk leveren door het conflict te laten de-escaleren en ouders een kans te geven om de problemen (deels) zelf op te lossen. In dit kader kan de rechter bijvoorbeeld een voorlopige contact-/omgangsregeling vaststellen en de definitieve beslissing aanhouden. Dit biedt de mogelijkheid om de ouders tussentijds te horen over de uitvoering van die voorlopige regeling alvorens een definitieve beslissing te nemen.[184]

De maatregelen die in deze paragraaf worden besproken, hebben tot doel om gestrande contact-/omgangsregelingen vlot te trekken. Ze zijn er soms tevens op gericht het vertrouwen tussen de ouders te herstellen en hun onderlinge communicatie te verbeteren.
Aangezien deze maatregelen onderdeel zijn van het hulpaanbod dat sinds 2015 gedecentraliseerd is, betekent dit dat de gemeenten de verantwoordelijkheid dragen voor de beschikbaarheid van mediation, omgangshuizen, begeleide omgangsregelingen en de daarvoor benodigde infrastructuur. Dit heeft tot gevolg dat het hulpaanbod en de beschikbaarheid daarvan in termen van betaalbaarheid en de wachtlijsten per gemeente kunnen verschillen. De Raad voor de rechtspraak heeft daarom in 2016 de aanbeveling gedaan om een landelijk uniform hulpaanbod te creëren.[185]

Ook uit in het kader van dit onderzoek afgenomen interviews, met zowel juridische professionals (zie bijlage III) als gedragswetenschappelijke professionals (zie Deel III hoofdstuk 5), komt duidelijk naar voren dat het hulpaanbod zou moeten worden verbeterd. De hulpverlening is nu te gefragmenteerd en de zichtbaarheid en de bekendheid met het hulpaanbod zou moeten worden vergroot, zowel voor professionals als ouders. Om te zorgen voor laagdrempelige (snelle) hulp wordt onder meer de suggestie gedaan om in iedere gemeente een echtscheidingsloket/wijkteam in het leven te roepen waar ouders in een vroegtijdig stadium heen kunnen voor hulp en informatie. Een professional zou kunnen analyseren en diagnosticeren welke hulp nodig is, zodat in iedere zaak maatwerk kan worden geleverd. Ook zou een stappenplan kunnen worden ontwikkeld voor scheidingszaken. Verder wordt genoemd dat meer kan worden ingezet op preventieve hulpverlening en al dan niet verplichte nazorg, zodat kan

[183] Andere middelen, zoals de oplegging van een dwangsom, komen vaak pas daarna in beeld. Vergelijk M.R. de Boorder & H.E. Meijwes, 'Omgangsproblematiek opgelost?', *REP* 2012(3), p. 125.
[184] Vergelijk HR 17 januari 2014, ECLI:NL:HR:2014:91, r.o. 3.5.
[185] Raad voor de rechtspraak, *Visiedocument Rechtspraak (echt)scheiding ouders met kinderen*, 10 oktober 2016, p. 33.

worden gemonitord hoe de door de ouders gemaakte afspraken verlopen. Ten slotte zou de samenwerking tussen hulpverleners, zodat zij beter van elkaar weten wat zij doen, kunnen worden verbeterd.

Mediation/omgangsbemiddeling

Zoals hiervoor is aangegeven, kan de rechter (scheidende) ouders naar een mediator c.q. bemiddelaar verwijzen met als doel om in onderling overleg tot afspraken over contact/omgang te komen.[186] In het verleden werd de term 'scheidingsbemiddeling' gebruikt, maar dit kon tot verwarring leiden omdat het doel ervan niet de verzoening van partijen die scheiding overwegen is. Desondanks is de term 'scheidingsbemiddeling' ingeburgerd geraakt als 'vertaling' van de term mediation op het terrein van (echt)scheidingen.[187] Er worden verschillende benaderingswijzen van mediation onderscheiden. Zo kan bijvoorbeeld gebruik worden gemaakt van *evaluatieve* mediation of van *faciliterende* mediation. Bij evaluatieve mediation richt de mediator zich sterk op de inhoud, doet inhoudelijke suggesties en stuurt partijen in de door hem gewenste richting; enige vorm van pressie wordt daarbij niet geschuwd. Indien gebruik wordt gemaakt van faciliterende mediation richt de mediator zich daarentegen op het proces van onderhandelingen. Mediation wordt gezien als onderhandelingsproces waarin de mediator met partijen naar een oplossing voor hun individuele belangen zoekt. De mediator geeft leiding aan dit proces en partijen doorlopen gestructureerd een aantal stappen c.q. fasen om tot een oplossing te komen.[188] 'Faciliterende mediation is gericht op het herstellen van de harmonie tussen de partijen (…).'[189]

Er is weinig (recent) onderzoek beschikbaar over de effecten van bemiddeling bij omgangsproblematiek. In het verleden is onderzoek verricht waaruit naar voren kwam dat bemiddeling een positief effect zou kunnen hebben, nu met behulp van bemiddeling een aantal ouders (alsnog) in staat bleek te zijn om afspraken te maken, een regeling aan te passen en hun onderlinge communicatie te verbeteren. Bovendien zou bemiddeling de relatie tussen ouders en kinderen mogelijk kunnen verbeteren.[190] Voor conflictscheidingen zou mediation echter een minder effectieve interventie kunnen zijn, omdat mediation ervan uitgaat dat ouders bereid zijn tot samenwerking en om er samen uit te komen. Dat is bij

[186] Art. 818 lid 2 Rv.
[187] A. Brenninkmeijer e.a. (red.), *Handboek Mediation*, Den Haag: Sdu 2017, p. 503.
[188] Ibid, p. 310, 311.
[189] Ibid, p. 312.
[190] B.E.S Chin-A-Fat & M. Steketee, *Bemiddeling in uitvoering: evaluatie experimenten scheidings- en omgangsbemiddeling*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut 2001.

conflictscheidingen vaak juist het probleem.[191] Desondanks heeft de Kinderombudsman de aanbeveling gedaan om, als ouders uit elkaar gaan, scheidingseducatie en mediation verplicht te stellen.[192]

Een van de juridische professionals die geïnterviewd is voor dit onderzoek is eveneens voorstander van verplichte mediation. Anderen achten verplichte maatregelen voor alle ouders niet zinvol, maar dringen aan op maatwerk. 'Met tijdig maatwerk zullen steeds minder schakels 'verderop' in de keten uiteindelijk nodig zijn.'[193] In het Visiedocument van de Raad voor de rechtspraak is tot uitgangspunt genomen '(…) dat iedere scheiding in zijn aard uniek is' en dat aan ouders en kinderen vanaf het begin zoveel mogelijk maatwerk moet worden geboden.[194] Een zorgpunt betreft de kwaliteit van de bemiddeling, nu een term als 'scheidingsbemiddelaar' niet beschermd is en er derhalve geen kwaliteitsgarantie is.[195]
Dit zorgpunt wordt door de juristen die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd niet bevestigd. Wel wordt door hen aangegeven dat voldoende financiële middelen beschikbaar moeten zijn. De-escalerend handelen kost advocaten en (advocaat)mediators veel tijd, maar levert hen financieel weinig op (procederen is financieel interessanter), waardoor sommigen met mediation stoppen of niet of nauwelijks zaken op toevoegingsbasis behandelen.

Forensische mediation/ouderschapsonderzoek
Een bijzondere vorm van mediation betreft de hierboven genoemde forensische mediation, oftewel het ouderschapsonderzoek, waarbij de rechter een of meer deskundigen[196] de opdracht geeft om een rapport uit te brengen (deskundigenbericht) met toepassing van mediation.[197] Ouders hoeven hiermee niet in te stemmen. 'Het doel van het ouderschapsonderzoek is enerzijds om strijdende ouders alsnog de gelegenheid te bieden om onder deskundige begeleiding zelf tot een (deel)oplossing te komen en anderzijds om de rechter de informatie te verschaffen die nodig is voor de gerechtelijke beslissing wanneer

[191] C. de Ruiter & B. van Pol, 'Mythen over conflictscheidingen: Een onderzoek naar de kennis van juridische en sociale professionals', *Family & Law* May 2017, DOI:10.5553/FenR/.000032.
[192] Rapport Kinderombudsman, *Vechtende ouders, het kind in de knel*, rapportnr. KOM003/2014, p. 35.
[193] B.E.S. Chin-A-Fat, 'Vijf jaar ouderschapsplan: de vechtscheiding voorbij?', *FJR* 2014/53.
[194] Raad voor de rechtspraak, *Visiedocument Rechtspraak (echt)scheiding ouders met kinderen*, 10 oktober 2016, p. 4.
[195] Ibid, p. 10.
[196] In lastige zaken wordt soms meer dan één deskundige benoemd, zoals bijvoorbeeld een gedragswetenschapper en een advocaat.
[197] Artikelen 194-200 Rv zijn hierop van toepassing. Zie bijvoorbeeld Rb. Haarlem 15 mei 2007, ECLI:NL:RBHAA:2007: BA6039.

ouders niet tot overeenstemming komen'.[198] Het ouderschapsonderzoek wordt met name ingezet in zaken die betrekking hebben op contact-/omgangsregelingen; als de ouders het niet eens kunnen worden over de wijze waarop het ouderschap wordt ingevuld, kinderen hiervan last ondervinden en het conflict ernstig is geëscaleerd.[199] Een ouderschapsonderzoek duurt gemiddeld ruim een jaar waarin gemiddeld vijf gesprekken tussen de ouders en deskundige(n) plaatsvinden. In ruim een derde van de zaken wordt tevens een gesprek gevoerd met het kind. Gebleken is dat ongeveer de helft van de ouders er met behulp van het ouderschapsonderzoek alsnog in slaagt om (gedeeltelijk) overeenstemming te bereiken.[200] Het evaluatieonderzoek naar het ouderschapsonderzoek liet in de relatie tussen de ouders echter geen aantoonbaar voordeel zien ten opzichte van reguliere procedures, wat zou kunnen duiden op de noodzaak om ouders eerder in het scheidingsproces hulp te bieden, om ernstige conflictescalatie te voorkomen.[201] Hoewel de ouders die (gedeeltelijk) overeenstemming bereikten na het ouderschapsonderzoek positiever waren over de relatie met hun ex-partner en kind(eren) dan de ouders die geen overeenstemming hadden bereikt,[202] bleek uit empirisch onderzoek niet dat er een voordeel is wat betreft de verbetering van de relatie tussen ouders als het ouderschapsonderzoek wordt vergeleken met reguliere procedures. De mate van vertrouwen tussen de ouders lijkt van belang te zijn. Ouders die (gedeeltelijk) overeenstemming bereikten hadden voor aanvang van het ouderschapsonderzoek meer vertrouwen in hun ex-partner dan de ouders die niet tot overeenstemming konden komen.[203]

Dit is in lijn met de opvatting van enkele jurdische professionals die in de interviews hebben aangegeven dat een gebrek aan onderling vertrouwen aan het maken en naleven van afspraken in de weg staat. Een geïnterviewde rechter: *'Er is vertrouwen in elkaar nodig voor het maken en naleven van afspraken'.*

---

[198] E.S. Kluwer, *Het ouderschapsonderzoek: een aanpak bij vechtscheidingen*, Raad voor de rechtspraak, Research Memoranda 2013, nr. 1, p. 92.

[199] Ibid, p. 93. Zij noemt als contra-indicaties voor ouderschapsonderzoek psychiatrische en/of verslavingsproblematiek bij één of beide ouders. Indien sprake is van (een serieuze verdenking van) misbruik of mishandeling wordt de Raad voor de Kinderbescherming ingeschakeld.

[200] In hoeverre dit ook betekent dat de ouders het daadwerkelijk eens zijn, kan worden betwijfeld. De ouders weten immers dat zij het een en ander zullen moeten overeenkomen, omdat de rechter anders de beslissing neemt.

[201] E.S. Kluwer, *Het ouderschapsonderzoek: een aanpak bij vechtscheidingen*, Raad voor de rechtspraak, Research Memoranda 2013, nr. 1, p. 9.

[202] Zij rapporteerden een 'hogere kwaliteit, meer commitment en minder gevoelens van rancune'. E.S. Kluwer, *Het ouderschapsonderzoek: een aanpak bij vechtscheidingen*, Raad voor de rechtspraak, Research Memoranda 2013, nr. 1, p. 7.

[203] Ook deskundigen gaven aan dat (het opbouwen van) vertrouwen een cruciale rol speelt. E.S. Kluwer, *Het ouderschapsonderzoek: een aanpak bij vechtscheidingen*, Raad voor de rechtspraak, Research Memoranda 2013, nr. 1, p. 8.

Ook als ouders geen (gedeeltelijke) overeenstemming bereiken, kan een ouderschapsonderzoek een positief effect hebben. Zo stelt het ouderschapsonderzoek rechters, volgens eigen zeggen, in staat om op basis van de informatie uit het deskundigenrapport een betere, meer geïnformeerde beslissing te nemen en stellen deskundigen dat de communicatie tussen de ouders in de meeste gevallen weer enigszins opgang komt.[204] In het evaluatieonderzoek naar het ouderschapsonderzoek werd nadrukkelijk de aanbeveling gedaan om nazorg te bieden aan ouders die binnen het kader van het ouderschapsonderzoek overeenstemming hadden bereikt, zodat nieuwe conflicten en juridische procedures wellicht zouden kunnen worden voorkomen.[205] De juridische deskundigen die in het kader van dit onderzoek zijn geïnterviewd hadden met de inzet van dit instrument nauwelijks tot geen ervaring. Een van de geïnterviewde rechters gaf aan dit middel slechts in hardnekkige kwesties in te zetten en hiervan niet snel gebruik te maken, omdat het lang duurt voordat er een rapport ligt. Een andere rechter gaf aan het prettig te vinden dat er een rapport ligt op basis waarvan een beslissing kan worden genomen als de mediation mislukt en weer een andere rechter stelde hiervan geen gebruik te maken, maar in te zetten op interventies, zoals Ouderschap Blijft, die het wantrouwen tussen ouders kunnen wegnemen.

Omgangsbegeleiding

Begeleide OmgangsRegeling (BOR)

Soms blijkt dat alleen praten over een omgangsregeling zoals bij (forensische) mediation, niet meer helpt, maar dat feitelijke hulp en begeleiding nodig zijn om ervoor te zorgen dat een door de ouders overeengekomen of door de rechter vastgestelde omgangsregeling daadwerkelijk wordt uitgevoerd.[206] Geregeld wordt door de rechter een omgangsregeling vastgesteld waarbij wordt bepaald dat de omgang van het kind met de ouder onder begeleiding van een derde plaatsvindt en dat derhalve sprake dient te zijn van een Begeleide OmgangsRegeling (BOR).[207] Daarvoor kunnen verschillende redenen zijn, zoals zorgen van de ene

[204] Ibid, p. 7. Dit werd aangegeven door de in het kader van het betreffende onderzoek geïnterviewde raadsheren en deskundigen.
[205] Ibid, p. 102.
[206] B.E.S. Chin-A-Fat, 'Zware inspanningsverplichting voor de rechter in omgangszaken', *EB* 2014/61, §4.
[207] Zie bijvoorbeeld recent Rechtbank Limburg 19 december 2018, ECLI:NL:RBLIM:2018:12160 waarin de moeder medewerking diende te verlenen aan de BOR op straffe van een dwangsom. De BOR is jaren geleden van start gegaan bij de Raad voor de Kinderbescherming, maar de Hoge Raad heeft (HR 29 juni 2001, *NJ* 2001, 598) geoordeeld dat het actief begeleiden van omgangsregelingen niet tot het takenpakket van de Raad behoort en dat de rechter deze taak derhalve niet aan de Raad kan opdragen. Voorheen was wel sprake van een Begeleide OmgangsRegeling (BOR) door de Raad zie B.E.S. Chin-A-Fat, C. van Rooijen, 'Oplossingen voor omgangsproblematiek?', *FJR* 2004, 92.

ouder over de veiligheid van het kind bij de andere ouder, een risico op kinderontvoering, het gedrag van een ouder of andere problemen.[208] Er zijn verschillende instanties die contact/omgang kunnen begeleiden. Humanitas is bijvoorbeeld een bekende aanbieder van Begeleide OmgangsRegelingen. Humanitas biedt gedurende een periode van drie tot zes maanden omgangsbegeleiding. Door middel van begeleiding door vrijwilligers wordt in eerste instantie contact/omgang mogelijk gemaakt in een speelkamer en later in de openbare ruimte. Indien nodig kan de vrijwilliger de kinderen halen en brengen. De bedoeling is dat ouders na de begeleiding weer zelfstandig verder kunnen.[209] 'Het doel van BOR Humanitas is dat ouders zelf op een zakelijke wijze leren een regeling treffen en onderhouden en hun conflicten zoveel mogelijk te beheersen in het belang van het kind'.[210] In het BOR traject worden ouders hierin begeleid. Volgens BOR Humanitas lukt het met behulp van hun methodiek ongeveer 75% van de bij hen aangemelde ouders om zelf een omgangsregeling tot stand te brengen.[211] Een (voorlopige) BOR hoeft echter niet zonder meer te resulteren in een onbegeleide omgangsregeling tussen ouder en kind.[212]

Omgangshuizen

Er bestaan verschillende instellingen, door het hele land verspreid, die diverse mogelijkheden tot begeleiding van een omgangsregeling aanbieden. Zo zijn er op verschillende plaatsen in het land omgangshuizen ontstaan. Een omgangshuis is een neutrale en veilige plaats waar een ouder en kind omgang met elkaar kunnen hebben, zonder dat de ouders elkaar hoeven te zien. Tijdens de omgang tussen ouder en kind is er steeds toezicht door (onafhankelijke) medewerkers en mag de ouder het omgangshuis niet met het kind verlaten.[213] De bedoeling van de

---

[208] Bijvoorbeeld Hof Arnhem-Leeuwarden 4 februari 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:1041. In die zaak had de ouder een minderjarige in een auto laten rijden met een andere minderjarige achterin, 's nachts met het kind contact opgenomen via Whatsapp en zorgelijke uitspraken gedaan over de andere ouder.

[209] Zie https://www.humanitas.nl/programmas/bor/waarom-bor/ (laatst geraadpleegd: 10 september 2018).

[210] Methodiek BOR Humanitas, §7. Geraadpleegd via https://www.zonmw.nl/fileadmin/documenten/ Vrijwillige _inzet/ Producten/P024_ METHODIEK_BOR_HUMANITASLM.pdf

[211] Methodiek BOR Humanitas, §7. Bovendien hebben C. Knipping, M. Waaijenberg in onderzoek uit 2009 (*Begeleide Omgangs Regeling Twente. Anker voor kinderen*, Deventer: B&A Groep 2009) aangegeven dat de BOR maatschappelijk rendement oplevert voor zowel kinderen (betere schoolprestaties, minder gedragsproblemen), ouders (meer vertrouwen, minder zorgen over het kind), als het professionele veld (daarop wordt minder een beroep gedaan).

[212] Hof Den Bosch 21 juni 2018, ECLI:NL:GHSHE:2018:2690. De rechter moest in deze zaak nog definitief over een omgangsregeling beslissen.

[213] Zie bijvoorbeeld https://www.omgangshuiszeist.nl, https://www.tussenthuisutrecht.nl en https:// www. Omgangshuis houten.nl.

begeleiding via het omgangshuis is, dat de ouders na verloop van tijd – meestal worden zij maximaal zes maanden ondersteund – weer zonder begeleiding invulling kunnen geven aan de omgangsregeling.'[214]
Hoewel de rechter zelf een (voorlopige) contact-/omgangsregeling kan vaststellen, kan hij de vorm, frequentie en duur van contact-/omgang tussen een ouder en kind ook geheel overlaten aan een begeleidende instantie zoals het omgangshuis.[215] Wel heeft de Hoge Raad ten aanzien hiervan opgemerkt dat het in het algemeen aanbeveling verdient dat de rechter aanwijzingen geeft over de frequentie en duur van het contact/de omgang. Ook volgt uit de rechtspraak dat iedere ouder zich tot de rechter kan wenden indien de nadere vormgeving van de regeling door die instantie voor die ouder op enig punt niet aanvaardbaar is, want de rechter blijft verantwoordelijk voor de vaststelling van de regeling en behoudt derhalve de mogelijkheid deze te wijzigen.[216] De Kinderombudsman heeft ten aanzien van de omgangshuizen in 2014 aangegeven dat het een zorg is dat een duidelijk kader of richtlijn waaraan omgangshuizen moeten voldoen ontbreekt 'en dat er grote diversiteit bestaat'.[217] Ook het Platform 'Scheiden zonder schade' heeft aangegeven dat in toegankelijke, deskundige, neutrale plekken om veilig contact te laten plaatsvinden, zoals in omgangshuizen, moet worden voorzien.[218]
Uit de in het kader van dit onderzoek afgenomen interviews komt naar voren dat de juridische deskundigen, voor zover zij daarop zicht hebben, zonder uitzondering positief zijn over de mogelijkheid om aan ouders een begeleide omgangsregeling of contact/omgang in een omgangshuis aan te bieden. Dit is in sommige zaken echt nodig en omdat omgangsbegeleiding erg intensief is, is het prettig dat naar omgangshuizen kan worden verwezen. Als aandachtspunt bij de inzet van dit instrument is genoemd dat het een zwaar middel is en dat het daarom alleen moet worden ingezet als er gegronde redenen zijn om dit te doen (objectieve redenen c.q. een concrete aanleiding).

Uit het bovenstaande volgt dat indien ouders een gerechtelijke procedure starten vanwege problemen ten aanzien van contact/omgang, de rechter diverse mogelijkheden ter beschikking staan om ouders, met enige hulp, alsnog in

---

[214] P. Vlaardingerbroek e.a., *Het hedendaagse personen- en familierecht*, Deventer: Kluwer 2017, p. 523.
[215] Dit is niet in strijd met art. 8 EVRM. HR 28 maart 2014, ECLI:HR:2014:748, r.o. 3.3.3.
[216] HR 28 maart 2014, ECLI:HR:2014:748, r.o. 3.3.3 en S.F.M. Wortmann en J. van Duijvendijk-Brand, *Compendium van het personen- en familierecht*, Deventer: Kluwer 2018, p. 283.
[217] Rapport Kinderombudsman, *Vechtende ouders, het kind in de knel*, rapportnr. KOM003/2014, p. 23.
[218] Rapport Platform 'Scheiden zonder schade', *Scheiden…en de kinderen dan? Agenda voor actie*, februari 2018, p. 24.

onderling overleg hun problemen te laten oplossen. Het hulpaanbod is echter divers en gefragmenteerd.
De juridische literatuur, jurisprudentie en de interviews geven geen duidelijk beeld van de effectiviteit van deze middelen. Ten aanzien van de hierboven specifiek beschreven instrumenten – forensische mediation, de Begeleide OmgangsRegeling, omgangshuizen – is wel informatie beschikbaar waaruit naar voren komt dat deze positieve effecten kunnen hebben. Uit in het kader van dit onderzoek afgenomen interviews met juridische profesionnals volgt dat de meningen over de inzet van forensische mediation enigszins verdeeld zijn en dit instrument spaarzaam wordt benut, terwijl een groot aantal geïnterviewden positieve ervaringen heeft ten aanzien van de mogelijkheid om begeleide omgang, al dan niet in omgangshuizen, in te zetten.

3.3.2 Algemene familierechtelijke instrumenten

Het familierecht bevat diverse instrumenten die kunnen worden toegepast om contact-/omgangsregelingen te handhaven of effectueren. Dit zijn instrumenten met een groter bereik, die niet specifiek voor de naleving van omgangsregelingen zijn bedoeld, maar daarvoor wel kunnen worden ingezet. Deze mogelijkheden zijn te vinden in Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek en worden hieronder besproken. Het betreft achtereenvolgens: de mogelijkheid tot benoeming van een bijzondere curator, de (omgangs) ondertoezichtstelling, gezagswijziging en de mogelijkheid tot wijziging van de hoofdverblijfplaats van het kind, gezagsbeëindiging en de toepassing van financiële prikkels, zoals het opschorten of wijzigen van de verplichting tot het betalen van alimentatie en het aansporend boetebeding.

Benoeming van een bijzondere curator
Een bijzondere curator is een persoon die in een juridische procedure benoemd wordt om het belang van het kind zelfstandig te behartigen. De rechter is degene die een bijzondere curator kan benoemen. Benoeming is alleen mogelijk in zaken die over de verzorging en opvoeding van een kind gaan, in situaties waarin de belangen van het kind met de belangen van de ouder(s) met gezag in strijd zijn en indien de rechter dit in het belang van de minderjarige noodzakelijk acht.[219] Na benoeming vertegenwoordigt de bijzondere curator de minderjarige, zowel in als buiten rechte (art. 1:250 BW). Ook in zaken die zien op de totstandkoming of effectuering van een omgangsregeling wordt soms een bijzondere curator benoemd.

[219] In afstammingszaken wordt een bijzondere curator benoemd op grond van art. 1:212 BW.

In 2017 is in 57 zaken een bijzondere curator bij conflicten over contact-/omgangsregelingen benoemd.[220] Benoeming van een bijzondere curator is mogelijk op verzoek van een belanghebbende, zoals een van de ouders (met of zonder gezag) of door de rechter uit eigen beweging (ambtshalve) al dan niet op (informeel) verzoek van het kind.[221] De rechter beslist wie tot bijzondere curator wordt benoemd. Dit kan een jurist zijn, maar ook een gedragswetenschapper. Er zijn aanwijzingen dat een gedragswetenschapper als bijzondere curator in complexe scheidingssituaties betere resultaten boekt dan een jurist.[222] Voor de benoeming en taakvervulling van bijzondere curatoren geldt een richtlijn die de rechterlijke macht onderling heeft afgesproken.[223]
Na de benoeming houdt de rechter doorgaans de verdere behandeling van de zaak aan en wordt de bijzondere curator verzocht om verslag te doen van zijn werkzaamheden en bevindingen aan de rechter (en de Raad voor de Kinderbescherming) voor de volgende zitting.[224] De taak van een bijzondere curator is in ieder geval om te waarborgen dat de belangen van de bij de betreffende zaak betrokken kinderen worden behartigd.[225] Meer specifiek kan een bijzondere curator worden ingezet om door middel van gesprekken na te gaan of en zo ja in welke vorm contact/omgang tussen kinderen en hun ouder zonder gezag, waarmee zij lange tijd geen contact/omgang hebben gehad, mogelijk is.[226] Ook kan de rechter de bijzondere curator expliciet verzoeken om hem te adviseren welke beslissing ten aanzien van een contact-/omgangsregeling moet worden genomen.[227] Een bijzondere curator kan eveneens worden benoemd als de rechter vreest dat het contact voor lange tijd verloren gaat als de kwaliteit van het contact tussen een ouder en kind niet verbetert en het kind daarom niet meer naar die

---

[220] Althans, bij benadering is in 57 zaken door een bijzondere curator een toevoeging aangevraagd voor een minderjarige. M. Ter Voert, Factsheet 2018-5, *Scheidingen 2017. Gerechtelijke procedures en gesubsidieerde rechtsbijstand*, WODC 2018, p. 8.
[221] Art. 1:250 BW.
[222] Uit een *pilot* waarin in complexe scheidingssituaties een bijzondere curator werd benoemd blijkt, dat ouders met een gedragskundige als bijzondere curator vaker overeenstemming over hun geschil bereiken en gezamenlijk een hulpverleningstraject overeenkomen dan met een bijzondere curator die advocaat is. M. Valenkamp, E. Sondorp, A. van Montfoort, *Pilot bijzondere curator/gedragsdeskundige in de rechtbank Zeeland-West-Brabant, locatie Breda. Het belang van het kind in complexe scheidingen*, Raad voor de rechtspraak, Research Memoranda 2017, nr. 1, p. 17, 18.
[223] *Werkproces Benoeming Bijzondere Curator o.g.v. artikel 1:250 BW*, in werking getreden op 1 april 2014. Er bestaan tevens een *Beroepscode bijzondere curator in Jeugdzaken* en een *Profiel bijzondere curator in Jeugdzaken*. Zie http://www.bcjz.nl.
[224] Zie bijvoorbeeld Hof Amsterdam 25 maart 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:917, r.o. 4.9 en Hof Arnhem-Leeuwarden 13 april 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:3246.
[225] Vergelijk Hof Amsterdam 25 maart 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:917, r.o. 4.8.
[226] Hof Amsterdam 25 maart 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:917. Zie tevens S.F.M. Wortmann en J. van Duijvendijk-Brand, *Compendium van het personen- en familierecht*, Deventer: Kluwer 2018, p. 286.
[227] Hof Arnhem-Leeuwarden 13 april 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:3246.

ouder wil gaan.[228] Verder kan een bijzondere curator een bemiddelende rol vervullen, de stem van het kind met name bij zijn ouders naar voren brengen en indien het kind zich in een loyaliteitsconflict bevindt, kan van de bijzondere curator worden verwacht dat deze de authentieke mening van het kind probeert te achterhalen.[229] Soms kunnen de (objectieve) bevindingen van de bijzondere curator de doorslag geven. Zo bleek in een zaak bijvoorbeeld – dankzij de inspanningen van de bijzondere curator – dat het negatieve beeld dat de kinderen van een ouder hadden niet door diens gedragingen, maar door de houding van de andere ouder werd veroorzaakt en dat de kinderen eigenlijk het contact met eerstgenoemde ouder zouden willen herstellen. Daarop besloot het hof om een omgangsregeling (onder oplegging van dwangmiddelen) vast te stellen.[230]
Sommige auteurs menen dat het, nu het de vraag is in hoeverre het toepassen van dwangmiddelen in omgangszaken het beoogde effect heeft, wellicht beter is om de bijzondere curator veelvuldiger en efficiënter in te zetten in dergelijke zaken.[231] De Kinderombudsman heeft bepleit dat in alle situaties waarin kinderen in de knel (dreigen te) komen, en dus niet alleen in geval van een belangenconflict, benoeming van een bijzondere curator mogelijk moet zijn.[232] Meer recent heeft het Platform 'Scheiden zonder schade' aanbevolen de positie en kwaliteitscriteria van de bijzondere curator in scheidingszaken te versterken en uit te bouwen.[233]
Ook uit de in het kader van dit onderzoek afgenomen interviews komt naar voren dat deskundigen die met de inzet van dit instrument te maken hebben gehad hierover in het algemeen positief zijn en dat sommigen zouden willen dat dit instrument vaker wordt ingezet. Als meerwaarde wordt genoemd dat de bijzondere curator de stem van het kind duidelijk naar voren kan brengen, dat deze

---

[228] Rb. Gelderland 5 december 2017, ECLI:NL:RBGEL:2017:6912.
[229] Hof Amsterdam 9 februari 2010, ECLI:NL:GHAMS:2010:BL5778.
[230] Hof Leeuwarden 12 oktober 2010, ECLI:NL:GHLEE:2010:BP0626. Eerdere pogingen tot contactherstel in het kader van een begeleide omgangsregeling, omgangshuis, mediation en ondertoezichtstelling hadden niet tot omgang geleid. De andere ouder had de kinderen gedurende bijna zes jaar niet gezien, uitsluitend vanwege de onwillige houding van de andere ouder.
[231] M.R. de Boorder, H.E. Meijwes, 'Omgangsproblematiek opgelost?', *REP* 2012(3), p. 128.
[232] Rapport Kinderombudsman, *De bijzondere curator, een lot uit de loterij?*, rapportnr. KOM3A/2012, p. 49. Anders Hof Leeuwarden 6 september 2011, ECLI:NL:GHLEE:2011:BT2939, r.o.13: 'Een geschil tussen de ouders over de (on)mogelijkheden van het opstarten van een omgangsregeling van een van hen met het kind en over de aard en omvang van een dergelijke regeling, is een veelvoorkomend geschil dat in het algemeen gesproken niet de benoeming van een bijzonder curator noodzakelijk maakt.' Volgens het hof moet voldoende worden geconcretiseerd wat de aard en de ernst van het bestaande belangenconflict zijn, wat concreet die belangenstrijd inhoudt, en moet sprake zijn 'van bijzondere feiten en omstandigheden die meebrengen dat de benoeming van een bijzonder curator in casu aangewezen is'. Het hof wees het verzoek tot benoeming van een bijzondere curator af.
[233] Rapport Platform 'Scheiden zonder schade', *Scheiden…en de kinderen dan? Agenda voor actie*, februari 2018, p. 23.

de zaak soms weer in beweging krijgt en dat het voor kinderen prettig kan zijn om met iemand te praten. Een nadeel kan zijn dat, door naast de Raad voor de Kinderbescherming een bijzondere curator in te zetten, zich het probleem van 'meerdere kapiteins op een schip' kan voordoen.

De benoeming van een bijzondere curator betreft een instrument dat, als zou blijken dat dit een effectief instrument is, verder kan worden ontwikkeld en waarvan wellicht vaker gebruik zou kunnen worden gemaakt.

De (omgangs)ondertoezichtstelling (art. 1:255 e.v. BW)

Voor het tot stand brengen van een omgangsregeling of om tot naleving van een reeds bestaande omgangsregeling te komen, kan door de rechter – onder voorwaarden – een ondertoezichtstelling (OTS) worden opgelegd. Dit is een verdergaande maatregel dan de benoeming van een bijzondere curator. Het gaat hier namelijk om het opleggen van een kinderbeschermingsmaatregel waarbij het gezag van de ouder(s) wordt beperkt. 'Van een omgangsondertoezichtstelling is sprake wanneer het ontbreken van een omgangsregeling of juist het bestaan ervan zodanige belastende conflicten of problemen opleveren voor het kind, dat een ondertoezichtstelling gerechtvaardigd is.'[234]

Uit jurisprudentie van de Hoge Raad volgt, dat het opleggen van een omgangsondertoezichtstelling uitsluitend is toegestaan indien (1) aan de voorwaarden voor het opleggen van een OTS is voldaan (art. 1:255 BW) en (2) door de rechter zeer goed gemotiveerd wordt waarom hij een dergelijke maatregel uitspreekt.[235] Het eerste vereiste houdt in dat de rechter een kind in geval van omgangsproblematiek uitsluitend onder toezicht kan stellen als aan de voorwaarden is voldaan dat het kind zodanig opgroeit dat hij in zijn ontwikkeling ernstig wordt bedreigd, en: 'de zorg die in verband met het wegnemen van de bedreiging noodzakelijk is voor de minderjarige of voor zijn ouders of de ouder die het gezag uitoefenen, door dezen niet of onvoldoende wordt geaccepteerd, en de verwachting gerechtvaardigd is dat de ouder(s) die het gezag uitoefent binnen een gelet op de persoon en de ontwikkeling van de minderjarige aanvaardbaar te achten termijn, de verantwoordelijkheid voor de verzorging en opvoeding, bedoeld in art. 247, tweede lid, in staat zijn te dragen.'[236] Het tweede vereiste houdt in dat op de rechter een zware motiveringsplicht rust. De rechter dient

---

[234] M.J. Vos, S.P. van der Meer, 'De omgangsondertoezichtstelling in vogelvlucht', *EB Klassiek* 2018/5.3.

[235] Zie o.a. HR 21 april 2017, ECLI:NL:HR:2017:766; HR 19 februari 2016, ECLI:NL:HR:2016:295 en HR 13 april 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB1009. Het is ook voorgekomen dat een kind *voorlopig* onder toezicht werd gesteld in een poging om een (voorlopige) omgangsregeling tot stand te brengen (Hof Leeuwarden 9 oktober 1996, *FJR* 1997, p. 46).

[236] Art. 1:255 lid 1 sub a, b BW.

duidelijk aan te geven op grond van welke gegevens hij tot de OTS is gekomen. Een OTS mag dus niet louter worden gebaseerd op het eerder niet nakomen van de omgangsregeling of de verwachting dat de omgang stagneert indien een OTS wordt beëindigd.[237]
Een verzoek tot OTS wordt meestal ingediend door de Raad voor de Kinderbescherming. Als de Raad geen verzoek doet, is het mogelijk dat de ouder(s) of iemand die geen ouder is maar bij wie het kind woont en die het kind verzorgt en opvoedt, zoals een stiefouder, de kinderrechter om een OTS vragen.[238] Een OTS duurt ten hoogste een jaar maar kan, indien nog steeds aan de grond voor oplegging van de maatregel wordt voldaan, worden verlengd.[239] Een verzoek tot verlenging wordt doorgaans door een gecertificeerde instelling (GI) ingediend.[240] Indien niet langer aan de grond voor oplegging van een OTS is voldaan, kan de kinderrechter een OTS opheffen.[241]

Uit jurisprudentie van de Hoge Raad over het opleggen van een OTS in geval van omgangsproblematiek volgt dat als een omgangsregeling niet op vrijwillige basis tot stand komt en de Raad voor de Kinderbescherming stelt dat het kind ernstig wordt bedreigd in haar ontwikkeling als ze geen contact heeft met haar (biologische) vader, dit geen toereikende motivering voor het opleggen van een OTS oplevert.[242] Wel toereikend is bijvoorbeeld een situatie waarin tussen de ouders sprake is van een hevige strijd, gebrek aan iedere vorm van communicatie, groot wantrouwen jegens elkaar, ouders elkaar over en weer diskwalificeren en de ontwikkelingsbedreiging van het kind zowel is gelegen in de kans dat omgang stagneert als de OTS niet wordt gehandhaafd als het ontbreken van communicatie tussen ouders, het diskwalificeren van elkaar en onderling wantrouwen.[243]

---

[237] P. Vlaardingerbroek, 'Omgangsondertoezichtstelling nader bezien', *EB* 2017/78, p. 188.
[238] Ook het Openbaar Ministerie (OM) kan een verzoek doen. Art. 1:255 lid 2 BW.
[239] De verlenging duurt maximaal een jaar (art. 1:260 BW). Daarna is opnieuw verlenging mogelijk. De OTS is echter bedoeld als tijdelijke maatregel en het is dus niet de bedoeling om deze telkens te verlengen. Indien nodig kan tot gezagsbeëindiging worden overgegaan (art. 1:266 BW).
[240] Art. 1:260 BW. Indien een GI geen verlengingsverzoek doet, kunnen de Raad voor de Kinderbescherming, een ouder, het OM of een persoon die het kind als behorende tot zijn gezin verzorgt en opvoedt een verzoek indienen.
[241] Art. 1:261 BW. De kinderrechter kan dit doen op verzoek van de GI, de Raad voor de Kinderbescherming, een ouder met gezag of het kind zelf (indien het twaalf jaar of ouder is).
[242] HR 19 februari 2016, ECLI:NL:HR:2016:295.
[243] HR 21 april 2017, ECLI:NL:HR:2017:766. Ook als een kind geen omgang met de vader heeft en niet wordt voorgelicht over wie zijn vader is, kan sprake zijn van een ernstige bedreiging voor het kind die een OTS rechtvaardigt. Zo volgt uit de Conclusie van P-G Wuisman, ECLI:NL:PHR:2017:551 bij HR 8 september 2017, ECLI:NL:HR:2017:2272; een zaak die de Hoge Raad afdeed met toepassing van art. 81 RO.

Verder geldt dat de OTS proportioneel dient te zijn.[244] De Hoge Raad heeft bepaald dat rechters moeten onderzoeken of de inzet van andere, minder ingrijpende middelen dan de OTS, de ernstige bedreiging voor het kind kunnen afwenden en of andere middelen hebben gefaald of, naar is te voorzien, zullen falen.[245] Aan dit proportionaliteitsbeginsel is bijvoorbeeld voldaan indien achtereenvolgens hulpverlening, een beschikking van de kinderrechter waarin is bepaald dat de ouders zich tot de stichting TussenThuis moeten wenden om contact tot stand te brengen en een beschikking van de kinderrechter waarin een voorlopige omgangsregeling is vastgesteld, niet tot een verbetering van de communicatie tussen de ouders en omgang hebben geleid.[246] Er wordt daarentegen geen OTS uitgesproken indien nog hulp binnen een vrijwillig kader mogelijk is.[247] Uit recente jurisprudentie van hoven blijkt, dat een verzoek tot (verlenging van) een omgangsondertoezichtstelling, geregeld wordt afgewezen.[248] Zo is van een ernstige ontwikkelingsbedreiging niet zonder meer sprake indien de mogelijkheid tot contact/omgang (enige tijd) ontbreekt[249] en de minderjarige zich verder positief ontwikkelt.[250] Een OTS kan ook niet louter worden opgelegd om een zorgregeling tussen een kind en diens ouder op juiste wijze te laten verlopen.[251] Er moet sprake zijn van concrete informatie die wijst op een ontwikkelingsbedreiging van het kind.[252] De enkele stelling van de Raad voor de Kinderbescherming of GI dat sprake is van een ernstige ontwikkelingsbedreiging indien het kind geen contact/omgang heeft met een ouder, is niet toereikend. Indien het, los van de omgangsproblematiek, in het algemeen goed gaat met het kind en het niet met ernstige problemen kampt, vormt dit een contra-indicatie voor het opleggen van een OTS.[253] Als de rechter er geen vertrouwen in heeft dat een ouder zonder dwangkader contact zal toestaan, omdat die ouder al 2,5 jaar geen contact/omgang met de andere ouder toestaat en het

[244] P.A.J.Th. van Teeffelen, 'De omgangsondertoezichtstelling, wanneer wel en wanneer niet?', *EB* 2018/69.
[245] HR 19 februari 2016, ECLI:NL:HR:2016:295, r.o. 3.4.3.
[246] HR 21 april 2017, ECLI:NL:HR:2017:766, r.o. 3.2.3.
[247] Hof Den Bosch 31 maart 2016, ECLI:NL:GHSHE:2016:1235.
[248] Zie P.A.J.Th. van Teeffelen, 'De omgangsondertoezichtstelling, wanneer wel en wanneer niet?', *EB* 2018/69, §4.
[249] Hof Arnhem-Leeuwarden 4 februari 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:1040.
[250] Hof Den Haag 13 april 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:1690. Zie tevens Hof Amsterdam 11 oktober 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:4086.
[251] Hof Amsterdam 15 maart 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:964.
[252] Zie onder meer Hof Den Haag 1 maart 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:533, Hof Arnhem-Leeuwarden 4 februari 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:1040 en Hof Amsterdam 15 maart 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:964.
[253] P.A.J.Th. van Teeffelen, 'De omgangsondertoezichtstelling, wanneer wel en wanneer niet?', *EB* 2018/69, §5. Zie onder meer Hof Den Haag 13 april 2016, ECLI:NL:GHDHA:2016:1690 en Hof Amsterdam 11 oktober 2016, ECLI:NL:GHAMS:2016:4086.

kind daardoor en vanwege de opvoedingssituatie ernstig in zijn ontwikkeling wordt bedreigd, kan juist wel een OTS worden opgelegd.[254]
Overigens gaat het niet in iedere zaak waarin sprake is van omgangsproblematiek en de rechter een OTS uitspreekt, om een zogenoemde omgangsondertoezichtstelling. In sommige zaken zijn er weliswaar problemen ten aanzien van contact/omgang, maar staat de OTS daar min of meer los van, omdat deze niet primair wordt opgelegd vanwege de problemen met betrekking tot contact/omgang maar omdat er andere kwesties spelen die de ontwikkeling van het kind in ernstige mate bedreigen. Zo kan, indien een ouder geen contact met de kinderen heeft en een OTS wordt uitgesproken omdat de kinderen ernstig in hun ontwikkeling worden bedreigd, volgens het Hof Arnhem-Leeuwarden niet worden gesproken van een 'omgangsondertoezichtstelling' als op dat moment niet kan worden ingeschat '(…) of op termijn omgang tussen de moeder en de kinderen in een bestendige vorm tot de mogelijkheden behoort'.[255]

Indien een kind onder toezicht is gesteld, wordt altijd een gecertificeerde instelling (GI) aangewezen die verantwoordelijk is voor het nemen van stappen om de ontwikkelingsbedreiging van het kind weg te nemen. Door rechters wordt verwacht dat de GI, na het uitspreken van de OTS, voortvarend aan de slag gaat en niet bijvoorbeeld pas na bijna tien maanden een kind aanmeldt voor speltherapie. De GI dient op korte termijn te komen met een concreet plan ten aanzien van omgang. De Raad voor de Kinderbescherming kan wat dat betreft in het kader van zijn toezichthoudende taak een vinger aan de pols houden.[256]
Binnen het kader van de OTS zijn er verschillende mogelijkheden om een omgangsregeling vast te stellen, te wijzigen of te effectueren. De GI is gedurende de OTS bevoegd om de kinderrechter te verzoeken een omgangsregeling of verdeling van zorg- en opvoedingstaken vast te stellen of te wijzigen, voor zover dit in het belang van het kind noodzakelijk is (art. 1:265g lid 1 BW). De GI is – behoudens in geval van uithuisplaatsing, waarvoor art. 1:265f BW geldt – niet bevoegd om zelfstandig contactbeperkende maatregelen te treffen.[257]
Een vastgestelde contact-/omgangsregeling kan behalve door de GI ook op verzoek van de met het gezag belaste ouder, omgangsgerechtigde of de

[254] Hof Den Haag 15 maart 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:631.
[255] Hof Arnhem-Leeuwarden 2 maart 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:1819.
[256] Hof Arnhem-Leeuwarden 9 maart 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:2056. Zie tevens I.J. Pieters, 'Kroniek Jeugdrecht', *FJR* 2017/33.
[257] HR 14 december 2018, ECLI:NL:HR:2018:2321, r.o. 4.1.3.

minderjarige van twaalf jaar of ouder worden gewijzigd (lid 2).[258] Indien de OTS eindigt, blijft de door de kinderrechter vastgestelde regeling gelden (lid 3).[259]

Gedurende de OTS kan de GI een schriftelijke aanwijzing geven betreffende de verzorging en opvoeding van het kind, die door het kind en de ouders met gezag – dus niet door een ouder die geen gezag heeft – moeten worden opgevolgd (art. 1:263 lid 1, 2 BW). Een dergelijke aanwijzing kan betrekking hebben op het regelen van contact/omgang maar mag het contact tussen ouder en kind niet beperken. Daartoe is alleen de kinderrechter bevoegd.[260] Door middel van een schriftelijke aanwijzing kan bijvoorbeeld worden geregeld op welke momenten het kind naar de ouder bij wie het geen hoofdverblijfplaats heeft gaat, kunnen aanwijzingen worden gegeven ten aanzien van het halen en brengen, meegeven van kleding, de wijze van overdracht, de communicatie en uitwisseling van informatie tussen de ouders met betrekking tot het kind, belcontacten enzovoorts.[261] Ook kan de schriftelijke aanwijzing inhouden dat een ouder medewerking moet verlenen aan inschrijving voor het project 'Kinderen uit de Knel'.[262] Een schriftelijke aanwijzing ten aanzien van de omgang met een kind kan per e-mail worden gegeven en in een spoedsituatie hoeft de GI de ouder niet voorafgaand daaraan te horen.[263]
Indien de schriftelijke aanwijzing niet wordt opgevolgd, kan de GI de kinderrechter vragen deze te bekrachtigen en een dwangmiddel verzoeken bij niet-nakoming van de aanwijzing, tenzij het belang van het kind zich tegen oplegging daarvan verzet (lid 3).[264] Uit de jurisprudentie blijkt, dat de GI ook na bekrachtiging van een schriftelijke aanwijzing nog een dwangmiddel kan verzoeken, hoewel uit de wettekst volgt dat dit tegelijkertijd met het verzoek tot

[258] De beslissing kan uitsluitend worden gewijzigd wegens gewijzigde omstandigheden of omdat bij het nemen van de beslissing van onjuiste of onvolledige gegevens was uitgegaan.
[259] De door de kinderrechter vastgestelde regeling wordt dan beschouwd als een regeling als bedoeld in art. 1:253a lid 2 onder a BW of art. 1:377a lid 2 BW.
[260] HR 14 december 2018, ECLI:NL:HR:2018:2321, r.o. 4.1.3.
[261] Zie bijvoorbeeld Rb. Noord-Nederland 11 november 2015, ECLI:NL:RBNNE:2015:6290.
[262] Rb. Den Haag 22 april 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:4453. Het project 'Kinderen uit de Knel' is bedoeld voor ouders die verstrikt zijn geraakt in scheidingsconflicten. 'Het doel van het project is dat kinderen uit de knel raken doordat de strijd tussen hun ouders minder destructief wordt en dat nieuwe wegen worden gevonden om met de conflictgebieden om te gaan zodat de kinderen zich weer veilig kunnen voelen en zich goed kunnen ontwikkelen.' Zie http://www.kinderenuitdeknel.nl/ouders#het-project (laatst geraadpleegd 12 september 2018).
[263] Hof Arnhem-Leeuwarden 3 mei 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:4243 (dit betrof echter omgang van een ouder met een uithuisgeplaatst kind).
[264] Volgens Rb. Noord-Nederland 11 november 2015, ECLI:NL:RBNNE:2015:6290 dient de GI duidelijk te maken aan welke onderdelen van de schriftelijke aanwijzing een dwangmiddel moet worden verbonden.

bekrachtiging moet gebeuren.[265] In de praktijk lijkt van de mogelijkheid om dwangmiddelen te verbinden aan de bekrachtiging van schriftelijke aanwijzingen over omgang echter weinig gebruik te worden gemaakt.[266] Geregeld wordt een verzoek om aan de bekrachtiging een dwangmiddel te verbinden afgewezen.[267] Of een schriftelijke aanwijzing moet worden bekrachtigd, wordt beoordeeld aan de hand van de situatie op het moment van de eventuele bekrachtiging. Zo geldt bijvoorbeeld indien de rechtbank een voorlopige zorgregeling tijdelijk heeft opgeschort, op dat moment geen verplichting meer om medewerking te verlenen aan de eerder vastgestelde zorgregeling en wordt de aanwijzing waarin medewerking aan de zorgregeling wordt verlangd, niet bekrachtigd.[268]
Indien de met het gezag belaste ouder(s) en het kind van twaalf jaar of ouder het niet eens zijn met de schriftelijke aanwijzing, kunnen zij de kinderrechter vragen deze geheel of gedeeltelijk vervallen te verklaren (art. 1:264 BW).[269] Als sprake is van gewijzigde omstandigheden, is het ook mogelijk dat zij de GI vragen de aanwijzing aan te passen (art. 1:265 BW).
In een situatie waarin een ouder ondanks een OTS en schriftelijke aanwijzingen (die zijn bekrachtigd door de rechter) stelselmatig weigert mee te werken aan hulpverlening en een door de rechter vastgestelde contact-/omgangsregeling, kan het zo zijn dat de kinderen niet alleen onder toezicht blijven staan, maar daarnaast

---

[265] Rb. Midden-Nederland 29 mei 2018, ECLI:NL:RBMNE:2018:2319. De rechtbank legde een dwangsom op van € 25,-- voor iedere keer dat vader niet zou voldoen aan (een onderdeel van) de schriftelijke aanwijzing tot een maximum van € 500,-- is bereikt.
[266] In ieder geval zijn er niet veel gepubliceerde uitspraken te vinden op rechtspraak.nl waarin aan de bekrachtiging van de schriftelijke aanwijzing in omgangszaken een dwangmiddel wordt verbonden. Zie voor een voorbeeld waarin aan de schriftelijke aanwijzing die (onder meer) inhield dat de begeleide bezoeken van het kind aan vader voortaan ook buiten het kantoor van de GI konden plaatsvinden een dwangsom werd verbonden van € 25,- voor iedere keer dat contact werd geblokkeerd (met een maximum van € 500,-): Rb. Rotterdam 5 januari 2017, ECLI:NL:RBROT:2017:840. Zie tevens Rb. Rotterdam 3 december 2015, ECLI:NL:RBROT:2015:8839 waarin een dwangsom werd opgelegd omdat andere middelen geen uitkomst hadden geboden (dwangsom van € 100,- per keer dat moeder de in de schriftelijke aanwijzing vastgelegde bezoekregeling niet nakomt met een maximum van € 3000,- nadat zij ook na bekrachtiging van een eerdere schriftelijke aanwijzing geen medewerking heeft verleend aan bezoek van het kind aan vader).
[267] Zie bijvoorbeeld Rb. Midden-Nederland 23 juli 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:5581, Rb. Noord-Nederland 11 november 2015, ECLI:NL:RBNNE:2015:6290, Rb. Gelderland 11 april 2017, ECLI:NL:RBGEL:2017:3256 waarin de aanwijzing werd bekrachtigd, maar geen dwangsommen werden opgelegd omdat respectievelijk de omgang is hervat, ouders de kans krijgen zich te houden aan de aanwijzing en moeder heeft verklaard vanaf heden een coöperatieve houding aan te nemen en zij haar financiële situatie heeft onderbouwd op grond waarvan de kinderrechter oordeelt dat het belang van het kind zich tegen oplegging van een dwangmiddel verzet.
[268] Rb. Midden-Nederland 24 maart 2017, ECLI:NL:RBMNE:2017:1525.
[269] Zie bijvoorbeeld Hof Arnhem-Leeuwarden 24 mei 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:3997.

ook uit huis worden geplaatst. Het kan zijn dat door de uithuisplaatsing die binnen het kader van de OTS plaatsvindt, alsnog omgang tot stand wordt gebracht.[270]

De Nationale ombudsman en de Kinderombudsman hebben enkele jaren geleden onderzoek verricht naar de OTS bij omgangsproblematiek naar aanleiding van klachten van ouders en kinderen over de wijze waarop hieraan uitvoering wordt gegeven. Uit dit onderzoek blijkt dat kinderen zich niet altijd serieus genomen voelen als ze aangeven niet naar een ouder toe te willen en onrustig worden van verschillende instanties die zich met de omgangsregeling bemoeien.[271] Bij ouders zijn de verwachtingen van een OTS vaak hoog en hun verwachtingen zijn tegenstrijdig. De ene ouder verwacht dat de gezinsvoogd/GI ervoor zorgt dat hij het kind eindelijk weer kan zien en de andere ouder verwacht dat de gezinsvoogd/GI eindelijk zal zeggen dat het kind niet meer naar de andere ouder hoeft of dat omgang zal plaatsvinden op een manier die beter bij die ouder past.[272] De praktijk is dat een OTS niet altijd direct tot omgang leidt. Indien een kind een ouder langere tijd niet heeft gezien, dient omgang soms geleidelijk op gang te worden gebracht; voor de uitvoering is de GI[273] (voorheen Bureau Jeugdzorg) afhankelijk van de medewerking van de ouders; en er wordt rekening gehouden met de mening van het kind dat soms geen contact/omgang wil. Bovendien is de werkelijke wens van het kind in geëscaleerde conflictsituaties moeilijk te achterhalen. Soms is het kind beter af als de omgang en ruzies daarover tijdelijk stoppen en kan een OTS er dus toe leiden dat instanties (tijdelijk) niet meer aan omgang werken.[274] Hoewel de OTS als laatste redmiddel wordt ingezet, wordt in het rapport van de Ombudsmannen opgemerkt dat het beter zou zijn als deze hulp eerder mogelijk is. Ouders kunnen nu erg lang doorgaan met procederen en het is de vraag wat dit voor effecten heeft op het kind.[275] De Nationale ombudsman en Kinderombudsman menen dat vanwege de conflictdynamiek en omdat de maatregel kan leiden tot verdere escalatie, de effecten en effectiviteit van de OTS bij omgangsproblemen zouden moeten worden geëvalueerd en dat zou moeten worden gekeken naar alternatieven.[276]

---

[270] Hof Den Haag 1 april 2015, ECLI:NL:GHDHA:2015:805. Uit Hof Leeuwarden 12 oktober 2010, ECLI:NL:GHLEE:2010: BP0626 blijkt dat de gezinsvoogd dreigde met uithuisplaatsing.
[271] Rapport Nationale ombudsman en Kinderombudsman, *De ondertoezichtstelling bij omgangsproblemen*, rapportnrs., 2012/166 en KOM5A/2012, p. 7.
[272] Ibid, p. 8.
[273] Ten tijde van het onderzoek van de Ombudsmannen was dit nog Bureau Jeugdzorg (BJZ).
[274] Ibid, p. 15, 16.
[275] Ibid, p. 30.
[276] De ombudsmannen geven aan dat de instanties de effecten in het geheel niet monitoren en dat hun indruk is dat de effecten sterk afhankelijk zijn van de professionaliteit en competenties van de (individuele) gezinsvoogden. Verder doen zij de aanbeveling aan rechtbanken om te zorgen voor continuïteit door één rechter aan één zaak te koppelen. Ibid, p. 32-34.

Hoewel een OTS mogelijkheden biedt om te komen tot omgangsafspraken en effectuering daarvan, gelden dus strenge vereisten voordat daarvan gebruik kan worden gemaakt. Een verzoek tot het opleggen van deze maatregel wordt dan ook geregeld afgewezen. Indien het tot een maatregel komt, is de maatregel niet altijd effectief, met name doordat de GI afhankelijk is van de medewerking van de ouders. Weliswaar kan de GI schriftelijke aanwijzingen geven, maar deze kunnen alleen zijn gericht aan ouders met gezag en hoeven door een ouder zonder gezag niet te worden opgevolgd.[277] De jurisprudentie bevat diverse zaken waaruit blijkt dat een OTS niet het beoogde effect heeft gehad waardoor op een later moment andere middelen worden ingezet in een poging om alsnog tot een bestendige omgangsregeling te komen.[278]

Het beeld dat uit de in het kader van dit onderzoek afgenomen interviews met juridische professionals naar voren komt over de omgangsondertoezichtstelling is wisselend. Soms lukt het een goede gezinsvoogd om contact/omgang weer op gang te krijgen en zorgt de OTS ervoor dat ouders alsnog gebruikmaken van hulpverlening. In andere zaken heeft de gezinsvoogd geen enkel draagvlak bij de ouders en is het conflict al zodanig geëscaleerd dat een OTS geen zin meer heeft. Door enkele geïnterviewden is geopperd dat dit instrument wellicht eerder in het proces zou moeten worden ingezet.

Uit het voor dit onderzoek uitgevoerde onderzoek naar dossiers van de Raad voor de Kinderbescherming blijkt dat in negen kinderbeschermingszaken door de RvdK om een OTS is verzocht en dat deze in het merendeel van de zaken is toegewezen. Of deze maatregel effectief was kan niet worden achterhaald, omdat de OTS soms nog van kracht was of omdat het dossier daarover geen informatie bevatte. Wel is duidelijk dat tenminste in één zaak de communicatieproblemen tussen de ouders ondanks de OTS niet waren verholpen en werd ook in een andere zaak opnieuw een OTS verzocht. Uit de betreffende zaken waarin een OTS is opgelegd kwam naar voren dat in die zaken niet uitsluitend problematiek ten aanzien van het niet-nakomen van afspraken over contact/omgang een rol speelde, maar dat de OTS werd opgelegd vanwege een combinatie met andere factoren. Het gaat om zorgen over drugsgebruik van een ouder, ontwikkelingsachterstand van het kind en problemen ten aanzien van de opvoedingssituatie; of de OTS was met name bedoeld om ervoor te zorgen dat de ouders hulpverlening zouden accepteren om hun ouderrelatie, communicatie en verstandhouding te verbeteren. In tenminste één zaak werd de OTS wel (voornamelijk) opgelegd om toe te

[277] In de meeste zaken hebben echter beide ouders het gezag over een kind, waardoor dit geen probleem vormt.

[278] Zie bijvoorbeeld Hof Arnhem-Leeuwarden 3 mei 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:3579 (lijfsdwang opgelegd nadat een voorlopige OTS was mislukt omdat de GI geen contact met moeder kon krijgen); Rb. Oost-Brabant 27 juli 2016, ECLI:NL:RBOBR:2016:4105 (wijziging hoofdverblijfplaats nadat eerder o.a. een OTS er niet toe heeft geleid dat moeder omgang met het kind kreeg).

werken naar contactherstel. Dit betrof een zaak waarin een vader zijn kinderen vier jaar lang niet had gezien, de gezinsvoogd moest onderzoeken of en zo ja in welke vorm contactherstel mogelijk was en de ouders moesten werken aan verbetering van hun communicatie.

Gezagswijziging en wijziging van de hoofdverblijfplaats van het kind

Een andere mogelijkheid om omgangsproblematiek aan te pakken, betreft de wijziging van het gezag of de hoofdverblijfplaats van het kind. Net als bij het opleggen van een OTS, wordt ook in dit geval een inbreuk gemaakt op het gezag dat ouders over hun kind hebben en geldt dat daarvoor altijd een uitspraak van de rechter nodig is. Gezag betreft kort gezegd het recht en de plicht van degene met gezag om het kind op te voeden en te verzorgen (art. 1:247 BW). Indien een ouder een (door de rechter) vastgestelde omgangsregeling structureel niet nakomt, kan de rechter beslissen om het gezag of de hoofdverblijfplaats van het kind te wijzigen. De Hoge Raad heeft zich hierover uitgesproken en geoordeeld dat specifieke voorwaarden gelden voor de inzet van dit middel in omgangszaken. Volgens de Hoge Raad kan een gezagswijziging een geëigend instrument zijn om als dwangmiddel tot nakoming van een omgangsregeling te dienen. Dit dient echter, zoals ook de wetgever herhaaldelijk heeft aangegeven, zeker als de maatregel ertoe zal leiden dat ook de verblijfplaats van het kind wijzigt, een *uiterst middel* te zijn.[279] Vanwege het ingrijpende karakter, dient de beslissing aan *hoge motiveringseisen* te voldoen[280] en uiteraard dient aan alle (algemene) *voorwaarden* voor het toekennen van een gezagswijziging te zijn voldaan.

Een gezagswijziging kan worden verzocht door één of door beide ouders. Dit betekent dus dat het initiatief voor dit middel bij de ouders ligt. Indien beide ouders het gezag uitoefenen kan de rechter door een ouder of beide ouders worden gevraagd dit gezamenlijk gezag wegens gewijzigde omstandigheden of omdat bij het nemen van de beslissing van onjuiste of onvolledige gegevens is uitgegaan, te beëindigen en voortaan aan één van de ouders het gezag toe te kennen.[281] De rechter zal het gezag alleen wijzigen als is voldaan aan 'het klem of verloren criterium' of als het anderszins in het belang van het kind noodzakelijk is om het

[279] HR 9 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM4301, r.o. 3.4.1 en 3.4.2. De Hoge Raad verwijst naar de conclusie van de A-G en de wetsgeschiedenis waaronder *Kamerstukken II*, 2004-2005, 30 145, nr. 3, p. 7.
[280] HR 9 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM4301, r.o. 3.6.
[281] Art. 1:253n lid 1 BW.

gezag te wijzigen.[282] Indien slechts één ouder het gezag uitoefent kan eveneens om gezagswijziging worden gevraagd.[283]

De rechter kan bijvoorbeeld eenhoofdig gezag aan een ouder toekennen vanwege de voortdurende scheidingsgerelateerde strijd tussen de ouders en omdat de kinderen gebaat zijn bij rust en een situatie waarin de andere ouder alleen nog begeleide omgang met de kinderen heeft.[284] Ook is in een zaak het gezag gewijzigd toen mediation, door de rechter vastgestelde omgangsregelingen, dwangsommen en een OTS er gedurende drie jaar niet toe hadden geleid dat een omgangsregeling van de grond is gekomen.[285] In een andere zaak waarin de ouders gedurende meer dan tien jaar een heftige ouderstrijd voerden, is aan een van de ouders het eenhoofdig gezag toegekend omdat hun communicatieproblemen zo ernstig waren dat een invulling van het gezag door beide ouders niet mogelijk was.[286] Ook in een andere zaak werd na een jarenlange strijd geoordeeld dat de verhouding tussen de ouders dusdanig verstoord was (uitzichtloos), 'dat het delen van het gezag – in welke vorm dan ook – in strijd moet worden geacht met de belangen van de minderjarige' en werd eenhoofdig gezag toegekend.[287] Het toekennen van eenhoofdig gezag bereikt niet altijd het beoogde doel. In een zaak bleken door het toekennen van eenhoofdig gezag de conflicten tussen de ouders niet te zijn verminderd en was er niet meer rust

[282] Op grond van art. 1:253n lid 2 BW zijn het eerste en derde lid van art. 1:251a BW van overeenkomstige toepassing.
[283] Zo kan bijvoorbeeld de ouder die nimmer het gezag gezamenlijk met de moeder uit wie het kind is geboren heeft uitgeoefend om een gezagswijziging vragen (art. 1:253c BW) en kan een ouder vragen een beslissing waarbij slechts één ouder met het gezag is belast, te wijzigen (art. 1:253o BW).
[284] Hof Arnhem-Leeuwarden 13 maart 2018, ECLI:NL:GHARL:2018:2606. Zie voor een afwijzende beslissing waarin een vader verzocht om eenhoofdig gezag, met name vanwege problemen rondom de (uitvoering van de) contactregeling en de wijze waarop met kindeigen problematiek (PPD-NOS en loyaliteitsproblematiek) wordt omgegaan: Hof Den Bosch 28 mei 2015, ECLI:NL:GHSHE:2015:1929.
[285] Hof Arnhem-Leeuwarden 28 november 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:9085.
[286] Hof Arnhem-Leeuwarden 19 december 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:11350. In deze zaak speelde mede een rol dat de kinderen een chronische ziekte hadden waardoor geregeld belangrijke medische beslissingen moesten worden genomen en de andere ouder in het verleden diens toestemming enkele keren had geweigerd en dat het gedurende een OTS van drie jaar niet was gelukt de ouders nader tot elkaar te brengen.
[287] Hof Den Haag 21 maart 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:749. De ouders voerden letterlijk en figuurlijk een jarenlange strijd over het hoofd van het kind, de moeder heeft diverse malen niet meegewerkt aan onderzoeken en hulpverlening, de bijzondere curator heeft geen volledig onderzoek kunnen verrichten omdat de moeder medewerking weigerde, de ouders wantrouwen en diskwalificeren elkaar, de vader heeft diverse keren zijn toestemming voor hulpverlening aan het kind en het wisselen van huisarts onthouden, vooral de vader schrijft de problemen volledig toe aan moeder en ziet zijn eigen aandeel niet. De moeder krijgt het eenhoofdig gezag en aan vader wordt, mede doordat het kind ernstige bezwaren tegen omgang heeft, omgang ontzegd.

gekomen voor het kind, maar was de situatie tussen de ouders zelfs verslechterd, omdat de ouder die eenhoofdig met het gezag werd belast zich sindsdien formeler en weigerachtig is gaan opstellen jegens de andere ouder ten aanzien van haar contacten met het kind.[288]
Een gezagswijziging hoeft niet met zich mee te brengen dat ook de hoofdverblijfplaats van een kind gewijzigd wordt. Het kan zo zijn dat het kind bij de ene ouder diens hoofdverblijfplaats heeft, maar dat aan de andere ouder het eenhoofdig gezag wordt toegekend.[289] In hoeverre deze maatregel dan het gewenste effect (namelijk contact/omgang) heeft, kan men zich afvragen. Het is tevens mogelijk dat het gezag slechts tijdelijk, voor de duur van een onderzoek naar gezag en omgang, aan één ouder wordt toegekend.[290] Het oordeel van de rechter dat een blijvend weigerachtige houding om mee te werken aan een (met waarborgen omklede) omgangsregeling ertoe kan leiden dat het gezag wordt gewijzigd, kan bovendien ook worden gebruikt als 'stok achter de deur' in een poging om een ouder ertoe te bewegen (alsnog) medewerking te verlenen aan een voorlopige omgangsregeling.[291]

Indien wordt verzocht om wijziging van de hoofdverblijfplaats van het kind, wordt bij de belangenafweging rekening gehouden met het belang van het kind. Een dergelijk verzoek wordt, omdat dit voor het kind vaak betekent dat het uit diens vertrouwde omgeving wordt gehaald, niet snel toegewezen.[292] Indien een ouder, ondanks de inzet van diverse middelen (raadsbemoeienis, OTS, bijzondere curator, een drietal verwijzingen naar het omgangshuis, opgelegde dwangsommen, een rechterlijke beschikking), zonder goede grond iedere vorm van (begeleid) contact/omgang tussen het kind en de andere ouder afhoudt en die andere ouder een stabiel en veilig opvoedingsklimaat kan bieden en wel bereid is de andere ouder een plaats in het leven van het kind te bieden, kan het echter zijn

[288] Hof Amsterdam 19 juni 2018, ECLI:NL:GHAMS:2018:2218. Het hof vernietigde de beslissing van de rechtbank en wees het verzoek tot toekenning van het eenhoofdig gezag alsnog af.
[289] Bijvoorbeeld Hof Amsterdam 27 januari 2005, ECLI:NL:GHAMS:2005:AS6020 waarin de vader het eenhoofdig gezag kreeg, maar het kind bij de moeder bleef wonen. In Hof Arnhem-Leeuwarden 28 november 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:9085 hadden mediation, door de rechter vastgestelde omgangsregelingen, dwangsommen en een OTS er gedurende drie jaar niet toe geleid dat een omgangsregeling van de grond was gekomen. Daarop besloot de rechtbank het gezag te wijzigen.
[290] Bijvoorbeeld Hof Den Haag 31 augustus 2005, ECLI:NL:GHSGR:2005:AU2003. Aan de vader werd (tijdelijk) het eenhoofdig gezag toegekend, maar de hoofdverblijfplaats van de kinderen bleef bij de moeder.
[291] Hof Den Haag 13 februari 2008, ECLI:NL:GHSGR:2008:BC6203.
[292] Zie Rb. Overijssel 8 maart 2016, ECLI:NL:RB:RBOVE:2016:1486 die het verzoek van vader afwees, omdat dit voor het kind zou betekenen dat hij (wederom) uit zijn vertrouwde omgeving zou worden gehaald en omdat niet was gebleken dat moeder nalatig is in diens verzorging en opvoeding.

dat de rechter geen andere mogelijkheid ziet dan te bepalen dat de hoofdverblijfplaats van het kind wordt gewijzigd.[293] Het is eveneens mogelijk dat de rechtbank aan één ouder het gezag toekent, maar het kind de hoofdverblijfplaats bij de andere ouder laat hebben en dat in hoger beroep, als blijkt dat de omgangsregeling nog steeds niet van de grond komt, door het hof vervolgens alsnog de hoofdverblijfplaats van het kind gewijzigd wordt. In de zaak waarin dit gebeurde was eveneens sprake van een jarenlange geschiedenis van diverse juridische procedures, dwangsommen, mislukte poging tot mediation, een OTS. Het hof realiseerde zich dat de beslissing tot wijziging van de hoofdverblijfplaats ingrijpend is voor zowel het zesjarige kind als de ouder bij wie het kind tot nu toe voornamelijk was opgegroeid, omdat zij elkaar minder vaak zullen zien en bovendien omdat het kind zal moeten verhuizen naar een andere woonplaats en moet wennen aan het wonen bij de andere ouder en diens gezin. Desalniettemin werd deze beslissing door het hof het meest in het belang van het kind geacht.[294]

Hoewel een gezagswijziging en met name een wijziging van de hoofdverblijfplaats van het kind maatregelen met een ingrijpend karakter zijn waardoor zij niet in een vroegtijdig stadium in beeld komen als omgangsafspraken/regelingen niet worden nageleefd, maken rechters hiervan soms in een later stadium gebruik indien zij menen dat, ondanks het ingrijpende karakter, de inzet hiervan in het belang van het kind is. Aan de hand van de bestudeerde literatuur en jurisprudentie kan niet worden vastgesteld in hoeverre deze middelen, nadat zij werden ingezet, daadwerkelijk het beoogde effect hebben gehad.
Uit de interviews met juridische professionals komt naar voren dat maar weinigen ervaring hebben met de inzet van deze middelen. Deze instrumenten zouden niet vaak worden toegepast, hoewel het volgens een van de geïnterviewden wel geregeld voorkomt dat oudere kinderen ervoor kiezen om bij de andere ouder te gaan wonen en dat daardoor hun hoofdverblijfplaats wijzigt. Ten aanzien van de mogelijkheid om het gezag te wijzigen wordt door sommige geïnterviewden gesteld dat dit niets oplost, omdat ouders ruzie kunnen blijven maken. Door twee

[293] Rb. Oost-Brabant 27 juli 2016, ECLI:NL:RBOBR:2016:4105. De rechtbank realiseerde zich dat de wijziging van de hoofdverblijfplaats diep zal ingrijpen in het leven van het kind, dat de afgelopen 3,5 jaar uitsluitend door de vader was verzorgd en zal moeten verhuizen, maar zag geen andere mogelijkheid. De rechtbank achtte het van belang dat alle betrokkenen professionele begeleiding zouden krijgen en bepaalde dat, omdat niet werd verwacht dat vader hieraan medewerking zou verlenen en eerder opgelegde dwangsommen geen effect hadden gesorteerd, de beschikking wat betreft de wijziging van de hoofdverblijfplaats ten uitvoer kan worden gelegd met behulp van de sterke arm en, als dat niet tot wijziging van de hoofdverblijfplaats leidt, dat de vader gedurende maximaal een week zou mogen worden gegijzeld.
[294] Hof Arnhem-Leeuwarden 28 november 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:9085.

geïnterviewden wordt echter aangegeven dat het wel wenselijk zou zijn dat rechters sneller van het uitgangspunt dat ouders gezamenlijk het gezag uitoefenen, zouden afwijken. Volgens hen levert gezamenlijk gezag bij strijd tussen de ouders veel problemen op en levert gezag een ouder die de kinderen al lange tijd niet meer ziet, niets op.

Gezagsbeëindiging

Een andere ver(der)strekkende maatregel betreft de gezagsbeëindiging. Dit is een kinderbeschermingsmaatregel die inhoudt dat het ouderlijk gezag van een ouder door de rechter wordt beëindigd. Daarmee heeft die ouder niet langer het recht en de plicht om zijn eigen kind op te voeden en te verzorgen. De staat maakt dan dus een inbreuk op het recht op bescherming van het familie- en gezinsleven, die aan strenge eisen dient te voldoen.[295] De gronden voor gezagsbeëindiging zijn, dat het kind ernstig in diens ontwikkeling wordt bedreigd en de ouder niet in staat is om binnen een voor de minderjarige aanvaardbare termijn de verantwoordelijkheid voor de opvoeding en verzorging te dragen (art. 1:266 lid 1 sub a BW) óf dat de ouder het gezag misbruikt (art. 1:266 lid 1 sub b BW). Een gezagsbeëindiging kan door de rechter worden uitgesproken op verzoek van de Raad voor de Kinderbescherming, het OM of – als de RvdKd niet tot een verzoek overgaat – degene die niet de ouder is en het kind gedurende tenminste een jaar als behorende tot zijn gezin heeft verzorgd en opgevoed (art. 1:267 BW). Ouders kunnen dus niet zelf om gezagsbeëindiging vragen.

Het niet naleven van een omgangsregeling *an sich* is niet toereikend om het gezag te beëindigen, omdat veelal niet aan de (strenge) voorwaarden voor gezagsbeëindiging zal zijn voldaan. Zo blijkt uit de jurisprudentie dat het (stelselmatig) frustreren van een omgangsregeling niet wordt beschouwd als 'misbruik van gezag' en dus geen reden is om het gezag te beëindigen.[296] Naast het niet naleven van omgangsafspraken/regelingen zal derhalve sprake moeten zijn van andere, bijkomende omstandigheden/problematiek, voordat de rechter een gezagsbeëindiging zal uitspreken.

Opschorting, vermindering of ontzegging van partner- of kinderalimentatie

Een andere aanvliegroute is om contact/omgang te effectueren door het toepassen van financiële prikkels. Dan dient echter wel sprake te zijn van niet-nakoming van de contact-/omgangsregeling door de ouder die partneralimentatie en/of kinderalimentatie van de andere ouder ontvangt; in het omgekeerde scenario

[295] Overigens geldt hetzelfde indien de rechter besluit het eenhoofdig gezag van de ene ouder te wijzigen in eenhoofdig gezag voor de andere ouder.

[296] Zie Hof Amsterdam 28 november 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:4990. De rechtbank had in eerste aanleg wel het gezag beëindigd; Rb. Amsterdam 5 juli 2017, ECLI:NL:RBAMS:2017:4730.

levert dit immers geen financiële prikkel op. Het initiatief voor het opleggen van deze maatregelen ligt bij de ouder die de alimentatie betaalt. Die ouder kan de rechter verzoeken dit middel toe te passen.
Aangezien opschorting van de verplichting tot het betalen van kinderalimentatie veelal rechtstreeks van invloed zal zijn op de zorg voor het kind, wordt dit middel zelden ingezet om contact-/omgangsregelingen te effecturen.[297] Toch kent de jurisprudentie enkele voorbeelden van gevallen waarin dit werd toegestaan. Zo werd de kinderalimentatie bijvoorbeeld opgeschort in een zaak waarin de kinderen eerder reeds onder toezicht waren gesteld, de sterke arm en dwangsommen waren ingezet, maar dit alles niet had geleid tot medewerking van de moeder en wel tot het op (executie)kosten jagen van de vader. Gijzeling van de moeder zou volgens zowel vader als de rechtbank niet in het belang van de kinderen zijn, doordat moeder dan van huis is en haar baan zou kwijtraken en daarom leek in deze specifieke situatie, ondanks de eventueel nadelige gevolgen voor de kinderen, opschorting van de kinderalimentatie het meest aangewezen dwangmiddel.[298]
Als sprake is van opschorting van partner- of kinderalimentatie betekent dit overigens niet dat de betalingsverplichting vervalt, maar alleen dat deze (tijdelijk) wordt uitgesteld.[299]

Indien een ouder contact/omgang tussen het kind en de andere ouder in ernstige mate frustreert, staan de rechter ten aanzien van de alimentatiegerechtigde ouder verschillende mogelijkheden ter beschikking. De rechter kan bepalen dat aan die ouder geen partneralimentatie hoeft te worden betaald,[300] maar kan ook de duur van de verplichting tot het betalen van partneralimentatie verminderen[301] of zelfs (indien sprake is van bijkomende omstandigheden) de verplichting tot betaling daarvan beëindigen.[302] Uit de jurisprudentie kan worden afgeleid dat van deze

[297] S.F.M. Wortmann en J. van Duijvendijk-Brand, *Compendium van het personen- en familierecht*, Deventer: Kluwer 2018, p. 287.
[298] Rb. Den Haag 22 april 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:4453. De maatregel werd opgelegd voor de duur van het traject 'Kinderen uit de Knel' en werd beperkt tot de alimentatie voor de nog minderjarige kinderen, nu de alimentatie voor het meerderjarige kind rechtstreeks aan hem toekomt. Zie ook Rb. Rotterdam 14 april 1992, *KG* 1992, 188 waarin de kinderalimentatie werd opgeschort voor iedere maand waarin de omgangsregeling niet zal worden nageleefd.
[299] Wortmann merkt op dat de maatregel niet zinvol is als een ouder bijstandsgerechtigd is, omdat opschorting er in een dergelijke situatie toe leidt dat de gemeente de opgeschorte betalingen zal verhalen. S.F.M Wortmann, *Groene Serie Personen- en familierecht*, art. 1:377a BW, aantekening 26, Opschorting alimentatie, geraadpleegd 6 mei 2018.
[300] Zie bijvoorbeeld Hof Arnhem- Leeuwarden 9 juli 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:5448.
[301] Bijvoorbeeld Rb. Den Haag 24 maart 2009, ECLI:NL:RBSGR:2009:BJ4841.
[302] Bijvoorbeeld Rb. Den Bosch 10 november 2000, ECLI:NL:RBSHE:2000:BL3997, *EB* 2001, 10 en Rb. Leeuwarden 9 juli 2008, ECLI:NL:RBLEE:2008:BD6634. Wortmann stelt dat het enkele frustreren van omgang niet voldoende is om de alimentatieplicht te beëindigen (S.F.M Wortmann, *Groene Serie Personen- en familierecht*, art. 1:377a BW, aantekening 26,

mogelijkheid die art. 1:401 BW de rechter biedt, in ieder geval gebruik kan worden gemaakt indien een ouder omgang jarenlang tegenwerkt, stelselmatig weigert uitvoering te geven aan gerechtelijke uitspraken ten aanzien van de omgang en een weigerachtige houding aanneemt met betrekking tot de mogelijkheden om het conflict met de andere ouder op te lossen.[303]

In hoeverre de toepassing van bovengenoemde financiële prikkels meer is dan een sanctie en ook effectief is, in die zin dat na toepassing daarvan contact-/omgangsafspraken wél worden nagekomen, wordt uit de bestudeerde literatuur en jurisprudentie niet duidelijk.
Dit blijkt evenmin uit de in het kader van dit onderzoek afgenomen interviews, nu de juridische professionals nauwelijks of geen ervaring hebben met de inzet van dit instrument en daarbij bovendien enkele kanttekeningen plaatsen. Een groot aantal geïnterviewden is van mening dat kinderalimentatie niet zou mogen worden opgeschort of beperkt (geen van hen heeft aangegeven hiermee ervaring te hebben), omdat het kind hiervan de dupe kan worden. Het opschorten of wijzigen van partneralimentatie leidt tot minder bezwaren, maar bij toepassing van dit instrument dient te worden beseft dat vaak lastig kan worden achterhaald wie de 'foute partij' is, omdat in veel zaken ouders allebei een aandeel in de strijd hebben.

Aansporend boetebeding
Ter bevordering van de naleving van een contact-/omgangsregeling is het mogelijk dat ouders zelf, in de overeenkomst waarin zij afspraken maken over omgang c.q. het ouderschapsplan, een zogenoemd aansporend boetebeding opnemen. In het boetebeding kunnen de ouders afspreken hoe zij zullen omgaan met het mogelijk niet naleven van de hoofdverbintenis (i.c. de contact-/omgangsregeling). Zo kan worden afgesproken dat indien één van hen de omgangsregeling niet nakomt, de andere ouder een boete kan opeisen. Eventuele onredelijke gevolgen die uit het boetebeding voor een van de ouders of het kind kunnen voortvloeien, kunnen worden ondervangen doordat de rechter een matigingsbevoegdheid toekomt (art. 6:94 BW). Het voordeel van het aansporend boetebeding is dat hiervan een preventieve werking kan uitgaan.[304] Ouders weten vooraf wat er gebeurt bij het niet naleven van de gemaakte afspraken. Als de

Opschorting alimentatie, geraadpleegd 6 mei 2018); er dienen bijkomende omstandigheden te zijn.
[303] S.P. van der Meer, 'Wangedrag bij alimentatie', *EB* 2018-3, p. 52.
[304] Ook een dwangsom kan preventief worden opgelegd, maar dan is dikwijls vereist dat gegronde vrees voor niet-naleving bestaat. S. Matthé, 'Handhaving van de omgangsregeling met kinderen door middel van private sancties', *FJR* 2011,112.

omgangsregeling niet wordt nagekomen, kunnen zij de andere ouder vragen de afspraken (alsnog) na te komen en kunnen zij betaling van de boete eisen.[305]
Voor zover bekend wordt echter van deze mogelijkheid ter effectuering van contact-/omgangsregelingen nauwelijks of geen gebruikgemaakt.[306] Of dat wel wenselijk zou zijn, is onduidelijk. Door geen van de geïnterviewde juridische professionals is deze mogelijkheid gedurende de in het kader van dit onderzoek afgenomen interviews naar voren gebracht.

3.3.3 Civielrechtelijke dwangmiddelen

Het voorgaande laat zien dat er verschillende soorten mogelijkheden bestaan om naleving van contact-/omgangsafspraken te realiseren. Daaraan kan nog de categorie (civielrechtelijke) dwangmiddelen worden toegevoegd. Dwangmiddelen zijn instrumenten die in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (Rv) zijn opgenomen om een partij die niet bereid is tot nakoming van een verplichting over te gaan, daartoe in rechte te dwingen. Het kan hierbij om allerlei soorten verplichtingen gaan. De dwangmiddelen hebben dus een algemeen karakter en zijn niet specifiek bedoeld voor de effectuering van afspraken met betrekking tot contact/omgang. Aanvankelijk was het dan ook de juridische vraag of dergelijke dwangmiddelen kunnen worden toegepast indien een contact-/omgangsregeling niet wordt nageleefd. Die vraag is in de rechtspraak bevestigend beantwoord. Uit de jurisprudentie volgt dat het belang van het betrokken kind als maatstaf moet worden gehanteerd voor het antwoord op de vraag of aan een contact-/omgangsregeling dwangmiddelen moeten worden verbonden.[307]
Een dwangmiddel kan direct worden verbonden aan de nakoming van een omgangsregeling in de zaak waarin de vaststelling of wijziging van een dergelijke regeling wordt verzocht of nadien worden opgelegd indien nakoming van een contact-/omgangsregeling wordt gevorderd.[308] Ouders dienen, als zij willen dat een dwangmiddel wordt toegepast, dit de rechter expliciet te vragen. Indien de rechter een verdeling van zorg- en opvoedingstaken vaststelt, dat wil zeggen een

---

[305] P. Vlaardingerbroek e.a., *Het hedendaagse personen- en familierecht*, Deventer: Kluwer 2017, p. 514.
[306] Op rechtspraak.nl zijn met de zoekterm 'aansporend boetebeding' binnen het rechtsgebied personen- en familierecht geen rechtszaken gevonden (met uitzondering van twee zaken waarin dit als mogelijkheid ter effectuering van omgangsregelingen werd genoemd).
[307] HR 24 maart 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5260, r.o. 3.3.
[308] Zie bijvoorbeeld Rb. Limburg 2 februari 2018, ECLI:NL:RBLIM:2018:7524 waarin de vader een dwangsom en inzet van de sterke arm verzocht in een situatie waarin de moeder op advies van Veilig Thuis een omgangsregeling, die al jarenlang zonder noemenswaardige problemen verliep, had stopgezet. Het verzoek werd afgewezen, omdat de moeder ondubbelzinnig had aangegeven een vonnis tot nakoming van de omgangsregeling te zullen naleven.

regeling in een situatie waarin beide ouders het gezag uitoefenen, kan hij echter aan de nakoming daarvan ook ambtshalve, dus uit eigen beweging, dwangmiddelen verbinden (art. 1:253a lid 5 BW).[309] Deze ambtshalve bevoegdheid geldt niet ten aanzien van de nakoming van een omgangsregeling (ingevolge art. 1:377a BW) van een kind met een ouder zonder gezag.[310]
Bij omgangskwesties kunnen de volgende dwangmiddelen worden ingezet, die hierna achtereenvolgens zullen worden besproken: dwangsom, lijfsdwang en afgifte van het kind met behulp van de sterke arm.

Dwangsom
Een ouder die niet meewerkt aan de nakoming van een omgangsregeling kan door de rechter tot medewerking aan de omgangsregeling worden veroordeeld op straffe van een dwangsom (art. 611 Rv).[311] Dat betekent dat die ouder een geldbedrag moet betalen aan de andere ouder. Het is mogelijk om te betalen dwangsommen te verrekenen met partneralimentatie, maar in beginsel zal verrekening met kinderalimentatie naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid niet aanvaardbaar zijn.[312]
Van de mogelijkheid om een dwangsom op te leggen, wordt in omgangszaken frequent gebruik gemaakt. Daarmee wordt echter lang niet altijd het beoogde doel bereikt, waardoor daarna geregeld andere middelen (zoals bijvoorbeeld de toepassing van lijfsdwang, zie hierna) worden ingezet.[313] Een dwangsom lijkt het meest effectief te zijn indien sprake is van incidentele onwil van een ouder en niet als sprake is van structurele, dieperliggende oorzaken waardoor een ouder afspraken niet nakomt. Verder dient de hoogte van de dwangsom te zijn afgestemd op de financiële situatie van een ouder.[314] 'Van een kale kip valt niet te plukken' en ook ten aanzien van een (zeer) vermogende ouder zal een dwangsom weinig effectief zijn. Indien het beoogde effect uitblijft, kan om verhoging van de dwangsom worden gevraagd of kunnen andere dwangmiddelen worden

[309] Bijvoorbeeld Hof Leeuwarden 12 oktober 2010, ECLI:NL:GHLEE:2010:BP0626 (verbeurte van een dwangsom van maar liefst € 5000,- voor iedere keer dat de omgangsregeling niet of niet volledig wordt nagekomen of drie dagen lijfsdwang) en Rb. Den Haag 1 mei 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:6161 (inzet sterke arm).
[310] S.F.M. Wortmann en J. van Duijvendijk-Brand, *Compendium van het personen- en familierecht*, Deventer: Kluwer 2018, p. 287. Zie ook Hof-Arnhem Leeuwarden 13 juni 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:5114, r.o. 4.7.
[311] Zie bijvoorbeeld HR 26 januari 2007, ECLI:NL:HR:2007:AZ5831.
[312] Zie de annotatie van J. de Boer bij HR 24 januari 1997, NJ 1997, 497.
[313] Zie bijvoorbeeld Rb. Groningen 21 juni 2007, ECLI:NL:RBGRO:2007:BB9198 en Hof Arnhem-Leeuwarden 28 november 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:9085.
[314] B.E.S. Chin-A-Fat, *Effectuering van omgang in rechtsvergelijkend perspectief,* Amsterdam: Vrije Universiteit 1999, p. 49.

opgelegd.[315] Soms worden, indien een ouder langdurig weigert medewerking te verlenen aan een omgangsregeling en eerder opgelegde dwangsommen niet het gewenste effect hebben gehad, zeer forse dwangsommen opgelegd.[316] Een verzoek tot oplegging van een dwangsom kan worden afgewezen indien een ouder bijvoorbeeld ondubbelzinnig aangeeft de beslissing van de rechter te zullen respecteren en naleven[317] of indien deze bereid is medewerking te verlenen aan een begeleid omgangstraject.[318] Het is mogelijk dat de werking van een beschikking waarin beslissingen zijn genomen ten aanzien van dwangsommen wordt geschorst indien degene die de dwangsommen heeft gevorderd 'onvoldoende in redelijkheid te respecteren belang heeft bij het gebruik maken van de bevoegdheid om, in afwachting van de uitkomst van het hoger beroep, tot tenuitvoerlegging van de bestreden beslissing voor wat betreft de dwangsommen over te gaan'.[319]

Uit de jurisprudentie volgt, dat de dwangsom vaak het eerste civielrechtelijke dwangmiddel is dat wordt ingezet om de nakoming van contact-/omgangsregelingen te effecturen.[320] Dit wordt bevestigd door de door ons geïnterviewde juridische professionals. In hoeverre dit middel effectief is, is – zoals ook hiervoor is aangegeven – mede afhankelijk van de financiële situatie van een ouder. De jurisprudentie bevat een aanzienlijk aantal zaken waaruit blijkt dat dit middel niet altijd effectief is, omdat de rechter zich op een later moment genoodzaakt zag tevens gebruik te maken van andere middelen.[321] Uit de interviews blijkt dat veel juridische professionals bekend zijn met dit instrument. De ondervraagde advocaten verzoeken geregeld om oplegging hiervan en de

[315] P. Vlaardingerbroek e.a., *Het hedendaagse personen- en familierecht*, Deventer: Kluwer 2017, p. 515 onder verwijzing naar Hof 's-Hertogenbosch 8 mei 2012:ECLI:NL:GHSHE:2012:BW5129.
[316] Bijvoorbeeld Hof Leeuwarden 12 oktober 2010, ECLI:NL:GHLEE:2010:BP0626 waarin een dwangsom werd opgelegd van € 5000,- voor iedere keer dat de omgangsregeling niet of niet volledig wordt nagekomen met een maximum van € 75.000,-. De andere ouder had de kinderen de afgelopen zes jaren nauwelijks gezien, terwijl nimmer contra-indicaties voor omgang zijn gebleken.
[317] Bijvoorbeeld Rb. Limburg 2 februari 2018, ECLI:NL:RBLIM:2018:7524.
[318] Hof Den Bosch 18 juni 2015, ECLI:NL:GHSHE:2015:2229.
[319] Hof Den Haag 31 januari 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:226. Aan omgangsbegeleiding en een informatieregeling waren dwangsommen verbonden, maar de ouders stonden op een wachtlijst voor hulp, moeder gaf aan te zullen meewerken en te worden gehinderd door stress en druk door de dreigende dwangsommen, terwijl vader aangaf niet de intentie te hebben eventuele dwangsommen te zullen executeren. Daarop ging het hof over tot schorsing.
[320] Zie bijvoorbeeld Rb. Overijssel 8 maart 2016, ECLI:NL:RB:RBOVE:2016:1486. Een eerder opgelegde OTS had niet geholpen.
[321] De jurisprudentie geeft vermoedelijk echter een vertekend beeld, omdat uiteraard in zaken waarin de opgelegde dwangsom wel direct tot nakoming van de omgangsregeling heeft geleid, niet verder zal zijn geprocedeerd.

rechters leggen geregeld een dwangsom op. Volgens de geïnterviewden kan dit instrument goed werken indien sprake is van een ouder die wel kan maar niet wil meewerken aan contact/omgang. Als nadelen van de dwangsom werden genoemd dat deze niet effectief is als er geen geld is en dat oplegging hiervan spanning teweeg kan brengen in de relatie tussen ouders en kinderen:

> 'Jouw vader zorgt ervoor dat wij geen eten op tafel hebben'.

Uit het onderzoek naar dossiers van de Raad voor de Kinderbescherming kwamen vijf zaken naar voren waarin een van de ouders (vier vaders en één moeder) aan de rechter nakoming van de afspraken ten aanzien van contact/omgang op straffe van een dwangsom hadden verzocht, maar die verzoeken werden allemaal afgewezen. In één geval (waarin de moeder primair om nakoming op straffe van lijfsdwang had verzocht) gebeurde dit omdat de rechter erop vertrouwde dat de vader de ter zitting door ouders overeengekomen regeling (alsnog) zou nakomen.

Lijfsdwang (art. 585 Rv e.v.)

De toepassing van lijfsdwang, ook wel gijzeling genoemd, in het geval van het niet-nakomen van omgangsafspraken houdt in, dat een ouder op basis van een rechterlijke machtiging in een huis van bewaring wordt opgesloten met als doel die ouder ertoe te bewegen om alsnog zijn medewerking te verlenen aan de uitvoering van een omgangsregeling. Lijfsdwang kan, op verlangen van de andere ouder[322] door de rechter worden opgelegd voor de duur van maximaal één jaar (art. 585 jo. 589 Rv). Lijfsdwang kan op ieder moment in een gerechtelijke procedure worden gevorderd, maar ook nog na afloop daarvan in kort geding (art. 586 Rv). Behalve als de rechter verlof verleent tot dadelijke tenuitvoerlegging, kan lijfsdwang niet eerder ten uitvoer worden gelegd dan een dag nadat de uitspraak van de rechter die de uitvoerbaarheid bij lijfsdwang heeft toegestaan, is betekend (art. 591 Rv). Dit betekent dat een ouder dus doorgaans op de hoogte is en niet volkomen onverwacht wordt opgehaald door een deurwaarder, die zich kan laten bijstaan door de politie, en in een huis van bewaring opgesloten. Het kan bovendien zo zijn dat de rechter de ouder eerst nog enkele dagen/weken de gelegenheid geeft om aan diens verplichtingen te voldoen en dat pas na ommekomst van die termijn de lijfsdwang ten uitvoer mag worden gelegd.[323]

Er moet aan drie voorwaarden zijn voldaan, voordat lijfsdwang mag worden toegepast. Ten eerste dient de toepassing van lijfsdwang een uiterst dwangmiddel (*ultimum remedium*) te zijn. Het heeft immers door de vrijheidsbeneming een zeer ingrijpend karakter. Bovendien kan de met het gezag belaste ouder niet voor het

[322] Die ouder (schuldeiser) dient de kosten van de tenuitvoerlegging van de lijfsdwang voor te schieten (art. 597 Rv).
[323] M.J. Vos, 'Lijfsdwang als ultimum remedium', *EB* 2017/22.

kind zorgen zolang lijfsdwang wordt toegepast,[324] hetgeen directe gevolgen heeft voor het kind. Ook kan gijzeling een polariserende werking hebben.[325] Ten tweede geldt dat het belang van de schuldeiser, dat is in omgangszaken de ouder ten aanzien waarvan de contact-/omgangsregeling niet wordt nagekomen, de toepassing van lijfsdwang moet rechtvaardigen (art. 587 Rv). De rechter maakt op dit punt een belangenafweging waarbij de belangen van de betrokkenen, inclusief kinderen, en de gevolgen van lijfsdwang voor de ouder-kindrelatie worden meegewogen.[326] Ten slotte mag lijfsdwang uitsluitend worden opgelegd indien geen sprake is van nakomingsonmacht, maar van nakomingsonwil; dat wil zeggen dat de persoon in staat moet zijn om aan de verplichting ten aanzien waarvan lijfsdwang wordt opgelegd te voldoen (art. 588 Rv).[327]
De Hoge Raad heeft expliciet bepaald dat lijfsdwang ter effectuering van omgangsregelingen is toegestaan.[328] In hoeverre alle andere mogelijkheden tot nakoming van contact-/omgangsregelingen daarvoor eerst moeten zijn uitgeput, is nog niet geheel duidelijk.[329] Voor lijfsdwang lijkt geen plaats te zijn als nog geen dwangsom is opgelegd,[330] maar of vervolgens ook nog gebruik moet worden gemaakt van de mogelijkheid van tenuitvoerlegging met behulp van de sterke arm, is niet helder. Rechtbank Assen oordeelde bijvoorbeeld dat eerst die

[324] S.F.M Wortmann, *Groene Serie Personen- en familierecht*, art. 1:377a BW, aantekening 23, Gijzeling; gebruik sterke arm (geraadpleegd 7 mei 2018).
[325] Kinderen kunnen denken dat hun ouder in de gevangenis zit, omdat de andere ouder hen zonodig moet zien. U. Heeffer, 'De effectuering van een omgangsregeling', *FJR* 2001-3, p. 75.
[326] In bijvoorbeeld Rb. Groningen 21 juni 2007, ECLI:NL:RBGRO:2007:BB9198 (maximaal drie dagen ingijzelingstelling voor iedere keer dat de omgangsregeling niet wordt nagekomen) woog het belang van het kind om omgang te hebben met de vader en een band met hem op te bouwen zwaarder dan het belang van de moeder, die stelselmatig de door de rechter vastgestelde omgangsregeling frustreerde, om geen lijfsdwang toe te passen. In deze zaak was reeds een dwangsom opgelegd en was de vader eerder gemachtigd de omgangsregeling met behulp van de sterke arm ten uitvoer te laten leggen, zonder resultaat. In Rb. Limburg 22 augustus 2014, ECLI:NL:RBLIM:2014:7423 had moeder dwangsommen verbeurd en stond vast dat ze haar medewerking zou blijven weigeren. De voorzieningenrechter begreep dat de kinderen een en ander zullen meekrijgen van toegepaste lijfsdwang, maar meende dat de moeder kan bepalen of zij het zo ver laat komen en dat de kinderen belang hebben bij regelmatig verblijf bij de vader. Het belang van contact tussen de vader en kinderen behoorde zwaarder te wegen dan de belangen die worden gediend bij het achterwege laten van lijfsdwang.
[327] M.J. Vos, 'Lijfsdwang als ultimum remedium', *EB* 2017/22.
[328] HR 14 juli 2006, ECLI:NL:HR:2006:AW2200 (maximaal drie dagen ingijzelingstelling voor iedere keer dat de omgangsregeling niet wordt nagekomen). Dat lijfsdwang toegestaan kan zijn vanwege het niet nakomen van een omgangsregeling volgt tevens uit EHRM 19 september 2000, *Glaser tegen het Verenigd Koninkrijk*, 32346/96.
[329] Zie tevens M.J. Vos, 'Lijfsdwang als ultimum remedium', *EB* 2017/22.
[330] Gerecht in eerste aanleg van Curaçao 29 september 2016, ECLI:NL:OGEAC:2016:96.

mogelijkheid moet zijn benut,[331] terwijl Rechtbank Den Bosch dat, nadat dwangsommen niet het beoogde effect sorteerden, niet nodig achtte.[332]
Lijfsdwang kan niet alleen ter effectuering van een reeds bestaande omgangsregeling worden opgelegd. Ook de beslissing om (begeleide) proefcontacten te laten plaatsvinden kan uitvoerbaar bij lijfsdwang worden verklaard indien een ouder stelselmatig weigert medewerking te verlenen aan contact/omgang tussen het kind en de andere ouder.[333] Ten aanzien van de termijn waarvoor lijfsdwang wordt opgelegd, volgt uit de jurisprudentie dat lijfsdwang in veel zaken voor een termijn van enkele dagen per keer dat de omgangsregeling niet wordt nagekomen, wordt toegestaan.[334] Ook is het voorgekomen dat tenuitvoerlegging bij lijfsdwang alleen werd toegestaan gedurende de uren waarin de door de rechter vastgestelde weekendregeling behoort plaats te vinden. Dan kan op het moment dat de ouder wordt gegijzeld de omgangsgerechtigde ouder de kinderen opvangen.[335]

---

[331] Rb. Assen 28 april 2009, ECLI:NL:RBASS:2009:BI3649. Een eerder opgelegde dwangsom had niet tot nakoming geleid. Ook in Rb. Groningen 21 juni 2007, ECLI:NL:RBGRO:2007:BB9198 vormde lijfsdwang het derde benutte middel ter effectuering van omgang na de dwangsom en 'de sterke arm'.

[332] Rb. Den Bosch 8 april 2009, ECLI:NL:RBSHE:2009:BI3469 (het aantal dagen lijfsdwang is gelijk aan het aantal dagen overtredingen, dus de eerste keer één dag, de tweede keer twee dagen, met een maximum van drie dagen). Dwangsommen hadden niet tot nakoming geleid en vanwege de weigerachtige houding van moeder werd niet verwacht dat een OTS soelaas zou bieden. Inroeping van de sterke arm werd tevens door de vader gevorderd, maar de rechtbank ging daarop niet in en verklaarde de beslissing uitvoerbaar bij voorraad. Zie tevens Rb. Limburg 22 augustus 2014, ECLI:NL:RBLIM:2014:7423 waarin enkel dwangsommen waren verbeurd voordat werd overgegaan tot lijfsdwang. Daarbij was van belang dat de onwil van de moeder om mee te werken aan naleving van de verblijfsregeling vaststond, omdat zij louter – door de rechter niet nodig geachte – begeleide omgang wilde toestaan.

[333] Hof Arnhem-Leeuwarden 3 mei 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:3579 (veertien dagen lijfsdwang bij weigering om medewerking te verlenen). Het hof oordeelde dat het belang van het kind op omgang met een ouder diende te prevaleren boven het belang van de andere ouder om geen lijfsdwang toe te passen en dat de toepassing daarvan gerechtvaardigd was, zelfs als dit tot gevolg zou hebben dat het kind voor een langere tijd aan die ouder zou worden onttrokken. Eerder waren reeds dwangsommen opgelegd en het kind was drie maanden (voorlopig) onder toezicht gesteld, waarbij de rechtbank de GI opdracht had gegeven praktische uitvoering te geven aan de omgang en de begeleiding daarvan, maar de GI kon dit niet doen omdat moeder geen gehoor gaf aan oproepen van de GI.

[334] HR 14 juli 2006, ECLI:NL:HR:2006:AW2200 (maximaal drie dagen); Rb. Groningen 21 juni 2007, ECLI:NL:RBGRO:2007:BB9198 (maximaal drie dagen); Rb. 's-Hertogenbosch 8 april 2009, ECLI:NL:RBSHE:2009:BI3469 (het aantal dagen lijfsdwang is gelijk aan het aantal dagen overtredingen, dus de eerste keer één dag, de tweede keer twee dagen, met een maximum van drie dagen). Anders Hof Arnhem- Leeuwarden 3 mei 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:3579 (veertien dagen lijfsdwang bij weigering om medewerking te verlenen).

[335] Rb. Limburg 22 augustus 2014, ECLI:NL:RBLIM:2014:7423. Daarnaast werd lijfsdwang toegestaan voor twee dagen per keer dat de moeder weigerde te voldoen aan de regeling met betrekking tot vakanties en feestdagen.

Hoewel de oplegging van lijfsdwang dus verstrekkende gevolgen kan hebben, te weten vrijheidsbeneming van een ouder waardoor deze niet langer voor de kinderen kan zorgen, kan de ingrijpende aard hiervan worden afgezwakt indien een ouder onder druk van dit dwangmiddel alsnog medewerking verleent aan de omgangsregeling of indien een ouder alleen gedurende de contactmomenten van de kinderen met de andere ouder wordt gegijzeld.
In hoeverre dit dwangmiddel effectief is, kan uit de bestudeerde literatuur en jurisprudentie niet worden afgeleid. De in het kader van dit onderzoek geïnterviewde juridische professionals hebben nauwelijks of geen ervaring met de toepassing van dit instrument, waarmee wordt bevestigd dat in de praktijk naar alle waarschijnlijkheid niet vaak naar dit middel wordt gegrepen. Een van de geïnterviewde rechters heeft aangegeven hiermee vanwege het ingrijpende karakter terughoudend te zijn, maar dat dit middel incidenteel wel wordt ingezet als blijkt dat eerder opgelegde dwangsommen niet het gewenste effect hebben gehad.

Afgifte met behulp van de sterke arm (art. 812, 813 Rv)
In beginsel kan iedere rechterlijke uitspraak die de gezagsuitoefening over kinderen betreft, ten uitvoer worden gelegd met behulp van de sterke arm (art. 812 lid 1 Rv). Het gebruikmaken van 'de sterke arm' houdt bij het niet naleven van omgangsafspraken in dat de politie aan de deur komt om het kind op te halen ter nakoming van de contact-/omgangsregeling.
Ten aanzien van rechterlijke uitspraken betreffende de verdeling van zorg- en opvoedingstaken en omgangsregelingen geldt echter dat deze slechts met de sterke arm ten uitvoer kunnen worden gelegd voor zover dit bij die beschikking is bepaald (art. 812 lid 2 Rv). Dit betekent dus dat dit middel, als het gaat om de naleving van contact- en omgangsregelingen, uitsluitend mag worden toegepast indien de rechter in de beschikking expliciet heeft opgenomen dat dit het geval is. In veel zaken zal het niet in het belang van het kind zijn dat het met behulp van de politie wordt opgehaald bij de ouder bij wie het verblijft[336] om vervolgens te worden afgegeven aan de andere ouder, maar dit instrument biedt wel een mogelijkheid tot reële executie van de contact-/omgangsregeling. Bovendien kan het zo zijn dat een ouder, indien de andere ouder is gemachtigd om de sterke arm in te schakelen, er alsnog toe wordt bewogen om de kinderen 'vrijwillig' af te geven.[337] Dan hoeven de kinderen (en de ouder) van het opleggen van een dergelijke maatregel geen nadelige gevolgen te ondervinden.

---

[336] S.F.M. Wortmann en J. van Duijvendijk-Brand, *Compendium van het personen- en familierecht*, Deventer: Kluwer 2018, p. 287.
[337] Uit bijvoorbeeld Hof Arnhem-Leeuwarden 28 juli 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:7632 komt naar voren dat bij een eerder vonnis in kort geding is bepaald dat de kinderen op een bepaald moment dienen te worden overgedragen aan de vader en dat hij bij dit vonnis is

Het OM beslist om al dan niet medewerking te verlenen aan de afgifte van het kind voor contact/omgang. De daartoe aanwezen ambtenaar van politie die deze taak uitvoert, heeft toegang tot elke plaats voor zover dat redelijkerwijs voor de vervulling van die taak nodig is (art. 813 Rv).[338] Niet alleen de contact-/omgangsregeling *an sich* kan worden geëxecuteerd met behulp van de inzet van de sterke arm, maar dit geldt bijvoorbeeld ook voor de deelname aan en aanwezigheid bij alle bijeenkomsten van het traject 'Kinderen uit de Knel'[339] of wijziging van de hoofdverblijfplaats van het kind van de ene naar de andere ouder.[340]

Aan de hand van de bestudeerde literatuur en jurisprudentie kan niet, ook niet bij benadering, worden vastgesteld hoe vaak de rechter ouders in contact-/omgangszaken machtigt om dit middel in te zetten. Evenmin is bekend hoe vaak dit middel als het wordt opgelegd ook daadwerkelijk wordt ingezet, of dat de andere ouder die weet wat de consequentie van niet meewerken kan zijn – namelijk dat de politie het kind ophaalt – eieren voor zijn geld kiest en alsnog meewerkt aan contact/omgang. Onbekend is verder welke gevolgen deze inzet heeft voor het kind en de relatie tussen de ouders c.q. de mate waarin afspraken in het vervolg worden nagekomen.[341] Dat 'de sterke arm' niet altijd effectief kan worden ingezet, is duidelijk. Zo is het bijvoorbeeld voorgekomen dat een ouder het huis met het kind had verlaten op de momenten waarop de omgangsregeling met behulp van politie-inzet kon worden geëxecuteerd. Daardoor kon het kind niet aan de andere ouder worden afgegeven.[342] Het Platform 'Scheiden zonder schade' heeft de aanbeveling gedaan om, in samenspraak met de Nationale Politie,

---

gemachtigd om 'met behulp van de sterke arm van politie en justitie de afgifte van de kinderen te bewerkstelligen'. Uit de uitspraak blijkt dat de kinderen op het betreffende moment aan hem zijn overgedragen.

[338] Aangezien in art. 813 Rv staat dat het OM 'zo nodig' medewerking kan verlenen, is hieruit wel afgeleid dat het OM onder omstandigheden medewerking kan weigeren. Zie Rb. Almelo 24 april 2008, ECLI:NL:RBALM:2008:BD0651. Nauta stelt echter dat het OM tot medewerking verplicht is (R.Y. Nauta, in: *T&C Burgerlijke Rechtsvordering,* art. 812 Rv Recht op afgifte van de minderjarige (geraadpleegd 1 mei 2018).

[339] Rb. Den Haag 1 mei 2015, ECLI:NL:RBDHA:2015:6161. In deze zaak werd al vier jaar geprocedeerd over de vaststelling van een omgangsregeling, maar bleef moeder ondanks een OTS en twee verwijzingen naar een omgangsbegeleidingstraject waaraan een dwangsom was verbonden, haar medewerking weigeren. De rechtbank overwoog dat de moeder en kinderen hiervan geen nadelige gevolgen hoeven te ondervinden als de moeder de beschikking naleeft, omdat het dwangmiddel dan niet zal worden toegepast.

[340] Rb. Oost-Brabant 27 juli 2016, ECLI:NL:RBOBR:2016:4105.

[341] Zo lijkt een omgangsregeling die begint met de inzet van politie De Bruijn-Lückers 'de manier bij uitstek om iedere omgang voor de toekomst onmogelijk te maken.' M.L.C.C. de Bruijn-Lückers, 'Scheidings- en omgangsproblematiek', *EB* 2004/51.

[342] Kenbaar uit Rb. Groningen 21 juni 2007, ECLI:NL:RBGRO:2007:BB9198. In deze zaak had de moeder zelfs voorafgaand aan een omgangsweekend haar huissleutel bij de politie ingeleverd om te voorkomen dat de deur van haar woning (wederom) zou worden opengebroken.

onderzoek te laten verrichten naar 'de mogelijkheid van de inzet van terzake deskundig politiepersoneel', onder meer ten aanzien van de naleving van omgangsregelingen.[343] Uit onderzoek van de Nationale ombudsman en Kinderombudsman is gebleken dat binnen de politie de meningen over de vraag of en zo ja wanneer bij omgangsproblemen politieoptreden gewenst is, verdeeld zijn. De Nationale ombudsman en Kinderombudsman zien, behalve als de veiligheid in het geding is, een beperkte rol voor de politie weggelegd. De politie zou terughoudend moeten optreden en dit optreden zou moeten zijn gericht op de-escalatie. Volgens hen kan politieoptreden voor kinderen traumatiserend zijn, kan het verdere escalatie tussen de ouders in de hand werken en lost het de uiteindelijke problemen tussen de ouders niet op. Inzet van het dwangmiddel 'de sterke arm' om omgang af te dwingen zou tot het minimum moeten worden beperkt. De ombudsmannen deden onder meer de aanbeveling om een visie te ontwikkelen '(…) over al het politieoptreden bij problemen in de nakoming van de omgang' en duidelijk(er) te communiceren richting ouders en kinderen wat van de politie kan en mag worden verwacht.[344] De in het kader van dit onderzoek geïnterviewde juridische deskundigen hebben weinig of geen ervaring met de inzet van dit middel en diverse geïnterviewden zijn van mening dat dit geen geschikt middel is om in deze zaken in te zetten, volgens sommigen omdat dit geen goede oplossing zou bieden voor het probleem en evenmin een preventief effect zou hebben.

3.4 Strafrechtelijke instrumenten

In het voorgaande zijn de mogelijkheden aan bod gekomen die gericht zijn op de nakoming van omgangsregelingen binnen het familierecht en het civiele (proces)recht. In deze paragraaf staat centraal of het strafrecht van betekenis kan zijn bij het (beter) nakomen van afspraken over contact/omgang door ouders.
Wat strafbaar is, is geregeld in het Wetboek van Strafrecht (Sr). In het kader van dit onderzoek is relevant dat in het Wetboek van Strafrecht (vooralsnog) geen specifieke strafrechtelijke bepaling is opgenomen op grond waarvan het niet meewerken aan de naleving van een contact-/omgangsregeling strafbaar is gesteld.
Wel kan een ouder die het gezag over het kind uitoefent – dus niet de ouder zonder gezag[345] – op grond van art. 279 Sr aangifte doen bij de politie vanwege

[343] Rapport Platform 'Scheiden zonder schade', *Scheiden…en de kinderen dan? Agenda voor actie*, februari 2018, p. 25.
[344] Rapport Nationale ombudsman en Kinderombudsman, *Veiligheid voorop! De rol van de politie bij problemen bij de nakoming van een omgangsregeling tussen ouder(s) en kind*, Rapportnummer 2015/096, p. 18, 19.
[345] Zie ook Hof Arnhem-Leeuwarden 13 april 2017, ECLI:NL:GHARL:2017:3246, r.o. 5.5.

onttrekking van het kind aan diens gezag en/of opzicht wanneer een contact-/omgangsregeling niet wordt nagekomen. Indien aangifte is gedaan, heeft het OM de mogelijkheid om een ouder die de contact-/omgangsregeling niet naleeft, op grond van art. 279 Sr strafrechtelijk te vervolgen. Het gaat hierbij dus om strafrechtelijk ingrijpen door de staat. Indien het OM daartoe niet overgaat en de zaak seponeert, kan de andere ouder, mits deze het gezag heeft, bij het bevoegde hof klagen over de beslissing van het OM om de ouder niet te vervolgen (art. 12 Sv). Het hof kan dit beklag ongegrond verklaren[346] of, als het dit passend en geboden acht, de vervolging bevelen. Dit kan dan (alsnog) resulteren in een strafrechtelijke veroordeling van de andere ouder.[347] Het is voor een veroordeling niet vereist dat de door de rechter vastgestelde (voorlopige) omgangsregeling is betekend.[348]

Veroordeling wegens onttrekking aan het gezag/desbevoegd opzicht (art. 279 Sr)

Uit het eerste lid van art. 279 Sr volgt dat degene 'die opzettelijk een minderjarige onttrekt aan het wettig over hem gesteld gezag of aan het opzicht van degene die dit desbevoegd over hem uitoefent, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vierde categorie'. Indien de minderjarige jonger is dan twaalf jaar kan een hogere straf worden opgelegd (lid 2).[349] De Hoge Raad heeft geoordeeld dat zowel een ouder zonder gezag als een ouder die gezamenlijk met de andere ouder het gezag uitoefent, zich aan onttrekking van het kind aan het wettig gezag of bevoegd opzicht schuldig kan maken; bijvoorbeeld door zich niet te houden aan een door de rechter vastgestelde (voorlopige) omgangsregeling.[350] De zaak waarin de Hoge Raad dit oordeelde

---

[346] Zie bijvoorbeeld Hof Den Haag 17 mei 2018, ECLI:NL:GHDHA:2018:1622. Volgens het hof leidt het zich niet houden aan gemaakte omgangsafspraken of een door de rechter opgelegde omgangsregeling niet zonder meer tot de conclusie dat sprake is van onttrekking aan het gezag/opzicht als bedoeld in art. 279 Sr. Het hof oordeelt dat in de onderhavige zaak het treffen van civielrechtelijke maatregelen in beginsel de voorkeur verdient. Strafrecht dient in zaken als deze als ultimum remedium te gelden. Een eventuele strafvervolging zou naar verwachting van het hof niet bijdragen aan verbetering van de verstandhouding tussen de ouders, maar zou tot een (nieuwe) verstoring van de verhoudingen kunnen leiden, 'met alle nadelen van dien voor het kind'.

[347] Hof Amsterdam 15 januari 2007, rek.nr. K06/11366 kenbaar uit M.J. Vos, 'Inzet strafrecht bij effectuering omgangsregeling', *EB* 2009/33. Vervolging was geboden omdat de ouder structureel rechterlijke uitspraken ten aanzien van de omgang negeerde en civiele handhavingsinstrumenten niet het gewenst effect hadden gehad.

[348] Dit doet namelijk niet af aan de rechtskracht van de rechterlijke uitspraak. HR 8 oktober 2013, ECLI:NL:HR:2013:901.

[349] De maximale gevangenisstraf is negen jaar en er kan een geldboete van de vijfde categorie worden opgelegd. Hetzelfde geldt indien sprake is van list of (bedreiging met) geweld.

[350] HR 15 februari 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR8250 (tevens HR 11 februari 2014, ECLI:NL:HR:2014:302 en HR 14 april 2015, ECLI:NL:HR:2015:942). Eerder had de Hoge

betrof een situatie waarin een kind na omgang niet werd teruggebracht. Art. 279 Sr is in de rechtspraak echter ook toegepast in de omgekeerde situatie, namelijk als de ouder bij wie het kind diens hoofdverblijfplaats heeft het kind niet voor omgang meegeeft aan de andere ouder[351] en in een situatie van co-ouderschap.[352] De rechtspraak van de afgelopen jaren is niet eenduidig.[353] Zo sprak het Hof Amsterdam een ouder bij wie het kind diens hoofdverblijfplaats had die zich gedurende ruim vijf jaar op verschillende momenten niet aan de door de rechter opgelegde omgangsregeling had gehouden, onder verwijzing naar de voorkeur van de wetgever voor civielrechtelijke maatregelen en de keuze om hiervoor in het Wetboek van Strafrecht geen specifieke strafbepaling op te nemen, in één zaak vrij.[354] Hetzelfde hof achtte een maand later een andere ouder die het kind niet voor omgang meegaf wel strafbaar, maar legde geen straf op.[355] In datzelfde jaar verklaarde Rechtbank Maastricht het OM niet-ontvankelijk in de vervolging omdat er niet eerst civielrechtelijke dwangmaatregelen waren benut,[356] terwijl Rechtbank Amsterdam een ouder die een kind eenmalig niet aan de andere ouder meegaf voor omgang(/vakantie), hoewel nog geen civiele dwangmaatregelen waren gevorderd, tot een geheel voorwaardelijke werkstraf veroordeelde. Ruim

---

Raad al aangegeven dat een ouder met het wettig gezag over minderjarige kinderen daarnaast ook het opzicht kan uitoefenen (HR 18 juni 1991, *NJ* 1991, 824 en HR 8 februari 2005, *NJ* 2005, 203). Art. 280 Sr kan ook een rol spelen. In die bepaling is het opzettelijk verbergen of aan de nasporing van ambtenaren van politie of justitie onttrekken van een minderjarige die onttrokken is of zich onttrokken heeft aan het wettig over hem gesteld gezag of het opzicht van degene die dit desbevoegd over hem uitoefent, strafbaar gesteld.

[351] Rb. Leeuwarden 5 februari 2009, ECLI:NL:RBLEE:2009:BH2027. De rechtbank legde een werkstraf van 100 uur op, waarvan 40 uur voorwaardelijk met een proeftijd van twee jaar met vervangende hechtenis indien de werkstraf niet naar behoren wordt verricht. In hoger beroep werd een geheel voorwaardelijke werkstraf van 60 uur met een proeftijd van twee jaar (en indien nodig vervangende hechtenis) opgelegd (Hof Leeuwarden 16 november 2010, ECLI:NL:GHLEE:2010:BO4081). In deze zaak had de ouder jarenlang de omgang geblokkeerd. Echter ook het enkele malen niet meegeven van een kind voor omgang gedurende een periode van enkele maanden kan leiden tot een voorwaardelijke werkstraf (Rb. Arnhem 5 juli 2011, ECLI:NL:RBARN:2011:BT6360). In HR 8 oktober 2013, ECLI:NL:HR: 2013:901ging het ook om een situatie waarin het kind niet werd meegegeven aan de andere ouder, maar ging de Hoge Raad op die situatie niet verder in.

[352] In Hof Leeuwarden 22 februari 2011, ECLI:NL:GHLEE:2011:BP5346 werd een ouder die gedurende minder dan twee maanden de door de rechter vastgestelde co-ouderschapsregeling niet had nageleefd, veroordeeld tot een geheel voorwaardelijke werkstraf van 40 uur met een proeftijd van twee jaar (en indien nodig vervangende hechtenis).

[353] Zie ook M.J. Vos, 'Inzet strafrecht bij omgangsperikelen; een overzicht van recente jurisprudentie', *EB* 2013/52 en eerder in *EB* 2009/33.

[354] Hof Amsterdam 20 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BW0594.

[355] Hof Amsterdam 27 april 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BW4482. De ouder had het kind enkele malen niet meegegeven voor omgang, maar verkeerde in een lastige positie en kreeg daarom geen straf.

[356] Rb. Maastricht 26 september 2012, ECLI:NL:RBMAA:2012:BX8691. Soortgelijk Rb. Noord-Nederland 5 maart 2013, ECLI:NL:RBNNE:2013:BZ3271.

een jaar later legde het Hof Amsterdam in laatstgenoemde zaak eveneens een voorwaardelijke werkstraf op.[357] Het opleggen van een straf die gedeeltelijk voorwaardelijk en gedeeltelijk onvoorwaardelijk is, komt eveneens voor.[358]

De (on)wenselijkheid van de toepassing van het strafrecht en het creëren van een nieuwe strafbepaling

Juridische auteurs oordelen verschillend ten aanzien van de (on)wenselijkheid om het niet naleven van omgangsregelingen te effectueren c.q. sanctioneren met behulp van art. 279 Sr. Zo vraagt Vlaardingerbroek zich af of de bescherming van het kind hiermee daadwerkelijk gediend is.[359] Matthé stelt dat het niet effectief is, het conflict tussen ouders dreigt te vergroten, het belang van het kind bedreigt en voor het kind stigmatiserend kan werken.[360] Vos meent dat het een zwaar middel is en dat de inzet van politie en justitie, een strafrechtelijke sanctie en strafblad conflictverhogend werken. Strafrechtelijk ingrijpen zou alleen gerechtvaardigd zijn als *ultimum remedium* als andere maatregelen (bemiddeling, preventieve maatregelen, civielrechtelijke sancties) niet hebben geholpen '(…) en het belang van het kind in het concrete geval strafrechtelijk ingrijpen noodzakelijk maakt.'[361] Prinsen stelt daarentegen dat onttrekking aan de omgang strafbaar hoort te zijn. Volgens hem zou het, als op het niet nakomen van omgangsregelingen resoluut gereageerd wordt met strafrechtelijk ingrijpen, snel over zijn met het niet nakomen van die regelingen en tevens met de noodzaak tot strafrechtelijke vervolging.[362] Kinderrechters, medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming en de voormalige Bureaus Jeugdzorg (nu: gecertificeerde instellingen) zouden hierover eveneens verdeeld zijn. Sommigen zijn voorstander van een harde aanpak met ingrijpende maatregelen, maar de meesten zouden

[357] Rb. Amsterdam 24 december 2012, ECLI:NL:RBAMS:2012:BZ0555. Er werd een voorwaardelijke werkstraf van 40 uur opgelegd met een proeftijd van twee jaar (en vervangende hechtenis). In hoger beroep liet het hof het oordeel in stand, maar legde een voorwaardelijke werkstraf op van 20 uur (Hof Amsterdam 6 maart 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:889). Zie verder bijvoorbeeld Rb. Haarlem 6 maart 2009, ECLI:NL:RBHAA:2009:BH7614 waarin een onvoorwaardelijke werkstraf van 30 uur werd opgelegd vanwege het bijna twee jaar lang niet nakomen van de omgangsregeling, waarbij er rekening mee is gehouden dat de ouder het kind momenteel nauwelijks ziet nu het bij de andere ouder woont.

[358] Bijvoorbeeld Rb. Noord-Nederland 9 november 2017, ECLI:NL:RBNNE:2017:4290 (taakstraf van 60 uur waarvan 30 uur voorwaardelijk met een proeftijd van drie jaar voor een onttrekking van drie dagen).

[359] P. Vlaardingerbroek, 'Omgang moet, maar tot welke prijs?', *FJR* 2009/43.

[360] S. Matthé, 'Handhaving van de omgangsregeling met kinderen door middel van private sancties', *FJR* 2011/112.

[361] M.J. Vos, 'Inzet strafrecht bij effectuering omgangsregeling', *EB* 2009/33.

[362] P. Prinsen, 'Een Kantiaanse benadering van het familierecht', *FJR* 2003/13.

menen dat het slecht is voor het kind als ouders strafrechtelijk worden aangepakt.[363]

Procureur-Generaal bij de Hoge Raad Vellinga[364] heeft op dit punt geconcludeerd dat uit het beschikbaar zijn van civielrechtelijke dwangmiddelen niet voortvloeit dat de toepassing van strafrechtelijke handhaving moet worden afgewezen, '(…) al was het alleen maar omdat *een* (*curs.* toevoeging onderzoekers) strafrechtelijke aanpak onder omstandigheden minder ingrijpend kan zijn dan een civielrechtelijke dwangmaatregel'. Zo was volgens Vellinga in de zaak die aan hem was voorgelegd de opgelegde voorwaardelijke taakstraf onmiskenbaar minder ingrijpend dan bijvoorbeeld een gezagswijziging, gijzeling of wijziging van de (hoofd)verblijfplaats van het kind. Onder omstandigheden kan het strafrecht een geëigend middel zijn. Of dat het geval is dient, aldus Vellinga, niet bij de uitleg van een strafbepaling te worden bepaald, maar bij de keuze om al dan niet te vervolgen. Bovendien zou strafvervolging een zeker preventief effect kunnen hebben. Het initiatief voor deze route ligt bij een van de ouders, die aangifte moet doen, maar vervolgens is het aan het OM en de rechter om vervolgstappen te zetten.

In het parlement is de afgelopen jaren herhaaldelijk de vraag aan de orde geweest of de wetgever het niet meewerken aan de naleving van een omgangsregeling strafbaar zou moeten stellen en hiervoor een specifieke bepaling in het Wetboek van Strafrecht zou moeten opnemen. Daarvan is, zoals hiervoor is vermeld, tot nog toe afgezien. De (voormalige) minister van Justitie gaf in 2002, onder verwijzing naar het standpunt van zijn voorganger, aan dat het strafrecht als *ultimum remedium* moet worden beschouwd, dat het (in beginsel) geen geëigend instrument is om omgangsproblematiek op te lossen en dat met een specifieke strafbepaling in de wet '(…) een handhavingsverplichting wordt geschapen, die onvoldoende toegevoegde waarde heeft ten opzichte van het middel van (civielrechtelijke) lijfsdwang (art. 585 Rv). We beschikken zoals eerder vermeld al over een uitgebreid scala aan civiele dwangmaatregelen'.[365] Recent heeft het Platform 'Scheiden zonder schade' de aanbeveling gedaan te overwegen om, net als in België, het stelselmatig frustreren van omgangsregelingen strafbaar te stellen.[366] Daarop is door de Ministers voor Rechtsbescherming en van

[363] Rapport Nationale ombudsman en Kinderombudsman, *De ondertoezichtstelling bij omgangsproblemen*, rapportnrs., 2012/166 en KOM5A/2012, p. 17.
[364] Conclusie van 17 februari 2015, ECLI:NL:PHR:2015:426 onder punt 8.
[365] *Kamerstukken II* 2002/2003, 28 600 VI, nr. 105, p. 11.
[366] Rapport Platform 'Scheiden zonder schade', *Scheiden…en de kinderen dan? Agenda voor actie*, februari 2018, p. 24. In het Belgische Strafwetboek is in Afdeling V 'Niet-afgeven van kinderen' strafbaar gesteld. De tekst in art. 432 Belgisch Strafwetboek omschrijft de (poging

Volksgezondheid, Welzijn en Sport gereageerd, dat deze aanbeveling eigenlijk al is uitgevoerd, omdat op grond van art. 279 Sr het frustreren van een omgangsregeling immers al strafbaar kan zijn. Op 15 maart 2018 is de Richtlijn voor strafvordering onttrekking minderjarige aan wettig gezag inwerking getreden[367] en het nieuwe strafvorderingsbeleid van het OM houdt in 'dat bewust dwarsbomen van de omgangsregeling aanleiding kan zijn voor vervolging'.[368] In de richtlijn staat over de toepassing van art. 279 Sr in omgangszaken het volgende: 'Bij het niet naleven van een door de rechter vastgestelde omgangsregeling na echtscheiding zijn in eerste instantie civielrechtelijke maatregelen aangewezen. Enkel indien deze bewust worden gedwarsboomd is optreden via het strafrecht aan de orde. Het strafrecht dient in die zaken ingezet te worden als *ultimum remedium*.' Uit de richtlijn volgt dat het uitgangspunt in deze zaken is dat altijd de reclassering wordt ingeschakeld en dat 'de mogelijkheid van het opleggen van bijzondere voorwaarden wordt overwogen.' Verder is naar aanleiding van Kamervragen recent een politievoorschrift waarin stond dat het niet meegeven van het kind door de verzorgende ouder op grond van art. 279 Sr niet strafbaar zou zijn, aangepast.[369]

De Richtlijn voor strafvordering onttrekking minderjarige aan wettig gezag bevat verschillende (straf)categorieën. Categorie 1 'niet nakomen omgangsregeling waarbij sprake is van incidenteel onttrekken' ziet naast het bewust niet nakomen van een door een rechter vastgestelde omgangsregeling tevens op 'het incidenteel opzettelijk onttrekken aan het wettelijk gezag of het uitgeoefende toezicht.'[370] In deze categorie wordt het strafrecht als *ultimum remedium* ingezet en kan een (voorwaardelijk) beleidssepot worden opgelegd met een taakstraf van 40 uur en kan een geldboete worden overwogen als de financiële situatie van het gezin dat toelaat en dit voor de verzorging van het kind geen negatieve gevolgen heeft. Tevens is expliciet bepaald dat 'Van vervolgen kan worden afgezien indien uit het overleg met ketenpartners blijkt dat vervolging geen bijdrage kan leveren aan de veiligheid van betrokkenen.' Categorie 2 'tijdelijke onttrekking/onttrokken houden aan gezag/toezicht' betreft zaken waarin sprake is van onttrekken/onttrokken houden met een langduriger karakter, maar wel van incidentele aard. Daaronder valt ook het schenden van een omgangsregeling door (bijvoorbeeld) een kind 'langer of geheel zonder toestemming van de (gedeelde) wettelijke gezagdrager en/of de wettelijk

tot) onttrekking door de vader of de moeder en de straffen die daarop zijn gesteld (een gevangenisstraf en/of een geldboete).

[367] Richtlijn voor strafvordering onttrekking minderjarige aan wettig gezag, *Staatscourant* 2018, nr. 13539.

[368] Brief van 9 mei 2018 van de Ministers voor Rechtsbescherming en van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, *Kamerstukken II*, 2017-2018, 33 836, nr. 25, p. 3.

[369] Antwoord van Minister Grapperhaus (Justitie en Veiligheid), mede namens de Minister voor Rechtsbescherming op vragen van de leden Bergkamp en Den Boer (beiden D66) over een mogelijk incorrect politievoorschrift en de schijnbare willekeur bij het handhaven van een omgangsregeling, *Kamerstukken II* 2018-2019, Aanhangsel 377.

[370] Als voorbeelden worden genoemd de situatie waarin afspraken met een pleeggezin of jeugdinstelling ten aanzien van terugbrengen na verlof niet goed worden nagekomen.

toezichthouder mee te nemen of onttrokken houden'.[371] De richtlijn bevat hiervoor een taakstraf van 40 uur en gevangenisstraf van twee maanden. Categorie 3 betreft het langdurig onttrekken en onttrokken houden (zonder vooraf bepaalde einddatum/eindmoment) van een kind binnen Nederland. Hiervoor gaat de richtlijn uit van een taakstraf van 120 uur en gevangenisstraf van 24 maanden.[372] Behalve dat het onttrekken van meer dan één kind strafverhogend is, bevat de richtlijn daarnaast een lijst met andere strafmaat beïnvloedende factoren, zoals de leeftijd van de kinderen, de feitelijke duur van de onttrekking en ook 'de mate waarin bewust civielrechtelijke maatregelen worden gedwarsboomd.'

Minister voor Rechtsbescherming Dekker heeft over de toepassing van de richtlijn aangegeven dat het OM een bepaalde vrijheid heeft om eigen afwegingen te maken, dat maatwerk nodig blijft, dat moet worden afgewacht hoe de regeling in de praktijk uitpakt, maar dat duidelijk is dat de richtlijn geen wassen neus mag zijn en wel tot iets moet leiden. Tevens gaf hij aan dat uit cijfers van het OM blijkt dat tussen 2012 en 2016, dus voor de inwerkingtreding van de richtlijn, jaarlijks gemiddeld 240 keer een proces-verbaal ten aanzien van dit soort zaken is opgemaakt en dat dit in gemiddeld 100 zaken per jaar tot een dagvaarding heeft geleid. Ook verduidelijkte hij dat, omdat het een strafrechtelijk kader betreft, altijd vereist is dat iemand aangifte doet en hij benadrukte dat dit niet het eerste middel moet zijn waarnaar mensen grijpen, maar dat men eerst op allerlei andere manieren dan via het strafrecht tot een oplossing moet proberen te komen. Dit is volgens de Minister ook voor het kind vaak beter.[373] In reactie hierop heeft de Tweede Kamer twee moties aangenomen. In één motie is de regering verzocht de nieuwe richtlijn actief onder de aandacht te brengen, zodat ouders zich hiervan bewust zijn. De Kamer is namelijk '(…) van mening dat kenbaarheid van deze nieuwe regeling een preventieve werking kan hebben met betrekking tot het frustreren van omgangsregelingen.'[374] In de tweede motie wordt de regering verzocht om, onmiddellijk na ommekomst van dit onderhavige WODC-onderzoek, met voorstellen te komen hoe ouders kunnen worden gedwongen zich aan een omgangsregeling te houden 'waaronder voor zover nodig en mogelijk aanscherping van het huidige strafrecht en/of actiever gebruik daarvan, waarbij het belang van het kind centraal staat.'[375]

---

[371] Daarbij worden als voorbeelden het meenemen of onttrokken houden van het kind voor een vakantie, familiereünie of begrafenis genoemd.
[372] Categorie 4 ziet op internationale kinderontvoering, hetgeen binnen het kader van dit onderzoek niet relevant is.
[373] *Kamerstukken II*, 2017-2018, 33 836, nr. 26, p. 23.
[374] Motie van het lid Van der Graaf van 5 juli 2018, *Kamerstukken II*, 2017-2018, 33 836, nr. 30.
[375] Motie van het lid Van Nispen c.s. van 5 juli 2018, *Kamerstukken II*, 2017-2018, 33 836, nr. 27.

De deskundigen die zijn geïnterviewd in het kader van het onderhavige onderzoek zijn op een enkele uitzondering na geen voorstander van strafrechtelijke procedures in contact-/omgangszaken. Gesteld is onder meer dat 'strafrecht eerder een probleem is dan een oplossing', het strafrecht alleen maar een extra middel is (naast de civiele mogelijkheden) dat ouders in hun onderlinge strijd kunnen inzetten en dat niet wordt verwacht dat hiervan enige preventieve werking uitgaat. Ook zou het inzetten van het strafrecht in deze zaken ouders nog meer het gevoel geven een slechte ouder te zijn en zal het voor de strafrechter soms lastig zijn deze zaken te beoordelen, omdat ouders doorgaans het beste met hun kind voor hebben (door meerdere geïnterviewden wordt aangeven dat er vaak echt iets aan de hand is als een ouder het kind bij de andere ouder weghoudt), een zaak niet altijd zwart/wit is en ouders vaak elkaar diskwalificeren. Ten slotte wordt door meerdere geïnterviewden als belangrijk argument tegen strafrechtelijke vervolging van ouders genoemd dat een dergelijke procedure niet in het belang van het kind is, omdat het kind hiervan teveel meekrijgt – erin wordt meegezogen – en de ouder die wordt vervolgd deze gebeurtenis niet zal weghouden bij het kind. Slechts enkele deskundigen zijn niet volledig gekant tegen de inzet van het strafrecht in deze zaken. Als *ultimum remedium* zou dit middel kunnen worden ingezet, omdat uiteindelijk iedereen, ook ouders, zich aan regels/gerechtelijke uitspraken zullen moeten houden en deze niet zomaar naast zich neer mogen leggen.

Kortom, hoewel art. 279 Sr kan worden toegepast om een ouder die een contact-/omgangsregeling niet nakomt te straffen, van deze bepaling volgens sommigen preventieve werking zou kunnen uitgaan en art. 279 Sr kan worden gebruikt in een poging om de naleving van een omgangsregeling te effectueren, bestaat over het nut en de noodzaak van de toepassing van het strafrecht in het algemeen, en het opnemen van een specifieke strafbaarstelling voor deze zaken meer in het bijzonder, de nodige discussie. In zowel de juridische literatuur als in de praktijk, zo volgt uit de in het kader van dit onderzoek gehouden interviews met deskundigen, is men hierover verdeeld; hoewel zich een meerderheid lijkt af te tekenen tegen strafrechtelijke vervolging. De jurisprudentie ten aanzien van deze zaken is de afgelopen jaren niet geheel eenduidig geweest, maar wellicht dat de recente *Richtlijn voor strafvordering onttrekking minderjarige aan wettig gezag* hierin verandering kan brengen.

Veroordeling wegens gijzeling (art. 282a Sr)

Hoewel in omgangszaken doorgaans art. 279 Sr wordt toegepast, is het ook voorgekomen dat een ouder wegens gijzeling van diens kind, op grond van art. 282a Sr, tot een onvoorwaardelijke werkstraf van 200 uur en een voorwaardelijke gevangenisstraf van zes maanden (met proeftijd van twee jaar) werd veroordeeld.

Anders dan in de bovenstaande zaken, betrof het hier echter geen ouder die de omgang van een kind met de andere ouder blokkeerde, maar juist een ouder die zijn kinderen wilde maar niet kon zien, die werd veroordeeld. In de betreffende zaak had de ouder zijn kinderen meer dan zeven maanden niet gezien en was er nog geen omgangsregeling tot stand gekomen, omdat volgens hem de advocaat van de andere ouder op geen enkel voorstel reageerde. Daarom had de ouder zijn kind onder schooltijd uit de klas gehaald en in de auto meegenomen, waarna een wilde achtervolging plaatsvond. De rechtbank oordeelde dat de ouder niet op deze wijze het recht in eigen hand had mogen nemen.[376]

3.5 Een combinatie van instrumenten

Hiervoor zijn verschillende instrumenten besproken die kunnen worden ingezet in een poging om ouders ertoe te bewegen zich aan afspraken ten aanzien van contact/omgang te houden. Van de meeste instrumenten is niet bekend hoe vaak deze worden ingezet en is evenmin duidelijk in hoeverre toepassing hiervan effectief is. Uit de jurisprudentie komen zaken naar voren waaruit blijkt dat de instrumenten niet effectief zijn geweest, omdat op een later moment weer andere instrumenten zijn ingezet. De jurisprudentie kent hiervan diverse voorbeelden. Zo is bijvoorbeeld in een zaak lijfsdwang opgelegd nadat dwangsommen en een voorlopige ondertoezichtstelling eerder niet het beoogde effect hadden gehad.[377] Ook heeft zich een zaak voorgedaan waarin de hoofdverblijfplaats van het kind door de rechter werd gewijzigd van de vader naar de moeder, welke beslissing ten uitvoer kan worden gelegd met behulp van de sterke arm, omdat de vader het kind al 3,5 jaar bij de moeder weghield, ondanks raadsbemoeienis, een ondertoezichtstelling, het inschakelen van een bijzondere curator, het opleggen van dwangsommen, een drietal verwijzingen naar het omgangshuis en een beschikking van het hof.[378] Dat er zaken zijn waarin ouders maar met elkaar blijven strijden, zonder het belang van kind centraal te stellen, illustreert ook een recente uitspraak van Rechtbank Noord-Nederland waarin de kinderrechter zich rechtstreeks tot het kind richtte: ‘Ouders, in de zin van twee volwassenen die samen optreden in jouw belang, die heb jij al een hele tijd niet. Je hebt een vader en een moeder, die het nergens over eens lijken te worden, over alles conflicten weten te krijgen en jij zit daar tussenin’.[379] Uit de interviews met deskundigen blijkt dat, hoewel niet duidelijk is in hoeverre de instrumenten die kunnen worden ingezet het beoogde effect sorteren, deze een nuttige functie kunnen hebben ‘als stok achter de deur’ voor het nakomen van afspraken, maar eigenlijk wil men,

[376] Rb. Leeuwarden 29 juli 2004, ECLI:NL:RBLEE:2004:AQ5617.
[377] Hof Arnhem-Leeuwarden 3 mei 2016, ECLI:NL:GHARL:2016:3579.
[378] Rb. Oost-Brabant 27 juli 2016, ECLI:NL:RBOBR:2016:4105.
[379] Rb. Noord-Nederland 31 augustus 2018, ECLI:NL:RBNNE:2018:3537.

omdat zij het kind kunnen schaden, niet dat deze (dwang)middelen worden ingezet. Daarom is terughoudendheid gepast. Enkele in het kader van dit onderzoek geïnterviewde ouders[380] hebben aangegeven het lastig te vinden dat er aan het niet nakomen van afspraken geen consequenties verbonden zijn, behalve dat men naar de rechter kan stappen maar dat gaat ouders vaak een stap te ver, kost geld en kan de relatie met de ex-partner schaden.
Verder komt uit de interviews duidelijk naar voren dat de snelheid waarmee ouders hulp wordt aangeboden (onder andere vanwege wachtlijsten) en juridische procedures worden doorlopen, te wensen overlaat. Dit zou tot (een verharding van) conflicten tussen ouders kunnen leiden en daarmee ook de belangen van de betrokken kinderen schaden. Als meerdere instrumenten in een zaak worden ingezet, duurt de behandeling van zaken lang en kan het zijn dat – zoals ook hierboven blijkt – sprake is van jarenlange (pogingen tot) hulpverlening en gerechtelijke procedures, maar dat niet tot gevolg heeft dat een ouder en kind contact/omgang hebben met elkaar.

3.6 Conclusie

De vierde onderzoeksvraag heeft betrekking op instrumenten en mogelijkheden om ouders tot naleving van de afgesproken contact-/omgangsregeling te bewegen. Uit het onderzoek blijkt dat er een heel palet aan maatregelen en instrumenten is, zowel binnen het familierecht, het civiele recht als het strafrecht, dat inzetbaar is bij de niet-naleving van afspraken over omgang. Hoewel het juridische kader waarbinnen dient te worden geopereerd, tamelijk helder is, blijkt dat niet alle mogelijkheden even vaak worden benut. Van sommige instrumenten wordt, veelal omdat zij het belang van het kind kunnen schaden, nauwelijks gebruikgemaakt. Er is een grote mate van onduidelijkheid over: 1) wanneer welk instrument bij voorkeur ingezet zou moeten worden, gelet op de verschillende fases en scenario's waarin omgangsproblemen kunnen spelen, alsmede wat een goede onderlinge verhouding van deze instrumenten is; 2) de effecten van deze instrumenten en maatregelen, niet alleen in termen van de nakoming van contact/omgang, maar ook gemeten naar het belang van het kind, de samenwerking, conflicten en het vertrouwen tussen ouders; 3) de wenselijkheid van de inzet van deze maatregelen, waarover in de literatuur, in de rechtspraak en onder geïnterviewde juridische professionals verschil van mening bestaat. Het lijkt er op dat de instrumenten uit het familierecht nog het meest op gericht zijn de onderliggende verhouding/conflicten tussen ouders aan te pakken.

[380] Zie deel III, §5.4 voor de resultaten van de analyse van de interviews met ouders.

Beter inzicht in deze kwesties zou de rechter en andere professionals kunnen helpen bij het nemen van beter onderbouwde beslissingen. Uit rechtspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens, die door de Hoge Raad nader ingekleurd is voor de Nederlandse context, blijkt dat de rechter een belangrijke taak heeft om te trachten tot daadwerkelijke omgang tussen kind en ouder te komen. Er wordt juridische daadkracht verwacht, maar een helder kader waaruit blijkt in welke situatie welk instrument wordt ingezet en in welke volgorde, ontbreekt. In de in het kader van dit onderzoek gehouden interviews hebben diverse juridische professionals benadrukt, en dit is ook in de literatuur opgemerkt, dat maatwerk moet worden geleverd. Bovendien is niet duidelijk wat werkt. Zware civielrechtelijke maatregelen, zoals gijzeling of hoge dwangsommen, en strafrechtelijke maatregelen kunnen tot omgang leiden, maar kunnen schadelijke effecten hebben voor het vertrouwen en de samenwerking tussen ouders, en het welzijn van het kind. Andere instrumenten zouden wellicht een andere opbrengst kunnen hebben (bijv. minder vaak of snel daadwerkelijk contact/omgang, maar wel het aanpakken van het onderliggende conflict tussen de ouders en een betere verstandhouding en samenwerking tussen ouders). Bedacht moet worden dat de uiteindelijke oplossing altijd bij de ouders zelf ligt. Zij moeten bereid en in staat zijn om afspraken ten aanzien van contact/omgang te maken, waar nodig bij te stellen, en na te leven. Er zijn wel aanknopingspunten voor verbetering denkbaar die eraan kunnen bijdragen dat zij daartoe vaker in staat zijn.

Een ander punt van aandacht is dat de rechter deels afhankelijk is van wat hem verzocht wordt: de oplegging van bijvoorbeeld een dwangsom kan gebonden zijn aan een verzoek van een van de ouders. Het palet aan mogelijkheden en de inzet van bepaalde instrumenten is afhankelijk van verschillende actoren: ouders zelf kunnen initiatieven nemen, de rechter kan bepaalde stappen zetten, maar ook het OM heeft exclusieve bevoegdheden.

In gevallen waarin afspraken over contact/omgang niet worden nagekomen, bestaat er geen standaard volgorde of route, hetgeen wellicht ook niet mogelijk is, omdat maatwerk juist van belang is, maar tegelijkertijd ontbreekt ook een overzichtelijk hulpaanbod. Een belangrijk knelpunt is de versnippering van het hulpaanbod, dat sinds de decentralisatie naar gemeenteniveau in 2015 verder is toegenomen. Er zou een landelijk uniform hulpaanbod moeten zijn en het hulpaanbod zou moeten worden verbeterd door bevordering van deskundigheid van professionals. De zichtbaarheid daarvan en de bekendheid met de verschillende instrumenten/hulpaanbod zouden moeten worden vergroot. Als aanknopingspunten voor verbetering wordt onder meer gedacht aan het in het leven roepen van een echtscheidingsloket/wijkteam in iedere gemeente, het in een vroegtijdig stadium inschakelen van een deskundige die kan diagnosticeren welke hulp nodig is, het ontwikkelen van een stappenplan voor scheidingszaken, sterker

inzetten op preventieve hulpverlening en verbetering van de samenwerking tussen hulpverleners. Tevens klinkt een roep om nazorg te bieden, zodat tussen ouders gemaakte afspraken kunnen worden gemonitord.

DEEL III: OORZAKEN EN VERKLARINGEN VOOR HET NIET NALEVEN VAN CONTACT-/OMGANGSREGELINGEN

1. Inleiding

In het sociaalwetenschappelijke deel staat de beantwoording centraal van de vraag naar oorzaken en verklaringen voor het niet nakomen van afspraken tussen ouders over contact/omgang met de bij een scheiding betrokken (minderjarige) kinderen (onderzoeksvragen 2 en 3) en wordt kort ingegaan op mogelijke oplossingen (onderzoeksvraag 5). Voor de beantwoording wordt gebruik gemaakt van een beknopt literatuuronderzoek, onderzoek van dossiers bij de Raad voor de Kinderbescherming, interviews, en analyses op bestaande data uit onderzoek onder gezinnen na scheiding in Nederland. Navolgend wordt deze *multi-method* aanpak kort toegelicht. Vervolgens worden in de hoofdstukken de afzonderlijke onderzoeksonderdelen beschreven. Daarbij wordt steeds een korte introductie gegeven, een methode voor dat specifieke onderdeel omschreven, de resultaten uiteen gezet en dan volgt een samenvatting per onderdeel. Na het beschrijven van alle onderdelen wordt een korte algehele samenvatting gegeven en worden de conclusies beschreven, waarbij de resultaten van de verschillende onderdelen van het sociaalwetenschappelijk onderzoek worden geïntegreerd.

2. Methoden

De sociaalwetenschappelijke inbreng voor gedeeltelijke beantwoording van de onderzoeksvragen behelst een *multi-method* aanpak waarbij vier onderzoekmethoden zijn gebruikt. Allereerst is een beknopt literatuuronderzoek uitgevoerd over problematische omgang na scheiding. Vanwege een gebrek aan sociaalwetenschappelijke literatuur over naleving van afspraken rond scheiding, wordt in de resultaten van het literatuuronderzoek vooral aandacht besteed aan conflicten tussen ouders na scheiding, aangezien die een grote rol spelen in het niet naleven van afspraken rond de omgang. Om in te gaan op indicatoren hiervan worden risico- en beschermende factoren beschreven van een complexe scheiding. Ook wordt literatuur over *gatekeeping* beschreven: de attitudes en het gedrag van ouders die erop gericht zijn de kwaliteit van de relatie van de andere ouder met het kind te beïnvloeden. Dit komt vaak voor bij problemen rond de omgang na scheiding. De tweede methode die in dit onderdeel van het onderzoek is toegepast, is dossieronderzoek bij de Raad voor de Kinderbescherming. Deze dossiers zijn door twee juridisch en twee sociaalwetenschappelijk onderzoekers bestudeerd en gecodeerd, en de analyses zijn uitgevoerd op grotendeels

kwalitatieve wijze. De derde methode die gebruikt is in dit sociaalwetenschappelijk onderdeel zijn semi-gestructureerde interviews met deskundigen (zorgprofessionals), vaders, moeders en jongeren na scheiding. Het laatste, vierde, onderdeel bestaat uit analyses op de onderzoeksdata uit drie verschillende onderzoeken die in Nederland zijn uitgevoerd en waarin vragen zijn gesteld over afspraken en naleving daarvan.

3. Beknopt literatuuronderzoek

3.1 Introductie

In dit onderdeel van het sociaalwetenschappelijk onderzoek wordt ingegaan op onderzoeksvraag 2 naar de oorzaken en verklaringen voor het niet nakomen van afspraken rondom omgang. In dat kader is van belang ook aandacht te besteden aan sociaalwetenschappelijk onderzoek op het gebied van omgang na scheiding in relatie tot het functioneren van kinderen. Kinderen functioneren beter en ontwikkelen zich gunstiger wanneer zij na de scheiding een positieve, ondersteunende relatie hebben met beide ouders.[381] Zorg- en omgangsregelingen zijn echter een van de grootste bronnen van conflict van ouders na scheiding. Het huidige onderzoek heeft betrekking op naleving door ouders van afspraken over de zorg- en omgangsregeling na scheiding.

Om oorzaken en verklaringen te onderscheiden voor het niet nakomen van de gemaakte afspraken over de omgang met de bij een scheiding betrokken kinderen is een beknopt literatuuronderzoek uitgevoerd. Ouders kunnen zich op diverse manieren niet aan de afspraken rond zorg en omgang houden. Zij kunnen dit doen door de andere ouder te belemmeren in zijn omgang, door meer omgang af te dwingen dan is afgesproken, of door juist tekort te schieten in de omgang. Mogelijk zijn daarbij ook verschillende oorzaken en verklaringen van toepassing voor het niet nakomen van gemaakte afspraken.

Er is vrijwel geen empirische sociaalwetenschappelijke literatuur over het niet nakomen van afspraken na scheiding. Wanneer het gaat om problemen rond de omgang na scheiding richt onderzoek binnen de sociale wetenschappen zich met name op oorzaken daarvan, zoals (slechte) samenwerking tussen ouders en ouderlijke conflicten. Ook is in verband met problemen rond de omgang na scheiding vrij veel onderzoek gedaan naar *gatekeeping*. Het niet naleven van afspraken is vaak een gevolg van slechte samenwerking tussen ouders na scheiding, ouderlijke conflicten en restrictieve *gatekeeping* door een van de ouders. Vanwege het gebrek aan sociaalwetenschappelijke literatuur over naleving van afspraken rond omgang na scheiding zal deze literatuurstudie zich dan ook richten op ouderlijke conflicten na scheiding en de kenmerken daarvan. Conflicten tussen ouders kunnen een zeer belangrijke oorzaak van het niet nakomen van afspraken rond de omgang zijn, omdat zij negatief samenhangen

[381] W.V. Fabricius en L.J. Luecken, 'Postdivorce living arrangements, parent conflict, and long-term physical heath correlates for children of divorce', *Journal of Family Psychology* 2007, Vol. 21, p. 195-205; M.E. Lamb, 'Does shared parenting by separated parents affect the adjustment of young children?', *Journal of Child Custody* 2018, Vol. 15, p. 16-25.

met de samenwerking tussen ouders na scheiding.[382] Conflicten tussen ouders zijn dan ook een belangrijke indicator voor het niet nakomen van afspraken tussen ouders na scheiding.[383] Daarbij is het voor dit onderzoek ook relevant om na te gaan wat de kenmerken van conflicten na scheiding zijn, zoals emoties die vaak te maken hebben met een niet goed doorlopen scheidingsproces.[384] Met name het onderscheiden van risico- en beschermende factoren van een complexe scheiding is van belang om zoveel mogelijk tijdig te kunnen screenen op gezinnen die mogelijk wel of geen ondersteuning nodig hebben.[385] Onderzoek laat verder zien dat conflicten tussen ouders na scheiding vaak verweven zijn met *gatekeeping*. Dit verwijst naar de attitudes en het gedrag van ouders die erop gericht zijn de relatie van de andere ouder met het kind te beïnvloeden.[386] *Gatekeeping* hoeft daarom niet alleen negatief te zijn, in de zin van het weghouden of buitensluiten van de ene ouder door de andere ouder; het kan ook positief zijn en erop gericht zijn om dit contact juist aan te moedigen.[387]

Onenigheid van ouders over omgang na scheiding kan in feite worden opgevat als *gatekeeping*-geschillen, omdat deze onenigheid is terug te voeren op toegang tot en betrokkenheid bij het kind.[388] In het uiterste geval van restrictieve *gatekeeping*

---

[382] P.R. Amato, J.B. Kane en S. James, 'Reconsidering the "Good divorce', *Family Relations* 2006, Vol. 60, p. 511-524; R. Finzi-Dottan en O. Cohen, 'Predictors of Parental Communication and Cooperation Among Divorcing Spouses', *Journal of Child and Family Studies* 2014, Vol. 23, p. 39 -51.

[383] J.R. Johnston, 'High-conflict divorce', The Future of Children 1994, Vol. 4, p. 165 – 182; E.E. Maccoby, C.E. Depner en R.H. Mnookin, 'Co-parenting in the second year after divorce', *Journal of Marriage and Family* 1990, Vol. 52, p. 141 – 155.

[384] R.E. Emery, '*Renegotiating Family Relationships: Divorce, Child Custody, and Mediation. 2nd Edition*', New York: Guilford Press, 2011; J.B. Kelly en R.E. Emery, 'Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives', *Family Relations* 2003, Vol. 52, p. 352-362.

[385] R.V. Gutterswijk, M.E. van der Hoek, E.M. Scholte en C.H.Z. Kuiper, 'Scoping review naar indicatoren die conflictueuze scheidingen onderscheiden van 'normaal verlopende' scheidingen', *Tijdschrift voor Orthopedagogiek* 2017, 56, 459-479; Nederlands Jeugdinstituut (NJi), *Cijfers over jeugd en opvoeding; scheiding*, 2018. Verkregen op: https://www.nji.nl/nl/Databank/Cijfers-over-Jeugd-en-Opvoeding/Cijfers-per-onderwerp/Cijfers-per-onderwerp -Scheiding; N. van Oosten en A. van As, '*Notitie risico- en beschermende factoren voor conflictscheidingen'*, Utrecht: Movisie en Nederlands Jeugdinstituut, 2018.

[386] M. Kline Pruett, R.M. Deutsch en L. Drozd, '*Considerations for step-up planning: When and how to determine the "right" time', 2016,* In L. Drozd, M. Saini, en N. Olsesen (Eds.), *Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court*, pp. 535 – 544.

[387] L. Ganong, M. Coleman en A. Chapman, '*Gatekeeping after Separation and Divorce*', 2012, In L. Drozd, M. Saini, en N. Olsesen (Eds.), *Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court*, pp. 308 – 345.

[388] W.G. Austin, M. Kline Pruett, H.D. Kirkpatrick, J.R. Flens en J.W. Goulds, 'Parental gatekeeping and child custody/child access evaluation part I: Conceptual framework, research, and application', *Family Court review* 2013, 51, p. 485 – 501.

door een ouder, kan de situatie ontstaan dat het kind geen contact meer met de andere ouder wil.[389] De hiervoor genoemde factoren, die in verband staan met de naleving van afspraken rond de zorg en omgang na scheiding, worden nader beschreven in dit korte literatuuroverzicht. Daarbij zal eerst kort aandacht worden besteed aan de bevindingen uit de literatuur omtrent kinderen en scheiding.

3.2 Methode

Voor het literatuuronderzoek is zowel in sociaalwetenschappelijke literatuur als juridische literatuur gezocht, middels de volgende doorgaans voor sociaalwetenschappelijk onderzoek gebruikte zoekmachines: PsychINFO, PiCarta, Google Scholar, Directry of Open Access Journals en HeinOnline. Daarbij zijn empirische onderzoeken, theoretische literatuur, maar ook case studies geselecteerd, omdat mogelijke oorzaken en verklaringen uit verschillende soorten studies naar voren kunnen komen. Daarnaast zijn de referentielijsten van geselecteerde literatuur doorgenomen op mogelijk nog ontbrekende literatuur en ook is relevante literatuur gezocht via het navragen bij enkele experts op het gebied van echtscheiding. Bij de literatuur *search* is ten eerste breed gezocht naar pedagogische en psychologische theorieën die inzicht zouden kunnen bieden in oorzaken en verklaringen voor het niet nakomen van afspraken. Vervolgens is meer specifieke literatuur gezocht op het gebied van scheiding – met name op gezinssystemische aspecten van het functioneren van ouders na scheiding – en scheidingsspecifieke aspecten hiervan die het nakomen van afspraken rond de omgang kunnen bemoeilijken. Daarbij is vooral aandacht voor de rol van conflicten tussen ouders na scheiding, vanwege de duidelijke link hiervan met het niet nakomen van afspraken.[390] Aangezien er op het gebied van 'afspraken rond de omgang na scheiding niet nakomen' geen specifieke literatuur te vinden is, is besloten de aandacht in de sociaalwetenschappelijke literatuur te verleggen naar een aantal belangrijke factoren gerelateerd aan omgang na scheiding, zoals hierboven beschreven.

3.3 Resultaten

3.3.1 Notitie kind & scheiding

[389] W.G. Austin, L. Fieldstone en M. Kline Pruett, 'Bench Book for Assessing Parental Gatekeeping in Parenting Disputes: Understanding the Dynamics of Gate Closing and Opening for the Best Interests of Children', *Journal of Child Custody* 2013, 10, p. 1 – 16.
[390] J.R. Johnston, 'High-conflict divorce', *The Future of Children* 1994, Vol. 4, p. 165 – 182; E.E. Maccoby, C.E. Depner en R.H. Mnookin, 'Co-parenting in the second year after divorce', *Journal of Marriage and Family* 1990, Vol. 52, p. 141 – 155.

Voorafgaand aan het beknopte overzicht van de sociaalwetenschappelijke literatuur omtrent oorzaken en verklaringen voor het niet nakomen van afspraken over omgang tussen ouders, wordt eerst ingegaan op relevante kennis over kinderen na scheiding. Daarbij wordt aandacht besteed aan wetenschappelijke bevindingen rondom de rol van contact na scheiding, belangrijke overwegingen voor kinderen ten aanzien van zorg- en omgangsregelingen, en belangrijke factoren in het functioneren van kinderen na scheiding.

De rol van contact

Onderzoek op het gebied van zorg en omgang na scheiding laat zien dat kinderen beter functioneren en zich gunstiger ontwikkelen wanneer zij na de scheiding een positieve, ondersteunende relatie hebben met beide ouders.[391] Een dergelijke relatie is alleen mogelijk wanneer er ook daadwerkelijk contact met beide ouders is. De contactfrequentie na scheiding hangt duidelijk samen met kwaliteit van de ouderkind relatie, hoewel deze niet gelijk aan elkaar zijn.[392] Onderzoek rond omgang na scheiding was aanvankelijk vooral gericht op contact tussen kind en de 'uitwonende' vader na scheiding, met de assumptie dat meer contact met vader zou samenhangen met een gemiddeld beter functioneren van het kind.[393] Empirisch bewijs voor deze assumptie is echter zeer beperkt: in de meeste onderzoeken was het verband tussen contactfrequentie met uitwonende vaders en kinderen zeer klein of afwezig.[394]

Wanneer zuiver wordt gekeken naar de formele invulling van omgang na scheiding, blijkt dit wél een rol te spelen in het functioneren van kinderen. Een meta-analyse in de Verenigde Staten liet zien dat het met kinderen beter ging wanneer sprake was van gezamenlijk ouderlijk gezag vergeleken met eenhoofdig gezag.[395] Ook gaat het met kinderen die opgroeien in co-oudergezinnen – waarbij ouders na een scheiding kiezen voor een ongeveer gelijke verdeling van zorg en opvoeding – gemiddeld beter dan met kinderen die opgroeien met andere zorg-

---

[391] M.E. Lamb, 'Does shared parenting by separated parents affect the adjustment of young children?', *Journal of Child Custody* 2018, Vol. 15, p. 16-25.

[392] M. Kalmijn, 'Father-Child Relations after Divorce in Four European Countries: Patterns and Determinants', *Comparative Population Studies* 2015, Vol. 40, p. 251-276.

[393] V. King en J.M. Sobolewski, 'Nonresident fathers' contributions to adolescent well-being', *Journal of Marriage and Family* 2006, Vol. 68, p. 537-557.

[394] P.R. Amato en J.G. Gilbreth, 'Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis', *Journal of Marriage and the Family* 1999, Vol. 61, p. 557-573; V. King en J.M. Sobolewski, 'Nonresident fathers' contributions to adolescent well-being', *Journal of Marriage and Family* 2006, Vol. 68, p. 537-557; A.P. Spruijt en J. Iedema, 'Well-being of youngsters of divorce without contact with nonresident parents in The Netherlands', *Journal of Comparative Family Studies* 1998, Vol. 29, p. 517-527.

[395] R. Bauserman, 'Child adjustment in joint-custody versus sole-custody arrangements: A meta-analytic review', *Journal of Family Psychology* 2002, Vol. 16, p. 91-102.

en omgangsregelingen. Kinderen uit co-oudergezinnen laten gemiddeld minder emotionele en gedragsproblemen zien, functioneren sociaal beter en hebben minder stress.[396]

Diverse onderzoekers plaatsen echter kanttekeningen bij deze bevindingen. Ouders die na scheiding voor co-ouderschap kiezen, werken gemiddeld beter samen en hebben minder conflicten. De positieve effecten van co-ouderschap gelden dus wellicht voor een selecte groep.[397] Verschillende onderzoekers benadrukken verder dat de kwaliteit van de ouder-kindrelatie van groter belang is voor een goede aanpassing van kinderen na de scheiding dan de kwantiteit van het contact met beide ouders.[398] Die kwaliteit wordt negatief beïnvloed door conflicten tussen ouders en een gebrekkige samenwerking.[399] Co-ouderschap na scheiding is wellicht alleen gunstig wanneer ouderlijke conflicten beperkt blijven. Volgens diverse onderzoekers zijn de negatieve effecten van ouderlijke conflicten namelijk groter dan de positieve effecten van veel contact met beide ouders.[400]

Andere onderzoekers komen tot een andere conclusie. Zo laten een recente review en een groot onderzoek in Zweden zien dat regelmatig contact met beide ouders

---

[396] A. Baude, J. Pearson en S. Drapeau, 'Child adjustment in joint physical custody versus sole custody: A meta-analytic review', *Journal of Divorce en Remarriage* 2016, Vol. 57, p. 338-360; L. Nielsen, 'Re-examining the Research on Parental Conflict, Coparenting, and Custody Arrangements', *Psychology, Public Policy, and Law* 2017, Vol. 23, p. 211 – 231; L. Nielsen, 'Joint versus sole physical custody: Outcomes for children independent of family income or parental conflict', *Journal of Child Custody* 2018, Vol. 15, p. 35 – 54; E. Spruijt en V. Duindam, 'Joint Physical Custody in The Netherlands and the Well-Being of Children', *Journal of Divorce and Remarriage* 2009, Vol. 51, p. 65 – 82; J. Turunen, 'Shared Physical Custody and Children's Experience of Stress', *Journal of Divorce and Remarriage* 2017, Vol. 58, p. 371 – 392; P. Westphal, '*Are the kids alright? Essays on postdivorce residence arrangements and children's well-being*', Utrecht: Proefschrift Universiteit Utrecht, 2015.

[397] P. Westphal, '*Are the kids alright? Essays on postdivorce residence arrangements and children's well-being*', Utrecht: Proefschrift Universiteit Utrecht, 2015.

[398] C.M. Buchanan, E. Maccoby en S.M. Dornbusch, *'Adolescents after Divorce'*, London: Harvard University Press, 1996; F. van der Gun en L. de Jong, *'Echtscheiding: kiezen voor het kind. In gesprek met kinderen over hun ervaringen na de scheiding van hun ouders',* Amsterdam: Uitgeverij SWP, 2006; J.S. Wallerstein, J.M. Lewis en S. Blakeslee, '*The unexpected legacy of divorce: A 25 year landmark study*', New York: Hyperion, 2000.

[399] E. Spruijt en H. Horsting-Kormos, '*Handboek scheiden en de kinderen: Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft'*, Houten: Bohn Stafleu van Loghum, 2014; Z. Rejaän, I.E. Van der Valk en S. Branje, 'Shared Parenting in Separate Households After Divorce', Manuscript in voorbereiding voor publicatie, Utrecht: Universiteit Utrecht, 2018.

[400] R.E Emery, R.K. Otto en W.T. O'Donohue, 'A critical assessment of child custody evaluations. Limited science and a flawed system', *Psychological Science in the Public Interest* 2005, Vol. 6, p. 1-29; B. Fehlberg, B. Smyth, M. Maclean en C. Roberts, 'Legislating for Shared Time Parenting after Separation: A Research Review', *International Journal of Law, Policy and the Family* 2011, Vol. 25, p. 318-337.

na scheiding positief is voor kinderen, ongeacht de mate van conflicten.[401] Deze onderzoeken hebben echter betrekking op de zorg- en omgangsregeling, waarbij zij een vergelijking maken tussen co-oudergezinnen na scheiding en andere regelingen. Er kunnen dus geen uitspraken worden gedaan over het belang van de frequentie van contact tussen kind en de 'uitwonende' ouder. De kanttekening dat regelmatig contact met beide ouders na scheiding alleen positief is voor het functioneren van kinderen bij een lage mate van ouderlijke conflicten, wordt overigens weerlegd in een onderzoek waaruit naar voren komt dat een hoge mate van betrokkenheid van en contact met beide ouders de schadelijke effecten van ouderlijke conflicten kunnen compenseren.[402] In lijn hiermee geeft Braver aan, dat het verminderen van contact met een van de ouders in geval van veel conflicten, kinderen niet aantoonbaar beschermt tegen de conflicten tussen ouders.[403] Wel verzwakt het aantoonbaar de band met die ouder, wat onwenselijk is. Dit sluit aan bij de bevindingen uit een langlopend onderzoek, waarin werd gevonden dat het op korte termijn negatief was om veel omgang met beide ouders te hebben wanneer er veel conflicten zijn, maar op langere termijn contact met beide ouders een belangrijkere factor is.[404]

In een recente review van elf empirische studies naar omgang na scheiding, ouderlijke conflicten en functioneren van kinderen werd het gebrek aan eenduidige bevindingen nog eens aangetoond.[405] De resultaten lieten zien dat gedeeld ouderschap na scheiding in combinatie met een hoge mate van ouderlijke conflicten alleen gerelateerd was aan problemen bij kinderen wanneer deze relatief lang (meer dan 3 jaar) na de scheiding plaatshadden. Wederom is hier het besef van belang dat veel recent onderzoek gericht is op 'gedeeld' ouderschap, ofwel co-ouderschap na scheiding, waardoor strikt genomen geen uitspraken mogelijk zijn over de rol van contact met de 'uitwonende' ouder in het functioneren van kinderen na scheiding.

---

[401] L. Nielsen, 'Re-examining the Research on Parental Conflict, Coparenting, and Custody Arrangements', *Psychology, Public Policy, and Law* 2017, Vol. 23, p. 211 – 231; J. Turunen, 'Shared Physical Custody and Children's Experience of Stress', *Journal of Divorce and Remarriage* 2017, Vol. 58, p. 371 – 392.

[402] W.V. Fabricius en L.J. Luecken, 'Postdivorce living arrangements, parent conflict, and long-term physical health correlates for children of divorce', *Journal of Family Psychology* 2007, Vol. 21, p. 195-205.

[403] S.L. Braver, I.N. Sandler, L. Cohen Hita en L.A. Wheeler, 'A randomized comparative effectiveness trial of two court-connected programs for high-conflict families', *Family Court Review* 2016, Vol. 54, p. 349-363.

[404] K.K. Elam, I. Sandler, S. Wolchik en J.Y. Tein, 'Non-residential father–child involvement, interparental conflict and mental health of children following divorce: A person-focused approach', *Journal of Youth and Adolescence* 2016, Vol. 45, p. 581-593.

[405] N.E. Mahrer, K.L. O'Hara, I.N. Sandler en S.A. Wolchik, 'Does shared parenting help or hurt children in high-conflict divorced families?', *Journal of Divorce & Remarriage* 2018, Vol. 59, p. 324-347.

Overwegingen bij zorg- en omgangsregelingen

Meer onderzoek is nodig om te kunnen bepalen onder welke voorwaarden en voor welke kinderen bepaalde zorg- en omgangsregelingen geschikt zijn. Vanassche en collega's geven aan dat niet zozeer moet worden gekeken naar de mate van contact met beide ouders na scheiding, maar naar de rol van gezinsprocessen en tijdelijke en individuele kenmerken.[406] In hun onderzoek kwamen ouderlijke conflicten, relatiekwaliteit met ouders en de aanwezigheid van een nieuwe partner naar voren als modererende factoren. Warshak[407] benadrukt in zijn overzichtsartikel dat bij beslissingen over omgangsregelingen de kwaliteit van de opvoeding van beide ouders zwaar moeten meewegen. Ook in een andere overzichtsstudie wordt vermeld dat bij complexe scheidingen de kwaliteit van de opvoeding een protectieve factor is.[408]

Nederlandse experts geven aan dat het bij het vaststellen van een contact-/omgangsregeling van groot belang is om rekening te houden met de ontwikkelingsfase van het kind, het gezinssysteem van voor de scheiding en de kwaliteit van de band met de ouders zoals die voor de scheiding is opgebouwd.[409] Groenhuijsen geeft aan dat een zorg- en omgangsregeling moet aansluiten bij de specifieke ontwikkelingsbehoeften en vragen van kinderen gekoppeld aan de pedagogische mogelijkheden en persoonlijke eigenschappen van de ouders.[410] Zij refereert daarbij aan Kalverboer en Zijlstra[411], die beschreven dat het basaal is voor alle kinderen om zich te mogen ontwikkelen conform hun aanleg en mogelijkheden en dat ouders ervoor moeten zorgen dat zij de voorwaarden scheppen voor een zo optimaal mogelijke ontwikkeling van kinderen.

Belangrijke andere factoren dan contact

Met betrekking tot de hierboven beschreven passende opvoeding en zorg en een

---

406 S. Vanassche, A.K. Sodermans, K. Matthijs en G. Swicegood, 'Commuting between two parental households: The association between joint physical custody and adolescent well-being following divorce', *Journal of Family Studies* 2013, Vol. 19, p. 139 –158.

407 R.A. Warshak, 'Social science and parenting plans for young children: A consensus report', *Psychology, Public Policy, and Law* 2014, Vol. 20, p. 46-67.

408 N.E. Mahrer, K.L. O'Hara, I.N. Sandler en S.A. Wolchik, 'Does shared parenting help or hurt children in high-conflict divorced families?', *Journal of Divorce & Remarriage* 2018, Vol. 59, p. 324-347.

409 E.A. Groenhuijsen, '*Theoretisch fundament bij de aanpak van complexe scheidingen*', Jeugdzorg Nederland: Interne publicatie, 2014; J.A.M. Hendriks, 'Passende contactregelingen? Maatwerk!', *Tijdschrift Relatierecht en Praktijk* 2012, Vol. 6, p. 255-259.

410 E.A. Groenhuijsen, '*Theoretisch fundament bij de aanpak van complexe scheidingen*', Jeugdzorg Nederland: Interne publicatie, 2014.

411 M. Kalverboer en E. Zijlstra, '*Het belang van het kind in het Nederlands recht. Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*' , Amsterdam: SWP, 2006.

positieve ontwikkeling van het kind na scheiding zijn drie factoren met name van belang: (1) de kwaliteit van de relatie van het kind met zowel vader als moeder, (2) de kwaliteit van opvoeding en (3) de mate van conflicten tussen ouders.[412] Van deze factoren is bekend dat zij weliswaar samenhangen met de contactfrequentie tussen ouder(s) en kind na scheiding, maar een grotere rol spelen in het functioneren van kinderen op zowel korte als langere termijn.

Ad (1) De ouder-kindrelatiekwaliteit is belangrijker voor een goede aanpassing van kinderen na de scheiding dan afspraken over de hoeveelheid contact met beide ouders na de scheiding. Een ouder-kind relatie is uniek en dus is goede kwaliteit van beide ouder-kindrelaties belangrijk. Uit onderzoek blijkt een duidelijk verband tussen de kwaliteit van de ouder-kindrelatie en het functioneren van het kind na scheiding: het gaat aanzienlijk beter met kinderen na scheiding wanneer zij een goede band hebben met hun ouders.[413]

Ad (2) Samenhangend met de kwaliteit van de ouder-kindrelatie is de kwaliteit van opvoeding door beide ouders na scheiding een belangrijke factor. Mede als gevolg van ouderlijke conflicten en een lagere psychische gezondheid functioneren gescheiden ouders gemiddeld genomen minder goed in hun rol als opvoeder, onder meer door het bieden van minder steun, minder controle en minder monitoring.[414] Sinds de veranderde wetgeving en daarmee de grotere nadruk op gezamenlijk ouderschap na scheiding, is het na het beëindigen van de relatie tussen ouders van groot belang voor het kind hoe ouders gezamenlijk opvoeden (*coparenting*).[415]

---

[412] P.R. Amato, 'Research on divorce: Continuing trends and new developments', *Journal of Marriage and* Family 2010, Vol. 72, p. 650-666; R.E. Emery, '*Renegotiating Family Relationships: Divorce, Child Custody, and Mediation. 2nd Edition'*, New York: Guilford Press, 2011.

[413] R.E. Emery, '*Renegotiating Family Relationships: Divorce, Child Custody, and Mediation. 2nd Edition'*, New York: Guilford Press, 2011; V. King en J.M. Sobolewski, 'Nonresident fathers' contributions to adolescent well-being', *Journal of Marriage and Family* 2006, Vol. 68, p. 537-557; F. van der Gun en L. de Jong, *'Echtscheiding: kiezen voor het kind. In gesprek met kinderen over hun ervaringen na de scheiding van hun ouders',* Amsterdam: Uitgeverij SWP, 2006; J.S. Wallerstein, J.M. Lewis en S. Blakeslee, '*The unexpected legacy of divorce: A 25 year landmark study*', New York: Hyperion, 2000.

[414] A.H. McFarlane, A. Bellissimo en G.R. Norman, 'Family structure, family functioning, and adolescent well-being: the transcendent influence of parental style', *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 1994, Vol. 36, p. 847-864; I. van der Valk, E. Spruijt, M. DeGoede, W. Meeus en C. Maas, 'Marital status, marital process, and parental resources in predicting adolescents' emotional adjustment: a multilevel analysis', *Journal of Family Issues* 2004, Vol. 25, p. 291-317.

[415] T.B. Jamison, M. Coleman, L.H. Ganong en R.E. Feistman, 'Transitioning to postdivorce family life: A grounded theory investigation of resilience in coparenting', *Family Relations* 2014, Vol. 63, p. 411-423.

Ad (3) De belangrijkste factor wordt echter gevormd door ouderlijke conflicten. Deze zijn zowel op directe als indirecte wijze schadelijk voor kinderen. Direct, doordat conflicten tussen ouders emotionele stress en fysieke opwinding bij het kind veroorzaken.[416] Indirect, doordat ouderlijke conflicten kinderen kunnen aantasten in hun gevoel van emotionele veiligheid[417] en in sociaalcognitieve processen, zoals relationele representaties.[418] Mede hierdoor wordt in onderzoek een verband aangetoond tussen ouderlijke conflicten en internaliserend en externaliserend probleemgedrag van kinderen.[419] De negatieve effecten van ouderlijke conflicten zijn waarschijnlijk groter dan die van een scheiding.[420]

Kwaliteit van de ouder-kindrelatie, mate van conflicten tussen ouders en kwaliteit van de opvoeding door ouders na scheiding hangen vanzelfsprekend met elkaar samen. Deze onderlinge samenhang is complex en kan per gezin verschillen, ook in relatie tot het functioneren van kinderen.[421]

3.3.2 Ouderlijke conflicten

---

[416] S. Crockenberg en A. Langrock, 'The role of specific emotions in children's responses to interparental conflict: A test of the model', *Journal of Family Psychology* 2001, Vol. 15, p. 163-182; L.F. Katz, '*Physiological processes as mediators of the impact of marital conflict on children'*, In J. Grych & F. Fincham (Eds.), Child development and interparental conflict, New York: Cambridge University Press, 2001, p. 188-212.

[417] P.T. Davies, R.F. Hentges, J.L. Coe, M.J. Martin, M.L. Sturge-Apple en E.M. Cummings, 'The multiple faces of interparental conflict: Implications for cascades of children's insecurity and externalizing problems', *Journal of Abnormal Psychology* 2016, Vol. 125, p. 664-678.

[418] G.M. Fosco en J.H. Grych, 'Emotional, cognitive, and family systems mediators of children's adjustment to interparental conflict', *Journal of Family Psychology* 2008, Vol. 22, p. 843-854; J.H. Grych en F.D. Fincham, '*Interparental conflict and child adjustment: An overview'*, In: J.H. Grych & F.D. Fincham (Eds.), Interparental Conflict and Child Development, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 1-9.

[419] C. Buehler, C. Anthony, A. Krishnakumar en G. Stone, 'Interparental conflict and youth problem behaviors: A meta-analysis', *Journal of Child and Family Studies* 1997, Vol. 6, p. 223-247; P.T. Davies, R.F. Hentges, J.L. Coe, M.J. Martin, M.L. Sturge-Apple en E.M. Cummings, 'The multiple faces of interparental conflict: Implications for cascades of children's insecurity and externalizing problems', *Journal of Abnormal Psychology* 2016, Vol. 125, p. 664-678.

[420] P.R. Amato, L.S. Loomis en A. Booth, 'Parental divorce, marital conflict, and offspring well-being during early adulthood', *Social Forces* 1995, Vol. 73, p. 895-915; J.H. Grych en F.D. Fincham, '*Interparental conflict and child adjustment: An overview'*, In: J.H. Grych & F.D. Fincham (Eds.), Interparental Conflict and Child Development, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, p. 1-9.

[421] K.K. Elam, I. Sandler, S. Wolchik en J.Y. Tein, 'Non-residential father–child involvement, interparental conflict and mental health of children following divorce: A person-focused approach', *Journal of Youth and Adolescence* 2016, Vol. 45, p. 581-593; J.B. Kelly, 'Children's adjustment in conflict marriage and divorce: A decade review of research', *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 2000, Vol. 39, p. 963-973.

Een belangrijke, zo niet de belangrijkste, oorzaak van slechte samenwerking – en daarmee een hoger risico op problemen rondom omgang – tussen ex-partners zijn ouderlijke conflicten.[422] Vooral bij ouders die meer omgang wensen dan is afgesproken, of ouders die de andere ouder belemmeren in de omgang, zullen conflicten een belangrijk kenmerk zijn. Maar ook kunnen meer conflicten tussen ouders na scheiding ervoor zorgen dat vaders minder betrokken zijn bij hun kinderen.[423] Daarnaast is een hoge mate van conflicten na scheiding voorspellend voor het niet nakomen van afspraken.[424] In deze gevallen wordt tegenwoordig vaak van een complexe scheiding of conflictscheiding gesproken.

3.3.3 Beschermende en risicofactoren complexe scheiding

Meer kennis over risico- en beschermende factoren van een complexe scheiding kan bijdragen aan een betere en vroegere screening van gezinnen na scheiding die extra ondersteuning behoeven. Hierbij is gebruik gemaakt van twee recente studies in Nederland: een review artikel van Gutterswijk en collega's naar indicatoren van complexe scheidingen[425] en een notitie van het Nederlands Jeugdinstituut en Movisie over risico- en beschermende factoren voor complexe scheidingen.[426] Daarbij is uitgegaan van een bewerking van deze informatie in de herziene onderbouwing van de Richtlijn Jeugdzorg onderdeel Scheiding en jeugdigen.[427] De beschreven factoren beperken zich tot scheidingen waarbij kinderen betrokken zijn.

---

[422] P.R. Amato, J.B. Kane en S. James, 'Reconsidering the "Good divorce"', *Family Relations* 2006, Vol. 60, p. 511-524;
D. Lamela, B. Figueiredo, A. Bastos en M. Feinberg, 'Typologies of post-divorce coparenting and parental well-being, parenting quality and children's psychological adjustment', *Child Psychiatry & Human Development* 2016, Vol. 47, p. 716-728; R. Finzi-Dottan en O. Cohen, 'Predictors of Parental Communication and Cooperation Among Divorcing Spouses', *Journal of Child and Family Studies* 2014, Vol. 23, p. 39 -51.

[423] K.K. Elam, I. Sandler, S. Wolchik en J.Y. Tein, 'Non-Residential Father-Child Involvement, Interparental Conflict and Mental Health of Children Following Divorce: A Person-Focused Approach', *Journal of Youth and Adolescence* 2016, Vol. 3, p. 581-593.

[424] J.R. Johnston, 'High-conflict divorce', The Future of Children 1994, Vol. 4, p. 165 – 182; E.E. Maccoby, C.E. Depner en R.H. Mnookin, 'Co-parenting in the second year after divorce', *Journal of Marriage and Family* 1990, Vol. 52, p. 141 – 155.

[425] R.V. Gutterswijk, M.E. van der Hoek, E.M. Scholte en C.H.Z. Kuiper, 'Scoping review naar indicatoren die conflictueuze scheidingen onderscheiden van 'normaal verlopende' scheidingen', *Tijdschrift voor Orthopedagogiek* 2017, 56, 459-479

[426] N. van Oosten en A. van As, '*Notitie risico- en beschermende factoren voor conflictscheidingen'*, Utrecht: Movisie en Nederlands Jeugdinstituut, 2018.

[427] I.E. Van der Valk, G. Van den Berg, M.C. Van der Veldt en I. Anthonijsz, '*Revisie Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming*', Utrecht: Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen, te verschijnen in 2019.

Beschermende factoren voorafgaand aan de scheiding

- Een hoge relatiekwaliteit voorafgaand aan de scheiding beschermt tegen conflict-escalatie na de scheiding.[428] Omgekeerd geldt, dat bij weinig-betrokken relaties ('date'-relaties) de kwantiteit en kwaliteit van het gezamenlijk opvoeden het sterkst daalt na scheiding;[429]
- Een goede communicatie binnen de relatie van ouders voor de scheiding werkt beschermend tegen conflicten; dit geldt ook voor een optimistische persoonlijkheid van de ouders.[430]

Beschermende factoren tijdens en na de scheiding

- Het belang dat de ene ouder aan de andere ouder toekent voor het welzijn van hun kind(eren); wanneer ouders hun ex-partner belangrijk vinden voor het welzijn van hun kinderen, zijn zij minder geneigd om conflicten te hebben na de scheiding.[431] Hiermee samenhangend geldt dit ook voor ouders na scheiding die het welzijn van de kinderen voorop stellen; dit gaat samen met minder ouderlijke conflicten;[432]
- Het vermogen om met de co-ouder samen te werken, te communiceren en overeenstemming te bereiken: ex-partners die aangeven goed te communiceren en samen te werken, zijn minder geneigd om als ouders conflicten te hebben na de scheiding dan ouders die aangeven slecht te communiceren[433] en meer geneigd om overeenstemming te bereiken. Dit bleek apart voorspellend voor de frequentie waarmee de rechtbank werd

---

[428] M. R. Langenbrunner, M.E. Cox en D. Cherry, 'Psychometrics of LOCA: Level of Conflict Assessment of divorcing or separating couples', *Journal of Divorce and Remarriage* 2013, Vol. 54, p. 439-457; C.M. Kamp Dush, L.E. Kotila en S.J. Schoppe-Sullivan, 'Predictors of supportive coparenting after relationship dissolution among at-risk parents', *Journal of Family Psychology* 2011, Vol. 25, p. 356 - 365.

[429] C.M. Kamp Dush, L.E. Kotila en S.J. Schoppe-Sullivan, 'Predictors of supportive coparenting after relationship dissolution among at-risk parents', *Journal of Family Psychology* 2011, Vol. 25, p. 356 - 365.

[430] R. Finzi-Dottan en O. Cohen, 'Predictors of Parental Communication and Cooperation Among Divorcing Spouses', *Journal of Child and Family Studies* 2014, Vol. 23, p. 39-51.

[431] M. R. Langenbrunner, M.E. Cox en D. Cherry, 'Psychometrics of LOCA: Level of Conflict Assessment of divorcing or separating couples', *Journal of Divorce and Remarriage* 2013, Vol. 54, p. 439-457.

[432] S.A. Malcore, J. Windell, M. Seyuin en E. Hill, 'Predictors of continued conflict after divorce or seperation: evidence from a high-conflict group treatment program', *Journal of Divorce and Remarriage* 2010, Vol. 51, p. 50-64.

[433] M. R. Langenbrunner, M.E. Cox en D. Cherry, 'Psychometrics of LOCA: Level of Conflict Assessment of divorcing or separating couples', *Journal of Divorce and Remarriage* 2013, Vol. 54, p. 439-457; M.L. Toews en P.C. McKenry, 'Court-Related Predictors of Parental Cooperation and Conflict After Divorce', Journal of Divorce & Remarriage 2001, Vol. 35, p. 57-73.

bezocht.[434] Ook Nederlands onderzoek laat zien dat positieve *coparenting* (gezamenlijk opvoeden) na scheiding, onder meer gekenmerkt door een goede communicatie en wederzijds respect en coöperatie tussen ouders, samengaat met minder ouderlijke conflicten;[435]

- De bereidheid om hulp te accepteren door ouders hangt samen met minder kans op escalerende conflicten na scheiding;[436]
- Ouders die hun eigen scheiding geaccepteerd hebben en aangeven dat hun ex-partner de scheiding geaccepteerd heeft, hebben gemiddeld minder conflicten na scheiding.[437] Dit hangt samen met de (omgekeerde) bevinding dat voortdurende boosheid en een gebrek aan vergeving samengaan met meer conflicten tussen ouders na scheiding.[438]

Risicofactoren voorafgaand aan de scheiding:

- Gedragsmatige en persoonlijkheidsproblemen: het valt aan te nemen dat PTSS, hechtingsproblemen, persoonlijkheidsproblemen, verslavingsproblemen en ASS-problematiek een rol kunnen spelen bij het ontstaan van ernstige relatieproblemen en daarmee ook van complexe scheidingen.[439] Uit onderzoek komt naar voren dat de hechtingsstijl samenhangt met relatiekwaliteit van volwassenen; volwassenen die niet veilig gehecht zijn, zijn minder in staat tot het hebben van een duurzame intieme relatie.[440] Onderzoek laat ook zien dat persoonlijkheidsproblemen van ouders, zoals emotionaliteit en een gebrekkige zelfregulatie, kunnen

---

[434] S.A. Malcore, J. Windell, M. Seyuin en E. Hill, 'Predictors of continued conflict after divorce or seperation: evidence from a high-conflict group treatment program', *Journal of Divorce and Remarriage* 2010, Vol. 51, p. 50-64.

[435] Z. Rejaän, I.E. Van der Valk en S. Branje, '*Shared Parenting in Separate Households After Divorce'*, Manuscript in voorbereiding voor publicatie, Utrecht: Universiteit Utrecht, 2018.

[436] M. R. Langenbrunner, M.E. Cox en D. Cherry, 'Psychometrics of LOCA: Level of Conflict Assessment of divorcing or separating couples', *Journal of Divorce and Remarriage* 2013, Vol. 54, p. 439-457.

[437] M. R. Langenbrunner, M.E. Cox en D. Cherry, 'Psychometrics of LOCA: Level of Conflict Assessment of divorcing or separating couples', *Journal of Divorce and Remarriage* 2013, Vol. 54, p. 439-457.

[438] S. Maldonado, 'Cultivating forgiveness: Reducing hostility and conflict after divorce', *Wake Forest Law Review* 2008, Vol. 43, p. 441 – 504; M. Visser, C. Finkenauer, K. Schoemaker, E. Kluwer, R. van der Rijken, J. van Lawick, ... en F. Lamers-Winkelman, 'I'll never forgive you: High conflict divorce, social network, and co-parenting conflicts', *Journal of Child and Family Studies* 2017, Vol. 26, p. 3055-3066.

[439] I. Anthonijsz, E. Spruijt en N. Zwikker, '*Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming*', Utrecht: Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen, 2015.

[440] E.E. Noftle en P.R. Shaver, 'Attachment dimensions and the big five personality traits: Associations and comparative ability to predict relationship quality', *Journal of Research in* Personality 2006, Vol. 40, p. 179-208.

bijdragen aan een echtscheiding, een slechte onderlinge relatie en gebrekkig ouderschap.[441] Persoonlijkheidskenmerken van ouders hangen samen met conflicten en conflicthantering.[442] Zo worden verschillen tussen partners op de persoonlijkheidsdimensie 'extraversie' geassocieerd met meer conflicten.[443] Ander onderzoek laat zien dat gescheiden ouders die het vaak niet met elkaar eens zijn, gemiddeld genomen meer narcistische eigenschappen hebben[444], interpersoonlijk kwetsbaar zijn, zich niet goed in iemand anders kunnen verplaatsen, en andermans gevoelens minder belangrijk vinden. Ook zijn zij meer zelf-georiënteerd in plaats van kind-georiënteerd.[445] Stahl[446] stelt dat emotioneel stabiele ouders het gemakkelijker vinden om het ouderschap na de scheiding vorm te geven. Ander onderzoek laat zien dat het omgekeerde ook geldt: mensen die hoger scoren op een schaal voor neuroticisme (emotionele instabiliteit) hebben een grotere kans op een vijandige relatie na de scheiding.[447] Ook andere psychische problemen van ouders kunnen ervoor zorgen dat ouders na een scheiding veel langer boos blijven[448], wat het risico verhoogt op aanhoudende conflicten.[449] Hoewel dus uit verschillende onderzoeken naar voren komt dat gedragsmatige en persoonlijkheidsproblemen van ouders een rol kunnen spelen in de mate van conflicten die zij na scheiding hebben, zijn deze onderzoeken vrij divers en zijn bevindingen niet altijd gerepliceerd;

---

[441] E.M. Hetherington en M. Stanley-Hagan, 'The adjustment of children with divorced parents: A risk and resiliency perspective', *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines* 1999, Vol. 40, p. 129-140.

[442] D. Antonioni, 'Relationship between the big five personality factors and conflict management styles', *International Journal of Conflict Management* 1998, 9, p. 336 – 355; J.E. Bono, T.L. Boles, T.A. Judge en K.J. Lauver, 'The role of personality in task and relationship conflict', *Journal of Personality* 2002, Vol. 70, p. 311-344.

[443] J.E. Bono, T.L. Boles, T.A. Judge en K.J. Lauver, 'The role of personality in task and relationship conflict', *Journal of Personality* 2002, Vol. 70, p. 311-344.

[444] N. Baum en D. Shnit, 'Divorced parents' conflict management styles: Self-differentiation and narcissism', *Journal of Divorce and Remarriage* 2003, Vol. 39, p. 37-58.

[445] M.F. Ehrenberg, M.A. Hunter en M.F. Elterman, 'Shared Parenting Agreements After Marital Separation: The Roles of Empathy and Narcissism', *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 1996, Vol. 4, p. 808-818.

[446] P.M. Stahl, 'Personality Traits of Parents and Developmental Needs of Children in High Conflict Families', *Academy of Certified Family Law Specialists Newsletter* 1999, Vol. 3, pp. 8 - 16.

[447] T. Fisher, P. de Graaf en M. Kalmijn, 'Contact tussen ex-partners na echtscheiding: "Can we still be friends?", *Demos* 2005, jaargang 21, p. 33-36.

[448] J.B. Kelly, 'Psychological and Legal interventions for parents and children in custody and access disputes', *Virginia Journal of Social Policy & the Law* 2003, Vol. 10, p. 129-163.

[449] M. Visser, C. Finkenauer, K. Schoemaker, E. Kluwer, R. van der Rijken, J. van Lawick, ... en F. Lamers-Winkelman, 'I'll never forgive you: High conflict divorce, social network, and co-parenting conflicts', *Journal of Child and Family Studies* 2017, Vol. 26, p. 3055-3066.

- Conflicten tijdens de relatie: de aanwezigheid en aard van conflicten in de relatie voor de scheiding is van invloed op de relatie na de scheiding: ex-partners met relationele of gedragsmatige conflicten tijdens het huwelijk hebben na de scheiding relatief meer vijandig contact dan ex-partners die deze conflicten niet hadden.[450] Conflicten voorafgaand aan de scheiding zijn een sterke voorspeller voor conflicten erna, en ook voor het proces van scheiding, aangezien ouders met veel conflicten voorafgaand aan de scheiding bijvoorbeeld sneller kiezen voor een twee-advocaten procedure, waardoor tegenstellingen eerder aangezet worden;[451]
- Relationele problemen, de kenmerken van de relatie zelf en de omgevingsfactoren die invloed hebben op relatieproblemen voorafgaand aan een (conflict)scheiding: hoogconflictueuze relaties kenmerken zich door het vastzitten in een patroon van negatieve uitwisseling, het ronduit vijandig staan (inclusief gewelddadig handelen) tegenover elkaar en een gebrek aan onderhandelingsvaardigheden. Deze patronen waren veelal al voor de scheiding van kracht. Ouders in een complexe scheiding vertonen veelal een negatieve conflictoplossingsstrategie (bijvoorbeeld ontwijkend of confronterend), wat de kans op escalatie vergroot. Deze gedragspatronen komen terug in een aantal studies over complexe scheidingen;[452]
- Geweldsproblemen: Het vóórkomen van psychologisch, fysiek of seksueel geweld/misbruik tijdens de relatie en het geweld als reden voor scheiding. Deze problemen zijn voorspellend voor doorgaande problemen tussen ouders na scheiding zoals complexe scheiding, onder meer omdat na een scheiding dit geweld vaak gecontinueerd wordt;[453]
- Alcohol- en/of drugsverslaving van een of beide ouders: deze zijn voorspellend voor geweld tijdens de relatie en voor de hoeveelheid

---

[450] K. Schoemaker, A. de Kruiff, M. Visser, J. Lawick en C. Finkenauer, '*Vechtscheidingen Beleving en ervaringen van ouders en kinderen en verandering na Kinderen uit de Knel'*, Amsterdam: Vrije Universiteit van Amsterdam, 2016; T. Fisher, P. de Graaf en M. Kalmijn, 'Contact tussen ex-partners na echtscheiding: "Can we still be friends?", *Demos 2005*, jaargang 21, p. 33-36.

[451] I.E. Van der Valk, E. Spruijt en W. Meeus, '*Jongeren en echtscheiding: contact met moeder en vader, ouderlijke conflicten, proces van scheiding en het functioneren van jongeren*', Utrecht: Universiteit Utrecht: Eindrapportage onderzoek, 2011

[452] S.R. Anderson, S.A. Anderson, K.L. Palmer, M.S. Mutchler en L.K. Baker, 'Defining high conflict', *The American Journal of Family Therapy* 2010, Vol. 39, p. 11-27; A.J. Bickerdike en L. Littlefield, 'Divorce adjustment and mediation: Theoretically grounded process research', *Conflict Resolution* 2010, Vol. 18, p. 181-201.

[453] J.L. Hardesty en G.H. Chung, 'Intimate Partner Violence, Parental Divorce, and Child Custody: Directions for Intervention and Future Research Family Relations', *National Council on Family Relations* 2006, Vol. 55, p. 200–210; M. R. Langenbrunner, M.E. Cox en D. Cherry, 'Psychometrics of LOCA: Level of Conflict Assessment of divorcing or separating couples', *Journal of Divorce and Remarriage* 2013, Vol. 54, p. 439-457; C. de Ruiter, 'In dialoog over conflictscheidingen', *Directieve therapie* 2016, Vol. 36, p. 62-67.

conflicten tussen de ouders na scheiding.[454] Ook blijkt uit een enkel onderzoek dat middelengebruik samenhangt met het niet betalen van alimentatie[455], wat een bron van ouderlijke conflicten kan zijn.

Risicofactoren tijdens en na een scheiding

- De leeftijd van de kinderen: dit heeft effect op de intensiteit en de aard van het contact na de scheiding: ouders van minderjarige kinderen hebben aanzienlijk meer contact (zowel vriendschappelijk als vijandig) dan ouders van meerderjarige kinderen.[456] Veelvuldig contact tussen ouders na scheiding kan voor een deel van de ouders, waarbij de relatie al problematisch was, leiden tot een verergering van conflicten;
- Gedragsmatige problemen gerelateerd aan de opvoeding in het gezin van herkomst: sommige partners zijn niet veilig gehecht in de band met hun eigen ouders en blijven daardoor in emotioneel opzicht overmatig een beroep doen op anderen, met name hun partner. Ze kunnen hem of haar daardoor weinig autonomie (onafhankelijkheid) toestaan. Na een scheiding voelen zij zich sterker afgewezen dan mensen die wel goed gehecht zijn. Hun verdriet ontaardt daardoor snel in boosheid en kan escaleren in woede, haat en de behoefte aan wraak. Als de partner eveneens niet veilig gehecht is en ook de strijd aangaat, is de conflictscheiding intenser. Als deze ouders hulp krijgen, zijn ze niet in staat om hun problemen op te lossen, maar schilderen de ander af als de 'slechte ouder' ('demoniseren') om de strijd in hun 'voordeel' te beslissen.[457] Wantrouwen, blikvernauwing, geen oog meer hebben voor de kinderen en elkaar de schuld geven spelen daarbij een rol. Als ouders elkaar demoniseren, is dit ook verbonden met een onvermogen om de tragiek in het leven te accepteren;[458]

---

[454] M.D. Dale, 'Don't Forget the Children: Court Protection from Parental Conflict is in the Best Interests of Children', Family Court Review 2014, Vol. 52, p. 648-654; K. van Rooijen, T. Berg en C. Bartelink, '*Wat werkt bij de aanpak van kindermishandeling?*', 2013, via http://www.kaleidoscoop.nl/nl/Download-NJi/Wat-werkt-publicatie/(311053)-nji-dossierDownloads-WatWerkt_Kindermishandeling.pdf

[455] T.K. Logan, R. Walker, L.S. Horvath en C. Leukefeld, 'Divorce, Custody, and Spousal Violence: A Random Sample of Circuit Court Docket Records', *Journal of Family Violence* 2003, Vol. 18, p. 269-279.

[456] T. Fisher, P. de Graaf en M. Kalmijn, 'Contact tussen ex-partners na echtscheiding: "Can we still be friends?", *Demos* 2005, jaargang 21, p. 33-36.

[457] O. Cohen en Z. Levite, 'High-conflict divorced couples: combining systemic and psychodynamic perspectives', *Journal of Family Therapy* 2012, Vol. 34, p. 387-402; L. Cottyn, 'Conflicten tussen ouders na scheiding', *Systeemtheoretisch Bulletin* 2009, Vol. 2, p. 131-161; J. van Lawick, 'Vechtscheidende ouders en hun kinderen', *Systeemtherapie* 2012, Vol. 24, p. 129–150.

[458] N. Alon en H. Omer, '*The Psychology of Demonization. Promoting Acceptance and Reducing Conflict*', New York: Routledge, 2006; M. Visser, C. Finkenauer, K. Schoemaker, E. Kluwer, R. van der Rijken, J. van Lawick, ... en F. Lamers-Winkelman, 'I'll never forgive you:

- Relationele problemen: Het vermogen om met de co-ouder samen te werken en te communiceren: een laag niveau van communicatie en samenwerking voorspelt een hoog conflictniveau tussen ex-partners;[459]
- De mate waarin ex-partners elkaar vergeven (voor o.a. ontrouw, gebrek aan betrokkenheid, het delen van vertrouwelijke informatie met anderen) is van belang voor de kwaliteit van de co-ouder relatie en het in stand houden en/of escaleren van conflicten. Wanneer ouders elkaar niet vergeven wordt dit geassocieerd met veel woede.[460] Ouders die elkaar de scheiding kwalijk nemen, en wraakgevoelens hebben, zouden meer conflicten kunnen hebben. Zij kunnen elkaar dwarszitten door hun vijandige attributies en negatieve gevoelens voor elkaar;
- Het sociale netwerk: personen uit het sociaal netwerk kunnen met hun mening in belangrijke mate ouders beïnvloeden. Overigens kan dit ook gaan om steun vanuit dit netwerk, die onbedoeld verkeerd uitpakt.[461] Wanneer deze 'derde partijen' (het netwerk van ouders) zich in negatieve termen uitlaten over de ex-partner, heeft dit invloed op de vergeving en bevordert het conflicten tussen co-ouders.[462] Emoties: los van de mate van vergeving spelen ook andere emoties van ouders na scheiding een rol in conflicten na scheiding. Vaak gaat het daarbij om emoties rondom de scheiding en is sprake van een nog niet goed doorlopen scheidingsproces.[463] Het kan voor ouders aantrekkelijk zijn om hun verdriet en kwaadheid om te zetten in strijd over de

---

High conflict divorce, social network, and co-parenting conflicts', *Journal of Child and Family Studies* 2017, Vol. 26, p. 3055-3066.

[459] M. R. Langenbrunner, M.E. Cox en D. Cherry, 'Psychometrics of LOCA: Level of Conflict Assessment of divorcing or separating couples', *Journal of Divorce and Remarriage* 2013, Vol. 54, p. 439-457; Z. Rejaän, I.E. Van der Valk en S. Branje, '*Shared Parenting in Separate Households After Divorce'*, Manuscript in voorbereiding voor publicatie, Utrecht: Universiteit Utrecht, 2018.

[460] E.S. Kluwer, 'Unforgiving motivations among divorced parents: Moderation of contact intention and contact frequency', Personal Relationships 2016, Vol. 23, p. 818-833; R. Rohde-Brown en K.E. Rudestam, 'The Role of Forgiveness in Divorce Adjustment and the Impact of Affect', *Journal of Divorce and Remarriage* 2011, Vol. 52, p. 109 – 124.

[461] M. Visser, C. Finkenauer, K. Schoemaker, E. Kluwer, R. van der Rijken, J. van Lawick, ... en F. Lamers-Winkelman, 'I'll never forgive you: High conflict divorce, social network, and co-parenting conflicts', *Journal of Child and Family Studies* 2017, Vol. 26, p. 3055-3066.

[462] S. Maldonado, 'Cultivating forgiveness: Reducing hostility and conflict after divorce', *Wake Forest Law Review* 2008, Vol. 43, p. 441 – 504; M. Visser, C. Finkenauer, K. Schoemaker, E. Kluwer, R. van der Rijken, J. van Lawick, ... en F. Lamers-Winkelman, 'I'll never forgive you: High conflict divorce, social network, and co-parenting conflicts', *Journal of Child and Family Studies* 2017, Vol. 26, p. 3055-3066.

[463] R.E. Emery, '*Renegotiating Family Relationships: Divorce, Child Custody, and Mediation. 2nd Edition*', New York: Guilford Press, 2011; R.E. Emery, D. Sbarra en T. Grover, 'Divorce mediation: Research and Reflections', *Family Court Review* 2005, Vol. 43, p. 22 – 37; S. Maldonado, 'Cultivating forgiveness: Reducing hostility and conflict after divorce', *Wake Forest Law Review* 2008, Vol. 43, p. 441 – 504.

voogdij en dit kan onder meer de vorm van wraak aannemen.[464] Dit is het geval wanneer ouders de scheiding nog niet geaccepteerd hebben of zij deze ontkennen.[465] Volgens de *stress and coping* theorie hangen de aanpassing en het welzijn van ouders na een scheiding af van drie factoren: ophoping van stressoren, middelen om met stress om te gaan, en attitude ten opzichte van scheiding. Bij dat laatste aspect is het van belang hoe de ouder tegenover de scheiding staat; ziet hij het als tragedie of als een mogelijkheid voor persoonlijke groei, wilde hij zelf scheiden, in hoeverre is de scheiding geaccepteerd?[466] Wanneer de attitude naar de andere ouder negatief is, kan dit zorgen voor het niet nakomen van afspraken na scheiding.

3.3.4 Parental gatekeeping

Een concept dat vaak naar voren komt in literatuur over onenigheid over omgang tussen ouders na scheiding is *gatekeeping*. Dit verwijst naar de attitudes en het gedrag van ouders die erop gericht zijn de kwaliteit van de relatie van de andere ouder met het kind te beïnvloeden.[467] Zoals in de introductie beschreven is, zijn *gatekeeping* en ouderlijke conflicten vaak gerelateerd, maar hoeven dit niet te zijn. In de literatuur worden dan vooral moeders beschreven, die hun ex-partner belemmeren in de omgang. Onder het begrip *gatekeeping* vallen overtuigingen en gedragingen die ervoor zorgen dat ouders goed of juist slecht met elkaar samenwerken.

Vaak wordt hierbij uitgegaan van zogenaamde 'restrictieve' *gatekeeping*, waarbij onderzoek beschreven wordt waarin de vader door moeder beperkt wordt in zijn omgang met het kind.[468] Moeders' percepties van vaderlijke competentie, de

---

[464] R.E. Emery, '*Renegotiating Family Relationships: Divorce, Child Custody, and Mediation. 2nd Edition*', New York: Guilford Press, 2011; S. Maldonado, 'Cultivating forgiveness: Reducing hostility and conflict after divorce', *Wake Forest Law Review* 2008, Vol. 43, p. 441 – 504.

[465] S.L. Demby, 'Parenting Coordination: Applying Clinical Thinking to the Management and Resolution of Post-Divorce Conflict', *Journal of Clinical Psychology* 2016, Vol. 72, p. 458 – 468; R.V. Gutterswijk, M.E. van der Hoek, E.M. Scholte en C.H.Z. Kuiper, 'Scoping review naar indicatoren die conflictueuze scheidingen onderscheiden van 'normaal verlopende' scheidingen', *Tijdschrift voor Orthopedagogiek* 2017, 56, 459-479.

[466] J.B. Kelly en R.E. Emery, 'Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives', *Family Relations* 2003, Vol. 52, p. 352-362; H.I. McCubbin, A.E. Cauble en J.M. Patterson, '*Family stress, coping and social support'*, Springfield, IL: Charles C. Thomas, 1982.

[467] M. Kline Pruett, R.M. Deutsch en L. Drozd, '*Considerations for step-up planning: When and how to determine the "right" time'*, 2016, In L. Drozd, M. Saini, & N. Olsesen (Eds.), Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court, pp. 535 – 544.

[468] M.A. Saini, L.M. Drozd en N.W. Olesen, 'Adaptive and Maladaptive Gatekeeping Behaviors and Attitudes: Implications for Child Outcomes After Separation and Divorce',

vader-kind relatiekwaliteit en vaderlijke rollen zijn sterk gelinkt aan *maternal gatekeeping*.[469] Ouders die *gatekeeping*-gedrag vertonen kunnen hun ex-partner beschouwen als een minder goede ouder. Moeders zijn bijvoorbeeld minder tevreden met het ouderschap van hun ex-partner dan vaders over de moeders.[470] Moeders die zichzelf daarentegen identificeren als mede-opvoeder, werken beter samen met vaders.[471] *Gatekeeping* kan samenwerking tussen ouders negatief beïnvloeden en kan een verklaring zijn voor het niet nakomen van afspraken door de andere ouder te belemmeren in de omgang. Vooral moeders lijken een belangrijke link te zijn tussen vaders en hun kinderen.[472] Wanneer zij de vader niet steunen in het ouderschap, zullen vaders zich eerder afzonderen.[473]

Een deel van de onderzoekers op dit terrein is echter van mening dat *gatekeeping* niet begrepen kan worden door naar het gedrag van één ouder te kijken. Er lijkt eerder sprake te zijn van een dynamisch proces, waarin beide ouders een aandeel hebben.[474] Soms is daarbij sprake van negatieve ervaringen uit de relatie voor de scheiding en kan de *gatekeeping* misschien terecht zijn; dit kan het geval zijn wanneer sprake is geweest van huiselijk geweld.[475] Ook laat onderzoek zien dat *gatekeeping* van moeders soms samengaat met zeer scheef verdeelde rol- en taakverdelingen voor de scheiding. Voorafgaand gedrag van vaders kan daarbij huidig gedrag van moeders oproepen.[476] *Gatekeeping* kan echter ook positief zijn,

---

Family Court Review 2017, Vol. 55, p. 260 -272; M. Kline Pruett, L.A. Arthur en R. Ebling, 'The Hand that Rocks the Cradle: Maternal Gatekeeping After Divorce', *Pace Law Review* 2007, Vol. 4, p. 709-739.

469 L. Trindler, 'Maternal gate closing and gate opening in postdivorce families', *Journal of Family Issues* 2008, Vol. 29, p. 1298-1324.

470 D.A. Madden-Derdich en S.A. Leonard, 'Shared Experiences, Unique Relations: Formerly Married Mothers and Fathers' Perceptions of Parenting and Custody After Divorce', *Family Relations* 2002, Vol. 51, p. 37-45.

471 M.S. Markham, L.H. Ganong en M. Coleman, 'Coparental Identity and Mothers' Cooperation in Coparental Relationships', *Family Relations* 2007, Vol. 4, p. 369-377.

472 R.E. Petren e.a., 'Factors Linked with Coparenting Support and Conflict After Divorce', *Journal of Divorce & Remarriage* 2017, Vol. 3, p. 145-160.

473 D.A. Madden-Derdich en S.A. Leonard, 'Shared Experiences, Unique Relations: Formerly Married Mothers and Fathers' Perceptions of Parenting and Custody After Divorce', *Family Relations* 2002, Vol. 51, p. 37-45.

474 L. Trinder, 'Maternal gate closing and gate opening in postdivorce families', *Journal of Family Issues* 2008, Vol. 29, p. 1298-1324; L. Ganong, M. Coleman en A. Chapman, '*Gatekeeping after Separation and Divorce*', 2012, In L. Drozd, M. Saini, & N. Olsesen (Eds.), Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court, pp. 308 – 345.

475 M. Kline Pruett, C.P. Cowan en P.A. Cowan, '*Supporting father involvement in the context of separation and divorce*', 2012, In L. Drozd, M. Saini, & N. Olsesen (Eds.), *Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court*, pp. 85 – 117.

476 M. Kline Pruett, L.A. Arthur en R. Ebling, 'The Hand that Rocks the Cradle: Maternal Gatekeeping After Divorce', *Pace Law Review* 2007, Vol. 4, p. 709-739.

en erop gericht om de band met de andere ouder te stimuleren.[477] Zo laat een onderzoek door Fields[478] onder jongvolwassenen na scheiding zien dat een substantieel deel van de moeders na scheiding contact met vader stimuleerden. Zij wijst erop dat er – naast moeders die omgang met vaders bemoeilijken – ook een substantiële groep vaders is die zelf gaandeweg het contact met hun kind(eren) laten verwateren en afspraken over omgang niet nakomen. In haar onderzoek is in de meeste gevallen geen sprake geweest van moeders die vaders beperken in de omgang, maar van vaders die uit eigen keuze het contact verminderen of stopzetten of op andere wijze de afspraken niet nakomen. Fields wijst erop dat dit een groep is waarbij kinderen ook nadelige gevolgen ervaren, maar die in onderzoek en wetgeving buiten beeld is.

3.3.5 Kinderen die een van de ouders niet meer willen zien

Loyaliteitsproblemen

Soms kunnen conflicten tussen ouders tijdens en na scheiding zo hoog oplopen dat kinderen loyaliteitsconflicten ervaren. Loyaliteitsconflicten zijn een voorbeeld van hoe een interactie binnen een bepaald subsysteem – het ouderlijke systeem – invloed kan hebben op een ander subsysteem – het kind. Kinderen voelen zich dan gevangen tussen beide ouders.[479] *Triangulatie* refereert naar een proces waarbij het kind wordt betrokken bij conflicten tussen de ouders.[480] Kinderen voelen zich dan gedwongen om hun loyaliteit naar beide ouders te verdedigen. Bij hoog-conflict scheidingen kunnen ouders zelf het kind tegen de andere ouder opzetten.[481] Kinderen zouden dan eerder een keuze kunnen maken voor één ouder, om stressgevoelens te verminderen.[482] Dat kan betekenen dat het kind uiteindelijk aangeeft een van de ouders niet meer te willen zien. Dit kan veroorzaakt worden door ernstige loyaliteitsproblemen, die kinderen soms oplossen door de andere

---

[477] L. Ganong, M. Coleman en A. Chapman, '*Gatekeeping after Separation and Divorce*', 2012, In L. Drozd, M. Saini, & N. Olsesen (Eds.), Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court, pp. 308 – 345.

[478] M.D. Fields, 'Remedies for children when nonresident parents abandon them after separation or divorce', *American Academy of Matrimonial Law* 2009, Vol. 22, p. 291 – 301.

[479] P.R. Amato en T.D. Afifi, 'Feeling caught between parents: Adult children's relations with parents and subjective well-being', *Journal of Marriage and Family* 2006, Vol. 68, p. 222-235; P. Schrodt en J.R. Shimkowski, 'Feeling caught as a mediator of co-parental communication and young adult children's mental health and relational satisfaction with parents', *Journal of Social and Personal Relationships* 2013, Vol. 30, p. 977-999.

[480] G.M. Fosco en J.H. Grych, 'Adolescent triangulation into parental conflicts: longitudinal implications for appraisals and adolescent-parent relations', *Journal of Marriage and Family* 2010, Vol. 72, p. 254-266.

[481] J.B. Kelly en R.E. Emery, 'Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives', *Family Relations* 2003, Vol. 52, p. 352-362.

[482] M. Kalmijn, 'Long-term effects of divorce on parent–child relationships: Within-family comparisons of fathers and mothers,' *European Sociological Review* 2013, Vol. 29, p. 888-898.

ouder 'te *deleten'*, om de confrontatie met dit voor hen onoplosbare probleem te verminderen. Soms leidt dat ertoe dat kinderen op latere leeftijd juist naar de andere ouder 'overstappen'. Het eerdere gebrek aan ruimte voor de band met deze andere ouder wordt op die manier gecompenseerd.[483]

Contactweigering bij kinderen

Kinderen kunnen zowel valide als niet valide redenen hebben om een ouder niet meer te willen zien na de scheiding. Zeer valide redenen gelden bijvoorbeeld in gevallen waarbij sprake was van mishandeling, misbruik of verwaarlozing. [484] Soms lijken deze valide redenen echter afwezig te zijn en speelt een van de ouders een rol in de contactweigering van het kind met de andere ouder. zo kan in het uiterste geval van restrictieve *gatekeeping* door een ouderde situatie ontstaan dat een kind een van de ouders niet meer wil zien. Door een aantal onderzoekers en professionals rondom scheiding en kinderen wordt naar dergelijke situaties verwezen als 'oudervervreemding', of 'ouderonthechting', in de Amerikaanse literatuur vaak ouderafwijzing (*parental alienation*) genoemd. Het verschijnsel werd als ouderverstotingssyndroom (*parental alienation syndrome*) geïntroduceerd door Gardner,[485] hij noemde het een stoornis, die hij signaleerde bij veel conflictscheidingen. Hij beschreef het als een stoornis waarbij de ene ouder het contact van het kind met de andere ouder stelselmatig ondermijnt. Het kind wordt door deze ouder 'geprogrammeerd' (gehersenspoeld) met als doel de andere ouder te verstoten. Vaak horen daar onterechte beschuldigingen bij van kindermisbruik/kindermishandeling. Recenter hebben Kelly en Johnston[486] de term geherformuleerd; zij noemden het *parental alienation* (oudervervreemding; PA). Zij beschouwen het verschijnsel meer als een continuüm van zeer slechte tot zeer hechte ouder-kind relaties na scheiding. Zij maken daarnaast het onderscheid tussen kinderen die ouders verstoten met een reden, en kinderen die ouders verstoten zonder reden (de 'vervreemde' kinderen). In die laatste gevallen was de ouder-kind relatie aanvankelijk goed, maar gaandeweg wordt het kind heel onredelijk en is soms zelfs bang voor deze ouder. Deze kinderen lijken te reageren op een complexe en voor hen beangstigende dynamiek binnen de ouderlijke

---

[483] E.A. Groenhuijsen, 'Theoretisch fundament bij de aanpak van complexe scheidingen', Jeugdzorg Nederland: Interne publicatie, 2014; J. Rowen en R. Emery, 'Parental Denigration: A Form of Conflict that Typically Backfires', *Family Court Review* 2018, Vol. 56, p. 258-268.

[484] J.T. Kelly en R.E. Emery, 'Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives', *Family Relations* 2003, Vol. 52, p. 352-362. B.J. Fidler en N. Bala, 'Children resisting postseparation contact with a parent: concepts, controversies, and conundrums', *Family Court Review* 2010, Vol. 48, p. 10-47.

[485] R.A. Gardner, '*The parental alienation syndrome: A guide for mental health and legal professionals (2nd ed.)*', Creskill, NJ: Creative Therapeutics, Inc, 1998.

[486] J.B. Kelly en J.R. Johnston, 'The alienated child. A reformulation of Parental Alienation Syndrome', *Family and Conciliation Courts Review* 2001, Vol. 39, p. 249-266.

scheiding, wat verergerd kan worden door hun eigen kwetsbaarheid.[487]

Het verschijnsel 'contactweigering van een kind' wordt in Nederland met een veelheid aan termen aangeduid, waaronder oudervervreemding, ouderonthechting, ouderverstoting en soms 'pathogeen ouderschap'. Maar niet alleen rondom de te gebruiken term bestaat een gebrek aan overeenstemming; verschillende wetenschappers en professionals uit het juridisch en het klinisch veld zijn het ook over de inhoud van het verschijnsel zelf niet eens. Ter illustratie bleek uit een groot onderzoek onder 448 professionals in de geestelijke gezondheidszorg en het juridisch veld dat men zich zeer bewust is van het verschijnsel dat benoemd wordt als PA, maar dat er ook algemeen besef is over de controverses hierbij.[488] Over het algemeen was men terughoudend in het ondersteunen van het construct PA en benadrukte men dat er verder onderzoek nodig is naar dit verschijnsel.

De kritiek vanuit de wetenschap op termen zoals PA bestaat eruit dat het wetenschappelijk en empirisch onvoldoende onderbouwd is. Critici geven daarbij aan dat PA voornamelijk vanuit een of beide ouders ontstaat, geen syndroom is, niet voldoet aan diagnostische criteria om als mentale stoornis te worden aangemerkt.[489] Belangrijkste punten van kritiek zijn, dat er bij PA de vooronderstelling is dat er een *uitkomst* is – een kind dat een ouder afwijst – en tegelijk ook de *oorzaak* van die uitkomst – laster door een ouder ten aanzien van de andere ouder.[490] Rowen en Emery stellen voor om de term *parental denigration* (ouderlijke laster) te gebruiken, oftewel gedrag van de ene ouder dat erop gericht is om het kind van de andere ouder te verwijderen. Dit gedrag kan volgens hen zowel bij vaders als moeders voorkomen en zeer regelmatig ook bij beide tegelijk in meer of mindere mate; zij zien het als een wederkerig proces.

Het bestaan van het construct oudervervreemding wordt dus niet algemeen erkend en is omstreden, maar in de praktijk wordt regelmatig gesproken over afwijzing door een kind van een ouder bij conflictscheidingen en ook wordt dit in een aantal onderzoeken bevestigd. Een beperking van deze onderzoeken is echter dat de definitie niet helder is, dat de meetinstrumenten niet gevalideerd zijn en de

[487] J.N. Bow, J.W. Gould en J.R. Flens, 'Examining parental alienation in child custody cases: A survey of mental health and legal professionals', *The American Journal of Family Therapy* 2009, Vol. 37, p. 127-145.
[488] Ibid., pp. 127-145.
[489] Ibid., pp. 127-145; J. Rowen en R. Emery, 'Parental Denigration: A Form of Conflict that Typically Backfires', *Family Court Review* 2018, Vol. 56, p. 258-268.
[490] Ibid., pp. 258-268.

steekproeven vaak klein en niet-representatief.[491] Als eerste stap om te komen tot meer eenduidigheid kan een recente overzichtsstudie dienen. Deze liet zien dat er inderdaad veel tekortkomingen zijn aan bestaand onderzoek op het gebied van PA, maar dat er onder kinderen, vaders, moeders, jongvolwassenen en ook zorgprofessionals veel overeenstemming is over de beschrijving van gedrag van een ouder dat erop gericht is verwijdering te laten ontstaan in de relatie van het kind met de andere ouder, of deze zelfs te beschadigen of vernietigen.[492] Zeer recent is daarnaast een grote review naar oudervervreemding uitgevoerd door een aantal ervaren sociaalwetenschappelijk onderzoekers, die aangeven dat gedrag van een ouder dat leidt tot PA ('vervreemdend gedrag') in feite een specifieke en gecompliceerde vorm is van vijandige en instrumentele agressie, die beschouwd kan worden als huiselijk geweld.[493] Daarbij zijn volgens hen onder meer kenmerken van emotionele en psychologische agressie te onderscheiden en van verwaarlozing/veronachtzaming van kinderen, met ernstige gevolgen voor deze kinderen. Zij bieden in hun review, ondersteund door veel literatuur, een gedetailleerde beschrijving van de gedragingen van een ouder die 'vervreemdend' gedrag vertoont. Ook gebruiken zij een aantal onderzoeken om te weerleggen dat oudervervreemding voorkomt op basis van wederzijds gedrag van ouders; zij geven aan dat er in gezinnen waarin sprake is van oudervervreemding vaak een sterke onbalans van macht is vanwege *gatekeeping* gedrag van een van de ouders, waarbij de 'andere' ouder graag wil dat het kind een gezonde relatie met *beide* ouders heeft. Zij geven daarbij tenslotte aan dat oudervervreemding niet alleen het resultaat van het gedrag van een ouder is, maar dat de oorsprong ligt in sociaal en juridisch beleid. [494]

Duidelijk is dat bij het dwarsbomen van de relatie tussen een ouder en kind sprake kan zijn van *gatekeeping* gedrag, wat kan leiden tot ernstige loyaliteitsproblemen en een slechter welzijn voor kinderen en een vermindering in de kwaliteit van beide ouder-kind relaties.[495] Soms is hierbij sprake van wederzijds dwarsbomen

---

[491] M. Saini, J.R. Johnston, B.J. Fidler en N. Bala, '*Empirical studies of alienation'*, 2016, In L. Drozd, M. Saini, & N. Olsesen (Eds.), Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court, pp. 374 – 430.

[492] M. Saini, J.R. Johnston, B.J. Fidler en N. Bala, '*Empirical studies of alienation'*, 2016, In L. Drozd, M. Saini, & N. Olsesen (Eds.), Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court, pp. 374 – 430.

[493] J.J. Harman, D.A. Hines en E. Kruk, 'Parental Alienating Behaviors: An unacknowledged form of family violence', *Psychological Bulletin* 2018, Vol. 144, p. 1275 – 1299.

[494] J.J. Harman, D.A. Hines en E. Kruk, 'Parental Alienating Behaviors: An unacknowledged form of family violence', *Psychological Bulletin* 2018, Vol. 2144, p. 1275 – 1299.

[495] T.D. Afifi en T. McManus, 'Divorce disclosures and adolescents' physical and mental health and parental relationship quality', *Journal of Divorce & Remarriage* 2010, Vol. 51, p. 83-107; G.M. Fosco en J.H. Grych, 'Adolescent triangulation into parental conflicts: longitudinal implications for appraisals and adolescent-parent relations', *Journal of Marriage and Family*

door ouders.[496] Meer onderzoek is nodig naar situaties waarin een kind een van de ouders niet meer wil zien. Daarbij zou aandacht moeten worden besteed aan de definiëring/operationalisatie en diagnosticering van PA, aan het vaststellen van de prevalentie en de oorzaken en ook aan werkzame behandeling hiervan.[497]

3.4 Conclusie literatuur

Kinderen functioneren beter op korte en langere termijn wanneer zij na de scheiding een positieve, ondersteunende relatie hebben met beide ouders.[498] Een voorwaarde voor een dergelijke relatie is in elk geval een zekere mate van contact met beide ouders. Contactfrequentie na scheiding hangt samen met ouderkind relatiekwaliteit.[499] De meeste conflicten tussen ouders na scheiding hebben juist betrekking op dit contact.[500] Deze conflicten kunnen er onder meer voor zorgen dat ouders de afspraken over zorg en omgang niet nakomen.[501] Dit beknopte sociaalwetenschappelijke literatuuronderzoek had als doel oorzaken en kenmerken te beschrijven voor het niet nakomen van afspraken na scheiding. Hierbij is een kort overzicht gegeven van literatuur rondom conflicten na scheiding en *gatekeeping*. Ernstige conflicten tussen ouders na scheiding zijn voorspellend voor problemen rond de omgang, zoals het niet naleven van afspraken.[502] Dit zelfde geldt voor *restrictieve gatekeeping* door een van de ouders; dit is erop gericht de andere ouder te beperken in de omgang met het

---

2010, Vol. 72, p. 254-266. J.J. Harman, D.A. Hines en E. Kruk, 'Parental Alienating Behaviors: An unacknowledged form of family violence', *Psychological Bulletin* 2018, Vol. 144, p. 1275 – 1299.

[496] J. Rowen en R. Emery, 'Parental Denigration: A Form of Conflict that Typically Backfires', *Family Court Review* 2018, Vol. 56, p. 258-268.

[497] J.J. Harman, D.A. Hines en E. Kruk, 'Parental Alienating Behaviors: An unacknowledged form of family violence', *Psychological Bulletin* 2018, Vol. 2144, p. 1275 – 1299.

[498] M.E. Lamb, 'Does shared parenting by separated parents affect the adjustment of young children?', *Journal of Child Custody* 2018, Vol. 15, p. 16-25.

[499] M. Kalmijn, 'Father-Child Relations after Divorce in Four European Countries: Patterns and Determinants', *Comparative Population Studies* 2015, Vol. 40, p. 251-276.

[500] E. Spruijt, 'Ouderlijke scheiding en de gevolgen voor kinderen', *Tijdschrift van de Vereniging voor*
Kinder- en Jeugdpsychotherapie 2005, Vol. 32, p. 37-52; L. Trindler, J. Kellett en L. Swift, 'The relationship between contact and child adjustment in high conlict cases after divorce or separation', *Child and Adolescent Mental Health* 2008, Vol. 13, p. 181-187.

[501] J.R. Johnston, 'High-conflict divorce', *The Future of Children* 1994, Vol. 4, p. 165 – 182; E.E. Maccoby, C.E. Depner en R.H. Mnookin, 'Co-parenting in the second year after divorce', *Journal of Marriage and Family* 1990, Vol. 52, p. 141 – 155.

[502] P.R. Amato, J.B. Kane en S. James, 'Reconsidering the "Good divorce', *Family Relations* 2006, Vol. 60, p. 511-524; R. Finzi-Dottan en O. Cohen, 'Predictors of Parental Communication and Cooperation Among Divorcing Spouses', *Journal of Child and Family Studies* 2014, Vol. 23, p. 39 -51.

kind.[503]

Overzichtsstudies met betrekking tot complexe scheiding – waarbij ouders door aanhoudende ernstige conflicten het wederzijds belang, maar vooral het belang en welzijn van de kinderen uit het oog verliezen – laat een aantal beschermende en risicofactoren zien.[504] Beschermend tegen conflictrijke scheidingen zijn in elk geval een goede relatie voorafgaand aan de scheiding en een optimistische persoonlijkheid. Ook het vermogen tot samenwerking en communicatie van ouders beschermt tegen oplopende conflicten na scheiding en dit geldt ook voor de bereidheid van ouders om hulp te accepteren. Tenslotte is acceptatie van de scheiding door beide ouders een protectieve factor.

Risicofactor voor een complexe scheiding is in elk geval een slechte ouderlijke relatie voor de scheiding, waarbij er veel conflicten waren, sprake was van patronen van negatieve uitwisseling en gebrekkige onderhandelingsvaardigheiden en een negatieve conflictoplossingsstrategie. Ook zijn er aanwijzingen vanuit de literatuur dat PTSS, hechtingsproblemen, persoonlijkheidsproblemen, verslavingsproblemen en ASS-problematiek een rol kunnen spelen bij het ontstaan van ernstige relatieproblemen en daarmee ook van complexe scheidingen. Verder blijken ouders die meer zelf- dan kind-georiënteerd zijn ook eerder gezamenlijke conflicten na de scheiding te hebben. Ook problemen met geweld of verslaving kunnen een rol spelen. Tenslotte komt duidelijk naar voren dat ouders die het proces van scheiding nog niet goed doorlopen hebben, meer conflicten na de scheiding hebben. Deze nog onverwerkte scheiding kan onder meer geuit worden middels boosheid, angst, verdriet en andere emoties, en/of een gebrek aan vergeving. Het netwerk van de beide ouders kan hierin – vaak onbedoeld – escalerend werken.

Restrictieve *gatekeeping* na scheiding, waarbij de ene ouder de andere belemmert in het contact en de relatiekwaliteit met de andere ouder, wordt in de literatuur vooral beschreven met moeders als *gatekeeper*. *Gatekeeping* bestaat uit een

---

[503] W.G. Austin, M. Kline Pruett, H.D. Kirkpatrick, J.R. Flens en J.W. Goulds, 'Parental gatekeeping and child custody/child access evaluation part I: Conceptual framework, research, and application', *Family Court review* 2013, 51, p. 485 – 501.

[504] R.V. Gutterswijk, M.E. van der Hoek, E.M. Scholte en C.H.Z. Kuiper, 'Scoping review naar indicatoren die conflictueuze scheidingen onderscheiden van 'normaal verlopende' scheidingen', *Tijdschrift voor Orthopedagogiek* 2017, 56, 459-479; Nederlands Jeugdinstituut (NJi), *Cijfers over jeugd en opvoeding; scheiding*, 2018, via https://www.nji.nl/nl /Databank/Cijfers-over-Jeugd-en-Opvoeding/Cijfers-per-onderwerp/Cijfers-per-onderwerp-Scheiding; N. van Oosten en A. van As, '*Notitie risico- en beschermende factoren voor conflictscheidingen'*, Utrecht: Movisie en Nederlands Jeugdinstituut, 2018.

attitude- en een gedrags-component.[505] De attitude-component houdt kort gezegd in dat de ene ouder (vaak moeder) zichzelf duidelijk de betere verzorger en opvoeder vindt. De gedragscomponent omvat het daadwerkelijk proberen te verhinderen of verminderen van contact van het kind met de andere ouder. *Gatekeeping* lijkt gerelateerd te zijn aan een meer traditionele rol- en taakverdeling voor de scheiding en ook de opvatting hierover. Er is empirische evidentie voor het bestaan van *gatekeeping*, maar enkele onderzoekers zijn hierbij wel van mening dat *gatekeeping* een dynamisch proces is tussen beide ouders.[506] Wanneer sprake is van zeer restrictieve *gatekeeping* kan dit ontaarden in de situatie waarin een kind een van de ouders niet meer wil zien.[507] Kinderen zijn dan in een dermate ernstig loyaliteitsconflict gekomen dat zij de keuze maken voor de ene boven de andere ouder. Hiernaar wordt wel verwezen als 'oudervervreemding' en aanverwante termen, maar voor het verschijnsel waarop gedoeld wordt is tot op heden nog niet voldoende overeenstemming tussen klinisch professionals en wetenschappers, en nog niet voldoende empirische evidentie. Daarnaast zijn enkele wetenschappers van mening dat bij dit probleem sprake is van wederzijds gedrag van ouders. Recent zijn twee reviews verschenen over 'oudervervreemding'. De eerste beschrijft dat er ondanks het feit dat er tot op heden onvoldoende kwalitatief goed onderzoek is uitgevoerd naar 'oudervervreemding', er veel overeenstemming tussen kinderen, ouders en professionals is over de gedragingen van 'vervreemdende' ouders. De tweede review laat zien dat gedrag van een ouder dat leidt tot 'oudervervreemding' kan worden beschouwd als een vorm van huiselijk geweld. Er is meer onderzoek nodig naar situaties waarin kinderen contact met een ouder weigeren.

---

[505] M. Kline Pruett, R.M. Deutsch en L. Drozd, '*Considerations for step-up planning: When and how to determine the "right" time*', 2016, In L. Drozd, M. Saini, & N. Olsesen (Eds.), *Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court*, pp. 535 – 544.

[506] L. Ganong, M. Coleman en A. Chapman, 'Gatekeeping after Separation and Divorce, 2012, In L. Drozd, M. Saini, & N. Olsesen (Eds.), *Parenting Plan Evaluations: Applied Research for the Family Court*, pp. 308 – 345.

[507] W.G. Austin, L. Fieldstone en M. Kline Pruett, 'Bench Book for Assessing Parental Gatekeeping in Parenting Disputes: Understanding the Dynamics of Gate Closing and Opening for the Best Interests of Children', *Journal of Child Custody* 2013, 10, p. 1 – 16.

4. Dossieronderzoek Raad voor de Kinderbescherming

4.1 Inleiding

Dit onderzoek betreft het juridisch en sociaalwetenschappelijk kader rondom afspraken tussen ouders over contact en de (niet-)naleving daarvan. Een van de methodes om daarin meer inzicht te krijgen is door een onderzoek naar dossiers bij de Raad voor de Kinderbescherming. Daarmee is meer informatie verzameld over een selecte groep kinderen uit gezinnen na scheiding. Deze dossiers betreffen een kleine steekproef van problematische zaken, die derhalve geen representatief beeld geven van alle Raadsdossiers en dus zeker niet van alle gezinnen waarbij de ouders uit elkaar gaan. Wel geven de dossiers inzicht in de complexiteit en diversiteit met betrekking tot problematische scheidingen. De Raad voor de Kinderbescherming maakt gebruik van verschillende typen onderzoek, waarbij voor gezag- en omgangszaken een Gezag- en Omgangsonderzoek plaatsvindt (hierna: G&O-zaken) en voor opvoedproblemen een kinderbeschermings-onderzoek (hierna: KB-zaken; deze onderzoeken KB zijn onderdeel van de beschermingsonderzoeken). Bij die laatste categorie betreft het een zogenaamde 'uitbreiding', er heeft eerst een gezag- en omgangsonderzoek plaatsgevonden, dat vervolgens is opgeschaald naar een beschermingsonderzoek. Als de rechter de Raad voor de Kinderbescherming om een G&O-onderzoek vraagt, is er sprake van een bovengemiddelde scheidingsproblematiek waarin bijvoorbeeld ernstige conflicten tussen ouders of onverenigbare eisen tussen ouders een rol kunnen spelen. Door middel van onderzoek stelt de RvdK een advies op voor de rechter. Er kunnen redenen zijn om een G&O-onderzoek uit te breiden naar een KB-onderzoek om te bezien of hulpverlening in het kader van kinderbeschermingsmaatregelen, met name een ondertoezichtstelling, noodzakelijk is om de ontwikkeling van het kind veilig te stellen.

In 2016 en 2017 heeft de Raad voor de Kinderbescherming[508],[509] voor ongeveer 5.200 kinderen een advies G&O onderzoek uitgebracht. Dat G&O-onderzoek is in 23% van de gevallen ambtshalve door de RvdK uitgebreid tot een beschermingsonderzoek. Dit is een toename van 4% ten opzichte van 5 jaar eerder. Bij deze groep kinderen was sprake van het risico op een bedreigde ontwikkeling. In 2016 is voor 1020 van kinderen waar een G&O onderzoek is uitgebreid naar een beschermingsonderzoek een verzoek tot ondertoezichtstelling (OTS) bij de rechter ingediend; bij deze groep is sprake van een ernstig bedreigde

[508] Raad voor de Kinderbescherming. *Conflictscheidingen: ontwikkelingen en cijfers.* Jaarbericht Raad voor de Kinderbescherming Editie 2017.
[509] Raad voor de Kinderbescherming. *Instroomontwikkeling 2017,* Raad voor de Kinderbescherming 2018.

ontwikkeling

4.1.1 Vragen vooraf

Aan de hand van dit dossieronderzoek wordt, gelet op de onderzoeksvragen die in dit rapport centraal staan, ernaar gestreefd om gegevens te verzamelen en analyseren voor deze groep gezinnen na scheiding over:

1. De vraag of en op welke wijze ouders bij de scheiding afspraken over de verdeling van zorg- en opvoedingstaken en omgang hebben gemaakt;
2. Hoe het traject van de geschillen over de omgang/contact tot dan toe verlopen is en welke mogelijkheden om tot nakoming te komen tot dan toe benut zijn;
3. Wat de Raad voor de Kinderbescherming de rechter adviseert over omgang en welke factoren daarbij betrokken zijn en of de wens van de kinderen hierin een rol speelt;
4. Hoeveel G&O-zaken uitmonden in een KB-zaak, waarbij de Raad voor de Kinderbescherming nagaat of de ontwikkeling van het kind in die mate ernstig bedreigd is door de omgangs-/scheidingsproblematiek van de ouders dat een kinderbeschermingsmaatregel overwogen moet worden;
5. Kenmerken van vaders, moeders, kinderen en de situatie die mogelijk een indicator zijn van de mate waarin ouders zich wel of niet aan de afspraken rond zorg en omgang houden.

Bevindingen uit het dossieronderzoek kunnen bijdragen aan het beantwoorden van onderzoeksvraag 2: “Welke oorzaken en verklaringen kunnen in de (wetenschappelijke) literatuur worden onderscheiden voor het niet nakomen van de gemaakte afspraken over de omgang met de bij een scheiding betrokken (minderjarige) kinderen?” en 3: “Wat leren deze inzichten over het niet nakomen van afspraken rond de omgang met kinderen binnen de Nederlandse context? Dienen zich hierbij verschillen aan tussen bepaalde groepen in de samenleving?” uit dit onderzoek. Hierbij moet vooral gedacht worden aan informatie in beschrijvende zin, die meer inzicht kan geven in kenmerken van de groep ouders die afspraken na scheiding niet nakomen. Er kunnen behalve beschrijving als input voor deze onderzoeksvragen echter geen concluderende antwoorden worden gegeven, aangezien de hele groep die we includeren in het dossieronderzoek bestaat uit complexe scheidingen en we geen vergelijkingsgroep hebben.

4.2 Methode

4.2.1 Procedure

Eerste scan

Het plan was om een steekproef van 50 dossiers te analyseren. Bij het includeren van deze te onderzoeken dossiers is het, gelet op de onderzoeksvragen, van belang dat ouders zelf, of eventueel met behulp van hulpverlening, ooit tot afspraken zijn gekomen. De inschatting was dat dit slechts in een beperkt aantal gevallen zo zou zijn; in een groot deel van de gezinnen na scheiding waarmee de RvdK te maken krijgt zijn juist afspraken rond zorg en omgang een probleem. Daarom is met de RvdK afgesproken dat er een steekproef van 100 dossiers werd getrokken. Daarbij is rekening gehouden met de verhouding G&O-zaken en KB-onderzoeken uit 2016 (25% KB-zaken). Dit resulteerde in een steekproef van 30 beschermingsonderzoeken[510] en 70 G&O-zaken. Deze 100 dossiers zijn vervolgens gescand op afspraken omtrent de verdeling van zorg- en opvoedingstaken en omgang die gemaakt zijn door ouders zelf, eventueel met behulp van een mediator of hulpverlener. Regelingen opgelegd door een rechter zijn dus niet meegenomen, omdat dit geen afspraken tussen ouders zijn. In 44 van de 100 zaken hadden ouders (ooit) samen afspraken gemaakt. In de overige 56 zaken was er meestal geen contact-/omgangsregeling afgesproken, of heeft de rechter een (voorlopige) contact-/omgangsregeling vastgesteld. De genoemde 56 zaken vallen daarom buiten bereik van ons onderzoek, aangezien hier – volgens de informatie uit de dossiers – geen afspraken tussen ouders waren. Van de 44 zaken waarbij afspraken zijn gemaakt, blijkt lang niet altijd dat van een ouderschapsplan sprake is en kan niet altijd worden vastgesteld of de afspraken al dan niet onderdeel van een ouderschapsplan zijn. In slechts 19 zaken was er duidelijk sprake van een ouderschapsplan. In de overige 25 zaken was weliswaar sprake van afspraken, maar niet in de vorm van een ouderschapsplan, of het was niet duidelijk of wel of niet sprake was van een ouderschapsplan. Zo was er in 3 gevallen sprake van een omgangsregeling die was opgesteld met behulp van hulpverlening en in 2 gevallen met behulp van een mediator. Daarnaast was sprake van: vermelding van gemaakte afspraken die niet formeel waren vastgelegd, voorlopige omgangsregelingen (niet duidelijk door wie opgesteld), vermelding van 'omgangsregeling zonder ouderschapsplan'.

Gehanteerde methode

Voorafgaand aan het dossieronderzoek is een redelijk uitgebreid codeerschema gemaakt. Daarmee is beoogd, waar mogelijk, kwantitatieve of dichotome gegevens in te voeren (zoals hoeveelheid contact, duur sinds de scheiding, ouderschapsplan ja/nee; afspraken ja/nee; beschikking ja/nee). Ook was voldoende ruimte voor kwalitatieve gegevens in het codeerschema (zoals

[510] De beschermingsonderzoeken uit deze steekproef betroffen G&O onderzoeken met uitbreiding naar bescherming.

bijvoorbeeld een beschrijving van de vader-kind relatie). In totaal hebben twee juridisch en twee sociaalwetenschappelijk onderzoekers zich gebogen over de dossiers. Steeds waren daarbij minimaal twee onderzoekers aanwezig bij de RvdK, voor onderlinge afstemming en nauwkeurigheid van het coderen. De eerste dag waren alle vier de onderzoekers aanwezig, waarbij zij begonnen zijn om elk afzonderlijk een aantal dezelfde dossiers te bekijken, en een scan te maken van een deel van de overige dossiers.

Tijdens het scannen en coderen van de informatie uit de eindrapporten van de dossiers werd duidelijk dat niet consequent dezelfde informatie gescoord kon worden bij elke dossier. Het was bijvoorbeeld – zoals hierboven al staat beschreven – lang niet altijd te achterhalen of er tussen de ouders afspraken waren gemaakt, welke afspraken precies en/of hoe deze afspraken vastgelegd waren. Voor het Raadsonderzoek is dit ook niet altijd relevant, vooral wanneer tussen het onderzoek en de scheiding veel tijd is verlopen. Bij de besluitvorming door de RvdK zijn de afspraken die eerder, vaak geruime tijd geleden, zijn gemaakt namelijk minder van belang, dan de huidige omstandigheden die invloed hebben op contact/omgang en welzijn van het kind. Het type informatie bleek dus te verschillen tussen dossiers; van informatie die niet in de dossiers stond is niet zeker of deze er niet was of niet relevant werd geacht. Daarnaast zijn andere indicatoren ook niet systematisch te achterhalen uit de dossiers, zoals de opleiding van ouders, geloof, partnergeschiedenis van ouders, de ouderlijke relatie voor de scheiding. Soms zijn deze genoteerd, soms niet, en de mate van detaillering verschilt. Het zou kunnen dat de RvdK zich per zaak richt op informatie die in die concrete zaak belangrijk is of relevant lijkt voor het welzijn van het kind in kwestie. Op basis daarvan adviseert de RvdK over wat de best mogelijke regeling is op dat moment.

Het werd dus vroeg duidelijk dat er bij het kwantitatief noteren van indicatoren veel missende waarden zouden zijn ontstaan. Dat er bijvoorbeeld geen informatie is over een nieuwe partner bij vader of moeder, betekent niet dat deze er niet is. Wij kunnen niet achterhalen waarom bepaalde informatie wel of niet in het onderzoeksverslag van de RvdK is opgenomen. Daarom is besloten om een meer kwalitatieve methode te hanteren dan aanvankelijk beoogd, waarbij de resultaten meer beschrijvend zijn dan cijfermatig. De veel grotere tijdsinvestering die dit heeft gekost, heeft ertoe geleid dat we niet het oorspronkelijk beoogde aantal van 50, maar slechts 32 dossiers konden meenemen in het onderzoek (19 waarin sprake was van een ouderschapsplan en 13 waarbij sprake was van afspraken, maar niet in de vorm van een ouderschapsplan).

Vier onderzoekers hebben uiteindelijk 32 dossiers gecodeerd. Hierbij zijn in ieder geval de zaken meegenomen waarbij een ouderschapsplan ondertekend was. De

vier onderzoekers zijn opgesplitst in tweetallen, waarbij één duo zich op de juridische achtergrond van de zaak heeft gericht en het tweede duo op de sociaalwetenschappelijke achtergrond. Het eerste tweetal heeft informatie over zaakkenmerken, juridische procedures, afspraken, toepassing van dwangmiddelen, voorgeschiedenis bij de RvdK en gevraagde voorzieningen en door de rechters genomen beschikkingen genoteerd. Het tweede duo heeft informatie over kindkenmerken, ouderkenmerken, ouder-kind contact, ouderlijke relatie, gezinssituatie en hulpverlening genoteerd. Elke dossier is dus doorgenomen door twee onderzoekers.

4.2.2 Steekproef

Tabel 3.1 bevat een samenvatting en cijfermatig overzicht van het scannen van de dossiers. De linkerkolom laat zien dat er aanvankelijk een steekproef van 100 dossiers is getrokken, de middelste kolom laat zien bij hoeveel daarvan sprake was van afspraken tussen ouders over de omgang; de laatste kolom laat de 32 zaken zien die uiteindelijk zijn geanalyseerd. Ook laat de tabel de verhouding G&O en KB zaken[511] zien. De 32 geanalyseerde dossiers bestaan uit 20 G&O-zaken en 12 KB-zaken [512] Bij 40% van de getrokken G&O-zaken blijkt uit het kinddossier (zie uitleg hieronder) dat daarvoor of daarna door de RvdK een beschermingsonderzoek is gestart. Dit is meer dan het verwachte aantal, dat mede gebaseerd was op recente Raadsrapportages, die hiervoor in de inleiding zijn genoemd.

Tabel 4.1. *Overzicht procedure scannen Raadsdossiers*

	Aanvankelijke steekproef	Zaken waarin sprake was van afspraken	Zaken die zijn geanalyseerd
Totaal aantal kindzaken	100 kindzaken	44 kindzaken	32 kindzaken
Gezag- en Omgang zaken	70 kindzaken	32 kindzaken	20 kindzaken
KB onderzoeken[513]	30 kindzaken	12 kindzaken	12 kindzaken

[511] De beschermingsonderzoeken uit deze steekproef betroffen G&O onderzoeken met uitbreiding naar bescherming.
[512] Idem als boven: G&O onderzoek met uitbreiding naar bescherming.
[513] Ambsthalve vanuit G&O.

Over de kinddossiers

De onderzochte dossiers zijn onderdeel van een overkoepelend kinddossier.[514] Deze kinddossiers bevatten vaak meerdere dossiers met betrekking tot een kind. Slechts zeven (22%) kinderen van de geanalyseerde dossiers hadden geen andere dossiers van andere Raadsonderzoeken in hun kinddossier dan het in deze steekproef getrokken dossier. Indien een gezin uit meerdere kinderen bestaat, wordt door de RvdK voor ieder kind een individueel dossier (en kinddossier) aangemaakt. Vooraf is afgesproken dat we informatie van broertjes en zusjes (uit andere dossiers) niet meenemen in de analyses.

Tijdens het scannen van de kinddossiers werd duidelijk dat sommige informatie niet te vinden is in het in de steekproef getrokken dossier, omdat diverse onderzoeken parallel kunnen lopen en vaak betrekking hebben op dezelfde onderzoeksvraag.[515] Het komt bijvoorbeeld geregeld voor dat de Raad voor de Kinderbescherming is ingeschakeld in een G&O-zaak, maar op inhoudelijke gronden besluit om een KB-onderzoek te starten. In dat geval bevat het kinddossier zowel een dossier dat betrekking heeft op G&O-onderzoek als een dossier met betrekking tot het beschermingsonderzoek. De onderzoekers hebben zoveel mogelijk geprobeerd om ontbrekende informatie in andere Raadsonderzoeksdossiers uit het kinddossier te vinden.

4.2.3 Analyses

Na het coderen van de in totaal 32 dossiers zijn het juridisch en het sociaalwetenschappelijk deel samengevoegd. De resultaten zijn op twee manieren opgeschreven:

- **Beschrijvingen**: De informatie uit de dossiers is beschreven op basis van beschikbare informatie. Bijvoorbeeld: Hoeveel ouders hebben een ouderschapsplan gemaakt? Hoeveel kinderen hebben broers of zussen? Hoeveel nieuwe partners zijn in het spel? Wat is de leeftijd van de kinderen? Wat is de juridische voorgeschiedenis? Wij vermelden indien mogelijk en relevant cijfermatige gegevens zoals aantallen, percentages en gemiddelden;
- **Groepen**: waar mogelijk is de informatie in groepen ingevoerd bij het coderen, zoals bij geslacht, wel of geen ouderschapsplan en soort zaak (G&O of KBzaak). In andere gevallen zijn de dossiers op basis van nadere bestudering onderverdeeld in groepen: dossiers waarbij de vaders omgang

[514] NB: in Raadstermen gaat het om kindzaken of onderzoeken binnen een kinddossier. Het kinddossier bevat alle onderzoeken betreffende het bewuste kind.

[515] In feite wordt een dossier vaak gesloten als er bijvoorbeeld sprake van uitstel is. Vervolgens wordt een nieuw dossier gemaakt als de zaak wordt voortgezet. Het leek vaak random waar de benodigde informatie is opgeslagen.

hebben, dossiers waarbij vaders geen omgang meer hebben met het kind, dossiers waarbij ouders co-ouderschap hebben, dossiers waarbij er omgang met moeder is, en dossiers waarbij er geen omgang meer met moeder is. Daarnaast zijn de Excel bestanden omgezet in SPSS bestanden en zijn indien mogelijk groepen gemaakt van bijvoorbeeld welbevinden van het kind en aard van de relatie van ouders voorafgaand aan de scheiding. Van gemaakte groepen zijn frequenties en percentages bekeken;

- **Verschillen**: voor alle groepen is nagegaan of zij verschillen in bepaalde kenmerken. In de meeste gevallen zijn daartoe kruistabellen in SPSS gemaakt en staafdiagrammen; waarbij de categorieën van de ene groep konden worden vergeleken met die van een andere groep. Bijvoorbeeld: verschillen de 'contact'- groepen naar gelang de manier waarop het ouderlijk gezag is verkregen? Verschillen zij in het soort onenigheden tussen ouders? Verschillen zij qua welbevinden van kinderen? De analyses geven een indruk, maar statistische maten zijn hier in de meeste gevallen niet bruikbaar, aangezien de aantallen per groep veelal erg klein zijn.

4.2.4 Leeswijzer

De informatie uit de analyses van de dossiers is geordend in een onderzoeksverslag. Ten eerste wordt beschreven wat de gezinskenmerken zijn. De beschrijving van deze gezinskenmerken is voornamelijk gebaseerd op informatie van de RvdK, die verkregen is vanuit eigen kennis van Raadsonderzoekers en/of hun gesprekken met huisartsen, hulpverleners, scholen etc. Daarna wordt de omgang ten tijde van het Raadsonderzoek uiteengezet – d.w.z.: hoeveel contact was er op moment van onderzoek tussen kind en moeder en vader. Ook de mening en perceptie van vaders, moeders en kinderen met betrekking tot deze omgang, voor zover die uit het dossier naar voren komt, wordt beschreven. Vervolgens worden er verschillende groepen onderscheiden op basis van omgang ten tijde van het Raadsonderzoek: gezinnen waarin er geen/nauwelijks omgang met vader of (beperkte) omgang met vader is (n = 24); gezinnen waarin geen omgang met moeder is (n = 5); gezinnen waarin min of meer een co-ouderschapsregeling geldt en de kinderen beide ouders ongeveer evenveel zien (n = 3). Per groep volgen beschrijvingen over het kind, de moeder, de vader, eventuele nieuwe partners en het netwerk. Veel van de beschreven informatie is subjectief, aangezien mede gebruik is gemaakt van bevraging door Raadsonderzoekers van ouders en kinderen en de dossiers voor een deel bestaan uit informatie die van deze ouders en kinderen zelf afkomstig is.

Daarna is de beschrijving van de resultaten toegespitst op de afspraken na scheiding en hoe deze zijn vastgelegd. Van belang is om na te gaan wie zich niet

aan de afspraken houdt of heeft gehouden. Daarbij moeten we ons vaak baseren op subjectieve informatie van ouders die in de Raadsrapporten is weergegeven. Vervolgens zijn ook de juridische procedures en gebruikte instrumenten om tot nakoming te komen beschreven. Tot slot wordt ingegaan op de betrokken hulpverlening. Daarbij wordt vermeld of sprake was van enige vorm van hulp voor het kind of voor een van de ouders, welke hulp dit was en wanneer deze plaatsvond.

4.3 Resultaten

4.3.1 Kenmerken gezin

Kinderen

Er zijn 15 jongens- en 17 meisjeszaken geanalyseerd. De kinderen hebben een leeftijd variërend van enkele maanden tot 17 jaar; zij zijn geboren tussen 2000 en 2017 en de gemiddelde leeftijd was ongeveer 8.7 jaar (SD = 4,0).[516] De meeste kinderen zijn tussen de 7 en 10 jaar. Drie kinderen zijn elders in Europa geboren, de andere kinderen in Nederland. De verspreiding van zaken over Nederland bevat geen opvallende punten.

Met iets minder dan de helft van de kinderen gaat het (naar omstandigheden) goed volgens de RvdK. Wel zijn in vrijwel alle gevallen zorgen over de rol van de ouders, bijvoorbeeld dat zij hun kinderen niet kunnen beschermen tegen 'volwassen problematiek' en geen oog hebben voor de mogelijke negatieve gevolgen van hun onderlinge problemen voor de kinderen. Op basis van de gecodeerde informatie uit de dossiers kan worden aangegeven dat het met 13 kinderen goed gaat (40.6%), met 8 kinderen middelmatig of niet helemaal duidelijk (25%) en met 11 kinderen slecht (34.4%). De categorie 'goed' spreekt voor zich: hier waren geen zorgen, en werd vaak expliciet vermeld dat het goed ging met het betreffende kind. Van kinderen uit de midden categorie werd bijvoorbeeld aangegeven: "Gaat goed, maar wel af en toe last van driftbuien en slaapproblemen", of: "Na incident wel wat problemen". Kinderen voor wie was aangegeven dat het slecht ging, hadden bijvoorbeeld "ADD, weinig zelfvertrouwen en problemen met de scheiding", of "PDD-NOS en seksueel misbruikt". Met meisjes ging het iets vaker goed dan met jongens (47% versus 31%) en met jongens ging het iets vaker slecht dan met meisjes (40% versus 29%). De problematiek van kinderen die het vaakst wordt genoemd zijn loyaliteitsproblemen; dit wordt besproken in 6 dossiers. Hoewel uit verdere

[516] Vanwege anonimiteit zijn alleen jaartallen gerapporteerd, zonder exacte data. Leeftijden zijn uitgerekend door geboortejaren af te trekken van het jaar van het Raadsrapport.

analyses blijkt dat het merendeel van de ouders wederzijdse zorgen uit over de 'zeer negatieve invloed' die de thuissituatie van de andere ouder op het kind zou hebben, zijn er dus in bijna de helft van de gevallen geen ernstige zorgen door de RvdK genoteerd. De RvdK baseert zich hierbij op gesprekken met peuterspeelzaal, school, therapeuten, huisartsen, en/of eigen observaties en gesprekken met de kinderen. Ook voor deze gesprekken geldt dat deze niet altijd vermeld zijn in de dossiers, maar dat zij wel in alle gevallen gevoerd zijn (voor zover van toepassing). Voor wat betreft de kinderen waarmee het slecht gaat, is overigens in een deel van de gevallen sprake van problematiek die niet aantoonbaar gerelateerd is aan de scheiding, zoals ADHD, handicap, autisme, PDD-NOS. Wel kunnen deze problemen mogelijk verergeren als gevolg van de scheiding.

Het welbevinden van kinderen leek niet te verschillen tussen gezinnen waarbij sprake was van eenhoofdig of gezamenlijk gezag. Ook waren hierbij geen verschillen tussen voorheen getrouwde of samenwonende ouders. Overigens was het niet goed mogelijk om voorheen samenwonenden en zogenaamde 'informele' of 'affectieve' relaties te onderscheiden; dit kan op hetzelfde duiden, maar was niet te achterhalen.

Tenslotte geldt dat het wel of niet gemaakt hebben van een ouderschapsplan niet uitmaakte in termen van het welbevinden van het kind.

Broers en/of zussen (Brussen)

Bij brussen wordt onderscheid gemaakt tussen biologische brussen (kinderen met dezelfde ouders), halfbrussen (kinderen met dezelfde vader of moeder) en stiefbrussen (kinderen van de nieuwe partner van vader of moeder). De ouders in de dossiers hadden gemiddeld 2 kinderen samen (SD = 0.8, range = 1 tot 4). In acht zaken (25%) hadden de kinderen geen biologische broer of zus. Tien kinderen hadden één of meer halfbrussen en acht kinderen hebben (daarnaast) stiefbrussen. Niet al deze kinderen wonen bij elkaar. Alle dossiers bij elkaar opgeteld was er sprake van 69 brussen (biologisch/half/stief), waarvan 50 bij het kind wonen. Kinderen woonden gemiddeld met 1.6 andere kinderen in huis (SD = 1.2, range = 0 tot 5), soms was dit verspreid over twee huizen.

> **Voorbeeld**: kind en zus wonen zowel bij vader en moeder. Moeder heeft nog een kind met haar nieuwe partner die bij haar woont. Kind heeft dan 2 brussen waar hij mee woont bij moeder, en 1 brus waarmee hij woont bij zijn vader.

Ouderlijke relatie

Van veel ouders is niet duidelijk uit de informatie in de dossiers te halen wanneer

de onderlinge relatie precies begonnen is. Veertien ouderstellen zijn getrouwd geweest. Zij waren gemiddeld 9.1 jaar getrouwd (SD = 4.7, range 3-16 jaar). Bij 7 ouders was sprake van een samenwoonrelatie en 10 relaties werden omschreven als: 'informele relatie' of 'affectieve relatie'. Hierbij was niet altijd duidelijk of daarbij wel of niet was samengewoond. Eén ouderpaar heeft een vriendschappelijke relatie gehad, waarbij twee kinderen zijn geboren. De meeste kinderbeschermingszaken waren afkomstig uit de groep ouders die een 'informele' relatie hadden, terwijl in deze groep wel vaker sprake was van gezamenlijk gezag en van afspraken of een ouderschapsplan. Voorheen samenwonende ouders hadden minder vaak een ouderschapsplan gemaakt dan voorheen getrouwde ouders en ouders met een 'informele' relatie.

Gezag
De meerderheid van de ouders (27 van de 32; dit is 84%) had gezamenlijk gezag ten tijde van het onderzoek. Slechts vijf ouders hadden eenhoofdig gezag, in alle gevallen was dit de moeder en hadden de ouders een samenwoonrelatie (43% eenhoofdig gezag) of informele relatie (30% eenhoofdig gezag) gehad, waarbij één relatie was verbroken voor de geboorte van het kind. Gescheiden ouders waarbij sprake was van eenhoofdig gezag betroffen vaker zaken met een kinderbeschermingsmaatregel vergeleken met ouders met gezamenlijk gezag. Drie andere moeders hebben een periode na de scheiding eenhoofdig gezag gehad (maximaal 3 jaar), maar dit werd later gezamenlijk gezag. Er waren 4 zaken waarbij sprake was van gezamenlijk gezag, maar moeder eenhoofdig gezag wilde. Dit kwam omgekeerd niet voor. Wel waren er 3 vaders waarbij moeder eenhoofdig gezag had en die om gezamenlijk gezag verzochten. Dit betrof in 2 gevallen een voormalige informele en in 1 een samenwoonrelatie tussen de ouders. In hoeverre vaders die een informele relatie met de moeder hadden al in een eerder stadium om gezamenlijk gezag verzocht hadden, was niet duidelijk.

De meeste kinderen hebben hun hoofdverblijfplaats bij de moeder. Slechts in vijf zaken (16%) hadden de kinderen hun hoofdverblijfplaats bij de vader.

Achtergrond ouders
Het is lastig te bepalen wat de sociaaleconomische achtergrond of land van herkomst van ouders is, omdat niet altijd is vermeld of zij werk hebben, wat hun etnische achtergrond is en wat hun opleidingsniveau is. Er is wel een aantal ouders met een niet-Nederlandse achtergrond (Marokkaans, Koerdisch, Pools en Russisch), maar dit is minder dan 10%.

Problemen ouders
Bij de meerderheid van de ouders zijn verschillende problemen geconstateerd:

werkloosheid, veel spanning, arbeidsongeschiktheid, gezondheidsproblemen, persoonlijkheidsstoornissen, onvoldoende beheersing van de Nederlandse taal, agressiviteit, geen eigen huis, depressies, burn-out, geldproblemen, verslavingsproblematiek, traumatische ervaringen, angstproblematiek en een negatief zelfbeeld. Dit betreft in het Raadsonderzoek geconstateerde problemen. Om een betere indruk te krijgen zijn de problemen van ouders in 4 groepen ingedeeld: geen, weinig, veel of erg veel problemen. Niet in alle gevallen was de indeling duidelijk, soms stond bijvoorbeeld bij vader alleen vermeld: "Heeft werk" en bij moeder bijvoorbeeld: "Moeder is lieve moeder volgens peuterspeelzaal". In dergelijke gevallen is uitgegaan van geen problemen, omdat deze anders waarschijnlijk vermeld waren.

Bij vaders met veel problemen was sprake van meerdere problemen die per persoon in een andere combinatie voorkwam, bijvoorbeeld sprake van "PTSS door een opeenstapeling van negatieve levenservaringen. Weinig sensitief voor behoeften van zijn kinderen. Geen betaald werk." of: "Alcoholist, lichamelijk beperkt, depressieve klachten en burn-out". Bij moeders met veel problemen was bijvoorbeeld sprake van "Stress, hoge bloeddruk, opleiding niet afgemaakt, geen werk en spreekt geen Nederlands" of: "Angst en paniekstoornis, borderline stoornis, in vrouwenopvang gezeten, onder bewindvoering". De verdeling van ouders over probleemgroepen was ongeveer gelijk: bij vaders had 64% geen of weinig problemen en bij moeders was dit 62%. Er was een licht verband tussen problemen van vaders en moeders, maar niet tussen problemen van ouders en het welbevinden van het kind. Wat verder opvalt, is dat bij moeders vaker dan bij vaders problematiek wordt genoemd die gerelateerd wordt aan de scheiding, waarbij onder meer vermeld worden: woede, niet verwerkte scheiding, trauma, trauma door incident, angst door niet verwerkte emoties, stress door de scheiding. Dit verschil is groot: bij vaders wordt vier maal problematiek vermeld die expliciet gelinkt wordt aan de scheiding en bij moeder dertien maal.
Er was geen verband tussen de mate van problemen van ouders en het soort zaak (G&O of KB).[517] Wat opviel, was dat er minder ouderschapsplannen waren opgesteld in gezinnen waarbij de vader veel of erg veel problemen had, maar juist meer wanneer moeder veel of erg veel problemen had. Verder was er duidelijk vaker sprake van eenhoofdig gezag van de moeder bij vaders met veel of erg veel problemen en hadden deze moeders zelf vaker geen of weinig problemen.

Daarnaast rapporteert een aanzienlijk deel van de ouders problemen bij de andere ouder. In lijn daarmee wordt dikwijls door de Raadsonderzoeker geconcludeerd dat ouders problemen buiten zichzelf zoeken (externe attributie) en/of weinig

[517] Idem als boven: G&O onderzoek met uitbreiding naar bescherming.

vertrouwen in de hulpverlening hebben. Dit zijn kenmerken van ouders die het maken en nakomen van afspraken na de scheiding niet bevorderen. Er lijkt bij deze ouders vaak sprake te zijn van een cumulatie van diverse problemen.

Ondersteuning ouders

Een groot aantal ouders heeft mediation gehad of heeft hulp gehad op andere gebieden (zoals verslavingshulp, hulp bij opvoeding, hulp bij financiën). Een aantal ouders geeft aan geen vertrouwen te hebben in de hulpverlening, omdat hulpverleners 'partijdig zijn', of omdat ouders 'niet serieus worden genomen'. Dit betrof dan in alle gevallen ondersteuning of hulpverlening rond de relatie- of scheidingsproblematiek. Hierbij was altijd duidelijk één ouder minder tevreden dan de andere, en dit hing duidelijk samen met de 'uitkomst' van de behandeling, vooral met de (gewenste) omgang met het kind. Soms was hulpverlening vanuit één kant gestaakt. Dit kan tot frustratie leiden van de andere ouder. Ook als ouders niet goed genoeg meewerkten kan dit tot meer conflicten leiden en wantrouwen jegens de hulpverlening. Uit de verhalen van zowel vaders als moeders aan de Raadsonderzoeker komt duidelijk naar voren dat zij veelal al een heel traject achter de rug hebben, waarbij zij zich het jargon eigen gemaakt hebben en weten wat sociaalwenselijke antwoorden zijn. Vrijwel alle ouders geven aan dat zij het belangrijk vinden dat de andere ouder omgang heeft met het kind. Dit maakt het lastig te weten wat feiten zijn en wat beleving of mening.

Relatie voor het uiteen gaan

Het is niet altijd duidelijk hoe goed de relatie tussen ouders was voor de scheiding. Het lijkt er niet op dat de Raadsonderzoekers hier standaard onderzoek naar doen. Soms lijken ouders uit zichzelf informatie te hebben gegeven over hun relatie voor de scheiding. Dit zijn dan vaak over en weer beschuldigingen van bijvoorbeeld dreiging, dominantie, geen aandacht voor kinderen, vreemdgaan. Zelden zeggen ouders dat ze een fijne relatie hadden. Het lijkt erop dat bepaalde zaken bij terugblikken negatief worden ingekleurd en negatiever worden geïnterpreteerd. In veel gevallen – bij zowel vaders en moeders – lijkt het er daarbij op dat al het mogelijke wordt ingezet (inclusief relatie-verleden) om de andere ouder in een kwaad daglicht te stellen en zichzelf in een zo positief mogelijk daglicht. Dit is vrijwel consistent het geval en valt onder meer op te maken uit een vergelijking van de subjectief gerapporteerde informatie door ouders met meer objectieve rapportage over de ouders vanuit onderzoek. Op grond van de informatie uit de dossiers lijken problemen van voor de scheiding nog steeds een grote rol te spelen in de strijd rond gezag en verdeling van zorg- en opvoedingstaken en omgang. Tegelijk speelt deze strijd een rol in de informatie die ouders geven in de gesprekken met de RvdK. Vaak hebben ouders een verschillende mening over de relatie. Zo zegt een moeder dat er altijd erg veel ruzie was, terwijl vader aangeeft dat ze een goed huwelijk hadden. Ook over de reden van de scheiding zijn ze het

niet altijd eens. Kortom: de overeenstemming tussen de (subjectieve) informatie van de ouders is zeer laag te noemen.

> **Voorbeeld**: bij een ouderstel zegt moeder dat ze wilde scheiden door het drank- en drugsgebruik van vader, terwijl vader stelt dat moeder wilde scheiden om fraude te kunnen plegen.

4.3.2 Gezag, contact en omgang

In Tabel 4.2 is schematisch weergeven in hoeverre kinderen contact hebben met hun ouders ten tijde van het betreffende Raadsonderzoek en wie het ouderlijk gezag heeft. Bijna de helft van de kinderen heeft geen of nauwelijks contact met één van beide ouders. Ongeveer twee-derde daarvan heeft geen contact met vader. Hieronder zal navolgend per groep (geen/beperkte omgang vader, geen/beperkte omgang moeder, 50/50) worden besproken wat redenen zijn voor het contact, zoals het ten tijde van het Raadsonderzoek geregeld is. Hierbij wordt het perspectief van kinderen, ouders en de invloed van het netwerk meegenomen.

Tabel 4.2. *Overzicht omgang ten tijde van het Raadsonderzoek*

Ouder-kind contact	**Aantal kinderen (*N* = 32)**	**Gezag**
Geen/nauwelijks contact/omgang vader	11 kinderen	9 gezamenlijk gezag 2 alleen moeder
Geen/nauwelijks contact/omgang moeder	4 kinderen	4 gezamenlijk gezag
Heeft (beperkte) contact/omgang met vader	13 kinderen, waaronder 3 BOR	10 gezamenlijk gezag 3 alleen moeder (BOR)[1]
Heeft (beperkte) contact/omgang met moeder	1 kind	gezamenlijk gezag
Co-ouderschap/ Ziet ouders ongeveer 50/50	3 kinderen	3 gezamenlijk gezag

Noot. [1] BOR = Begeleide OmgangsRegeling

Geen/nauwelijks contact/omgang met vader of (beperkte) contact/omgang met vader (24 kinderen)

Informatie van de kinderen

Twee kinderen van 3 en 5 en zijn volgens het Raadsrapport (inmiddels) vervreemd van vader, omdat zij hem al langere tijd niet meer zien. Vier andere kinderen zijn te jong om iets over het contact te zeggen. Wel is te zien dat twee van hen goed reageren op vader (contact loopt ontspannen en één kind noemt 'beide ouders lief' tegen de Raadsonderzoeker). Interessant genoeg zegt moeder bij één van deze gevallen dat het kind (jongen, 3 jaar) niet naar vader wil, terwijl de Raadsonderzoeker vaststelt dat hij goed contact lijkt te hebben met beide ouders. Van drie kinderen is niet bekend wat zij vinden over het contact met vader, omdat hen hierover niks gevraagd is of deze informatie niet in het kinddossier te vinden is.

Ongeveer de helft van de overige dertien kinderen geeft aan vader vaker te willen zien dan ze nu doen (voorbeeld, meisje 11 wil vader vaker zien en leuke dingen alleen met hem doen), of geeft expliciet aan bij de Raadsonderzoeker dat ze beide ouders willen (blijven) zien (voorbeeld, jongen 11 wil liever bij moeder dan vader zijn vanwege de sfeer, maar wel graag contact met beide ouders). Soms is dit wel onder voorwaarden, zo zou één meisje (8 jaar) haar vader wel willen zien, maar met iemand erbij omdat ze wat angstig is.

De andere helft van de kinderen zegt niet meer naar vader te willen of hem minder te willen zien. De kinderen die aangeven hun vader niet meer te willen zien zeggen dit bijvoorbeeld omdat ze nu 'rust hebben' (twee meisjes van 10 en 14), uit angst voor vader (meisje, 10 jaar), of omdat vader geen respect heeft voor moeder (jongen, 11 jaar). Twee kinderen willen minder contact met vader omdat hij veel problemen heeft (jongen, 10 jaar) of de reden is de RvdK niet duidelijk (meisje, 7 jaar). Verder is er een kind dat niet alleen (zonder haar zusjes) naar papa wil, omdat ze geen voorkeurspositie in wil nemen (tegenover haar zusjes).

> **Voorbeeld:** een meisje geeft aan 'nooit een band met vader gehad te hebben; dat hij hen sloeg en nu alleen contact wil om moeder te pesten'.

Op basis van de informatie uit de dossiers vallen geen verschillen op met betrekking tot de leeftijd van kinderen en de omgang met moeder en/of vader. Dit is echter ook lastig te onderscheiden, aangezien ten eerste de kinderen uit deze steekproef voor het grootste deel tussen de 7 en 10 jaar waren, en ten tweede jongere kinderen niet zijn bevraagd over het contact.

Informatie van de moeders

Er zijn 11 moeders die niet (meer) willen dat de kinderen naar vader gaan. Van deze moeders geven er 8 aan dat hun ex-partner verbaal en/of fysiek geweld heeft gebruikt tegen henzelf of de kinderen. Een moeder zegt dat de kinderen niet naar

vader toe willen uit angst (wegens vermeende mishandelingen), en ze hen niet wil dwingen. Andere beschuldigingen die moeders over vaders uiten hebben te maken met verslaving, manipulatief gedrag, narcistische persoonlijkheidskenmerken en/of moeder heeft geen vertrouwen in vader als opvoeder. Zo geeft één moeder aan dat ze vader niet vertrouwt in het vaderschap, en dat kinderen overstuur zijn als ze van hem terugkomen. Een andere moeder geeft aan dat het kind getraumatiseerd is vanwege veelvuldig vader-kind contact direct na de scheiding waarbij vader veel gedronken had.

Informatie van de vaders

Vaders beschuldigen moeders er in de meeste gevallen van dat zij het contact belemmeren en dat zij kinderen manipuleren. Zo zegt één vader dat moeder schuldig is aan indoctrinatie en dat de reden voor conflicten is dat hij de alimentatie voor de kinderen wilde aanpassen. Ze vraagt wel om alimentatie, terwijl ze het contact heeft verbroken, aldus vader. Een andere vader geeft aan dat de kinderen angst ervaren door moeder (deze angst is echter door de RvdK vastgesteld en vanwege de leeftijd van het kind is het lastig te bepalen hoeveel daarvan misschien door moeder veroorzaakt wordt). Hieruit ontstaat de indruk dat moeders soms vaders 'straffen' door het onthouden van contact/omgang. Daarbij moet wel bedacht worden dat het het hier geen objectief vastgestelde informatie betreft, maar een indruk van de andere ouder. Ongeveer de helft van de vaders uit zorgen over de thuissituatie bij moeder. Voorbeelden van zorgen zijn: spanningen bij moeder thuis, weinig (financiële) draagkracht van moeder, slechte hygiëne in huis, het versterken van kinderlijk gedrag, verwaarlozing, drugsgebruik en fysieke mishandeling. Een aantal vaders noemt moeder argwanend en heeft het idee dat ze in haar ogen niks goed kunnen doen. Drie vaders stellen wel dat moeder een goede opvoeder/moeder is.

Informatie over nieuwe partners

Bij driekwart van de kinderen heeft minstens één van de ouders een nieuwe partner. Dit speelt een belemmerende rol bij het contact/omgang tussen vader, moeder en kind; dit is in 10 gevallen expliciet vermeld. Zowel kinderen als andere ouders hebben soms moeite met nieuwe partners. De band tussen nieuwe partners en de ex-partners is vaak niet goed, variërend van jaloezie en wantrouwen tot aangifte van bedreiging. Bij vier ouders lijkt de komst van de nieuwe partner zelfs de directe aanleiding te zijn geweest van de problemen. Een Raadsonderzoeker zegt hierover in een zaak: 'Voor moeder lijkt de strijd vooral te gaan over de nieuwe partner van vader die ze niet vertrouwt als verzorger van het kind'.

Niet altijd is in het Raadsonderzoek de mening van kinderen over de nieuwe partners gevraagd. Bij de kinderen waaraan het wel gevraagd is zijn wisselende

signalen te zien. Soms wordt ervan melding gemaakt dat een kind een prima band heeft met de nieuwe partner, anderen zijn nog zoekende in de nieuwe situatie (bijvoorbeeld jongen, 10 jaar: vader ruimt alleen op als zijn vriendin komt, dit vindt hij niet leuk). In erg veel gevallen waarbij sprake is van een nieuwe partner wordt echter niet expliciet vermeld hoe de kinderen hiermee omgaan; het wordt eerder beschreven in relatie tot de ouderlijke problemen. Ook zijn er drie situaties waarbij de komst van een nieuwe partner voor meer stabiliteit lijkt te hebben gezorgd. Soms kunnen kinderen het lastig vinden om hun gevoel te uiten, zo durft een meisje (6 jaar) niet tegen vader te zeggen dat ze de nieuwe partner van moeder lief vindt. Een ander meisje (10 jaar) zegt dat als ze weer naar vader moet, haar moeder en stiefvader weer verdrietig worden. Loyaliteitsproblemen komen dus regelmatig naar voren met betrekking tot nieuwe partners. Volgens een andere Raadsonderzoeker: 'Stiefmoeder krijgt door kinderen de schuld, zodat zij niet hoeven te kiezen tussen ouders'. De regeling in die zaak verliep prima tot beide ouders een nieuwe partner kregen. Ook wordt drie maal beschreven dat beide ouders een nieuwe partner hebben, waarbij kinderen het met de ene wel en met de andere minder goed kunnen vinden.

Informatie over het netwerk

Het netwerk lijkt regelmatig onderdeel van de strijd. Het is dan niet altijd zo dat familieleden achter elkaar blijven staan. Zo heeft één moeder ruzie met haar eigen vader en broer, die dan wel weer goed contact hebben met haar ex-partner. Bij zes gevallen staat expliciet in het rapport genoemd dat moeder een slechte relatie heeft met opa en/of oma van vaderszijde. Eén vader vermoedt dat dit de reden is dat moeder de omgang belemmert. Ook twee vaders geven aan geen goede relatie met de familie van moeder te hebben. Volgens één vader speelde oma van moederszijde een rol in hun problematiek door haar constante kritiek. In één geval werd zelfs het halve dorp betrokken in de strijd en zo in tweeën gedeeld. De indruk is dat het netwerk door ouders betrokken wordt in de strijd en dat ze daarna juist een belemmering kunnen vormen bij verdere omgang. Het omgekeerde gebeurt ook: iemand uit het netwerk die een verbinding kan vormen tussen de twee strijdende ouders. Zo wordt in één rapport gesproken van een persoon uit het netwerk (tante van moederszijde) die beide ouders aanspreekt op hun verantwoordelijkheid en dus een verzoenende functie kan hebben. In een ander rapport wordt beschreven hoe een broer van vader bemiddelt in het vader-kind contact.

Informatie vanuit het Raadsonderzoek

Het is zeer lastig om vast te stellen in hoeverre beschuldigingen op 'waarheid' berusten. Soms zijn er concrete veroordelingen bij vader geweest, voor bijvoorbeeld huiselijk geweld (in twee gevallen). Soms is het ook duidelijk dat

vader te kampen heeft gehad met depressies of verslavingsproblemen (in vier gevallen). Daarnaast wordt in de rapportage van de RvdK een maal melding gemaakt van mogelijke persoonlijkheidsproblematiek bij vader. Maar in hoeverre deze door de RvdK vastgestelde problemen nog invloed hebben op zijn manier van opvoeden is niet altijd duidelijk. Wanneer de RvdK zorgen uit over de opvoedsituatie bij vader, dus wanneer beschuldigingen wellicht deels terecht lijken te zijn, wordt meestal tegelijk ook aangegeven dat moeder het belang van contact met vader moet inzien en ook haar eigen aandeel in de scheidingsproblematiek moet erkennen.

Daarnaast lijkt er in 7 gevallen sprake van het min of meer bewust blokkeren /dwarsbomen door moeder van het contact tussen vader en kind. Hiervan is sprake wanneer vader omgang zou moeten/mogen hebben en moeder dit tegenhoudt. Wel is ook in deze gevallen vrijwel nooit helder waar het probleem begonnen is en is zeker ook sprake van – soms ernstige – wederzijdse beschuldigingen door beide ouders. In al deze gevallen is een OTS uitgesproken en lijkt het streven nog wel te zijn dat er contactherstel met vader is. In 2 van deze situaties willen de kinderen vader niet (meer) zien; in 1 geval gaat het om een meisje van 5 dat vader al 3 jaar niet gezien heeft en niet weet wie hij is, in het andere geval betreft het een jongen die aangeeft vader een leugenaar te vinden en geen respect voor hem te hebben. Hiervoor lijken geen gegronde redenen te zijn. In 2 andere situaties waarin expliciet vermeld is dat het kind de vader niet wil zien, lijkt sprake te zijn van deels gegronde redenen (voorvallen waarbij geweld speelde) en in het laatste geval wordt aangegeven: ‘houdt contact af om rust te krijgen en pijnlijke confrontaties en teleurstellingen te voorkomen’.

Samengevat over gezinnen waarbij vaders geen of nauwelijks contact met kinderen hebben

In de adviezen van de RvdK over gezinnen waarbij vaders geen/weinig contact hebben, komt een aantal aspecten herhaaldelijk naar voren: ouders zien onvoldoende in wat hun eigen aandeel is in de problematiek, uiten steeds opnieuw wederzijdse beschuldigingen en verwijten en hebben zorgen over de thuissituatie bij de andere ouder. In de meerderheid van de situaties zien wij dit gedrag in min of meerdere mate bij *beide* ouders. Ook al hebben de meeste ouders goede bedoelingen en zeggen zij aan het belang van hun kinderen te denken, ze handelen niet dienovereenkomstig, door teveel wantrouwen naar elkaar. Wat betreft het toeschrijven van oorzaken betreft vertonen veel ouders een ongezond relatie-attributie patroon: ‘slechte’ dingen zijn toe te schrijven aan de ander, en ‘goede’ dingen aan henzelf. Tegelijk doen veel ouders daarbij ook nog hun best de Raadsonderzoeker te laten weten dat *zij* niet degene zijn die de omgang blokkeren. In veel gevallen worden door de RvdK loyaliteitsproblemen bij het kind

gesignaleerd.

Verder lijken zowel het netwerk van ouders als nieuwe partners veel vaker een negatieve dan een positieve rol te spelen in de problematiek rond de scheiding.

Geen contact of omgang met moeder (5 kinderen)

Informatie van de kinderen
Bij de 5 kinderen die moeder niet zien, zijn 3 jongens van 14, 15 en 16 jaar en 2 meisjes van 9 en 10 jaar. Het gaat hier dus – in vergelijking met de kinderen die vader niet zien – om wat oudere kinderen. Drie kinderen willen hun moeder wel zien, maar zeggen boos te zijn op haar of op haar nieuwe partner. Twee andere kinderen willen hun moeder niet zien omdat ze nooit voor hen gezorgd heeft, of hen heeft teleurgesteld. Over een jongen van 15 jaar zegt de Raadsonderzoeker: "kinderen doen emotioneel afstand van moeder, zodat ze zo min mogelijk last hebben van de relatieproblemen. De redenen die kinderen aandragen hebben te maken met het gevoel in de steek gelaten zijn, dit is een *self fulfilling prophecy* gebleken". Hiermee wordt bedoeld dat kinderen in een patroon zijn gekomen, waarbij zij hun moeder geen kansen meer geven, waardoor moeder zelf afstand heeft gedaan van haar verantwoordelijkheid als ouder.

Informatie van vaders
Slechts één vader is consistent positief over moeder, al ging ze vreemd en hield ze zich niet aan afspraken. Hier ligt het probleem volgens de vader voornamelijk bij de nieuwe partner van de moeder. Verder heeft één vader zelf ook slechts spaarzaam contact met het kind (dat grotendeels bij oma van moederszijde woont); hier is bij beide ouders sprake van problematiek (verslaving). De overige drie vaders zeggen geen vertrouwen te hebben in de moeders, om diverse redenen: ze heeft vader in de steek gelaten, heeft vader continu beschuldigd of is vreemdgegaan.

Informatie van moeders
Volgens twee moeders zijn de vaders agressief geweest gedurende het huwelijk, een derde moeder zegt dat vader alles wil kapotmaken door jaloezie op haar nieuwe relatie en een vierde geeft aan dat hij altijd alles wil bepalen. Één moeder geeft aan dat ze vader beschouwt als een goede, lieve opvoeder, maar dat ze zich continu moet verantwoorden en dat vader een negatief beeld van haar heeft.

Informatie over nieuwe partners
In drie van de vijf dossiers is sprake van één of twee nieuwe partners. Bij één gezin worden nieuwe partners over en weer beschuldigd van drugsgebruik en agressie. Twee andere moeders zijn in het verleden mishandeld door een nieuwe

partner, wat negatieve effecten heeft op het vertrouwen van vader in de thuissituatie van moeder.

Informatie over het netwerk
Ook in de zaken waar moeder geen of beperkte omgang heeft met kinderen is het overige netwerk vaak betrokken in de strijd. Voorbeelden in deze vijf zaken: bedreiging door moeder naar grootouders vaderszijde, grootouders vaderszijde die aan de kant van moeder staan, moeders' familie en vrienden die constant negatief zijn over vader waar de kinderen bij zijn.

Informatie vanuit het Raadsonderzoek
Van de 5 kinderen die moeder niet zien, lijkt in 2 gevallen sprake van objectief aanwijsbare redenen die vooral bij moeder leken te liggen. In beide gevallen is sprake van zware ADHD bij moeder; bij de ene is dit in combinatie met een depressie en slechte medicijn-inname en bij de andere in combinatie met voormalig drugsgebruik en een complexe (schadelijke) nieuwe partner Dit neemt echter niet weg dat er wel omgang kan zijn. In de andere 3 gevallen is sprake van onduidelijke wederzijdse beschuldigingen van ouders die elkaar dwarsliggen.

Samengevat over gezinnen waarbij geen of nauwelijks contact van moeder met kinderen is
Ook bij deze zaken – waarbij kinderen geen contact hebben met moeder – wordt door de RvdK in de meeste gevallen aangegeven dat ouders zich beide negatief uitlaten over de andere ouder, al dan niet waar kinderen bij zijn. Ook is sprake van duidelijk dwarsbomen van elkaar. Dit kan zorgen voor veel spanning en onrust. Zo heeft bij één ouderstel de onderlinge communicatie een deuk opgelopen door de rechtszaken. Nu fungeren de kinderen als doorgeefluik en zijn beide ouders bang dat de andere ouder de omgang stop wil zetten. Voor het overige geldt ook hier dat zowel nieuwe partners als het netwerk van de ouders eerder een negatieve dan een positieve rol spelen. Gezien het kleine aantal kinderen dat moeder niet ziet zijn hier verder geen algemeenheden over te beschrijven.

Co-ouderschap situatie (drie kinderen)

Informatie van de kinderen
Slechts drie kinderen brengen ten tijde van het Raadsonderzoek ongeveer de helft van de tijd door bij beide ouders (co-ouderschap). Eén kind zegt minder naar vader te willen gaan, een ander kind wil minder naar moeder, omdat ze het niet kan vinden met de nieuwe partner van moeder. Bij beide kinderen is het niet

duidelijk waarom en veranderen ze regelmatig van mening (geven verschillende dingen door aan ouders). Het derde kind heeft een goede relatie met alle vier de volwassenen (vader, moeder en nieuwe partners).

Informatie van de ouders
De ouders van de kinderen die minder naar de andere ouder willen, worden door de andere ouder beschuldigd van manipulatie van de kinderen. Zo zegt vader dat moeder een negatieve impuls geeft aan de kinderen, onbewust of bewust. Op hun beurt worden zij weer beschuldigd van onvoldoende zorg voor een veilige omgeving voor de kinderen. Zo heeft moeder zorgen, omdat vader psychiatrisch patiënt is (geschiedenis van depressies). Het derde ouderstel noemt elkaar veeleisend (zij hadden voorheen een vriendschapsrelatie, vader was donor). In deze situaties valt vooral het dwarsbomen van ouders op, bijvoorbeeld: een vader die geen toestemming voor de BSO geeft nadat moeder een baan heeft gevonden, en een moeder die geen toestemming voor de school geeft waarbij vader het kind heeft ingeschreven.

Informatie over nieuwe partners
Over een ouderpaar wordt geschreven dat de partner van moeder conflicten lijkt op te roepen terwijl de partner van vader juist een protectieve factor is. Zoals hiervoor beschreven is, wil één kind niet meer naar haar moeder, omdat ze het niet kan vinden met haar nieuwe partner. Ook valt een situatie op waarbij ouders beide procederen vanwege verandering van de zorg- en omgangsregeling: vader wil verandering van de dagen, zodat de kinderen tegelijk met de kinderen van zijn nieuwe partner bij hem zijn. Tegelijk wil moeder dat de kinderen meer bij haar zijn; zij wil af van de co-ouder-regeling. Ter zitting trekt vader zijn verzoek overigens in; zijn relatie is inmiddels voorbij.

Informatie over het netwerk
Over het netwerk wordt niet veel vermeld in deze zaken. In één zaak wordt gesteld dat kinderen vooral bij hun vader willen blijven, omdat zij daar hun netwerk hebben. Een kind zegt echter ook dat ze het niet goed kan vinden met moeders nieuwe partner.

Samengevat over gezinnen in co-ouderschap
Tot op zekere hoogte kunnen deze drie ouderstellen nog afspraken maken, alleen is de communicatie ernstig verstoord, hebben ouders geen vertrouwen in elkaar (wederzijdse beschuldiging), lukt het niet goed om tot afspraken te komen die werken of wil één kind niet naar moeder vanwege haar nieuwe partner.

4.3.3 Redenen voor problemen met contact/omgang

Geconcludeerd kan worden dat in de onderzochte dossiers, in alle soorten situaties waarin zich problemen met contact/omgang met de andere ouder voordoen, ouders zich erg negatief over elkaar uitlaten. Zij uiten zorgen over de opvoedsituatie en/of intenties van de andere ouder; gebaseerd op de bevindingen uit het Raadsonderzoek lijken deze zorgen slechts in een beperkt aantal gevallen (ongeveer 25%) gedeeltelijk gegrond.

Bij beschuldigingen wordt het verleden er regelmatig bijgehaald, zoals eerdere incidenten van huiselijk geweld, verslaving of depressie. Sommige beschuldigingen zijn ernstig, en vinden steun in de andere stukken, andere beschuldigingen lijken genoemd te worden om een negatief beeld van de ex-partner te schetsen. Daarbij lijkt de grens van redelijkheid vaak overschreden te worden. Zo wordt door een ouder het roken van de ex-partner genoemd als teken van slecht ouderschap, en wordt door een andere ouder aangegeven dat de ex-partner het kind niet de juiste kleding aan doet. Ondanks de beschuldigingen die ouders over en weer hebben, geven veel kinderen zelf aan met beide ouders contact te willen (dit wordt in 10 gevallen expliciet gemeld, ondanks tegenwerking van een ouder). Soms geven ze hierbij aan dat ze wel boos zijn op één ouder, of de omgang op hun eigen voorwaarden willen voortzetten (dit zijn 3 kinderen). Wel lijkt in ongeveer 20% van de gevallen het kind een van de ouders niet (meer) te willen zien; het gaat daarbij iets vaker om vader dan moeder. In deze situaties lijken kinderen 'gekozen' te hebben voor een ouder. Van deze kinderen die geen omgang willen met een ouder, voelt een aantal zich niet veilig of is erg teleurgesteld in de desbetreffende ouder. In ongeveer de helft van de gevallen lijken er gegronde redenen te zijn om een ouder niet meer te willen zien. Soms lijken er echter andere zaken te spelen, wanneer kinderen bijvoorbeeld verschillende verhalen vertellen tegen vader, moeder en Raadsonderzoeker. Dit wekt de suggestie dat ook al doen sommige ouders het niet bewust, ze met hun gedragingen ervoor kunnen zorgen dat kinderen in een loyaliteitsconflict komen. Nieuwe partners en het netwerk lijken voornamelijk mee te werken aan de problemen in plaats van een positieve of bemiddelende rol te spelen. Zij worden meegetrokken in de strijd en soms worden zij door de 'andere' ouder zelfs aangewezen als veroorzakers van de problemen. Slechts in twee gevallen leek sprake van een positieve invloed vanuit het netwerk; hierbij werd bemiddeld in het contact.

Voorbeeld van situaties wanneer ouders geen vertrouwen hebben in de opvoedsituatie van de andere ouder:

> "Moeder geeft tijdens het gesprek aan dat het kind niet naar vader wil en altijd doodmoe terugkomt. Ze heeft als 'bewijs' filmpjes gemaakt van het

kind tijdens het ophalen bij vader. Daarop zou te zien zijn dat hij sip kijkt. Ook heeft moeder filmpjes waarop hij aangeeft dat hij niet door de vriendin van vader op de peuterspeelzaal opgehaald wil worden, haar niet aardig vindt en dat ze hem pijn doet. … Bovendien wordt er door vader in huis gerookt. Moeder heeft een keer gezien dat vader met een sigaret naar buiten liep."

"Vader zegt dat het met het kind uitstekend gaat. De jeugdarts heeft in groep 3 geconstateerd dat het kind iets aan overgewicht heeft. Vader zegt dat moeder dat ook heeft en dat dat in moeders familie vaker voorkomt."

4.3.4 Afspraken na scheiding

Naast de verschillende situaties rond contact/omgang na scheiding is in de dossiers ook expliciet gekeken naar gemaakte afspraken rond zorg en omgang na scheiding en kenmerken hiervan. Zoals gezegd waren er 19 dossiers waarin we zagen dat ouders een ouderschapsplan hadden, en 13 waarin sprake was van andersoortige afspraken.

Gemaakte afspraken
Het was lastig om vast te stellen welke afspraken er gemaakt zijn tussen ouders na de scheiding en hoe deze afspraken tot stand zijn gekomen. De exacte geschiedenis van gemaakte afspraken is namelijk niet altijd vermeld in het kinddossier. Soms eist een ouder een bepaalde omgangsregeling, maar is het niet duidelijk hoe deze regeling tot stand is gekomen of tot dan toe was geregeld. Er wordt bijvoorbeeld gesproken van 'losse afspraken' of afspraken waren niet formeel vastgelegd. Duidelijk is dat er in elk bij het onderzoek betrokken dossier afspraken waren, maar hoe deze tot stand zijn gekomen is slechts in een deel van de zaken met zekerheid vast te stellen. De inhoud van de afspraken is ook niet altijd duidelijk en daarnaast is niet altijd duidelijk in hoeverre afspraken formeel zijn vastgelegd. In elk geval zijn deze afspraken – voor zover ze op papier staan – niet toegevoegd aan de dossiers.

Van ongeveer twee-derde van de ouders wordt vermoed dat zij ooit zelf samen tot afspraken zijn gekomen. Vier ouders hebben afspraken gemaakt onder begeleiding, zoals mediation of hulpverlening. Van de rest is niet duidelijk hoe zij precies tot afspraken zijn gekomen. Duidelijk is dat het voor de RvdK veelal niet relevant is om met enig detail op de gemaakte afspraken rondom omgang in te gaan in het Raadsverslag.

Bij 19 ouderstellen (47%) is zeker dat er een ouderschapsplan is geweest. Hiervan

zijn tien stellen getrouwd geweest. Opmerkelijk is dat ook vijf ouderstellen die niet gehuwd waren, een ouderschapsplan hebben opgesteld. Immers, ongehuwde ouders maken niet standaard een gang naar de rechter om te scheiden en komen dus niet automatisch in aanraking met de verplichting om een ouderschapsplan op te stellen. Bij drie van deze zaken is echter duidelijk dat het ouderschapsplan met behulp van hulpverlening is opgesteld. Tabel 4.3 bevat een overzicht van het type gemaakte afspraken uit onze steekproef.

Tabel 4.3. *Overzicht afspraken tussen ouders*

Aard afspraak	**Aantal**
Ouderschapsplan	19
Vermelding afspraken maar niet duidelijk welke precies	7
Geen ouderschapsplan maar wel een zorgplan	2
Voorlopige afspraken m.b.v. mediation	2
Voorlopige afspraken m.b.v. Ouderschap Blijft	1
Voorlopige afspraken m.b.v. begeleide omgang	1

In ongeveer twee-derde van de gevallen lijkt er aanvankelijk een omgangsregeling met vader te zijn en is afgesproken dat het kind de hoofdverblijfplaats heeft bij moeder. Vaak gaat het kind naar vader om het weekend of alle weekenden. In 8 gevallen is ooit een co-ouderschap (50/50) afgesproken, 3 van deze kinderen hebben geen contact meer met één ouder, 2 hebben omgang met één ouder, en slechts in 3 gevallen was het co-ouderschap ten tijde van het Raadsonderzoek nog steeds in stand.

4.3.5 Niet-naleving

Wanneer gekeken wordt wie de afspraken niet (meer) nakomt is het meestal niet duidelijk wie welke afspraak niet nakomt. Vaak beschuldigen ouders elkaar van het niet nakomen van afspraken en er kan lang niet altijd worden achterhaald in hoeverre de beschuldigingen over en weer gefundeerd zijn. Hier lijken meestal beide ouders een grote rol in te spelen, waarbij zij elkaar over en weer verwijten maken en dit vaak relateren aan een nadelige opvoedsituatie voor het kind (vanwege gedrag van de andere ouder). Veelal gaat het daarbij niet expliciet over een situatie waarbij een ouder afspraken niet nakomt. Eerder is het een bijkomende klacht van ouders in een reeks van problemen met/klachten over de andere ouder. In vrijwel al deze gevallen over het niet naleven van afspraken lijken beide ouders een rol te hebben. In veel gevallen beschuldigen moeders vader ervan agressief of intimiderend te zijn (geweest) en vaders geven dan aan

dat moeders te emotioneel of wispelturig zijn, of dat moeder vreemd ging tijdens het huwelijk, enzovoorts. Het is dan lastig om te concluderen wie dan de grootste verantwoordelijkheid draagt voor de situatie.

Wanneer gekeken wordt naar exacte afspraken die eerder gemaakt zijn zien we een aantal zaken naar voren komen. Ongeveer een-derde van de moeders heeft ooit geweigerd om het kind naar de vader te laten gaan, meestal omdat ze zich zorgen zegt te maken over de veiligheid van het kind bij vader. Vaak wordt daarbij gezegd dat kinderen ook geen contact willen met vader. Daarnaast gaat er meestal een incident aan vooraf, zoals bedreiging naar moeder toe, of vermoedelijk geweld naar kinderen toe. Ook vaders brengen soms hun kind niet terug bij moeder, omdat zij zich zorgen maken; dit was zo in 2 gevallen uit deze steekproef. Zo maakte één vader zich zorgen over de mentale draagkracht van moeder en stelt een andere vader dat de kinderen weerstand hebben tegen de nieuwe partner van moeder. In twee gevallen hebben beide ouders hun kind een keer niet teruggebracht. Eén moeder is voor een tijd in een ander land gaan wonen, waardoor ze de kinderen niet meer zag en de afspraken over het co-ouderschap niet konden worden nagekomen. Sinds zij terug is in Nederland, is het co-ouderschap echter niet hersteld. In een aantal gevallen is het lastig te zeggen of ouders zich niet aan afspraken houden, maar is er onenigheid over andere zaken. Zo stagneerde de omgangsregeling in één zaak omdat de ouders het na verhuizing van één van hen niet eens konden worden over een nieuwe overdrachtsplaats voor het kind. Andere ouders beschuldigen elkaar van het niet nakomen van afspraken. Tot slot zeggen ouders die geen contact meer met hun kind hebben vaak dat er niet wordt voldaan aan de informatieplicht.

OTS en dwangmiddelen

Van de 32 onderzochte dossiers is, voor zover dit kon worden achterhaald, in 11 zaken verzocht om een OTS, in 5 zaken om een dwangsom en in 1 zaak (tevens) om lijfsdwang. Daarnaast had in één zaak de vader het kind na omgang niet teruggebracht naar de moeder en was hem in kort geding door de rechter bevolen het kind aan haar terug te geven. In die zaak had de moeder tevens aangifte jegens de vader gedaan wegens onttrekking van het kind aan haar gezag.

De Raad voor de Kinderbescherming verzocht de rechtbank in 9 KB-zaken om een OTS uit te spreken.[518] Dit verzoek werd in 7 zaken toegewezen, eenmaal afgewezen (omdat vrijwillige hulpverlening mogelijk was) en ten aanzien van één zaak kon de uitkomst van het verzoek niet worden achterhaald. Daarnaast was in twee van de onderzochte G&O-zaken sprake (geweest) van een OTS. Meestal kan

[518] Idem als boven: G&O onderzoek met uitbreiding naar bescherming.

niet uit de onderzochte dossiers worden achterhaald of de OTS succesvol was, omdat (in recente zaken) de OTS nog van kracht was of omdat het dossier daarover geen informatie bevatte. Ten aanzien van de zaken waarin dit wel bekend is geldt in één zaak dat de communicatieproblemen tussen de ouders niet waren verholpen en dat opnieuw een OTS werd verzocht. In een andere zaak volgde aanvankelijk opnieuw een OTS, maar bleek een jaar later dat, hoewel er binnen het kader van de OTS geen vastomlijnde bezoekregeling van het kind met moeder was afgesproken, het het kind (14 jaar) vrij stond om naar moeder te gaan en dat hij daar in de praktijk regelmatig kwam. In deze zaak lukte het het kind zelf om met ouders tot afspraken te komen over het contact met moeder en deze zijn, op verzoek van beide ouders en hemzelf, niet vastgelegd. Het was daarom niet nodig om de OTS (opnieuw) te verlengen.

Doorgaans speelt in de zaken waarin een OTS wordt opgelegd niet uitsluitend problematiek ten aanzien van het niet-nakomen van afspraken over de omgang een rol, maar geven daarnaast andere problemen aanleiding om een OTS op te leggen; zoals zorgen over drugsgebruik van vader, ontwikkelingsachterstanden en problemen ten aanzien van de opvoedingssituatie, of de OTS is met name bedoeld om ervoor te zorgen dat de ouders hulpverlening accepteren om hun ouderrelatie, communicatie en verstandhouding te verbeteren. Soms is duidelijk dat de OTS wel (voornamelijk) wordt opgelegd om toe te werken naar contactherstel. Zo had in één zaak een vader zijn kinderen vier jaar lang niet gezien en diende de gezinsvoogd in het kader van een OTS te bezien of contactherstel mogelijk was tussen vader en de jongste drie kinderen (niet ten aanzien van het oudste kind) en zo ja in welke vorm (mogelijk begeleid contact). De ouders moesten van de kinderrechter bovendien werken aan een verbetering van de oudercommunicatie en zich inzetten voor contactherstel.

In vijf zaken vroeg een ouder de rechter om nakoming van de afspraken op straffe van een dwangsom, maar alle verzoeken daartoe werden afgewezen. Vier verzoeken werden gedaan door de vader en één door de moeder. Die moeder verzocht subsidiair om het opleggen van een dwangsom en primair om nakoming op straffe van lijfsdwang. Zowel het primaire als subsidiaire verzoek werden echter door de rechter afgewezen, omdat deze ervan uitging dat vader de ter zitting door ouders overeengekomen regeling (alsnog) zou nakomen.

Juridische tussenperiode

De tijd vanaf het beëindigen van de relatie en de eerste G&O of beschermingsonderzoek bij de RvdK is gemiddeld ongeveer 3 jaar ($SD = 2.6$) met een spreiding van meteen na de scheiding tot 9 jaar later. Hierbij dient te worden opgemerkt dat het niet altijd geheel duidelijk is hoe de periode na scheiding is

verlopen. Beschreven wordt wat bekend is uit de dossiers.
In ongeveer de helft van de gevallen lijken er al meteen problemen en meningsverschillen rond contact/omgang te zijn. In de andere gevallen is een concrete aanleiding het startsein voor grotere problemen. Denk hierbij aan de komst van nieuwe partners, incidenten van dreiging (vanuit één van de ouders of hun nieuwe partner), en verhuizen, zeker wanneer dit zonder voorafgaand overleg is. Soms verschillen ouders echter van mening over de aanleiding. In veel gevallen is het niet duidelijk wanneer de problemen tussen ouders zijn begonnen. Vaak is ook dit namelijk een punt waarover ouders van mening verschillen, waardoor twee subjectieve verhalen bestaan: het verhaal van vader en het verhaal van moeder. Zo zegt één vader dat de omgangsregeling nooit goed gelopen heeft, terwijl moeder stelt dat er een goed lopende regeling was totdat vader haar bedreigde.

Wanneer gekeken wordt naar de juridische procedures die tussen de ouders worden gevoerd is te zien dat bijna alle vaders die geen gezag hebben, ooit om gezamenlijk gezag hebben verzocht. Uit de dossiers is niet op te maken of deze vaders wel al juridisch vader waren (hetgeen een voorwaarde is om gezag te kunnen verzoeken). Daarnaast hebben 4 moeders de rechter gevraagd om aan hen het eenhoofdig gezag toe te kennen. Dit deden zij vanwege incidenten met vader, omdat ze geen vertrouwen in hem hebben, omdat ze hem nu steeds toestemming moeten vragen voor bijvoorbeeld vakantie, of omdat ze denken dat dat rust geeft. Ouders die hun kinderen niet meer zien willen graag dat de rechter een omgangsregeling vaststelt, of dat de andere ouder zich houdt aan de eerder vastgestelde omgangsregeling. Zij stellen dat de andere ouder zich niet houdt aan deze eerder gemaakte afspraken. Geschillen tussen de ouders die aan de rechter worden voorgelegd gaan ook vaak over verhuizing, toestemming voor vakanties, toestemming voor inschrijven school/bso, overdrachtsplaats, wie moet halen/brengen/kosten betalen, verandering van dagen (dus niet een wijziging van het aantal dagen, maar een verzoek om andere dagen), het niet betalen van alimentatie, het zich niet houden aan de informatieplicht, schorsing van een omgangsregeling en verandering van de hoofdverblijfplaats.

4.4 Conclusie en discussie

Kenmerken
Vooraf moet worden benadrukt dat het dossieronderzoek bij de RvdK deels betrekking heeft op een complexe groep ouders na scheiding, die zich niet aan de afspraken rondom zorg en omgang houdt.

De bevindingen kort op een rij:

- Er is een selectie gebruikt van dossiers waarin op een of andere manier sprake was van afspraken tussen ouders over de omgang.
- Er zijn geen aanwijzingen dat eerder gemaakte afspraken tussen ouders een rol spelen wanneer de zaak escaleert; de RvdK gaat niet na wat de afspraken waren en wie ze geschonden heeft, maar op de vraag wat de situatie nu is, gelet op het belang van het kind, en hoe de ouders nu uit de patstelling moeten komen.
- De niet-nakoming van de afspraken ligt in de onderzochte gevallen vaak aan beide ouders. Wellicht is het begonnen bij een ouder, maar dit valt niet meer te achterhalen op het moment van het Raadsonderzoek. Wel is in rapportages van de RvdK bijna altijd een beschrijving te vinden van een opeenvolging van gedragingen van beide ouders die niet gericht zijn op coöperatie.
- De patronen van '*maternal gatekeeping*', 'ouderonthechting' en aanverwante verschijnselen, worden nauwelijks terug gevonden in de rapportages. Het beeld is veel genuanceerder:
    - Een deel betreft complexe multiprobleemgezinnen, waarbij bij beide ouders problemen spelen en vanuit beide ouders sprake is van beschuldigingen en dwarsbomen;
    - Zeer verstoorde communicatie, wantrouwen, hoog-geëscaleerd conflict, zeer-negatief beeld van de andere ouder;
    - Conflicten kunnen escaleren meteen tijdens de scheiding of later naar aanleiding van incidenten of bepaalde transities zoals de komst van nieuwe partners of verhuizingen;
    - Loyaliteitsconflicten doen zich voor, maar de meeste kinderen willen beide ouders zien, 'vervreemding' is slechts in een zaak genoemd;
    - Rol van de netwerken (negatief, maar met nuancering).

Vanuit het dossieronderzoek kan worden geconcludeerd dat het hier veelal om een zeer complexe groep gezinnen na scheiding gaat, waarbij elk gezin complex is op een andere manier. In feite zijn het allemaal op zichzelf staande casussen.

Relevantie afspraken?

Het is niet mogelijk om eenduidige antwoorden te geven op vragen omtrent het nakomen van *afspraken* na scheiding, mede doordat niet alle benodigde informatie over gemaakte afspraken en schending van deze afspraken aanwezig was. Wat duidelijk is, is dat de meeste ouders uit deze steekproef het vertrouwen in elkaar hebben verloren. Dit komt in veel gevallen door (eerdere) incidenten (bijvoorbeeld fysiek geweld), nieuwe partners en het niet nakomen van afspraken op eerdere momenten (zoals het kind thuis te houden). In andere gevallen was de relatie niet goed en waren er al vanaf het begin problemen. De redenen voor het

niet nakomen van afspraken rond de verdeling van zorg- en opvoedingstaken en omgang – voor zover hierover iets kan worden gezegd – zijn zeer divers. Het lijkt erop dat het in het verhouding tussen de ouders al in een veel eerdere fase is mis gegaan. Dit proces is via de dossiers slechts deels te achterhalen.

Het is buitengewoon lastig om verklaringen te vinden voor het niet nakomen van afspraken. Dit komt doordat niet alle informatie beschikbaar is, maar vooral omdat het complexe, maar ook diverse zaken zijn. Elke zaak laat meerdere problematische factoren zien, maar de mate waarin en de combinatie van factoren verschillen. Daarnaast worden afspraken dikwijls veranderd, of verschillen ouders van mening over welke afspraken nu wel of niet zijn gemaakt. Zoals eerder al vermeld: voor de RvdK is het vooral belangrijk wat op dit moment het beste is in het belang van het kind. Dat is de focus in het Raadsonderzoek, en dus niet per se hoe de zorg- en omgangsregeling ooit was vastgesteld en welke ouder zich wel/niet aan afspraken houdt.

Dynamiek ouders

Wat in de meerderheid van de zaken terugkomt, zijn de zorgen die ouders hebben over de thuissituatie bij de *andere* ouder. Het is lastig om objectief te beoordelen of deze zorgen terecht zijn, vooral omdat ouders elkaar over en weer beschuldigen. Zo kunnen ouders hetzelfde incident op een heel andere manier beschrijven. Ook gaat het soms over zaken in het verleden (bijvoorbeeld fysiek geweld tijdens het huwelijk, vreemdgaan, depressies, dreiging), waardoor ouders denken dat de andere ouder het kind geen veilige opvoedomgeving kan geven. Of deze ouders hier daadwerkelijk het vertrouwen kwijt zijn, of dit ook deels inzetten in de onderlinge strijd, is niet vast te stellen. Bovendien kan het een het ander versterken. Wat vooral opvalt omtrent de bezorgdheid die ouders uiten jegens de adequaatheid van de zorg en omgang van de andere ouder, is dat een deel hiervan overduidelijk zeer ongegrond is en gericht om de andere ouder zo min mogelijk contact/omgang met het kind te verschaffen. Wanneer ouders de ruimte krijgen om zich vrijuit te uiten in de gesprekken met de RvdK, brengen zij daarbij veelvuldig belastende en zorgwekkende informatie over de andere ouder naar voren, vooral over het ‘belang van het kind’. Bij deze zaken is steeds te lezen dat de RvdK aangeeft dat ouders te weinig oog hebben voor dit belang en hun kind teveel belasten met hun onderlinge problemen.

Ouders lijken in een vastlopend *patroon* te zitten waarbij zij problemen vooral toeschrijven aan de andere ouder. Hun eigen aandeel in de problemen vinden zij dan lastig te erkennen (voorbeeld: niet flexibel zijn in afspraken, of plotseling verhuizen). Opvallend veel ouders laten zich negatief uit over de andere ouder waar het kind bij is. In veel gevallen is sprake van loyaliteitsproblemen bij

kinderen. Hierbij kan uit beeld raken wat het kind nou eigenlijk zelf zou willen, hoewel opvalt dat dit toch regelmatig boven water kwam in de Raadsonderzoeken. In andere gevallen zijn het meer onbewuste gedragingen of door kinderen zelf ingevulde gevoelens die veel invloed hebben.

Belang kind

In feite lijken – althans met betrekking tot het functioneren van kinderen – met name de wederzijdse beschuldigingen en het elkaar dwarsbomen van ouders het probleem te zijn, en niet zozeer welke afspraken precies niet worden nagekomen door wie. Daarnaast is het in de wirwar van wederzijdse negatieve informatie en beschuldigen van de ouders, opeenvolgingen van (negatieve) gebeurtenissen en procedures, vaak niet mogelijk om eenduidig aan te geven bij welke ouder (en om welke reden) de scheidingssituatie geëscaleerd is en er geen naleving van afspraken is. Los daarvan, is het streven van de RvdK vrijwel altijd (indien de veiligheid van het kind gewaarborgd is) dat er omgang met beide ouders gerealiseerd wordt. Met andere woorden: de boodschap is vaak dat ondanks mogelijke problemen bij een of beide ouders omgang van het kind met beide ouders wenselijk is.

Aandacht voor ondersteuning

In veel van deze complexe scheidingen valt het grote aantal juridische procedures op (vaak verspreid over meerdere jaren) en de relatief geringe hoeveelheid psychologische begeleiding. In gevallen waarbij aantoonbaar sprake was van problematiek bij één ouder (zoals verslaving, depressie) was veelal wel individuele hulp geweest. In zeer weinig gevallen zijn echter aanwijzingen voor meer intensieve ouder-begeleiding in de vorm van ouderschapsreorganisatie, conflictbeheersing, trauma-verwerking en dergelijke. Omdat wel zeer vaak genoemd wordt dat problematiek van ouders gelinkt is aan een slechte verwerking van de scheiding (woede, trauma, angst, geschonden vertrouwen), is dit opmerkelijk te noemen. Wellicht is het streven naar het voorkomen van escalatie en opeenvolging van juridische procedures realistischer wanneer vroegtijdige signalering en passende begeleiding zouden plaatsvinden.

Beperkingen van het dossieronderzoek

De steekproef is niet representatief voor gezinnen na scheiding waarin een of beide ouders zich niet aan de afspraken houden, omdat het de meest ernstige zaken rondom scheiding betreft. Ook zijn de voorlopige resultaten op basis van deze beperkte steekproef niet te generaliseren naar alle G&O en beschermingsdossiers van de RvdK. Niettemin hebben wij de indruk dat dit onderdeel van het onderzoek nuttig was omdat het inzicht biedt in de achtergronden van complexe scheidingen.

Struikelblok voor het dossieronderzoek was dat de voor ons interessante en relevante informatie – vooral over gemaakte afspraken – in een aanzienlijk deel van de dossiers niet goed te achterhalen was. Verder viel ons op dat informatie veelal niet consistent aanwezig was en niet consistent werd gerapporteerd. Zo was in een deel van de eindrapportages een korte chronologische juridische en hulpverlening -voorgeschiedenis opgenomen, maar in veel eindrapportages ontbrak dit. In deze gevallen was onbekend of de informatie er wel of niet was en moest grondig in allerlei beschikbare informatie worden gezocht, soms tevergeefs.

Als laatste punt: het is ons niet bekend in hoeverre de adviezen van de RvdK ook goed 'landen' bij de ouders. In sommige gevallen zagen wij in de dossiers, na afronding van de eindrapportage, nog veel boze mails van ouders, na ontvangst van het eindrapport. Dit doet vermoeden dat de zaak in veel gevallen nog niet gedaan is, voor zover het zorg en omgang voor kinderen na scheiding betreft.

5. Interviews

5.1 Inleiding

Vanuit sociaalwetenschappelijk perspectief zijn de onderzoeksvragen, naast het literatuur- en dossieronderzoek en de analyse van bestaande data, ook beantwoord aan de hand van een analyse van interviews met professionals uit het werkveld met ervaring in complexe scheidingsproblematiek (deskundigen) en met ouders en jongeren na scheiding (ervaringsdeskundigen). Er zijn semigestructureerde interviews gehouden met 9 professionals uit uiteenlopende werkvelden en met 18 ouders en 12 jongvolwassen kinderen. De gegevens uit de interviews zijn hieronder geanalyseerd.

Aan deze verschillende groepen geïnterviewden zijn vragen voorgelegd over de mogelijkheden voor ouders om tot afspraken over contact/omgang te komen, de instrumenten die bij nakoming van die afspraken kunnen worden ingezet, de rol van de verschillende actoren daarbij, wat in meer algemene zin nodig is voor het maken en nakomen van afspraken en wat daarvoor belemmeringen zijn.

Het doel van de interviews was om een beeld te krijgen van de praktijk en mede aan de hand daarvan, de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden. De interviews kunnen immers – vanuit deskundigen, ouders en kinderen - meer inzicht bieden in de vraag hoe afspraken over omgang tot stand komen tussen ouders (onderzoeksvraag 1), de oorzaken voor het niet nakomen van afspraken over contact/omgang na de scheiding met kinderen binnen de Nederlandse context, plus mogelijke verschillen hierin tussen groepen in de samenleving (onderzoeksvragen 2 en 3). Daarnaast kan uit de interviews blijken op welke wijze het gebruikmaken van de juridische mogelijkheden die er zijn om alsnog tot naleving van gemaakte afspraken te komen in de praktijk verloopt en welke knelpunten zich hierbij eventueel voordoen (onderzoeksvraag 4). Ten slotte kunnen de interviews mogelijke aanknopingspunten genereren voor het terugdringen van het aantal gevallen waarin tijdens of na de scheiding gemaakte afspraken niet worden nagekomen (onderzoeksvraag 5).

Hieronder wordt allereerst de methode beschreven. Daarna wordt achtereenvolgens ingegaan op: het maken van afspraken na scheiding; de naleving van afspraken; de rol van de verschillende actoren; de toepassing van juridische instrumenten; en op afsluitende opmerkingen van de geïnterviewden naar aanleiding van de vraag wat nodig is voor het nakomen van afspraken c.q. wat daarvoor belemmeringen zijn in meer algemene zin.

5.2 Methode

5.2.1 Procedure

De interviews waren semigestructureerd. Deze keuze is gemaakt om ervoor te zorgen dat de relevante onderdelen van de onderzoeksvragen zo goed mogelijk aan bod komen. De topiclijst voor de interviews is ontwikkeld op basis van de voorlopige resultaten van het literatuuronderzoek en de sociaalwetenschappelijke analyses van bestaande data en vervolgens afgestemd met de mede-onderzoekers, twee sociaalwetenschappelijke professionals en de begeleidingscommissie. Zie bijlage V voor de topiclijsten voor de interviews. Gelet op de onderzoeksvragen, hadden de interviewvragen de volgende onderwerpen: oorzaken voor het niet nakomen van afspraken tussen ouders over de omgang na scheiding, (juridische) mogelijkheden tot naleving, knelpunten en de aanpak hierbij.

Bij elk geïnterviewde-type voor de interviews (deskundigen, ervaringsdeskundigen en jongeren) is gestart met een proefinterview om na te gaan of de vragen helder waren en of de topiclijst in orde was, in de zin dat er geen vragen ontbreken of overbodig zijn. Dit is nabesproken door de interviewers; in alle gevallen bleken de interviews goed te verlopen en waren de topiclijsten goed werkbaar en de interviews bruikbaar. Aan geïnterviewden werd aan het begin van het interview het doel en de gang van zaken uitgelegd. Daarnaast moesten zij een toestemmingsverklaring ondertekenen. De interviews zijn integraal opgenomen. Vrij snel na afloop van het interview zijn uitgebreide interviewverslagen uitgetypt met gebruikmaking van deze geluidsopnames. De interviewverslagen zijn vervolgens ter goedkeuring en eventuele aanvulling voorgelegd aan de geïnterviewden; als vorm van ‘member checking’ (om na te gaan of de inhoud en interpretatie van het interview klopt, ook in de ogen van de geïnterviewde).

5.2.2 Selectie van deskundigen

Deskundigen zijn professionals met een sociaalwetenschappelijke achtergrond, die werkzaam zijn in het preventief en met name het curatief (‘behandelend’) werkveld. Alle deskundigen hebben ervaring met complexe gezinnen na scheiding. Voor de interviews met deskundigen zijn behandelaars, jeugdzorgwerkers, jeugdbeschermers, therapeuten en mediators benaderd met ervaring en kennis over gezinnen na scheiding en kennis over contact/omgang na scheiding. Wij hebben een zo divers mogelijke groep deskundigen benaderd, allen afkomstig uit het netwerk van de hoofdonderzoeker. Er zijn 9 deskundigen benaderd, die na een positieve reactie allen geïnterviewd zijn. De expertise van

de deskundigen is uiteenlopend: ontwikkelingspsycholoog en registermediator, kindbehartiger (belangenbehartiger en vertrouwenspersoon voor ieder kind in een scheidingssituatie), senior staf gedragswetenschapper bij Samen Veilig, gedragsdeskundige bij de Raad voor de Kinderbescherming, coördinator van BOR Humanitas en coördinator Hulp bij Scheiding en Ouderschap Blijft bij een Jeugdzorgorganisatie. Uiteindelijk zijn 9 deskundigen geïnterviewd. Deskundigen zijn via de e-mail benaderd, waarbij een folder werd meegestuurd. Interviews vonden face-to-face plaats, met uitzondering van één interview, dat telefonisch is afgenomen. De interviews duurden tussen de 1 en 1,5 uur.

Ervaringsdeskundigen zijn vaders moeders en jongeren na scheiding. Er kunnen hierbij verschillen bestaan tussen gehuwde en geregistreerde ouders aan de ene en ongehuwde ouders aan de andere kant. De selectie heeft hier niet op plaatsgevonden bij het werven van te interviewen ouders. Indien relevant wordt dit wel mee genomen in de analyses. Ervaringsdeskundigen (ouders) zijn op diverse manieren geworven: via het netwerk van de interviewers, via contacten van voorgaand onderzoek binnen Pedagogische Wetenschappen van de Universiteit Utrecht, via deskundigen, via het VaderKennisCentrum (VKC) en via LinkedIn. Er is gestreefd naar een gelijk aantal vaders en moeders. Daarnaast is gestreefd naar een gelijke verdeling over de verschillende groepen, dus ouders die wel samen afspraken rond zorg en omgang maakten, ouders die er niet samen uit kwamen, en ouders die er aanvankelijk wel uitkwamen maar later op problemen stuitten. Er zijn 18 ouders geïnterviewd: 9 vaders en 9 moeders.

Jongeren zijn laat-adolescenten en jongvolwassenen tussen de 18 en 26 jaar waarvan de ouders gescheiden zijn. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen jongeren van formeel of informeel gescheiden ouders, maar mogelijke verschillen worden bekeken bij het analyseren. Daarnaast is gestreefd naar een ongeveer even groot aantal jongens en meisjes. Jongeren zijn geworven via Villa Pinedo, via Stichting Augéo (het Jongerentaskforce organiseert vanuit eigen ervaring trainingen en workshops over echtscheidingen), en via buddy-project Eye-4U. Daarnaast zijn halverwege het werven flyers over het onderzoek opgehangen op prikborden in een aantal gebouwen van de Beta-faculteit van de Universiteit Utrecht, om te pogen meer jongens te werven. Er zijn in totaal 12 jongvolwassenen geïnterviewd waarvan de ouders gescheiden waren; 10 meisjes en 2 jongens. Ondanks diverse inspanningen lukte het niet de verdeling van geslacht evenwichtiger te krijgen.

Naast bovenstaande typen zijn aanvullend 2 medewerkers geïnterviewd van het Vader Kennis Centrum, een belangenorganisatie van vaders voor gelijkwaardig ouderschap, betrokken vaderschap en vader-inclusief beleid. Bij ons verzoek via

hen een aantal ouders te mogen benaderen, boden zij zich aan voor een interview. Wij hebben dit interview met beide personen tegelijk gedaan, met twee interviewers. Deze geïnterviewden zijn te beschouwen als een combinatie van deskundig en ervaringsdeskundig.

5.2.3 Verwerking en analyse

De uitgebreide interviewverslagen zijn eerst geordend. Tekst die niet relevant was is verwijderd en daarna is de tekst gecomprimeerd door relevante antwoorden samen te vatten. Dit gebeurde door de antwoorden op te delen per subonderwerp, waarbij ook labels zijn gebruikt. Opvallende woorden werden in de samengevatte tekst aangegeven en in veel gevallen werden daarbij ook een of meerdere relevante/typerende zinnen genoteerd, maar ook fragmenten indien relevant. Daarnaast werden onderdelen globaal geïnterpreteerd en kort beschreven. Bij het labelen door de tekst in fragmenten op te delen, is uitgegaan van de onderwerpen van de topiclijst. Hiervoor is gekozen om dicht bij de vraagstelling te blijven. Indien relevant zullen ook bijkomende labels worden gebruikt. Fragmenten werden ondergebracht bij een of meerdere relevante labels. Met labelen werd gestopt toen er geen nieuwe labels meer bijkwamen. Als laatste stap van de analyse is geprobeerd om een overzicht te geven van relevante fragmenten per label en om verbanden te vinden. Als vorm van 'peer debriefing' heeft een tweede onderzoeker meegelezen met de interviewverslagen en de codeerbestanden bekeken, en eventueel aanvullingen gedaan op de eerste beschrijving van de resultaten. Vooraf is nog goed op te merken dat bepaalde factoren bij meerdere onderdelen worden genoemd, omdat deze punten door geïnterviewden genoemd zijn bij verschillende vragen, of door verschillende geïnterviewden bij verschillende vragen zijn genoemd.

Hierna worden de resultaten weergeven per categorie: eerst komen de deskundigen aan bod, gevolgd door de ouders en daarna de kinderen. Het geheel wordt besloten met een samenvatting.

5.3 Resultaten interviews deskundigen

5.3.1 Het maken van afspraken na scheiding

In het kader van de onderzoeksvraag hoe ouders tot afspraken komen over omgang, is van belang te weten met welke hulpvraag de ouders binnen komen bij de deskundigen. Hoewel de geïnterviewden vanuit diverse werkvelden afkomstig zijn, geldt dat zij vaak een overeenkomstige hulpvraag krijgen van ouders: advies over de omgang of het contact tussen ouder en kind, hoe nemen ouders het belang

van het kind zo goed mogelijk mee in het maken van afspraken, en hoe kunnen zij de opvoeding en situatie zo aanpassen dat de kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen?

Daarnaast zijn er hulpinstanties die als hoofddoel hebben om het contact tussen ouders onderling en/of tussen ouders en kinderen veilig te laten verlopen.

Alle geïnterviewden geven aan dat de afspraken van ouders die zij zien, gemaakt zijn in het kader van het opstellen van een ouderschapsplan. Het verschilt aanmerkelijk of deze ouderschapsplannen gemaakt zijn met hulp (een mediator of advocaat) of zonder hulp (eigen inzichten en/of een voorbeeld van internet). De problemen die voortkomen uit het maken van afspraken of daaraan gerelateerd zijn, beginnen vaak bij het opstellen van het ouderschapsplan. Hierbij worden door de geïnterviewde professionals verschillende problemen genoemd:

- Financiële problemen: het niet eens kunnen worden over hoe de kosten voor de kinderen verdeeld worden. Problemen rond financiën kunnen echter ook betrekking hebben op vermogen en alimentatie;
- Verdeling van zorg- en opvoedingstaken of omgang: wanneer bijvoorbeeld de ene ouder co-ouderschap wil, maar de andere ouder niet. Hierbij moet bedacht worden dat de professionals voor een deel te maken hadden met doorverwijzing door de rechter. Vaak gaat het – naast de verdeling van het verblijf van het kind bij beide ouders – ook om inhoudelijke keuzes zoals over voeding, scholing, opvoeding;
- Onvoldoende oog voor de belangen en behoeften van het kind: ouders hebben vaak het beste voor met hun kind, maar dit komt niet altijd naar voren in het ouderschapsplan. Ouders kiezen vaak voor een contact-/omgangsregeling die past bij hun leven/werkschema, in plaats van wat prettig, passend of goed is voor het kind;
- Het niet komen tot een ouderschapsplan: door de impact van de scheiding kunnen bepaalde ouders niet op één lijn komen om een degelijk plan op te stellen. Het gaat er dan onder meer om dat de scheiding nog niet verwerkt is, er veel emoties en/of conflicten zijn. Een geïnterviewde verwoordt dit als ‘een proces van rouw en verlies dat eerst doorlopen moet worden’. Dit vat samen wat veel andere professionals ook noemden;
- De wensen van beide ouders worden vaak in de afspraken niet voldoende meegenomen: het lijkt regelmatig te gebeuren dat het ouderschapsplan geopperd is door een mediator/advocaat, en dat ouders daarin meegaan, maar dat de in het plan gemaakte afspraken in de praktijk niet altijd overeenkomen met wat ouders écht willen;

– Eén geïnterviewde merkte op dat mediators niet altijd nastreven om tot een goed werkbaar ouderschapsplan te komen, maar dat zij enkel streven naar een akkoord voor beide ouders. Hierin wordt niet genoeg gekeken naar de wensen en belangen van alle betrokkenen (ouders en kinderen).

Van de hierboven geschetste problemen worden het vaakst genoemd financiële problemen en problemen rond de zorg- en omgangsregeling. Overigens wordt door professionals die te maken hebben met de meer problematische scheidingen ook genoemd dat er vaak geen sprake is van een ouderschapsplan, of dat dit was opgesteld met behulp van anderen (voorveld van hulpverlening etc.).

De grootste problemen rondom afspraken zien de meeste geïnterviewden echter wanneer ouders wel tot een ouderschapsplan komen, maar met het uitvoeren van de daarin vastgelegde afspraken vastlopen in de praktijk. Het plan komt niet van de grond, de afspraken blijken toch niet aan te sluiten op de behoeften van de kinderen of de wensen van de ouders, of door veranderingen/ontwikkelingen in de situatie blijken de afspraken niet meer passend. Hierbij wordt bijvoorbeeld genoemd dat regelmatige bijstelling nodig is, omdat ook de ontwikkelingsfase van kinderen verandert en ouders dan vaak opnieuw met elkaar in gesprek moeten. Daarbij kan oude pijn naar boven komen, waarbij ouders de situatie niet altijd goed interpreteren. Als voorbeeld kan worden gedacht aan pubers, die zich gemiddeld genomen meer op vrienden gaan richten dan op de ouders. Ouders moeten hierin ook hun weg vinden, en na scheiding, zeker bij problemen, is dit lastiger. Eigenlijk moeten ouders eerst de scheiding verwerken, voordat ze afspraken voor langere tijd op papier zetten.

Extra: Wat één geïnterviewde aanstipte is haar bevinding dat ex-samenwonende ouders na de scheiding vaak geen afspraken en ouderschapsplan maken, omdat de betreffende ouders vaak ook niet weten dat zij dit moeten doen als zij samen gezag hebben. Deze stellen hebben extra voorlichting en hulp en ondersteuning nodig bij het maken van afspraken. Dit werd niet door andere geïnterviewden genoemd.

5.3.2 Niet-naleving afspraken

Welke inzichten bieden de deskundigen met betrekking tot de tweede onderzoeksvraag wat oorzaken zijn voor niet-naleving van afspraken over omgang?

Vaders en moeders
Zes geïnterviewden geven aan geen verschil te zien tussen vaders of moeders wat betreft het niet nakomen van afspraken. Drie van de negen geven echter aan dat,

in hun ogen, voornamelijk moeders afspraken rondom de omgang niet nakomen. Moeder was in het intacte gezin dan vaak de gezinsmanager en blijft die rol vaak vervullen na scheiding. Het kan in deze situaties gebeuren dat moeder de kinderen gebruikt om iets anders voor elkaar te krijgen. Vaak is het overigens zo dat de zorg-, huishoudelijke en opvoedtaken in deze gezinnen erg scheef was voor de scheiding en moeders het lastig vinden hun 'terrein' te delen. Hierin komt de laatste jaren meer gelijkwaardigheid.

Oorzaken en/of verklaringen voor het niet nakomen van afspraken:

- Ouders nemen het niet te nauw met de afspraken, vanuit de gedachte: "het komt wel goed, we komen er samen wel uit" (aanvankelijk te makkelijk erover denken). Ouders onder- en/of overschatten elkaar en zichzelf hierin ook vaak. Problemen ontstaan met name wanneer de een meer flexibiliteit wil en de ander niet;
- Ouders willen elkaar treffen; bewust door elkaar bepaalde zaken niet te gunnen; onbewust vanwege eigen emoties en gevoelens. Ouders grijpen elke kans aan om de andere ouder dwars te zitten;
- Ex-partner dynamiek: de manier waarop ouders met elkaar communiceren. Hierin zijn grote verschillen tussen ex-paren te zien. Daarnaast ook het feit dat sommige ouders vaak weliswaar het beste voor hebben met hun kinderen, maar het belang van het kind uit het oog verliezen door eigen emoties. Hierbij is sprake van een nog niet verwerkte scheiding;
- Veranderende omstandigheden: Nieuwe partners worden vaak genoemd als veranderende factor voor het niet nakomen van afspraken, maar ook veranderingen in het werk of de huisvesting.

De rol van andere conflicten:

Er is volgens de geïnterviewden een duidelijke samenhang te zien tussen het niet nakomen van afspraken over de omgang en financiële conflicten. Elke geïnterviewde krijgt hier wel mee te maken: de ene ouder is het niet eens met de alimentatiebedragen, waarop de andere ouder de kinderen weghoudt als strijdmiddel. Het omgekeerde komt ook voor.

Daarnaast krijgen de geïnterviewden vaak te maken met ouders die onderling een andere visie hebben op opvoeding. In het huwelijk zijn deze verschillen vaak ook al te zien, maar deze komen pas echt naar voren als beide ouders de opvoeding meer op hun eigen manier gaan doen als ze gescheiden zijn. Gebrek aan overleg en afstemming hierbij zijn dan aan de orde.

Als laatste worden ook hier nieuwe partners genoemd als probleem dat samenhangt met het niet-nakomen van omgangsafspraken. Ouders hebben de scheiding dan goed verwerkt, totdat er een nieuwe partner in het spel komt, en de emoties weer naar boven komen.

Momenten waarop afspraken niet nagekomen worden
Hierop heeft geen enkele geïnterviewde een concreet antwoord; dit verschilt heel erg per situatie. Dit kan variëren tussen direct na het tekenen van het ouderschapsplan, tot jaren na de scheiding. Afspraken die direct of kort na het tekenen van het ouderschapsplan niet nageleefd worden zijn voor de deskundigen nog niet zorgbarend; de invloed van emoties is dan nog groot. Het niet naleven van afspraken wordt pas zorgelijk als dit langere tijd na de scheiding gebeurt en aanhoudt. Als laatste zijn met name veranderingen in de situatie aan te wijzen als de momenten waarop ouders zich niet meer (of verminderd) aan afspraken houden.

Specifieke kenmerken van ouders:

- **SES**: Hierover zijn de antwoorden van de deskundigen eenduidig. Echtscheidingen komen in alle sociale lagen voor. Er zijn echter wel verschillen te zien in de manier waarop ouders handelen. Een geïnterviewde geeft aan dat voornamelijk lager opgeleide ouders hun afspraken vaker niet nakomen, maar andere geïnterviewden geven aan hier geen verschil in te zien in de praktijk. Ook zijn er verschillen in de antwoorden van de geïnterviewde professionals met betrekking tot het zoeken of accepteren van hulp. De ene ziet dat hoger opgeleide ouders minder snel naar hulpverlening zoeken, waar een andere geïnterviewde aangeeft dat juist lager opgeleide ouders minder behoefte hebben aan hulp of deze minder snel (kunnen) bereiken. Lager opgeleiden hebben soms meer handvatten nodig, waar hoger opgeleiden meer bereid zijn tot een langere strijd;
- **Persoonlijkheidskenmerken**: Of er echt specifieke persoonlijkheidskenmerken overheersend aanwezig zijn bij ouders die afspraken niet nakomen, wordt door lang niet alle professionals herkend. Wel geven verschillende geïnterviewden aan dat ouders elkaar heel snel beschuldigen. Ouders noemen de andere ouder vaak 'narcist' of 'borderliner'. Daarnaast wordt vaak gezien dat bepaalde ouders slechte coping vaardigheden hebben, het moeilijk vinden om te gaan met stress, en over zwakke communicatieve en affectieve vaardigheden beschikken, wat ook al te zien was tijdens de relatie voor de scheiding. Vaak is het vertrouwen van ouders al geschonden in een eerdere fase. Veel ouders in een complexe scheiding hebben een trauma; dit wordt door veel deskundigen genoemd. Daarnaast noemt een aantal deskundigen wel een bepaalde persoonlijkheidsproblematiek bij ouders. Elementen die geïnterviewden zien uit borderline- of narcismedynamiek variëren van al het vertrouwen geven tot totaal wantrouwen, zich heel snel afgewezen voelen, de ander diskwalificeren.

Het gaat dus om persoonlijkheidskenmerken met een hoog conflictgehalte (in plaats van een hoog oplossingsgericht gehalte);

- **Etniciteit**: Over de rol van etniciteit is ook geen eenduidigheid uit de antwoorden te halen. Wel wordt het verschil tussen ik-culturen en wij-culturen benadrukt door één geïnterviewde die werkzaam is in Amsterdam e.o. Westers (ik-cultuur) versus niet-westers (wij-cultuur), waar in de ik-cultuur vaker gestreden wordt voor eigen belangen, en in de wij-cultuur een autoriteit en/of het netwerk meer invloed heeft op het nakomen van afspraken.

***(Probleem)groepen ouders onderscheiden**:*

- Ouders die de andere ouder belemmeren: deze ouders worden redelijk veel terug gezien in de praktijk. Dit zijn de ouders die een andere ouder bewust belemmeren. Vaak verschuilen zij zich achter hun kind. Deze ouders zeggen dat ze hun kind en ex-partner het beste gunnen, maar laten dit niet zien in hun gedrag of uitlatingen. De argumenten die ouders naar voren halen hebben volgens de professionals te maken met emoties die zij zelf hebben en vervolgens al dan niet bewust projecteren op hun kind. Dit probleem wordt door een klein aantal geïnterviewden wat vaker gezien bij moeders. De meerderheid noemt echter dat dit vaak wederzijds gebeurt, waarbij ook vermeld wordt dat dit veelal ingesleten patronen zijn die lastig te veranderen zijn, zeker wanneer ze al voor de scheiding van kracht waren. Voor hulpverleners is dit (elkaar belemmerende ouders) een lastige groep ouders om mee te werken, omdat zij ook hulpverleners proberen te misleiden;
- Verschil in de mate waarin men zich aan afspraken houdt: gemiddeld genomen zijn er meer vaders die flexibelere afspraken willen maken. Zij nemen het vaak niet zo nauw met hetgeen is afgesproken, denken dat ze er onderling wel uitkomen en zijn blij met een flexibeler leven. Moeders willen daarentegen strakke en concrete afspraken maken (rust, reinheid en regelmaat). Naarmate dit verschil groter is, treden eerder problemen op;
- Als extra groep worden er moeders genoemd die gezinsmanager willen blijven. Zij waren dit al voor de scheiding, maar willen deze rol aanhouden als ouders apart wonen. Dit valt bij vaders vaak verkeerd.

De rol van een aantal factoren:

- In het algemeen geven de geïnterviewden aan dat de rol van onderstaande factoren bij het naleven van afspraken niet eendimensionaal is en dat er altijd sprake is van meerdere factoren;
- Acceptatie/emoties scheiding: Acceptatie van de scheiding speelt een belangrijke rol. Op het moment dat de scheiding nog niet geaccepteerd is,

vallen er geen afspraken te maken omdat de emoties dan nog te heftig kunnen zijn. Hier worden ook termen als scheidingstrauma of rouw genoemd. Dit onderdeel komt bij elke geïnterviewde aan bod. Scheiding die nog niet verwerkt is kan zich op diverse manieren uiten o.a. in boosheid, verdriet, maar ook in dwarsliggen;

- Nieuwe partners: deze kunnen een tweezijdige invloed hebben: 1) een ondersteunende invloed, soms zelf mediërend tussen ouders. 2) een sturende invloed, waarin de nieuwe partner ook een mening heeft/geeft en daardoor veel impact kan hebben op de ouder;
- Rol/taakverdeling voor de scheiding: Bijna alle geïnterviewden geven aan dat ouders elkaar verwijten dat ze er nooit waren tijdens het huwelijk, nooit waren voor de kinderen en weinig taken deden in het gezin. Dit geldt eerder voor moeders. Zij waren veelal de hoofdverzorger en vinden het vaak lastig te accepteren dat vader na de echtscheiding een meer gelijkwaardige rol heeft;
- Netwerk: dit werd door veel geïnterviewden genoemd; het netwerk heeft regelmatig een negatieve impact op conflicten tussen ouders na scheiding en op het niet nakomen van afspraken. Soms is dit concreet te zien, wanneer bijvoorbeeld familieleden meekomen naar een afspraak en de geïnterviewde wijzen op diens rechten, aanzetten meer voor zichzelf op te komen. Door een geïnterviewde wordt gesproken over een zogenaamde 'coalitie-ouder'; deze sluit coalities met mensen om zich heen (familie, vrienden, RvdK, school, huisarts etc.);
- Financiën: Alimentatie als ruilmiddel om de kinderen te zien of weg te houden bij de andere ouder;
- Kinderen: Kinderen worden soms gebruikt als ruilmiddel om alimentatie te krijgen. Daarnaast zetten ouders uitspraken van het kind (als deze niet naar een ouder wil) in als instrument om afspraken niet na te komen;
- Leeftijd van kinderen: hier wordt slechts door twee geïnterviewden iets over opgemerkt. Opvallend is dat de ene aangeeft dat de leeftijd en het geslacht van het kind niet van invloed is op het (niet) nakomen van afspraken, terwijl de andere geïnterviewde aangeeft dat juist kleinere kinderen meer 'beschermd' worden door ouders (vaak moeders), waardoor moeders verder gaan om hun kind te beschermen, in de zin van in min of meerdere mate weghouden bij de andere ouder. Daarnaast kunnen ouders hun eigen wil of eigen gevoel (o.a. separatie-angst) projecteren door middel van de kinderen. Dit laatste wordt ook gezien op het moment dat kinderen ouder zijn.

Gevolgen van niet nakomen afspraken:

- Over de gevolgen van het niet nakomen van afspraken zijn de geïnterviewden het allemaal met elkaar eens. Ouders die afspraken niet nakomen schaden het vertrouwen van de andere ouder. En doordat er geschonden vertrouwen is, worden afspraken deels ook weer slechter nageleefd. Voor kinderen geeft het veel onrust: ze kunnen een van de ouders niet zien, merken veel conflicten tussen ouders, en krijgen te maken met onzekerheid, afwijzing en teleurstelling. Het nakomen van afspraken is dus in ieders belang, en hulpverleners kunnen zorgen dat ouders afspraken maken die ze ook kunnen dragen, waarvan ze kunnen begrijpen waarom deze afspraken belangrijk zijn en ervoor zorgen dat ouders deze naleven. Daarnaast ligt er ook werk voor hulpverleners in het aan ouders leren hoe zij in overleg kunnen gaan wanneer afspraken niet nageleefd worden en hoe ze het gezamenlijk kunnen oplossen.

5.3.3 Actoren

In de interviews met deskundigen is vooral ingegaan op verbeterpunten in de rollen van verschillende actoren die betrokken zijn bij een (echt-)scheiding. Een vaak genoemd punt is het bevorderen van de samenwerking tussen verschillende actoren. De samenwerking moet intensiever worden en het werk moet meer op elkaar afgestemd worden. Dit geldt voor hulpverleners onderling, maar ook voor advocaten en hulpverleners.

Daarnaast wordt nog een aantal andere belangrijke verbeterpunten genoemd met betrekking tot actoren:

- Meer maatwerk: Zowel in de behandelingen/interventies, als in de beschikkingen van de rechtbank;
- Hierin moet ook meer aandacht zijn voor de positie en het belang van de kinderen. Veel geïnterviewden waren van mening dat dit nu nog niet voldoende gedaan werd. Zij uitten hun zorgen dat niet genoeg rekening is gehouden met de specifieke situatie van het kind/en ouders (in gevallen waarin bijvoorbeeld sprake was van ‘algemene beschikkingen’);
- Het instellen van een proefperiode bij afspraken rond zorg en omgang. In deze periode (van bijvoorbeeld een jaar) zouden voorlopige afspraken en voorzieningen vastgesteld moeten worden, die – wanneer de scheiding, inboedel en financiële zaken helder zijn – geëvalueerd en eventueel bijgesteld kunnen worden. Daarna zouden er meer concrete en definitieve afspraken gemaakt kunnen worden. Geïnterviewden geven aan dat deze wat later gemaakte afspraken bestendiger zijn dan wanneer ouders nog vol in de emotie en de hectiek van de scheiding zitten en vanuit daar handelen.

maatwerk: Zowel in de behandelingen/interventies, als in de beschikkingen van de rechtbank;

- Zichtbaarheid hulpaanbod vergroten: ouders moeten weten bij wie ze waarvoor terecht kunnen. Een voorbeeld: het CJG/wijkteam heeft in elke gemeente een andere naam, wat verwarrend kan zijn;
- Meer kennis (bij hulpverleners) over situaties waarin een kind een van de ouders niet (meer) ziet of wil zien, maar ook over juridische procedures;
- Hulpverleners moeten de ogen en oren van de rechter zijn. Partijen als de jeugdbescherming en de Raad voor de Kinderbescherming moeten de handen ineen slaan. Doen zij dit niet, dan kunnen zij conflicten juist in stand houden. Voorbeeld: de Raad moet Raadsonderzoek doen en wil daarvoor info opvragen bij jeugdbescherming. Echter blijken verslagen niet duidelijk geschreven en/of kost het veel tijd om hulpverleners die bij de betreffende casus betrokken waren aan de telefoon te krijgen. De RvdK is ook maar afhankelijk van info die ze van eerder betrokken instanties krijgen en dus indirect ook van de kwaliteit van verslaglegging/hulpverlening van andere instellingen. Ook wordt door een geïnterviewde genoemd dat het goed zou zijn wanneer de Raadsonderzoeker ook naar de zitting gaat (i.p.v. een zittingsvertegenwoordiger);
- De inzet van één regierechter en een verbod op oneindig procederen. Het negatieve effect van de mogelijkheden tot procederen wordt vaker genoemd. In lijn met het pleit voor één rechter voor de hele zaak wordt ook genoemd: een gezinsadvocaat. En er wordt benadrukt dat twee advocaten zorgen voor meer strijd. Dit wordt meermaals vanuit de hulpverlening genoemd;
- Eén geïnterviewde pleit voor een verandering in het systeem, waarin hulpverleners mandaat zouden moeten hebben voor bepaalde beslissingen, en niet de rechter. Door aanvragen, onderzoeken, bevindingen van tussenpersonen kunnen procedures veel tijd in beslag nemen;
- Meer inzet op preventieve hulpverlening in scheidingssituaties, door bijvoorbeeld hulpverlening in te zetten wanneer ouders op het punt staan om te scheiden. Deze behoefte aan meer inspanningen en deskundigheid in het 'voorveld' wordt zeer vaak genoemd;
- Verplichte nazorg: Evaluatie ouderschapsplan/monitoring hoe de afspraken verlopen;
- Meer erkenning voor en herkenning van ouderonthechting (NB genoemd door 1 geïnterviewde).

5.3.4 Toepassing juridische instrumenten

De geïnterviewden geven aan de volgende instrumenten het meest tegen te komen in de praktijk:

- Begeleide omgangsregeling /omgangshuis;
- Dwangsom;
- Wijziging verblijfplaats of gezag;
- Uithuisplaatsing;
- Ouderschapsonderzoek (forensische mediation).

De geïnterviewden dragen verschillende zaken aan waarvan zij denken dat deze werken in de praktijk. Daarbij zijn de geïnterviewden positiever over de inzet van mediation en als dit niet werkt programma's met drang zoals Ouderschap Blijft en Kinderen uit de Knel. Pas als ook dat niet het beoogde effect heeft, zou de rechter in moeten grijpen.

Eén punt dat allen noemen is dat juridische instrumenten (dwangmiddelen) een stok achter de deur kunnen zijn voor het nakomen van afspraken, maar dat je eigenlijk niet moet willen dat deze ingezet worden, omdat de kans groot is dat dit het kind zal schaden. Men vindt dat terughoudendheid gepast is met het inzetten van deze middelen. Ze kunnen volgens twee geïnterviewden ingezet worden, maar dan wel met een concreet doel (verzoening). Een geïnterviewde (die hiermee ervaring heeft) geeft duidelijk aan dat de situatie voor kinderen doorgaans niet verbetert bij wijziging van de hoofdverblijfplaats. Zij geeft ook aan goed te kijken en luisteren naar de stem van het kind. Zij is van mening dat strafprocedures het doel voorbij schieten. In feite is slechts één van de geïnterviewden positief over een dergelijk proces. Daarnaast geven alle geïnterviewden aan dat er veel meer preventief moet gebeuren, en zijn veel zorgprofessionals het erover eens dat er minder moet worden gejuridiseerd.

De geïnterviewden geven aan dat de volgende opties vaak goed werken in de praktijk:

- Begeleide omgangsregeling/omgangshuis: dit is vaak echt nodig. Omgangsbegeleiding is erg intensief, dus het is fijn als dit soort plekken er zijn om naar door te verwijzen;
- Wel strikte maatregelen voor ouders die afspraken structureel niet nakomen en daarin echt het belang van het kind schaden. Daar mag hard tegen worden opgetreden, maar hoe blijft de vraag.

5.3.5 Hulpverlening

Geïnterviewden geven een aantal verbeterpunten voor de hulpverlening in scheidingssituaties. Hierin zijn weinig overeenkomsten te vinden tussen de deskundigen, maar dit lijkt voornamelijk toe te schrijven aan de verschillende rollen die zij hebben in hun werkzaamheden.

- Hulpverleners moeten eigen kennis *up to date* houden (door middel van trainingen, intervisies e.d.);
- Meer samenwerking tussen hulpverleners en weten waar ieders expertise ligt om zo adequaat mogelijk door te verwijzen;
- Kortere lijntjes, de keten van hulpverlening wordt te lang. Eén geïnterviewde geeft aan dat de hulpverlening moet stoppen met het ontwikkelen van modules, en moet starten met het vormen van 'een gezamenlijke kring' om het gezin heen die moeten screenen op indicatoren voor complexe scheidingen, en daarop dan meteen 'zwaar' inzetten in termen van begeleiding van ouders en kinderen.;
- Laagdrempelige hulp voor ouders. Een soort loket waar zij eens per jaar kunnen evalueren hoe het gaat, waar zij tegenaan lopen, kijken wat veranderingen zijn. Een plek waar je met elkaar en met een professional laagdrempelig kunt praten, zonder conflicten;
- Meer hulp op maat. Hulp moet aangepast worden aan de gezinssituatie, en het gezin zou zich niet aan moeten passen aan de kaders van de bestaande hulp.

Wat is er nodig om afspraken na te leven?

Als laatste is er aan de deskundigen gevraagd wat zij in het algemeen nodig achten zodat ouders afspraken nakomen. Zij geven hiervoor min of meer dezelfde antwoorden. Het belangrijkste punt is dat ouders het scheiden moeten zien als een proces: langzaam moeten zij weer vertrouwen krijgen in elkaar en zien dat de situatie (van voor, tijdens of net na de scheiding) is veranderd, maar dat heeft tijd nodig. In sommige gevallen moet er expliciete aandacht zijn voor dit proces. Ouders moeten zich gehoord voelen voordat zij klaar zijn om afspraken te maken.

Verder is er meer monitoring nodig op de naleving van de afspraken met bepaalde evaluatiemomenten. Door af en toe te kijken of de gemaakte afspraken nog wel passend zijn kunnen veel conflicten voorkomen worden. Daartoe kunnen vooral ouders zelf worden aangezet. Het is daarbij van belang dat deze evaluatiemomenten ook opgenomen worden in het ouderschapsplan, om ouders het belang van deze momenten duidelijk te maken. Wanneer zij vooraf al afgestemd hebben dat bepaalde zaken opnieuw kunnen worden besproken wanneer de situatie daarom vraagt (of bijvoorbeeld de ontwikkelingsfase van het

kind veranderd is), kan dit problemen voorkomen omtrent niet-naleving van afspraken.

5.3.6 Samenvatting interviews deskundigen

Problemen bij totstandkoming en wijziging afspraken
Problemen rondom afspraken hebben veelal betrekking op financiën en zorg en omgang. Soms wordt ook genoemd dat de ene ouder meer ruimte of flexibiliteit wil en de ander juist meer aan de gemaakte afspraken wil vasthouden. Ook komt naar voren dat afspraken regelmatig bijstelling behoeven, bijvoorbeeld wanneer de ontwikkelingsfase van een kind verandert, maar ook wanneer de op papier gemaakte afspraken in de praktijk toch niet goed blijken te werken. Elke verandering kan aanleiding zijn voor conflicten en het niet naleven van afspraken. Sociaaleconomische status lijkt geen duidelijke rol te spelen.

Oorzaken niet-naleving afspraken
Voor het niet naleven van afspraken wordt als belangrijkste reden genoemd: nog niet verwerkte scheiding; het proces van rouw en verlies dat nog niet is doorlopen. Dit kan gepaard gaan met heftige emoties, die onder meer geuit kunnen worden door het dwarszitten van elkaar. Daarbij is volgens de professionals meestal niet zozeer sprake van de ene ouder die de andere belemmert, maar van ouders die elkaar dwars zitten. Hierachter gaan veel emoties schuil. Deze spelen soms ook weer op wanneer zich veranderingen voordoen in de omstandigheden. Daarbij wordt vaak genoemd: een verhuizing, een andere baan of een nieuwe partner. Dit kan aanleiding geven tot problemen rond de naleving van afspraken. Naast nog niet verwerkte scheiding en de ermee gepaard gaande emoties wordt ook regelmatig genoemd dat alimentatie en contact met het kind als uitruil worden gebruikt. Belemmering van afspraken kan ook voorkomen wanneer de taakverdeling voor de scheiding erg scheef was en een van de ouders (meestal moeder) moeite heeft met een meer gelijke verdeling. Persoonlijkheidsproblematiek van een of beide ouders komt niet overtuigend als factor in het niet naleven van afspraken uit de interviews naar voren, hoewel bepaalde persoonlijkheidstypes wel meer conflictgevoelig zijn. Daarnaast wordt door enkele geïnterviewden de (vaak negatieve) rol van het netwerk genoemd; dit kan zorgen voor polarisatie en zo bijdragen aan het niet naleven van afspraken. Tenslotte wordt vaak melding gemaakt van een gebrek aan vertrouwen tussen ouders. Deels kan dit zijn opgebouwd door het niet naleven van afspraken, maar ook al in de relatiegeschiedenis. Daarnaast speelt hier een wisselwerking, omdat ouders die elkaar niet vertrouwen ook eerder afspraken niet nakomen of belemmeren.

Mogelijke oplossingen
Veel geïnterviewde professionals geven aan dat meer moet worden samengewerkt tussen verschillende professionals en wederzijdse informatievoorziening moet verbeteren, met kortere lijntjes. Daarnaast wordt meer maatwerk benadrukt en wordt door veel professionals genoemd dat één (regie)rechter kan zorgen voor minder conflict-escalatie en juridisering kan tegengaan. De-juridisering is een punt dat vaker genoemd wordt: de mogelijkheid van procederen kan conflicten verergeren, alsmede twee-advocaten-procedures. Als oplossing voor niet naleven wordt vooral gedacht aan meer aandacht in het voorveld, meer preventie, meer laagdrempelige (snelle) hulp voor ouders na scheiding. Enkele professionals geven aan dat de zichtbaarheid van hulp verbeterd moet worden. Daarnaast geven veel geïnterviewden aan dat er meer kennis bij hulpverleners nodig is, vooral met betrekking tot de meer complexe scheidingen. Ook wordt door enkele professionals aangegeven dat een gezin een dynamisch systeem is en dat dit niet aansluit bij een statisch ouderschapsplan. Hierin zou dus een proefperiode kunnen staan, en opgenomen moeten worden dat afspraken met zekere regelmaat worden geëvalueerd.
Strafmaatregelen of sancties zijn volgens 8 van de 9 geïnterviewde professionals geen oplossing omdat deze met name het kind kunnen schaden. Hun stem moet beter worden meegewogen. In plaats van strafmaatregelen is de meerderheid voor een bemiddelende aanpak met mediation, als dit niet werkt drang richting ouder-begeleiding en als dit niet werkt dan pas de rechter.
Over het naleven van afspraken zijn alle professionals het eens: dit is belangrijk voor het kind. Ook zien zij dat niet naleven samenhangt met veel conflicten, en daarachter schuilen vaak emoties die samenhangen met een nog niet verwerkte scheiding. Hoewel naleving van afspraken dus van belang is volgens allen, geeft een vrijwel even groot aantal geïnterviewden aan dat afdwingen van afspraken niet veel zin heeft.

5.4 Resultaten interviews ouders

5.4.1 Kenmerken

De geïnterviewden zijn 18 ouders (9 vaders en 9 moeders). Per interviewtopic wordt hieronder uiteengezet hoe de ouders geantwoord hebben en wat vergelijkbare, verschillende en opvallende antwoorden waren.
De geïnterviewde ouders hebben ieder een eigen verhaal. Elke casus is op zichzelf staand en is complex op een andere manier. Mede gezien het kleine aantal is geen sprake van een representatieve groep ouders na een (echt)scheiding. Daarnaast zijn de verhalen eerder casussen, en subjectief en eenzijdig. De informatie in dit

verslag zal daardoor meer beschrijvend zijn, en kan meer inzicht geven in kenmerken van ouders en scheidingen met betrekking tot naleving van afspraken.

Van de 18 ouders zijn 15 ouders getrouwd geweest. De duur van de huwelijken van de geïnterviewden varieerde tussen de 4 en 20 jaar. Gemiddeld zijn de geïnterviewden tussen de 10 en 15 jaar getrouwd geweest. De overige drie ouders zijn niet gehuwd geweest. Eén ouder had een geregistreerd partnerschap, en de overige twee waren samenwonend.

5.4.2 Situatie voor de scheiding

Relatie ouders
Iets meer dan de helft van de ouders geeft aan dat zij tijdens hun huwelijk een goede relatie hadden met hun partner. Een aantal ouders vertelt daarbij dat zij en hun partner erg verschillend waren (in persoonlijkheid, in opvoedingsideeën), maar dat zij daarin wel een goed balans vormden, wat in hun ogen in een goede relatie resulteerde. Drie ouders geven aan een neutrale relatie te hebben met hun partner in het huwelijk. Een ouder verwoordde dit als: "*Het was geen relatie met verbinding*". Een andere ouder noemt haar relatie een "*relatie als broer en zus*". Ongeveer een derde van de ouders geeft aan geen goede relatie te hebben gehad met hun ex-partner. Verschillende redenen worden genoemd die hier aan ten grondslag liggen, zoals (vermeende) psychopathologie bij de andere ouder, karaktereigenschappen van de andere ouder en in een enkel geval een relatie waarin mishandeling veelvuldig voorkwam.

Ouderkind relatie
Vrijwel alle ouders geven aan dat zij in de situatie voor de scheiding een hechte, warme relatie hadden met hun kind(eren). Er zijn echter een paar bijzonderheden: twee ouders (vaders) geven aan een goede band te hebben met hun kinderen, maar dat deze minder hecht was dan de band tussen moeder en kinderen. In beide gevallen was vader veel weg vanwege werk/opleiding, waardoor de dagelijkse zorg voornamelijk bij moeder lag. Eén vader geeft aan dat hij een goede band had met zijn kind, maar dat deze belemmerd werd door zijn toenmalige partner. In de relatie tussen vaders' nieuwe partner en zijn dochter speelden problemen, waardoor de band met zijn dochter ook verslechterde.

Rol-/taakverdeling binnen het gezin
Bij vijf ouders was er tijdens het huwelijk sprake van een traditionele rol- en taakverdeling: Vader werkte en bracht het geld binnen; moeder werkte niet en zorgde voor het huishouden en de kinderen. De redenen daarvoor waren uiteenlopend. Twee ouders geven aan dat de reden daarvoor lag in culturele

verschillen. In beide gevallen waren de partners opgegroeid met andere culturele normen (waarin een traditionele verdeling gebruikelijk was), waardoor zij een traditionele rolverdeling nastreefden. Eén moeder geeft aan een traditionele rolverdeling te hebben gehad vanwege vaders persoonlijkheid (overheersend), waar zij het niet per se mee eens was. Een andere moeder geeft aan bewust te hebben gekozen voor deze verdeling, omdat zij thuis wilde zijn voor de kinderen. Als laatste geeft één vader aan een traditionele rolverdeling te hebben gehad omdat hij fulltime werkte, en moeder verplicht thuis zat wegens medische klachten.
Daarnaast geven 4 van de 18 ouders aan dat er binnen het gezin sprake was van een gelijkwaardige verdeling van rollen en taken. Bij deze ouders verliep het gezinsfunctioneren goed en verdeelden zij de huishoudelijke- en opvoedtaken gelijkwaardig. De helft van de ouders geeft aan dat er geen sprake was van enige verdeling, maar dat het grootste deel van de taken op de schouders van één ouder lag; in alle gevallen de moeder. In deze gezinnen werkten beide ouders, maar nam vader geen actieve rol aan in het huishouden en de zorg.

Besluitvorming
Over het algemeen geven ouders aan dat grote besluiten wel in samenspraak genomen werden. Twee ouders vermelden dat er één ouder was die het voortouw nam in beslissingen, en dat de andere ouder eigenlijk vanzelf volgde, of dat het besluit werd medegedeeld in plaats van besproken.

5.4.3 Scheiding

Wie nam het initiatief voor de scheiding?
Het merendeel van de geïnterviewden geeft aan dat zij degene waren die de scheiding geïnitieerd hebben (ongeveer evenveel vaders als moeders). Veel van deze ouders geven aan dat de scheiding voor de andere ouder redelijk onverwacht kwam. Zo kwam het voor dat de ouder die de scheiding initieerde de scheiding al meer geaccepteerd had dan de andere ouder. Bij vier ouders was het de ex-partner die de scheiding initieerde. Slechts één vader geeft aan dat dit nieuws uit het niets kwam, en dat hij tot op de dag van vandaag niet op de hoogte is van de exacte redenen voor de scheiding. Drie ouders gaven aan gezamenlijk uit elkaar te zijn gegaan. Samen zijn zij tot de conclusie gekomen dat de relatie niet meer werkte en dat uit elkaar gaan beter was voor hen en voor de kinderen. Deze scheidingen zijn ook redelijk zonder problemen verlopen.
Redenen voor de scheiding zijn uiteenlopend: overspel, het gevoel was weg/de relatie was voorbij, er was sprake van gedrag van de andere ouder waar niet meer mee te leven was en het hebben van andere opvattingen over opvoeding en over het leven.

Vrijwel alle ouders geven aan dat zij samen met hun ex-partner de kinderen ingelicht hebben over de scheiding. In een enkel geval is dit niet zo gelopen, maar de intentie om het slechte nieuws gezamenlijk te brengen was er wel bij de meeste ouders.
Meer dan de helft van de ouders was binnen 1 jaar na de aankondiging officieel gescheiden, en bij een aantal ouders was dit zelfs binnen een half jaar. Voor een aantal ouders duurde het echter ook langer dan een jaar. Een derde van de ouders geeft aan dat het bij hen 1 tot 5 jaar geduurd heeft voor de scheiding officieel was. In deze gevallen speelden er rechtszaken over het vaststellen van de omgang en/of alimentatie.

5.4.4 Het maken van afspraken

Ouders zijn bevraagd over hun woonsituatie tijdens en kort na de scheiding. Ongeveer de helft van de ouders bleef zelf in het echtelijk huis en ongeveer de helft ging zelf op zoek naar een andere (tijdelijke) woning terwijl de ex-partner in het echtelijk huis bleef.
In één geval hebben beide ouders een andere woning gezocht en één gezin heeft gekozen voor 'birdnesting', een constructie waarbij het kind in het ouderlijk huis blijft wonen en ouders om en om in het ouderlijk huis verblijven. De hoofdverblijfplaats van de kinderen na de scheiding was opvallend scheef verdeeld: in 17 van de 18 situaties was de hoofdverblijfplaats van de kinderen bij moeder. Slechts één vader is samen met zijn zoon in het ouderlijk huis blijven wonen.

Tijdens de interviews komt naar voren dat de meeste ouders afspraken maken op basis van praktische overwegingen. Zo heeft het merendeel van de geïnterviewde ouders na de scheiding gekozen voor een vaste constructie, mede afhankelijk van de werkdagen van ouders. Vier ouders kozen voor een 50/50-verdeling. Nog eens vier ouders geven aan dat de kinderen om de week een weekend bij de andere ouder zijn en vier andere ouders geven aan dat de kinderen elke week meerdere dagen bij de andere ouder zijn (ongeveer 40% van de zorg). Een moeder geeft aan dat zij en haar ex-partner een open omgangsregeling hadden, waarin vader telkens aangaf wanneer hij tijd had voor de kinderen (o.a. door zijn onregelmatige werkschema) en één moeder geeft aan een omgangsregeling te hebben (vier weken bij vader, vier weken bij moeder) gemaakt op het werkschema van vader. Twee ouders geven aan dat er geen omgangsregeling was, waardoor een van de ouders de kinderen niet zag. Bij één van deze ouders is de omgang in een latere periode verbeterd.

Waarom gekozen voor bepaalde afspraken?
De helft van de ouders heeft afspraken gemaakt met de ex-partner op basis van praktische overwegingen (werkdagen ouders, locatie van de school van de kinderen). Daarnaast gaven ouders aan dat zij bepaalde afspraken gemaakt hebben om een stabiele omgeving te creëren op ten minste één plek. Door spanningen en/of conflicten binnen het gezin was het nodig voor de kinderen dat één ouder op een andere plek ging wonen en dat de kinderen een bepaalde omgangsregeling zouden volgen (genoemd door 4 ouders). Twee ouders hebben aangegeven dat de afspraken die gemaakt zijn gebaseerd zijn op de uitspraak van de rechter.

Ouderschapsplan
Iets meer dan de helft van de ouders heeft tijdens het scheidingsproces een ouderschapsplan opgesteld. De meeste ouders hebben hulp gehad bij het opstellen van het ouderschapsplan van een mediator (acht ouders, waarin de belangen van beide ouders meegenomen zijn), advocaat (twee ouders hadden een eigen advocaat, waarmee zij samen een voorstel hebben gedaan aan de ex-partner; één ouder had een gezamenlijke advocaat met haar ex-partner) of een scheidingsmakelaar (één ouder). Slechts één vader heeft dit op eigen initiatief gedaan, met behulp van een voorbeeldplan van het internet. Bij één ouder is de uitspraak van de rechter bepalend geweest voor de gemaakte afspraken.
Iets minder dan de helft van de ouders heeft dus geen officieel ouderschapsplan opgesteld. De redenen hiervoor waren uiteenlopend:

- Ouders zijn gescheiden voor 2009. Op dat moment was het opstellen van een ouderschapsplan nog niet verplicht. Deze ouders hebben wel afspraken gemaakt met betrekking tot de omgang en hebben dit ook vastgelegd, bijvoorbeeld in een scheidingsconvenant (genoemd door vijf ouders);
- Ouders bevinden zich nog in het scheidingsproces en zijn nog niet toegekomen aan het opstellen van een plan (genoemd door één ouder);
- Ouders waren niet gehuwd, en zij waren niet op de hoogte van dat het opstellen van een ouderschapsplan ook van toepassing is voor ongetrouwde ouders. Zij hebben onderling wel afspraken gemaakt, maar deze zijn nergens officieel vastgelegd (genoemd door één ouder);
- Binnen het gezin en de ouderlijke relatie waren heftige conflicten en was sprake van mishandeling, waardoor het niet mogelijk was om afspraken te maken met de ex-partner (genoemd door één ouder).

Tevredenheid over de gemaakte afspraken
Het merendeel van de ouders heeft aangegeven tevreden te zijn met de gemaakte afspraken. Een klein deel geeft aan niet tevreden te zijn en onderstaande problemen te hebben ervaren:

- Ze wilden co-ouderschap, maar de andere ouder wilde dit niet. Twee vaders wilden co-ouderschap, maar de ex-partner niet. Vaders geven aan dit niet juridisch af te kunnen dwingen bij de ex-partner. Beide vaders geven aan dat zij het gevoel hadden in een achterstandspositie te staan (vanaf het begin van de scheiding) omdat zij vader zijn. Naar eigen zeggen voelen zij zich benadeelt door "de rechtsongelijkheid tussen mannen en vrouwen in het Nederlandse systeem";
- Op het moment dat de afspraken gemaakt werden, voelden ouders zich onderdrukt door de ex-partner. Door de dominante aard van de ex-partner zijn zij akkoord gegaan met de gemaakte afspraken. Achteraf geven zij aan liever iets steviger opgetreden te hebben (twee moeders);
- Gemaakte afspraken zijn gebaseerd op de uitspraak van de rechter, maar de ouder voelt zich hierin niet genoeg gehoord (genoemd door één vader).
- Het laten van 'open eindjes' in de afspraken, met het idee er samen nog wel uit te komen. Dit kan soms prima uitpakken, maar in de praktijk gebeuren er vaak dingen in de tussentijd waardoor dit lastiger wordt. Achteraf ondervinden sommige ouders hier problemen van;
- Bij het online opstellen van een ouderschapsplan komt er pas een advocaat/mediator bij kijken als het plan ondertekend moet worden. Hierdoor kent de advocaat/mediator de ouders niet persoonlijk en kent ook hun verhaal niet. Eén geïnterviewde geeft aan dat dit zorgelijk is, omdat er op dat moment niet genoeg oog is voor de dynamiek tussen ouders en wat voor effect deze kan hebben op de gemaakte afspraken.

Raadplegen kinderen

In ongeveer de helft van de situaties waren de kinderen nog erg jong ten tijde van de scheiding, waardoor ouders niet expliciet gevraagd hebben naar hun mening. In situaties waarin de kinderen al wat ouder waren, geven de geïnterviewde ouders aan dat kinderen is gevraagd aan te geven wat zij belangrijk vonden in afspraken tussen ouders en is hen gevraagd wat zij prettig zouden vinden. Daarnaast hebben veel ouders hun kinderen wat meer mee laten beslissen naarmate zij ouder waren. De afspraken zijn vaak ook versoepeld en flexibeler naarmate de kinderen in de puberteit komen en zelf eigen plannen hebben in de weekenden. De meeste ouders hebben aan hun kinderen verteld dat zij zelf aan kunnen geven of zij de omgangsregelingen nog passend vinden en hoe zij daar in staan.

Situatie na de scheiding

Het grootste gedeelte van de geïnterviewden geeft aan sinds de scheiding een neutrale relatie te hebben met de ex-partner. Hieronder vallen ouders die alleen in het belang van de kinderen contact hebben met de ex-partner; per telefoon, e-mail of WhatsApp. Deze ouders willen het veelal rustig houden (geen conflicten) in

het belang van de kinderen. Wegens de afspraken die zij gemaakt hebben over de omgang hebben zij regelmatig nog contact, en dit verloopt in deze groep veelal zonder problemen.
Een kleiner deel van de ouders geeft aan bijna geen of slecht contact te hebben met de ex-partner. Dit zijn voornamelijk de scheidingen die met meer problemen zijn verlopen. Ouders spreken elkaar via een advocaat, houden elkaar op de hoogte (eens per paar maanden) over de kinderen, of houden contact helemaal af.

Relatie ouder-kind
Waar vrijwel alle ouders aangegeven hebben een goede relatie te hebben met hun kind(eren) voor de scheiding, geven vier ouders (vaders) aan dat dit veranderd is na de scheiding. In alle vier de gevallen is de relatie tussen vader en kinderen minder goed geworden, doordat moeder naar vaders' zeggen het contact tussen vader en kinderen afgehouden heeft. Eén ouder geeft aan dat de band met zijn kinderen juist verbeterd is na de scheiding, waarin hij meer een vaderrol op zich neemt en meer tijd doorbrengt met de kinderen.
De geïnterviewde moeders geven allen aan dat hun relatie met de kinderen gelijk is gebleven of verbeterd is.

Functioneren kinderen
Ongeveer de helft van de ouders geeft aan dat de scheiding van invloed geweest is op zijn kind(eren). Met name kinderen die ouderlijke ruzies meegekregen hebben lieten problemen zien. Dit uitte zich volgens de geïnterviewde ouders in loyaliteitsconflicten richting de andere ouder, schoolproblemen en ernstigere psychische problemen (in één situatie na mishandeling/misbruik). Bijna alle ouders geven aan dat kinderen altijd wel iets meekrijgen van ruzies en een scheiding, hoe jong ze ook zijn.

Nieuwe partners/stiefkinderen
De helft van de ouders (en/of de ex-partners) heeft een nieuwe partner (gehad). Het grootste gedeelte van de geïnterviewde ouders met een nieuwe partner geeft aan dat de relatie tussen hem en de nieuwe partner goed is. Ook de relatie tussen de kinderen en de nieuwe partner is prima. Zij zijn tevreden met de huidige situatie als (deeltijd) samengesteld gezin. Bij deze nieuwe relaties zijn ook stiefkinderen betrokken. Eén vader geeft aan dat hij een partner heeft met een zoon, waar hij ook een goede band mee heeft. Eén moeder heeft een nieuwe partner met twee zoons uit een eerder huwelijk, waar moeder een slechte band mee heeft. Vanaf het begin van haar nieuwe relatie verloopt dit contact met de kinderen al stroef, wat voor spanningen zorgt in huis en in de relatie tussen moeder en haar partner. Eén moeder geeft aan dat haar nieuwe partner ook kinderen heeft uit een eerder huwelijk. Zij hebben geprobeerd om als één groot samengesteld gezin te wonen,

maar wegens problemen met de moeder van haar stiefkinderen (ex-vrouw van nieuwe partner) is dit plan niet van de grond gekomen en verloopt het contact ook niet meer goed.
Er zijn ook ouders die aangeven dat hun eigen kinderen niet goed overweg konden met de nieuwe partner(s). Deze relaties hebben geen stand gehouden. Twee moeders geven aan dat hun nieuwe partners juist een positieve invloed gehad hebben op de kinderen ("*kinderen hebben aangegeven liever hem als vader te hebben gehad"*). Ten slotte geeft één vader aan dat het hem opviel, dat er vanaf het moment dat moeder een nieuwe relatie kreeg meer waarde gehecht werd aan striktere afspraken dan voor de komst van nieuwe partner.

Invloed van sociaal netwerk
Alle ouders geven aan dat zij steun/hulp ervaren hebben vanuit hun sociaal netwerk. Bij de ene ouder zijn dit vrienden, en bij de andere een kleine familie die overal van op de hoogte is. Aan de andere kant zijn er ook ouders die aangeven (schoon)familie en vrienden te zijn verloren door de scheiding. In de situaties waar het contact met de ex-schoonfamilie is weggevallen, heeft het grootste gedeelte van de kinderen nog wel contact.
Bij een aantal ouders heeft het sociaal netwerk een rol gespeeld bij het (niet) nakomen van afspraken:

- Ex-schoonfamilie die druk uitoefent op een ouder om meer te betalen dan is afgesproken en deze ouder verwijt niet het beste met de kinderen voor te hebben. De gemaakte afspraken kwamen hierdoor onder druk te staan (genoemd door één vader).
- Vaders en moeders die praten met lotgenoten. Door ervaringen te delen doen zij meer kennis op van de mogelijke stappen die zij kunnen ondernemen (genoemd door twee ouders).
- Eén unieke situatie: een vader benoemt dat zijn ex-vrouw veel opgetrokken is met andere gescheiden moeders uit een gemeenschap met haar culturele achtergrond. Deze vrouwen hebben veel invloed gehad op de ex-partner, waardoor zij dwars is gaan liggen tijdens het maken van afspraken. Deze vader beschrijft het als "een grote negatieve invloed van deze gemeenschap op zijn ex-vrouw".

5.4.5 Niet-naleving van afspraken

Slechts bij een klein deel van de geïnterviewden zijn er geen problemen ontstaan bij het nakomen van afspraken rondom de omgang van de kinderen. Deze ouders geven aan dat zij de afspraken die ze kort na de scheiding gemaakt hebben nog steeds hanteren. Als de situatie verandert (verhuizingen, schoolwisselingen e.d.) dan zijn beide ouders hiervan op de hoogte en hebben daar onderling contact over,

wat vreedzaam verloopt. Kenmerkend aan de ouders waarbij afspraken goed zijn nageleefd is dat dit ouders zijn die gezamenlijk uit elkaar gegaan zijn en/of ouders die goed tot afspraken gekomen zijn direct na de scheiding en waarbij dit niet veel problemen opleverde.

Een tweetal ouders geeft aan dat de afspraken rondom de omgang van de kinderen in de praktijk wel uitgepakt hebben zoals ze bedacht hadden, maar dat er problemen op andere gebieden zijn (o.a. afspraken over alimentatie, evaluatieafspraken van het ouderschapsplan, het respecteren van de keuzes van de ex-partner). De concrete afspraken (bijv. vakantie- en omgangsregelingen) zijn/worden wel nagekomen in deze gezinnen, maar de wat abstractere afspraken (bijv. dat ouders respectvol met elkaar om dienen te gaan en over elkaar praten) verlopen minder goed.

Als laatste zijn er redelijk wat ouders waarbij de gemaakte afspraken niet nagekomen zijn/na worden gekomen. Hiervoor is een aantal oorzaken genoemd:

- Verhuizing naar een woonplaats verder weg dan het aantal afgesproken kilometers (zoals vastgelegd in het ouderschapsplan). Hierdoor werd de fysieke afstand groter en werd het lastiger om de kinderen volgens vaste afspraken heen en weer te laten gaan. In een paar gevallen heeft dit op korte termijn gezorgd voor een opschorting van de omgangsafspraken, die in een later stadium weer zijn opgepakt. In een enkel geval heeft het verhuizen van de ex-partner juridische processen veroorzaakt, waarin de rechter gelijk gaf aan de ouder die de verhuizing aangevochten heeft (genoemd door drie ouders);
- Culturele verschillen. Ouders hadden verschillende ideeën over een echtscheiding en ook over de omgangsafspraken van de kinderen. Vader heeft hierin geen verantwoordelijkheid genomen voor de kinderen (genoemd door één ouder);
- Kinderen die zelf niet naar een andere ouder willen. Volgens deze geïnterviewden heeft dat te maken met de persoonlijkheid van de andere ouder (autoritair, rechtlijnig), waar de kinderen moeite mee hadden. De geïnterviewde ouders geven aan echter wel te hebben aangedrongen op contactbehoud met de andere ouder (“het is en blijft wel je vader/moeder”) (genoemd door drie moeders);
- (Vermeende) psychopathologie van de ex-partner zorgde voor slechte naleving van afspraken. Alle afspraken zijn gemaakt tussen beide ouders, maar in de praktijk is het afhankelijk van de ‘bui’ van de ex-partner of de afspraken nagekomen worden en wat er gebeurt. In beide gevallen zijn er, in de ogen van de geïnterviewden, bij de ex-partner trekken van borderline persoonlijkheidsstoornis te zien (genoemd door twee vaders). Kenmerkend

voor deze groep ouders – waarbij afspraken slecht worden nageleefd – is dat dit over het algemeen ouders zijn waar al problemen speelden bij het opstellen van de afspraken direct na de scheiding.

5.4.6 Actoren

Juridische zaken

Bij ongeveer de helft van de ouders hebben geen andere juridische procedures gespeeld na de echtscheiding. Bij twee van deze gezinnen werden de afspraken (o.a. alimentatie en verhuizing andere ouder) echter niet altijd nagekomen, maar hierin hebben deze ouders er bewust voor gekozen om geen juridische stappen te ondernemen om de situatie niet te verergeren.

De helft van de ouders heeft wel juridische procedures meegemaakt tijdens of na de echtscheiding. Hieronder wordt kort per situatie de aanleiding en het verloop beschreven:

- Het niet naleven van afspraken gemaakt met behulp van een mediator, waarna er rechtszaken zijn begonnen. De uiteindelijke afspraken zijn op uitspraak van de rechter. Daarnaast heeft in beide gevallen de andere ouder voorlopige voorzieningen aangevraagd, die in beide gevallen zijn afgewezen door de rechter (genoemd door twee vaders);
- Eén vader heeft een rechtszaak tegen zijn ex-vrouw aangespannen toen zij verhuisd is naar een andere woonplaats. De rechter gaf vader hierin gelijk, maar draaide de situatie niet terug, omdat dat te schadelijk zou zijn voor het kind. Later zijn er onderzoeken geweest vanuit Veilig Thuis (in verband met agressiviteit van moeders' nieuwe partner). Volgens de rechter en VT zijn er te weinig bewijzen, waardoor vader afziet van hoger beroep. Hij denkt dat het niets oplevert en alleen maar meer schaadt;
- Eén moeder heeft meerdere rechtszittingen doorlopen van diverse aard (OTS, rechtszaak over alimentatie, strafzaak wegens mishandeling en rechtszaak over eenhoofdig gezag). Uiteindelijk heeft zij eenhoofdig gezag gekregen en hebben de kinderen geen contact meer met vader;
- Drie ouders hebben juridische stappen ondernomen tegen hun ex-partner over de alimentatieafspraken. Alle drie deze ouders zijn tevreden met het verloop van deze processen.

Tevredenheid ouders over juridische zaken

De geïnterviewden die juridische procedures hebben meegemaakt, hebben allen punten aangedragen waarover zij niet tevreden zijn, of wat zij zien als verbeterpunten voor het Nederlandse rechtssysteem:

- Ouders ervaren een last van het feit dat de andere ouder bepaalde afspraken niet nakomt, maar dat daar geen consequenties aan verbonden zitten. Er

staan geen sancties op het niet nakomen van afspraken, behalve als je naar een rechter stapt. Dit vinden ouders dan vaak weer een stap te ver omdat dit ten eerste veel geld kost en ten tweede meer kwaad dan goed doet in de relatie met de ex-partner;
- Ongelijkheid tussen mannen en vrouwen na een scheiding, waarin vaders het idee hebben dat zij vanaf het begin in een achtergestelde positie staan. Het Nederlandse systeem is er volgens hen nog op ingesteld dat er traditionele rollen zijn, waarin moeder de hoofdverzorger is en dat ook blijft na de scheiding. Er wordt volgens deze vaders te weinig rekening gehouden met de veranderende rol van vaders;
- Er wordt te weinig getoetst: In het geval van een voorlopige voorzieningen verzoek wordt er niet genoeg getoetst of er sprake is van (be)dreiging. In het geval van een Raadsonderzoek wordt dit niet op de juiste manier meegenomen in de uitspraak (genoemd door één vader);

Hulpverlening

Waarom en voor wie

- **Relatieondersteuning**: Diverse ouders geven aan relatietherapie te hebben gevolgd voorafgaand of tijdens de scheiding. Voor de meeste ouders leverde dit niet veel op, maar hierbij hebben zij wel waardevolle zaken geleerd (hoe met elkaar om te gaan in het belang van de kinderen);
  Opvoedingsondersteuning: Het Centrum Jeugd en Gezin en Jeugdzorg zijn in iets minder dan de helft van de situaties betrokken geweest. In de vorm van ambulante zorg hebben ouders ondersteuning gekregen bij de opvoeding van de kinderen in een scheidingssituatie. In de situaties waar het CJG of Jeugdzorg bij betrokken waren, waren de meeste problemen te zien;
- **Kindgerichte ondersteuning**: Enkele ouders hebben aangegeven dat hun kind(eren) therapie gevolgd hebben bij een kindertherapeut, orthopedagoog of kinderpsycholoog. Daarnaast hebben twee kinderen een KIES training gevolgd, op aanraden van een van de ouders.

Tevredenheid over hulpverlening

Over het algemeen zijn ouders redelijk tevreden over de hulpverlening die zij verkregen hebben, maar daarop is een aantal uitzonderingen te zien:

- Ouders vinden dat hulpverleners niet daadkrachtig genoeg optreden, waardoor zij niet door het verhaal van een andere ouder heen kunnen prikken en dus meegaan in de 'voorgelogen verhalen'. Deze ouders voelden zich niet genoeg gehoord door de hulpverleners (genoemd door twee vaders);

- Hulpverleners zijn te beperkt in hun deskundigheid (genoemd door twee ouders);
- Ouders willen graag hulpverlening voor hun kind(eren), maar de ex-partner houdt dit tegen. Een groot probleem waar een aantal ouders tegenaan liep, is dat beide ouders officieel toestemming moeten geven voor er een hulpverleningstraject gestart wordt. Als de ene ouder het nodig acht om hulpverlening te starten, kan diegene niets beginnen als de andere ouder niet meewerkt. Met name vaders hebben het idee dat zij hierin benadeeld worden, omdat moeders volgens hen sneller geloofd worden.

Afsluitend

Aan het einde van het interview is de geïnterviewden gevraagd wat zij zien als bevorderende of belemmerende factoren bij het nakomen van afspraken rondom de omgang van kinderen na een echtscheiding. Hieronder volgen de meest genoemde factoren:

Bevorderende factoren:

- Langere betrokkenheid door een externe mediator/hulpverlener, waarbij ouders zich kunnen uiten en waar zij op regelmatige basis de gemaakte afspraken kunnen evalueren;
- Kinderen hun stem laten horen, hoe jong ze ook zijn. Dit kan middels bijvoorbeeld een kind-advocaat of onafhankelijk persoon. De belangen van het kind moeten nog meer behartigd worden dan er nu gedaan wordt;
- Meer oog voor scheidingsproblematiek bij kinderen op scholen (door bijvoorbeeld ervaringsdeskundigen in te zetten om problemen te signaleren, of een plaats te creëren waar kinderen terecht kunnen met vragen);
- Proefperiode instellen voor de gemaakte afspraken. Op die manier kunnen de afspraken 'getest' worden in de praktijk en kan er na een bepaalde periode gekeken worden of deze werkbaar zijn of eventueel bijgesteld moeten worden.

Belemmerende factoren:

- Achtergestelde positie van vaders in de huidige samenleving (vader staat machteloos als niet-verzorgende ouder; dit is een gevoel dat door een klein aantal vaders genoemd wordt);
- Ondeskundigheid van hulpverleners (niet genoeg oog voor de situatie; te weinig kennis over 'ouderverstoting'). Ook dit punt werd door een klein aantal vaders genoemd;
- Kinderen verliezen hun veilige thuisbasis. Deze moet zo goed mogelijk behouden worden;

- Rommelige juridische en hulpverleningstrajecten (van het kastje naar de muur);
- Ouders die afspraken maken op basis van hun emoties/pijn kort na de scheiding. Een verbeterpunt hierin kan de proefperiode zijn.

Verschillen gehuwde, samenwonende of geregistreerde partners
Eén punt van aandacht dat volgt uit de interviews heeft betrekking op het feit dat als ouders samenwonend zijn, zij ook een ouderschapsplan op moeten stellen. Dit wordt echter niet getoetst bij deze ouders, tenzij er juridische procedures volgen. In de ogen van sommige ouders zorgt het opstellen van een dergelijk plan voor eenduidigheid en goede afspraken. Eén voorheen samenwonende ouder heeft aangegeven dat zij en haar ex-partner niet op de hoogte waren van deze regelingen; zij hebben dus geen ouderschapsplan opgesteld. Deze moeder gaf aan dat er ook niemand 'aan de belt trekt' als je als samenwonende partners uit elkaar gaat. Verder zijn er geen verschillen te zien tussen gehuwde ouders, samenwonende ouders en geregistreerde partners. Hier moet echter wel de kanttekening bij geplaatst worden dat er in de steekproef van 18 ouders slechts twee samenwonend waren.

Subgroepen ouders op basis van eerder onderzoek
De groep ouders na scheiding is grofweg onder te verdelen in een aantal subgroepen:

1. Een groep ouders die er onderling uitkomen rondom de scheiding en afspraken maken en nakomen. Hieronder vallen acht geïnterviewden. Bij deze groep zijn er geen (grote) problemen ontstaan en is het maken én nakomen van afspraken in samenspraak gegaan;
2. Een groep ouders waar sprake is van toenemende problemen na scheiding, die dermate hoog opliepen dat jeugdzorg en/of hulpverleningsinstanties in beeld zijn gekomen. Ook deze groep betreft 8 gezinnen uit deze steekproef van geïnterviewde ouders. Er waren geen gezinnen waarbij jeugdzorg al betrokken was voor de scheiding maar een dergelijke groep ouders was ook moeilijk te bereiken binnen de huidige werving;
3. De groep ouders die er in eerste instantie samen goed uitkomen, maar in een latere fase conflicten over de omgangsregeling krijgen. Deze groep bestond uit twee geïnterviewden. Bij hen verliep het maken van afspraken redelijk soepel, maar in een latere fase zijn er lichte problemen ontstaan bij de naleving hiervan.

5.4.7 Samenvatting interviews ouders
Deze korte samenvatting is gericht op informatie uit de interviews met betrekking tot (niet-) naleving van afspraken. Ouders vertelden daarnaast ook vaak over

zaken die op het moment zelf en/of achteraf niet relevant waren voor dit onderzoek.

Algemeen
Bij veel geïnterviewde ouders was voor de scheiding sprake van een redelijk traditionele rol- en taakverdeling. Dit geldt ook voor de zorg- en omgangsregeling na scheiding: voor verreweg de meeste gezinnen geldt dat kinderen hun hoofdverblijf hebben bij de moeder. Contact en omgang zijn veelal afgestemd op de werksituatie van de ouders, maar de meesten geven wel aan het kind hierin gehoord te hebben. De meerderheid is tevreden over afspraken en de meeste relaties zijn niet problematisch. De geïnterviewde ouders gaven allen aan dat kinderen last hebben gehad van de scheiding, of nog hebben – in geval van veel conflicten tussen de ouders. Veel van de ouders hebben gebruik gemaakt van hulp of ondersteuning voor henzelf, hun relatie of hun kinderen. Ruim de helft had inmiddels een nieuwe partner. Bij de helft was sprake geweest van juridische procedures.

Kenmerken problematische afspraken
Ouders gaven aan dat de meeste problemen rondom afspraken betrekking hebben op zorg en omgang en in mindere mate op financiën. Wanneer de scheiding geen gezamenlijk besluit was, werd vaker melding gemaakt van problemen rond afspraken. Ook wordt door ouders genoemd dat de relatie al voor de scheiding niet zo goed was. Slechts een klein deel van de ouders geeft overigens aan dat er helemaal geen problemen rond de afspraken zijn geweest. De scheiding was bij al deze ouders een gezamenlijk besluit en afspraken kwamen direct na de scheiding al goed tot stand. Ten aanzien van gebrekkige naleving van afspraken geldt vaak dat deze al problemen opleverden bij het opstellen van afspraken. In een klein aantal gevallen was sprake van een verbroken samenwoonrelatie en bij deze ouders was gebrek aan kennis over afspraken.

Oorzaken niet-naleving
Hierbij wordt een paar maal een zeer scheve rol- en taakverdeling genoemd door moeders, waarbij zij naast werk ook alle huishoudelijke en zorgtaken uitvoerden. Dit leek samen te hangen met een slechtere relatie na de scheiding. Door twee vaders wordt gesproken over tegenwerking door moeder. Daarnaast voelen deze vaders zich benadeeld door zowel rechterlijke macht als zorgverleners, die volgens hen meer pro-moeders zijn. Verhuizing was vaak aanleiding voor het slecht of niet naleven van afspraken. In een aantal gevallen werd ook de nieuwe partner van een van de ouders genoemd. Daarnaast werd een paar maal gesproken over culturele verschillen en ook werd door drie moeders gesproken over kinderen die zelf niet naar vader wilden (volgens moeders vanwege persoonlijkheid en

andere problemen rondom vader). Twee vaders spraken dan weer van psychopathologie bij moeder, waardoor problemen rond afspraken ontstonden. Verder sprak een aantal ouders over de negatieve rol van emotie en pijn na de scheiding bij het maken van afspraken.

Mogelijke oplossingen
Door enkele ouders wordt genoemd dat er te weinig consequenties zijn indien afspraken niet worden nageleefd. Dit zijn de vaders die ongelijkheid tussen man en vrouw ervaren. Ook geven enkele ouders aan dat er te weinig wordt getoetst of beweringen waar zijn (gebrekkige waarheidsvinding). Deze ouders vinden meestal de hulpverlening ook niet daadkrachtig genoeg en hierbij is samenhang met ouders die vinden dat de deskundigheid bij professionals moet verbeteren. Door ouders wordt aangegeven dat zij denken dat afspraken duurzamer zijn wanneer deskundigen langer betrokken blijven (bijv. mediator of hulpverlener). Ook geven ouders aan dat ze het van belang vinden dat de stem van het kind gehoord wordt en tenslotte wordt door ouders gesproken over de wenselijkheid van een proefperiode voor afspraken. Tenslotte zijn ouders waarbij afspraken problematisch waren vaker ontevreden over de juridische en hulpverleningsprocedure.

5.5 Resultaten jongeren interviews

5.5.1 Kenmerken

De geïnterviewden zijn 12 jongeren van gescheiden ouders (10 meisjes, 2 jongens). Zij zijn tussen de 20 en 25 jaar oud. 11 jongeren hadden getrouwde ouders en van één geïnterviewde waren de ouders samenwonend. De duur van de huwelijken van de ouders varieerde tussen de 5 en 20 jaar. Gemiddeld zijn ouders tussen de 10 en 15 jaar getrouwd geweest. De geïnterviewde jongeren hadden, op twee jongeren na, allemaal één, twee of drie biologische broers en/of zussen. De overige twee jongeren waren enig kind. Interviews met de jongeren en jongvolwassenen waren gemiddeld genomen korter dan met deskundigen/professionals, en aanzienlijk korter dan met ouders.

Situatie voor de scheiding
Slechts de helft van de jongeren geeft aan dat hun ouders een goede, gelukkige relatie hadden voor de scheiding. Deze jongeren hadden zelf ook een goede band met hun ouders en zijn opgegroeid in een veilig en warm gezinsklimaat. In de meeste gelukkige gezinnen was de rol- en taakverdeling traditioneel. Slechts twee jongeren geven aan dat ouders een gelijke verdeling hadden binnen het gezin. Daarnaast geeft een deel van de geïnterviewden aan dat ouders een neutrale relatie

hadden (genoemd door vier van hen), waarbij sommige ouderrelaties vriendschappelijk waren en één ouderrelatie een "*partnership tussen twee mensen was die een bedrijf (het gezin) runnen"*. De rol- en taakverdeling in deze neutrale relaties was over het algemeen traditioneel of scheef verdeeld (waarin moeder veel taken op zich nam).Als laatste geeft een aantal jongeren aan dat er sprake was van een wisselende relatie. De ouderrelatie was wel liefdevol, maar had ook redelijk wat spanningen of conflicten. Deze relaties hadden echter wel een redelijk evenredige rol- en taakverdeling, waarin beide ouders ongeveer 50% van de taken op zich nam.

Qua besluitvorming geven de jongeren aan dat deze wel bijna altijd in samenspraak tussen de ouders was. In een enkel geval had de moeder hier een meer bepalende rol in dan de vader.

Scheiding
De geïnterviewden is gevraagd naar details van de scheiding: hoe oud zij waren, wat hen erover verteld/uitgelegd is en hoe zij er tegenover stonden. Daarnaast zijn zij gevraagd naar de gemaakte afspraken.

Details van de scheiding
Slechts vier van de geïnterviewden waren 12 jaar of ouder ten tijde van de scheiding. De meeste jongeren waren dus nog erg jong, waardoor een deel van hen niet bewust alle heeft meegekregen.

Jongeren die nog redelijk jong waren tijdens de scheiding weten niet goed meer hoe ouders aan hen verteld hebben dat er een scheiding zou plaatsvinden. Sommigen geven aan dat ouders niets verteld hebben, en dat zij niet anders weten dan dat ouders gescheiden zijn. Van de jongeren die nog wel te weten wat ouders verteld hebben, is in de meerderheid van de situaties het nieuws gebracht door beide ouders. Twee jongeren geven aan dat zij door hun moeder zijn ingelicht over de scheiding.

De redenen die ouders volgens jongeren hadden om te scheiden waren als volgt: twijfels over de relatie (genoemd door vier jongeren); een van de ouders kreeg een andere relatie (genoemd door vier jongeren); teveel conflicten in het gezin (genoemd door vier jongeren). Twee jongeren noemend overigens ook dat de 'echte' reden niet precies bekend was.

De geïnterviewden die nog jong waren bij de scheiding geven allen aan dat zij redelijk neutraal reageerden, waarschijnlijk vanwege hun jonge leeftijd. Zij beseften nog niet wat een scheiding inhield. De jongeren die al wat ouder waren

zeggen geschokt te hebben gereageerd. Eén meisje geeft aan dat zij de scheiding aan zag komen vanwege veel conflicten; voor de andere jongeren kwam de scheiding als een vervelende verrassing.

5.5.2 Situatie direct na de scheiding

Woonsituatie en contact
Alle jongeren zijn direct na de scheiding officieel bij moeder blijven wonen. Een groot deel had wel een 50/50 omgangsregeling, maar moeders' huis zagen zij als hoofdverblijfplaats. Evenveel moeders als vaders bleef na de scheiding in het ouderlijk huis wonen, waarop de andere ouder een ander huis gezocht heeft.

De meeste jongeren geven aan dat hun ouders onderling nog redelijk goed contact hadden direct na de scheiding. In de meeste gevallen was dit puur zakelijk contact over de kinderen en de afspraken die met de kinderen te maken hadden, maar grote conflicten werden bijna niet genoemd.

Twee jongeren zaten in een unieke situatie die door geen enkele andere jongere genoemd werd:

- Eén jongen geeft aan dat hij en zijn drie zusjes verdeeld werden over de twee ouders. De geïnterviewde en één zusje bleven bij moeder wonen, en de andere twee bij vader. Slechts één zusje was jonger dan 16 jaar op het moment dat de afspraken vastgesteld werden (twee jaar na de aankondiging van de scheiding), waardoor er voor haar een omgangsregeling opgesteld werd, maar voor de overige drie kinderen niet. Zij waren zelf vrij in het bepalen wanneer zij bij wie waren;
- Eén meisje geeft aan dat zij tot twee maanden na de scheidingsaankondiging nog met beide ouders in huis gewoond heeft. Vader kon de scheiding niet accepteren en werd agressief. Na verschillende bedreigingen vanuit vader, is moeder met haar twee kinderen naar een blijf van mijn huis lijf gestuurd. Daar hebben zij 6 maanden gewoond, zonder contact met vader. Daarna is de geïnterviewde met haar moeder en zusje in een ander huis gaan wonen. Vader bleef in het ouderlijk huis wonen.

5.5.3 Het maken van afspraken
Slechts één jongere geeft aan dat ouders een concreet ouderschapsplan opgesteld hebben. Veel scheidingen vonden plaats voor 2009, waarbij ouders wel afspraken opgesteld en vastgelegd hadden bij een mediator of advocaat. Specifiek betreffende de omgangsregeling is het volgende onderscheid te zien:

- Ouders die een 50/50-omgangsregeling hadden (vier jongeren);
- Ouders die een omgangsregeling hadden waarin de kinderen om de week in het weekend (of een paar dagen) naar de andere ouder gingen (vier jongeren);
- Ouders die geen concrete omgangsregeling afgesproken hebben. Zij lieten het aan de kinderen over wanneer zij naar de andere ouder wilden en/of wanneer de andere ouder tijd had om de kinderen te ontvangen. In één geval kwam dit doordat de kinderen al oud genoeg waren om zelf te beslissen, maar in de andere situaties lieten de ouders het ook bij de kinderen (vier jongeren).

Zoals eerder vermeld waren de meeste jongeren nog redelijk jong ten tijde van de scheiding. Zij zijn ook niet geraadpleegd over de gemaakte afspraken. De jongeren die wel oud genoeg waren om hierover mee te kunnen praten zijn expliciet gevraagd naar hun mening. Wel geven alle jongeren aan dat zij, naarmate dat zij ouder werden, inspraak hadden in de afspraken en of deze nog passend waren in hun veranderende situatie.

Relatie ouders en ouderkind relatie

Een paar jongeren vertelden dat de band tussen de ouders redelijk goed is. Eén jongere vat dit samen als "W*e hebben een hecht gezin, maar zijn geen intact gezin meer"*. Vier jongeren geven aan dat de relatie tussen hun ouders niet (positief of negatief) veranderd is na de scheiding. Dit zijn de gezinnen die zonder al te veel problemen uit elkaar gegaan zijn. Ouders gaan nog steeds 'vriendschappelijk' met elkaar om.

Alle jongeren geven aan dat de band met moeder hetzelfde gebleven is of verbeterd is, maar bij veel jongeren is de band met vader wel veranderd. Er zijn jongeren die aangeven dat de band met hun vader verbeterd is na de scheiding (hij heeft meer een vaderrol aangenomen en heeft daarin meer verantwoordelijkheid genomen voor de kinderen), maar andere jongeren geven aan dat de band tussen hen en hun vader slechter geworden is. Zo waren er jongeren die zelf niet naar vader wilden wegens spanningen in huis (genoemd door twee jongeren). Eén geïnterviewde geeft aan dat haar band met haar vader minder is geworden doordat hij haar (zo leerde zij achteraf) niet heeft erkend bij de geboorte, wat hij altijd verzwegen heeft. Ook is deze vader niet altijd aanwezig geweest op de momenten waarop de jongere dit nodig had, waardoor haar band met hem verslechterd is. Als laatste vertelt één jongere dat zij op dit moment geen contact meer heeft met haar vader wegens een door de rechter opgelegde contactstop.

Huidige woonsituatie (eventuele stiefgezinnen)

Een groot aantal jongeren woont op dit moment op zichzelf, maar heeft tot het uit

huis gaan wel de omgangsregeling gevolgd zoals deze opgesteld is. De meerderheid geeft aan dat ouders nieuwe partners hebben (gehad). Eén geïnterviewde geeft aan dat hij met zijn vader en vaders' nieuwe partner (en hun kind) een samengesteld gezin gevormd heeft. De banden in dit gezin waren hecht en de geïnterviewde voelde zich thuis.

De overige jongeren geven aan dat zij de nieuwe partners van hun ouders zien als nieuwe partners, en niet per se als nieuw gezinslid. De meeste van hen hebben een goede band met hun stiefouders (en eventuele stiefbroers/stiefzussen). Eén geïnterviewde geeft aan een neutrale band te hebben met haar stiefvader en stiefmoeder, en één jongere geeft aan 'geen band' te hebben met haar stiefmoeder. Vanaf het begin van de relatie van vader en nieuwe partner hebben er zich problemen voorgedaan.

Drie jongeren geven aan een halfbroertje/-zusje te hebben uit een ander huwelijk van een van zijn ouders. Twee daarvan zijn ontstaan in een nieuwe relatie na de huidige echtscheiding van hun ouder; één jongere had al halfbroers/-zussen uit eerdere huwelijken van haar ouders.

Functioneren kind

Alle jongeren geven aan dat het op dit moment goed met hen gaat, maar de helft van hen heeft wel last gehad van de 'nasleep' van de scheiding. Voor de meeste van hen is dit een vervelende periode geweest waarin zij hebben moeten leren omgaan met het feit dat zij nu deel uitmaken van een gebroken gezin. Dit heeft er voor een aantal jongeren voor gezorgd voor zij een periode minder lekker in hun vel zaten. Daarnaast geeft één jongere aan dat ouders veel met zichzelf bezig waren en zij zich daarin alleen voelde staan.

Alle geïnterviewde jongeren geven aan steun gehad te hebben van het sociale netwerk. Zij konden over de situatie en hun gevoelens praten met familie, vrienden en/of medewerkers op school. Niet iedereen heeft behoefte gehad aan praten over de situatie, maar alle jongeren wisten waar zij terecht konden/kunnen.

Achteraf kijken de meeste jongeren positief terug op de echtscheiding. Een groot deel geeft aan dat het goed is geweest dat ouders uit elkaar zijn gegaan, omdat de spanningen te groot waren en ouders nu beide meer rust hebben. Eén geïnterviewde geeft aan dat het achteraf goed geweest is dat zijn ouders uit elkaar zijn gegaan omdat er nu een stabielere basis is, maar dat hij op de scheiding zelf verdrietig terug kijkt: "*Mensen verliezen zichzelf in de situatie en de afspraken, waarbij de opvoeding ten koste gaat van de scheiding*".

5.5.4 Niet-naleving van afspraken

Bijna de helft van de jongeren geeft aan dat er geen problemen gespeeld hebben rondom het nakomen van de gemaakte afspraken over het contact en de omgang na de scheiding. Dit waren grotendeels gezinnen waarin geen strikte afspraken rondom de omgang gemaakt zijn. Deze regelingen waren erg flexibel, waardoor ook het nakomen van de afspraken automatisch flexibeler was.

De afspraken die niet werden nageleefd hebben met name betrekking op de omgangsregeling (genoemd door vier jongeren), de alimentatie-afspraken (genoemd door twee jongeren) en de randvoorwaarden van afspraken (genoemd door twee jongeren).

- **Omgangsregeling**: Dit had enerzijds te maken met het feit dat een van de ouders (in deze situaties de vaders) de afspraken niet nakwamen. Zij hielden zich niet aan de afgesproken tijden/dagen, kwamen niet opdagen en toonden geen initiatief om de kinderen te zien. Anderzijds zijn er jongeren die zelf aangegeven hebben niet meer naar een andere ouder te willen gaan. Dit had te maken met gebrek aan een thuis-gevoel bij die ouder en/of conflicten in de thuissituatie;
- **Alimentatieafspraken**: Twee jongeren geven aan dat de afspraken rond de alimentatiebetalingen niet nagekomen werden. Beiden weten hierover geen verdere details;
- **Randvoorwaarden**: Eén jongere geeft aan dat er niet voldaan is aan de afgesproken randvoorwaarden, zoals het regelmatig evalueren van de afspraken. Ouders zagen daar beide het nut niet van in. Een andere geïnterviewde geeft aan dat alle afspraken in zijn situatie vastgelegd zijn door een rechter, wat druk legde op de afspraken en waarbij beloftes gemaakt die niet werden nagekomen.

De gevolgen van het niet nakomen van de omgangsafspraken waren dat de jongeren minder contact hadden met de ouder in kwestie en dat er spanningen ontstonden in de ouderkind relatie. Daarnaast is dit contactverlies voor een aantal jongeren ook emotioneel belastend geweest.

Belang afspraken
Jongeren werd ook gevraagd naar het belang van het nakomen van afspraken. Zij geven aan dat afspraken zorgen voor een stabiele situatie en houvast voor alle partijen. Volgens de geïnterviewde jongeren zijn de volgende punten hen nodig om afspraken na te leven:

- Afspraken moeten haalbaar zijn. Daarbij moeten alle partijen het ermee eens zijn, maar ook open staan voor het perspectief van de ander. Er is open communicatie tussen ouders nodig;
- Ouders moeten welwillend staan tegenover hulp of ondersteuning;
- Ouders moeten hun eigen belangen op de achtergrond zetten en de belangen van de kinderen voorop stellen. Een scheiding moet niet ten koste gaan van de opvoeding;
- De afspraken moeten zorgen voor vastigheid, maar ook aangepast worden aan de ontwikkeling van het kind (meer flexibel naarmate het kind ouder wordt);
- Kinderen moeten inspraak hebben, mits zij daar oud genoeg voor zijn. Vooral op oudere leeftijd moeten zij betrokken worden in het proces.

5.5.5 Actoren

Juridische zaken
Buiten de echtscheiding zelf geven drie jongeren aan dat er juridische procedures geweest zijn in het gezin. Bij één jongere had dit betrekking op het vaststellen van de afspraken rondom de scheiding (waar ouders samen met twee advocaten niet uitkwamen) en bij één jongere ging dit over het alimentatiebedrag.

Eén laatste jongere heeft in een extremere situatie gezeten. Zij heeft samen met haar moeder en zusje in een blijf van mijn lijf huis gewoond, waarna vader procedures is begonnen over de omgangsregeling. Na een aantal aanvaringen en diverse conflicten is moeder weer een proces begonnen ter bescherming van haar kinderen. Na een onderzoek van de Raad voor de Kinderbescherming (omtrent het niet functioneren van vader als ouder; verwaarlozing) heeft de rechter per direct een contactstop geadviseerd. De jongere is betrokken geweest bij deze onderzoeken en heeft haar mening laten horen door gebruik te maken van haar spreekrecht. Aan de ene kant is zij tevreden met deze procedures omdat zij op eigen initiatief kon spreken met de rechter, maar aan de andere kant heeft zij het gevoel dat het lang geduurd heeft voordat er écht naar haar geluisterd werd. Signalen van verwaarlozing waren al eerder aanwezig, maar dit is nooit gezien.

Hulpverlening
Ongeveer de helft van de jongeren heeft enige vorm van hulpverlening gehad. In de meeste gevallen waren dit gesprekken met een (kinder)psycholoog, kindertherapeut, orthopedagoog of schoolmaatschappelijk werker. Deze jongeren zijn hier tevreden over en kijken er positief op terug. Zij voelden zich gehoord en hebben veel baat gehad bij deze gesprekken.
Eén jongere geeft aan dat er in haar gezin gezinstherapie geïnitieerd is voor een

van de broers, maar dat zij daar zelf niet bij betrokken is geweest.

Eén jongere heeft in haar gezin hulp gehad (in het vrijwillig kader) van Veilig Thuis. Dit werd geïnitieerd door haar school, omdat de thuissituatie bij haar moeder niet meer draaglijk was. De geïnterviewde geeft aan niet tevreden te zijn geweest over deze hulpverlening, want in haar situatie heeft het drie maanden geduurd voordat Veilig Thuis zou beginnen met onderzoek, terwijl de situatie thuis een dieptepunt had bereikt. Ook de overdracht naar het wijkteam daarna is niet soepel verlopen. De geïnterviewde voelde zich hier niet gehoord.

Eén jongere heeft samen met haar zus een KIES-training gevolgd. Zij zegt hier niet veel aan gehad te hebben, maar haar zus had veel baat bij de gesprekken daar. De geïnterviewde kijkt wel positief terug op dit traject.

Twee jongeren tenslotte, geven aan dat zij achteraf denken dat zowel zijzelf als hun ouders baat zouden hebben gehad bij hulpverlening, om zich beter aan de situatie aan te kunnen passen.

Samenvatting interviews jongeren

Algemeen
Veel geïnterviewde jongeren waren nog jong toen de ouders gingen scheiden. Ongeveer de helft gaf aan dat de relatie tussen de ouders voor de scheiding goed was. Voor verreweg de meeste kinderen kwam de scheiding onverwacht. Alle kinderen zijn na de scheiding bij moeder gaan wonen, althans het grootste deel van de tijd. Er was vaak wel sprake van afspraken waarbij eenderde van de ouders co-ouderschap koos, eenderde een traditionele verdeling (meestal bij moeder, de weekends bij vader) en eenderde de kinderen zelf liet kiezen waar ze wilden wonen. Veel jongeren geven aan sinds ze ouder werden inspraak te hebben gehad in de woonsituatie. De meesten wonen inmiddels op zichzelf. Alle jongeren geven aan last te hebben gehad van de scheiding, waarbij ze steun hadden aan mensen van buitenaf (school familie, vrienden).

Kenmerken problematische afspraken
Ongeveer de helft van de jongeren gaf aan dat er geen problemen rond afspraken hadden gespeeld. Wanneer er geen strikte afspraken waren, was automatisch de naleving flexibeler en waren er geen problemen over afspraken. Wanneer er problemen waren hadden die volgens de geïnterviewde jongeren betrekking op omgang of alimentatie. Een aantal jongeren gaf aan dat hun vader het na de scheiding feitelijk af had laten weten. Deze vaders kwamen afspraken niet na en deden niet echt moeite hun kinderen nog te zien. Anderzijds waren er ook een

paar kinderen die zelf vader niet meer wilden zien. Daarbij werd aangegeven dat zij zich niet thuis voelden bij vader en er veel conflicten waren (tussen ouders en tussen vader en hen). Verder signaleerde een aantal jongeren dat afspraken niet regelmatig waren geëvalueerd, terwijl dit wel was afgesproken.

Belang van afspraken volgens kinderen
Wanneer afspraken over omgang niet worden nageleefd, had dit voor de jongeren vooral tot gevolg dat ze een ouder niet meer zagen en/of dat er spanningen zijn in de ouderkind relatie. Contactverlies met een ouder vond een aantal jongeren emotioneel belastend.
Jongeren geven aan dat afspraken tussen ouders over omgang kunnen zorgen voor een meer stabiele situatie en houvast kan bieden voor iedereen.

Mogelijke oplossingen
Jongeren geven aan dat het belangrijk is om haalbare afspraken te maken, waarbij kinderen inspraak hebben en – wanneer zij ouder zijn – actieve betrokkenheid hebben. Daarnaast geven zij aan dat open communicatie tussen ouders van belang is, en ook dat er welwillendheid vanuit de ouders is ten aanzien van hulp of ondersteuning indien nodig. Jongeren benadrukken verder dat ouders hun eigen belangen meer op de achtergrond moeten zetten en het belang van hun kinderen meer op de voorgrond. Daarnaast moeten ouders hun best doen nog even goede opvoeders te zijn na scheiding. Tenslotte wordt door jongeren genoemd dat het belangrijk is om afspraken regelmatig bij te stellen onder andere. vanwege een veranderende ontwikkeling van het kind. Jongeren geven aan dat ouders hierin flexibel moeten meeveren.

6. Analyses op bestaande data

6.1 Introductie

Onderdeel b) van het sociaalwetenschappelijk onderzoek bestaat uit analyses op data uit enkele onderzoeken in Nederland op het gebied van echtscheiding. Het doel hiervan is om indicatoren van contactverlies en het niet nakomen van afspraken te onderzoeken. Dit is relevant voor de tweede onderzoeksvraag: "Welke oorzaken en verklaringen kunnen in de (wetenschappelijke) literatuur worden onderscheiden voor het niet nakomen van de gemaakte afspraken over de omgang met de bij een scheiding betrokken (minderjarige) kinderen?" Daarnaast zal, voor zover mogelijk, worden nagegaan of verschillen worden gevonden tussen groepen in de samenleving, waarmee een deel van onderzoeksvraag 3 wordt beantwoord: "Wat leren deze inzichten over het niet nakomen van afspraken rond de omgang met kinderen binnen de Nederlandse context? Dienen zich hierbij verschillen aan tussen bepaalde groepen in de samenleving?"

6.1.1 Leeswijzer

Voor dit gedeelte van het onderzoek zijn de datasets van drie onderzoeken gebruikt: Gezinnen en Scheiding (2006 - 2009), KIES voor het kind! (2009 – 2014) en Scholieren en Gezinnen (meetronde 2013). Deze onderzoeken waren gericht op verschillende selecties van gezinnen na scheiding. Per dataset wordt steeds eerst een summiere beschrijving van het onderzoek gegeven. Daarna wordt de steekproef beschreven in termen van aantallen en achtergrondkenmerken. Dan volgt een beschrijving van kenmerken van de scheiding en vervolgens wordt informatie gegeven over contact na scheiding, waarbij met name aandacht is voor afspraken hierover en naleving van deze afspraken. Omtrent dat laatste wordt vervolgens getoetst welke variabelen op kind-, ouder-, ouderkind- en scheidingsniveau hierbij een rol spelen. Per dataset wordt steeds besloten met een voorlopige conclusie, waarbij ook wordt ingegaan op beperkingen.

6.1.2 Analyses

De analyses zijn hoofdzakelijk beschrijvend en in de meeste gevallen univariaat, wat inhoudt dat telkens het verband met een (en niet meerdere) variabele is onderzocht. Het doel is immers om kenmerken te achterhalen van gezinnen die na scheiding afspraken over omgang wel of niet naleven, en niet het verklaren van zoveel mogelijk variantie of het toetsen van bepaalde theorie-gestuurde hypotheses. Naast aantallen, gemiddelden en percentages is gebruik gemaakt van kruistabellen en enkelvoudige variantieanalyses. De 'onafhankelijke' variabele is

in de analyses de vraag of er wel of geen sprake van naleving van de afspraken was. De 'afhankelijke' variabelen zijn de kenmerken waarvan we onderzoeken of deze verschillen aan de hand van het al dan niet naleven van afspraken.[519] Het kan zijn dat deze kenmerken variabelen zijn die in groepen/categorieën gemeten zijn (bijvoorbeeld: geslacht, wel of geen ouderschapsplan); in die gevallen zijn kruistabellen uitgevoerd om na te gaan of de verdeling van antwoorden over de categorieën-combinaties wel of niet 'random' is, rekening houdend met de aantallen pet categorie/groep. Wanneer dit niet zo is en er een verschil is, betekent dit dat een bepaalde combinatie van antwoorden significant vaker voorkomt dan een andere. Daarnaast kunnen de onderzochte kenmerken variabelen zijn die lopen van minder naar meer, of omgekeerd (d.w.z. de antwoordcategorieën zijn te ordenen); in die gevallen zijn variantieanalyses uitgevoerd. Bij kruistabellen wordt significantie doorgaans berekend met een X^2 toets; bij variantie-analyses met een t-toets of F-toets.

In alle tabellen zijn alleen significante kenmerken opgenomen. Significant betekent dat de betreffende p-waarde statistisch veelzeggend is. Daarbij wordt doorgaans een p-waarde kleiner dan .05 aangehouden, wat betekent: er is een significant verband, of een significant verschil, en de kans dat wij deze uitspraak ten onrechte doen, is kleiner dan 5%.

6.2 Gezinnen en scheiding

Gezinnen en Scheiding is een onderzoek waarbij de vraag centraal stond of contact met beide ouders na scheiding voor het kind altijd te prefereren is en welke rol ouderlijke conflicten hierbij speelden. Hierbij werd een vergelijking gemaakt tussen verschillende typen gescheiden gezinnen op twee meetmomenten, waarbij vaders, moeders en jongeren vragenlijsten invulden. De helft van de steekproef is geworven via de Raad voor de Kinderbescherming (bij deze gezinnen was sprake van een onderzoek i.v.m. omgang na scheiding) en de andere helft via de vFAS advocaat/bemiddelaars (1-advocatenprocedure), waardoor een onderscheid werd gemaakt tussen conflictrijke en niet-conflictrijke gezinnen na scheiding. Hierbij waren op de eerste meetronde 109 jongeren geïncludeerd, plus 61 vaders en 95 moeders (ouders van de deelnemende jongeren). Deze data zijn verzameld in 2006 en bestaan alleen uit gezinnen na scheiding.

[519] Omdat hier sprake is van een groepsvariabele met twee categorieën, had ook gekozen kunnen worden voor een t-toets. Aangezien er echter soms meer dan twee categorieën waren (bijvoorbeeld: ouders houden zich beide aan de afspraken, moeder houdt zich er niet aan, of vader niet) en dan een Oneway Anova werd toegepast, is vanwege de consistentie in alle gevallen gekozen voor enkelvoudige variantieanalyses.

6.2.1 Steekproef

De steekproef van Gezinnen en Scheiding bestaat uit 138 gezinnen, waarvan steeds minimaal één respondent meedeed. Aangezien ongeveer de helft van de gezinnen geïncludeerd zijn via werving middels de Raad voor de Kinderbescherming, betreft het hier een steekproef die niet representatief is voor de populatie gezinnen na scheiding. De verdeling hiervan staat in Tabel 6.1.

Tabel 6.1. Respondenttype, aantallen en combinaties van Gezinnen en Scheiding

Respondenttype	Aantal	Combinatie
Gezinnen	138	20 complete gezinnen (jongere, vader, moeder)
Jongeren	109	4 alleen, 20 met vader, 65 met moeder, 20 met beide ouders
Moeders	95	8 alleen, 2 met vader, 65 met kind, 20 met kind en vader
Vaders	61	19 alleen, 2 met moeder, 20 met kind, 20 met kind en moeder

Achtergrondvariabelen

De steekproef van jongeren bestaat uit 62 meisjes (56.9%) en 47 jongens (43.1%). Hun leeftijd varieert van 11 tot 18 en is gemiddeld 13.7 (SD = 1.53). De leeftijd van moeders loopt van 33 tot 60 met een gemiddelde van 43.8 (SD = 4.87) en van vaders van 36 tot 53 met een gemiddelde van 44.8 (SD = 4.24). Veruit de meeste jongeren, moeders en vaders zijn van autochtoon Nederlandse afkomst; slechts 3% van de jongeren en moeders bestaat uit niet-westerse allochtonen en 2% en 5% van de moeders respectievelijk vaders zijn Surinaams/Antilliaans. Tabel 6.2 bevat een overzicht van de opleidingsniveaus, waarbij opgemerkt moet worden dat een groot deel van de jongeren nog op school zat. Vaders uit deze steekproef zijn gemiddeld wat hoger opgeleid dan moeders.

Tabel 6.2. Opleidingsniveaus jongeren, moeders en vaders

Opleidingsniveau	Jongeren	Moeders	Vaders
Laag	54 (49.4%)	9 (11.3%)	8 (13.6%)
Midden	32 (29.2%)	49 (61.2%)	30 (50.8%)
Hoog	23 (21.4%)	22 (27.5%)	21 (35.6%)
	109	80	59

Van de moeders heeft 67% betaald werk; zij werken gemiddeld 23 uur per week. 90% van de vaders heeft betaald werk en gemiddeld werken zij 39 uur per week. Verder heeft 25% van de moeders en 12% van de vaders een (gedeeltelijke) uitkering. Meer vaders dan moeders uit deze steekproef geven aan een nieuwe partner te hebben: 39 versus 27 (respectievelijk 65% en 27%).

6.2.2 Resultaten

Beschrijvende kenmerken scheiding

De scheiding
Ouders uit deze steekproef waren gemiddeld 17 jaar getrouwd geweest en de gemiddelde duur sinds de scheiding was ongeveer 4 jaar. De scheiding was slechts in 18% van de gevallen een gezamenlijke beslissing; van de overige 82% van de gevallen was het ongeveer even vaak moeder als vader die het initiatief tot de scheiding nam, al geven wat meer moeders dan vaders aan dat zij zelf degenen waren die de scheiding wilden (46% versus 41%). In een kleine meerderheid deelden de ouders gezamenlijk aan het kind mee dat ze gingen scheiding (52%); wanneer dit door één ouder werd verteld, was dit twee maal zo vaak moeder als vader.

Het scheidingsproces
Ongeveer de helft van de ouders had voor het afwikkelen van de scheiding gebruik gemaakt van twee advocaten, in 38% van de gevallen was sprake van mediation en in de helft van de gevallen had onderzoek door de Raad voor de Kinderbescherming plaatsgevonden of was nog gaande. Er was in 70% van de gevallen een regeling over de invulling van het ouderschap afgesproken: in 10% van de gevallen was er een voorlopige regeling en in 20% van de gevallen was er (nog) geen regeling. In ongeveer de helft van de gevallen hadden jongeren meegepraat over de ouderschapsregeling. Bij de moeders die participeerden was in 57% van de gevallen sprake van gezamenlijk ouderlijk gezag, in 31% van de gevallen had moeder eenhoofdig gezag, in 3% had vader eenhoofdig gezag en in 9% was dit (nog) niet van toepassing. De vaders die aan dit onderzoek meededen, waren voor een relatief groot deel afkomstig uit de gezinnen die geworven waren via de Raad voor de Kinderbescherming. Bij hen was in 63% van de gevallen sprake van gezamenlijk gezag, in 15% had moeder eenhoofdig gezag, in 12% had vader eenhoofdig gezag en in 10% was dit (nog) niet van toepassing. Bij een op de vier gevallen waren geen afspraken gemaakt over de kinderalimentatie en in ruim een derde van de gevallen geen afspraken over de partneralimentatie. Moeders in het onderzoek gaven vaker aan dan vaders dat er geen afspraken

waren, wat wederom een indicatie is dat deze vaders en moeders niet in gelijke mate afkomstig zijn uit conflictrijke en niet-conflictrijke gezinnen na scheiding.

Zorg en omgang
De jongeren uit deze steekproef zijn gemiddeld vijf nachten bij moeder en twee bij vader, maar de spreiding is groot. Van de 106 jongeren die hierover gerapporteerd hebben, hebben er vijf geen contact met moeder (4.7%), terwijl er 23 jongeren geen contact met vader heeft (21.7%). Verder zijn 13 jongeren vaak of meestal bij vader (12.3%), 53 vaak of meestal bij moeder (50%) en 12 jongeren wonen ongeveer evenveel bij beide ouders (11.3%). Meisjes slapen per week gemiddeld meer nachten bij moeder dan jongens, dit scheelt gemiddeld bijna één nacht per week en is significant. Jongens slapen gemiddeld dus wat meer nachten bij vader, maar dit verschil is niet significant. Verder is er van een groter percentage meisjes dan jongens geen contact meer met vader en ook niet meer met vader en moeder, maar deze verschillen zijn net niet significant.

Afspraken scheiding
In de vragenlijst zijn vragen gesteld over afspraken met betrekking tot de alimentatie (kind en partner) en afspraken over de omgangsregeling. Aangezien in het geval van afspraken over alimentatie slechts één moeder en één vader aangaven dat deze afspraken niet werden nageleefd, worden die verder buiten beschouwing gelaten. In Tabel 6.3 staat een overzicht van het nakomen van afspraken over de omgang, per respondenttype, waarbij een behoorlijk aantal jongeren deze vraag niet heeft beantwoord. Hierbij is het verder belangrijk om te onthouden dat respondenten slechts gedeeltelijk uit dezelfde gezinnen komen.

In Tabel 6.3 is te zien dat het ook regelmatig voorkomt dat jongeren zelf zich niet aan de afspraken houden; dit is op zich bij de leeftijd passend gedrag. Deze antwoordcategorie is bekeken in relatie tot een groot aantal variabelen, maar hangt niet samen met negatieve kind-uitkomsten, negatieve ouder-kenmerken of negatieve kenmerken van de scheiding. Daarom is deze categorie voor de overige analyses buiten beschouwing gelaten. Verder laten we de categorie ‘ouders houden zich er allebei niet aan’ buiten beschouwing, aangezien die absoluut te weinig voorkomt om iets zinvols over te kunnen zeggen.

Tabel 6.3. Het nakomen van afspraken over de omgang per respondent type

Afspraken nakomen	Jongere	Moeder	Vader
Ja	56 (73.7%)	44 (58.7%)	28 (50.9%)
Nee, moeder niet	6 (7.9%)	1 (1.3%)	24 (43.6%)
Nee, vader niet	4 (5.3%)	24 (32%)	1 (1.8%)
Nee, ouders allebei niet	1 (1.3%)	1 (1.3%)	0
Nee, jongere zelf niet	9 (11.8%)	5 (6.7%)	2 (3.6%)
	76	75	55

Van de deelnemende vaders geeft 46.2% aan dat moeders zich niet aan de afspraken houden; moeders geven dit in 35.2% van de gevalle aan over vaders; ook jongeren geven vaker aan dat moeders zich niet aan de afspraken over de omgang houden (hoewel de aantallen klein en niet-significant zijn).

Een substantieel probleem ten aanzien van de beantwoording van de vraag over het houden aan afspraken, is dat er niet veel overeenstemming is tussen jongeren, moeders en vaders. Dit is nagegaan met kruistabellen: de overeenstemming tussen jongeren en moeders is 40.5%, die tussen jongeren en vaders 51.3% en die tussen moeders en vaders slechts 40%. Alleen in de gevallen waarin beide ouders zeggen zich allebei aan de afspraken te houden, is er overeenstemming. Om die reden kunnen de analyses beter afzonderlijk verricht worden. Navolgend wordt daarom voor het niet nakomen van afspraken gekeken waarmee dit samenhangt, waarbij de antwoorden van jongeren, moeders en vaders apart worden geanalyseerd.

Afspraken en kenmerken kinderen

De volgende kind-kenmerken zijn meegenomen: geslacht, leeftijd, opleiding, leeftijd bij scheiding. Vervolgens is ook gekeken of het (niet) houden aan afspraken samenhangt met uitkomstmaten bij het kind (welbevinden, depressieve gevoelens, angstgevoelens, agressie en delinquentie). Tabel 6.4 laat de significante bevindingen van de enkelvoudige variantieanalyses zien ten aanzien van kindkenmerken die een rol spelen in de naleving van afspraken.

Tabel 6.4. Naleving afspraken en significante kindkenmerken

Afspraken nakomen → / Kenmerken kind ↓	Ja	Ma niet	Pa niet	F	p*
<u>Kind-rapportage</u>					
Leeftijd bij scheiding	11[a]	9.2	7.4[a]	2.88	.060 ([a] p = .037)
Depressieve gevoelens	1.28[a]	1.19 [b]	1.65[a,b]	3.84	.027
<u>Vader-rapportage</u>					
Angstgevoelens	1.38	1.66		5.02	.033

Noot. [a/b] de betreffende categorieën verschillen significant van elkaar. * De p tussen haakjes heeft betrekking op de post-hoc toetsen met de LSD methode.

Op basis van de kindrapportage over de naleving van afspraken zijn er twee significante kenmerken: leeftijd bij scheiding en depressieve gevoelens. Wanneer vader zich – volgens de jongeren – niet aan de afspraken rond de omgang houdt, was de leeftijd bij scheiding jonger dan wanneer ouders zich beiden wel aan de afspraken houden of wanneer moeder zich niet aan de afspraken houdt. Deze groep verschilt ook in de mate van depressieve gevoelens: die zijn hoger wanneer vaders zich na scheiding niet aan de afspraken houden. De moeder-rapportage over naleving van de afspraken houdt geen verband met de geanalyseerde kind-kenmerken. De vader-rapportage verschilt op één punt: wanneer moeder zich – volgens vader – niet aan de afspraken houdt, wordt gemiddeld significant meer angst bij kinderen gemeten.

Vaders houden zich zowel volgens jongeren zelf als moeders vaker niet aan de afspraken in geval van dochters dan bij zonen, maar dit is niet significant. Verder bleken er geen ouders uit de hoogste opleidingsgroep te zijn die zich niet aan de afspraken hielden. Dit kwam naar voren uit rapportage door jongeren, door moeders en door vaders, maar was niet significant.

Afspraken en kenmerken ouders

De volgende kenmerken van ouders zijn hier geanalyseerd: opleiding moeder en vader, religie, het wel of niet hebben van betaald werk en het aantal uur betaald werk, het wel of niet hebben van een uitkering, wel of geen nieuwe partner, duur van de relatie voor de scheiding, ouderlijke conflicten (zowel voorafgaand aan de scheiding als huidige conflicten), conflictoplossingsstrategie moeder en vader. In Tabel 6.5 zijn de significante bevindingen te zien van de variantieanalyses (en een kruistabel met X^2 toetsing) ten aanzien van ouderkenmerken die een rol spelen in de naleving van afspraken.

Met betrekking tot de vader-rapportages over naleving van afspraken een een significant verschil voor opleiding van vader en moeder: wanneer vader rapporteert dat beide ouders zich aan de afspraken houden, zijn zowel moeder als vader zelf gemiddeld significant hoger opgeleid. Voor het naleven van afspraken volgens moeder en het wel of niet hebben van betaald werk is ook een significant verschil te zien: moeders zonder betaald werk geven significant vaker aan dat vaders zich niet aan de afspraken houden.

Voor de naleving van afspraken zijn conflicten tussen ouders een significante voorspeller, zowel wanneer kinderen als ouders zelf hierover rapporteren. Ook geldt dit in veel gevallen zowel voor de huidige mate van ouderlijke conflicten als voor conflicten voorafgaand aan de scheiding. Wanneer afspraken tussen ouders over omgang niet werden nageleefd volgens kinderen, volgens moeders en volgens vaders, waren er zowel voorafgaand aan de scheiding als op moment van het onderzoek significant meer conflicten tussen ouders.
De laatste ouder-factor die deels een rol speelt in de naleving van afspraken rond de omgang, zijn conflict-oplossingsstrategieën van ouders. Wanneer moeder rapporteert over het niet naleven van afspraken, is in geval van ouderlijke conflicten de mate van terugtrek-gedrag van vader significant hoger.

Tabel 6.5. Naleving afspraken en significante ouderkenmerken

Afspraken nakomen → Ja	Ma niet	Pa niet	F	X^2	p
Kenmerken ouders ↓					
<u>Kind-rapportage</u>					
Nu conflicten ouders[1]	2.24	4.20	2.90	5.65	.006
Toen conflicten ouders[2]	2.89	3.95	2.40	4.74	.018
<u>Vader-rapportage</u>					
Opleiding moeder	5.00	2.89		12.72	.001
Opleiding vader	5.13	3.55		7.54	.010
Toen conflicten ouders[3]	2.70	3.65		7.78	.009
Nu conflicten ouders[4]	2.26	3.26		11.14	.002
<u>Moeder-rapportage</u>					
Betaald werk ma				5.90[9]	.015
Hoogte uitkering ma	880	614	3.01		.100
Toen conflicten ouders[5]	2.92	3.52	6.30		.015
Nu conflicten ouders[3]	2.14	2.74	5.95		.018
Toen conflicten ouders[4]	1.86	3.70	28.70		‹.001
Pa withdrawal	2.23	3.38	8.70		.012

Noot: [1]Huidige conflicten, moeder-rapportage; [2]Conflicten voorafgaand aan de scheiding, moeder-rapportage; [3]Conflicten voorafgaand aan de scheiding, kind-rapportage; [4]Huidige conflicten, vader-rapportage; [5]Conflicten voorafgaand aan de scheiding, moeder-rapportage; [9]Fisher exact test: p = .023.

Afspraken en ouderkind-kenmerken

Hier is gekeken naar de mogelijke rol van contact van het kind met moeder en met vader, de relatiekwaliteit van het kind met moeder en vader, kenmerken van de opvoeding, gevoelens van loyaliteit van het kind, 'disclosure' van moeder/vader naar kind, aanwijzingen (volgens ouders) van 'oudervervreemding' van de andere ouder en van het kind (zie Tabel 6.6).

Naleving van afspraken hangt in de onderzochte groep samen met de mate van ouder-kind contact na scheiding. Wanneer ouders zich aan de afspraken houden (volgens zowel jongeren als vaders als moeders), lijkt vooral sprake van de 'traditionele' omgang waarbij het kind ongeveer vijf dagen/nachten per week bij moeder en ongeveer twee bij vader is. Wanneer moeders zich (volgens jongeren en vaders) niet aan de afspraken houden, zijn kinderen gemiddeld meer bij vader. Omgekeerd geldt ook dat wanneer vaders zich (volgens jongeren en moeders) niet aan de afspraken houden, het gemiddelde contact met vader nul dagen/nachten per week is.

Aan de hand van de kindrapportage over het naleven van afspraken in samenhang met de relatiekwaliteit met moeder en vader is een duidelijk patroon te zien, waarbij relaties het beste zijn (in termen van relatief veel steun en weinig ruzie) wanneer ouders zich aan de afspraken houden en het slechtst (relatief weinig steun en veel ruzie) met de ouder waarvan de jongere zegt dat deze zich niet aan de afspraken houdt. Op basis van de moeder-rapportage over de naleving van afspraken is dit patroon niet te zien, maar wel op basis van de vader-rapportage: wanneer moeder zich volgens hem niet aan de afspraken houdt, rapporteren jongeren significant meer ruzie met moeder.

In lijn met de relatiekwaliteit met moeder en vader is ook voor de hier bekeken maten voor opvoeding door beide ouders een duidelijk patroon te zien. Zowel voor monitoring (toezicht houden, volgen), solicitation (actief volgen door onder andere vragen te stellen), ouderlijke controle, als het delen van informatie door de jongere met de ouder geldt: wanneer een ouder zich volgens de jongere niet aan de afspraken houdt, scoort die ouder slechter op alle opvoedingsvariabelen, en scoort de andere ouder juist aanmerkelijk hoger. Met andere woorden: wanneer de ene ouder zich niet aan de afspraken houdt, is bij de andere ouder juist een verhoogde kwaliteit van opvoeding te zien (jongeren-rapportage). Bij de moeder- en vader-rapportages over naleving van de afspraken is dit patroon niet te zien.

Wat 'denigrerend/afwijzend' gedrag van de ene naar de andere ouder of van kind naar andere ouder betreft, zijn ook verschillen te zien op basis van naleving van de afspraken. Wanneer (rapportage moeder) vader afspraken niet naleeft, heeft moeder (rapportage vader) significant meer denigrerend gedrag jegens hem. Wanneer vader aangeeft dat moeder afspraken niet naleeft, rapporteert moeder op haar beurt significant meer denigrerend gedrag van zowel vader als kind jegens haar. Hieruit komt o.a. naar voren dat het niet naleven van afspraken zelden eenzijdig bij een ouder lijkt te liggen, maar eerder een wisselwerking is tussen beide ouders.

Tabel 6.6. Naleving afspraken en significante ouderkind-kenmerken

Afspraken nakomen → / Kenmerken ouderkind ↓	Ja	Ma niet	Pa niet	F	p
<u>Kind-rapportage</u>					
# nachten bij moeder[1]	5.00[a]	1.00[a]	7.00	7.23	.002
# nachten bij vader	2.00	6.00	0.00	12.01	‹.001
Relatie ma steun[2]	3.62	2.11	3.96	12.85	.000
Relatie ma ruzie	1.68	2.78	1.88	5.43	.007
Relatie pa steun	3.32	2.95	2.18	3.71	.030
Monitoring ma[3]	3.67	1.78	3.86	22.11	.000
Control ma	3.51	2.11	3.83	6.11	.004
Disclosure kind-ma	3.06	1.67	3.21	15.90	.000
Monitoring pa	3.07	3.19	1.64	5.39	.007
Solicitation pa	2.48	2.42	1.00	8.29	.001
Control pa	3.09	3.08	1.21	4.70	.013
<u>Vader-rapportage</u>					
# nachten bij moeder	5.00	2.20		10.88	.003
# nachten bij vader	5.00	3.50		5.00	.030
PAS vader-moeder[4]	1.53	2.49		17.77	.000
PAS kind-vader[5]	1.33	1.97		10.78	.002
<u>Moeder-rapportage</u>					
# nachten bij moeder	6.1		5.1	5.70	.009
PAS moeder-vader[6]	1.33		1.82	7.18	.009

Noot. [a/b] de betreffende categorieën verschillen significant van elkaar. [1] Contact in aantal dagen en nachten per week, kind-rapportage. [2]Kwaliteit van de ouderkind relatie bevat een positief aspect (steun) en een negatief aspect (ruzie); de range is van 1-5. [3]Alle aspecten van de opvoeding hebben een range van 1-5. [4]Aanwijzingen van actief afwijzend gedrag van de ene ouder naar het kind om de andere ouder te benadelen (hier: vader naar kind over moeder);

rapportage door moeder. [5]Aanwijzingen van actief afwijzend gedrag van kind naar vader; rapportage door vader. [6]Aanwijzingen van actief afwijzend gedrag van de ene ouder naar het kind om de andere ouder te benadelen (hier: moeder naar kind over vader); rapportage door vader.

Afspraken en kenmerken scheiding

Hier zijn de volgende kenmerken meegenomen: duur sinds de scheiding, wie nam het initiatief tot de scheiding, wel of geen nieuwe partner, proces van scheiding (één of twee advocaten, wel of geen mediation, nader onderzoek, juridische procedures), gezag (gezamenlijk of eenhoofdig moeder of eenhoofdig vader), tevredenheid jongere, moeder en vader met het contact na scheiding (Tabel 6.7).

Tabel 6.7. Naleving afspraken en significante scheidingskenmerken

Afspraken nakomen → / Kenmerken scheiding ↓	Ja	Ma niet	Pa niet	F	X^2	p*
<u>Kind-rapportage</u>						
Duur sinds scheiding[1]	2.69	5.00	5.90	4.84		.011
Pa tevr mediation procedure[2]	6.35	1.75	8.00	3.53		.047
<u>Vader-rapportage</u>						
Duur sinds scheiding	3.20	5.32		6.08		.017
Pa tevr mediation procedure	7.48	4.05		12.01		.001
Pa tevr mediation uitkomst	6.68	4.29		4.55		.038
<u>Moeder-rapportage</u>						
Pa tevr mediation uitkomst	5.70		1.50	4.61		.053

Noot. [1] Duur sinds scheiding in jaren. [2] Met een cijfer van 1 tot 10 konden beide ouders aangeven hoe tevreden zij waren over de mediation procedure en over de uitkomst ervan.

Wanneer kinderen aangeven dat moeder of vader de afspraken niet naleeft, geven zij een significant langere *duur sinds scheiding* aan. Bij vader is ditzelfde patroon te zien: wanneer volgens vader moeder de afspraken niet naleeft, is de scheiding gemiddeld significant langer geleden.

Van alle variabelen met betrekking tot het *proces van scheiding* is slechts een zeer klein aantal significant verschillend op basis van het al dan niet naleven van afspraken. Zo geldt voor de vragen of er wel of geen onderzoek door de Raad voor

de Kinderbescherming heeft plaatsgevonden, of er sprake was van een of twee advocaten, of er mediation heeft plaatsgevonden, of er bijkomende juridische procedures waren, het volgende: dit kwam ongeveer even vaak voor wanneer afspraken rond de omgang wel of niet werden nageleefd, zowel op basis van rapportage door kind, vader of moeder. Ook speelde het bij deze data geen rol voor naleving van de afspraken of een of beide ouders wel of geen nieuwe partner had. Er was één aspect rond het proces van scheiding dat wel een rol speelde: tevredenheid van vaders over de procedure en uitkomst van mediation. Wanneer volgens kinderen en vaders de afspraken niet werden nageleefd door moeder, waren vaders minder tevreden over de mediation. Kortom, de tevredenheid over mediation was bij vaders het hoogst in de groep ouders die zich beide aan de afspraken rond de omgang hielden. Belangrijk om hier te bedenken, is dat ouders in deze steekproef verhoudingsgewijs vaak door de rechter waren doorverwezen voor mediation (ongeveer 25%).

Additionele analyses over contact en afspraken
Aan ouders waren in dit onderzoek verschillende vragen gesteld over het contact dat zij zelf hadden met hun kind en het contact van hun ex-partner met hun kind. Bijvoorbeeld: *tevredenheid met het contact* dat zij en ook de ex-partner met hun kind hebben, de mate waarin zij het kind vaker zouden willen zien of willen dat ex-partner het kind vaker ziet, en in hoeverre ze meer betrokkenheid zouden willen. In variantieanalyses werd nagegaan in hoeverre tevredenheid met het contact verschilde afhankelijk van het al dan niet naleven van afspraken over dit contact, was er een overduidelijk patroon: wanneer moeders aangaven dat vader zich niet aan de afspraken hield, was moeder minder tevreden over het contact, zou zelf het kind vaker willen zien en meer betrokkenheid willen, en is zij in mindere mate tevreden over het vaderkind contact. Tegelijk geven vaders zelf in deze situaties juist aan dat zij meer tevreden zijn over het contact en de mate van betrokkenheid en willen niet dat het kind meer contact heeft met moeder. Wanneer vaders aangeven dat moeders zich niet aan de afspraken rond de omgang houden, zijn zij ook zelf minder tevreden over het contact met het kind en tussen ex-partner en kind, willen het kind vaker zien, meer betrokkenheid en meer contact met het kind. Alle hiervoor genoemde verschillen zijn significant.

Kortom: wanneer moeders aangeven dat vaders de afspraken rond de omgang niet naleven, komt het erop neer dat zij het kind zelf vaker willen zien en willen dat vader het kind minder ziet. Wanneer vaders aangeven dat moeders zich niet aan de afspraken rond de omgang houden, geldt ditzelfde: zij willen het kind zelf meer zien en minder contact tussen moeder en kind. Uitspraken over naleving van afspraken hebben dus overduidelijk te maken met strijd om contact met het kind.

6.2.3 Gezinnen en scheiding – conclusie en beperkingen

De antwoorden van jongeren, moeders en vaders over naleving van de afspraken zijn apart bekeken vanwege de beperkte overeenstemming tussen deze groepen. Uit de resultaten van de analyses bleek dat in veel gevallen patronen vergelijkbaar zijn: beantwoording door de verschillende respondent-types (jongeren, moeders en vaders) bleek vaak op dezelfde wijze samen te hangen met dezelfde variabelen. In hoeverre ouders zich ook feitelijk niet aan de afspraken houden, is onbekend. Wel weten we dat vaders en jongeren vaker aangeven dat moeders zich niet aan de afspraken houden, dan dat moeders en jongeren dit over vaders aangeven. Ook weten we dat deze naleving van afspraken betrekking heeft op contact met en betrokkenheid met het kind.

Op basis van de resultaten van de analyses van kind-, moeder- en vader-rapportages komen enkele factoren naar voren die een rol spelen bij het naleven van afspraken:

- **Kindfactoren**: wanneer vaders zich niet aan de afspraken rond de omgang houden, zijn kinderen gemiddeld jonger bij de scheiding en zijn zij gemiddeld wat meer depressief en angstig;
- **Ouderfactoren**: wanneer moeders of vaders afspraken niet naleven, zijn ouders gemiddeld lager opgeleid, hebben moeders minder vaak betaald werk, en zijn er meer conflicten tussen ouders (zowel conflicten voorafgaand aan de scheiding als huidige conflicten). Ook speelt de conflictoplossingsstijl een rol, waarbij het voor het naleven van afspraken door beide ouders vooral belangrijk is dat vader geen vermijdend gedrag bij ouderlijke conflicten heeft. Op basis van afwijzend gedrag van de ene naar de andere ouder in combinatie met het niet naleven van afspraken, komt onder meer naar voren dat het niet naleven van afspraken zelden eenzijdig bij een ouder lijkt te liggen, maar eerder een wisselwerking is tussen beide ouders;
- **Ouder-kind factoren**: wanneer moeders afspraken niet naleven, zijn kinderen vaker bij vader dan wanneer moeders afspraken wel naleven. Kinderen hebben gemiddeld een slechtere relatie met de ouder die zich (volgens hen) niet aan de afspraken houdt en ook scoort deze ouder lager op een aantal aspecten van de opvoeding. Dit laatste komt ook naar voren uit de ouder-data. Als laatste factor speelt bij het niet-naleven van afspraken rond de omgang denigrerend/afwijzend gedrag van ouder en/of kind naar de andere ouder een rol. Het niet-naleven van afspraken wordt met andere woorden gemiddeld genomen als 'tegenwerking' beleefd en dit is sterker bij vaders. Dit is in lijn met het feit dat zij vaker aangeven dat moeders zich niet aan de afspraken houden;

- **Scheidingsfactoren**: voor het niet naleven van afspraken rond de omgang door zowel moeders als vaders geldt dat de scheiding gemiddeld langer geleden is. Verder hangen opvallend weinig kenmerken rond het proces van scheiding samen met naleving van afspraken. Alleen kenmerken van mediation spelen een rol. Vaders die zich niet aan de afspraken houden, zijn significant minder tevreden over de uitkomst van mediation, en wanneer moeders zich niet aan de afspraken houden (volgens vaders) zijn vaders minder tevreden over zowel de procedure als de uitkomst van mediation.

Wanneer een bepaalde variabele (kind-, ouder- of gezinsfactor) niet significant samenhangt met het wel of niet naleven van afspraken, wil dit niet zeggen dat deze variabele geen rol speelt. Het is een belangrijke beperking van de data dat de steekproefomvang beperkt is en de power voor het detecteren van verschillen dus klein. Zo was voor diverse ouderkenmerken en kenmerken van het proces van scheiding een zogenaamd 'trend'signficant verschil te zien; deze zijn echter in de huidige resultaten niet getoond.

6.3 Kies voor het kind!

6.3.1 Steekproef

KIES voor het kind! Is een studie naar de effectiviteit van KIES (Kinderen in Echtscheiding Situatie). KIES voor het kind! is een gerandomiseerd effectonderzoek ('Randomized Controlled Trial' - RCT) onderzoek naar de effectiviteit van KIES, een preventief interventieprogramma voor kinderen na scheiding. Het is een longitudinaal onderzoek waarbij vaders, moeders, kinderen en leerkrachten op 4 meetmomenten vragenlijsten hebben ingevuld. De steekproef bestaat uit een representatieve groep van gezinnen na scheiding en er zijn 156 kinderen, 118 moeders, 69 vaders en 133 leerkrachten geïncludeerd bij de eerste meetronde. Voor de huidige analyses is gebruik gemaakt van de data van de eerste meetronde.

Achtergrondvariabelen
De steekproef van 156 kinderen bestaat uit precies evenveel meisjes als jongens. Hun leeftijd varieert van 7 tot 13 jaar en is gemiddeld 10 jaar (SD = 1.22); die van moeders loopt van 29 tot 51 jaar met een gemiddelde van 40 (SD = 4.40) en van vaders van 30 tot 58 met een gemiddelde van 42 (SD = 5.00). De meeste respondenten in dit onderzoek waren van Nederlandse afkomst; 86.7% van de moeders en 94.2% van de deelnemende vaders gaf aan niet in Nederland geboren te zijn. De groep respondenten die niet in Nederland geboren is, is te divers om

samen te nemen (een erg kleine groep Surinaams/Antilliaans, een zeer kleine groep Turks, en de grootste groep 'anders' waaronder Chinees, Frans). Tabel 6.8 bevat een overzicht van de opleidingsniveaus, waarbij opgemerkt moet worden dat dit van kinderen zelf nog niet relevant was aangezien zij grotendeels nog op de basisschool zaten.

Tabel 6.8 Opleidingsniveau moeders en vaders

Opleidingsniveau	Moeders	Vaders
Laag	35 (29.2%)	26 (37.7%)
Midden	66 (42.5%)	18 (26.1%)
Hoog	34 (28.3%)	25 (36.2%)
	120	69

Van de moeders heeft 87% betaald werk; zij werken gemiddeld 25 uur per week. 91% van de vaders heeft betaald werk en gemiddeld werken zij 40 uur per week. Verder heeft 11.5% van de moeders en 3.2% van de vaders een uitkering. Ruim de helft van de ouders uit deze steekproef heeft een nieuwe partner: 65 moeders en 47 vaders (respectievelijk 55% en 68%).

6.3.2 Beschrijvende kenmerken scheiding

De scheiding

Ouders uit deze steekproef zijn gemiddeld 11 jaar getrouwd geweest en de gemiddelde duur sinds de scheiding was ongeveer 5 jaar. Omdat er niet veel overeenstemming is, kan slechts een bandbreedte gegeven worden van het aandeel scheidingen dat een gezamenlijke beslissing is. Dat is in 15 - 29% van de gevallen zo. In de overige situaties was het in 59 - 38% van de gevallen moeder en in 26 - 37% vader die het initiatief tot de scheiding nam. De percentages zijn afkomstig van moeders respectievelijk vaders. Ouders geven eerder aan dat zij zelf degene waren die de scheiding wilden. In een meerderheid van de gevallen deelden de ouders gezamenlijk aan het kind mee dat ze gingen scheiding (55 a 74%), wanneer dit door één ouder werd verteld, was dit volgens moeder vaker zij, en volgens vader vaker hij. Kortom: ook hierover was niet veel overeenstemming tussen ouders.

Het scheidingsproces

Ruim de helft van de ouders had voor het afwikkelen van de scheiding gebruik gemaakt van een advocaatbemiddelaar, in 32% van de gevallen had men mediation gehad en in ongeveer 4% van de gevallen had onderzoek door de Raad voor de Kinderbescherming plaatsgevonden of was nog gaande. Bij 77% van de scheidingen was een omgangsregeling afgesproken en bij 18% niet (overige: nog

niet). Bij 11% van de gezinnen na scheiding uit dit onderzoek is sprake van co-ouderschap. Verder is in 71% van de gevallen een afspraak over de alimentatie gemaakt en in 22% niet (overige groep was (nog) niet van toepassing). In 73.6% van de gevallen was sprake van gezamenlijk ouderlijk gezag, in 24.6% van eenmoeder-gezag en de overige 1.8% was (nog) niet van toepassing. Bij de vaders was ook een vader met eenoudergezag. Ook hier is het probleem dat ouders verschillend antwoorden: in 80.6% van de gevallen stemmen zij overeen; de verschillen bevinden zich met name in de groep moeders die aangeeft eenoudergezag te hebben, waarbij vaders gezamenlijk gezag aangeven.

Contact

De kinderen uit deze steekproef zijn gemiddeld vijf nachten bij moeder en twee bij vader, maar de spreiding is groot. Zo is 24% van de kinderen heel vaak of altijd bij moeder, en heeft 2.1% geen contact met moeder. 2.5% van de kinderen is heel vaak of altijd bij vader, terwijl 14% nooit bij vader is. Hierin is geen verschil tussen jongens en meisjes.

6.3.3 Afspraken scheiding

In de vragenlijst zijn vragen gesteld over afspraken over de omgangsregeling. In Tabel 6.9 staat een overzicht van het nakomen van afspraken over de omgang, apart voor moeders en vaders. Aan kinderen was deze vraag niet gesteld. Volgens vaders houden beide ouders zich dus veel meer aan de afspraken rond de omgang dan volgens moeders. Het percentage overeenstemming in antwoorden is hier 67.7%, waarbij geldt dat slechts 62 ouders beide deze vragen beantwoord hebben.

Hoewel de overeenstemming tussen ouders dus niet hoog is, is de vader-rapportage over naleving van de afspraken rond de omgang na scheiding eigenlijk niet goed bruikbaar. Er zijn vier categorieën met te lage aantallen, waardoor het niet mogelijk is om uitspraken te doen op basis van analyses. Voor de moeder-rapportages is besloten, zoals bij de analyses voor Gezinnen en Scheiding, om het analyseren te richten op twee groepen: moeders die aangeven dat beide ouders zich aan de afspraken houden versus moeders die aangeven dat vader zich er niet aan houdt.

Tabel 6.9. Het nakomen van afspraken over de omgang per respondent type

Afspraken nakomen	Moeder	Vader
Ja	72 (64.9%)	56 (82.4%)
Nee, moeder niet	1 (0.9%)	1 (1.5%)
Nee, vader niet	16 (14.4%)	2 (2.9%)
Nee, ouders allebei niet	4 (3.6%)	1 (1.5%)
Nee, kind zelf niet	3 (2.7%)	0
(nog) n.v.t.	15 (13.5%)	8 (11.8%)
	111	68

Afspraken en kenmerken kinderen

De volgende kind-kenmerken zijn meegenomen: geslacht, leeftijd, leeftijd bij scheiding. Vervolgens is ook gekeken of het (niet) houden aan afspraken samenhangt met uitkomstmaten bij het kind (welbevinden, competentiebeleving en totale probleemscores gerapporteerd door kinderen zelf, moeders, vaders en leerkrachten) en met pijnlijke gevoelens na scheiding (PFAD – *Painful Feelings After Divorce* schaal). Bij nominale variabelen zijn kruistabellen met significantie-toetsing gebruikt; bij ordinale en intervalniveau variabelen zijn variantieanalyses gebruikt (met eventuele post-hoc toetsing). Tabel 6.10 toont de kenmerken die significant een rol spelen bij naleving van de afspraken.

Wanneer moeders aangeven dat vader de afspraken rond de omgang niet nakomt, waren kinderen significant jonger bij de scheiding. Verder hebben deze kinderen significant hogere probleemscores, een significant lager gevoel van competentie op het gebied van schoolvaardigheden, en een significant lager gevoel van eigenwaarde. Wanneer vaders zich (volgens moeders) niet aan de afspraken rond de omgang houden, zijn de probleemscores van de kinderen significant hoger, voor zowel kind-, moeder-, vader- als leerkracht rapportages.

Tabel 6.10. Naleving afspraken en significante kindkenmerken

Afspraken nakomen → / Kenmerken kind ↓	Ja	Vader niet	F	p
Leeftijd bij scheiding	5.54	3.78	4.94	.029
SDQ totaal door kind[1]	12.69	16.22	5.62	.020
SDQ totaal door moeder	9.60	14.02	6.97	.010
SDQ totaal door vader	6.94	12.22	9.23	.004
SDQ totaal door leerkracht	8.54	12.70	4.41	.039
Algemeen welbevinden[2]	8.25	7.21	4.07	.047
Competentiebeleving school[3]	2.75	2.28	5.44	.022
Gevoel van eigenwaarde[3]	3.15	2.79	4.29	.041

Noot. [1] SDQ = Strengths and Difficulties Questionnaire, gerapporteerd door kind, moeder, vader en leerkracht. [2] Welbevinden is gerapporteerd door kinderen, middels de Cantril ladder met een range van 1 tot 10. [3] Competentiebeleving school en gevoel van eigenwaarde zijn gemeten met de CBSK en door kinderen zelf gerapporteerd.

Afspraken en kenmerken ouders

De volgende kenmerken van ouders zijn hier bekeken: opleiding moeder en vader, religie, het wel of niet hebben van betaald werk, het wel of niet hebben van een uitkering, wel of geen nieuwe partner, duur van de relatie voor de scheiding, ouderlijke conflicten (zowel voorafgaand aan de scheiding als huidige conflicten). Tabel 6.11 laat de variabelen zien waarbij een significant verschil is gevonden met betrekking tot naleving van de afspraken rond de omgang.

Tabel 6.11. Naleving afspraken en significante ouderkenmerken

Afspraken nakomen → / Kenmerken ouders ↓	Ja	Pa niet	F	X^2	p*
Opleiding moeder[1]				12.35	.002
Opleiding vader				6.20	.045
Verbittering moeder[2]	1.62	2.11	14.04		.000
Verbittering vader	1.44	1.76	4.54		.040
Huidige conflicten ouders[3]	1.84	2.54	9.32		.004
Huidige conflicten ouders[4]	1.63	2.48	14.28		.000

Noot. [1] Opleiding moeder en vader is laag, midden of hoog. [2] Verbittering is de 'acrimony' schaal, item scores van 1 tot 4, allen m.b.t. de relatie tussen ex-partners. [3] Ouderlijke conflicten gerapporteerd door vader; en [4] Ouderlijke conflicten gerapporteerd door kinderen.

In gezinnen na scheiding waarin moeder laag is opgeleid worden veel vaker de

afspraken rond de omgang niet nagekomen (39.1%) dan bij midden (17.5%) of hoger opgeleide moeders. In die laatste groep wordt overigens geen enkele keer aangegeven dat afspraken niet worden nageleefd. Ook bij lager opgeleide vaders geldt dit (31.8% van de lager opgeleide vaders leeft afspraken niet na versus 8.3% uit de middengroep en 5% uit de hoogst opgeleide groep vaders).

Wanneer moeders uit dit onderzoek aangeven dat vaders zich niet aan de afspraken rond de omgang houden, is er significant meer verbittering en boosheid in de relatie tussen de ouders, zowel door moeder als vader gerapporteerd. Ook zijn er significant meer ouderlijke conflicten, zowel door vader als kind gerapporteerd.

Afspraken en ouderkind kenmerken

Hier is gekeken naar de mogelijke rol van contact van het kind met moeder en met vader, woonsituatie na scheiding, relatiekwaliteit van het kind met moeder en vader (gemeten met de IPPA), en gevoelens van loyaliteit van het kind. Tabel 6.12 toont de significante kenmerken.

Tabel 6.12. Naleving afspraken en significante ouderkind-kenmerken

Afspraken nakomen → Kenmerken ouderkind ↓	Ja	Pa niet	F	p*
# nachten bij moeder	5	5.8	3.83	.054
Relatiekwaliteit vaderkind[1]	4.61	3.74	17.66	.000
Loyaliteitsproblemen kind[2]	1.24	1.47	4.55	.036

Noot. [1] Relatiekwaliteit is gemeten met de IPPA; [2] Loyaliteitsproblemen bij het kind zijn gemeten met een subschaal van de CPIC (*Children's Perception of Interparental Conflicts scale*; subschaal triangulatie).

Contact tussen kind en moeder na scheiding verschilt bijna significant tussen de groepen: wanneer vader zich niet aan de afspraken houdt (volgens moeder) is het kind gemiddeld meer tijd bij moeder dan bij vader.

De enige twee andere significante ouderkind factoren zijn relatiekwaliteit tussen vader en kind, gerapporteerd door vader, en loyaliteitsproblemen van het kind. In gezinnen waarvan moeder aangeeft dat vader de afspraken niet naleeft, is de relatiekwaliteit tussen kind en vader significant slechter. Hier is de totaalscore van dit instrument (IPPA) gebruikt, maar wanneer de subschalen (communicatie, vervreemding en vertrouwen) afzonderlijk worden bekeken, zijn deze ook alle drie significant. Vaders rapporteren dus een slechtere communicatie, meer vervreemding en minder vertrouwen met hun kind wanneer moeders aangeven dat zij zich niet aan de afspraken houden. Daarnaast rapporteren de kinderen zelf significant meer loyaliteitsproblemen in gezinnen waarbij vader de afspraken

rond de omgang niet naleeft.

Afspraken en kenmerken scheiding
Hier zijn de volgende kenmerken meegenomen: duur sinds de scheiding, wie nam het initiatief tot de scheiding, wel of geen nieuwe partner, proces van scheiding (1 of 2 advocaten, wel of geen mediation, nader onderzoek), omgangsregeling, gezag (gezamenlijk of eenhoofdig voor moeder of vader), tevredenheid jongere, moeder en vader met het contact na scheiding.

Tabel 6.13. Naleving afspraken en significante scheidingskenmerken

Afspraken nakomen → Ja Kenmerken scheiding ↓		Pa niet	F	X^2	p
Duur sinds scheiding[1]	4.14	5.80	4.74		.033
Gezag[2]				7.878	.005

Noot. [1] Duur sinds scheiding in jaren. [2] Gezamenlijk ouderlijk gezag versus eenoudergezag van moeder.

Allereerst laat een kruistabel van woonsituatie na scheiding en naleving van afspraken is te zien dat vader zich alleen niet aan de afspraken houdt (volgens moeder) wanneer kinderen na scheiding bijna altijd of vooral bij moeder zijn. De Chi-kwadraat toets is echter niet significant, aangezien bepaalde combinaties niet voorkomen (o.a. co-ouderschap na scheiding en het niet naleven van afspraken rond de omgang).

De duur sinds de scheiding speelt een significante rol bij het niet naleven van afspraken: naarmate de scheiding langer geleden was, houden vaders zich eerder niet aan de afspraken. De enige andere scheidings-gerelateerde factor die een rol speelt in het naleven van afspraken over de omgang is de invulling van het gezag. Als er gezamenlijk gezag is houden vaders zich eerder aan de afspraken (in 88% van de gevallen) dan wanneer er sprake is van eenoudergezag van moeder (in 60% van de gevallen). Anders verwoord: bij eenoudergezag houden vaders zich ruim drie maal zo vaak niet aan de afspraken (volgens moeders).

6.3.4 Kies voor het kind – conclusie en beperkingen

Van de KIES data waren alleen antwoorden van moeders bruikbaar als indicator voor het niet naleven van afspraken. In de analyses wordt steeds een vergelijking gemaakt tussen gezinnen waarbij beide ouders zich volgens de moeders aan de afspraken rond de omgang houden en gezinnen waarbij vaders zich hier niet aan houden, zoals gerapporteerd door de moeders. In dit onderzoek is de vraag over

naleving alleen aan de ouders gesteld, waarbij meer moeders in het onderzoek meededen dan vaders, en vaders bovendien slechts zelden aangaven dat ofwel moeder, ofwel zij zelf, ofwel beide ouders, zich niet aan de afspraken hielden. Wellicht waren deelnemende vaders relatief vaker afkomstig uit gezinnen waarin meer harmonie was en daarmee samenhangend meer overeenstemming over afspraken. Net als bij de data van Gezinnen en Scheiding bleek ook hier overigens weer dat de antwoorden van jongeren, moeders en vaders lang niet altijd goed overeenstemmen. En ook hier geldt dat we geen objectieve gegevens hebben over in hoeverre ouders zich ook feitelijk wel of niet aan de afspraken rond de omgang houden.

De resultaten laten enkele factoren zien die een rol spelen bij het naleven van afspraken van vaders:

- **Kind factoren**: wanneer vaders zich niet aan de afspraken rond de omgang houden, zijn kinderen gemiddeld jonger bij de scheiding, hebben zij gemiddeld meer probleemgedrag en emotionele problemen en minder welbevinden, minder competentiebeleving ten aanzien van school en een lager gevoel van eigenwaarde;
- **Ouderfactoren**: wanneer vaders afspraken niet naleven, zijn ouders gemiddeld lager opgeleid, hebben zowel moeders als vaders meer gevoelens van verbittering ten aanzien van de ex-partner, en hebben ouders meer onderlinge conflicten;
- **Ouderkind factoren:** wanneer vaders afspraken niet naleven, hebben kinderen gemiddeld significant minder contact met vader (zij zijn gemiddeld meer bij moeder). Niet alleen hebben deze kinderen minder contact met vader, zij hebben gemiddeld ook een significant slechtere relatie met hem. Daarnaast rapporteren deze kinderen gemiddeld meer loyaliteitsproblemen;
- **Scheidingsfactoren**: voor het niet naleven van afspraken rond de omgang door vaders geldt dat de scheiding gemiddeld langer geleden is. Verder hangen kenmerken rond het proces van scheiding (o.a. was gebruik gemaakt van 1 of 2 advocaten, was sprake geweest van onderzoek door de Raad voor de Kinderbescherming) niet samen met naleving van afspraken. Alleen ouderlijk gezag speelt een rol: wanneer moeder eenoudergezag had hielden vaders zich gemiddeld significant minder aan afspraken rond de omgang.

Een belangrijke beperking van deze bevindingen is dat naleving van afspraken alleen gebaseerd is op rapportage door moeders en alleen gaat over gezinnen waar beide ouders zich aan afspraken houden versus gezinnen waarin vaders zich hier niet aan houden.

6.4 Scholieren en gezinnen 2013

Scholieren en Gezinnen is een surveyonderzoek dat sinds 2006 gemiddeld tweejaarlijks wordt uitgevoerd op scholen verspreid over Nederland bij kinderen en jongeren van 10-16 jaar. Het is een cross-sequentieel onderzoek met 7 meetrondes vanaf 2006 t/m 2016, waarbij in elke meetronde een andere steekproef is bevraagd. De steekproeven zijn representatief en de steekproefgroottes per meetronde variëren van N = 545 tot N = 2414. Per meetronde is steeds rond de 20% afkomstig van een gezin na scheiding. De data bestaan uit zelfrapportages van kinderen.

6.4.1 Procedure en steekproef

Met behulp van vragenlijsten zijn kwantitatieve data verzameld op verschillende middelbare scholen in Nederland. De vragenlijsten zijn onder schooltijd door studenten van de Universiteit Utrecht geïntroduceerd en afgenomen. De scholieren hebben de vragenlijsten – na toestemming van school en ouders – individueel, anoniem en vrijwillig ingevuld.

De totale steekproef uit 2013 bestaat uit 2414 jongeren, waarvan 79.9% opgroeit in een intact gezien (73.3% getrouwde en 6.5% samenwonende ouders), 18.4% in een gezin na scheiding (13% na echtscheiding en 5.4% na scheiding) en 1.6% in een gezin waarvan een van de ouders is overleden. Voor dit onderzoek zijn de jongeren geselecteerd uit gezinnen na scheiding. Deze sub-steekproef bestaat uit 443 middelbare scholieren in de leeftijd van 11 tot 17 jaar met een gemiddelde leeftijd van 13,7 jaar (SD = 1.02). Hiervan komen 312 jongeren uit formeel gescheiden gezinnen en 131 jongeren uit informeel gescheiden gezinnen (voorheen samenwonend, nu uit elkaar). De steekproef bestaat uit 212 jongens (48%) en 230 meisjes (52%). Aantallen per opleidingsniveau waren ongeveer gelijk verdeeld over VMBO-B en VMBO-T t/m VWO of gymnasium.

De meeste respondenten in dit onderzoek waren van Nederlandse afkomst; 85.8% had ouders die beide in Nederland geboren waren. De groep respondenten die niet in Nederland geboren is, is te divers om samen te nemen (een erg kleine groep Surinaams/Antilliaans (2.1%), Turks of Marokkaans (2.2%), en de grootste groep ‘anders’ (9.8%) waaronder Chinees, Engels, Ghanees, Russisch, Indisch, Irakees, Moluks). Tabel 6.14 bevat een overzicht van de opleidingsniveaus van ouders.

Tabel 6.14 Opleidingsniveaus jongeren, moeders en vaders

Opleidingsniveau	Moeders	Vaders
Laag	107 (26.2%)	107 (27%)
Midden	156 (39.2%)	144 (36.3%)
Hoog	135 (33.9%)	146 (36.8%)
	398	397

6.4.2 Beschrijvende kenmerken scheiding

De scheiding

De jongeren uit de steekproef waren gemiddeld 6.85 jaar bij de scheiding van de ouders (SD = 3.87). De duur sinds de scheiding varieerde van 0 tot 15 jaar geleden; de gemiddelde duur sinds de scheiding was 6.95 jaar (SD = 3.90). Van deze groep gezinnen na scheiding vonden 303 scheidingen voor 2009 – toen de nieuwe wetgeving over verplichte ouderschapsplannen inwerking trad - plaats (73%) en 112 vanaf 2009 (27%). Ruim de helft van de ouders uit deze steekproef heeft een nieuwe partner: 209 moeders (53.5%) en 227 vaders (58.2%). Op een somscore van 14 vragen over mogelijke veranderingen na de scheiding (verhuizing, nieuwe school, nieuwe partner van moeder) scoorden jongeren gemiddeld 7.4. Gemiddeld genomen was dus de helft van alle mogelijke veranderingen van toepassing; de jongeren uit deze steekproef hebben - naast de scheiding zelf – te maken met veel bijkomende veranderingen.

Aan de jongeren is gevraagd of er een ouderschapsplan of omgangsregeling was en of zij hierover meegepraat hadden. 185 jongeren gaven aan dat zo'n plan of regeling er was (48.3%), 54 jongeren gaven aan dat er geen regeling was en 144 jongeren wisten dit niet (37.6%). Slechts iets meer dan een kwart van de jongeren was hier enigszins bij betrokken (mocht er iets over zeggen). Van de jongeren waarvan de ouders voor 2009 gescheiden waren gaf 15.4% aan dat er geen regeling of ouderschapsplan was en van de jongeren waarvan ouders daarna scheidden was dit 9.5%. Dit is een indicatie dat er inderdaad meer regelingen na scheiding op papier waren gezet, maar het is ook te verwachten dat een deel van de jongeren waarvan ouders al langer geleden gescheiden waren, niet op de hoogte zijn van een eerder afgesproken regeling. Een aanwijzing hiervoor is het percentage dat aangeeft dit niet te weten: dit is 41,4% bij scheidingen voor en 25,7% bij scheidingen na 2009. Dat laatste percentage is overigens meteen ook een signaal dat een substantieel aandeel van de ouders na scheiding de kinderen geen rol speelt in de communicatie over een zorg- en omgangsregeling (zoals bij wet wel gevraagd wordt). Ook hier geldt dat er een verschil is tussen scheidingen

voor en na 2009: jongeren waarvan ouders na 2009 zijn gescheiden geven ruim twee maal zo vaak aan dat zij meegepraat hadden over de regeling (dit kan vooral vanwege hun leeftijd kan zijn geweest).

Contact

De jongeren uit deze steekproef zijn gemiddeld 5 dagen/nachten bij moeder en 2 bij vader. 79 jongeren zijn gemiddeld 3 tot 4 dagen/nachten bij beide ouders (co-oudergezinnen). Een kleine groep jongeren (3.4%) is gemiddeld 0 dagen/nachten bij moeder per week versus 28.9% die niet op regelmatige basis bij vader in huis is. Er is een positieve samenhang tussen de duur sinds de scheiding en contact met moeder: hoe langer geleden de scheiding is, hoe meer dagen/nachten jongeren gemiddeld bij moeder zijn (en dus minder bij vader).

6.4.3 Afspraken scheiding

In de vragenlijst zijn vragen aan jongeren gesteld over afspraken met betrekking tot de zorg- en omgangsregeling. In Tabel 6.15 een overzicht opgenomen van het nakomen van afspraken over de omgang. In deze vragenlijst was geen antwoordcategorie 'nee, beide ouders niet'. Volgens jongeren houden beide ouders zich veel vaker wel dan niet aan de afspraken rond de omgang. Wanneer afspraken niet worden nageleefd, is dit veel vaker door vader dan door moeder. Aangezien deze steekproef het meest representatief is vergeleken met die van de andere onderzoeken, en alleen bestaat uit jongeren, lijken we hier ook meer zicht te krijgen op de groep vaders na scheiding die zich gaandeweg min of meer teruggetrokken hebben uit het leven van hun kinderen en zich niet aan de afspraken rond de omgang houden (deze vaders doen meestal niet mee aan onderzoek). Daarnaast komt het vrij vaak voor dat jongeren zich zelf niet aan de afspraken houden. Voor de analyses over de naleving van afspraken worden gezinnen vergeleken waarin beide ouders, moeders of vaders zich niet aan afspraken over omgang houden.

Tabel 6.15. Het nakomen van afspraken over de omgang gerapporteerd door jongeren

Afspraken nakomen	
Ja	194 (48.9%)
Nee, moeder niet	11 (2.8%)
Nee, vader niet	28 (7.1)
Nee, kind zelf niet	31 (7%)
(nog) n.v.t.	133 (33.5%)
	397

Afspraken en kenmerken kinderen

De volgende kind-kenmerken zijn meegenomen: geslacht, leeftijd, leeftijd bij scheiding en religie. Vervolgens is ook gekeken of het (niet) houden aan afspraken samenhangt met uitkomstmaten bij het kind (welbevinden, depressieve gevoelens, angstgevoelens, agressief gedrag en delinquente gedragingen). Bij nominale variabelen zijn kruistabellen met significantie-toetsing gebruikt; bij ordinale en intervalniveau variabelen zijn variantieanalyses gebruikt (met post-hoc toetsing; LSD methode). Tabel 6.16 toont de kenmerken die een rol spelen bij naleving van de afspraken. Hierbij geld de kanttekening dat deze allen in feite net niet significant zijn op .05 niveau, maar wel op .06 niveau ('trend'singificant) en vanwege de relevantie wel vermeld worden

Opvallend genoeg gaven de jongens uit dit onderzoek vaker dan de meisjes aan dat een van de ouders zich niet aan de afspraken hield. Zowel wanneer moeder als vader zich er niet aan hield, was het percentage jongens groter (7.5% en 15.1% bij jongens versus 2.4% en 9.4% bij meisjes). Dit verschil is net niet significant, maar wel bijna. Dit geldt ook voor de uitkomstmaten algemeen welbevinden en depressieve gevoelens van jongeren: jongeren (jongens en meisjes) rapporteren meer depressieve gevoelens en een gemiddeld lager welbevinden wanneer een van beide ouders zich niet aan de afspraken houdt. Ook voor de overige uitkomstmaten geldt overigens dat deze het meest positief zijn wanneer beide ouders zich aan de afspraken rond de omgang houden.

Tabel 6.16. Naleving afspraken en significante kindkenmerken Tabel 6.16. Naleving afspraken en significante kindkenmerken

Afspraken nakomen → / Kenmerken kind ↓	Ja	Moeder niet	Vader niet	F	X^2	p
Geslacht					5.64	.06
Depressieve gevoelens[1]	2.23	2.72	2.45	2.80		.063
Algemeen welbevinden	7.60	6.73	7.14	2.81		.062

Noot. [1]Depressieve gevoelens zijn gemeten met een verkorte versie van de *Children's Depression Inventory* (CDI); de range is 1 tot 5. [2] Welbevinden is gerapporteerd door kinderen, middels de Cantril ladder met een range van 1 tot 10.

Afspraken en kenmerken ouders

De volgende kenmerken van ouders zijn hier onderzocht: opleiding van moeder

en vader, religie en ouderlijke conflicten (zowel voorafgaand aan de scheiding als conflicten na scheiding). Tabel 6.17 laat de variabelen zien waarbij een significant verschil is gevonden met betrekking tot naleving van de afspraken rond de omgang.

Tabel 6.17. Naleving afspraken en significante ouderkenmerken

Afspraken nakomen → / Kenmerken ouders ↓	Ja	Ma niet	Pa niet	F	p
Conflicten voor de scheiding	2.39	3.02	3.36	13.14	.000
Huidige conflicten ouders	2.19	3.40	3.41	19.51	.000

Wanneer jongeren aangeven dat moeders of vaders zich niet aan de afspraken rond de omgang houden, rapporteren zij significant meer conflicten tussen de ouders, zowel conflicten voorafgaand aan de scheiding als huidige conflicten. De post-hoc toetsen laten zien dat het bij de naleving van afspraken van vader zowel om conflicten voor de scheiding als huidige conflicten gaat, terwijl het bij naleving door moeder alleen gaat om de mate van huidige conflicten tussen de ouders.

Afspraken en ouderkind kenmerken

Hier is gekeken naar de mogelijke rol van contact van het kind met moeder en met vader, relatiekwaliteit van het kind met moeder en vader, en gevoelens van loyaliteit van het kind. Tabel 6.18 toont de significante kenmerken.

Contact tussen kind en moeder na scheiding verschilt bijna significant tussen de groepen: wanneer vader zich niet aan de afspraken houdt (volgens moeder) is het kind gemiddeld meer tijd bij moeder en ziet vader het kind significant minder dan wanneer beide ouders zich aan de afspraken houden.

Verder blijken zowel relatiekwaliteit tussen jongere en moeder als met vader significant te verschillen afhankelijk van de naleving van afspraken. De relatiekwaliteit met moeder is significant lager wanneer moeders zich niet aan de afspraken houden en ditzelfde geldt voor vader, maar dan in sterkere mate. Tenslotte blijken loyaliteitsproblemen van kinderen significant hoger te zijn in gezinnen waarbij ofwel moeder ofwel vader zich niet aan de afspraken houdt.

Tabel 6.18. Naleving afspraken en significante ouderkind-kenmerken

Afspraken nakomen → / Kenmerken ouderkind ↓	Ja	Ma niet	Pa niet	F	p
# nachten bij moeder	4.77	4.33	6.36	17.17	.000
Relatiekwaliteit vaderkind[1]	4.08	4.04	2.70	43.97	.000
Relatiekwaliteit moederkind	4.21	3.64	4.14	5.11	.007
Loyaliteitsproblemen kind[2]	1.79	3.33	2.84	30.35	.000

Noot. [1] Relatiekwaliteit is gemeten met de NRI; [2] loyaliteitsproblemen bij het kind zijn gemeten met een subschaal van de CPIC (*Children's Perception of Interparental Conflicts scale*; subschaal triangulatie).

Afspraken en kenmerken scheiding

Hier zijn de volgende kenmerken meegenomen: duur sinds de scheiding, periode van de scheiding (voor of na 2009), wel of geen nieuwe partner, wel of geen ouderschapsplan en het aantal veranderingen na scheiding. Tabel 6.19 laat de variabelen zien die een significante rol speelden in het wel of niet naleven van afspraken.

Wanneer ouders een ouderschapsplan of omgangsregeling hadden opgesteld, was de kans groter dat zij zich aan de afspraken rond de omgang hielden. Als er geen regeling was, of de jongere het niet wist, was de kans groter dat vader zich niet aan de afspraken rond de omgang hield. Een belangrijke bevinding is verder dat de gezinnen die voor of na 2009 gescheiden zijn niet verschillen in de mate waarin moeders of vaders zich niet aan de afspraken houden. Ook andere kenmerken van de scheiding speelden geen in naleving van afspraken.

Tabel 6.19. Naleving afspraken en significante scheidingskenmerken

Afspraken nakomen → / Kenmerken scheiding ↓	Ja	Pa niet	F	X^2	p
Ouderschapsplan[1]				22.77	.000

Noot. [1]Op de vraag of er een ouderschapsplan of omgangsregeling was gemaakt, waren de antwoord-mogelijkheden: ja, nee, weet niet.

6.4.4 Additionele analyses

Er zijn twee additionele analyes uitgevoerd; ten eerste om na te gaan of bij niet-naleving van afspraken eerder sprake was van eenzijdig 'negatief' gedrag van een ouder, of dat beide een aandeel leken te hebben. Ten tweede om het relatieve

aandeel van negatieve gevolgen van niet-naleving van afspraken te vergelijken met andere belangrijke factoren na scheiding.

Een- of tweezijdig proces?

De resultaten laten onder meer zien dat jongeren gemiddeld genomen een slechtere relatie en minder contact hebben met de ouder waarvan zij aangeven dat deze zich niet aan de afspraken houdt. Het valt niet uit te sluiten dat hier een mechanisme speelt waarbij de betreffende ouder in zeker zin de zondebok is of zo wordt gezien. Het is lastig hierover een duidelijke uitspraak te doen, aangezien we beperkt zijn door hetgeen in de vragenlijsten opgenomen is en ook omdat er bij het niet naleven van afspraken vaak sprake is van een combinatie van verschillende factoren. Een kleine aanwijzing voor het achterliggende patroon is te halen uit een instrument dat bestaat uit vragen met betrekking tot gedrag van ouders ten opzichte van elkaar en het kind, en gevoelens van jongeren ten aanzien van de ouders, die was opgenomen in Scholieren en Gezinnen 2013 (*Painful Feelings After Divorce Scale*, PFAD).[520] Hierin staan vragen zoals: "Mijn vader vertelt vaak negatieve dingen over mijn moeder", "Mijn moeder zorgt voor de meeste problemen in mijn familie", "Ik wil mijn vader liever niet meer zien". Wanneer de antwoorden worden bekeken in relatie tot naleving van afspraken, is enerzijds te zien dat negatieve gevoelens ten aanzien van vader en moeder (o.a. diegene niet meer willen zien, diegene de schuld geven van de meeste problemen, vinden dat de andere ouder beter voor jou kan zorgen) significant sterker zijn wanneer deze ouder zich niet aan de afspraken houdt, volgens de jongeren. Dit zou een aanwijzing kunnen zijn van afwijzing van deze ouder, door het kind. De dynamiek lijkt echter ingewikkelder dan dat (een ouder krijgt de schuld, etc): het 'kwaadspreken' over de andere ouder komt vaak bij *beide* ouders voor en is sterk gecorreleerd binnen gezinnen ($r = .38$), en wanneer een ouder negatieve dingen over de andere ouder vertelt, hangt dit juist significant samen met de perceptie van jongeren dat deze ouder verantwoordelijk is voor veel problemen in de familie.

Relatief aandeel naleving afspraken

De analyses waren gericht op naleving van afspraken rond omgang na scheiding. Aangenomen mag worden dat het doel van het onderzoek impliciet gericht is op bescherming van kinderen na scheiding. Uit de analyses kwam naar voren dat het niet naleven van afspraken gemiddeld genomen samengaat met meer problemen en een lager welbevinden van de kinderen. Het sterkst zijn de 'gevolgen' van niet-naleving voor loyaliteitsproblemen bij kinderen. De analyses op de data van Scholieren en Gezinnen 2013 laten onder meer zien dat hier een F van 30.4

[520] L. Laumann-Billings en R.E. Emery, 'Distress among young adults from divorced families', *Journal of Family Psychology* 2000, Vol. 14, p. 671-687.

gevonden wordt, wat relatief gezien vergeleken met andere waarden zeer groot is. Wanneer echter wordt nagegaan wat de relatieve waarde van niet-naleving van afspraken is in vergelijking met andere predictoren van loyaliteitsproblemen bij jongeren na scheiding, valt dit 'effect' in het niet! Wanneer in enkelvoudige regressie-analyses als predictoren bijvoorbeeld ouderlijke conflicten voorafgaand aan de scheiding, huidige ouderlijke conflicten, relatiekwaliteit met moeder en relatiekwaliteit met vader worden opgenomen, gelden waarden van respectievelijk F = 35,28 (t = 5.94), F = 584 (t = 24,17), F = 95 (t = -9.75) en F = 140.19 (t = -11.84). Het negatieve 'effect' van naleving van afspraken rond de omgang is dus vele maken kleiner dan het negatieve effect van ouderlijke conflicten en het positieve effect van een goede relatiekwaliteit met moeder en vader.

6.4.5 Scholieren en gezinnen 2013 – conclusie en beperkingen

In dit onderzoek zijn alleen jongeren bevraagd. Naleving van afspraken richtte zich op gezinnen na scheiding waarbij beide ouders zich aan de afspraken hielden, waarbij moeders dit niet deden en waarbij vaders dit niet deden. Jongeren gaven van vaders tweeënhalf keer zo vaak aan dat zij zich niet aan de afspraken hielden dan van moeders. Overigens gaven zij ongeveer net zo vaak van zichzelf aan dat zij zich niet aan afspraken hielden, maar deze antwoorden zijn niet meegenomen in de analyses. De resultaten laten slechts enkele factoren zien die een rol spelen bij het naleven van afspraken van ouders na scheiding:

- **Kind factoren**: zowel vaders als moeders van jongens lijken zich wat vaker niet aan de afspraken rond omgang te houden vergeleken met ouders van meisjes. Verder hebben jongeren waarvan een van de ouders zich niet aan de afspraken houden gemiddeld wat meer depressieve gevoelens en een lager welbevinden Deze drie kindfactoren zijn echter alle drie net niet significant op 5% (maar 'trend' significant op 6%);
- **Ouderfactoren**: moeders en vaders die zich niet aan de afspraken rond de scheiding houden hebben gemiddeld significant meer conflicten, zowel conflicten voor de scheiding als huidige conflicten;
- **Ouderkind factoren**: wanneer vaders afspraken niet naleven, hebben kinderen gemiddeld significant minder contact met vader (zij zijn gemiddeld meer bij moeder). Niet alleen hebben deze kinderen minder contact met vader, zij hebben gemiddeld ook een significant slechtere relatie met hem. Dit geldt ook voor moeders, maar in veel mindere mate: wanneer jongeren een lagere relatiekwaliteit met moeder hebben rapporteren zij vaker dat moeders zich niet aan de afspraken houden. Daarnaast rapporteren deze jongeren gemiddeld significant meer loyaliteitsproblemen;

– **Scheidingsfactoren**: er zijn geen verschillen gevonden tussen gezinnen die voor of na 2009 gescheiden zijn, in de naleving van afspraken. Wel komt naar voren dat ouders die afspraken vastgelegd hebben, in de vorm van een ouderschapsplan of omgangsregeling, zich significant vaker houden aan deze regeling.

Een belangrijke beperking van deze bevindingen is dat naleving van afspraken alleen gebaseerd is op rapportage door jongeren.

6.5 Conclusie data-analyses

Er is vrij veel overeenstemming tussen de resultaten van de analyses van de verschillende datasets, ondanks het feit dat zij gebaseerd zijn op onderzoek in verschillende periodes, op verschillende groepen respondenten en met deels verschillende instrumenten. In elk geval komt naar voren dat een indicator van het niet naleven van afspraken over omgang is de jongere leeftijd van kinderen bij scheiding en de langere duur sinds scheiding: naarmate de (echt-)scheiding langer geleden is houden ouders zich minder aan de afspraken. Verder blijkt opleiding een factor te zijn, waarbij duidelijk is dat in gezinnen na scheiding met lager opgeleide ouders afspraken eerder niet worden nagekomen. Conflicten tussen ouders zijn een belangrijke factor: meer conflicten gaan samen met slechtere naleving van afspraken. Dit geldt zowel voor conflicten voorafgaand aan de scheiding als huidige conflicten. Weinig factoren rond het proces van scheiding lijken een rol te spelen bij het wel of niet naleven van afspraken, al blijkt wel dat bij gezamenlijk ouderlijk gezag (in plaats van eenhoofdig gezag) en afspraken over co-ouderschap na scheiding het aantal ouders dat zich beiden aan de afspraken houdt, het grootst is. Dit is evenwel eerder een selectie-effect dan een oorzaak van naleving van afspraken. Verder geven de resultaten een indicatie dat de meer 'traditionele' verdelingen samengaan met meer kans op het naleven van afspraken. Mogelijk zijn verdelingen die hiervan afwijken wat lastiger te realiseren voor een bepaalde groep ouders. Als belangrijke aanwijzing van negatieve consequenties van slechte naleving van afspraken zien we dat kinderen waarvan een van de ouders de afspraken niet naleeft, significant meer loyaliteitsproblemen hebben en ook meer probleemgedrag en een slechter welbevinden.

Gemiddeld genomen wordt vaker aangegeven dat vaders zich niet aan de afspraken rond de omgang houden vergeleken met moeders of jongeren zelf. Naar aanleiding van de resultaten uit de analyses komt echter ook duidelijk naar voren dat de beantwoording voortkomt uit subjectieve beleving en perceptie en

dat deze sterk kan verschillen tussen jongeren, vaders en moeders. Alleen al de antwoorden op de vraag aan respondenten over naleving van de afspraken laten een overduidelijk gebrek aan overeenstemming zien. Tegelijk is dit ook juist een indicatie van de problematiek: het elkaar wederzijds beschuldigen en oneens zijn over belangrijke zaken. Dit laat ook een van de additionele analyses zien: negatieve/afwijzende uitspraken van ouders over elkaar zijn sterk gecorreleerd binnen gezinnen. En wanneer een ouder negatieve dingen over de andere ouder vertelt, hangt dit juist significant samen met de perceptie van jongeren dat deze ouder verantwoordelijk is voor veel problemen in de familie. Dit doet sterk denken aan de opvatting van Rowen en Emery, die afstand nemen van de term 'oudervervreemding'/'ouderverstoting' en dergelijke, en het in plaats daarvan hebben over '*parental denigration*; *To assess parental denigration, parents demeaning each other to or in front of their children, and whether denigration is one-sided or reciprocal, related to distance or closeness between parents and children, and associated with measures of children's well-being. Parental denigration was measured reliably over time and between siblings. Denigration was highly reciprocal, linked to children feeling less close to both parents—particularly the one denigrating more often—and associated with a variety of measures of ill-being)*.[521]

Op basis van de resultaten van de data-analyses kan geconcludeerd worden dat niet-naleving van afspraken door ouders na scheiding een kenmerk is van conflicten tussen ouders en complexe scheidingen, waarbij ouders minder overeenstemming hebben op veel meer vlakken dan alleen de afspraken over omgang. Het feit dat ontvredenheid bij ouders op diverse vlakken samenhangt met niet-naleving laat zien, dat bij niet-naleving er vaak sprake is van afspraken die niet in gelijke mate 'gedragen' worden door beide ouders.

Als afsluiting en relativering wordt het volgende opgemerkt: de resultaten van de analyses laten zien dat jongeren na scheiding gebaat zijn bij ouders die zich aan de afspraken rond omgang houden. Zij zijn echter nog veel meer gebaat bij ouders die weinig conflicten hebben en bij een goede relatiekwaliteit met moeder en vader.

[521] J. Rowen en R. Emery, 'Parental Denigration: A Form of Conflict that Typically Backfires', *Family Court Review* 2018, Vol. 56, p. 258-268.

7. Conclusie

7.1 Introductie

Dit hoofdstuk bevat de conclusies van het sociaalwetenschappelijk deel van het onderzoek naar naleving van afspraken rond omgang na scheiding. Hierbij stonden de onderzoeksvragen 2 en 3 centraal. Met behulp van een *multi-method* aanpak is nagegaan wat mogelijke oorzaken en verklaringen zijn voor het niet nakomen van afspraken tussen ouders over de omgang met de bij een scheiding betrokken minderjarige kinderen (onderzoeksvragen 2 en 3). Daarnaast is onderzocht of er aanwijzingen zijn dat zich hierbij verschillen aandienen tussen bepaalde groepen in de samenleving.

De *multi-method* aanpak voor de beantwoording van deze vragen behelst een beknopt literatuuronderzoek, onderzoek van dossiers bij de Raad voor de Kinderbescherming, interviews, en analyses op bestaande data uit onderzoek onder gezinnen na scheiding in Nederland. De conclusies zijn gebaseerd op de resultaten van deze vier onderzoeksmethoden. Wat de onderzoeksvragen betreft: de huidige conclusie is met name gericht op kenmerken van ouders zijn die zich niet aan de afspraken na scheiding houden en mogelijke verschillen tussen groepen. Oorzaken en verklaringen kunnen strikt genomen alleen onderzocht worden door middel van hypothese-toetsing via longitudinaal of experimenteel onderzoek. Het huidige onderzoek is vooral beschrijvend.

De conclusies van het sociaalwetenschappelijke deel behandelen de volgende onderwerpen: het belang van omgang voor kinderen, de problemen en oplossingsrichtingen. Daarbij wordt telkens in cursief aangegeven uit welke bron de gebruikte informatie afkomstig is.

7.2 Het belang van omgang voor kinderen

Het is op basis van *sociaalwetenschappelijk literatuuronderzoek* helder dat kinderen gebaat zijn bij een positieve, ondersteunende relatie met beide ouders na scheiding; kinderen functioneren dan beter en hebben ook op langere termijn een gunstigere ontwikkeling.[522] Een goede relatiekwaliteit met beide ouders is

[522] M.E. Lamb, 'Does shared parenting by separated parents affect the adjustment of young children?', *Journal of Child Custody* 2018, Vol. 15, p. 16-25; S. Maldonado, 'Cultivating forgiveness: Reducing hostility and conflict after divorce', *Wake Forest Law Review* 2008, Vol. 43, p. 441 – 504.

alleen mogelijk wanneer er ook daadwerkelijk contact met beide ouders is; er is dan ook een verband tussen contactfrequentie en relatiekwaliteit.[523] Nederlands onderzoek onder een representatieve groep jongeren na scheiding laat zien dat een substantieel deel hun vader vaker zou willen zien (voor een op de vier geldt dit 'zeker', en voor nog eens een op de vier 'soms').[524] Een direct verband tussen contactfrequentie met uitwonende ouders (meestal vaders) en kinderen wordt in de meeste onderzoeken echter niet aangetoond.[525] Wel gaat het gemiddeld beter met kinderen die na scheiding opgroeien in co-oudergezinnen; deze kinderen hebben minder emotionele en gedragsproblemen, een beter sociaal functioneren en minder stress dan kinderen die opgroeien in anders omgangs-situaties na scheiding. [526] Er zijn echter aanwijzingen dat deze co-oudergezinnen na scheiding een selecte groep zijn waarbij conflicten relatief beperkt zijn. [527] Ook zijn enkele onderzoekers duidelijk van mening dat het negatieve effect van ouderlijke conflicten op kinderen na scheiding duidelijk groter is dan het positieve effect van regelmatig contact met beide ouders.[528]
Ook laat een recent onderzoek zien dat een hoge mate van betrokkenheid van en contact met beide ouders na scheiding de schadelijke effecten van ouderlijke conflicten kunnen compenseren.[529] Meer onderzoek is nodig om te kunnen bepalen onder welke voorwaarden en voor welke kinderen bepaalde zorg- en

[523] M. Kalmijn, 'Father-Child Relations after Divorce in Four European Countries: Patterns and Determinants', *Comparative Population Studies* 2015, Vol. 40, p. 251-276.
[524] I. van der Valk en collega's, 'Veel jongeren ervaren scheidingsleed', Jeugdkennis 2013, 7. Verkregen op: http://www.jeugdkennis.nl/jgk/Artikelen-Jeugdkennis..
[525] P.R. Amato en J.G. Gilbreth, 'Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis', *Journal of Marriage and the Family* 1999, Vol. 61, p. 557-573; V. King en J.M. Sobolewski, 'Nonresident fathers' contributions to adolescent well-being', *Journal of Marriage and Family* 2006, Vol. 68, p. 537-557; A.P. Spruijt en J. Iedema, 'Well-being of youngsters of divorce without contact with nonresident parents in The Netherlands', *Journal of Comparative Family Studies* 1998, Vol. 29, p. 517-527.
[526] P. Westphal, '*Are the kids alright? Essays on postdivorce residence arrangements and children's well-being*', Utrecht: Proefschrift Universiteit Utrecht, 2015. Nielsen, 'Joint versus sole physical custody: Outcomes for children independent of family income or parental conflict', *Journal of Child Custody* 2018, Vol. 15, p. 35-54.
[527] P. Westphal, '*Are the kids alright? Essays on postdivorce residence arrangements and children's well-being*', Utrecht: Proefschrift Universiteit Utrecht, 2015.
[528] R.E Emery, R.K. Otto en W.T. O'Donohue, 'A critical assessment of child custody evaluations. Limited science and a flawed system', *Psychological Science in the Public Interest* 2005, Vol. 6, p. 1-29; B. Fehlberg, B. Smyth, M. Maclean en C. Roberts, 'Legislating for Shared Time Parenting after Separation: A Research Review', *International Journal of Law, Policy and the Family* 2011, Vol. 25, p. 318-337.
[529] W.V. Fabricius en L.J. Luecken, 'Postdivorce living arrangements, parent conflict, and long-term physical heath correlates for children of divorce', *Journal of Family Psychology* 2007, Vol. 21, p. 195-205; M.E. Lamb, 'Does shared parenting by separated parents affect the adjustment of young children?', *Journal of Child Custody* 2018, Vol. 15, p. 16-25.

omgangsregelingen geschikt zijn.[530]

Kalverboer en Zijlstra, die ingaan op de behoeftes voor kinderen in hun ontwikkeling, benadrukken dat het basaal is voor alle kinderen om zich te mogen ontwikkelen conform hun aanleg en mogelijkheden en dat ouders ervoor moeten zorgen dat zij de voorwaarden scheppen voor een zo optimaal mogelijke ontwikkeling van kinderen.[531] Daarop voortbordurend geven experts uit het professioneel werkveld aan dat het bij het vaststellen van een zorg- en omgangsregeling van groot belang is om rekening te houden met de ontwikkelingsfase van het kind, het gezinssysteem van voor de scheiding en de kwaliteit van de band met de ouders zoals die voor de scheiding is opgebouwd.[532] De nadruk ligt daarbij op passende opvoeding en zorg.

Belangrijke factoren anders dan contact

Met betrekking tot de hierboven beschreven passende opvoeding en zorg en een positieve ontwikkeling van het kind na scheiding zijn drie factoren met name van belang: (1) de kwaliteit van de relatie van het kind met zowel vader als moeder, (2) de kwaliteit van opvoeding en (3) de mate van conflicten tussen ouders.[533] Van deze drie factoren is bekend dat zij weliswaar samenhangen met de contactfrequentie tussen ouder(s) en kind na scheiding, maar een grotere rol spelen in het functioneren van kinderen op korte en langere termijn. Relatiekwaliteit tussen ouders en kinderen, conflicten tussen ouders, opvoedkwaliteit en contactfrequentie hangen met elkaar samen, maar deze samenhang is complex en kan per gezin verschillen, ook in relatie tot het functioneren van kinderen.[534]

---

[530] S. Vanassche, A.K. Sodermans, K. Matthijs en G. Swicegood, 'Commuting between two parental households: The association between joint physical custody and adolescent well-being following divorce', *Journal of Family Studies* 2013, Vol. 19, p. 139 –158.

[531] M. Kalverboer en E. Zijlstra, '*Het belang van het kind in het Nederlands recht. Voorwaarden voor ontwikkeling vanuit een pedagogisch perspectief*', Amsterdam: SWP, 2006.

[532] E.A. Groenhuijsen, '*Theoretisch fundament bij de aanpak van complexe scheidingen*', Jeugdzorg Nederland: Interne publicatie, 2014; J.A.M. Hendriks, 'Passende contactregelingen? Maatwerk!', *Tijdschrift Relatierecht en Praktijk* 2012, Vol. 6, p. 255-259.

[533] P.R. Amato, 'Research on divorce: Continuing trends and new developments', *Journal of Marriage and* Family 2010, Vol. 72, p. 650-666; R.E. Emery, '*Renegotiating Family Relationships: Divorce, Child Custody, and Mediation. 2nd Edition'*, New York: Guilford Press, 2011; R.E. Emery, '*Renegotiating Family Relationships: Divorce, Child Custody, and Mediation. 2nd Edition'*, New York: Guilford Press, 2011.

[534] K.K. Elam, I. Sandler, S. Wolchik en J.Y. Tein, 'Non-Residential Father-Child Involvement, Interparental Conflict and Mental Health of Children Following Divorce: A Person-Focused Approach', *Journal of Youth and Adolescence* 2016, Vol. 3, p. 581-593; J.B. Kelly, 'Children's adjustment in conflict marriage and divorce: A decade review of research', *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 2000, Vol. 39, p. 963-973.

Naleving afspraken
Er zijn belangrijke aanwijzingen dat slechte naleving van afspraken over omgang negatieve gevolgen voor kinderen heeft. Het duidelijkst worden deze gevolgen gevonden in de *data-analyses*, waarbij de grootste negatieve gevolgen van slechte naleving van afspraken worden gevonden op het gebied van loyaliteitsproblemen. Deze loyaliteitsproblemen werden ook gevonden in het *dossieronderzoek* en zijn genoemd in de *interviews met professionals*. Verder laten de data-analyses heel duidelijk zien dat zowel de kwaliteit van de opvoeding, de relatiekwaliteit tussen ouder en kind, als ouderlijke conflicten, samenhangen met slechte naleving van afspraken. Aangezien deze factoren een grote rol spelen in het functioneren van kinderen na scheiding, is er ook op indirecte wijze een negatief effect op kinderen van slechte naleving van afspraken tussen ouders. De voor het onderzoek *geïnterviewde kinderen* geven aan dat ze last hebben (gehad) van problemen tussen hun ouders over omgang. Degenen die een ouder niet meer zagen, geven aan dat dit emotioneel belastend voor hen was. Ook de *geïnterviewde professionals* benadrukten de negatieve gevolgen voor kinderen van moeizame afspraken tussen ouders. Overigens laat het dossieronderzoek zien dat kinderen na scheiding – afkomstig uit een complexe scheidingsgroep – met name last hebben van ouders die elkaar wederzijds beschuldigen en dwarsbomen. Dit gaat echter wel samen met slechte naleving van afspraken.

7.3 Problemen

Wederkerigheid
Allereerst moet worden opgemerkt dat de schijnbaar eenvoudige vraag over naleving van afspraken door ouders na scheiding niet gemakkelijk te beantwoorden was op basis van de bevindingen uit dit onderzoek. In veel gevallen, dat wil zeggen vanuit de *diverse onderzoeksmethoden* (literatuuronderzoek, interviews, dossieranalyses en analyses op bestaande onderzoeksdata), is er zelfs onduidelijkheid over de vraag wie zich precies niet aan welke afspraken houdt. Vaak is er sprake van een opeenvolging van gebeurtenissen waarbij ouders op elkaar reageren en waarbij niet meer te achterhalen is bij wie en waarom het begon. Er komen weinig aanwijzingen naar voren die duiden op situaties waarin één ouder zich niet aan de afspraken rond de omgang houdt ten koste van de andere ouder. Van alle gezinnen na scheiding waarin sprake is van gebrekkige naleving van afspraken, lijkt een zeer kleine minderheid terug te voeren op actief en eenzijdig gedrag van één ouder. In de meerderheid van de gevallen is eerder sprake van een dynamiek tussen ouders die gekenmerkt wordt door wederzijds wantrouwen, wederzijdse beschuldigingen en een opeenvolging van gedragingen ten gevolge hiervan. Problemen rondom naleving van afspraken zijn dus eerder terug te voeren op ongezonde

partnerdynamiek dan op specifieke problematiek bij een ouder.

Uit de *analyse van de databestanden* komt naar voren dat het elkaar wederzijds beschuldigen en oneens zijn over belangrijke zaken van belang zijn. Negatieve/afwijzende uitspraken van ouders over elkaar zijn sterk gecorreleerd binnen gezinnen. Ook blijkt dat wanneer een ouder negatieve dingen over de andere ouder vertelt, dit significant samenhangt met de perceptie van jongeren dat deze ouder verantwoordelijk is voor veel problemen in de familie. Uit de *analyse van de databestanden* komt verder naar voren dat conflicten tussen ouders evenzeer een belangrijke factor zijn: meer conflicten gaan samen met slechtere naleving van afspraken. Dit geldt zowel voor conflicten voorafgaand aan de scheiding als huidige conflicten. Verder geven de resultaten een indicatie dat de meer 'traditionele' verdelingen samengaan met meer kans op het naleven van afspraken.

7.4 Conflicten en slechte samenwerking als ouders

Gegeven het belang van contact/omgang voor kinderen, is het op het eerste oog verrassend dat er weinig empirische *sociaalwetenschappelijke literatuur* specifiek over het niet nakomen van afspraken na scheiding is. De verklaring daarvoor is wellicht te vinden in het feit dat, zoals hierna zal blijken, het niet zozeer om afspraken gaat, maar om de relatie tussen de ouders en kenmerken van ouders. Er is in de sociaalwetenschappelijke literatuur wel veel onderzoek gedaan naar problemen rond en na scheiding waarbij veel aandacht is voor de oorzaken van die problemen, zoals een (slechte) samenwerking tussen ouders en ouderlijke conflicten. Een belangrijke oorzaak van slechte samenwerking – en daarmee een hoger risico op problemen rondom omgang – tussen ex-partners zijn ouderlijke conflicten. Over contact/omgang gaan de meeste ouderlijke conflicten na scheiding.[535] Ernstige conflicten tussen ouders na scheiding zijn voorspellend voor problemen rond de omgang, zoals het niet naleven van afspraken.[536] Dit zelfde geldt voor *restrictieve gatekeeping* door een van de ouders; dit is erop gericht de andere ouder te beperken in de omgang met het kind.[537]

---

[535] E. Spruijt, 'Ouderlijke scheiding en de gevolgen voor kinderen', *Tijdschrift van de Vereniging voor Kinder- en Jeugdpsychotherapie* 2005, Vol. 32, p. 37-52; L. Trindler, J. Kellett en L. Swift, 'The relationship between contact and child adjustment in high conlict cases after divorce or separation', *Child and Adolescent Mental Health* 2008, Vol. 13, p. 181-187.
[536] P.R. Amato, J.B. Kane en S. James, 'Reconsidering the "Good divorce', *Family Relations* 2006, Vol. 60, p. 511-524; R. Finzi-Dottan en O. Cohen, 'Predictors of Parental Communication and Cooperation Among Divorcing Spouses', *Journal of Child and Family Studies* 2014, Vol. 23, p. 39 -51.
[537] W.G. Austin, M. Kline Pruett, H.D. Kirkpatrick, J.R. Flens en J.W. Goulds, 'Parental

Risico- en beschermende factoren complexe scheiding
Overzichtsstudies met betrekking tot complexe scheiding – waarbij ouders door aanhoudende ernstige conflicten het wederzijds belang, maar vooral het belang en welzijn van de kinderen uit het oog verliezen – laat een aantal beschermende en risicofactoren zien. Beschermend tegen conflictrijke scheidingen zijn in elk geval een goede relatie voorafgaand aan de scheiding en een optimistische persoonlijkheid. Ook het vermogen tot samenwerking en communicatie van ouders beschermt tegen oplopende conflicten na scheiding en dit geldt ook voor de bereidheid van ouders om hulp e accepteren. Tenslotte is acceptatie van de scheiding door beide ouders een protectieve factor.

Een risicofactor voor een complexe scheiding is in elk geval een slechte relatie voor de scheiding, waarbij veel conflicten waren, wanneer er sprake was van patronen van negatieve uitwisseling en gebrekkige onderhandelingsvaardigheden en een negatieve conflictoplossingsstrategie. Ook zijn er aanwijzingen vanuit de literatuur dat PTSS, hechtingsproblemen, persoonlijkheidsproblemen, verslavingsproblemen en ASS-problematiek een rol kunnen spelen bij het ontstaan van ernstige relatieproblemen en daarmee ook van complexe scheidingen. Verder blijken ouders die meer zelf- dan kind-georiënteerd zijn ook eerder gezamenlijke conflicten na de scheiding te hebben. Ook problemen met geweld of verslaving kunnen een rol spelen. Tenslotte komt duidelijk naar voren dat ouders die het proces van scheiding nog niet goed doorlopen hebben, meer conflicten na de scheiding hebben.

Netwerk
Het netwerk van beide ouders kan een duidelijke rol spelen bij het niet naleven van afspraken rond scheiding. Dit komt zowel naar voren uit het *dossier-onderzoek*, de *interviews* met professionals, als het *literatuuronderzoek*. Deze rol is veel vaker negatief dan positief: het netwerk kan zorgen voor verdere escalering van problemen en conflicten. Zo is het netwerk in veel gevallen geneigd om duidelijk partij te kiezen voor een ouder, en slechter in staat tot vergeving van de andere ouder. Daarbij kan het netwerk ouders als het ware verder tegen elkaar opzetten, waardoor verschillen worden aangezet en overeenkomsten verkleind, wat naleving van afspraken belemmert. Soms kan het netwerk een ouder ook concreet aanzetten tot slechte naleving van afspraken.

Cumulatie
In veel gevallen waarin gesproken wordt over complexe scheiding, zijn er

gatekeeping and child custody / child access evaluation part I: Conceptual framework, research, and application', *Family Court review* 2013, 51, p. 485 – 501.

aanwijzingen dat hier een combinatie van factoren speelt. Zo wordt veel gezien dat conflicten kunnen oplopen wanneer zich veranderingen in de situatie voordoen. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan situaties waarin een van de ouders een nieuwe partner krijgt en/of wil verhuizen. Maar ook veranderde behoeften van het kind, bijvoorbeeld doordat het in een andere leeftijdsfase komt, kunnen zorgen voor de noodzaak van herbezinning van de afspraken, met het risico dat ouders het er niet over eens worden. Deze cumulatie van problemen wordt gezien in het onderdeel *dossieronderzoek* en komt ook naar voren uit de *data-analyses* en *interviews*.

Zeker wanneer zich veel veranderingen voordoen, en deze zich opstapelen, kan een situatie van complexe scheiding ontstaan. Dit doet zich ook voor wanneer sprake is van specifieke problematiek bij een ouder.

Restrictieve gatekeeping

Restrictieve *gatekeeping* na scheiding wordt in de literatuur vooral beschreven over moeders als gatekeeper. *Gatekeeping* lijkt gerelateerd te zijn aan een meer traditionele rol- en taakverdeling voor de scheiding. Er is empirische evidentie voor het bestaan van *gatekeeping*, maar enkele onderzoekers zijn hierbij wel van mening dat *gatekeeping* een dynamisch proces is tussen beide ouders. Dit is in lijn met de duidelijke bevinding – uit *alle sociaalwetenschappelijke onderzoeksmethodes* – dat er in geval van problematische afspraken over omgang na scheiding veelal sprake is van een wederkerig proces. Bovendien wordt lijkt vaker melding te worden gemaakt van moeders als *kinkeepers* dan als *gatekeepers*.

In het *dossieronderzoek* bij de Raad voor de Kinderbescherming worden de patronen van 'maternal *gatekeeping*', 'ouderonthechting' en aanverwante verschijnselen nauwelijks terug gevonden. Het beeld is genuanceerder, omdat het om complexe multiprobleemgezinnen gaat, waarbij bij beide ouders problemen spelen en vanuit beide ouders sprake is van beschuldigingen en dwarsbomen. Er is sprake van een zeer verstoorde communicatie, wantrouwen, hoog-geëscaleerd conflict, zeer-negatief beeld van de andere ouder. De rol van de netwerken van beide ouders is van belang. In de onderzochte zaken was dat vaak een negatieve rol, maar dat was niet altijd zo.

De bevinding dat de relatie tussen ouders en de kenmerken/situatie van ouders van groot belang is, komt ook terug in de *interviews met de juridische professionals*. Genoemd worden dat er soms conflicten over andere onderwerpen zijn, dat ouders over en weer beschuldigingen uiten, en dat sommige ouders zelf problemen hebben (bijvoorbeeld geestelijke problemen, of problemen in

emotieregulering) zijn. *Gatekeeping* komt niet op grote schaal voor, zo is de ervaring van de juridische professionals. Ook komt weinig voor dat een ouder het kind niet meer wil zien.

Oudervervreemding

Wanneer sprake is van zeer restrictieve *gatekeeping* kan dit ontaarden in de situatie waarin een kind een van de ouders niet meer wil zien.[538] Kinderen zijn dan in een dermate ernstig loyaliteitsconflict gekomen dat zij de keuze maken voor de ene boven de andere ouder. Hiernaar wordt wel verwezen als 'oudervervreemding' en aanverwante termen, maar voor het verschijnsel waarop gedoeld wordt is tot op heden nog niet voldoende overeenstemming tussen klinisch professionals en wetenschappers, en nog niet voldoende empirische evidentie. Daarnaast zijn enkele wetenschappers van mening dat bij dit probleem sprake is van wederzijds gedrag van ouders. Recent zijn twee reviews verschenen over 'oudervervreemding'. De eerste beschrijft dat er ondanks het feit dat er tot op heden onvoldoende kwalitatief goed onderzoek is uitgevoerd naar óudervervreemding', er veel overeenstemming tussen kinderen, ouders en professionals is over de gedragingen van 'vervreemdende' ouders. De tweede review laat zien dat gedrag van een ouder dat leidt tot 'oudervervreemding' kan worden beschouwd als een vorm van huiselijk geweld. Er is meer onderzoek nodig naar situaties waarin kinderen contact met een ouder weigeren.

7.5 Afspraken

Op basis van het *dossieronderzoek* bij de Raad voor de Kinderbescherming is het inzicht ontstaan dat er geen scherp onderscheid te maken is tussen de situatie dat ouders de afspraken niet naleven en het scenario dat er geen afspraken gemaakt zijn. In het dossieronderzoek is het moeilijk gebleken om vast te stellen of en welke afspraken er door ouders in het verleden zijn gemaakt; ook blijkt uit het dossieronderzoek dat de afspraken die gemaakt werden in de helft van de gevallen moeilijk tot stand zijn gekomen en dat daarbij hulpverlening nodig was. Ook belangrijk is de constatering dat de rechter en de RvdK in dit soort dossiers niet veel betekenis lijken toe te kennen aan de ooit gemaakte afspraken en de naleving ervan. Veeleer maatgevend is wat gegeven de stand van zaken in het belang van het kind is en hoe ouders beter kunnen omgaan met hun conflicten. Dat houdt vaak in dat wordt ingezet op een traject waarbij ouders *nieuwe* afspraken maken of de omgang anderszins een werkbare situatie met omgang wordt nagestreefd.

[538] W.G. Austin, L. Fieldstone en M. Kline Pruett, 'Bench Book for Assessing Parental Gatekeeping in Parenting Disputes: Understanding the Dynamics of Gate Closing and Opening for the Best Interests of Children', *Journal of Child Custody* 2013, 10, p. 1-16.

Opeenvolging factoren

Uit het *dossieronderzoek* komt verder naar voren dat de niet-nakoming van de afspraken in de onderzochte gevallen vaak aan beide ouders ligt. Wellicht is het begonnen bij een ouder, maar dit valt niet meer te achterhalen op het moment van het Raadsonderzoek. Wel is in rapportages van de RvdK bijna altijd een beschrijving te vinden van een opeenvolging van gedragingen van beide ouders die niet gericht zijn op coöperatie. De redenen voor het niet nakomen van afspraken rond de verdeling van zorg- en opvoedingstaken en omgang zijn zeer divers. Elke zaak laat meerdere problematische factoren zien, maar de mate waarin en de combinatie van factoren verschillen. Daarnaast worden afspraken dikwijls veranderd, of verschillen ouders van mening over welke afspraken nu wel of niet zijn gemaakt.

Uit de *interviews met de professionals* komt naar voren dat het veel ouders wel lukt om afspraken te maken, al dan niet met hulp van een mediator of advocaat. Kinderen worden daarbij niet altijd betrokken. De mate van detail van de afspraken verschilt (zie ook De Bruijn, 2017). De rechter toetst de afspraken in het ouderschapsplan doorgaans globaal; ouders komen er zelf uit en er zijn geen conflicten. Ook wordt het beeld bevestigd dat wanneer ouders samen geen afspraken kunnen maken, er een veelvoud aan factoren is die daaraan ten grondslag kunnen liggen, die hierboven ook al genoemd zijn. Bovendien wordt genoemd dat de timing van het maken van een ouderschapsplan, midden in een emotioneel scheidingsproces, niet ideaal is. Als er moeilijkheden zijn rondom afspraken, zijn er vaak meerdere conflictgebieden, zoals alimentatie of andere financiële zaken.

Uit verschillende onderdelen van het *sociaalwetenschappelijk onderzoek* komt naar voren dat de taakverdeling tijdens de relatie en de gewenste verdeling van zorg na scheiding van belang zijn (interviews met juridische professionals en met kinderen). Een meer traditioneel rolpatroon waarbij de moeder hoofdzakelijk voor de kinderen zorgde en de vader werkte en waarbij dit na scheiding zo blijft, gaat het vaak goed. Hetzelfde geldt voor een min of meer gelijke taakverdeling tussen de ouders gedurende de relatie en een daaropvolgend co-ouderschap na scheiding. Problemen zouden met name ontstaan als de scheiding een moment vormt waarop ouders van rol willen wisselen, met name als de vader na een traditionele taakverdeling gelijkere zorg wil. Dit lijkt bevestigd te worden door de *analyse van de databestanden* waaruit een indicatie volgt dat de meer 'traditionele' verdelingen samengaan met meer kans op het naleven van afspraken.

Het is niet alleen rondom scheiding dat afspraken niet worden nagekomen. Uit de verschillende delen van het *sociaalwetenschappelijk onderzoek* blijkt dat sprake

is van verschillende scenario's waarin afspraken niet worden nagekomen. Dit kan rondom de scheiding zijn, maar een ander scenario is dat ook veel later problemen ontstaan. Die kunnen hun oorzaak vinden in het feit dat oudere kinderen een andere regeling willen, maar ook blijkt met name verhuizing, andere school- of werktijden, een nieuwe partner, een veel voorkomende aanleiding voor conflicten en niet-nakoming te zijn. Voor de vraag in hoeverre er conflicten ontstaan, is dus van belang dat de afspraken regelmatig worden aangepast aan veranderde omstandigheden. Bij een deel van de *geïnterviewde juridische professionals* worden speciale clausules in het ouderschapsplan opgenomen, maar dat is geen standaard praktijk. Ook komen ouders vaak pas terug als er een conflict ontstaan is.

Uit de *analyse van de databestanden* komt ook naar voren dat een indicator van het niet naleven van afspraken over omgang de jongere leeftijd van kinderen bij scheiding en de langere duur sinds scheiding: naarmate de (echt-)scheiding langer geleden is houden ouders zich minder aan de afspraken. Dat lijkt overeen te komen met de resultaten van het *dossieronderzoek*: de focus ligt bij de Raad voor de Kinderbescherming en de familierechter op het op gang brengen van omgang vanuit de huidige stand van zaken. Afspraken over omgang zouden regelmatig bijgesteld moeten worden om actueel te blijven en recht te doen aan wat een ouder wordend kind zelf vindt en wenst. Uit de *interviews met ouders* komt naar voren dat veranderingen kunnen leiden tot het niet naleven van afspraken zoals verhuizing, de komst van een nieuwe partner en kinderen die zelf niet naar de andere ouder wilden en problemen van de ouders.

7.6 Proces rondom scheiding en acceptatie scheiding

Problemen rond omgang na scheiding staan ook in verband met emoties van ouders rondom de scheiding. Deze emoties hebben te maken met een nog niet goed doorlopen proces van scheiding. Hierbij kan gedacht worden aan bijvoorbeeld angst en verdriet, wat onder meer kan ontstaan in gevallen van ongewenste verlating. Verder komen boosheid, inclusief wraakgevoelens, hierbij voor, en ook een gebrek aan vergeving van de ex-partner voor zaken uit het verleden. Voor alle emoties rondom scheiding geldt, dat zij gerelateerd zijn aan een gebrek aan acceptatie van de scheiding. En deze gebrekkige acceptatie kan zeer lange tijd voortduren. De negatieve emoties rondom scheiding kunnen een grote rol spelen bij het maken van afspraken over zorg en omgang. Later kunnen deze afspraken dan bijvoorbeeld als onrechtvaardig worden beleefd. Dit kan aanleiding zijn voor onvrede over de afspraken en voor gebrekkige naleving, zo blijkt uit verschillende bronnen van het sociaalwetenschappelijk onderzoek (o.m. geïnterviewde juridische professionals).

Uit de *interviews met ouders* komt naar voren dat wanneer de scheiding geen gezamenlijk besluit was, er vaker melding gemaakt werd van problemen rond afspraken.

Expertise hulpverleners
Uit de *interviews met professionals* komt naar voren dat het van belang is om de kennis op het gebied van gezinnen en scheiding up to date te houden of bij te spijkeren middels bijvoorbeeld trainingen en intervisie. Verder komt uit een behoorlijk aantal interviews dat er meer samenwerking zou moeten zijn tussen professionals, ook uit verschillende disciplines; kortere lijntjes zijn daarbij wenselijk. Daarnaast wordt benadrukt dat er meer laagdrempelige en vroegtijdige hulp voor ouders in en na scheiding zou moeten zijn. Daarbij wordt diverse malen een loket genoemd waar ouders terecht kunnen met vragen en problemen, maar waarbij ook gelegenheid is om regelmatig de situatie te kunnen evalueren. De deskundigheid van hulpverleners als belangrijk aandachtspunt komt ook naar voren uit de *interviews met ouders*. Door een aantal van hen wordt verder genoemd dat afspraken tussen ouders waarschijnlijk duurzamer zijn wanneer er een deskundige, zoals een mediator of hulpverlener, langer betrokken is. Ook wordt door zowel professionals, ouders als kinderen de stem van het kind genoemd als belangrijk aandachtspunt in het proces van scheiding. Ook wordt aanggeven dat meer maatwerk nodig is in de ondersteuning van gezinnen na scheiding.

Overige kenmerken
Uit de data-analyses komt deels naar voren dat opleiding van ouders een rol speelt in het naleven van afspraken: lager opgeleide ouders lijken afspraken rond de omgang eerder niet na te leven. Verder blijkt ook uit zowel de data-analyses als het literatuuronderzoek dat kinderen gemiddeld jonger zijn in geval van niet-naleving van de afspraken, en dat de scheiding van ouders gemiddeld langer geleden is. Ook laten de diverse onderzoeksmethodes zien, dat samenwoning en uit elkaar gaan een groter risico vormen ten aanzien van het maken en vastleggen van afspraken, maar niet perse ten aanzien van naleving.

7.7 Discussie en oplossingsrichtingen

Tijdige signalering en ondersteuning
Afspraken tussen ouders over omgang na scheiding kunnen zorgen voor houvast en stabiliteit, zoals onder meer naar voren kwam uit de interviews met jongeren. Of dit ook geldt voor situaties waarin afspraken worden afgedwongen en/of zeer moeizaam tot stand komen, is zeer de vraag. De aanwijzigen vanuit de diverse

methodes van onderzoek laten eerder zien dat ouders waarbij dit nodig zou zijn tot een probleemgroep behoren, waarbij sprake is van een combinatie van factoren die al langere tijd spelen en zijn ontaard in een complexe scheiding. Daarom ligt het voor de hand juist in deze groep in te zetten op vroege signalering en tijdige hulpverlening. Daarbij is het van belang na te gaan in hoeverre aspecten die samenhangen met niet-naleving van afspraken, al dan niet behandelbaar zijn. Vooral ten aanzien van zowel een gebrek aan acceptatie van de scheiding als ouderlijke conflicten na de scheiding en gebrekkige oplossingsvaardigheden en negatieve conflictstijlen geldt, dat deze op zich te verbeteren zijn in interventie- of behandelprogramma's (meer hierover is te lezen op de volgende pagina).

Gerichte aanpak

Uit *het dossieronderzoek en de interviews met de ouders en beide groepen professionals* komt naar voren dat ouders met veel conflicten in een vastlopend patroon lijken te zitten waarbij zij problemen vooral toeschrijven aan de andere ouder. Dit zijn ouders die in beeld zijn bij de rechterlijke macht en de Raad voor de Kinderbescherming. Dat betekent dat het mogelijk is om deze groep ouders te identificeren en hiervoor een gericht hulpaanbod te creëren. De *analyses van bestaande data*, *dossieronderzoek en interviews* laten zien dat er bij ouders die zich niet aan de afspraken rond scheiding houden sprake is van verhoogde conflicten, een verminderde kwaliteit van opvoeding alsmede een verslechterde relatiekwaliteit. Daarnaast hebben deze ouders gemiddeld genomen een niet adequate conflictoplossingsstijl.

In lijn daarmee laat het *sociaalwetenschappelijk onderzoek* zien dat een mogelijkheid is om bij problemen over omgang de oplossing niet zozeer in het juridische domein te zoeken, maar met een tijdige signalering, een hulpaanbod op maat te bieden, "*zo licht als kan, zo zwaar als nodig is*". Uit *het dossieronderzoek en interviews met ouders* blijkt dat er bij veel complexe scheidingen vaak geprocedeerd wordt, maar dat er relatief weinig psychologische begeleiding is. In zeer weinig gevallen zijn echter aanwijzingen voor meer intensieve ouder-begeleiding in de vorm van ouderschapsreorganisatie, conflictbeheersing, trauma-verwerking en dergelijke. Omdat wel zeer vaak genoemd wordt dat problematiek van ouders gelinkt is aan een slechte verwerking van de scheiding (woede, trauma, angst, geschonden vertrouwen), zou hier meer aandacht aan besteed kunnen worden. Wellicht is het streven naar het voorkomen van escalatie en opeenvolging van juridische procedures realistischer wanneer – gekoppeld aan de vroegtijdige signalering – ook passende begeleiding zou plaatsvinden. Hierover wordt in de interviews met zowel ouders als professionals gesproken in termen van 'maatwerk'. Dit onderzoek laat zien dat er niet één groep gescheiden gezinnen is dit binnen de totale groep ouders waar zich problemen voordoen, zijn

verschillende deelgroepen te onderkennen. Er zijn gevallen waarin meerdere complexe problemen spelen, en een groep ouders bij wie dat minder het geval is. Bij het ontwikkelen van een concreet hulpaanbod zou een inschatting van de ouders en scheiding kunnen helpen om een gericht aanbod te kunnen bieden.

Methodieken

Uit dit onderzoek komen verschillende aspecten van ouderschap en relaties naar voren die aan bod kunnen komen in interventie- en behandelprogramma's. Er bestaan diverse programma's (zoals Ouderschap Blijft, Kinderen uit de Knel, de Schip aanpak, Triple-p transitions; DEES-methodiek - methode voor De-Escalatie bij vEchtscheidingen; Ouderschap Na Scheiding (ONS); BRAM). Voor een adequate, passende ondersteuning en behandeling van ouders in en na scheiding is een juiste en vroegtijdige signalering van groot belang; daarbij is een betrouwbare en valide screening essentieel. Recent zijn enkele signaleringsinstrumenten ontwikkeld die professionals kunnen ondersteunen in het diagnostisch proces (zoals KEES Taxatie-instrument; FamilieScan bij scheidingen (Altra); Onze Scheiding; MASIC ('Mediator's Assessment of Safety Issues and Concerns'). Meer informatie over programma's en methodieken zal begin 2019 te lezen zijn in de revisie van de Richtlijn Jeugdzorg – Scheiding en problemen van jeugdigen.[539] Er zijn nog geen signaleringsinstrumenten ontwikkeld die grootschalig gebruikt worden in Nederland, of zijn getoetst op validiteit en betrouwbaarheid. Dit geldt ook voor veel van de interventies gericht op ouders na scheiding; er zijn op dit moment nog onvoldoende bevindingen over de effectiviteit en over specifieke werkzame ingrediënten van programma's, of passende differentiatie op grond van kenmerken van de doelgroep. Eigenlijk geldt dit ook internationaal. Met Douglas (2006) kan worden geconcludeerd dat ouderprogramma's nog onvoldoende op methodisch verantwoorde wijze zijn onderzocht. [540] Wel zijn ouders die een programma hebben gevolgd hierover in het algemeen erg tevreden. Ook lijkt duidelijk dat het volgen van een programma de mate van ouderlijke conflicten reduceert. Bovendien blijkt het opvoedgedrag van ouders te verbeteren en wordt hun kennis over het thema kinderen en scheiding vergroot. Deze bevindingen zijn positief in termen van de ontwikkeling van kinderen. Meer onderzoek is nodig.

Ondersteuning kinderen

---

[539] I.E. Van der Valk, G. Van den Berg, M.C. Van der Veldt en I. Anthonijsz, '*Nieuwe Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming*', Utrecht: Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen, verschijnt begin 2019.

[540] E. M. Douglas, 'Mending Broken Families'. 2006. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.

Aangezien uit dit onderzoek naar voren komt dat kinderen last hebben van ouders die afspraken over omgang niet naleven, onder meer in de vorm van loyaliteitsproblemen, is het van belang hiervoor aandacht te hebben in de vorm van ondersteuning van kinderen na scheiding. Bovendien ondervinden kinderen na scheiding veel negatieve gevolgen van factoren die samenhangen met slechte naleving van afspraken, in de vorm van ouderlijke conflicten, verminderde ouderkind relatiekwaliteit en verslechterde opvoedkwaliteit van ouders na scheiding (o.a. Amato, 2010). Hoewel de problematiek van ouders in veel gevallen ten grondslag ligt aan de problematiek van kinderen na scheiding die aangemeld worden bij jeugdzorg (zie o.a. Duijvestein en Noordink, 2013), is het van belang om naast behandeling van ouders ook de kinderen te ondersteunen.[541] Daartoe bestaan diverse interventieprogramma's, zie o.a. ook de revisie van de richtlijn Jeugdzorg.[542] Dergelijke programma's bieden kinderen onder meer handvaten om te leren omgaan met problemen tussen de ouders ('coping'), creëren de mogelijkheid om emoties te uiten en samen te bedenken wat mogelijk is, geven hen de mogelijkheid om sociale steun te ervaren van lotgenoten, en kunnen gevoelens van schuld, verantwoordelijkheid en loyaliteitsproblemen verminderen.[543]

Deskundigheid professionals en (keten)samenwerking

De wetgever stelt op dit moment aan de professional die ouders bij het tot stand brengen van een ouderschapsplan begeleidt, nog geen beroepsopleidingseisen. Gezien de serieuze problematiek, de gevolgen voor kinderen, de economische, juridische en maatschappelijke (hoge) kosten en de behoefte aan preventie en vroegsignalering is dit wellicht aan te bevelen. Uit de interviews met zowel ouders als professionals komt naar voren dat de kennis van hulpverleners verbeterd zou moeten worden, zeker ten aanzien van vroeg-signalering van complexe scheiding en het omgaan met ouders en kinderen in deze situaties. Ook heeft dit te maken met een adequate door-verwijzing. Verder komt naar voren uit interviews met vaders die ongewild hun kind niet zien na scheiding, dat de hulpverlening en het juridisch werkveld 'pro-moeders' zijn. Wellicht kan worden onderzocht in hoeverre de attitude en bejegening van professionals aanleiding geven tot deze

---

[541] Duijvestijn, P., & T. Noordink. Kinderen van gescheiden ouders in de klinische praktijk. GZ-Psychologie, 2013, 1, 10-16.

[542] I.E. Van der Valk, G. Van den Berg, M.C. Van der Veldt en I. Anthonijsz, '*Nieuwe Richtlijn Scheiding en problemen van jeugdigen voor jeugdhulp en jeugdbescherming*', Utrecht: Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, Nederlands Instituut van Psychologen, Nederlandse vereniging van pedagogen en onderwijskundigen, verschijnt in 2019.

[543] Van der Valk, I., Van den Broek, A., Van Doorn, M., Spruijt, E., Deković, M. & Meeus, W. (2013). Eindrapportage KIES voor het kind! Effectonderzoek naar het preventieve interventieprogramma Kinderen In Echtscheiding Situatie (KIES). Utrecht: Universiteit Utrecht eindrapportage ZonMw onderzoek.

gevoelens, en wat hieraan kan worden verbeterd.

Veel geïnterviewde *professionals uit het sociale werkveld* geven verder aan dat meer moet worden samengewerkt tussen verschillende professionals en wederzijdse informatievoorziening moet verbeteren, met kortere lijntjes. Als oplossing voor niet naleven wordt vooral gedacht aan meer aandacht in het voorveld, meer preventie, meer laagdrempelige (snelle) hulp voor ouders na scheiding. Enkele professionals geven aan dat de zichtbaarheid van hulp verbeterd moet worden.

Afspraken

Een aantal van de door *geïnterviewde ouders* genoemde ideeën voor vermindering van de problematiek tussen ouders lijken in het verlengde te liggen van gedragspatronen waarin ouders vast zitten en die ook naar voren komen in het dossieronderzoek; deze worden hier buiten beschouwing gelaten. Door ouders wordt verder aangegeven dat zij denken dat afspraken duurzamer zijn wanneer deskundigen langer betrokken blijven (bijv. mediator of hulpverlener).

De *geïnterviewde kinderen* komen met andere suggesties. Er moet gestreefd worden naar haalbare afspraken. Daarnaast geven zij aan dat open communicatie tussen ouders van belang is, en dat ouders hulp of ondersteuning moeten aanvaarden indien dat nodig is.

Ook wordt door enkele *professionals uit het sociale en juridische werkveld* aangegeven dat een gezin een dynamisch systeem is en dat dit gegeven niet aansluit bij een statisch ouderschapsplan. Hierin zou dus een proefperiode kunnen staan, en opgenomen moeten worden dat afspraken met zekere regelmaat worden geëvalueerd.

Bovenstaande heeft implicaties voor de manier waarop rondom en na scheidingen omgegaan kan worden met afspraken. Ouders moeten een ouderschapsplan leren zien als een instrument dat kan helpen om afspraken te maken, maar niet bedoeld is om afspraken en rechten in beton te gieten. Hulpverlening en juridische professionals kunnen hieraan bijdragen.

Dejuridisering

Dejuridisering is een punt dat de professionals uit het sociale werkveld regelmatig noemen: de mogelijkheid van procederen kan conflicten verergeren, alsmede twee-advocaten-procedures. Het feit dat ouders eindeloos de mogelijkheid hebben om naar de rechter te gaan, draagt bij aan het probleem. Hoewel het recht op toegang tot de rechter belangrijk is, is het te overwegen om na te denken om te bevorderen dat ouders voordat het zover komt via een gericht hulpaanbod te laten zien, dat dit niet de route naar een oplossing is. Daarnaast wordt meer maatwerk benadrukt en wordt door veel professionals genoemd dat één (regie)rechter kan

zorgen voor minder conflict-escalatie en juridisering kan tegengaan.

Momenteel wordt binnen de rechtspraak onderzocht of een andere juridische procedure, waarbij geen verzoek en verweer wordt gevoerd maar een gezinsvertegenwoordiger één gezamenlijk plan met de ouders opstelt, mogelijk en werkzaam is. In 2019 wordt in enkele arrondisementen een *pilot* uitgevoerd.

Ongehuwde ouders
In verschillende opzichten lijkt de situatie voor ouders en kinderen uit ongehuwde families anders te liggen. Dit komt naar voren uit het *dossieronderzoek*, de *interviews* en de *analyses* op bestaande data. In de eerste plaats is er veel minder zicht op deze groep voorheen-samenwoners, omdat ze niet standaard bij de rechter komen om te scheiden. Daardoor kunnen de ernstige gevallen ook langer buiten beeld blijven, terwijl tijdige hulp van belang is om te voorkomen dat ouders vast komen te zitten in destructieve gedragspatronen. Ook blijkt dat onder deze groep ouders minder kennis is over het ouderschapsplan en dat ze minder vaak een ouderschapsplan maken. Welke gevolgen dit heeft, is niet bekend. Ook lijken er soms problemen te zijn in situaties wanneer het gezag niet gezamenlijk is. Van belang is om deze groep families uitdrukkelijk mee te nemen in het reflecteren op oplossingen.

De stem en het belang van het kind
In trajecten en beslissingen over omgang moet het belang van het kind voorop staan. Met name de wederzijdse beschuldigingen en het elkaar dwarsbomen van ouders zijn problematisch voor kinderen. Er kan een wirwar ontstaan van wederzijdse negatieve informatie en beschuldigen van de ouders, opeenvolgingen van (negatieve) gebeurtenissen en procedures. De RvdK streeft er vrijwel altijd naar dat er omgang met beide ouders gerealiseerd wordt (mits de veiligheid gewaarborgd is). Ook blijkt dat kinderen die ouder worden andere wensen en behoeften hebben met betrekking tot omgang. Daar moet rekening mee worden gehouden. Jongeren geven ook expliciet aan dat het belangrijk is om afspraken regelmatig bij te stellen vanwege een veranderende levensfase en dat het aan ouders is hierin flexibel mee te veren.

Een punt voor verbetering is dat in het gehele proces rondom de scheiding en ook nadien, meer belang wordt gehecht aan de participatie van kinderen. In een hulpaanbod dat een maatwerk aanbod nastreeft, zou hier dan ook aandacht aan besteed moeten worden.

De verschillende juridische opties om omgang te realiseren
Strafmaatregelen of sancties zijn volgens de *geïnterviewde professionals uit het*

sociale werkveld geen oplossing omdat deze met name het kind kunnen schaden. Hun stem moet beter worden meegewogen. In plaats van strafmaatregelen is de meerderheid voor een bemiddelende aanpak met mediation, en als dit niet werkt drang richting ouder-begeleiding en als dit niet werkt dan pas de rechter. Uit het dossieronderzoek komt naar voren dat de inzet van juridische dwangmiddelen geen soelaas bieden. De *geïnterviewde juridische professionals* zijn van mening dat begeleide omgangsregeling (BOR) en contact/omgang in een omgangshuis een oplossing kunne zijn, met name bij een gebrek aan vertrouwen tussen ouders en zorgen zijn ten aanzien van de veiligheid van het kind. De meeste respondenten zijn over de inzet van een bijzondere curator positief en verschillende respondenten bepleiten dit instrument vaker in te zetten. Een bijzondere curator heeft meerwaarde omdat deze de stem van het kind duidelijk naar voren kan brengen, omdat ouders niet altijd goed weten waar hun kind mee zit. Met de ondertoezichtstelling zijn de ervaringen wisselend en dat geldt ook voor het opleggen van dwangsommen, al lijkt daar iets meer sprake te zijn van enthousiasme van de juristen. Met de andere mogelijkheden hebben de respondenten weinig ervaring. De inzet van het strafrecht lijkt een slecht plan, omdat het de partnerproblematiek versterkt; hulpverlening is hier het antwoord.

Op dit punt valt dus te concluderen dat de beroepsgroepen zelf weinig zien in de inzet van 'harde maatregelen', omdat het geen bijdrage levert aan de onderliggende ex-partnerproblematiek. Bij het nadenken over een nieuwe werkwijze om met complexe scheidingen om te gaan, is het van belang hier rekening mee te houden. Dit betekent dat zoveel mogelijk gekeken wordt of het conflict tussen ouders op andere wijzen kan worden beperkt en dat het doel is te voorkomen dat ouders door wederzijds hun problemen naar het juridisch domein te verplaatsen, dieper vast komen te zitten in het negatieve gezinspatroon. Ondersteunende maatregelen als begeleide omgang kunnen hierin een rol spelen. Wellicht is in extreme gevallen ook de inzet van de dwangsom een optie. Daarover zou moeten worden nagedacht in de context van de nieuwe benadering.

Andere conclusies

In Nederland is relatief weinig empirisch sociaalwetenschappelijk onderzoek gedaan naar scheidingen en de invloed van wets- en beleidswijzingen. De studies uit de rechtsvergelijking laten zien dat er in de onderzochte landen veel meer data, en daarmee inzicht bestaat in wat werkt en dat wijzigingen van beleid en wetgeving worden gebaseerd op basis van die inzichten. Omdat de juridische en maatschappelijke context voor ieder land anders is, zijn resultaten niet één-op-één te vertalen naar een Nederlandse context. Daarom is het van belang dat hierop wordt ingezet.

7.8 Beperkingen van het onderzoek

Hoewel de belangrijkste beperkingen van dit sociaalwetenschappelijk gedeelte van het onderzoek al zijn genoemd aan het eind van de verschillende onderzoeksmethodes, hierbij nog enkele beperkingen. Deze zijn vooral gerelateerd aan de bevinding dat het op basis van de resultaten uit de sociaalwetenschappelijke delen van het onderzoek niet eenduidig mogelijk is te komen tot een indeling in groepen ouders na scheiding die zich niet aan de afspraken houden. Het belangrijkste argument hierbij is dat vrijwel alle steekproeven uit de diverse onderzoeksonderdelen niet representatief, maar redelijk selectief zijn. Ten eerste de gegevens uit het dossieronderzoek: deze betreffen slechts een kleine groep gezinnen na scheiding en bovendien een complexe problematische. Hieruit ontstaat primair de indruk dat elke complexe scheiding 'complex is op zijn eigen wijze'. Ook voor de interviews met ouders en jongeren geldt, dat de geïnterviewde personen geen representatieve afspiegeling vormen van de populatie van personen na scheiding. Voor de ouders geldt, dat zij naar verhouding vaker afkomstig waren uit een probleemgroep. Een deel van hen was bijvoorbeeld geworven via het Vader Kennis Centrum. Voor de geïnterviewde jongeren geldt, dat zij voor de meerderheid uit meisjes bestonden en verder viel op dat hun ervaringsverhalen zeer divers waren. De interviews met professionals hebben wel betrekking op een grote groep ouders en kinderen na scheiding. Ook hiervoor geldt echter, dat deze niet representatief zijn aangezien de professionals veelal alleen in contact komen met gezinnen na scheiding waarbij sprake is van een hulpvraag. Uit het beknopte literatuuronderzoek is niet voldoende naar voren gekomen dat sprake is van duidelijk te onderscheiden groepen ouders. Tenslotte geldt voor de analyses op bestaande data, dat het onderzoek beperkt was door wat gemeten was in de reeds uitgevoerde onderzoeken, waarbij de vraag omtrent naleving van afspraken over omgang zeker niet de hoofdvraag was. Verder was in veel gevallen sprake van een redelijk kleine steekproef. Wellicht zijn hier mogelijkheden tot nadere inspectie met behulp van meer geavanceerde methodologie en statistiek.

Ondanks deze beperkingen, valt op dat de diverse onderzoeksmethodes tot conclusies leiden die redelijk veel overlap laten zien en waaruit enkele belangrijke aanknopingspunten naar voren komen voor verbeterde aanpak van problematiek rondom slechte naleving van omgangsafspraken na scheiding.

DEEL IV: BUITENLANDSE STELSELS – AFSPRAKEN CONTACT/OMGANG MAKEN EN NALEVEN

1. Inleiding

In dit deel gaat het om drie geselecteerde buitenlandse rechtsstelsels: Australië, Denemarken en Noorwegen. De vraag is welke (juridische) mogelijkheden en verplichtingen er daar zijn voor ouders om tot afspraken te komen over contact/omgang met hun minderjarige kinderen na scheiding (onderzoeksvraag 1) en welke mogelijkheden er zijn voor het nakomen van de gemaakte afspraken (onderzoeksvraag 4).

Deze stelsels zijn vanwege een combinatie van verschillende redenen geselecteerd. In de eerste plaats, is bekend dat in alle drie de stelsels relatief recent mechanismen zijn ingevoerd die het maken van afspraken tussen ouders gedurende de scheiding en voorafgaand aan juridische procedures over de kinderen, moeten bevorderen. Alle drie de landen kennen uitsluitend een buitengerechtelijke toegangspoort tot procedures inzake kinderen, en alle landen hebben een verplicht of semi-verplicht mediationtraject voor de geschillen van de ouders over kinderen. In de tweede plaats, hebben zij allemaal een met Nederland vergelijkbare visie op de gelijkheid van ouders na de scheiding en hebben zij, net als in Nederland, in de laatste decennia regels ingevoerd die het co-ouderschap na scheiding bevorderen. Ten derde, is in alle drie de geselecteerde landen recentelijk grootschalig betrouwbaar empirisch onderzoek verricht naar de werking van de juridische regelingen ter bevordering van het maken van afspraken en de nakoming daarvan. Ten vierde, zijn deze landen gekozen vanwege de expertise binnen het onderzoeksteam.

De gekozen stelsels zijn in de afzonderlijke landrapporten beschreven. Deze landrapporten zijn opgebouwd aan de hand van telkens dezelfde vragen, gerelateerd aan de gestelde onderzoeksvragen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een methode van functionele rechtsvergelijking waarbij achter de façade van verschillende juridische begrippen en instrumenten naar de vergelijkbare functionele oplossingen voor dezelfde maatschappelijke problemen wordt gezocht. Daarna worden de belangrijkste bevindingen uit de landrapporten in een vergelijkende synthese opgesomd, vergeleken en geanalyseerd. In de conclusie wordt aangegeven wat Nederland van de ervaringen opgedaan in de onderzochte stelsels kan leren, en worden voor de Nederlandse situatie relevante en bruikbare oplossingen geselecteerd.

2. Australië

2.1 Inleiding Australië

De *Commonwealth of Australia* is een federaal land bestaande uit zes deelstaten. Australië heeft een *common-law* stelsel. De afbakening van de competentie van de federale en deelstaten op het gebied van het familierecht is een ingewikkelde materie, maar voor de doelstellingen van dit rapport, is voldoende om te weten dat het huwelijk, echtscheidingen en de gevolgen van het huwelijk en de scheiding alsmede de relatie tussen ongehuwde ouders en hun kinderen na verbreking van de samenleving, tot de federale competentie behoren.[544] De meeste wettelijke bepalingen met betrekking tot familierecht zijn geïncorporeerd in de federale *Family Law Act 1975*, die sinds die tijd meerdere malen grondig is gewijzigd. De afbakening van de competentie van gerechten in familiezaken is ook zeer ingewikkeld. *Family Law Act 1975* heeft een gespecialiseerd federaal familierechtelijk gerecht *The Family Court of Australia* gecreëerd, dat zowel als gerecht in eerste aanleg als een appelinstantie in alle uit de toepassing van de *Family Law Act* voortvloeiende geschillen bevoegd is. Omdat de capaciteit van dit gerecht ontoereikend bleek te zijn en de procedures - complex, langdurig en kostbaar waren,[545] is in 1999 *The Federal Circuit Court of Australia* gecreëerd. Dit is een federaal gerecht met algemene jurisdictie, met de bevoegdheid om 'eenvoudige zaken' behorende tot de federale competentie, inclusief familiezaken, te horen. Daarnaast is er nog *The Family Court of West Australia*, het enige gespecialiseerde familierechtelijke deelstatengerecht, dat in *West Australia* in familiezaken naast de bovengenoemde federale gerechten bevoegd is.

Sinds 2006 is in Australië een verplicht *pre-action Family Dispute Resolution* FDR-traject ingevoerd. Dat wil zeggen dat de scheidende (gescheiden) ouders een geschil over kinderen, inclusief geschillen met betrekking tot het maken, wijzigingen en nakomen van omgangsregelingen, niet rechtsreeks aan de rechter kunnen voorleggen zonder eerst het geschil met behulp van een FDR proberen op te lossen. De wet schrijft geen concrete vorm van FDR voor. Het enige wettelijke vereiste is dat het een buitengerechtelijk proces moet zijn waarin een van partijen onafhankelijke *practitioner* hen assisteert in het oplossen van hun geschillen.[546]

---

[544] Voor meer details zie: L. Yong, et al, *Family Law in Australia*, 9th ed., Butterworth, 2016, p. 156-214.
[545] Young, et al, *Family Law in Australia,* 2016, p. 219.
[546] D. Cooper, M. Brandon, 'Navigating the complexity of the family law dispute resolution system in parenting cases,' *23 Australian Journal of Family Law*, 2009, p. 31-33.

In de praktijk wordt grotendeels faciliterende mediation toegepast.[547] Om FDR te faciliteren heeft de Federale overheid in 2006 het *Family Relationship Centre* (FRC) opgericht. FRC's zijn bedoeld als poortwachter en toegangspoort tot het systeem van familierechtelijke hulp-faciliteiten en geschilbeslechting.[548] FRC's zijn *community-based* centra met als voornaamste doel om informatie, hulp en bijstand aan zowel intacte als gescheiden families te bieden en de cliënten naar andere hulptrajecten door te verwijzen. Hoewel de FRC's met tal van taken van relatieversterking tot ouderschapseducatie zijn belast,[549] is hun voornaamste taak scheidende en gescheiden ouders te ondersteunen bij het vinden van niet-adversariële oplossingen voor geschillen tussen hen en hen te helpen bij het maken van afspraken na de scheiding.[550] FCR's zijn gefinancierd door de Federale overheid maar hun functies worden uitgevoerd door NGO's geselecteerd op basis van *tenders*.[551] Behalve FRC's zijn er ook andere FDR-aanbieders, maar de FRC's zijn veruit het grootst en meest populair.

In de eerste paragraaf (2.2) wordt het algemeen juridisch kader van het maken en naleven van afspraken over kinderen tijdens en na de scheiding geschetst. In de tweede paragraaf (2.3) worden resultaten van relevante empirische onderzoeken weergegeven.

2.2. Juridisch kader afspraken over omgang maken en naleven

De echtscheidingsprocedure in Australië is een gerechtelijke procedure, maar een echtscheiding op gemeenschappelijk verzoek wordt door de rechter zonder verplichte procesvertegenwoordiging en zonder mondelinge behandeling als een hamerstuk afgedaan. Hierbij verschilt *the law in the books* aanzienlijk van *the law in action*. In *the law in the books* staat dat als partijen gezamenlijke minderjarige kinderen hebben, het gerecht de zaak niet zonder mondelinge behandeling kan afdoen, tenzij het gerecht de afspraken inzake de verzorging, welzijn en ontwikkeling van de kinderen als afdoende beschouwt.[552] In de praktijk is deze voorwaarde echter een dode letter, en de gerechten vereisen geen afspraken met betrekking tot kinderen in echtscheidingszaken op gezamenlijk verzoek.[553] De

[547] D. Cooper, M. Brandon, 'Navigating the complexity of the family law dispute resolution system in parenting cases,' *23 Australian Journal of Family Law*, 2009, p. 39.
[548] *Every picture tells a story: Report on the Inquiry Into Child Custody Arrangements in the Event of Family Separation, Canberra, 2003,* http://www.aph.gov.au/house/committee-/fca/childcustody/report.htm, p. 89.
[549] See: https://www.familyrelationships.gov.au/talk-someone/centres.
[550] Young, et al, *Family Law in Australia,* 2016, p. 53-54.
[551] Young, et al, *Family Law in Australia,* 2016, p. 53.
[552] Section 98A(2), (2A) of *The Family Law Amendment Act 1983.*
[553] Interview met Prof. P. Parkinson van de University of Sydney.

regeling van de gevolgen van de echtscheiding is in feite volledig losgekoppeld van de echtscheidingsprocedure zelf. Op die manier is er geen wezenlijk verschil tussen de geschillen over ouderschap na de scheiding tussen scheidende/gescheiden ouders of ouders die hun informele relatie hebben verbroken. In de rest van dit stuk wordt daarom geen onderscheid tussen deze categorieën gemaakt.

Bevorderen van gelijkheid van ouders na de scheiding

Het gezamenlijk gezag loopt in Australië sinds 1996 automatisch door. Sinds de invoering van de *Family Law Amendment (Shared Parental Responsibility) Act 2006* is ook het co-ouderschap stevig in het Australische systeem verankerd. *Section* 65 DAA(1)FLA houdt weliswaar geen wettelijk vermoeden van co-ouderschap in, maar verplicht de rechter om het co-ouderschap in elke zaak als eerste optie in overweging te nemen. Verder is de rechter geheel vrij in zijn oordeel of het co-ouderschap *in casu* in het belang van het kind en praktisch uitvoerbaar is. De rechter mag het co-ouderschap ook tegen de zin van een van de ouders in opleggen. Als de rechter tot de conclusie komt dat het co-ouderschap *in casu* niet het beste verblijfsarrangement is, moet hij als tweede optie op dezelfde manier overwegen of het doorbrengen van substantiële tijd met de niet-verzorgende ouder in het belang van het kind en praktisch uitvoerbaar is (s. 65 DAA(2))FLA).

Ook een FDR-*practitioner* is wettelijk verplicht om bij het assisteren bij het maken van afspraken de ouders het co-ouderschap als eerste, en het doorbrengen van substantiële tijd met de niet-verzorgende ouder als tweede optie te laten overwegen. Deze wetswijziging heeft een vergaande invloed gehad niet alleen op de gerechtelijke procedures maar 'in de schaduw van het recht' ook op de onderhandelingen van de scheidende ouders over kinderverblijfsarrangementen. Uit onderzoek blijkt dat het merendeel van de scheidende ouders er ten onrechte van uitgaat dat co-ouderschap het wettelijk uitgangspunt is.[554]

In 2011 werd in de ontwikkeling richting volledige gelijkheid van ouders na de scheiding een zekere stap teruggezet. Nadat de *2011 Family Law Amendment (Family Violence and other Measures) Act* is aangenomen, wordt bij de beoordeling van welk verblijfs- of omgangsarrangement het meest in het belang van het kind is, meer gewicht toegekend aan de bescherming van het kind tegen blootstelling aan geweld, dan aan het ervoor zorgen dat het kind substantiële tijd met de niet-inwonende ouder doorbrengt.[555]

---

[554] *Evaluation of the 2006 Family Law Reforms*, verder: AIFS report, p. 273. Zie: Summary of report onhttp://www.aifs.gov.au/institute/pubs/fle/summaryreport. html.

[555] P. Parkinson, 'The Payoffs and Pitfalls of law that Encourage Shared Parenting: Lessons from the Australian Experience', *37 Dalhousie Law Journal 1*, 2014, p. 322.

Het maken van afspraken over kinderen na de scheiding

De scheidende of gescheiden Australische ouders zijn momenteel niet verplicht om ouderschapsplannen te maken maar het hele Australische systeem is opgebouwd als een slimme trechter die ertoe leidt dat de grootste groep ouders, zonder dat zij in aanraking komen met juridische en hulpverlenende circuits, ouderschapsplannen maakt en uitvoert. Een kleine groep ouders die bij het maken van het ouderschapsplan problemen ondervindt wordt naar het buitengerechtelijke voortraject geleid, waarbinnen deze ouders hulp en ondersteuning krijgen. Slechts een zeer kleine groep gescheiden ouders, die niet in staat blijkt te zijn om binnen het voortraject afspraken over de kinderen te maken, komt in een gerechtelijke procedure op tegenspraak terecht. Op die manier fungeert het gerechtelijke traject in Australië als een *last resort*. Een van de belangrijkste kenmerken van het Australische systeem is dat sinds de hervorming van 2006 dit systeem niet meer gericht is op rechters en advocaten die geschillen tussen de ouders oplossen, maar tot de ouders zelf en de professionals die hen helpen om afspraken te maken.[556] Die ideologie daarachter is gebaseerd op de overtuiging dat als gescheiden ouders problemen hebben met het regelen van zaken rond hun kinderen, zij een relationeel en niet noodzakelijk een juridisch probleem hebben. Als het hen niet lukt om daarvoor een oplossing te vinden, zou het zo kunnen lopen dat het geschil aan een onafhankelijke derde moet worden voorgelegd die daarover een bindende beslissing neemt, maar het probleem moet niet vanaf het begin ervan als juridisch geschil worden aangemerkt.[557]

Hoewel het maken van een ouderschapsplan niet verlicht is, worden scheidende ouders wel aangemoedigd om een schriftelijk *parenting plan* (ouderschapsplan) op te stellen.

Het systeem biedt de ouders echter drie opties om de gevolgen van scheiding voor de kinderen te regelen, waarvan het ouderschapsplan er slechts een is.

Optie 1: *Parenting plan* (ouderschapsplan). De ouders kunnen hun afspraken zelf aan de keukentafel maken. Zij kunnen hun afspraken in een ouderschapsplan opnemen. Sinds 2004 is voor het maken van een ouderschapsplan geen deskundige bijstand verplicht. De ouderschapsplannen zijn niet rechtens

---

[556] Volgens Parkinson: 'The typical way in which legislation is drafted in other common law jurisdictions is that the legislature instructs judges on how they should determine the issues for that very small group of parents who are unable to settle their disputes by agreement or compromise. All other parents are guided by lawyers' perception of how a judge might decide,' the Australian legislature has broken with this tradition by seeing 'legislation as a means of reaching those parents who at some level may be influenced by the law in resolving their disputes but who do not go to trail'. P. Parkinson, 'The Payoffs and Pitfalls of law that Encourage Shared Parenting: Lessons from the Australian Experience', *37 Dalhousie Law Journal 1*, 2014, p. 322.

[557] P. Parkinson, 'The Payoffs and Pitfalls of law that Encourage Shared Parenting: Lessons from the Australian Experience', *37 Dalhousie Law Journal 1*, 2014, p. 324.

afdwingbaar, maar hebben grote gevolgen voor partijen omdat de rechter in het geval van een geschil deze afspraken moet respecteren (zie volgende paragraaf). Een groot deel van de Australische ouders maakt op deze wijze afspraken over de kinderen, en voert deze uit zonder in aanraking te komen met het rechtssysteem.
De ouders die niet in staat zijn om zelf afspraken te maken kunnen daarbij hulp krijgen van de *Family Relationship Centres (FRC's)* en andere FDR-aanbieders. Een van de voornaamste doelen van de FRC's is om ouders buiten de gerechtelijke procedures te houden. FRC's fungeren als toegangspoort tot alle soorten hulp die scheidende families nodig kunnen hebben: van mediation tot behandelingen voor woedebeheersing of verslavingsproblematiek. FCR's zijn goed toegankelijk en bieden gratis of zwaar gesubsidieerd mediation aan.[558] Tijdens een intakegesprek wordt juridische informatie (te onderscheiden van juridisch advies, dat aan advocaten is voorbehouden) verstrekt en voorlichting over mogelijke trajecten gegeven. Tijdens hetzelfde intakegesprek wordt bezien of de zaak geschikt is voor FDR, waarbij vooral op ernstige vormen van huiselijk geweld wordt gelet enbepaalt de FDR-*practitioner* wat voor traject voor de ouders het meest geschikt is. De trajecten verschillen van regulaire mediation tot combinaties van mediation en diverse soorten therapieën, educatieprogramma's en andere soorten interventies. De ouders ondertekenen een overeenkomst wanneer zij akkoord gaan met een bepaald traject. Alle mediation trajecten zijn *child-focussed*, dat wil zeggen, dat daarbij het belang van het kind altijd centraal staat, en sommige trajecten zijn *child-inclusive*, waarbij het kind direct betrokken is. Een FDR-*practitioner* is een ervaren gedragswetenschapper of een jurist, geaccrediteerd bij de *Dispute Resolution Register of the Commonwealth Attorney-General's Department*. Een FDR-*practitioner* is weliswaar neutraal ten aanzien van de ouders, maar is wettelijk verplicht om de belangen van de kinderen voorop te stellen.[559]
Het overgrote merendeel van de ouders die aan dit traject deelneemt, slaagt erin om afspraken over hun kinderen te maken.

Optie 2. *Consent order*. De ouders die elkaar niet helemaal vertrouwen en liever rechtens afdwingbare afspraken willen maken, kunnen hun afspraken in een gerechtelijke beschikking laten opnemen, in de *common law* terminologie: een *consent order*[560] verzoeken.

---

[558] De cliënten krijgen een gratis sessie van een uur, de minder vermogende cliënten krijgen ook het tweede en derde uur gratis. De meer vermogende cliënten betalen voor het tweede en het derde uur 30 Australische dollars (c. 19 euro) per uur.
[559] *Section 63B(e)FLA*
[560] Een *consent order* kan op twee manieren worden verkregen. Een manier is wanneer tussen partijen geen rechtszaak aanhangig is, maar zij hun, buiten gerechtelijk tot stand gekomen overeenkomst de vorm van een executoriale titel van een gerechtelijke beschikking willen geven. De tweede manier is wanneer de partijen binnen een rechtszaak een schikking bereiken.

Hoewel zowel in een *parental plan* als in een *consent order* de afspraken van de ouders worden neergelegd, is er een groot juridisch verschil tussen deze twee rechtsfiguren. Een *consent order* is een afdwingbare gerechtelijke beslissing, terwijl een *parental plan* een niet-afdwingbare overeenkomst tussen de partijen is.
Een *consent order* kan in Australië worden verkregen zonder een rechtszaak te starten. Partijen kunnen een verzoek om een *consent order* indienen bij een *registrar of the Family Court of Australia in chambers* (een soort griffier).[561] Bijstand door een advocaat is niet verplicht. De ouders die niet in staat zijn om zelf afspraken te maken kunnen op dezelfde wijze als bij het maken van ouderschapsplannen hulp van de *Family Relationship Centres (FRC's)* of andere FDR-aanbieders krijgen. Ingeval partijen of een van hen geen juridische bijstand hebben gekregen, moeten zij een beëdigde verklaring onderteken dat zij op de hoogte zijn van hun recht op juridische bijstand. Deze procedure lijkt in feite meer op een homologatieprocedure dan op een gerechtelijke procedure, en de *registrar in chambers* toetst de *consent order* zeer marginaal. Dat maakt het verkrijgen van een *consent order* snel, goedkoop en aantrekkelijk. Deze snelle en toegankelijke procedure heeft echter ook een keerzijde. Als een van partijen niet vertegenwoordigd is, terwijl de ander juridische bijstand heeft, kunnen de uitkomsten voor de zelf-vertegenwoordigende partij vrij ongunstig uitvallen.[562]

Optie 3. *Parenting order*. Zoals vermeld kunnen ouders die na scheiding een geschil over kinderen hebben sinds 2006 dit geschil niet direct aan de rechter voorleggen. Australië liep al lang voorop in de *alternatieve dispute resolution* (*ADR*), maar de invoering van het verlichte *pre-action Family Dispute Resolution* (FDR) voortraject als voorwaarde voor toegang tot een gerechtelijke procedure bij geschillen over kinderen, werd een 'culturele waterscheiding' in het familierecht genoemd.[563] De *Family Law Amendment (Shared Parental Responsibility) Act 2006* bepaalt dat alle scheidende of gescheiden ouders die hun geschillen over kinderen aan de rechter willen voorleggen verplicht zijn om eerst een FDR-voortraject bij een van de *Family Relationship Centres* (FRC*)* of een andere geaccrediteerd FDR-aanbieder te doorlopen.

Het voortraject is verplicht tenzij partijen onder een van de wettelijke uitzonderingen vallen of van een geaccrediteerde FDR-*practitioner* een speciaal certificaat krijgen. De wettelijke uitzonderingen zijn opgenomen in *section*

[561] Family Law Rules 2004, rule 10.15(1)(b).
[562] B. Fehlberg et. al. *Australian Family Law: The Contemporary Context*, 2nd ed., Oxford Univ. Press, 2015, p. 484.
[563] *Explanatory Memorandum*, Family Law Amendment (Shared Parental Responsibility) Bill 2006, House of Representatives, 2008, p. 1.

601(9)*FLA*. Dat zijn: (a) het verzoek betreft een *consent order*; (b) er zijn redelijke vermoedens van kindermisbruik door een van de ouders, of van een risico van dergelijk misbruik in geval van vertraging van de behandeling van de zaak; of een van de ouders heeft zich aan huiselijk geweld schuldig gemaakt, of er is een risico van dergelijk geweld; (c) het verzoek betreft niet-naleving van een gerechtelijke beslissing die is genomen in de afgelopen twaalf maanden; (d) het verzoek is urgent; (d) een van partijen is fysiek of psychisch niet in staat om aan FDR deel te nemen; (f) andere omstandigheden die nopen tot een gerechtelijke regeling.

De gevallen waarin een FDR-*practitioner* partijen of een van hen een certificaat kan afgeven zijn als volgt in *section* 601(8)*FLA* opgesomd: (a) een partij begint een FDR-traject, maar de andere partij verschijnt niet of haakt later af; (b) een FDR-*practitioner* beoordeelt de zaak als niet geschikt voor FDR op grond van de vermoedens dat partijen niet vrij kunnen onderhandelen vanwege veiligheidsrisico's; huiselijk geweld, kindermisbruik, grote onevenwichtigheid in onderhandelingsmacht; psychische en fysieke gezondheid van partijen; (c) de FDR heeft plaatsgevonden maar geen resultaat opgeleverd. In dit laatste geval moet de *practitioner* specificeren of een of beide partijen wel of niet *a genuine effort* heeft/hebben gemaakt om FDR te laten slagen. Het falen daarin kan ertoe leiden dat de rechter de partij die de ADR heeft gefrustreerd tot het dragen van (meer) kosten van de gerechtelijk procedure kan veroordelen.[564]

De verplichte *pre-action* procedure zorgt ervoor dat ouders niet meteen met twee advocaten in een toernooi-model procedure terecht kunnen komen, maar eerst hun best moeten doen om in een niet-adversariële setting afspraken proberen te maken. Tijdens een interview heeft een hoofd van een van de FRC's verteld hoe de FDR-*practitioners* de ouders tijdens het verplichte *pre-action* traject ervan proberen te overtuigen om hun geschil door middel van mediation op te lossen in plaats van naar de rechter te stappen. In een klein deel van de gevallen zijn de ouders of een van hen al voor het *pre-action* traject naar advocaten gestapt, die hen hebben verteld dat zij eerst naar een *pre-action* traject moeten 'om een certificaat te halen'. Deze ouders kunnen geneigd zijn om een *pre-action* traject slechts als verplichte hobbel op de weg naar de rechter te ervaren. De meeste ouders zijn in de familierechtelijk procedures echter zelf-vertegenwoordigd of hebben voor de pre-action procedure nog geen advocaten gezien. De mediators proberen deze ouders buiten het gerecht te houden, door hen informatie te verstrekken over de voordelen van mediation in termen van kosten, tijdsbesparing en cliënttevredenheid. De ouders krijgen ook advies om objectieve informatie in

[564] B. Fehlberg et. al. *Australian Family Law: The Contemporary Context*, 2nd ed., Oxford Univ. Press, 2015, p. 231.

te winnen over de kosten, duur en mogelijke uitkomsten van een gerechtelijke procedure om beide trajecten te kunnen vergelijken.

Maar behalve de verplichte *pre-action* procedure heeft het Australische rechtssysteem nog een weliswaar onbedoelde maar krachtige prikkel om ouders buiten het gerecht te houden. Het is namelijk algemeen bekend dat het systeem van familiegerechten in Australië niet goed functioneert. De oorzaak is een combinatie van omstandigheden zoals onderbezetting, ontoereikende financiering, een voor de *common-law* systemen typerende tijdrovende procesvoering in zaken op tegenspraak. Een 'hearing' van een procedure op tegenspraak duurt gemiddeld twee weken, omdat de advocaten van de partijen een kruisverhoor van partijen en getuigen voeren. Het gevolg hiervan is dat het in een gerechtelijke procedure op tegenspraak over de gevolgen van de scheiding gemiddeld twee jaar duurt voordat de rechter een beslissing neemt. In het geval van een appelprocedure zijn de ouders nog twee jaar verder. Ook de kosten van deze procedures zijn aanzienlijk. Tijdens het *pre-action* traject krijgen de ouders via mond-tot-mond reclame te horen wat hen te wachten staat als zij naar de rechter stappen. Deze verhalen werken afschrikwekkend en maken het gerechtelijk traject zeer impopulair.
Als de ouders al deze hobbels nemen en toch hun geschil aan een gerecht voorleggen, zal het gerecht hierover een beslissing (*parenting order*) nemen. Krachtens *section* 64B(2)FLA kan een *parenting order* over elk aspect van het reguleren van ouderschap na scheiding gaan, zoals gezag, verblijf, contact, informatie, consultatie, kinderalimentatie en afspraken over eventuele wijziging en geschillenoplossing.

Inhoud en status van ouderschapsplannen

Een korte voorgeschiedenis
Ouderlijke overeenkomsten over kinderen (*child agreements*) zijn in Australië reeds geïntroduceerd door *Family Law Act 1975,* maar de huidige prominente positie kregen zij pas door het amendement op *FLA* van 1996, waarin voor het eerst ouderschapsplannen (*parenting plans)* zijn genoemd. In het begin heeft de wetgever veel hoop op de afdwingbaarheid van de ouderschapsplannen gevestigd. In 1996 kregen de ouders de mogelijkheid om ouderschapsplannen door een gerecht te laten registreren, waardoor de plannen dezelfde executoriale titel kregen als gerechtelijke beslissingen.
Nota bene: omdat Australië geen notariaat kent, vervult in Australië een registratie door een Australisch equivalent van de gerechtelijke griffer de functie van de notariële akte.

Het idee daarachter was om een simpel informeel proces van buitengerechtelijke registratie van de ouderschapsplannen in het leven te roepen. In de praktijk bleek dit model echter niet te werken. Om een ouderschapsplan te kunnen registreren vereiste de wet de betrokkenheid van advocaten bij het opstellen daarvan. Dit bleek duurder en tijdrovender te zijn dan het voorleggen van een overeenkomst over kinderen aan de rechter met het verzoek om deze in een beschikking op te nemen (in *common-law* terminologie een verzoek om een *consent order*). Bovendien waren geregistreerde ouderschapsplannen erg moeilijk te wijzigen. Als gevolg hiervan, werd het ouderschapsplan in deze vorm nooit populair en werd er weinig gebruik van gemaakt.[565] In 2004 heeft de wetgever het roer omgegooid en de registratie van ouderschapsplannen afgeschaft. De ouderschapsplannen die sinds 2004 worden gemaakt kunnen niet meer worden geregistreerd. De ouderschapsplannen, die voor 2004 werden geregistreerd, bleven hun executoriale kracht behouden maar kunnen niet meer worden gewijzigd. De ouders konden ze slechts beëindigen door een beëindigingsovereenkomt bij een gerecht te laten registreren.

De ouderschapsplannen die sinds 2004 zijn gemaakt zijn niet rechtens afdwingbaar. Het enige vormvoorschrift voor het maken van deze nieuwe plannen of wijziging daarvan is dat dit dient te gebeuren in schriftelijke vorm.
De ouderschapsplannen kunnen alle onderwerpen bevatten die onder de paraplu van het ouderlijk gezag vallen. Alleen voor ouderschapsplannen, die een regeling over kinderalimentatie inhouden, gelden specifieke regels.

Wijziging en naleving van ouderschapsplannen en andere afspraken over kinderen

De ouderschapsplannen nieuwe stijl zijn weliswaar niet afdwingbaar en verschaffen partijen geen executoriale titel, maar hebben vergaande juridische gevolgen voor de ouders. Als de ouders in aanraking komen met het juridische of hulpverlenende circuit, zijn advocaten, ADR-practici, mediators, en familieconsultants wettelijk verplicht om hen te adviseren om een ouderschapsplan op te stellen en daarbij een lange lijst met verplichte informatie te verschaffen, inclusief de verplichting om de ouders in simpele taal uit te leggen dat er speciale programma's zijn om hen te helpen als zij problemen met de uitvoering van het ouderschapsplan zouden krijgen.[566] De toegangspoort tot hulp bij de oplossing van deze problemen zijn de *Family Relationship Centres*.
De ouders kunnen ouderschapsplannen met wederzijdse instemming zonder meer zelf wijzigen. Wat bijzonder voor het Australische systeem is, is dat de ouders in de regel ook een gerechtelijke beslissing (*parenting order)* door een later

[565] Young, et al, *Family Law in Australia,* 2016, p. 455-456.
[566] Young, et al, *Family Law in Australia,* 2016, p. 457.

schriftelijk ouderschapsplan kunnen wijzigen. Deze bepaling benadrukt dat de bevoegdheid van de ouders om over hun kinderen te beslissen in beginsel boven de rechterlijke bevoegdheid gaat. Krachtens *section* 64DFLA is dit slechts anders als de rechter in zijn beslissing een uitdrukkelijke bepaling opneemt dat de beslissing of een deel daarvan niet door een later ouderschapsplan kan worden gewijzigd. De rechter kan deze bepaling echter slechts opnemen in uitzonderlijke gevallen zoals: de noodzaak om het kind tegen misbruik te beschermen of wanneer er sterke aanwijzingen zijn dat een van de ouders dwang zou gaan gebruiken om zijn voordeel ten koste van de andere ouder te halen.[567]
Omdat een ouderschapsplan sinds 2004 geen executoriale titel meer verschaft, is de enige manier om nakoming van de daarin opgenomen afspraken af te dwingen het verkrijgen van een gerechtelijke beslissing (*parenting order*). Maar de ouders kunnen niet zomaar naar een gerecht stappen, voor het indienen van een verzoek moeten zij verplicht het bovenbeschreven *pre-action* traject bij de FRC's volgen. In het merendeel van de gevallen lukt het om al tijdens dit traject problemen op te lossen. Als de oplossing uitblijft, en de ouders hun geschil aan de rechter voorleggen, is de rechter gehouden om in zijn beslissing (*parenting order*) de afspraken uit het meest recente ouderschapsplan te honoreren als dit in het belang van het kind is (65DAB FLA).

De ouderschapsplannen opgesteld en geregistreerd voor 2004 hebben dezelfde executoriale kracht als gerechtelijke beslissingen. Een *consent order* is een gerechtelijke beslissing en zoals elke gerechtelijke beslissing verschaft deze partijen een executoriale titel. Per saldo gaat het in alle gevallen waarin afspraken tussen de ouders moeten worden afgedwongen om het afdwingen van gerechtelijke beslissingen (*court orders*) of daarmee gelijkgestelde geregistreerde ouderschapsplannen van voor 2004. Daarom wordt het naleven van de afspraken over kinderen binnen het Australische rechtssysteem afgedwongen door het opleggen van sancties voor de niet-naleving van gerechtelijke beslissingen.
Als een van de ouders de gerechtelijke beslissing (*order*) niet naleeft zal de rechter onderzoeken of de ouder een '*reasonable excuse'* voor het niet naleven had. In geval van niet-naleving zonder een '*reasonable excuse'*, heeft de rechter een keuze tussen de volgende sancties en dwangmiddelen:

- Verplicht deelnemen aan een *parenting program*;
- Compenseren van de tijd met het kind die de andere ouder heeft misgelopen;
- Compenseren van kosten die de andere ouder door de niet-naleving moest maken;
- Veroordelen tot de kosten van de procedure;
- Opleggen van een taakstraf;

[567] *Section* 64D(3)FLA)

- Opleggen van een boete;
- Veroordelen tot gevangenisstraf met een maximum van 12 maanden.

Gevangenisstraf wordt echter beschouwd als een *last ressort*, en wordt zeer terughoudend opgelegd bijvoorbeeld in gevallen waarin een ouder zonder enig excuus de *parenting order* niet naleeft, geen spijt betuigt, en niet van plan is om de beslissing alsnog na te leven.[568]

De problemen met naleving van *parenting* en *consent orders* in Australië zijn hetzelfde als in andere landen. Als een van de ouders naleving vordert, voert de andere ouder bijna altijd als verweer dat de *order* moet worden veranderd omdat het 'niet werkt', omdat er omstandigheden zijn veranderd of omdat het conflict tussen de ouders het kind negatief beïnvloedt waardoor de uitvoering van de oorspronkelijke beslissing niet meer in belang van het kind is.[569]

De kracht van het Australische systeem en het geheim van het hoge percentage van naleving van de afspraken over kinderen, betreft echter niet de werking van de sancties, maar de toepassing van vrijwillige mediation en/of een verplicht *pre-action* mediation traject in geval van problemen met de uitvoering van de afspraken. Uit een interview met het hoofd van een van de FRC's (zie Bijlage V) komt naar voren dat een deel van de ouders, die *parenting plans* binnen het door de FRC's aangeboden mediation traject heeft gemaakt, regelmatig (zo'n een keer per anderhalf jaar) naar 'hun' mediator terugkomt om het ouderschapsplan te updaten, of problemen met het uitvoeren daarvan op te lossen. Als ouders een geschil over de uitvoering van een *parenting order* krijgen, kunnen zij hun geschil niet rechtstreeks aan de rechter voorleggen, want een verplicht *pre-action* mediation traject geldt ook voor de *post-litigation* geschillen.

2.3 Empirische onderzoeksresultaten omgang na scheiding

In 2006 gaf de Australische regering het *Australian Institute of Family Studies (AIFS)* de opdracht om de impact van de *2006 Family Law Amendment (Shared Parental Responsibility) Act* te evalueren. Deze studie duurde drie jaar en behelsde een dataverzameling onder 28.000 respondenten, zowel deskundigen als familieleden.[570] Eind 2009 was het onderzoek voltooid en dit resulteerde in een

[568] Young, et al, *Family Law in Australia,* 2016, p. 230-231.
[569] S. Middleton, 'Variation of parenting orders and best interests of children: Are some categories of change more likely than others to satisfy the rule in *Rice and Asplund*?', *21 Australian Journal of Family Law*, 2007, p. 12.
[570] AIFS report. Summary of report on http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/fle/summaryreport.html.

omvangrijk rapport, getiteld: *Evaluation of the 2006 Family Law Reforms*[571]*(*verder: AIFS-report). Het was een grootschalig, longitudinaal multidisciplinair onderzoek waarin gebruik werd gemaakt van een groot aantal deelstudies en data die met behulp van verschillende methoden waren verzameld.[572] Het onderzoek was gestructureerd rond drie projecten: het *Legislative and Court project* dat was gericht op de implementatie van de nieuwe wetgeving, *Service Provision Project (SPP),* waarin het nieuwe FDR-systeem was onderzocht, en het *Families Project* dat was gericht op de ervaringen van gezinnen na de scheiding.[573] Dit laatste project omvatte onder meer een grootschalige longitudinale studie onder 10.000 gescheiden ouders, een analyse van gerechtelijke dossiers van voor- en na de wetswijziging, en een aantal kwalitatieve studies.[574]

De studie van de verhoudingen tussen gescheiden ouders 15 maanden na het verbreken van de relatie gaf aan dat 62% hun onderlinge relatie beschouwde als 'vriendschappelijk en coöperatief', 19% als 'afstandelijk', 14% als 'hoogconflictueus' en 5% als 'angstig'.[575] Circa 15% van de vaders en 18% van de moeders uitten zorgen over de veiligheid van de kinderen in verband met het verblijf bij de andere ouder.[576] Deze zorgen waren in vele gevallen gerelateerd aan een geschiedenis van psychisch en fysiek geweld.

Uit het AIFR-rapport volgt dat het doel van de *2006 reform* om gescheiden ouders buiten de gerechtelijke procedures te houden ruimschoots is bereikt. Drievierde van alle ouders, bevraagd na een jaar na hun separatie, heeft gerapporteerd dat zij binnen een jaar na de separatie afspraken over de kinderen hebben gemaakt, en dat deze afspraken op het moment van de bevraging nog standhielden. Iets meer dan de helft daarvan heeft van de diensten van de FRC's of andere FDR-aanbieders gebruik gemaakt. Slechts 3% van de ouders die binnen een jaar de zaken rond de kinderen hebben geregeld rapporteerde dat zij daarvoor gebruik van de gang naar de rechter hebben gemaakt.[577] De rest heeft bij het maken van afspraken geen gebruik van het juridische of FDR-systeem gemaakt.[578] Deze laatsten gaven aan dat zij afspraken hebben gemaakt door 'met elkaar te blijven praten', of dat 'het vanzelf is gebeurd'. Rond tweevijfde van de ouders die wel van de FDR gebruik heeft gemaakt (via FRC's of andere FDR-faciliteiten) is het gelukt om afspraken over hun kinderen te maken.[579]

---

[571] AIFS report.
[572] AIFS report, p. 13.
[573] Ibid.
[574] Ibid.
[575] AIFS report, Executive summary, p. E2.
[576] Ibid., p. 34.
[577] Ibid., p. 65.
[578] Ibid., p. 81-90
[579] AIFS-report, Executive summary, p. E2 en report p. 81-90.

Minder dan een vijfde van de bevraagde ouders was een jaar na de separatie nog steeds bezig met het afronden van zaken rond de kinderen. 10% van de bevraagde ouders rapporteerde dat na een jaar nog niks was geregeld.[580] Deze ouders maakten gebruik van FDR, advocaten of gerechtelijke procedures, maar ook zij rapporteerden dat zij het meeste baat hadden bij 'met elkaar te blijven praten' en waren tevreden over de informele manier waarop zij met elkaar hebben onderhandeld bij het maken van afspraken.
Rond driekwart van de ouders die na een jaar nog steeds bezig was met het afronden van zaken rond de kinderen, heeft van FDR gebruik gemaakt (via FRC's of andere FDR-faciliteiten). De onderzoekers benadrukken dat, hoeveel bij deze groep ouders de FDR een cruciale rol bij het oplossen van problemen of regelen van zaken rond de kinderen heeft gespeeld,[581] het merendeel van de respondenten geneigd is om de FDR hoofdzakelijk te zien als ondersteuning van hun eigen inspanningen.[582] Dit perspectief sluit volgens de onderzoekers goed aan bij het leggen van de prioriteit bij de eigen kracht van de ouders: een filosofie waarop het idee van *community-based* mediation is gestoeld.[583]
De AIFS-onderzoekers constateren dat ook qua rol van FDR als verplicht *pre-action* traject, het doel van de hervorming om de ouders ertoe te zetten een poging te doen hun geschillen op te lossen via een buitengerechtelijke geschilbeslechtingsprocedure, ruimschoots is gehaald. Rond tweevijfde van de onderzochte ouders, die van de FDR gebruik hebben gemaakt, is erin geslaagd om afspraken te maken, en niet te hoeven procederen.[584] Een derde van de ouders heeft geen afspraken gemaakt en kreeg geen certificaat van een FDR-*practitioner*. Toch heeft het merendeel van de ouders uit deze groep gerapporteerd dat ook zij van plan waren om hun geschillen zelf op te lossen, en niet naar de rechter te gaan. Rond een vijfde van de ouders kreeg wel een certificaat van een FDR-*practitioner* dat hen de mogelijkheid gaf om een gerechtelijke procedure te starten. Het merendeel van ouders uit deze groep heeft ook daadwerkelijk een gerechtelijke procedure gestart. Deze ouders hadden een jaar na de separatie nog geen regeling met betrekking tot hun kinderen. [585]

Het gebruik van FDR is gedurende drie jaar na de hervorming gestegen van 67% naar 73%.[586] In dezelfde periode daalde het beroep dat gescheiden ouders deden

[580] Ibid., p. 362.
[581] Ibid., p. 81-90
[582] Ibid., p. 81-90
[583] Ibid., p. 81-90
[584] Ibid., p. 362.
[585] Ibid., p. 362.
[586] Ibid., p. 50.

op gerechtelijke procedures van 40% voor de hervorming naar 29%.[587] Een later onderzoek bevestigt deze trend: in de eerste vijf jaar na het oprichten van de FRC's is het aantal gerechtelijke geschillen tussen gescheiden ouders over kinderen gedaald met 32%.[588] Maar zelfs als de ouders gaan procederen, eindigt slechts 6% van de zaken in een gerechtelijke beslissing (*parenting order*). De rest wordt al dan niet met behulp van mediation geschikt.[589]
Qua sociaal-demografische en persoonlijke kenmerken werden ouders, die van FDR gebruik hebben gemaakt, getypeerd door een wat oudere leeftijd, hoger opleidingsniveau en hogere inkomsten en zij waren significant vaker gehuwden dan ongehuwd samenlevers.[590] Tegelijkertijd rapporteerde deze groep vaak enige vorm van huiselijk geweld, psychische problemen, drugs-, alcohol- en andersoortige verslavings
problematiek voor de scheiding. Deze ouders karakteriseerden hun relaties voor de scheiding vaak als afstandelijk, hoogconflictueus of angstig, en minder vaak als vriendschappelijk.[591] Dat betekent dat hoewel gehuwde wat oudere en wat beter gestelde ouders meer geneigd zijn om aan FDR deel te nemen, de ouders met deze kenmerken die daadwerkelijk deelnemen, vaak ernstige problemen hebben ervaren.[592]
Een groot deel van de ouders die van de FDR gebruik hebben gemaakt rapporteerde dat het proces voor hen en hun kinderen goed heeft gewerkt. Zowel moeders als vaders waren vaak het meest tevreden over FDR en het minst tevreden over de gerechtelijke procedures. [593]

In het kader van een ander onderzoek heeft de meerderheid van de bevraagde FDR-*practitioners* gerapporteerd dat zij, tijdens het assisteren bij het maken van afspraken en helpen bij het oplossen van de geschillen tussen de ouders, het opkomen voor het belang van de kinderen als hun primaire plicht zien. In tegenstelling daartoe hebben de advocaten aangegeven dat hun primaire plicht is om de belangen van hun cliënt te behartigen, en dat het belang van het kind slechts hun tweede prioriteit is.[594]
Een ander meer kwalitatief onderzoek dat relevant is voor dit onderzoek is een evaluatie van het *Geelong Family Relationship Centre Collaboration Pilot*

[587] Ibid., p. 362.
[588] P. Parkinson, B. Knox, 'Can There Ever Be Affordable Family Law?', 2018
[589] P. Parkinson, 'The Payoffs and Pitfalls of law that Encourage Shared Parenting: Lessons from the Australian Experience', *37 Dalhousie Law Journal 1*, 2014, p. 336.
[590] Ibid., p. 48.
[591] Ibid., p. 48.
[592] Ibid., p. 48.
[593] Ibid., p. 81-90
[594] D. Cooper, M. Brandon, 'Navigating the complexity of the family law dispute resolution system in parenting cases,' *23 Australian Journal of Family Law*, 2009, p. 37.

Project[595] *(*verder *Geelong Project)*. Deze evaluatie verschaft interessante informatie over de problemen bij de praktische toepassing van het verplichte *pre-action* traject en een zekere spanning tussen de advocaten en FDR-*practitioners*. Uit de evaluatie blijkt dat de advocaten het *pre-action* traject soms als een hobbel op de weg naar het gerecht ervaren. Een door een advocaat met deze attitude geïnstrueerde cliënt is dan ook geneigd om de deelname aan FDR als '*going through the motions*' te zien, waardoor de FDR-poging wordt gefrustreerd.[596] De FRC-*practitioners* klagen over advocaten die hun cliënten instrueren om naar een FRC te gaan om 'een goedkoop certificaat te halen' dat nodig is om een gerechtelijke procedure te beginnen.[597] De advocaten trekken de juridische deskundigheid van de FDR-*practitioners* in twijfel en wijzen op verwarring bij cliënten die niet goed begrijpen wat het verschil is tussen 'het juridisch advies' dat FRC's niet kunnen geven en 'de juridische informatie', die zij kunnen en moeten verschaffen.[598] Verder uiten advocaten ook zorgen over het vermogen van de FRC's om de meer complexe zaken het hoofd te bieden.[599] De FDR-*practitioners* menen echter dat hun voornaamste taak niet is de ouders juridisch te instrueren maar ervoor te zorgen dat de belangen van de kinderen bij het maken van de afspraken de voornaamste overweging zijn. [600]

Resultaten van het empirisch onderzoek over de effecten van het co-ouderschap
Uit het AIFR-rapport volgt dat het aandeel kinderen in het co-ouderschap arrangement sinds de invoering van de nieuwe wet in 2006 significant is gestegen. Toch is het totaal aantal kinderen dat in het co-ouderschap arrangement verkeert, in Australië nog altijd relatief laag gebleven: het bedraagt tussen de 2 -12% van alle kinderen.[601] De groei is vooral veroorzaakt doordat het mogelijk is geworden om het co-ouderschap op te leggen wanneer de ouders geen overeenstemming hebben bereikt.[602] Dit heeft geleidt tot een stijging van het aantal co-ouderschap arrangement in hoogconflictueuze situaties.[603]
Het onderzoek onder gescheiden ouders liet zien dat het co-ouderschap door het merendeel van hen wordt geaccepteerd. De acceptatie stijgt zichtbaar naargelang

---

[595] G. Dimopoulos, *'Walking the talk' of Integrated Service Delivery: Evaluation of the Federal Magistrates Court (Voctoria) – Geelong Family Relationship Centre Collaboration Pilot Project*, Victorian Family Law Pathways Network, November 2009.
[596] Ibid., p. 26
[597] G. Dimopoulos, 'Gateways, gatekeepers or guiding hands? The relationships between Family Relationship Centres and legal practitioners in case management and the court process,' *24 Australian Journal of Family Law*, 2010, p. 197.
[598] Ibid., p. 203
[599] Ibid., p. 188.
[600] Ibid., p. 204.
[601] AIFS report, p. 134.
[602] Ibid, p. 134.
[603] Ibid, p. 219.

de leeftijd van de betrokken kinderen hoger wordt (bij vaders van 32% tot 57% en bij moeders van 23% tot 45%). Slechts 2-7% van de vaders en 4-11% van de moeders gelooft dat het co-ouderschap totaal ongeschikt is voor kinderen van elke leeftijd.[604] De meerderheid van de ouders met een co-ouderschap arrangement berichten dat dit goed voor hen en de kinderen werkt.[605] Echter, wanneer een van de ouders zorgen had over de veiligheid van het kind bij de andere ouder (één vijfde van alle ouders), hadden de kinderen in het co-ouderschap arrangement een slechtere welzijnscore.[606]

De advocaten waren minder positief over de nieuwe wet dan de ouders. Zo beoordeelden zij de lange termijneffecten van de wetswijziging op het welzijn van de kinderen als negatief. 57% van de advocaten die aan de peiling mee deden waren het niet tot helemaal niet eens met de stelling dat de wetsherziening in de meeste gevallen in het voordeel van de kinderen werkte. Slechts 30% van de juristen was het wel met deze stelling eens.[607] Een algemeen gedeelde opvatting onder de familiejuristen was dat sinds de invoering van de nieuwe wet *'negotiation and litigation had become more focused on parents' "rights" rather than on children's best interests and needs'*.[608] Daardoor kwam de prioriteit van het belang van het kind in het geding.[609] De meeste ondervraagde deskundigen meenden dat de nieuwe wet vaders over moeders, en ouders over kinderen heeft bevoordeeld.[610]
Uit interviews met zowel de FDR-practitioners als advocaten bleek dat de ouders moeite hebben met het begrijpen van het verschil tussen het gezamenlijk gezag na de scheiding en het co-ouderschap.[611] Dit leidt tot onrealistische verwachtingen. Zo gaven advocaten aan dat 63% van hun mannelijke cliënten en 32% van hun vrouwelijke cliënten na de scheiding het co-ouderschap verwachtten.[612] De geïnterviewde deskundigen vermeldden ook een verschuiving in de onderhandelingsdynamiek en merkten op dat:

> 'popular perception of what "the law" requires created fear and apprehension among separated mothers ... who felt pressured to agree to outcomes in negotiations that they didn't feel were in their children's interests'.[613]

---

[604] Ibid, p. 115.
[605] Ibid,, p. 366.
[606] Ibid, p. 366.
[607] Ibid, p. 216.
[608] Ibid, p. 216.
[609] Ibid, p. 365.
[610] Ibid, p. 230.
[611] Ibid, p. 216.
[612] Ibid, p. 211.
[613] Ibid, p. 221.

De bevindingen betreffende de effecten van het co-ouderschap op het welzijn van kinderen – voornamelijk gebaseerd op de longitudinale studie van gescheiden families[614] – waren neutraal tot licht positief. De onderzoekers vonden dat:

> '[S]hared care does not appear to be associated with worse outcomes for children compared with the children spending 1-34% of their nights with father or having daytime-only contact. If anything, children in a shared time-care arrangement fared marginally better'.[615]

Een opmerkelijke conclusie was voorts dat zelfs daar waar sprake was van een geschiedenis van geweld en voortdurende conflicten tussen de ouders, de kinderen in het co-ouderschap arrangement het niet slechter deden dan kinderen in andere verblijfsarrangementen.[616] Een mogelijke verklaring werd gezocht in de veronderstelling dat de conflicten en het geweld ten tijde van de interviews reeds lang tot het verleden behoorden.[617] Een andere verklaring zou kunnen liggen in het relatief lage percentage van co-ouderschap arrangementen in Australië (2-12%), hetgeen wijst op een voorzichtige houding van de rechterlijke macht, die aldus de echte conflictgevallen er waarschijnlijk wel uitselecteert. Zoals al aan de orde kwam, was de uitkomt anders wanneer er zorgen waren over de veiligheid van het kind zelf. In die gevallen waarin de moeder zich zorgen maakt over de veiligheid van het kind wanneer dit bij de vader verblijft, bleken kinderen het in co-ouderschap arrangementen toch slechter te doen. Deze zorgen gingen vaak gepaard met een hooggespannen conflict.[618]

3. Denemarken

3.1 Inleiding Denemarken

Denemarken is een van de Scandinavische landen en lid van een samenwerkingsverband tussen deze landen; het *Nordic Council*. Denemarken heeft een lange traditie van administratieve echtscheiding vanaf de 17de eeuw. Tot 2005 waren er een administratieve en gerechtelijke echtscheidingsprocedure. Als echtgenoten het erover eens waren dat zij wilden scheiden en het eens waren over enkele verplicht te regelen gevolgen van de scheiding, konden zij kiezen voor een administratieve echtscheiding – als dat niet mogelijk was konden ze via de

[614] Ibid, p. 256.
[615] Ibid, p. 273.
[616] Ibid, p. 273.
[617] Ibid, p. 273.
[618] Ibid, p. 273.

rechtbank een echtscheidingsprocedure inleiden. Rond 90% van de echtscheidingen werd destijds administratief afgedaan. Sinds 2005 is de administratieve autoriteit (*Statsforvaltningen*) de *enige ingang* tot de echtscheidingsprocedure – en ook de ingang tot andere familierechtelijke procedures, bijvoorbeeld ten aanzien van het vaststellen van juridisch ouderschap en gezag en omgang.

De keuze voor de administratieve autoriteit als toegangspoort is gelegen in de mogelijkheid tot het bieden van deskundig advies en begeleiding (waaronder mediation) in een informele setting; ter bevordering van het maken van afspraken en het voorkomen van gerechtelijke procedures. De administratieve autoriteit heeft niet alleen als taak om te bevorderen dat ouders zelf afspraken maken, maar beschikt daarnaast ook over enige beslissingsbevoegdheid.

Opgemerkt dient te worden dat er in Denemarken geen verplichting is tot het regelen van gevolgen van de scheiding in relatie tot kinderen. Het gezag loopt door en de ouders kunnen gezamenlijk afspreken waar het kind gaat wonen en hoe het kind contact houdt met de niet-inwonende ouder. Als er een geschil is kunnen de ouders zich wenden tot de administratieve autoriteit. Dit is zowel mogelijk tijdens de (echt)scheidingsprocedure als op een later moment als de ouders niet langer gehuwd zijn. De procedure is hetzelfde en dus losgekoppeld van het huwelijk.[619]

Het Deense (procedurele) familierechtelijke systeem inzake gezag, verblijfplaats en omgang wordt met ingang 1 april 2019 ingrijpend gewijzigd. Beoogd wordt een systeem te ontwikkelen waarin het uitgangspunt de verscheidenheid van gezinnen is. Door middel van screening van inkomende zaken zal er voor elk gezin een procedure 'op maat' komen. Dit plan is een onderdeel van het regeerakkoord uit 2016 van de huidige liberaal-conservatieve coalitieregering. Hierover is een politiek akkoord bereikt dat de steun van alle politieke partijen in het Deense parlement geniet. Het wetsvoorstel is op 20 december 2018 als hamerstuk aangenomen. Deze wijziging wordt in paragraaf 3.2 besproken.

Sinds 2016 heeft het *SFI/VIVE* (Centrum voor Sociaalwetenschappelijk

[619] Meer hierover: C. Jeppesen, 'Administratieve echtscheiding in Denemarken', *FJR*, Oktober 2005, pp. 174-181 en C. Jeppesen, 'Administratieve echtscheiding in Denemarken', in M.V. Antokolskaia (Ed), *Herziening van het echtscheidingsrecht, Administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam: SWP. Verder over meer recente wijzigingen: C.G. Jeppesen de Boer, Gezamenlijk ouderschap na scheiding: over de interactie tussen de doelstellingen van de Deense wet op de ouderlijke verantwoordelijkheid, de bevindingen in de uitgevoerde wetsevaluatie en de daaropvolgende wetswijzigingen, *F & R*, maart 2014. DOI:10.5553/FenR/.000016.

Onderzoek)[620] vier deelstudies gewijd aan het typeren van administratieve zaken rondom gezag en omgang na scheiding. Het gaat dan om een typering van alle typen administratieve zaken en het in kaart brengen van de meer complexe zaken. Dit is van belang voor de procedure 'op maat'. Een deel van de genoemde studies komt aan bod in paragraaf 3.3.

3.2 Juridisch kader afspraken over omgang maken en naleven

Bevorderen van een meer gelijk ouderschap

Het bevorderen van een meer gelijk ouderschap – het recht van het kind op 'twee ouders' - heeft centraal gestaan in meerdere wetsherzieningen gedurende de afgelopen decennia.[621] Met de wet op het ouderlijk gezag uit 2007 werd wettelijk verankerd dat de rechter een gedeelde verblijfplaats (co-ouderschap) van het kind kan vaststellen – ook al wil een van de ouders dit niet.[622] In de wettelijke bepaling werd deze mogelijkheid verwoord met de terminologie dat een 7/7-regeling (zeven dagen bij de ene ouder en zeven dagen bij de andere ouder) mogelijk was. Het werd niet als norm opgelegd, omdat het belang van het individuele kind vooropstond, maar na de inwerkingtreding bleek dat veel ouders de opvatting hadden dat het een uitgangspunt en een 'recht' was. Na een wetsevaluatie is de wet in 2012 op dit punt gewijzigd. Het blijft mogelijk een 7/7 regeling vast te stellen, maar het staat niet meer in de wet.[623]

Administratieve procedures ter bevordering van het maken van afspraken

De huidige echtscheidingsprocedure in Denemarken begint sinds 2005 als een administratieve procedure. De echtscheidingsprocedure is zeer eenvoudig: op gezamenlijk verzoek kunnen ouders direct, zonder enige wachttijd, scheiden door middel van een digitale aanvraag. Er hoeven geen afspraken ten aanzien van de kinderen te worden gemaakt. De procedure op eenzijdig verzoek vereist een wachttijd van zes maanden juridische separatie of een andere echtscheidingsgrond.[624] Als de echtgenoten het niet eens kunnen worden - over

---

[620] Na fusie heet het centrum: VIVE (Het nationale onderzoeks- en analysecentrum voor welvaart).

[621] Supra, deel II, hoofdstuk 2 en C.G. Jeppesen de Boer, 'Gezamenlijk ouderschap na scheiding: over de interactie tussen de doelstellingen van de Deense wet op de ouderlijke verantwoordelijkheid, de bevindingen in de uitgevoerde wetsevaluatie en de daaropvolgende wetswijzigingen', *F & R*, maart 2014. DOI:10.5553/FenR/.000016.

[622] Daarvoor was een uitgebreide omgangsregeling wel mogelijk, bijvoorbeeld 8/6 tegen de wil van een ouder.

[623] C.G. Jeppesen de Boer, 'Gezamenlijk ouderschap na scheiding: over de interactie tussen de doelstellingen van de Deense wet op de ouderlijke verantwoordelijkheid, de bevindingen in de uitgevoerde wetsevaluatie en de daaropvolgende wetswijzigingen', *F & R*, maart 2014 onder 2.3.

[624] De andere gronden zijn; twee jaar feitelijke separatie, overspel, fysiek of seksueel geweld, kinderontvoering en bigamie.

het willen scheiden of over de verplicht te regelen gevolgen zoals wie van de echtgenoten in de huurwoning zal blijven wonen - en zij worden het ook niet eens tijdens een zitting dan kan de administratieve autoriteit (*Statsforvaltningen*) de zaak aan de rechter voorleggen.

Het Deense juridische systeem en de procedure rondom gezag en omgang heeft zich de afgelopen decennia ontwikkeld op basis van verschillende grondslagen. Het gaat dan om het bevorderen van een (meer) gelijk ouderschap en het bevorderen van het maken van afspraken over gezamenlijke kinderen door ouders die niet (meer) samenwonen.[625] Ouders kunnen afspraken maken over gezag, verblijf van en omgang met de kinderen na de scheiding. Deze afspraken over verblijf en omgang moeten enkel op schrift worden gesteld om een executoriale titel te verkrijgen. De afspraken over gezag moeten ook worden geregistreerd door de administratieve autoriteit.

In procedureel opzicht is sprake geweest van een tweeledige ontwikkeling. Aan de ene kant wordt steeds meer 'hulp' geboden aan ouders die dat nodig hebben. In 1986 werd door de administratieve autoriteit gestart met het aanbieden van kind deskundige begeleiding (*børnesagkyndig rådgivning*) en vanaf 2001 met mediation (*konfliktmægling*).[626] Aan de andere kant heeft de staat zich in de functie van 'toezichthouder' steeds meer teruggetrokken wanneer ouders er zelf uitkomen. Afspraken tussen ouders over gezamenlijk of éénhoofdig gezag hoeven sinds 2005 niet meer door de autoriteiten te worden goedgekeurd.[627] Bij echtscheiding loopt het gezamenlijk gezag automatisch door tenzij de ouders anders afspreken; zulke afspraken hoeven dus niet meer goedgekeurd te worden – registratie door de familieautoriteit is voldoende. Het systeem is 'behoefte georiënteerd', dat wil zeggen dat één of beide ouders zich tot de administratieve autoriteit kunnen wenden als er problemen zijn over gezag en omgang maar het regelen van de gevolgen van de scheiding is niet verplicht voor de afronding van de scheiding zelf. Naar huidig recht kunnen ouders die het eens zijn (over de scheidingswens)[628] een digitaal verzoek tot echtscheiding indienen en dit zal doorgaans binnen enkele weken worden toegewezen en per brief verstuurd.

---

[625] Een derde grondslag is de gelijkstelling van gehuwde en ongehuwde ouders, zie hierover C.G. Jeppesen de Boer, 'Het gezag van de ongehuwde vader bezien vanuit een nationaal en Europees perspectief', *Ars Aequi*, februari 2017.

[626] *Notat om forældremyndighed, samvær og tilbud om konfliktløsning i et historisk perspektiv*. Social- og Indenrigsudvalget 2015-16, SOU Alm. Del Bilag 306, 31.05.2016.

[627] C.G. Jeppesen de Boer, *Joint Parental Authority, a comparative legal study on the continuation of joint parental authority after divorce and the breakup of a relationship in Dutch and Danish law and the CEFL principles*, pp. 64-65 en supra.

[628] Zij hoeven niet alle gevolgen van de echtscheiding te regelen. Zij moeten het wel eens zijn wie van partijen een huurwoning overneemt en of een van partijen partneralimentatie aan de ander moet voldoen (niet per se hoeveel).

Dwarsbomen van omgang

Het tegengaan van het dwarsbomen van de omgangsregeling van een kind met diens ouder door de ouder bij wie het kind woont, zonder dat deze daarvoor een goede reden heeft, is veel aan de orde geweest in de hervormingen sinds eind vorig eeuw. Het Deense recht is in 2015 gewijzigd om weerstand, tegenwerking en gechicaneer tegen te gaan. De wetswijziging wordt het 'dwarsboom/chicaneerpakket' (*chikanepakken*) genoemd.[629] De bedoeling was te verzekeren dat beide ouders loyaal meewerken aan de administratieve afhandeling van een omgangsprocedure en dat het kind geen contactverlies heeft met een ouder zonder dat hiervoor een wezenlijke reden (in het belang van het kind) is. De belangrijkste maatregel uit het pakket hield in dat een ouder in een omgangsprocedure verplicht moet verschijnen voor de administratieve autoriteit. In situaties waarin een ouder geen omgang heeft met zijn kind, moet de administratieve autoriteit op diens verzoek binnen drie weken een beslissing nemen tot voorlopige gestandaardiseerde 'contact bevorderende' omgang, waarbij de standaard afhankelijk is van de leeftijd van het kind. Verder geldt dat de omgangsouder automatisch recht op vervangende omgang krijgt als de verblijfsouder de omgang afzegt, ongeacht de reden daarvoor (dus bijvoorbeeld ook in de situatie dat het kind ziek is). Als bijvoorbeeld de omgang in het ene weekend wordt afgezegd heeft de omgangsouder automatisch recht op omgang in het weekend direct erna (waarbij direct nakoming kan worden verzocht). Ten slotte is het zo dat in een nakomingsprocedure waarbij het kind fysiek opgehaald dient te worden (als laatste mogelijkheid voor het overdragen van het kind aan de andere ouder) het mogelijk is om de ouders thuis deskundige begeleiding te bieden.

Nakoming van de afspraken over omgang

Denemarken kent een specifieke procedure waarin nakoming van afspraken en administratieve of gerechtelijke beslissingen ten aanzien van gezag, de verblijfplaats en omgang kunnen worden gevorderd. In deze procedure is de enige bevoegde instantie de *Fogedret,* een afdeling van de algemene rechtbank die zich bezighoudt met nakoming (bijvoorbeeld het innen van vorderingen, het leggen van beslag en procedures over internationale kinderontvoering). De (principiële) bedoeling is in dit soort zaken dat geen inhoudelijke toetsing plaatsvindt van het recht dat wordt gevorderd. Een ouder kan zich wenden tot de *Fogedret* met het verzoek tot nakoming van een (administratieve of gerechtelijke) beslissing over het gezag, de verblijfplaats of omgang of, indien het omgang of de verblijfplaats betreft; een schriftelijke overeenkomst tussen de ouders als hierin expliciet is

[629] *Lov om ændring af forældreansvarsloven og retsplejeloven*, Wet nr. 270 van 25.03.2015.

opgenomen dat deze een executoriale titel heeft.[630]

Het *Fogedret* zal in de meeste zaken een zitting plannen waarin de zaak op een tamelijk informele wijze besproken wordt.[631] De mogelijkheid tot het bieden van mediation bestaat en sinds 2015 kan het gerecht ook de administratieve familieautoriteit bij de zaak betrekken. Als de afspraken of administratieve/gerechtelijke beslissingen niet worden nagekomen, kan het gerecht een of meerdere (oplopende) dwangsommen aan de in gebreke zijnde ouder opleggen. Deze komen aan de staat toe (niet de andere ouder). Bij niet-betaling ervan worden de dwangsommen omgezet in gijzeling van de ouder die in gebreke blijft. Hoewel de effectiviteit hiervan voortdurend ter discussie staat en daarover verschillend wordt gedacht, is sprake van middelen die als ze worden ingezet (tenzij het niet in het belang van het kind wordt geacht ze in te zetten) veelal effectief zijn – doorgaans moet een ouder óf meewerken óf onderduiken. Een andere optie die in omgangszaken als laatste redmiddel wordt gezien, is het fysiek ophalen van het kind met behulp van de sterke arm genoemd de *udkørende fogedforretning*. Hier gaat de *foged (*rechter) bijgestaan door politie en sociale autoriteiten (kinderbescherming) ter plekke het kind ophalen.[632] Dit gebeurt niet vaak (rond de 30 keer per jaar), omdat omstreden is of dit wel in het belang van het kind is.[633]

Er is een grote stijging waargenomen in het aantal nakomingsprocedures van in 2006 1.724 tot in 2014 2.546 afgeronde procedures, een stijging van 48%. De toename begint in 2007 toen de wet op het ouderlijk gezag werd aangenomen, maar de exacte reden is niet duidelijk.[634]

Andere middelen die de naleving kunnen bevorderen worden in het huidige Deense systeem niet als nakomingsmiddelen gezien. Begeleide omgang wordt door de administratieve autoriteit aangeboden maar is in juridisch zin een *voorwaarde* voor omgang. Mediation is in formele zin niet verplicht. Hoewel het onttrekken van een kind aan het gezag strafbaar is, is deze bepaling tussen ouders met gezamenlijk gezag alleen relevant in gevallen van internationale

---

[630] Afspraken over gezag moeten geregistreerd zijn voordat nakoming kan plaatsvinden.
[631] In beginsel kan de zaak wel onmiddellijk worden ingeleid op de plaats waar het kind zich bevindt. Dit alleen in gevallen waarbij een vluchtrisico bestaat bijvoorbeeld in zaken van internationale kinderontvoering.
[632] C.G. Jeppesen de Boer, *Joint Parental Authority, a comparative legal study on the continuation of joint parental authority after divorce and the breakup of a relationship in Dutch and Danish law and the CEFL principles*, pp. 297-300.
[633] In 2013 waren er 33 zaken en in 2014 29 zaken. *Analyse om udviklingen i familieretlige konflikter*, SFI, Kopenhagen, 2016 (deelanalyse 1), pp. 47-48.
[634] Ibid.

kinderontvoering en dus niet 'inzetbaar' als middel tot naleving van contact/omgang in een interne zaak (binnen Denemarken).[635]

Een nieuw familierechtelijk systeem op komst

In maart 2018 deelde het Ministerie voor Kinder- en sociale zaken in een persbericht mee dat een politiek akkoord was bereikt tussen alle partijen in het Deense parlement over het vernieuwen van het familierechtelijke systeem.[636] Het overkoepelende doel is om een meer samenhangend (procedureel) systeem in te voeren: in het huidige systeem kan er sprake zijn van parallel aanhangige procedures bij enerzijds de administratieve autoriteit die bevoegd is een beslissing over omgang te nemen en anderzijds de rechtbank die bevoegd is een beslissing over gezag en verblijfplaats te nemen. Het wetsvoorstel werd in juni gepubliceerd en is op 20 december 2018 aangenomen als hamerstuk. De wet treedt in werking op 1 april 2019.[637] Alle secundaire wetgeving en richtlijnen moeten nog worden uitgewerkt. Hierna zullen de doelstellingen en hoofdlijnen van het nieuwe systeem worden toegelicht.

De huidige administratieve autoriteit *Statsforvaltningen* komt te vervallen en een nieuwe administratieve autoriteit, het Familierechthuis (*Familieretshuset*), wordt opgericht. Deze autoriteit moet een conflictoplossende benadering toepassen om samenwerking tussen ouders te bevorderen omwille van het welzijn van het kind. Deze autoriteit zal (net als de huidige) de ingangspoort vormen voor verschillende familierechtelijke zaken, inclusief geschillen, over gezag, verblijf, omgang en kinderalimentatie. Het vernieuwende is dat deze nieuwe autoriteit de zaken zou moeten screenen en verdelen tussen drie sporen (groen, geel en rood) waarbij ieder spoor een andere procedurele behandeling krijgt. Het groene spoor is bestemd voor zaken waarin de ouders er zelf kunnen uitkomen en alleen registratie van afspraken over kinderen nodig is. Het gele spoor is bedoeld voor zaken, die door de administratieve autoriteit worden afgehandeld, maar waarin het toepassen van een conflictoplossende benadering zinvol is. Tot slot is het rode spoor beschikbaar voor zaken die dermate problematisch zijn dat een specifieke focus en behandeling nodig zijn. Die laatste categorie moet door de administratieve autoriteit meteen worden doorverwezen naar een nieuw op te richten gespecialiseerde familierechtbank. Ook de nakomingsprocedures worden

---

[635] C.G. Jeppesen de Boer, *Joint Parental Authority, a comparative legal study on the continuation of joint parental authority after divorce and the breakup of a relationship in Dutch and Danish law and the CEFL principles*, pp. 300-301.

[636] *Nyt system for skilsmisser, Nyt og samlet familieretligt system: Læs om familieretshuset, familieretten, børneenheden og refleksionsperiode mv.*, *TEMA* 27.03.18 op https://www.regeringen.dk/nyheder/aftale-om-nyt-skilsmissesystem/.

[637] *Lov om ændring af forældreansvarsloven, lov om ægteskabs indgåelse og opløsning og forskellige andre love*, Wet nr. 1711 van 27.12.2018.

bij deze gespecialiseerde familierechtbank neergelegd en niet langer bij de huidige *fogedret*. Het is de bedoeling dat in het nieuwe systeem de omstreden maatregel van het fysiek ophalen van het kind bij een van de ouders met behulp van de inzet van de sterke arm niet meer zal worden ingezet.

Bij echtscheiding van ouders met gezamenlijke minderjarige kinderen wordt een verplichte reflectieperiode van drie maanden standaard ingevoerd. In een geval van een specifieke echtscheidingsgrond, zoals geweld of kinderontvoering, geldt deze reflectieperiode niet.[638] In het huidige stelsel kunnen deze ouders op gemeenschappelijk verzoek direct scheiden. Tijdens de reflectieperiode krijgen de ouders begeleiding, individuele gesprekken en mediation aangeboden. Het staat de ouders vrij om al dan niet van dit aanbod gebruik te maken. De bedoeling is dat zij kennis opdoen over de effecten van het uit elkaar gaan op het kind en leren hoe zij het kind het beste tijdens en na de scheiding kunnen steunen. Bovengenoemde mogelijkheden worden ook aan ongehuwde ouders die willen scheiden aangeboden. Verder moeten de ouders verplicht gebruikmaken van een digitale informatievoorziening.

3.3 Empirische onderzoeksresultaten omgang

In deze paragraaf worden resultaten van empirisch onderzoek met betrekking tot co-ouderschap aangehaald. Verder worden de resultaten van een aantal door het *SFI/VIVE* (Centrum voor Sociaalwetenschappelijk Onderzoek)[639] uitgevoerde deelstudies naar gezag en omgang na scheiding gepresenteerd. Opgemerkt dient te worden dat het ultimo december verschenen evaluatieonderzoek 'Ouders samen – ieder voor zich' niet is verwerkt in deze tekst.[640]

Co-ouderschap

Een onderzoek uit 2012 concludeert dat co-ouderschapsregelingen goed kunnen

---

[638] *Nyt system for skilsmisser, Nyt og samlet familieretligt system: Læs om familieretshuset, familieretten, børneenheden og refleksionsperiode mv.*, *TEMA* 27.03.18. Wetsvoorstel: *Høring over udkast til forslag til lov om Familieretshuset og forslag til lov om ændring af forældreansvarsloven, lov om ægteskabs indgåelse og opløsning og forskellige andre love (Ændringer som følge af lov om Familieretshuset og skærpet fokus på beskyttelsen af barnet i sager efter forældreansvarsloven)* op https://hoeringsportalen.dk/Hearing/Details/61987.

[639] Na de fusie heet het centrum: VIVE (Het nationale onderzoeks- en analysecentrum voor welvaart).

[640] https://www.sfi.dk/publikationer/foraeldre-sammen-hver-for-sig-17556/. In dit onderzoek wordt een project geëvalueerd waarbij aan ouders die zich voor het eerst met een geschil over gezag/omgang tot de administratieve autoriteit wenden een opleidingstraject en individuele gesprekken worden aangeboden. De uitkomsten van dit traject worden vergeleken met de uitkomsten van het standaardtraject waarbij begeleiding en mediation worden aangeboden.

werken voor sommige kinderen maar niet voor alle kinderen.[641] Het hangt van de concrete omstandigheden af, onder andere hoe robuust het kind is, hoe het contact is geregeld, de afstand tussen de twee woningen en ook belangrijk is of en hoe de ouders het kind kunnen helpen continuïteit en verbinding tussen de twee familielevens te maken. De onderzoekers benadrukken dat een co-ouderschapsregeling een 'logistieke puzzel' is die kinderen als stressvol en bezwaarlijk kunnen beleven. Veel ouders die meededen aan het onderzoek vertelden dat zij niet zelf in een co-ouderschap zouden willen leven.

Het onderzoek laat zien dat een co-ouderschapsregeling een kind zwaarder valt naar mate het kind ouder wordt. Oudere kinderen willen vaak liever een omgangsregeling dan een co-ouderschap. Voor jongere kinderen die dit al langer gewend zijn kan het heel 'normaal' en minder problematisch zijn. Kinderen kunnen twee 'thuissituaties' aan. In situaties waarin de ouders het kind als 'twee verschillende personen' behandelen omdat het ouderschap heel gescheiden wordt uitgeoefend kan dit volgens de onderzoekers heel belastend zijn voor het kind.[642]

Uit het onderzoek blijkt dat onder de deelnemende kinderen geboren in 1995 op elfjarige leeftijd 18% te maken had met een co-ouderschapsregeling en 21% had uitgebreide omgang (bijvoorbeeld 8 dagen bij een ouder afgewisseld met 6 dagen bij de andere ouder). Dit aandeel daalt echter met de leeftijd van het kind. Zo is op vijftienjarige leeftijd sprake van co-ouderschap in 8% van de gevallen en van uitgebreide omgang in 14% van de gevallen.[643]

Typering administratieve zaken

Het doel van de deelanalyses was het vergaren van kennis over de wijze waarop ouderschapszaken (gezag, verblijfplaats en omgang) kunnen worden gecategoriseerd naar intensiteit van problemen en om relevante risicofactoren te identificeren in complexe zaken waarbij het welzijn van de kinderen in het geding is. Het project bevat vier deelanalyses:

1. Analyse van de mate van familierechtelijke conflicten door de tijd heen (deelanalyse 1 – analyse van bestaande data);
2. Typering van ouderschapsgeschillen naar conflictniveau en type (deelanalyse 2 – empirisch kwalitatief onderzoek);
3. Kennis over risicofactoren en screeningsinstrumenten in andere landen (deelanalyse 3 - literatuurstudie) en;

[641] Dit onderzoek is gebaseerd op kwantitatieve en kwalitatieve gegevens. De data hebben betrekking op 6.000 kinderen geboren in 1995. Er is ook gesproken met de kinderen.
[642] M. Heide Ottosen, S. Stage, *Delebørn i tal. En analyse af skilsmissebørns samvær baseret på SFI's børneforløbs-undersøgelse,* SFI, Kopenhagen, 2012.
[643] Ibid p. 29.

4. Risicofactoren in complexe, langlopende procedures (deelanalyse 4 – empirische dossier analyse).[644] Deze analyses vormen de grondslag voor de procedure 'op maat' naar screening in het toekomstige familierechtelijke systeem.

In deelstudie 1 wordt op grond van bestaande datasets uit verschillende periodes antwoord gegeven op de vraag of er nu meer familierechtelijke conflicten en zaken/procedures zijn dan voorheen. Verder wordt nagegaan of er indicaties zijn dat complexe zaken naar inhoud verschillen sinds de inwerkingtreding van de wet op het ouderlijk gezag uit 2007.[645] Uit de analyse blijkt dat gescheiden ouders op termijn beter zijn gaan samenwerken. Deze trend is echter reeds ingezet *voor* de wet op het ouderlijk gezag. Ongeveer 20% van de gescheiden ouders heeft 'substantiële' conflicten, waaronder 10% zware conflicten (in deze deelanalyse ouders met hoog conflictniveau genoemd). In het kader van dit onderzoek heeft het begrip 'conflict' een bredere betekenis dan alleen het voeren van juridisch administratieve of gerechtelijke procedures. Uit een onderzoek uit 2015 blijkt dat een derde van de ouders conflicten heeft rondom omgang. Zowel het aantal als de inhoud (meer zaken waarin psychisch geweld een rol speelt) van de procedures zijn veranderd na inwerkingtreding van de wet op het ouderlijk gezag maar de stijging van het aantal gerechtelijke procedures (over gezag en verblijfplaats waarover de ouders in de administratieve procedure geen overeenstemming hebben bereikt) is sindsdien weer gestabiliseerd. Het aantal nakomingsprocedures is echter sterk (met 48%) gestegen en blijft hoog. Hoewel het aantal administratieve/gerechtelijke procedures stabiel lijkt te zijn, kan dan ook geconstateerd worden dat het *beoogde doel* dat meer conflicten in de administratieve procedure door middel van een conflict-oplossende benadering zouden kunnen worden opgelost, niet behaald is.[646]

In deelstudie 2 werd een poging gedaan om de ouderlijke geschillen over kinderen

---

[644] *Analyse om udviklingen i familieretlige konflikter*, SFI, Kopenhagen, 2016 (deelanalyse 1); *Resultater fra delprojekt 1: Kategorisering af familieretlige sager i statsforvaltningen*, SFI, Kopenhagen 2017 (deelanalyse 2); *Forældrekonflikter efter samlivsbruddet, Karateristika og risikofaktorer i komplekse forældreansvarssager*, VIVE, Kopenhagen 2017 (deelanalyse 3); *Erfaringer med screeningsværktøjer*, VIVE, Kopenhagen, 2017 (deelanalyse 4) – hieronder ook over de screening (DOORS) in Australië.

[645] Er wordt in dit onderzoek verder een vergelijking met Noorwegen gemaakt waaruit blijkt dat er waarschijnlijk meer conflicten zijn in Noorwegen (ondanks verplichte mediation) maar ook meer afspraken (en er wordt minder geprocedeerd). Ook in Noors onderzoek lijkt men ervan uit te gaan dat er in Noorwegen niet minder conflicten (en ook niet minder procedures) zijn dan in overige Scandinavische landen, zie bijvoorbeeld: A. Nylund, 'A Dispute Systems Design Perspective on Norwegian Child Custody Mediation', in: A. Nylund, K. Ervasti, L. Ardrian (Ed.), *Nordic Mediation Research*, Cham: Springer, 2018, p. 18.

[646] Ibid, pp. 7-8, 23-32.

naar gelang conflictniveau en aard van het conflict te kwalificeren. Daarbij is de eerste plaats geconstateerd dat het begrip 'hoogconflictueuze scheidingen' problematisch is. Hoewel er steeds meer aandacht voor dit fenomeen is, is er geen bruikbare definitie en zijn de grondslagen in de literatuur meer theoretisch dan empirisch van aard. Verder is geconstateerd dat professionals in het veld met verschillend achtergronden tamelijk uiteenlopende visies over dit onderwerp hebben. Daarom wordt in dit onderzoek niet gesproken van 'hoogconflictueuze scheidingen' maar over 'complexe scheidingen'. Als over 'hoogoplopend conflict' wordt gesproken heeft dat alleen betrekking op het conflictniveau van partijen.[647] Deelanalyse 2[648] laat zien dat inkomende ouderschapszaken zich qua conflictniveau laten verdelen in drie ongeveer even grote categorieën:

De eerste categorie omvat de zaken, waarin er tussen de ouders slechts kleine onenigheden en onduidelijkheden zijn. Er is zelden sprake van risicofactoren.[649] De ouders willen (en kunnen) samenwerken. Zij wensen geen andere (sociale) autoriteiten te betrekken in hun zaak. Voor zover beoordeeld kan worden zijn de kinderen in deze zaken niet (bijzonder) belast door de situatie. Deze groep beslaat 30% van de administratieve zaken.

De tweede categorie bestaat uit zaken waarin het probleem hoofdzakelijk de ouderlijke communicatie lijkt te zijn. Er is doorgaans sprake van een hoog conflictniveau maar er zijn geen andere risicofactoren en de ouders twijfelen niet fundamenteel over de ouderschapscapaciteit van de andere ouder. De kinderen zijn in deze categorie zaken iets vaker door ouderlijke conflicten belast, maar deze belasting is niet veel hoger dan bij scheidingskinderen gemiddeld het geval is. Deze groep beslaat 40% van de administratieve zaken.

Tenslotte bestaat er een derde categorie. De zaken waarin sprake is van complexe en gevarieerde problemen. Deze categorie omvat in totaal 30% van de administratieve zaken. In de analyse wordt deze categorie in twee subgroepen gesplitst.

In de eerste groep is het voornaamste probleem dat een of beide ouders zich zorgen maakt over het welzijn van het kind, omdat een of beide ouders de

---

[647] Deelanalyse 2, p. 12-15.

[648] De data bestaan uit een onderzoek onder ouders die zich hebben gemeld bij vier verschillende administratieve autoriteiten in 2016. De analyse bevat antwoorden (van vragen die voldoende waren beantwoord) van 1.502 ouders in tezamen 1.034 zaken (49% van het totale aantal gestarte zaken bij deze autoriteiten), p. 18.

[649] De risicofactoren zijn o.a.; conflictniveau, onenigheid over de opvoeding, zorg of school, de perceptie van de behoeften van het kind, toereikende zorg, misbruik van drugs of alcohol, psychische ziektes, fysiek geweld, psychisch geweld/getreiter.

zorgcapaciteit van de ander betwijfelt/aanvecht. Het conflictniveau in deze groep is niet altijd hoog, maar met een groot gedeelte van de kinderen gaat het niet goed. De ouders kunnen niet goed samenwerken en er is sprake van gemiddeld 2 à 3 risicofactoren. Deze groep betreft 20% van de administratieve zaken.

In de tweede groep (10% van de administratieve zaken) is er geen samenwerking tussen de ouders; komt huiselijk geweld voor, is er sprake een hoog conflictniveau en 4 à 5 andere risicofactoren, zoals psychische problemen bij de ouders. De analyse wijst uit dat veel kinderen uit deze groep zich buiten het normale welzijnsniveau bevinden. Een groot gedeelte van de ouders in deze groep heeft andere autoriteiten en instanties bij de zaak betrokken. Een deel van de ouders heeft eerdere zaken voor de administratieve autoriteit gehad. Vaak worden deze zaken doorverwezen naar de rechtbank.[650]

Deze analyse laat ten eerste zien dat het zinvol is om naast het niveau van de ouderlijke conflicten ook naar het totale *aantal* risicofactoren te kijken om de complexiteit van de zaak te beoordelen. Ten tweede dat de term complexe scheidingszaken beter is dan hoogconflictueuze scheidingen, omdat er doorgaans meer speelt dan alleen conflicten tussen de ouders. Ten slotte wijst het onderzoek uit dat de beleving van dezelfde zaak sterk gendergerelateerd is. In de regel vinden moeders de zaken meer problematisch dan vaders. Zij beschouwen het conflictniveau als hoger, en maken zich meer zorgen over de zorgcapaciteit van de andere ouder en wijzen vaker op risicofactoren zoals drugsmisbruik, geweld en getreiter als onderdeel van de problematiek dan vaders. Het onderzoek kan deze bevinding, die aansluit bij internationaal onderzoek, niet nader verklaren.[651]

Deelstudie 3 bevat een analyse van 23 complexe ouderschapszaken (gezags- en omgangszaken). De complexiteit van de zaken is gelegen in de aanwezigheid van een of meerdere van de volgende factoren: de betrokkenheid van een andere autoriteit (kinderbescherming); langdurige procedure met veel beslissingen; betrokkenheid van vele instanties/professionals; verrichting van een bijzonder kind-gerelateerd deskundig onderzoek; en in sommige zaken uithuisplaatsing van het kind, onder andere vanwege de conflicten tussen de ouders. Deze laatste categorie duidt op een nieuwe ontwikkeling waarbij kinderen uit huis worden geplaatst voornamelijk vanwege de conflicten tussen de gescheiden ouders – waar voorheen de uithuisplaatsing alleen werd toegepast ingeval van ernstige sociale problematiek bij de ouders of het kind zelf.[652]

---

[650] Deelanalyse 2, pp. 53-55.
[651] Deelanalyse 2, pp. 50-51.
[652] Deelanalyse 3, pp. 79-80.

Ten eerste laat de studie zien dat er grote gevolgen zijn voor de ouders en kinderen in deze complexe zaken. Er zijn voorbeelden van ouders die aan het begin overkomen als goede en zorgzame ouders maar naarmate de tijd verstrijkt niet meer in staat zijn om voor hun kinderen te zorgen of hen te beschermen. Ook de kinderen worden steeds meer belast – en de getroffen maatregelen hebben soms een contraproductief effect.

Een van de doelen van deze studie was om te belichten welke rol andere kenmerken spelen dan de risicofactoren waarnaar bij ouders met problemen standaard wordt gekeken, zoals drugs- en drankmisbruik, ernstige psychische problemen, ontoereikende zorgcapaciteit, huiselijk geweld. De analyse wijst op drie kenmerken bij de betrokken families. Uit het onderzoek blijkt ten eerste dat in een aantal van de onderzochte zaken een verzwakte zorg- en samenwerkingspotentie van de ouder(s) een grote rol speelt. Ook een laag IQ en/of andere soms gediagnosticeerde en soms niet-gediagnosticeerde beperkingen of problemen in de persoonlijkheid van de ouder(s) spelen vaak een rol. Sommige van deze ouders komen over als rigide of twistziek. Ten tweede is het opmerkelijk dat de kinderen uit deze categorie zaken vaak fragiel zijn of gezondheidsproblemen hebben. De conflicten tussen de ouders gaan vaak over de manier waarop met deze problemen van de kinderen moet worden omgegaan. Ten slotte wijst de analyse erop dat sommige ouders een heel kortdurende relatie hadden of dat de relatie verbroken is voordat het kind geboren is. Bij deze ouders ontbreekt een goed fundament om op voort te bouwen.

Verder wordt in dit onderzoek het familierechtelijk systeem bekritiseerd omdat men te lang vasthoudt aan een ‘normaal en gelijk ouderschap’ en de samenwerking tussen ouders als doel hanteert. Volgens de onderzoekers, is het gevolg van dit systeem dat er veel te lang aan deze uitgangspunten vast wordt gehouden ondanks het feit dat de ouders in casu, hier niet aan kunnen voldoen en in plaats daarvan herhaaldelijk procedures beginnen. Daarnaast schiet de samenwerking tussen het familierechtelijke systeem en het sociale (kinderbeschermings)systeem te kort.[653]

4. Noorwegen

4.1 Inleiding Noorwegen

Net als Denemarken is Noorwegen een van de Scandinavische landen en is lid van een samenwerkingsverband tussen deze landen; het *Nordic Council*. Ook

[653] Deelanalyse 3, pp. 10-12.

Noorwegen kent een lange traditie van administratieve echtscheiding. De meest voorkomende echtscheidingsgrond in Noorwegen is een jaar separatie (*separasjon*).[654] De separatie wordt op eenzijdig of gemeenschappelijk verzoek door de administratieve autoriteit (*Fylkesmannen*) verleend – dit geldt ook wanneer de echtgenoten minderjarige kinderen hebben. Na een jaar separatie kan elk van de echtgenoten deze autoriteit om echtscheiding verzoeken. De administratieve behandeling van separatie en echtscheiding kan schriftelijk zonder zitting plaatsvinden. Als de grond voor echtscheiding een andere is dan separatie, bijvoorbeeld geweld, wordt het echtscheidingsverzoek behandeld en de echtscheiding verleend door de rechtbank.[655]

Echtgenoten met kinderen onder 16 jaar zijn verplicht om eerst aan mediation deel te nemen voordat zij kunnen scheiden – dit geldt dan in de meeste gevallen als verplichting voor de aanvraag van een separatie. Deze verplichting geldt, met enkele uitzonderingen,[656] ook voor de gerechtelijke echtscheiding en voor ongehuwde paren die uit elkaar gaan. De verplichte mediation in civiele kindzaken en bij echtscheiding is geregeld in de Kinderwet (*Barneloven*) en de Huwelijkswet.[657] Het is ook verplicht voor ouders die een gerechtelijke procedure over het ouderlijk gezag, de verblijfplaats van het kind, een verhuizing of omgang willen starten. De verplichte mediation wordt aangeboden door de kind/familieautoriteit *Bufdir* (*The Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs*) – dus een andere autoriteit dan die de echtscheiding verleent. De verplichting tot mediation voor de echtscheiding is ingevoerd in 1993. Het is de meest verstrekkende verplichting die in de Scandinavische landen bestaat.[658]

Hierna komt eerst het juridisch kader aan bod in paragraaf 4.2 en de verplichting tot deelname aan mediation, de recente herziening uit 2017 met betrekking tot onder andere het co-ouderschap en de nakomingsprocedure. In paragraaf 4.3 worden kort empirische gegevens, voornamelijk over de regeling van de verplichte mediation, gepresenteerd.

4.2 Juridisch kader inzake afspraken over omgang maken rondom (echt)scheiding

[654] Andere gronden zijn; twee jaar feitelijke separatie, dwang en geweld, Afdeling 4 *Lov om Ekteskap (Huwelijkswet)*, LOV-1991-07-04-47.
[655] Afdeling 4 en 5, *Lov om Ekteskap*.
[656] Bijvoorbeeld in geval van een dwanghuwelijk, bij ernstig geweld of wanneer het verzoek wordt gedaan door een voogd, art. 26, *Lov om Ekteskap*.
[657] Art. 51, Art. 56, LOV-1981-04-08-7.
[658] S. Danielsen, *Nordisk Børneret II, Forældreansvar, Et sammenlignende studie af dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk ret med drøftelser af harmoniseringsmuligheder og reformbehov*, Kopenhagen: Nord, 2003, p. 312.

Gelijkgesteld ouderschap

De gelijkstelling van ouders in relatie tot hun kinderen is een belangrijke grondslag in Noorwegen. Noorwegen staat bekend om de ruime regeling van bevallings- en ouderschapsverlof waarbij een deel gereserveerd is voor de vader (*pappapermen*) - op dit moment 15 weken (waarbij het *use it or loose it* -beginsel geldt).[659] De (verdere) gelijkstelling is ook een onderdeel van het regeerakkoord van de huidige liberaal-rechtse coalitieregering. Ten opzichte van de verblijfsregeling na scheiding is er langer discussie over de vraag of een gedeeld verblijf (*delt bosted*) van het kind na scheiding een voorrangsregeling wordt. Voornamelijk de rechtse regeringspartij *Fremskrittspartiet* is hier voorstander van. In 2017 is de wet Bevorderen gelijkgesteld ouderschap aangenomen (*Fremme likestilt foreldreskap*). De wet moest zoals de naam aanduidt het gelijkgestelde ouderschap bevorderen – ouders zijn 'gelijke zorgpersonen'. Echter, zoals verwoord in de mondelinge hoorzitting en de toelichting op het wetsvoorstel 'moet oudergelijkheid niet het belang van het kind schaden'. Aan de orde in het wetsvoorstel en de voorbereiding hiervan waren verschillende elementen, waaronder de regeling van de gedeelde verblijfplaats van het kind na scheiding en het automatisch verkrijgen van gezamenlijk gezag voor ongehuwde ouders – die ingevolge het voorstel ook automatisch toegepast moeten worden in situaties waarin de ouders niet samenwonen.[660] Verder waren verschillende aspecten van de nakomingsprocedure en de bevordering van nakoming aan de orde.

Wat betreft de regeling van de verblijfplaats van het kind na scheiding waren twee varianten in consultatie tijdens het voorbereiden van het wetsvoorstel. De eerste variant hield slechts in dat in het relevante artikel de bewoording wordt opgenomen dat het co-ouderschap (*delt bosted*) als eerste mogelijkheid geldt die de ouders kunnen afspreken. Dit hield geen inhoudelijke wijziging in, omdat ouders het co-ouderschap reeds daarvoor konden afspreken (en de rechter kon dit ook vaststellen als daarvoor bijzondere reden waren). De tweede variant ging echter verder, en veronderstelde dat het co-ouderschap de status van een voorrangsregeling zou krijgen. De voorrangsregeling stuitte in de consultatieronde op hevige kritiek van een groot aantal belangenverenigingen en publieke instanties waaronder rechterlijke en kindautoriteiten. In feite was alleen de vaderrechtenbeweging voorstander. Uiteindelijk is de eerste, minder

[659] Lov om folketrygd, LOV-1997-02-28-19.

[660] Het automatisch verkrijgen van gezamenlijk gezag ook voor situaties waar de ouders niet samenwonen is aangenomen maar dit deel van de wet is nog niet (november 2018) in werking getreden.

vergaande, variant wet geworden.[661]

Verplichte mediation in kindzaken

In de Noorse literatuur wordt een drieledige verplichting tot mediation in kindgerelateerde procedures onderscheiden: ten eerste moeten ouders verplicht aan mediation deelnemen als zij of een van hen een separatie- of echtscheidingsverzoek willen/wil indienen. Ten tweede moeten ouders aan mediation deelnemen voordat zij kunnen procederen over het ouderlijk gezag, de verblijfplaats van het kind, een verhuizing of omgang. Ten slotte kan mediation worden toegepast tijdens een reeds gestarte gerechtelijke procedure over dezelfde onderwerpen.[662] In de eerste twee gevallen is sprake van buitengerechtelijke mediation en wordt de mediation verzorgd door mediators aangesteld bij of onder de verantwoordelijkheid van de Kind/Familieautoriteit (*Bufdir*). De mediator kan ook een door de Familieautoriteit goedgekeurde 'private' mediator zijn, bijvoorbeeld een priester of een psycholoog.[663] In het laatste geval kan sprake zijn van verschillende methodieken (*court connected alternative dispute resolution processes*) waarbij van belang is dat dit meestal niet als 'echte' mediation gekwalificeerd kan worden. Vaak wordt een co-mediator aangesteld die naast de rechter 'bemiddelt' en de ouders en de rechter adviseert of zelf een advies voor de rechter schrijft.[664] Sinds 2017 bestaat ook een verplichting tot mediation in situaties waarin de ouders het niet eens zijn over een voorgenomen verhuizing – de ouder die met het kind wenst te verhuizen moet de andere ouder hierover notificatie geven en mediation aanvragen. De verplichting tot mediation bestaat dus op een eerder moment en is ook van toepassing in situaties waarover de ouders (uiteindelijk) niet gaan procederen).[665]

---

[661] Wetsvoorstel met toelichting, Prop. 161 L (2015 – 2016), *Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak)*
Endringer i barnelova mv. (likestilt foreldreskap) afdeling 7. Alle documenten zijn te vinden op de website van het Noorse parlement *Stortinget* op Alle documenten zijn te vinden op de website van het Noorse parlement *Stortinget* op https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=66356. Art. 36, *Lov om endringer i barnelova mv. (likestilt foreldreskap)*, LOV-2017-03-31-13.

[662] A. Nylund, 'A Dispute Systems Design Perspective on Norwegian Child Custody Mediation', in: A. Nylund, K. Ervasti, L. Ardrian (Ed.), *Nordic Mediation Research*, Cham: Springer, 2018, pp. 15-16.

[663] Art. 4, *Forskrift om mekling etter ekteskapsloven og barneloven*, FOR-2006-12-18-1478.

[664] A. Nylund, 'A Dispute Systems Design Perspective on Norwegian Child Custody Mediation', in: A. Nylund, K. Ervasti, L. Ardrian (Ed.), *Nordic Mediation Research*, Cham: Springer, 2018, p. 16.

[665] Art. 51 *Barneloven*. Deze verplichting is ingevoerd in 2017 en heeft een nauw samenhang met de regeling inzake verhuizing. Naar Noors recht kan de ouder bij wie het kind zijn verblijfplaats heeft binnenlands verhuizen zonder toestemming van de andere ouder (dit geldt niet bij gedeeld verblijf). De ouder moet wel notificatie geven aan de andere ouder en nu dus ook mediation aanvragen. De notificatieplicht werd verder uitgebreid van 6 weken naar drie

Het doel van de mediation is dat ouders schriftelijke afspraken maken over het ouderlijk gezag, waar het kind zijn vaste verblijfplaats heeft en over de omgang met de andere ouder. Er is geen sprake van een resultaatverplichting (schriftelijke overeenkomst). Het doel is verder dat de ouders informatie krijgen over de financiële gevolgen van de afspraken.[666] In het mediationbesluit is verder de uitgebreide informatieverplichting van de mediator geregeld, bijvoorbeeld een verplichting om de ouders te informeren over het recht van het kind op omgang met de beide ouders.[667]

Verplichte mediation bij scheiding

De mediation voor ouders met kinderen onder 16 jaar die een separatie-/echtscheidingsverzoek willen indienen is verplicht.[668] Bij dwingende redenen zoals ernstige ziekte van een van de ouders kan de mediator de verplichting opheffen. De mediation is niet verplicht voor een ouder die in het buitenland woont.[669] Een verzoek tot separatie-/echtscheiding moet vergezeld zijn van een mediationcertificaat als de ouders kinderen hebben onder de 16 jaar. Dit geldt voor zowel de administratieve als in beginsel de gerechtelijke echtscheiding.[670] De ouders krijgen een certificaat als zij hebben deelgenomen aan een uur mediation. Het certificaat blijft zes maanden geldig.

De mediation is sinds 2007 ook verplicht voor ongehuwde ouders die uit elkaar gaan. Daarvoor werd deze slechts aan gehuwde ouders aangeboden. Er is geen directe sanctie aan verbonden, maar ouders hebben een mediationcertificaat nodig om in aanmerking te komen voor buitengewone kinderbijslag (*utvidet barnetrygd*) die toekomt aan alleenstaande ouders.[671]

Achtergrond van de verplichte mediation bij scheiding en de herziene regeling uit 2007

De huidige regeling van de verplichte mediation bij echtscheiding gaat terug tot 1993. De achtergrond van de regeling is gelegen in de maatschappelijke

---

maanden. In het wetsvoorstel waren meer voorstellen gedaan ten opzichte van verhuizing maar deze werd niet aangenomen. Wetsvoorstel met toelichting, Prop. 161 L (2015 – 2016), *Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak)*, *Endringer i barnelova mv. (likestilt foreldreskap)*, afdeling 6.

[666] Art. 52 *Barneloven*.

[667] *Forskrift om mekling etter ekteskapsloven og barneloven*, FOR-2006-12-18-1478.

[668] In enkele gevallen is bij verzoek tot echtscheiding, bijvoorbeeld in geval van een dwanghuwelijk, bij ernstig geweld of wanneer het verzoek wordt gedaan door een voogd mediation niet verplicht, art. 26, *Lov om Ekteskap*.

[669] Art. 7 *Meklingsforskrift*. FOR-2006-12-18-1478.

[670] Art. 56 *Barneloven* en Art. 26 *Ekteskapsloven* (Huwelijkswet), LOV-1991-07-04-47.

[671] Art. 52 *Barneloven*, Art. 9, *Lov om Barnetrygd*, Wet nr. LOV-2002-03-08-4.

veranderingen; een groeiend aantal echtscheidingen en een gewijzigde rolverdeling tussen ouders waarbij de vader steeds meer deelnam in de zorg voor kinderen, en deze rol na de scheiding wilde voortzetten. Dit gaf aanleiding tot steeds meer conflicten bij echtscheidingen. Op basis van experimenten werd geconstateerd dat mediation voordelen had ten opzichte van procederen.[672] De regeling is in 2007 herzien. Het doel van de herziening was de regeling meer te richten op ouders die het nodig hebben. Daarbij werd een mogelijkheid gecreëerd om in complexe zaken meer mediation uren toe te kennen, en in meer eenvoudige zaken – met minder uren te volstaan. In het kader daarvan is de algemene verplichting om de mediation bij te wonen gereduceerd van drie naar één uur. Dit betekent dat de ouders ervoor kunnen kiezen om de mediation stop te zetten na een uur, ook als zij niet tot afspraken zijn gekomen (vroeger kon dat pas na drie uur). Tegelijkertijd werd het aantal uren dat ouders maximaal gratis mogen gebruiken verhoogd van 4 naar 7 uur. Tenslotte werd mediation ook verplicht gesteld voor ongehuwde samenlevers met kinderen, die hun relatie verbraken. Voor 2007 was dit voor hun mogelijk, maar niet verplicht. Er vinden tegenwoordig ongeveer 20.000 mediations plaats per jaar.

Kritiek op de huidige regeling

De regeling van verplichte mediation bij scheiding is niet onomstreden. Er is de afgelopen jaren de nodige kritiek geweest, voornamelijk op de 'standaardisering' van de regeling. Daardoor wordt er onvoldoende rekening gehouden met de specifieke problematiek van het individuele gezin, in het bijzonder als sprake is van een hoog conflictniveau tussen de ouders.[673] Een evaluatie van de wet uit 2011 die was gericht op moeilijke (conflictueuze) mediationtrajecten liet zien dat de huidige regeling niet goed aansluit bij de problematiek van deze groep.[674] Een andere studie onder 154 ouderparen, waarvan 38 gekarakteriseerd werden als hoog conflictscheiding, liet hetzelfde beeld zien.[675] Deze studies komen verder aan bod in paragraaf 4.3.

---

[672] W. Gulbrandsen, O.A. Tjersland, 'Hvordan virker obligatorisk foreldremekling ved store konflikter?', *Tidsskrift for velferdsforskning*, 2013, vol. 16, nr. 1, p. 17. De regeling uit 1993 is uitvoerig geëvalueerd in 1997; T-J. Ekeland, V. Mykleburst, *Foreldremekling, Brukarperpsektivet*, Forskningsrapport nr. 23, 1997.

[673] A. Nylund, 'A Dispute Systems Design Perspective on Norwegian Child Custody Mediation', in: A. Nylund, K. Ervasti, L. Ardrian (Ed.), *Nordic Mediation Research*, Cham: Springer, 2018, pp. 15-16. De kritiek is niet nieuw, het werd al gegeven in de omvangrijke evaluatie van de bemiddelingsregeling uit 1997; T-J. Ekeland, V.

[674] M. Ådnanes, G.M.D. Haugen, H. Jensberg, T.L. Husum, M. Rantalaiho, 'Hva karakteriserer vanskelige saker i foreldremekling, og er meklingsordningen godt nok tilpasset?', *Focus på familen*, 2-2011.

[675] W. Gulbrandsen, O.A. Tjersland, 'Hvordan virker obligatorisk foreldremekling ved store konflikter', *Tidsskrift for velferdforskning*, vol. 16, nr. 1, 2013, pp. 17-30.

Een van de critici is de deskundige NYLUND die meent dat het systeem van kindmediation aan herziening toe is. Zij stelt dat verbetering op drie aspecten dient plaats te vinden om tot een meer coherent en gedifferentieerd systeem te komen. Ten eerste moeten de verschillen in gezinssituaties worden erkend, omdat het geschilniveau en de reden voor conflict aanzienlijk verschillen per gezin. Als gevolg hiervan moet sprake zijn van een gedifferentieerd hulpaanbod en dient aan families verschillende hulp te worden aangeboden. Ten tweede zouden conflicten in een vroeg stadium verholpen moeten worden om escalatie te voorkomen. Het gezin zou technieken onder de knie moeten krijgen om geschillen op te lossen, waarmee toekomstige geschillen kunnen worden voorkomen. Ten slotte moet het systeem transparante, samenhangende coherente diensten aanbieden waarbij de verschillende soorten diensten (bijvoorbeeld mediation, therapie, informatievoorziening, educatie) te onderscheiden zijn en waarbij stapsgewijs iedere stap voortbouwt op de vorige stap. Inherent aan dit voorstel is dat er in eerste instantie een beoordeling plaatsvindt waarbij een gedifferentieerde procedure/hulp kan worden aangeboden. In het ene geval kan dat bijvoorbeeld betekenen dat direct een procedure bij de rechtbank kan worden gestart (waarbij gerechtelijke mediation kan plaatsvinden) terwijl in het andere geval volstaan kan worden met digitale hulp tools.[676]

Gulbrandsen & Tjersland hebben eerder een vergelijkbaar voorstel gedaan.[677] Daarnaast zijn andere voorstellen gedaan, die minder vergaande aanpassingen voorstellen voor een gedifferentieerde mediationregeling.[678]

Uit enkele gesprekken met Noorse juridisch deskundigen blijkt dat er 'achter de schermen' wordt gewerkt aan het systeem. Verder is bekend dat er binnenkort een commissie zal worden ingesteld die een voorstel tot herziening van de Kinderwet *Barneloven* uit 1981 moet uitbrengen. Er is echter nog geen officiële mededeling hierover en dus ook geen (meer) concrete informatie.

Nakoming van afspraken over omgang

De nakoming van afspraken en beslissingen over het ouderlijk gezag,

[676] A. Nylund, 'A Dispute Systems Design Perspective on Norwegian Child Custody Mediation', in: A. Nylund, K. Ervasti, L. Ardrian (Ed.), *Nordic Mediation Research*, Cham: Springer, 2018, pp. 22-24.

[677] W. Gulbrandsen, O.A. Tjersland, 'Hvordan virker obligatorisk foreldremekling ved store konflikter', *Tidsskrift for velferdforskning*, vol. 16, nr. 1, 2013, pp. 17-30, p. 29.

[678] M. Ådnanes, G.M.D. Haugen, H. Jensberg, M. Rantalaiho, T. Lossius Husum, *Evaluering av mekling etter ekteskapslov og barnelov, Er meklingsordningen tilstrekkelig innrettet mot de vanskelige sakene, opplever foreldrene mekling som nyttig, og er barnets beste en rettesnor for avtalen?* Rapport SINTEF, 29.08.2011, p. 143.

verblijfplaats en omgang is geregeld in de Kinderwet.[679] Afspraken tussen ouders, overeengekomen in mediation, zijn niet direct afdwingbaar. De wetgever heeft er expliciet voor gekozen bij de wetswijziging in 1989 de afspraken niet direct executabel te maken.[680] De afspraken zijn pas afdwingbaar nadat de (algemeen regionale) administratieve autoriteit (*fylkesmannen*)[681] de afspraak op verzoek van een of beide ouders heeft voorzien van een executoriale titel. De voorwaarde hiervoor is dat de ouders deel hebben genomen aan mediation, dat wil zeggen in bezit zijn van een geldig mediationcertificaat.[682] De administratieve autoriteit verleent, ook als een mediationcertificaat is overgelegd, geen executoriale titel als dit niet in het belang van het kind is. De autoriteit kan hierover informatie inwinnen bij de sociale autoriteit. Sinds de inwerkingtreding van de wet Bevorderen gelijkgesteld ouderschap in 2017 kan in een nakomingsprocedure een (buitengerechtelijke) mediator worden aangesteld. De mediator kan een mediationgesprek aangaan met de ouders (het hoeft geen klassieke mediation te zijn) met het doel dat de ouders vrijwillig hun verplichtingen nakomen.[683]

Nadat de afspraken door de administratieve autoriteit van een executoriale titel zijn voorzien kan een ouder bij (een onderafdeling van) de rechtbank (*Tingrett*) nakoming vorderen. De rechter kan een of meerdere (oplopende) dwangsommen (*tvangsbot*) toepassen en het kind fysiek laten ophalen. Echter in *omgangszaken* is het enige middel dat kan worden ingezet om nakoming af te dwingen de dwangsom.[684] Tijdens de consultatie rond de wet Bevorderen gelijkgesteld ouderschap werd de mogelijkheid om nakoming van de omgangsregeling te bewerkstelligen door middel van het achterhouden van kinderbijslag voorgesteld. Dit voorstel stuitte echter op veel kritiek. Gewezen werd op het feit dat deze bijdrage aan het kind toekomt en dat het achterhouden hiervan het kind kan schaden. Besloten werd om deze mogelijkheid niet verder te onderzoeken.[685]

Tijdens de wetswijzing van 2017 is besloten niet de term dwarsbomen van omgang (*samværschikane*) te gebruiken omdat deze term als 'belastend en misleidend' kan worden gezien. Bovendien houdt een zodanige term geen rekening met de mogelijkheid dat er goede redenen kunnen zijn voor de ouder bij

---

[679] Art. 65 en verder in de Nakomingswet, *Lov om tvangsfullbyrdelse*, LOV-1992-06-26-86.
[680] S. Danielsen, *Nordisk Børneret II, Forældreansvar, Et sammenlignende studie af dansk, finsk, islandsk, norsk og svensk ret med drøftelser af harmoniseringsmuligheder og reformbehov*, Kopenhagen: Nord, 2003, p. 150.
[681] Dit is ook de autoriteit die een administratieve echtscheiding kan uitspreken.
[682] Art. 55 *Barneloven*.
[683] Art. 65a *Barneloven*.
[684] In zaken over gezag en verblijfplaats van het kind kan het kind worden opgehaald. Art. 65 *Barneloven*.
[685] Prop. 161 L (2015 – 2016), *Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak)*, *Endringer i barnelova mv. (likestilt foreldreskap)*, afdeling 8.

wie het kind inwoont om het kind niet de andere ouder te laten zien en kan ook het kind zich verzetten tegen omgang. In plaats daarvan wordt over omgangshindernis (*samværshindring*) gesproken.[686]

4.3 Empirische onderzoeksresultaten omgang

In deze paragraaf worden enkele empirische gegevens, voornamelijk over de regeling van de verplichte mediation, kort gepresenteerd. Het betreft twee evaluatieonderzoeken. Verder zal recent onderzoek over het co-ouderschap, de verblijfplaats en de omgang na scheiding kort worden toegelicht.

Evaluatie van de herziene regeling van verplichte mediation
De herziene regeling van verplichte mediation uit 2007 is in 2011 geëvalueerd door het onderzoeksinstituut SINTEF in samenwerking met het Noorse center voor kinderonderzoek (NOSEB v/NTNU) in opdracht van het Departement voor kinderen, gelijkstelling en inclusiviteit (*Barne-, likestilings- og inkluderingsdepartementet*). Het gaat zowel om de verplichte mediation bij scheiding alsook over de verplichte mediation voorafgaand aan het indienen van een verzoek (pre procedure) in een geschil over kinderen.[687] Twee rapporten zijn in 2011 verschenen.[688] Breed gemeten gaat het om data over afgesloten mediations verzameld onder mediators (vragenlijsten) in de periode van 1 februari tot 19 maart 2010 (totaal 1.460 zaken). In die periode zijn er 1.122 zaken van interne mediators (*Bufdir*) en 338 zaken van externe mediators (verhouding 78-22) onderzocht. 37% van de zaken zijn separatie-/echtscheidingszaken, 39% verbrekingen van de samenleving en 23% pre procedure zaken.[689] Daarnaast zijn focusgroepsinterviews met mediators gehouden en de ouders in deze zaken zijn door middel van vragenlijsten bevraagd en acht maanden later opnieuw benaderd.[690]

In het eerste deelrapport gaat het, heel kort samengevat, om het aantal ouders dat

---

[686] Prop. 161 L (2015 – 2016), *Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak)*, *Endringer i barnelova mv. (likestilt foreldreskap)*, afdeling 8.
[687] *Ekteskapssaker (*huwelijkszaken*), samboersaker* (samenwoners) *en barnefordelingssaker* (pre procedures).
[688] M. Ådnanes, G.M.D. Haugen, H. Jensberg, T.L. Husum, M. Rantalaiho, 'Hva karakteriserer vanskelige saker i foreldremekling, og er meklingsordningen godt nok tilpasset?', *Focus på familen*, 2-2011 (Deelrapport). M. Ådnanes, G.M.D. Haugen, H. Jensberg, M. Rantalaiho, T. Lossius Husum, *Evaluering av mekling etter ekteskapslov og barnelov, Er meklingsordningen tilstrekkelig innrettet mot de vanskelige sakene, opplever foreldrene mekling som nyttig, og er barnets beste en rettesnor for avtalen?* Rapport SINTEF, 29.08.2011 (Eindrapport).
[689] De verhouding tussen interne/externe mediators en de verdeling tussen de zaken is niet geheel representatief, deelrapport p. 92-93.
[690] Eindrapport pp. 34-35.

het eens wordt in mediation, en de kenmerken van deze ouders, de invloed van het conflict en andere problematiek op de mediation en de vraag of de regeling van mediation (qua tijdsinvestering en inhoud) geschikt is in moeilijke zaken.[691]

Uit dit onderzoek is gebleken dat in de echtscheidingszaken 88% van de ouders tijdens de mediation afspraken maken, bij samenwoners was dit 82% en in de pre procedure zaken 39%. Gemiddeld was dit 75%. De helft van de ouders was het reeds eens voordat zij begonnen aan mediation. In relatie tot de leeftijd van de ouders, opleidingsniveau en etniciteit was alleen etniciteit van belang. De kans dat de ouders het eens worden is kleiner als een van de ouders een andere etnische achtergrond heeft.[692] Het conflictniveau tussen de ouders is voor de uitkomsten van de mediation van belang (en was het hoogst in de pre procedure zaken). De aanwezigheid (of vermoedens) van ziekte of psychische problemen bij kinderen of de ouders, drugs- en alcoholmisbruik komen het meest voor in de pre procedure zaken, waarin de ouders het niet eens konden worden.[693]

In 73% van de mediations wordt de mediation beëindigd na een uur. Dit geldt voor 94% van de zaken zonder conflicten en voor 78% van de zaken met matige conflicten. In 12% van de zaken was sprake van hoog conflict – dit geldt voornamelijk voor de pre procedure zaken waarin de ouders het niet eens worden. In de zaken met meer conflicten is tijdens de onderzochte periode een stijging in aantal mediation uren geconstateerd. Maar als sprake is van een zeer hoog conflictniveau, is een daling geconstateerd van het aantal zaken waarin meer dan een uur mediation is gebruikt. De reden kan zijn dat de mediation vooral in de pre procedure zaken door de ouders als een formaliteit wordt gezien. Verder is geconstateerd dat 60% van alle mediations van een uur pre procedure zaken zijn. In 22% van de een uur mediations zijn geen afspraken gemaakt.[694]

Deze bevinden worden geanalyseerd in het eindrapport. Wat blijkt is dat de reductie in het aantal mediation-uren na 2007 (van drie verplichte uren naar een verplicht uur) het doel heeft bereikt om niet te veel uren aan ongecompliceerde zaken te besteden. Het blijkt ook dat er meer uren aan complexe zaken worden besteed. Het blijft een probleem dat in een relatief groot aantal complexe zaken de mediation na één uur - wordt afgerond zonder afspraak (22%). Dit gaat vaak om zaken met een hoge mate van conflict en aanwezigheid van andere problematiek zoals psychische problemen, misbruik en agressief gedrag. Het gaat vaak om zaken waarin een of beide ouders willen procederen. Voor de mediator

[691] Deelrapport pp. 90-91.
[692] Het effect verdwijnt als beide ouders een andere etnische achtergrond heeft, p. 95.
[693] Deelrapport pp. 98-99.
[694] Deelrapport pp. 104.

is het dan een uitdaging om deze ouders 'vast te houden' in de mediation. Verder is een (mate van) gedifferentieerde benadering geconstateerd. In complexe zaken wordt meer gewicht toegekend aan het kernthema het belang van het kind, terwijl in ongecompliceerde zaken meer aandacht aan de informatievoorziening wordt besteed. Toch bevestigt de evaluatie dat het bereiken van de conflictueuze gezinnen de grootse uitdaging is voor de individuele mediator en voor de inrichting van het mediationsysteem als geheel.[695]

In het eindrapport komt verder een aantal onderwerpen aan bod, zoals de tevredenheid van de ouders met mediation; hoe het gaat met de gemaakte afspraken acht maanden na de mediation (deel 2); hoe er met het belang van het kind in de mediation wordt omgegaan (deel 3) en over de kwalificatie van de mediators. Hieronder zal worden ingezoomd op een deel van de vraag hoe het gaat met de afspraken acht maanden na de mediation.

Het onderzoek liet zien dat bij 70% van de ouders na acht maanden het conflictniveau op hetzelfde lage niveau is gebleven of nog verder is gedaald. Bij 30% was het conflictniveau na acht maanden ongewijzigd hoog of nog hoger geworden. De laatste categorie betrof voornamelijk de pre procedure zaken, en dan met name de pre procedure zaken waarbij geen afspraak in het verleden was gemaakt. Een hoog conflictniveau komt vaker voor in zaken waarin meer dan een uur aan mediation is besteed. In bijna 80% van de gevallen zeggen ouders dat zij een goede samenwerking hebben acht maanden na de mediation, terwijl de rest van de ouders rapporteert een slechte of helemaal geen samenwerking te hebben. Regressieanalyses laten zien dat de samenwerking gelinkt kan worden aan kenmerken van de ouders en de categorie van de zaak. Jonge ouders zijn beter in het samenwerken dan oudere ouders (boven de 46 jaar). Een belangrijke factor is dat in het verleden afspraken zijn gemaakt en daarbij maakt het niet uit of de afspraken schriftelijk waren.[696]

Een meerderheid van 60% van de ouders hield zich aan de oorspronkelijk afspraak terwijl een derde daarin aanpassingen had gemaakt. 5% van de ouders had de afspraken gewijzigd en 3% gaf aan dat zij zich niet aan de gemaakte afspraken hielden. Er vonden minder aanpassingen plaats in pre procedure zaken – misschien omdat er minder ruimte voor onderhandeling was dan in andere typen zaken met een lager conflictniveau.

Evaluatiestudie – mediation in zaken met een hoog conflictniveau
Het FORM-project bestaat uit een sample van 154 ouderparen in mediation

[695] Eindrapport p. 131.
[696] Eindrapport p. 107.

waarvan 38 worden geïdentificeerd als hoog conflict. De data zijn verzameld in de periode 2008- 2011.[697]

Voor de hele sample geldt dat een kwart van de ouders weinig of geen conflicten hadden; de helft had conflicten en verschilde in de visie op de oplossingen daarvoor; en een kwart had grote conflicten. 60% van de ouders had veel hoop om oplossingen voor hun problemen te vinden; 70% van de ouders slaagde erin om afspraken te maken, 60% rondde de mediation af na één gesprek, rond de 70% was tevreden met de mediator. 18 maanden later waren de ouders meer kritisch maar de helft bleef tevreden met de mediation. Op dit moment zei 30% dat de afspraak al klaar was vóór de mediation en evenveel dat de afspraken waren gemaakt tijdens de mediation.

In de hoog conflict groep gaven bijna alle ouders aan onenigheden te hebben over de kind(eren) en de financiën. 60% nam deel aan mediation met het oog op het procederen. Meer dan de helft van de ouders uit deze groep had geen hoop oplossingen te vinden tijdens de mediation. Ongeacht het feit dat slechts 30% van de ouders uit deze groep erin slaagde om afspraken te maken, was 60% tevreden met het werk van de mediator. Na 18 maanden daalde die tevredenheid met de mediation naar minder dan 40%. Na 18 maanden had de helft van de hoog conflict groep nog steeds geen afspraken gemaakt.

Samenvatting onderzoek verblijfplaats, co-ouderschap en omgang na scheiding
Het aantal kinderen dat in een co-ouderschapsregeling (*delt bosted*) woont na een scheiding is gegroeid van 8% in 2002 naar 25% in 2012. Het aantal kinderen dat vast bij de moeder woont is gedaald van 84% in 2002 naar 66% in 2012. Het aantal kinderen dat vast bij de vader woont ligt stabiel rond de 7-8%. De omgang met de niet-inwonende ouder is toegenomen van gemiddeld 6,5 dagen in 2002 naar 8,6 dagen in 2012.[698]

---

[697] W. Gulbrandsen, O.A. Tjersland, 'Hvordan virker obligatorisk foreldremekling ved store konflikter', *Tidsskrift for velferdforskning*, vol. 16, nr. 1, 2013. O. Tjerland, W. Gulbrandsen, H. Haavind, 'Mandatory Mediation outside the Court: A process and Effect Study', *Conflict Resolution Quarterly*, 2015, DOI: 10.1002/crq.21129. De mediation methode (in hoog conflict zaken) wordt in twee artikelen besproken: W. Gulbrandsen, H. Haavind, O.A. Tjersland, 'High-conflict parents in mediation: An analysis of dialogues and sources to conflict', *Conflict Resolution Quarterly*, 2018, pp. 1–15; W. Gulbrandsen, H. Haavind, O.A. Tjersland, 'Mediation strategies in the face of custody conflicts' voortkomend (2019) in *Conflict Resolution Quarterly*.

[698] J. Lyngstad, R.H. Kitterød, E.H. Nymoen, *Bosted og samvær 2002, 2004 og 2012, Endringer i ansvar og omsorg for barna når mor og far bor hver for seg,* SSB-Rapport 2014/2. Het wetsvoorstel 'Bevorderen gelijkgesteld ouderschap'*Proposisjon til Stortinget (forslag til lovvedtak)*, *Endringer i barnelova mv. (likestilt foreldreskap)* bevat een uitvoerig overzicht over relevant onderzoek waarvan gebruik is gemaakt.

Een ander onderzoek wijst uit dat er niet veel vaders zijn die geen contact (telefonisch of maandelijks omgang) met hun kind hebben. In totaal is dit slechts 3%. Voor vaders die met de moeder gehuwd zijn geweest of samengewoond hebben was dit 2% terwijl het voor andere vaders 9% was. In het rapport wordt aangetoond dat een hoog conflictniveau een van de factoren is voor de mate van omgang tussen ouder en kind. Er is minder omgang bij veel conflicten. Het onderzoek kan niet verklaren of er minder omgang is *vanwege de conflicten* of dat het andersom is: er zijn conflicten vanwege een gebrek aan omgang. Ondanks de mindere mate van omgang bij conflicten hebben nog wel veel ouders die veel conflicten hebben redelijk veel omgang (twee van de vijf omgangsouders hadden in deze situatie omgang met het kind van minimaal 10 dagen per maand).[699]

In een analyse wordt een onderscheid gemaakt tussen drie verblijfsregelingen; bij de moeder, bij de vader of in een co-ouderschapsregeling. Wat blijkt is dat het hebben van een vaste verblijfplaats bij de moeder door de tijd heen de meest stabiele regeling is. Als de vader niet werkt heeft het kind vaker diens verblijfplaats bij de moeder (78% - bij werkende vaders is dit 55%). Er is een duidelijke tendens dat meer kinderen vast bij de moeder wonen als zij in deeltijd werkt (in deeltijd woont 75% bij moeder, bij voltijd[700] is dat 65% en bij meer dan voltijd 58%). Conflicten tussen de ouders maken een co-ouderschapsregeling minder duurzaam. In de meeste gevallen waarin een co-ouderschapsregeling wordt gewijzigd komt het kind bij de moeder te wonen.[701]

In een onderzoek naar co-ouderschap is onderzocht of zich wijzigingen hebben voorgedaan tussen groepen ouders die in 2002 en 2012 voor het co-ouderschap hebben gekozen. Uit het onderzoek volgt dat het co-ouderschap bij alle groepen ouders meer voorkomt maar dat het opleidingsniveau, inkomen en conflictniveau vooral van belang is. De antwoorden van vaders wijzen erop dat er meer co-ouderschap is bij vaders die hoogopgeleid zijn, hogere inkomens hebben en minder conflicten met de moeder hebben. De antwoorden van moeders laten zien dat bij hoogopgeleide moeders meer co-ouderschap is terwijl het inkomen niet van belang is. Ook uit de antwoorden van moeders blijkt dat er minder co-ouderschap is bij conflicten met de vader.[702]

---

[699] K. Aarskog Wiik, R.H. Kitterød, J. Lyngstad, H. Lidén: *Hvilke fedre har lite eller ingen kontakt med barna når foreldrene bor hver for seg?,* SSB rapport 2015/2.
[700] 31-40 uur.
[701] R.H. Kitterød, J. Lyngstad, E.H. Nymoen, K. Aarskaug Wiik, *Flere barn har delt bosted*,. SSB, Economische analysen 2/2014.
[702] J. Lyngstad, R.H. Kitterød, E.H. Nymoen, *Hos mor, hos far eller delt bosted? Individuelle endringer i barns bo-ordning når foreldrene bor hver for seg*, SSB-rapport 2014/27.

Onderzoek naar de samenwerking tussen ouders laat zien dat ouders met een co-ouderschapsregeling minder conflicten hebben dan ouders met een omgangsregeling. Co-ouders zijn het vaker eens over de dagelijkse zorg voor het kind, de mate waarin zij het kind zien en de vrijetijdsactiviteiten. Uit het onderzoek blijkt verder dat ouders die nooit hebben samengewoond meer conflicten hebben en vaker geen afspraken hebben over de omgang dan ouders die gehuwd dan wel samenwoners zijn geweest. De leeftijd van het kind en het aantal kinderen is verder van belang. Ouders met een kind hebben meer conflicten dan ouders met twee of meer kinderen. Er zijn meer conflicten als de kinderen jong zijn en de tevredenheid van de ouders met de mate van omgang en de dagelijkse zorg neemt toe met de leeftijd van het kind. Hogeropgeleide ouders hebben minder conflicten en zijn meer tevreden dan laagopgeleide ouders. Laagopgeleide ouders hebben minder vaak een afspraak over de omgangsregeling dan hoogopgeleide ouders.[703]

[703] K. Aarskaug Wiik, J. Lyngstad, R. H. Kitterød, H. Lidén, *Samarbeid mellom foreldre som bor hver for seg*, SSB-rapport 2015/1.

5. Vergelijkende synthese

5.1 Echtscheidingsprocedure

Qua echtscheidingsprocedure zijn op het eerste gezicht grote verschillen te zien. *Australië* kent geen buitengerechtelijke echtscheiding, terwijl *Denemarken* en *Noorwegen* een lange traditie van buitengerechtelijke, administratieve echtscheiding kennen. Gemeenschappelijk aan alle drie de echtscheidingsstelsels is dat de scheiding zelf is losgekoppeld van het regelen van de gevolgen daarvan en van het verkrijgen van een echtscheiding zelf (in *Australië* slechts in geval van een onweersproken echtscheidingsverzoek). In alle drie de landen is er geen procesvertegenwoordiging of persoonlijke gang naar de rechter of administratieve autoriteit vereist voor een echtscheiding.

In *Noorwegen* bestaat een administratieve echtscheiding (op basis van een jaar formele separatie van de echtgenoten) naast de gerechtelijke procedure (op basis van specifieke echtscheidingsgronden). De meest gebruikelijke echtscheidingsgrond is de formele separatie van een jaar. In *Denemarken* is sinds 2005 de ingang voor echtscheiding altijd administratief en kunnen ouders op gezamenlijk verzoek direct scheiden. Is het een eenzijdig verzoek afkomstig van een ouder dan kan dat worden ingewilligd na een periode van zes maanden. Eind 2018 is in *Denemarken* een wet aangenomen die per 1 april 2019 in werking treedt. Door deze wet wordt een verplichte reflectieperiode van drie maanden voor ouders met gezamenlijke minderjarige kinderen ingevoerd. In het tot april 2019 geldende stelsel kunnen deze ouders op gemeenschappelijk verzoek direct scheiden. Tijdens de reflectieperiode krijgen ouders (digitale) begeleiding en worden individuele gesprekken en mediation aangeboden. Het staat hen vrij om al dan niet van dit aanbod gebruik te maken. De bedoeling is dat ouders kennis opdoen over de effecten van het uit elkaar gaan op het kind en leren hoe zij het kind het beste tijdens en na de scheiding kunnen steunen. Bovengenoemde mogelijkheden worden ook aan ongehuwde ouders die willen scheiden aangeboden.

Het feit dat het regelen van de gevolgen van de scheiding met betrekking tot kinderen in alle drie de landen is losgekoppeld van de echtscheidingsprocedure, betekent dat de vereisten voor de regeling van de gevolgen van de scheiding inzake kinderen voor scheidende ongehuwd samenlevende ouders hetzelfde zijn als voor scheidende gehuwde ouders.

5.2 Geschillen over kinderen

In geen van de drie landen kunnen ouders met kinderen een geschil over kinderen direct aan de rechter voorleggen; eerst moeten ze het geschil met behulp van een niet-adversariële buitengerechtelijke procedure proberen op te lossen.

In *Australië* en in *Noorwegen* bestaat een verplicht dispute resolution-/mediation-traject als drempel. In *Australië* heeft deze procedure in 2006 de vorm gekregen een verplicht *pre-action Family Dispute Resolution* (FDR)-traject. Het overgrote deel van FDR wordt aangeboden in de vorm van zwaar gesubsidieerde faciliterende mediation uitgevoerd door de daarvoor speciaal opgerichte en door de overheid gefinancierde *Family Relationship Centres* (FRC's). FRC's zijn *community-based* centra die als poortwachter en toegangspoort fungeren tot het systeem van familierechtelijke hulp-faciliteiten en geschilbeslechting. Hoewel de FRC's met tal van taken van relatieversterking tot ouderschapseducatie zijn belast, is hun voornaamste taak scheidende en gescheiden ouders te ondersteunen bij het vinden van niet-adversariële oplossingen voor geschillen en hen te helpen bij het maken van afspraken na de scheiding.

In *Noorwegen* zijn alle ouders van kinderen onder de 16 jaar sinds 1993 verplicht om eerst aan mediation deel te nemen voordat zij, zowel administratief als gerechtelijk, kunnen scheiden. Mediaton is ook verplicht voor ouders die een gerechtelijke procedure over het ouderlijk gezag, de verblijfplaats van het kind, een verhuizing of omgang willen starten. De verplichte mediation wordt aangeboden door de speciale kind/familieautoriteit *Bufdir* (*The Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs*).

Sinds 2005 is in *Denemarken* de administratieve autoriteit (*Statsforvaltningen*) de *enige ingang* tot de echtscheidingsprocedure – en ook de ingang tot andere familierechtelijke procedures, bijvoorbeeld ten aanzien van gezag en omgang. De keuze voor de administratieve autoriteit als toegangspoort is gelegen in de mogelijkheid tot het bieden van deskundig advies en begeleiding (waaronder mediation) in een informele setting en ter bevordering van het maken van afspraken en het voorkomen van gerechtelijke procedures. De administratieve autoriteit heeft niet alleen als taak om te bevorderen dat ouders zelf afspraken maken, maar beschikt daarnaast ook over enige beslissingsbevoegdheid.

5.3 Het bevorderen van gelijkheid van ouders na de scheiding

Het gezamenlijk gezag van ouders loopt in alle drie de onderzochte landen na de scheiding automatisch door. Alle drie de landen hebben in de laatste decennia

juridische regelingen overwogen of ingevoerd die het co-ouderschap bevorderen. De bevordering van het co-ouderschap lijkt het sterkste in *Australië*. Toch lijkt uit cijfers te volgen dat in *Australië* (2-12%) minder ouders co-ouderschap praktiseren dan in *Denemarken* en *Noorwegen* (*Noorwegen* 25%).

5.4 Het maken van afspraken over kinderen na de scheiding

In geen van de drie landen zijn de ouders verplicht om voorafgaand aan of in het kader van de echtscheiding afspraken over kinderen te maken. Wel wordt het maken van afspraken sterk aangemoedigd en gefaciliteerd. De wijze waarop dat gebeurt verschilt echter. In *Noorwegen* bestaat een verplichting tot het bijwonen van een mediationsessie – het doel ervan is schriftelijke afspraken maken – terwijl in *Australië* en *Denemarken* geen verplicht moment van afspraken maken bestaat. In *Australië* geldt dat scheidende ouders met alle middelen aangemoedigd worden om een schriftelijk *parenting plan* (ouderschapsplan) op te stellen: zelf of met behulp van mediators van de *Family Relationship Centres (FRC's)* en andere FDR-aanbieders. De kracht van de FRC's is dat zij ook andere soorten hulp die scheidende families nodig kunnen hebben in huis hebben: van mediation tot behandelingen voor gedragsproblemen of verslavingsproblematiek. FCR's zijn goed toegankelijk en bieden gratis of zwaar gesubsidieerd mediation aan. De ouderschapsplannen kunnen alle onderwerpen bevatten die onder de paraplu van het ouderlijk gezag vallen. De ouders die elkaar niet helemaal vertrouwen en liever rechtens afdwingbare afspraken willen maken, kunnen hun afspraken in een gerechtelijke beschikking laten opnemen (om een *consent order* verzoeken). Een *consent order* kan worden verkregen zonder juridische vertegenwoordiging door een rechtszaak te starten via een soort homologatieprocedure. De ouders die niet in staat zijn om zelf afspraken voor een *consent order* te maken kunnen zich tot FRC's wenden.

Ook in *Denemarken* wordt afspraken maken bevorderd. Het systeem is 'behoeftegeoriënteerd'. Ouders kunnen afspraken maken over gezag, verblijf van en omgang met de kinderen na de scheiding. Tegenwoordig hoeven afspraken niet door de autoriteiten te worden goedgekeurd. De afspraken over gezag moeten wel door de administratieve autoriteit worden geregistreerd. Als het ouders niet lukt om zelf afspraken te maken kan de administratieve autoriteit hen adviseren en ook verschillende soorten hulp, waaronder mediation, aanbieden. Mediation is echter niet verplicht. Het verdient opmerking dat de nieuwe Deense wet voorziet in een reflectieperiode van drie maanden bij echtscheiding waarbij ouders digitale begeleiding met voorlichting over de effecten van de scheiding op de kinderen krijgen.

In *Noorwegen* is het maken van afspraken over kinderen in het kader van de scheiding ook niet verplicht. Alle scheidende ouders van kinderen onder de 16 jaar zijn wel verplicht om aan mediation deel te nemen met als doel het maken van schriftelijke afspraken over ouderlijk gezag, verblijf en omgang met de andere ouder. Er is echter geen sprake van een resultaatverplichting, de verplichtingen van de ouders gaan niet verder dan het bijwonen van een verplichte gratis mediationsessie. Tijdens deze sessie worden ouders onder andere voorgelicht over het recht van het kind op omgang met beide ouders. Als de ouders tijdens mediation tot afspraken komen kunnen zij deze afspraken voorleggen aan een bevoegde administratieve autoriteit (*fylkesmannen*). De voorwaarde daarvoor is dat ouders deel hebben genomen aan mediation en in bezit zijn van een geldig mediationcertificaat. Deze autoriteit toetst of de afspraken in het belang van het kind zijn en indien dit het geval is, voorziet deze de afspraken van een executoriale titel.

5.5 Ontmoediging van het procederen

Het systeem van alle drie de landen kent drempels die de ouders ontmoedigen om over hun kinderen te gaan procederen. Deze mechanismes werken indirect ter bevordering van het maken van (nieuwe) afspraken en de nakoming van eerder gemaakte afspraken. Ouders kunnen in geen van de drie onderzochte landen rechtstreeks naar de rechter gaan om hun geschillen over de kinderen voor te leggen. De drempels in *Australië* en *Noorwegen* zijn de verplichtingen tot deelname aan dispute resolution/mediation terwijl in *Denemarken* de administratieve ingang de drempel vormt. Het verdient opmerking dat de nieuwe Deense wet juist een versnelde doorverwijzing tracht te bewerkstelligen naar de rechter voor een kleine groep zaken die dermate problematisch zijn dat zij een specifieke focus en behandeling vereisen.

In *Australië* is mediation slechts verplicht voor die scheidende of gescheiden ouders die een geschil aan de rechter willen voorleggen. De andere ouders kunnen van dezelfde soorten mediation op vrijwillige basis gebruik maken. Sinds 2006 moeten alle ouders, die geschillen hebben over het regelen van kindgerelateerde zaken rond de scheiding, of over de wijziging of nakoming van eerder gemaakte afspraken en soms gerechtelijke beslissingen, en die niet onder de wettelijke uitzonderingen vallen, eerst het verplichte *pre-action* FDR-traject volgen bij de FRC's en andere geaccrediteerde FDR-*practitioners.* De meeste mediators zijn ervaren deskundigen met gedragswetenschappelijke of juridische achtergrond en aangesteld bij FRC's. Een van de voornaamste doelen van dit traject is om ouders buiten de gerechtelijke procedures te houden door het maken van afspraken met behulp van mediation. Een FDR-*practitioner* geeft een certificaat af waarmee een

of beide ouders een gerechtelijke procedure kan starten. Een certificaat kan inhouden dat een van partijen niet is komen opdagen; de zaak als niet geschikt voor mediation is bevonden wegens huiselijk geweld, de gezondheid van partijen of andere omstandigheden; de FDR heeft plaatsgevonden maar geen resultaat opgeleverd omdat een van beide partijen geen echte inspanning heeft geleverd om FDR te laten slagen. De verplichte *pre-action* procedure zorgt ervoor dat ouders niet meteen met twee advocaten in een toernooi-model procedure terecht komen, maar eerst hun best moeten doen om in een niet-adversariële setting afspraken proberen te maken. Daarbij moet in aanmerking worden genomen dat het procederen voor de rechter in Australië veel tijd en geld in beslag neemt waardoor ouders ook op die manier worden ontmoedigd tot procederen.

Noorwegen is het enige van de onderzochte landen waar mediation, behoudens wettelijke uitzonderingen, verplicht is gesteld voor ouders met kinderen onder de 16 jaar voorafgaand aan alle scheidingszaken en alle kindgerelateerde gerechtelijke procedures. Mediation heeft in *Noorwegen* verschillende functies. Het is een toegangspoort tot de administratieve en gerechtelijke echtscheidingsprocedures. Het maakt daarbij niet uit of de scheidende ouders wel of niet geschillen over hun kinderen hebben. Het is ook een toegangspoort tot de gerechtelijke procedures tussen de scheidende en gescheiden ouders met betrekking tot geschillen over hun kinderen. De meeste mediators zijn werkzaam bij of vallen onder de verantwoordelijkheid van de Kind-/Familieautoriteit (*Bufdir*), maar het is ook mogelijk om uit te wijken naar door de Familieautoriteit goedgekeurde 'private' mediators met verschillende disciplinaire achtergronden. De mediation is sinds 2007 ook verplicht voor ongehuwde ouders die uit elkaar gaan. Er is geen directe sanctie aan verbonden, maar ouders hebben een mediationcertificaat nodig om in aanmerking te komen voor buitengewone kinderbijslag die toekomt aan alleenstaande ouders.

De regeling van mediation in *Noorwegen* is in 2007 herzien met het doel de regeling meer te richten op ouders die het nodig hebben. Dit hield in dat er in complexe zaken meer uren besteed konden worden en in meer eenvoudige zaken met minder uren kon worden volstaan. Ondanks deze wijziging blijft er stevige kritiek op de regeling, voornamelijk over het bereiken van het bieden van hulp aan de ouders met een hoog conflictniveau.

In *Denemarken* beginnen alle kindgerelateerde zaken na de scheiding bij de administratieve autoriteit. De keuze voor de administratieve autoriteit als toegangspoort is gelegen in de mogelijkheid tot het bevorderen van het maken van afspraken in een informele setting ter voorkoming van gerechtelijke procedures. Er is sprake van een informele setting zonder

procesvertegenwoordiging en zonder een 'polariserend gerechtelijk toernooi-model'. Toch wordt in de nieuwe wet een kleine groep zeer problematische zaken voorzien van een versnelde doorverwijzing naar de regie van de rechter.

De nieuw gecreëerde administratieve autoriteit zal de toegangspoort blijven vormen voor verschillende familierechtelijke zaken, inclusief geschillen, over gezag, verblijf, omgang en kinderalimentatie. Deze autoriteit moet, zoals het ook nu het geval is, een conflictoplossende benadering toepassen om samenwerking tussen ouders te bevorderen omwille van het welzijn van het kind. Het vernieuwende is dat in de behandeling van de zaken meer maatwerk moet worden geleverd. De administratieve autoriteit zal de zaken moeten screenen en verdelen tussen drie sporen (groen, geel en rood) waarbij ieder spoor een andere procedurele behandeling krijgt. Het groene spoor is bestemd voor zaken waarin de ouders er zelf kunnen uitkomen en eventueel alleen registratie van afspraken over kinderen nodig is. Het gele spoor is bedoeld voor zaken, die door de administratieve autoriteit met behulp van een conflictoplossende benadering worden afgehandeld. Het rode spoor is voorbehouden voor zaken die dermate problematisch zijn dat zij meteen moeten worden doorverwezen naar een nieuw op te richten gespecialiseerde familierechtbank.

5.6 Afdwinging van nakoming van de afspraken over omgang

In *Australië* zijn ouderschapsplannen sinds 2004 niet meer afdwingbaar en geven geen executoriale titel. Dat was een bewuste keuze van de wetgever naar aanleiding van slechte ervaringen met ouderschapsplannen van voor 2004 die dezelfde executoriale kracht als gerechtelijke beslissingen hadden.
De ouders kunnen ouderschapsplannen met wederzijdse instemming zelf wijzigen. De rechter kan in zijn beslissing wel uitdrukkelijk bepalen dat de beslissing of een deel daarvan niet door een later ouderschapsplan kan worden gewijzigd. De rechter kan deze bepaling echter slechts opnemen in uitzonderlijke gevallen zoals: de noodzaak om het kind tegen misbruik te beschermen of wanneer er sterke aanwijzingen zijn dat een van de ouders dwang zou gaan gebruiken om zijn voordeel ten koste van de andere ouder te halen.

Omdat een ouderschapsplan sinds 2004 geen executoriale titel meer verschaft, is de enige manier om nakoming van de daarin opgenomen afspraken af te dwingen het verkrijgen van een gerechtelijke beslissing (*parenting order*). Maar de ouders kunnen niet zomaar naar een gerecht stappen, voor het indienen van een verzoek moeten zij verplicht het bovenbeschreven *pre-action* traject bij de FRC's volgen. In het merendeel van de gevallen lukt het om al tijdens dit traject problemen op te lossen. Als de oplossing uitblijft, en de ouders hun geschil aan de rechter

voorleggen, is de rechter gehouden om in zijn beslissing (*parenting order*) de afspraken uit het meest recente ouderschapsplan te honoreren als dit in het belang van het kind is. Een *consent order* is een gerechtelijke beslissing en zoals elke gerechtelijke beslissing verschaft deze partijen een executoriale titel.

Als een van de ouders naleving van afspraken vordert, voert de andere ouder bijna altijd als verweer dat de *order* moet worden veranderd omdat het 'niet werkt', omdat de omstandigheden zijn veranderd of omdat het conflict tussen de ouders het kind negatief beïnvloedt waardoor de uitvoering van de oorspronkelijke beslissing niet meer in belang van het kind is. De rechter onderzoekt dan of de ouder een '*reasonable excuse'* voor het niet naleven had. In geval van niet-naleving zonder een '*reasonable excuse'*, heeft de rechter een keuze uit een uitgebreide lijst van sancties en dwangmiddelen: verplicht deelnemen aan een *parenting program*; compenseren van de tijd met het kind die de andere ouder heeft misgelopen; compenseren van kosten die de andere ouder door de niet-naleving moest maken; veroordelen tot de kosten van de procedure; opleggen van een taakstraf; opleggen van een boete; veroordelen tot gevangenisstraf met een maximum van 12 maanden. Gevangenisstraf wordt echter beschouwd als een *last resort*, en wordt zeer zelden opgelegd.

Denemarken kent een specifieke procedure waarin nakoming van afspraken en administratieve of gerechtelijke beslissingen ten aanzien van omgang kan worden gevorderd. De bevoegde instantie is de *Fogedret* – de afdeling van de algemene rechtbank die zich bezighoudt met vorderingen tot nakoming (primair vermogensrechtelijke vorderingen). Een ouder kan zich wenden tot de *Fogedret* met het verzoek tot nakoming van een (administratieve of gerechtelijke) beslissing of een schriftelijke overeenkomst tussen de ouders als hierin expliciet is opgenomen dat deze een executoriale titel heeft. Sinds 2015 bestaat ook de mogelijkheid om ouders mediation aan te bieden en de *Fogedret* kan ook de administratieve familieautoriteit bij de zaak betrekken. Als de afspraken of administratieve/gerechtelijke beslissingen niet worden nagekomen, kan het gerecht een of meerdere (oplopende) dwangsommen aan de in gebreke zijnde ouder opleggen. Bij niet-betaling ervan worden de dwangsommen omgezet in gijzeling van de ouder die in gebreke blijft. Hoewel de effectiviteit hiervan voortdurend ter discussie staat, is sprake van middelen die als ze worden ingezet (tenzij het niet in het belang van het kind wordt geacht ze in te zetten) veelal effectief zijn – doorgaans moet een ouder óf meewerken óf onderduiken. Een andere optie die in omgangszaken als laatste redmiddel wordt gezien, is het fysiek ophalen van het kind met behulp van de sterke arm. In dit geval kan de *foged (*rechter) bijgestaan door politie en de kinderbescherming ter plekke het kind ophalen. Dit gebeurt niet vaak (rond de 30 keer per jaar), omdat omstreden is of

dit wel in het belang van het kind is. Er is een grote stijging van 48% in het aantal nakomingsprocedures van 1.724 in 2006 tot 2.546 afgeronde procedures in 2014. De toename begint in 2007 toen de wet op het ouderlijk gezag (bevordering co-ouderschap) werd aangenomen, maar de reden daarvoor is niet helder.

Nu de nieuwe wet in *Denemarken* is aangenomen, wordt de nakomingsprocedure bij een nieuwe gespecialiseerde familierechtbank neergelegd en niet langer bij de huidige *fogedret*. De omstreden maatregel van het fysiek ophalen van het kind bij een van de ouders met behulp van de sterke arm wordt afgeschaft.

In *Noorwegen* zijn afspraken tussen ouders, overeengekomen in mediation, niet direct afdwingbaar. De wetgever heeft er expliciet voor gekozen bij de wetswijziging in 1989 de afspraken niet direct executabel te maken. Sinds 2017 kan in een nakomingsprocedure een (buitengerechtelijke) mediator worden aangesteld. De mediator kan een mediationgesprek aangaan met de ouders (het hoeft geen klassieke mediation te zijn) met het doel dat de ouders vrijwillig hun niet-afdwingbare afspraken nakomen.[704] Als de afspraken door de administratieve autoriteit van een executoriale titel zijn voorzien kan een ouder bij een speciale afdeling van de rechtbank (*Tingrett*) nakoming vorderen. Het enige dwangmiddel dat in omgangszaken kan worden ingezet om nakoming af te dwingen is de dwangsom.

5.7 Empirische onderzoeksresultaten omgang met kinderen na scheiding

In alle drie de landen zijn recentelijk grootschalige betrouwbare empirische onderzoeken naar de werking van hun systemen verricht. Opmerking verdient dat er belangrijke verschillen zijn in opzet, grootte en onderzoeksvragen, hetgeen betekent dat de resultaten en dus ook de vergelijking hierna, in dat licht bezien moet worden.

De belangrijkste bevindingen zijn:

1. Een verplicht *pre-action* mediation traject in *Australië* heeft bewezen te helpen om ouders buiten de gerechtelijke procedure te houden. Rond twee vijfde van de ouders, die van de FDR gebruik hebben gemaakt, is erin geslaagd om afspraken te maken, en heeft geen procedures gevoerd. In de eerste vijf jaar na het oprichten van de FRC's is het aantal gerechtelijke geschillen tussen gescheiden ouders over kinderen gedaald met 32%;

[704] Art. 65a *Barneloven*.

2. Drie vierde van de *Australische* ouders maakt binnen een jaar na de separatie afspraken over de kinderen. De helft helemaal zelfstandig, de andere helft met behulp van mediation;
3. *Australische* mediators rapporteren dat zij, tijdens het assisteren bij het maken van afspraken en helpen bij het oplossen van de geschillen tussen de ouders, het opkomen voor het belang van de kinderen als hun primaire plicht zien. De advocaten rapporteren dat hun primaire plicht is om de belangen van hun cliënt te behartigen, en dat het belang van het kind slechts hun tweede prioriteit is;
4. Er is in *Australië* een voortdurende spanning tussen de beroepsgroepen van advocaten en FDR-*practitioners*;
5. In *Denemarken* is in kaart gebracht welke categorieën administratieve ouderschapszaken er zijn. Het gaat dan om drie categorieën. In de eerste categorie van 30% zijn er slechts kleine onenigheden en onduidelijkheden tussen de ouders. In de tweede categorie van 40% is het probleem primair de ouderlijke communicatie. Er is doorgaans sprake van een hoog conflictniveau, maar er zijn geen andere risicofactoren. De derde categorie van 30% bestaat uit zaken met complexe en gevarieerde problemen;
6. In *Denemarken* wordt het systeem bekritiseerd omdat men bij complexe scheidingen tegen beter weten in te lang vasthoudt aan een normatief uitgangspunt van 'normaal en gelijk ouderschap' en de samenwerking tussen ouders als doel hanteert, ook in gevallen waarin het allang duidelijk is dat de betreffende ouders niet kunnen samenwerken en in plaats daarvan meermaals procedures beginnen;
7. Uit een Noors evaluatieonderzoek blijkt dat het *Noorse* systeem van mediation goed werkt. Er worden in 88% van de zaken van scheidende echtelieden tijdens de mediation afspraken gemaakt, in 82% van de zaken van scheidende samenwoners, en in 39% van de pre procedure zaken. De helft van de ouders had die afspraken al voor de mediation gemaakt;
8. Zowel in *Australië* als in *Noorwegen* wordt verplichte *pre-action* mediation soms slechts als een hobbel gezien die de ouders moeten nemen om te gaan procederen;
9. Het bereiken van de conflictueuze gezinnen is de grootste uitdaging voor de individuele mediator en voor de inrichting van het mediationsysteem als geheel;
10. Een kleine groep ouders van rond 10% wordt in alle onderzochte stelsels gekenmerkt door een hoog conflictniveau, aanwezigheid van meerdere risico factoren zoals drugs- en drankmisbruik, ernstige psychische problemen, laag IQ, ontoereikende zorgcapaciteit, huiselijk geweld. De ouders uit deze groep zijn doorgaans niet in staat om zelfs met hulp en begeleiding hun geschillen op te lossen en voeren vaak meerdere

procedures bij de rechter. Deze groep lijkt systeem-resistent te zijn. In alle onderzochte landen wordt gerapporteerd dat hun systeem de problemen van deze groep niet kan oplossen.

6. Conclusie rechtvergelijkend onderzoek

Het rechtsvergelijkend onderzoek naar drie geselecteerde stelsels: *Australië*, *Denemarken* en *Noorwegen* heeft een palet aan waardevolle inzichten opgeleverd die relevant zijn voor de beantwoording van de vragen: welke (juridische) mogelijkheden en verplichtingen er daar zijn voor ouders om tot afspraken te komen over contact/omgang met hun minderjarige kinderen na scheiding (onderzoeksvraag 1) en welke mogelijkheden er zijn voor het nakomen van de gemaakte afspraken (onderzoeksvraag 4). Hiermee kunnen inzichten verkregen worden die bijdragen aan beantwoording van onderzoeksvraag 5 (aanknopingspunten voor verbetering, die in de volgende paragraaf behandeld worden). De belangrijkste conclusies luiden als volgt.

Het maken van afspraken is niet verplicht en staat los van de echtscheiding zelf
Anders dan in Nederland, is in geen van de onderzochte landen het maken van afspraken over kinderen in het kader van de scheiding verplicht. Het verkrijgen van de echtscheiding zelf is, anders dan in Nederland, losgekoppeld van het maken van afspraken over de kinderen. Het maken van afspraken wordt in al die landen wel door verschillende mechanismes sterk aangemoedigd en gefaciliteerd. In *Australië* en *Denemarken* staat het de ouders geheel vrij om wel of geen afspraken te maken. Zij mogen ook zelf bepalen hoe zij afspraken maken, zelfstandig of met behulp van mediation/dispute resolution. Uit het empirisch onderzoek blijkt dat in *Australië* een groot deel van de ouders de afspraken over de kinderen ook daadwerkelijk op deze informele wijze maakt, zonder überhaupt met het juridische of hulpverlenende circuit in aanraking te komen.

De keuze om het regelen van de gevolgen over de kinderen na scheiding van het verkrijgen van de scheiding zelf los te koppelen, maakt buitengerechtelijke afhandeling van de gevolgen inzake kinderen mogelijk, ook in de landen waar de verkrijging van de echtscheiding zelf een gerechtelijke procedure is. De keuze voor een administratieve of gerechtelijke echtscheidingsprocedure bepaalt dus niet automatisch de keuze voor de procedurele afhandeling van de gevolgen over kinderen. Bijvoorbeeld in *Australië* is de echtscheidingsprocedure een gerechtelijke procedure, maar het regelen van de gevolgen inzake de kinderen is van deze procedure losgekoppeld. Daardoor is het voor het overgrote deel van de Australische ouders mogelijk om de gevolgen over de kinderen te regelen zonder enige aanraking met het gerechtelijke systeem en met juristen.

Het maken van de afspraken wordt stevig aangemoedigd en gefaciliteerd
In plaats van het verplichtstellen van het maken van de afspraken wordt het maken van afspraken over de kinderen sterk aangemoedigd en gefaciliteerd. Daarvoor worden de volgende instrumenten gebruikt:

- De ouders die problemen hebben met het maken van de afspraken hebben toegang tot gratis of door de overheid stevig gesubsidieerde mediation;
- In alle landen bestaat één zichtbare en makkelijk toegankelijke ingang tot informatievoorzieningen, mediation en in *Australië* is deze ingang ook toegangspoort tot verschillende andere soorten hulp zoals diagnostiek, educatieve programma's, therapieën en hulp bij verslavings- en gedragsproblemen.

Een verplicht niet-adversarieel buitengerechtelijk traject vóór de gang naar de rechter
In alle drie de landen kunnen de ouders hun geschil over kinderen, inclusief geschillen over het maken, wijzigen en vaak ook nakomen van afspraken, niet direct aan de rechter voorleggen. Daarvóór moeten zij verplicht eerst een niet-adversarieel buitengerechtelijk traject doorlopen. In *Australië* is dat een verplicht *pre-action* (faciliterende) mediationtraject bij een *Family Relationship Centre* of een andere geaccrediteerde aanbieder. Ook in *Noorwegen* zijn de ouders van kinderen onder de 16 jaar, die geschillen over kinderen hebben, verplicht om voor de gang na de rechter eerst één mediation sessie bij te wonen om de nodige informatie te verkrijgen, mediation te beproeven en een poging te doen om tot afspraken te komen.

In *Denemarken* moeten op dit moment alle geschillen over kinderen in eerste instantie aan de administratieve autoriteit worden voorgelegd die deze samen met de partijen op een niet-adversariële informele wijze probeert op te lossen maar ook bevoegd is om in het geval van omgangsgeschillen zelf een beslissing te nemen. Toch blijft het systeem van een verplichte drempel voor de toegang tot de rechter niet voor alle ouders optimaal te werken. In de nieuwe wet die inwerking treedt in april 2019 wordt van deze praktijk afgeweken en een kleine groep van de meest problematische zaken versneld naar de rechter doorverwezen.

De ideologie daarachter is expliciet in de Australische literatuur verwoord. In *Australië* heerst de overtuiging dat als scheidende/gescheiden ouders problemen hebben met het regelen van zaken rond hun kinderen, zij een relationeel en niet noodzakelijk een juridisch probleem hebben. Als het hen niet lukt om daarvoor een oplossing te vinden, zou het zo kunnen lopen dat het geschil aan een onafhankelijke derde moet worden voorgelegd die daarover een bindende

beslissing neemt, maar het probleem moet niet vanaf het begin ervan als juridisch geschil worden aangemerkt. Op die manier is de toegang tot de rechter wel gewaarborgd, maar een gerechtelijke procedure met polariserende gerechtelijke procedure wordt een *last-ressort*, slechts voor een zeer kleine groep ouders voor wie mediation niet geschikt is of die er met mediation niet uitkomen.

Meer differentiëren tussen verschillende groepen ouders een maatwerk
Door het niet-verplichtstellen van de afspraken wordt in alle drie onderzochte landen meer ruimte geboden voor maatwerk voor verschillende groepen ouders. Ouders die geen behoefte hebben aan bindende afspraken kunnen op informele wijze zelf afspraken maken. Ouders die hulp nodig hebben krijgen de nodige procesbegeleiding en toegankelijke hulp. In *Noorwegen* en *Australië* is het hulpverleningscircuit behoeftegeoriënteerd. In *Noorwegen* is de mediation wel verplicht voor alle scheidende ouders met kinderen onder 16 jaar en gescheiden ouders die een geschil over de kinderen onder 16 jaar aan de rechter willen voorleggen. Maar de regeling van mediation in *Noorwegen* is in 2007 herzien met het doel om meer hulp te kunnen bieden aan ouders die deze het hardst nodig hebben. Dit hield in dat er in complexe zaken meer uren besteed konden worden en in meer eenvoudige zaken met minder uren kon worden volstaan. In *Denemarken* wordt door de nieuwe wetswijziging een nieuw familiesysteem gemaakt gericht op differentiatie van zaken. Een kleine groep ouders met zeer complexe problemen wordt door de nieuwe administratieve autoriteit na de screening versneld naar de nieuw op te richten familierechtbank doorverwezen.

Afdwingen van nakoming van de afspraken over contact/omgang
Schriftelijke afspraken gemaakt tussen ouders zijn in *Denemarken* direct afdwingbaar als dit is opgenomen in de afspraken. Voor *Australië* en *Noorwegen* gelden dat afspraken tussen ouders niet direct afdwingbaar zijn.

In *Australië* is sprake van een groot aantal sancties, waaronder - in uitzonderlijke gevallen - de inzet van het strafrecht. Omdat het ouderschapsplan niet direct afdwingbaar is moeten de ouders eerst een gerechtelijke beslissing (*parenting order*) verkrijgen. De ouders kunnen in de meeste gevallen niet zomaar naar een gerecht stappen, maar moeten eerst verplicht het bovenbeschreven *pre-action* traject bij de FRC's volgen. Als een van de ouders de gerechtelijke beslissing (*order*) zonder een '*reasonable excuse'*, niet naleeft heeft de rechter een keuze uit een uitgebreide lijst van sancties en dwangmiddelen: verplicht deelnemen aan een *parenting program*; compenseren van de tijd met het kind die de andere ouder heeft misgelopen; compenseren van kosten die de andere ouder door de niet-naleving moest maken; veroordelen tot de kosten van de procedure; opleggen van een taakstraf; opleggen van een boete; veroordelen tot gevangenisstraf met een

maximum van 12 maanden. Gevangenisstraf wordt echter beschouwd als een *last resort*, en wordt zeer zelden opgelegd. De kracht van het Australische systeem en het geheim van het hoge percentage naleving van de afspraken over kinderen, betreft echter niet de werking van de sancties maar de toepassing van vrijwillige mediation en/of een verplicht *pre-action* mediation traject in het geval van problemen met de uitvoering van de afspraken.

Voor *Noorwegen* geldt dat de afspraken pas afdwingbaar zijn nadat de (algemeen regionale) administratieve autoriteit (*fylkesmannen*) de afspraak op verzoek van een of beide ouders heeft voorzien van een executoriale titel. Dit kan alleen als de nakoming in het belang van het kind is en de ouders een mediationcertificaat kunnen overleggen.

De Deense en Noorse procedures inzake nakoming hebben veel overeenkomsten. In beide landen kan de rechtbank een oplopende boete vaststellen bij het niet-nakomen van een omgangsregeling. In *Denemarken* kan het kind ook fysiek worden opgehaald met de 'sterke arm' waarbij ook de rechter en de sociale autoriteit ter plekke is. Dit is wel een laatste redmiddel en de bedoeling is dat dit onder het nieuwe systeem niet meer zal gebeuren. In *Noorwegen* is het fysiek ophalen van een kind niet mogelijk in omgangszaken. Voor beide landen geldt dat het strafrecht niet wordt ingezet ter nakoming van omgangsregelingen.

Voor beide landen geldt dat recente wijzingen voor 'het minnelijk regelen' van het geschil aan de procedure zijn toegevoegd: zo werd het in *Denemarken* mogelijk de ouders thuis deskundige begeleiding te bieden (ter voorkoming van het opleggen van boetes of het fysiek ophalen van het kind) en in *Noorwegen* door gebruik te maken van buitengerechtelijke mediation waarbij de mediator een mediationgesprek kan aangaan met de ouders (het hoeft geen klassieke mediation te zijn) met het doel dat de ouders vrijwillig hun verplichtingen nakomen.

Oplossingen en best practices geschikt voor overweging in Nederland
Een aantal oplossingen en best practices die uit studie van de drie onderzochte buitenlandse landen naar voren komen, kunnen ook in Nederland worden overwogen. De volgende oplossingen bieden aanknopingspunten:

– Dejuridisering van het maken van afspraken over de kinderen door het niet-verplichtstellen van het maken van afspraken in het kader van de scheiding en loskoppelen van het maken van de afspraken van een gerechtelijke echtscheidingsprocedure;

- Het aanmoedigen en faciliteren van het maken van afspraken door scheidingseducatie, toegang tot informatievoorzieningen en toegankelijke hulp op maat, inclusief deels gratis en gesubsidieerde mediation;
- Meer maatwerk bieden door meer tussen verschillende groepen ouders te differentiëren;
- Meer hulp en begeleiding aan de ouders die bij het maken van afspraken behoefte aan ondersteuning hebben;
- De meeste hulpmiddelen richten tot de groep ouders die deze het meest nodig hebben;
- Ontmoedigen van het voorleggen van een geschil aan de rechter door het invoeren van een vorm van een verplicht niet-adversarieel buitengerechtelijk traject vóór de toegang tot een procedure op tegenspraak met betrekking tot geschillen over de kinderen;
- Meer investeren in vroeg diagnosticeren, voorkomen en de-escaleren van het ouderlijk conflict en het maken van goede weloverwogen afspraken dan in het afdwingen van de nakoming daarvan;
- Invoeren van een verplicht niet-adversarieel buitengerechtelijk traject in het geval van nakomingsproblemen.

DEEL V: CONCLUSIES

1. Het maken van afspraken (onderzoeksvraag 1)

Het antwoord op onderzoeksvraag 1 naar de (juridische) mogelijkheden en verplichtingen voor ouders om tot afspraken te komen over contact/omgang met hun kinderen na scheiding luidt dat sinds de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding in 2009 praktisch alle scheidende ouders met minderjarige kinderen wettelijk verplicht zijn om in het kader van hun scheiding een ouderschapsplan op te stellen. Nagenoeg alle formele afspraken die scheidende ouders maken verlopen via de route van het ouderschapsplan. Uit meerdere evaluaties blijkt dat sinds de invoering van het verplicht ouderschapsplan het aantal schriftelijke afspraken tussen de ouders in het kader van de scheiding significant is gestegen. Uit eerder verricht onderzoek volgt echter dat, anders dan de wetgever heeft beoogd, het verplichte ouderschapsplan geen effect op de naleving van de afspraken lijkt te hebben gehad.

Er is kritiek op de beleidskeuzes om het maken van de afspraken over kinderen zo dwingend mogelijk te maken door het overleggen van een ouderschapsplan voor de ouders in een formele relatie te koppelen aan het indienen van het echtscheidingsverzoek. Uit verschillende bronnen is gebleken dat deze vroege timing van het opstellen van het ouderschapsplan soms tot problemen leidt. Ook is er kritiek op de beleidskeuze voor een '*one size fits all'* benadering. Alle ouders zijn in beginsel verplicht om een ouderschapsplan te maken, ongeacht of zij een formele of informele relatie beëindigen, op eenzijdig of gemeenschappelijk verzoek willen scheiden, en ongeacht het conflictniveau. Uit het literatuuronderzoek volgt echter dat deze generieke behandeling niet optimaal werkt. Geconstateerd wordt dat in de praktijk globaal drie groepen scheidende ouders kunnen worden onderscheiden: '1) ouders die de gevolgen van hun scheiding voor hun kinderen goed willen regelen en daar zelf redelijk goed uitkomen; 2) ouders die hun relationele problemen blijven uitvechten en er samen niet uitkomen; 3) ouders die daar tussenin zitten: zij zijn (nog) niet in staat met elkaar te overleggen of het overleg verloopt moeizaam' (Geurts en Ter Voert, 2013). Voor de eerste groep is er weinig veranderd – ook zonder die verplichting zouden zij afspraken hebben gemaakt. Bij de tweede groep komt er geen ouderschapsplan tot stand en lost het ouderschapsplan de problemen niet op. Deze ouders met een hoog conflictniveau hebben extra hulp en begeleiding nodig, gecombineerd met vroegtijdige (en zwaardere) interventies. Bij de derde groep is de meeste winst behaald, want deze groep had wellicht anders geen afspraken gemaakt of het maken daarvan uitgesteld. Deze ouders hebben behoefte aan goede begeleiding tijdens het maken van de afspraken. Uit de literatuurstudie volgt dat

het huidige systeem onvoldoende in deze behoefte voorziet. Er zijn geen (wettelijke) instrumenten om ouders tijdig te helpen en ondersteunen in het maken van afspraken. Het proces van het opstellen van een verplicht ouderschapsplan is niet gericht op vroege diagnosticering en het aanpakken van onderliggende ouderlijke conflicten; ook is er geen koppeling gemaakt tussen het ouderschapsplan en mediation. Door het ontbreken van een mechanisme van vroege diagnosticering worden problemen en conflicten vaak pas opgemerkt wanneer de zaak zonder ouderschapsplan op zitting komt of als gemaakte afspraken stelselmatig niet worden nageleefd, omdat er geen draagvlak voor is. Op dat moment kan de rechter een passende interventie, inclusief verwijzing naar mediation toepassen, maar kan het conflict al zo ver geëscaleerd zijn dat die hulp te laat komt; ouders kunnen dan tot de tweede groep van ouders met hoogoplopend conflict gaan behoren.
In de literatuur is kritiek geuit op het ontbreken van goede procesbegeleiding bij het maken van de afspraken en instrumenten die gericht zijn op het verbeteren van communicatie tussen de ouders en het aanpakken van potentiële en bestaande ouderlijke conflicten. Volgens Tomassen-van der Lans heeft de huidige 'kale' verplichting van de scheidende ouders om afspraken over kinderen te maken er mogelijk toe geleid dat een bepaalde groep ouders deze verplichting 'meer als invuloefening beschouwt dan als een verplichting waarbij serieus moet worden nagedacht over de regeling voor hun kinderen na de scheiding'. Er moeten passende maatregelen komen die ouders bewust maken van het belang van weloverwogen afspraken voor de kinderen en om ouders te helpen om deze afspraken te maken. Tomassen-van der Lans wijst op het belang van maatregelen die ouders tijdens het maken van de afspraken kunnen 'stimuleren om weloverwogen keuzes te maken ten aanzien van de regelingen voor hun kinderen, waarbij ouders meer bewust worden gemaakt van het belang van het kind bij een goede regeling en van valkuilen in de omgang met elkaar na de scheiding.' Als mogelijke maatregelen noemt zij verplichte scheidingseducatie, een verplichte mediationsessie voor scheidende ouders en gratis drie of vier vervolg mediationsessies op vrijwillige basis. De Bruijn komt na uitgebreide bestudering van mediation in een scheidingscontext tot de suggestie dat beleidsmakers goed zouden moeten onderzoeken hoe zij het ouderlijk conflict kunnen aanpakken en hoe de schadelijke effecten voor kinderen kunnen worden verkleind.

In de literatuur worden zorgen geuit over het feit dat een deel van de ouderschapsplannen standaardregelingen inhouden die van Internet zijn gedownload; een deel van de ouders ziet het ouderschapsplan mogelijk slechts als een noodzakelijke formaliteit voor de afronding van de echtscheiding, en niet als een mogelijkheid voor de invulling van het ouderschap na de scheiding.

Het ouderschapsplan zou als een dynamisch instrument moeten worden gezien, omdat de afspraken voortdurend moeten worden aangepast, want de kinderen groeien op en de omstandigheden veranderen. Uit de literatuurstudie volgt dat afspraken in een ouderschapsplan aan de ene kant vaker detailregelingen bevatten dan afspraken gemaakt voor 2009. Meer concrete en gedetailleerde afspraken leiden echter niet noodzakelijk tot betere nakoming. Uit verschillende bronnen blijkt dat ouders, als dat nodig is, hun afspraken samen schriftelijk, mondeling of zelfs stilzwijgend, door de afspraken gewoon anders te gaan uitvoeren, wijzigen. Uit de literatuur blijkt dat afspraken na de invoering van het verplichte ouderschapsplan tussen de ouders vaker worden gewijzigd. Het merendeel van de ouders lukt het ook, om indien nodig, de afspraken te wijzigen. Bij een deel van de ouders ontbreekt echter het besef van het dynamische karakter van het ouderschapsplan. Voor de ouders die er zelf niet uitkomen, ontbreken de juridische instrumenten die ze tijdig kunnen helpen om de problemen op te lossen en de afspraken in onderlinge overeenstemming te wijzigen. Soms bevat het ouderschapsplan een 'mediationbeding' waarbij de ouders zich verplichten om terug te gaan naar de mediator voor het wijzigen van de afspraken, maar deze bedingen zijn niet afdwingbaar, omdat mediation vrijwillig is. Als een of beide ouders de afspraken wensen te wijzigen, maar ze er onderling niet uitkomen, kunnen zij hun geschil aan de rechter voorleggen. De rechter zal eerst trachten om de ouders tot een vergelijk te brengen en/of verwijzen naar mediation, maar dan kan het conflict al geëscaleerd zijn. De veelheid aan jurisprudentie inzake wijzigingen van ouderschapsplannen duidt erop dat een noodzaak tot wijziging een gevaarlijk moment kan zijn in de verhouding tussen de gescheiden ouders.

2. Instrumenten ter naleving (onderzoeksvraag 4)

De vierde onderzoeksvraag heeft betrekking op instrumenten en mogelijkheden om ouders tot naleving van de afgesproken contact-/omgangsregeling te bewegen. Uit het onderzoek blijkt dat er een heel palet aan maatregelen en instrumenten is, zowel binnen het familierecht, het civiele recht als het strafrecht, dat inzetbaar is bij de niet-naleving van afspraken over omgang. Hoewel het juridische kader waarbinnen dient te worden geopereerd, tamelijk helder is, blijkt dat niet alle mogelijkheden even vaak worden benut. Van sommige instrumenten wordt, veelal omdat zij het belang van het kind kunnen schaden, nauwelijks gebruikgemaakt. Er is een grote mate van onduidelijkheid over: 1) wanneer welk instrument bij voorkeur ingezet zou moeten worden, gelet op de verschillende fases en scenario's waarin omgangsproblemen kunnen spelen, alsmede wat een goede onderlinge verhouding van deze instrumenten is; 2) de effecten van deze instrumenten en maatregelen, niet alleen in termen van de nakoming van contact/omgang, maar ook gemeten naar het belang van het kind, de

samenwerking, conflicten en het vertrouwen tussen ouders; 3) de wenselijkheid van de inzet van deze maatregelen, waarover in de literatuur, in de rechtspraak en onder geïnterviewde juridische professionals verschil van mening bestaat. Het lijkt er op dat de instrumenten uit het familierecht er nog het meest op gericht zijn de onderliggende verhouding/conflicten tussen ouders aan te pakken.

Beter inzicht in deze kwesties zou de rechter en andere professionals kunnen helpen bij het nemen van beter onderbouwde beslissingen. Uit rechtspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens, die door de Hoge Raad nader ingekleurd is voor de Nederlandse context, blijkt dat de rechter een belangrijke taak heeft om te trachten tot daadwerkelijke omgang tussen kind en ouder te komen. Er wordt juridische daadkracht verwacht, maar een helder kader ontbreekt waaruit blijkt in welke situatie welk instrument wordt ingezet en in welke volgorde. In de in het kader van dit onderzoek gehouden interviews hebben diverse juridische professionals benadrukt dat maatwerk moet worden geleverd. Bovendien is niet duidelijk wat werkt. Zware civielrechtelijke maatregelen, zoals gijzeling of hoge dwangsommen, en strafrechtelijke maatregelen kunnen tot omgang leiden, maar kunnen schadelijke effecten hebben voor het vertrouwen en de samenwerking tussen ouders, en het welzijn van het kind. Andere instrumenten kunnen wellicht een andere opbrengst hebben (bijv. minder vaak of snel daadwerkelijk contact/omgang, maar wel het aanpakken van het onderliggende conflict tussen de ouders en een betere verstandhouding en samenwerking tussen ouders). Bedacht moet worden dat de uiteindelijke oplossing altijd bij de ouders zelf ligt. Zij moeten bereid en in staat zijn om afspraken ten aanzien van contact/omgang te maken, waar nodig bij te stellen, en na te leven. Er zijn wel aanknopingspunten voor verbetering denkbaar (zie hierna) die eraan kunnen bijdragen dat zij daartoe vaker in staat zijn.

Een ander punt van aandacht is dat de rechter deels afhankelijk is van wat hem verzocht wordt: de oplegging van bijvoorbeeld een dwangsom kan gebonden zijn aan een verzoek van een ouder. Het palet aan mogelijkheden en de inzet van bepaalde instrumenten is afhankelijk van verschillende actoren: ouders zelf kunnen initiatieven nemen, de rechter kan bepaalde stappen zetten, maar ook het OM heeft exclusieve bevoegdheden.

In gevallen waarin afspraken over contact/omgang niet worden nagekomen, bestaat er geen standaard volgorde of route, hetgeen wellicht ook niet mogelijk is, omdat maatwerk juist van belang is, maar tegelijkertijd ontbreekt ook een overzichtelijk hulpaanbod. Een belangrijk knelpunt is de versnippering van het hulpaanbod, dat sinds de decentralisatie naar gemeenteniveau in 2015 verder is toegenomen. Er zou een landelijk uniform hulpaanbod moeten zijn en het

hulpaanbod zou moeten worden verbeterd door bevordering van deskundigheid van professionals. De zichtbaarheid daarvan en de bekendheid met de verschillende instrumenten/hulpaanbod zouden moeten worden vergroot. Als aanknopingspunten voor verbetering wordt onder meer gedacht aan het in het leven roepen van een echtscheidingsloket/wijkteam in iedere gemeente, het in een vroegtijdig stadium inschakelen van een deskundige die kan diagnosticeren welke hulp nodig is, het ontwikkelen van een stappenplan voor scheidingszaken, sterker inzetten op preventieve hulpverlening en verbetering van de samenwerking tussen hulpverleners. Tevens klinkt een roep om nazorg te bieden, zodat tussen ouders gemaakte afspraken kunnen worden gemonitord.

3. Resultaten uit het sociaalwetenschappelijk onderzoek (onderzoeksvragen 2 en 3)

De onderzoeksvragen 2 en 3 naar oorzaken en verklaringen voor niet-naleving van afspraken over omgang en welke inzichten hieruit kunnen worden afgeleid voor de Nederlandse context, alsmede de vraag welke aanknopingspunten er zijn ter bevordering van de naleving van omgangsafspraken zijn aan de hand van het sociaalwetenschappelijk onderzoek beantwoord.

Er zijn belangrijke aanwijzingen dat slechte naleving van afspraken over omgang negatieve gevolgen voor kinderen heeft. Het duidelijkst worden deze gevolgen gevonden in de data-analyses, waarbij de grootste negatieve gevolgen van slechte naleving van afspraken worden gevonden op het gebied van loyaliteitsproblemen bij kinderen, die ook uit het dossieronderzoek en de interviews met professionals naar voren komen. Verder laten de data-analyses duidelijk zien dat zowel de kwaliteit van de opvoeding, de relatiekwaliteit tussen ouder en kind, als ouderlijke conflicten samenhangen met slechte naleving van afspraken. Aangezien deze factoren een grote rol spelen in het functioneren van kinderen na scheiding, is er ook op indirecte wijze een negatief effect op kinderen van slechte naleving van afspraken tussen ouders. De voor dit onderzoek geïnterviewde kinderen geven aan dat ze last hebben (gehad) van problemen tussen hun ouders over omgang. Degenen die een ouder niet meer zagen, geven aan dat dit emotioneel belastend voor hen was. Ook de geïnterviewde professionals uit het sociale werkveld benadrukten de negatieve gevolgen voor kinderen van moeizame afspraken tussen ouders. Overigens laat het dossieronderzoek zien dat kinderen na scheiding met name last hebben van ouders die elkaar wederzijds beschuldigen en dwarsbomen. Dit gaat echter wel samen met slechte naleving van afspraken.

De schijnbaar eenvoudige vraag over naleving van afspraken door ouders na scheiding is niet gemakkelijk te beantwoorden op basis van de bevindingen uit dit

onderzoek. Vanuit de diverse onderzoeksmethoden is er zelfs onduidelijkheid over de vraag wie zich precies niet aan welke afspraken houdt. Vaak is er sprake van een opeenvolging van gebeurtenissen waarbij ouders op elkaar reageren en waarbij niet meer te achterhalen is bij wie en waarom het begon. Er komen weinig aanwijzingen naar voren die duiden op situaties waarin één ouder zich niet aan de afspraken rond de omgang houdt ten koste van de andere ouder. Uitzondering vormt de situatie waarin kinderen contact met een van de ouders weigeren. Daarbij lijkt in een deel van de gevallen sprake te zijn van bewust gedrag van een ouder. Hiernaar wordt wel gerefereerd als 'oudervervreemding' en over de ouderlijke gedragingen die daarbij horen bestaat redelijk veel overeenstemming tussen ouders, kinderen en professionals, maar onderzoek hiernaar is nog schaars en niet representatief. Er is wel meer empirische evidentie voor het bestaan van *gatekeeping*, maar in het literatuuronderzoek komt naar voren dat enkele onderzoekers van mening zijn dat *gatekeeping* een dynamisch proces is tussen beide ouders. Dit is in lijn met de duidelijke bevinding – uit alle sociaalwetenschappelijke onderzoeksmethodes – dat er in geval van problematische nakoming van de afspraken over contact/omgang na scheiding veelal sprake is van een wederkerig proces. Van alle gezinnen na scheiding waarin sprake is van gebrekkige naleving van afspraken, lijkt een zeer kleine minderheid terug te voeren op actief en eenzijdig gedrag van één ouder. In de meerderheid van de gevallen is eerder sprake van een dynamiek tussen beide ouders die gekenmerkt wordt door wederzijds wantrouwen, wederzijdse beschuldigingen en een opeenvolging van (negatieve) gedragingen ten gevolge hiervan. Problemen rondom naleving van afspraken zijn dus eerder terug te voeren op ongezonde partnerdynamiek dan op specifieke problematiek bij een ouder. Ook belangrijk is de constatering dat de rechter en de Raad voor de Kinderbescherming in dit soort dossiers niet veel betekenis lijken toe te kennen aan de ooit gemaakte afspraken en de naleving ervan. Veeleer maatgevend is wat gegeven de stand van zaken in het belang van het kind is en hoe ouders beter kunnen omgaan met hun conflicten. Dat houdt vaak in dat wordt ingezet op een traject waarbij ouders nieuwe afspraken maken of dat anderszins naar een werkbare situatie met betrekking tot contact/omgang wordt gestreefd.

Uit de analyse van de databestanden komt verder naar voren dat conflicten tussen ouders evenzeer een belangrijke factor zijn: meer conflicten gaan samen met slechtere naleving van afspraken. Dit geldt zowel voor conflicten voorafgaand aan de scheiding als voor huidige conflicten. Verder geven de resultaten een indicatie dat de meer 'traditionele' verdelingen van zorg (als de zorg voor de kinderen vooral door één van de ouders is verricht) samengaan met meer kans op het naleven van afspraken.

Beschermend tegen conflictrijke scheidingen zijn in elk geval een goede relatie voorafgaand aan de scheiding en een optimistische persoonlijkheid. Ook het vermogen tot samenwerking en communicatie van ouders beschermt tegen oplopende conflicten na scheiding en dit geldt ook voor de bereidheid van ouders om hulp te accepteren. Tenslotte is acceptatie van de scheiding door beide ouders een beschermende factor.

Een risicofactor voor een complexe scheiding is in elk geval een slechte relatie voor de scheiding, waarbij veel conflicten waren, wanneer er sprake was van patronen van negatieve uitwisseling en gebrekkige onderhandelingsvaardigheden en een negatieve conflictoplossingsstrategie. Ook zijn er aanwijzingen vanuit de literatuur dat PTSS, hechtingsproblemen, persoonlijkheidsproblemen, verslavingsproblemen en ASS-problematiek een rol kunnen spelen bij het ontstaan van ernstige relatieproblemen en daarmee ook van complexe scheidingen. Verder blijken ouders die meer zelf- dan kind-georiënteerd zijn ook eerder gezamenlijke conflicten na de scheiding te hebben.

Ook problemen met geweld of verslaving kunnen een rol spelen. Tenslotte komt duidelijk naar voren dat ouders die het proces van scheiding nog niet goed doorlopen hebben, meer conflicten na de scheiding hebben. Problemen rond omgang na scheiding houden verband met emoties van ouders vanwege het nog niet goed doorlopen hebben van het verwerkingsproces van scheiding. Hierbij kan gedacht worden aan bijvoorbeeld angst en verdriet, wat onder meer kan ontstaan in gevallen van ongewenste verlating. Verder komen boosheid, inclusief wraakgevoelens, hierbij voor, en ook een gebrek aan vergeving van de ex-partner voor zaken uit het verleden. Voor alle emoties rondom scheiding geldt, dat zij gerelateerd zijn aan een gebrek aan acceptatie van de scheiding; die zeer lang kan voortduren. De negatieve emoties rondom scheiding kunnen een grote rol spelen bij het maken van afspraken over zorg en omgang. Later kunnen deze afspraken dan bijvoorbeeld als onrechtvaardig worden beleefd. Dit kan aanleiding zijn voor onvrede over de afspraken en voor gebrekkige naleving, zo blijkt uit verschillende bronnen van het sociaalwetenschappelijk onderzoek.

Het netwerk van beide ouders kan ook een duidelijke rol spelen bij het niet naleven van afspraken rond scheiding. Dit komt zowel naar voren uit het dossieronderzoek, de interviews met professionals uit het sociale werkveld, als het literatuuronderzoek. Deze rol is veel vaker negatief dan positief: het netwerk kan, vaak onbedoeld, zorgen voor verdere escalatie of verstarring van problemen en conflicten.

Uit verschillende onderdelen van het sociaalwetenschappelijk onderzoek komt naar voren dat de taakverdeling tijdens de relatie en de gewenste verdeling van zorg na scheiding van belang zijn. Bij een meer traditioneel rolpatroon waarbij de moeder hoofdzakelijk voor de kinderen zorgde en de vader werkte en dit na scheiding zo blijft, gaat het vaak goed. Hetzelfde geldt voor een min of meer gelijke taakverdeling tussen de ouders gedurende de relatie en een daaropvolgend co-ouderschap na scheiding. Problemen zouden met name ontstaan als de scheiding een moment vormt waarop ouders (deels) van rol willen veranderen met name als de vader na een traditionele taakverdeling gelijkere zorg wil. Dit lijkt bevestigd te worden door de analyse van de databestanden waaruit een indicatie volgt dat de meer 'traditionele' verdelingen samengaan met meer kans op het naleven van afspraken.

Het is niet alleen rondom scheiding dat afspraken niet worden nagekomen. Uit de verschillende delen van het sociaalwetenschappelijk onderzoek blijkt dat sprake is van verschillende scenario's waarin afspraken niet worden nagekomen. Dit kan rondom de scheiding zijn, maar een ander scenario is dat later problemen ontstaan. Die kunnen hun oorzaak vinden in het feit dat oudere kinderen een andere regeling willen, maar ook blijken met name verhuizing, andere school- of werktijden, een nieuwe partner, veel voorkomende aanleidingen voor conflicten en niet-nakoming te zijn. Voor de vraag in hoeverre er conflicten ontstaan, is het dus van belang dat de afspraken regelmatig worden aangepast aan veranderde omstandigheden. Zo wordt veel gezien dat conflicten kunnen oplopen wanneer zich veranderingen in de situatie voordoen. Ook veranderde behoeften van het kind, bijvoorbeeld doordat het in een andere leeftijdsfase komt, kunnen zorgen voor de noodzaak van herbezinning van de afspraken, met het risico dat ouders het er niet over eens worden.

Uit de analyses van de databestanden komt naar voren dat een indicator van het niet naleven van afspraken over omgang de jongere leeftijd van kinderen bij scheiding en de langere duur sinds scheiding is. Dat lijkt overeen te komen met de resultaten van het dossieronderzoek: de focus ligt bij de Raad voor de Kinderbescherming en de familierechter op het op gang brengen van omgang vanuit de huidige stand van zaken. Afspraken over omgang zouden regelmatig bijgesteld moeten worden om actueel te blijven en recht te doen aan wat een ouder wordend kind zelf vindt en wenst. Uit de interviews met ouders komt naar voren dat veranderingen kunnen leiden tot het niet naleven van afspraken zoals verhuizing, de komst van een nieuwe partner en kinderen die zelf niet naar de andere ouder wilden en problemen van de ouders.

4. Resultaten uit het rechtsvergelijkend onderzoek (onderzoeksvragen 1 en 4)

Het rechtsvergelijkend onderzoek naar Australisch, Deens en Noors recht heeft een palet aan waardevolle inzichten opgeleverd voor de beantwoording van de vragen: welke (juridische) mogelijkheden en verplichtingen er daar zijn voor ouders om tot afspraken te komen over contact/omgang met hun minderjarige kinderen na scheiding (onderzoeksvraag 1) en welke mogelijkheden er zijn voor het nakomen van de gemaakte afspraken (onderzoeksvraag 4). Hiermee kunnen inzichten verkregen worden die bijdragen aan beantwoording van onderzoeksvraag 5 (aanknopingspunten voor verbetering, die in de volgende paragraaf behandeld worden). De belangrijkste conclusies luiden als volgt.

In geen van de onderzochte landen is het maken van afspraken over kinderen in het kader van de scheiding verplicht. De echtscheiding zelf is, anders dan in Nederland, losgekoppeld van het maken van afspraken over de kinderen. Het maken van afspraken wordt in al die landen wel sterk aangemoedigd en gefaciliteerd. In *Australië* en *Denemarken* staat het de ouders geheel vrij om wel of geen afspraken te maken. Zij mogen ook zelf bepalen hoe zij afspraken maken, zelfstandig of met behulp van mediation/dispute resolution. Uit empirisch onderzoek blijkt dat een groot deel van de ouders in *Australië* de afspraken over de kinderen op deze informele wijze maakt, zonder überhaupt met het juridische of hulpverlenende circuit in aanraking te komen. De keuze om het regelen van de gevolgen over de kinderen van de scheiding zelf los te koppelen, maakt buitengerechtelijke afhandeling van de gevolgen inzake kinderen mogelijk, ook in de landen waar de verkrijging van de echtscheiding zelf een gerechtelijke procedure is.

In plaats van het verplichtstellen van het maken van de afspraken wordt het maken van de afspraken over de kinderen sterk aangemoedigd en gefaciliteerd. De ouders die problemen hebben met het maken van de afspraken hebben toegang tot gratis of door de overheid stevig gesubsidieerde mediation. In alle landen bestaat één zichtbare en makkelijk toegankelijke ingang tot informatievoorzieningen, mediation en in *Australië* is het ook een toegangspoort voor verschillende andere soorten hulp zoals diagnostiek, educatieve programma's, therapieën en hulp bij verslavings- en gedragsproblemen.

In alle drie de landen kunnen de ouders hun geschil over kinderen, inclusief geschillen over het maken, wijzigen en vaak ook nakomen van afspraken, niet direct aan de rechter voorleggen. Daarvóór moeten zij verplicht eerst een niet-adversarieel buitengerechtelijk traject doorlopen. In *Australië* is dat een verplicht *pre-action* (faciliterende) mediationtraject bij een *Family Relationship Centre* of een andere geaccrediteerde aanbieder. Ook in *Noorwegen* zijn de ouders, die geschillen over kinderen hebben, verplicht om voor de gang naar de rechter eerst

één mediation sessie bij te wonen om de nodige informatie te krijgen, mediation te beproeven en een poging te doen om tot afspraken te komen. In *Denemarken* moesten tot 2019 alle geschillen over kinderen aan de administratieve autoriteit worden voorgelegd die deze samen met de partijen op een niet-adversariële informele wijze probeert op te lossen, maar ook bevoegd is om in het geval van omgangsgeschillen zelf een beslissing te nemen. In de nieuwe wet die in december 2018 door het parlement is aangenomen, wordt hiervan afgeweken voor een kleine groep ouders met de meest problematische zaken die versneld naar de rechter gaan. In *Australië* heerst de overtuiging dat als scheidende/gescheiden ouders problemen hebben met het regelen van zaken rond hun kinderen, zij een relationeel en niet noodzakelijk een juridisch probleem hebben. De toegang tot de rechter is wel gewaarborgd, maar een (polariserende) gerechtelijke procedure wordt gezien als een *last resort*, bestemd voor een zeer kleine groep ouders voor wie mediation niet geschikt is of voor ouders die er met mediation niet uitkomen. Door het niet-verplichtstellen van de afspraken wordt in alle drie onderzochte landen meer ruimte geboden voor maatoplossingen voor verschillende groepen ouders. Ouders die geen behoefte hebben aan bindende afspraken kunnen op informele wijze zelf afspraken maken. Ouders die hulp nodig hebben krijgen de nodige procesbegeleiding en toegankelijke hulp. In *Noorwegen* en *Australië* is het hulpverleningscircuit behoeftegeoriënteerd. In *Noorwegen* is mediation verplicht voor alle scheidende ouders met kinderen onder 16 jaar en gescheiden ouders die een geschil over kinderen onder 16 jaar aan de rechter willen voorleggen, maar er wordt meer hulp geboden aan de ouders die hulp het hardst nodig hebben. In *Denemarken* wordt door de aankomende wetswijziging meer differentiatie mogelijk.

Schriftelijke afspraken gemaakt tussen ouders zijn in *Denemarken* direct afdwingbaar als dit is opgenomen in de afspraken. Voor *Australië* en *Noorwegen* geldt dat afspraken tussen ouders niet direct afdwingbaar zijn.
In *Australië* is sprake van een groot aantal sancties, waaronder - in uitzonderlijke gevallen - de inzet van het strafrecht. Omdat het ouderschapsplan niet direct afdwingbaar is moeten de ouders eerst een gerechtelijke beslissing (*parenting order*) verkrijgen. De ouders kunnen in de meeste gevallen niet naar een gerecht stappen, maar moeten eerst verplicht het bovenbeschreven *pre-action* traject bij een *Family Relationship Centre* volgen. Als een van de ouders de gerechtelijke beslissing (*order*) zonder een '*reasonable excuse'* niet naleeft heeft de rechter een keuze uit een uitgebreide lijst van sancties en dwangmiddelen: verplicht deelnemen aan een *parenting program*; compenseren van de tijd met het kind die de andere ouder heeft misgelopen; compenseren van kosten die de andere ouder door de niet-naleving moest maken; veroordelen tot de kosten van de procedure; opleggen van een taakstraf; opleggen van een boete; veroordelen tot

gevangenisstraf met een maximum van 12 maanden. Gevangenisstraf wordt echter beschouwd als een *last resort*, en wordt zeer zelden opgelegd. De kracht van het Australische systeem en het geheim van het hoge percentage naleving van de afspraken over kinderen, betreft echter niet de werking van de sancties maar de toepassing van vrijwillige mediation en/of een verplicht *pre-action* mediation traject in het geval van problemen met de uitvoering van de afspraken.
Voor *Noorwegen* geldt dat de afspraken pas afdwingbaar zijn nadat de (algemeen regionale) administratieve autoriteit (*fylkesmannen*) de afspraak op verzoek van een of beide ouders heeft voorzien van een executoriale titel. Dit kan alleen als de nakoming in het belang van het kind is en de ouders een mediationcertificaat kunnen overleggen.

De *Deense* en *Noorse* procedures inzake nakoming hebben veel overeenkomsten. In beide landen kan de rechtbank een oplopende boete vaststellen bij het niet-nakomen van een omgangsregeling. In *Denemarken* kon het kind tot 2019 ook fysiek worden opgehaald met de 'sterke arm', maar onder de nieuwe wet is dit niet meer mogelijk. In *Noorwegen* is het fysiek ophalen van een kind in omgangszaken niet mogelijk. Voor beide landen geldt dat het strafrecht niet wordt ingezet ter nakoming van omgangsregelingen. Voor beide landen geldt dat recente wijzingen voor 'het minnelijk regelen' van het geschil aan de procedure zijn toegevoegd: zo werd het in *Denemarken* mogelijk de ouders thuis deskundige begeleiding te bieden en in *Noorwegen* om gebruik te maken van buitengerechtelijke mediation waarbij de mediator een mediationgesprek kan aangaan met de ouders met het doel dat de ouders vrijwillig hun verplichtingen nakomen.

Een aantal oplossingen en best practices die uit studie van de drie onderzochte buitenlandse landen naar voren komt, kan ook in Nederland worden overwogen. Omdat de juridische en maatschappelijke context voor ieder land anders is, zijn niet alle oplossingen uit die landen één-op-één te vertalen naar een Nederlandse context. Hieronder volgt een selectie van oplossingen waarvan sommigen zich in meerdere landen goed hebben bewezen en/of in het Nederlandse systeem zouden passen. De volgende oplossingen bieden aanknopingspunten:

- Dejuridisering van het maken van afspraken over de kinderen door het niet-verplichtstellen van het maken van afspraken in het kader van de scheiding en loskoppelen van het maken van de afspraken van een gerechtelijke echtscheidingsprocedure;
- Het aanmoedigen en faciliteren van het maken van afspraken door scheidingseducatie, toegang tot informatievoorzieningen en toegankelijke hulp op maat, inclusief deels gratis en gesubsidieerde mediation;

- Meer maatwerk bieden door meer tussen verschillende groepen ouders te differentiëren;
- Meer hulp en begeleiding bieden aan ouders die bij het maken van afspraken behoefte aan ondersteuning hebben;
- Richt de meeste hulpmiddelen op de groep ouders die dit het meest nodig hebben;
- Ontmoedigen van het voorleggen van geschillen aan de rechter door het invoeren van een verplicht niet-adversarieel buitengerechtelijk traject vóór de toegang tot een procedure op tegenspraak met betrekking tot geschillen over de kinderen;
- Meer investeren in het vroeg diagnosticeren, voorkomen en de-escaleren van ouderlijk conflict en het maken van weloverwogen afspraken dan in het afdwingen van de nakoming daarvan.

5. Aanknopingspunten voor verbetering

Op basis van de verschillende delen van het onderzoek kan een aantal aanknopingspunten worden gesignaleerd voor verbetering van de huidige situatie omtrent contact/omgang. Deze aanknopingspunten zijn niet alleen relevant in de context van de nakoming van afspraken over omgang, maar zien deels op de bredere, onderliggende problematiek die tussen ouders na scheiding kan bestaan. Uit dit onderzoek komt naar voren dat een aanpak waarbij de aandacht niet primair op de nakoming van afspraken ligt, maar op het verbeteren van de onderliggende problematiek aanknopingspunten biedt voor verbetering van contact/omgang na scheiding.
Daarbij is het van belang op te merken dat uit het Nederlandse en rechtsvergelijkende onderzoek blijkt dat er in alle onderzochte landen een kleine groep ouders van rond de 10% is die gekenmerkt worden door een hoogconflict niveau, aanwezigheid van meerdere risico factoren zoals drugs- en drankmisbruik, ernstige psychische problemen, laag IQ, ontoereikende zorgcapaciteit en/of huiselijk geweld. De ouders uit deze groep zijn doorgaans niet in staat om zelfs met hulp en begeleiding hun geschillen op te lossen en voeren vaak meerdere procedures bij de rechter. Deze groep lijkt systeem-resistent te zijn. In alle onderzochte landen wordt gerapporteerd dat het systeem de problemen van deze groep niet kan oplossen.

Uit dit onderzoek komen de volgende aanknopingspunten aan de orde:

1) Verbetering van het maken en wijzigen van de afspraken;
2) Vroegtijdige signalering en gerichte aanpak met specifieke behandelprogramma's;

3) Bevordering van deskundigheid van professionals en van (keten)samenwerking;
4) Ondersteuning bieden aan kinderen;
5) Aanknopingspunten voor verbeterd gebruik van juridische opties om contact/omgang te realiseren;
6) Meer onderzoek nodig.

1) Verbetering van het maken en wijzigen van de afspraken

Uit het onderzoek blijkt dat er drie groepen ouders te onderscheiden zijn. Voor de eerste groep is er weinig veranderd sinds de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding – ook zonder de verplichting tot het maken van een ouderschapsplan zouden deze ouders afspraken hebben gemaakt. Bij de tweede groep ouders komt er geen ouderschapsplan tot stand en lost het ouderschapsplan de problemen niet op. Deze ouders met een hoog conflictniveau hebben extra hulp en begeleiding nodig gecombineerd met vroegtijdige (en zwaardere) interventies. Bij de derde groep is de meeste winst behaald, want deze groep had wellicht anders geen afspraken gemaakt. De ouders uit de laatste groep hebben behoefte aan goede begeleiding tijdens het maken van de afspraken. Uit de literatuurstudie volgt dat het huidige systeem onvoldoende in deze behoefte lijkt te voorzien. Uit het rechtsvergelijkend onderzoek volgt dat het opportuun zou zijn om de meeste hulpmiddelen te richten tot de groep ouders die de hulp het meest nodig hebben.

Bij het bevorderen van het maken van de afspraken zou meer rekening kunnen worden gehouden met de diversiteit van verschillende groepen ouders en daaraan gerelateerde verschillen in de behoeftes aan begeleiding, hulp en interventies. Er zouden (wettelijke) instrumenten kunnen komen om ouders, die hulp nodig hebben, te ondersteunen in het maken van afspraken. Uit verschillende bronnen volgt dat het huidige proces van het opstellen van een verplicht ouderschapsplan niet gericht is op vroege diagnosticering van problemen, differentiatie tussen verschillende groepen ouders, en waar nodig, het aanpakken van onderliggende ouderlijke conflicten. Het aanmoedigen en faciliteren van het maken van afspraken door scheidingseducatie, toegang tot informatievoorzieningen en toegankelijke hulp op maat, inclusief deels gratis en gesubsidieerde mediation zouden prioriteit kunnen krijgen.

Uit het rechtsvergelijkend onderzoek volgt dat het de overweging waard is om het maken van afspraken over de kinderen te dejuridiseren door het maken daarvan niet verplicht te stellen, en los te koppelen van de gerechtelijke echtscheidingsprocedure. Door het maken van afspraken over kinderen niet verplicht te stellen en van de echtscheidingsprocedure los te koppelen, zouden ouders de afspraken hetzij zelf informeel, hetzij met behulp van mediation zonder

tijdsdruk kunnen maken. De gang naar de rechter zou dan slechts noodzakelijk zijn als de ouders er onderling niet uitkomen.
Dejuridisering is een punt dat de professionals uit het sociale werkveld regelmatig noemen: de mogelijkheid van procederen kan conflicten verergeren. Het feit dat ouders eindeloos de mogelijkheid hebben om naar de rechter te gaan, draagt bij aan het probleem. De ervaringen in *Australië*, *Denemarken* en *Noorwegen* laten zien dat verschillende positieve effecten kunnen worden bereikt door het direct voorleggen van een geschil aan de rechter te ontmoedigen door het verplicht stellen van een niet-adversarieel buitengerechtelijk traject vóór de toegang tot een procedure op tegenspraak met betrekking tot geschillen over de kinderen. Ook het invoeren van een verplicht niet-adversarieel buitengerechtelijk traject in het geval van nakomingsproblemen is een aanrader.
Dit onderzoek wijst op het belang dat ouders gemotiveerd zijn tot het maken van weloverwogen afspraken over hun kinderen. De nadruk zou wellicht beter verlegd kunnen worden van de verplichting om tot afspraken te komen, naar het draagvlak bij ouders voor de afspraken, de kwaliteit en de duurzaamheid van de afspraken. Het maken van afspraken zou niet gezien moeten worden als een doel *an sich*, maar als een middel tot verbetering van de communicatie tussen de ouders en het voorkomen en/of de-escaleren van conflicten tussen de ouders. Daaraan kunnen mediation en scheidingseducatie bijdragen.
Voorlichting aan ouders zou zich kunnen richten op het belang van kinderen bij ouders die er samen uitkomen. In voorlichting zouden de volgende onderwerpen uitdrukkelijk aan de orde kunnen komen:

- het belang van het kind van contact/omgang met beide ouders;
- het belang van het kind en de ouders bij het maken en naleven van afspraken over contact/omgang;
- de gevolgen voor kinderen van bloostelling aan ouderlijke conflicten;
- het belang van het zien van afspraken/ouderschapsplan niet als statisch maar als dynamisch instrument.

Uit het onderzoek komt naar voren dat tijdens het wijzigen van de afspraken bij een deel van de ouders problemen kunnen ontstaan. Tijdens het begeleiden van de ouders bij het maken van de afspraken kan meer aandacht besteed worden aan het belang van regelmatige aanpassing daarvan aan de veranderende omstandigheden, leeftijd en wensen van de kinderen. Het bovenstaande heeft implicaties voor de manier waarop rondom en na scheidingen omgegaan kan worden met afspraken. Ouders moeten een ouderschapsplan kunnen zien als een instrument dat kan helpen om afspraken te maken, maar dat niet bedoeld is om afspraken in beton te gieten en rechten aan ouders te geven. Afspraken zijn een

middel om tot goed ouderschap na scheiding te komen en zouden ook zo bezien moeten worden.

In het verlengde hiervan is door geïnterviewde professionals de suggestie gedaan om een proefperiode af te spreken waarin door ouders en kinderen bekeken wordt hoe de afspraken over contact/omgang in de praktijk uitwerken. Dat biedt ook een goede gelegenheid om de kinderen te betrekken, niet alleen bij het maken van afspraken, maar ook bij het evalueren daarvan.

Bij een moeizame totstandkoming van ouderschapsplannen en afspraken over contact/omgang, zou er onmiddellijk een doorverwijzing kunnen volgen voor ondersteuning en behandeling; een moeizame totstandkoming van afspraken of een gebrek aan afspraken zijn een aanwijzing voor grotere problemen (zie hierna onder 2). Dit geldt ook voor gevallen waarin ouders niet in staat zijn samen nieuwe afspraken te maken, die nodig zijn omdat de situatie is veranderd.

2) Vroegtijdige signalering en gerichte aanpak met specifieke behandelprogramma's

Uit het sociaalwetenschappelijk onderzoek blijkt dat bij problemen over contact/omgang de oplossing niet zozeer in het juridische domein te zoeken is, maar in een tijdige signalering en vervolgens een hulpaanbod op maat bieden: "zo licht als kan, zo zwaar als nodig is". Daarbij is van belang dat er niet één groep gescheiden gezinnen is waar zich problemen voordoen, maar dat er verschillende groepen te onderscheiden zijn. Er zijn gevallen waarin meerdere complexe problemen spelen, en een groep ouders bij wie dat niet of minder het geval is. Daarnaast kunnen problemen over omgang zich op verschillende momenten en fases voordoen. Dit pleit ervoor na te denken over een vroegtijdige signalering. Thans worden deze gezinnen soms pas in een later stadium als risicovol geïdentificeerd, bijvoorbeeld als de rechter de Raad voor de Kinderbescherming vraagt om een onderzoek te doen. Uit het sociaalwetenschappelijk onderzoek blijkt dat er bij complexe scheidingen vaak geprocedeerd wordt, maar dat er relatief weinig psychologische begeleiding is. In het dossieronderzoek zijn zeer weinig aanwijzingen voor meer intensieve ouder-begeleiding in de vorm van scheidingverwerking, ouderschapsreorganisatie, conflictbeheersing en trauma-verwerking. Omdat wel zeer vaak genoemd wordt dat problematiek van ouders gelinkt is aan een slechte verwerking van de scheiding zou hier meer aandacht aan besteed kunnen worden. Het streven naar het voorkomen van escalatie en opeenvolging van juridische procedures is realistischer wanneer – gekoppeld aan de vroegtijdige signalering – ook passende begeleiding zou plaatsvinden.

Er bestaan diverse programma's, maar er zijn op dit moment nog onvoldoende bevindingen over de effectiviteit en over specifieke werkzame ingrediënten van programma's, of passende differentiatie op grond van kenmerken van de doelgroep.

Voor een adequate ondersteuning en behandeling van ouders rondom en na scheiding is dus een juiste en vroegtijdige signalering van groot belang; daarbij is een betrouwbare en valide screening essentieel. Recent zijn enkele signaleringsinstrumenten ontwikkeld die professionals kunnen ondersteunen in het diagnostisch proces. Meer informatie over veelbelovende programma's en methodieken zal begin 2019 verschijnen in de revisie van de Richtlijn Jeugdzorg, Scheiding en problemen van jeugdigen. Er zijn nog geen signaleringsinstrumenten ontwikkeld die grootschalig gebruikt worden in Nederland, of die zijn getoetst op validiteit, bruikbaarheid en betrouwbaarheid.

Bij het nadenken over een goede aanpak, is van belang dat specifiek aandacht wordt besteed aan ouders en kinderen uit ongehuwde families. Er is veel minder zicht op deze groep voormalige samenwoners, omdat ze voor een scheiding niet naar de rechter hoeven te gaan. Daardoor kunnen de ernstige gevallen ook langer buiten beeld blijven, terwijl tijdige hulp van belang is om te voorkomen dat ouders vast komen te zitten in destructieve gedragspatronen. Ook blijkt dat onder deze groep ouders minder kennis is over het ouderschapsplan en dat ze minder vaak een ouderschapsplan maken. Welke gevolgen dit heeft, is niet bekend. Ook lijken er soms problemen te zijn in situaties waarin het gezag niet gezamenlijk door de ouders wordt uitgeoefend. Daarom is het van belang om deze groep families uitdrukkelijk mee te nemen in het reflecteren op oplossingen.

Voor de vraag hoe de toegang tot het hulpaanbod en voorlichting georganiseerd zouden kunnen worden, wordt door professionals gewezen op een loket (scheidingsloket) waar ouders terecht kunnen met vragen en problemen, maar waarbij ook gelegenheid is om regelmatig de situatie te evalueren.

3) Bevordering van deskundigheid van professionals en van (keten)samenwerking

Uit de verschillende delen van het onderzoek komt naar voren dat verbetering van de deskundigheid van professionals een punt van aandacht is. De wetgever stelt op dit moment geen beroepsopleidingseisen aan de professional die ouders bij het tot stand brengen van een ouderschapsplan begeleidt. Gezien de serieuze problematiek, de gevolgen voor kinderen, de economische, juridische en maatschappelijke (hoge) kosten en de behoefte aan preventie en vroegsignalering is dit aan te bevelen. Verder komt uit de interviews naar voren dat er meer

samenwerking tussen professionals, ook uit verschillende disciplines wenselijk is met kortere communicatielijnen.

4) Ondersteuning bieden aan kinderen

Een aanknopingspunt voor verbetering is dat in het gehele proces rondom de scheiding en ook nadien, meer belang wordt gehecht aan de participatie en behoeften van kinderen. Uit dit onderzoek komt naar voren dat kinderen last hebben van ouders die afspraken over omgang niet naleven, onder meer in de vorm van loyaliteitsproblemen. Bovendien ondervinden kinderen na scheiding veel negatieve gevolgen van factoren die samenhangen met slechte naleving van afspraken. Daarom is ondersteuning van kinderen na scheiding van belang. Hoewel de problematiek van ouders in veel gevallen ten grondslag ligt aan de problematiek van kinderen na scheiding die aangemeld worden bij jeugdzorg, is het van belang om naast behandeling van ouders ook de kinderen te ondersteunen. Daartoe bestaan diverse interventieprogramma's (zie de Herziening van de Richtlijn Jeugdzorg). Dergelijke programma's bieden kinderen handvaten om te leren omgaan met problemen tussen de ouders, creëren de mogelijkheid om emoties te uiten en samen te bedenken wat mogelijk is, geven hen de mogelijkheid om sociale steun te ervaren van lotgenoten, en kunnen gevoelens van schuld, verantwoordelijkheid en loyaliteitsproblemen verminderen. In een hulpaanbod dat een maatwerk aanbod nastreeft, zou hier dan ook aandacht aan besteed moeten worden.

5) Aanknopingspunten voor verbeterd gebruik van juridische opties om contact/omgang te realiseren

Gelet op resultaten van dit onderzoek lijkt de oplossing van niet-naleving niet primair te liggen in de verschillende juridische instrumenten. Er is een groot palet aan juridische instrumenten, maar deze zijn vooral gericht op de bestrijding van de gevolgen en niet van de oorzaken van de problemen die ten grondslag liggen aan niet-naleving. De inzet van deze maatregelen, en met name de zwaardere, kunnen het belang van het kind schaden. Ook is er weinig zicht op de vraag welke instrumenten werken en wat de voor- en nadelen zijn, en in welke fase welke maatregel geschikt zou zijn. De inzet van het strafrecht lijkt niet op steun te kunnen rekenen van de meeste voor dit onderzoek geïnterviewde juridische en sociale professionals, onder meer omdat het de partnerproblematiek versterkt, terwijl hulpverlening wenselijk zou zijn. Dit betekent dat zoveel mogelijk gekeken zou kunnen worden of het conflict tussen ouders op andere wijzen kan worden beperkt. Het doel is te voorkomen dat ouders door wederzijds hun problemen naar het juridisch domein te verplaatsen, dieper vast komen te zitten in het negatieve gezinspatroon. Ondersteunende maatregelen als begeleide omgang kunnen hierin een rol spelen.

6) Meer onderzoek nodig

In Nederland is relatief weinig empirisch sociaalwetenschappelijk onderzoek gedaan naar scheidingen en de invloed van wets- en beleidswijzingen. De rechtsvergelijkende studies laten zien dat er in de onderzochte landen veel meer data, en daarmee inzicht, bestaat in wat werkt en dat wijzigingen van beleid en wetgeving worden gebaseerd op basis van die inzichten. Omdat de juridische en maatschappelijke context voor ieder land anders zijn, zijn resultaten niet één-op-één te vertalen naar een Nederlandse context. Daarom is het van belang dat meer onderzoek wordt verricht naar de validiteit en betrouwbaarheid van signaleringsinstrumenten e, naar de effectiviteit van interventies van bestaande en voorgestelde programma's. Ook is meer onderzoek nodig om te kunnen bepalen onder welke voorwaarden en voor welke kinderen bepaalde contact-/omgangsregelingen geschikt zijn. Tot slot kan meer kennis over risico- en beschermende factoren van een complexe scheiding bijdragen aan een betere en vroegere screening van gezinnen na scheiding die extra ondersteuning behoeven.

Tot slot

Gelet op het belang van kinderen bij contact/omgang met beide ouders na een scheiding, levert dit onderzoek samen met de maatschappelijke en politieke aandacht voor het onderwerp, de mogelijkheid op om een stap verder te komen. Uiteindelijk is het aan ouders om goed te scheiden, maar een deel van de ouders kan daarbij veelal gerichte hulp gebruiken.

BIJLAGEN

BIJLAGE I LEDEN VAN DE BEGELEIDINGSCOMMISSIE

Voorzitter

- mevrouw prof. dr. C. Finkenauer (UU - Faculteit der Sociale Wetenschappen)

Leden

- mevrouw mr. A.H.W.M. van Beuningen (MinJenV – Directie Sanctie-toepassing en Jeugd)
- mevrouw mr. dr. B.E.S. Chin-a-Fat (Chin-a-Fat | De Voort)
- de heer dr. T. Geurts (WODC)
- de heer dr. H.P.L.M. Korzilius (RU - Faculteit der Management-wetenschappen)
- de heer drs. C.S. van Nassau (WODC)
- mevrouw mr. dr. M.J. Vonk (UL - Faculteit der Rechtsgeleerdheid)

BIJLAGE II LIJST VAN GEÏNTERVIEWDE DESKUNDIGEN

Sociaalwetenschappelijke deskundigen

1 Yolande de Best
Pedagoog, register mediator, familiemediator (ook op toevoeging), tevens bemiddeling & communicatie bij het SKJ - Stichting Kwaliteitsregister Jeugd

2 Marieke Lips
Kindbehartiger - Amsterdam

3 Lidewij Verhoeven
Coördinator BOR Humanitas
Samen met Erna

4 Erna Kamp
Coördinator BOR Humanitas
Samen met Lidewij

5 Erik de Graaff
Coördinator bij Juzt, afd. Hulp bij scheiding en trainer Ouderschap blijft – vooral werkzaam in regio Breda

6 Elise Ratering
Gedragsdeskundige Raad voor de Kinderbescherming R'dam

7 Harmke Bergenhenegouwen
Senior staf gedragswetenschapper Samen Veilig

8 Heleen Koppejan
Psycholoog; trainer ouderonthechting

9 Annelies Hendriks
Ontwikkelingspsycholoog/MfN-registermediator; coach en kinder-specialist in overlegscheidingen; aangesloten bij Vereniging voor Collaborative Professionals; crossborder mediator, verbonden aan Centrum Internationale Kinderontvoering

Juridische deskundigen

1 Marit Tomassen-van der Lans (proefinterview)
Mediator, Den Bosch

2 Rob van Coolwijk
Advocaat/scheidingsmediator, lid vFAS (en rechter-plaatsvervanger), Eindhoven

3 Ivo Pieters
Advocaat/mediator/bijzondere curator, lid vFAS (en rechter-plaatsvervanger), Leiden

4 Dianne Kroezen
Advocaat/mediator, lid vFAS, Amsterdam

5 Monique Fiege
Rechter, Rechtbank Rotterdam, Rotterdam

6 Hein Schröder
Kinderrechter, Rechtbank Overijssel, Zwolle

7 Sonja Wouda-van Velzen
Advocaat/bijzondere curator, Arnhem

8 Marion Allegro
Rechter, Rechtbank Alkmaar

9 Veronique Heickmann
Rechter, Rechtbank Utrecht

10 Remi Bruus
Mediator, Rotterdam

11 Auke Bakker
Advocaat, Utrecht

12 Cees van Leuven
Rechter, Hof 's-Hertogenbosch

BIJLAGE III INTERVIEWS MET JURIDISCH DESKUNDIGEN

1. Inleiding

De onderzoeksvragen zijn naast het literatuur- en jurisprudentieonderzoek ook beantwoord aan de hand van een analyse van interviews met juridische deskundigen. Er zijn twaalf semigestructureerde interviews gehouden met professionals uit uiteenlopende groepen die een goed overzicht hebben van dit onderwerp. De gegevens uit de interviews zijn hieronder geanalyseerd.

De interviewvragen hadden onder meer betrekking op de mogelijkheden voor ouders om tot afspraken over contact/omgang te komen, de instrumenten die bij nakoming van die afspraken kunnen worden ingezet, de rol van de verschillende actoren daarbij, wat in meer algemene zin nodig is voor het maken en nakomen van afspraken en wat daarvoor belemmeringen zijn.

De interviews kunnen inzicht bieden in de vraag hoe afspraken over omgang tot stand komen tussen ouders (onderzoeksvraag 1), de oorzaken voor het niet nakomen van afspraken over contact/omgang na de scheiding met kinderen binnen de Nederlandse context, plus mogelijke verschillen hierin tussen groepen in de samenleving (onderzoeksvragen 2 en 3). Daarnaast kan uit de interviews blijken op welke wijze het gebruikmaken van de juridische mogelijkheden die er zijn om alsnog tot naleving van gemaakte afspraken te komen in de praktijk verloopt en welke knelpunten zich hierbij eventueel voordoen (onderzoeksvraag 4). Ten slotte kunnen de interviews mogelijke aanknopingspunten genereren voor het terugdringen van het aantal gevallen waarin tijdens of na de scheiding gemaakte afspraken niet worden nagekomen (onderzoeksvraag 5). Hieronder wordt allereerst de methode beschreven (§2). Daarna wordt achtereenvolgens ingegaan op: het maken van afspraken na scheiding (§3); de naleving van afspraken (§4); de rol van de verschillende actoren (§5); de toepassing van juridische instrumenten (§6); en op afsluitende opmerkingen van de geïnterviewden naar aanleiding van de vraag wat nodig is voor het nakomen van afspraken c.q. wat daarvoor belemmeringen zijn in meer algemene zin (§7).

2. Methode

2.1 Werkwijze

Zoals hierboven is vermeld, zijn er twaalf verdiepende semigestructureerde interviews (één proefinterview en elf andere interviews) gehouden met mediators, rechters en advocaten. Gekozen is voor semigestructureerde interviews om ervoor te zorgen dat de relevante onderdelen van de onderzoeksvragen zo goed mogelijk aan bod komen. De topiclijst voor de interviews is ontwikkeld op basis van de

voorlopige resultaten van het literatuuronderzoek en de (sociaalwetenschappelijke) analyses van bestaande data en vervolgens afgestemd met de medeonderzoekers, twee sociaalwetenschappelijke professionals en de begeleidingscommissie. Zie bijlage V voor de topiclijsten voor de interviews.
De geïnterviewden waren onder meer mediators, advocaten (zowel vFAS-advocaten als niet-vFAS advocaten), bijzondere curatoren en familierechters. Zie bijlage II voor een overzicht van geïnterviewde deskundigen. Geregeld waren meerdere functies in één persoon verenigd, bijvoorbeeld omdat een mediator, die advocaat en rechter-plaatsvervanger was. De deskundigen zijn benaderd via het netwerk van de onderzoekers en leden van de begeleidingscommissie. Getracht is om te komen tot een zo groot mogelijke diversiteit, door te kiezen voor geografische spreiding, personen te interviewen met verschillende functies en door zowel leden van de vFAS als advocaten die daarvan geen lid zijn te interviewen. Ook is gesproken met zowel advocaten die voornamelijk gezamenlijke als die primair eenzijdige verzoeken behandelen.
Gestart is met een proefinterview met een mediator om na te gaan of de vragen helder waren, of de topiclijst in orde was en om ervoor te zorgen dat de twee interviewers op vergelijkbare wijze de interviews zouden afnemen. Uit het proefinterview kwamen geen zaken naar voren die noopten tot aanpassing van de topiclijst. Voorafgaand aan het interview is aan de geïnterviewden een informatiefolder verzonden. Daarnaast werd aan de geïnterviewden aan het begin van het interview het doel en de gang van zaken uitgelegd en werd gevraagd een toestemmingsverklaring te ondertekenen. Drie interviews zijn telefonisch afgenomen. De andere interviews hebben face-to-face plaatsgevonden. De interviews duurden ongeveer een uur. Alle interviews zijn opgenomen. Vrij snel na afloop van het interview zijn met gebruikmaking van de opname interviewverslagen uitgetypt waarin de tekst per onderwerp van de topiclijst is geordend. Daarbij verdient opmerking dat niet alle onderdelen van de topiclijst voor iedere deskundige van belang waren. Zo hebben bijvoorbeeld mediators soms weinig zicht op nakoming en hebben rechters in mindere mate zicht op het maken van afspraken. Vervolgens zijn die teksten in één document samengevoegd, waarna per (hoofd)onderdeel van de topiclijst een analyse heeft plaatsgevonden, waarvan hier verslag wordt gedaan.
De resultaten van de interviews geven een beeld van de ervaringen uit de praktijk, maar zijn door het geringe aantal interviews slechts van verkennende aard.

2.2 Achtergrond van de geïnterviewden

Er zijn zeven personen geïnterviewd die ouders bijstaan met het opstellen van het ouderschapsplan. Twee advocaten, drie advocaat-mediators en twee mediators. Beide mediators behandelen (echt)scheidingen en doen voornamelijk zaken op toevoegingsbasis. De ene mediator ziet vooral lager en gemiddeld opgeleide

ouders en ouders die jonge kinderen hebben en de andere mediator geeft aan dat de achtergrond van zijn cliënten 'een mooie weerspiegeling van de samenleving' betreft, variërend van mensen met torenhoge schulden tot cliënten met inkomens van vijf keer modaal.
Drie geïnterviewden zijn advocaat, vFAS-echtscheidingsmediator en rechter-plaatsvervanger. Twee van hen zijn ook nog bijzondere curator. Een van hen doet geen zaken op toevoegingsbasis. De andere twee behandelen slechts enkele (echt)scheidingszaken per jaar met toevoeging. Deze geïnterviewden behandelen zaken soms als advocaat en soms als mediator. Als wijzen waarop cliënten binnenkomen werden genoemd: via oud-cliënten; de website van het kantoor; doorverwijzingen via collega-advocaten; en soms via het juridisch loket of de website van de Nationale Adviesbalie.
Twee geïnterviewden zijn advocaat en niet aangesloten bij de vFAS. Die advocaat staat voornamelijk één partij bij, maar treedt een enkele keer op als advocaat voor beide partijen. Meer dan de helft van de zaken wordt gedaan op toevoegingsbasis. De andere advocaat behandelt vooral gezamenlijke verzoeken tot echtscheiding. Deze advocaat doet jaarlijks enkele zaken op toevoegingsbasis en heeft veel internationale zaken waarvan cliënten of een van hen zich in het buitenland bevinden
Van de geïnterviewden zijn vijf personen rechter: het gaat om een rechter van een hof en vier rechters van verschillende rechtbanken. Alle rechters behandelen gezags- en omgangszaken en meestal ook kinderbeschermingszaken.

3. Het maken van afspraken na scheiding

Om het inzicht te vergroten in de vraag hoe afspraken tussen ouders tot stand komen (onderzoeksvraag 1), wat oorzaken (kunnen) zijn voor het niet nakomen van afspraken over contact/omgang na de scheiding met kinderen, plus mogelijke verschillen hierin tussen groepen in de samenleving (onderzoeksvragen 2 en 3) is tijdens de interviews onder meer gevraagd naar de wijze waarop ouderschapsplannen tot stand komen en wat belemmeringen (kunnen) zijn voor ouders om afspraken te maken.

3.1 De wijze van opstellen van het ouderschapsplan

Ouders worden het eens met behulp van een advocaat of mediator
Uit de interviews met mediators en advocaten komt naar voren dat het ouders meestal lukt om afspraken te maken. Dit is alleen anders voor de advocaat die voornamelijk ouders bijstaat die een eenzijdig verzoek indienen. Een mediator noemt een slagingspercentage van 95% voor mediations in zijn praktijk. 'Bij invoering van ouderschapsplan in 2009 werd gedacht – het is goed voor complexe scheidingen. In werkelijkheid vormt deze verplichting in complexe scheidingen

een bron van narigheid terwijl het heel goed werkt voor gewone scheidingen'. Deelovereenkomsten, dus een overeenkomst waar de ouders op een aantal punten wel, en voor andere onderwerpen niet, tot overeenstemming komen, komen niet vaak voor. Indien het tot een juridische procedure komt, is niet per definitie sprake van een hoogconflictsituatie. Volgens een van de geïnterviewden is het soms goed om niet te lang met mediation door te gaan en te zoeken naar een compromis, maar kan het beter zijn om de rechter over het punt waarover men het niet eens wordt te laten beslissen. Op het kantoor van een van de mediators wordt een discussie gevoerd over de vraag hoe lang men moet doorgaan in een poging om tot afspraken te kunnen komen, zeker als het een zaak op toevoegingsbasis betreft en het geld eigenlijk al op is. Het aantal sessies dat nodig is voor het opstellen van een ouderschapsplan loopt uiteen. Een advocaat-mediator geeft aan dat ouders vaak al een vastomlijnd beeld hebben van wat ze willen, veel samen kunnen invullen en dat het ouderschapsplan dan in één of twee sessies gereed is, terwijl een andere mediator uitgaat van drie à vijf sessies van ieder twee uur. Een van de advocaten geeft aan vaak te proberen een viergesprek - dat wil zeggen een gesprek van beide ouders met ieder hun eigen advocaat- te organiseren.
Bij het maken van een ouderschapsplan worden door de deskundige of de ouders zelf soms derden (zoals een financieel deskundige of psycholoog) betrokken. Er blijken echter grote verschillen te zijn ten aanzien van de wijze waarop geïnterviewden kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan betrekken. Sommigen houden zelf een gesprek, anderen besteden dit uit of voeren geen gesprek met het kind. De advocaat-mediators praten in hun rol van advocaat nooit met het kind, maar in de rol van mediator praten zij wel met kinderen vanaf ongeveer zes of acht jaar. Soms schakelen zij voor het gesprek een derde in. Een van de advocaat-mediators licht toe dat ouders soms hun kaarten tegen de borst houden. Door met het kind te praten krijgt de mediator informatie over het gezinssysteem en hoe de kinderen de scheiding ervaren. Die informatie kan, als deze naar de ouders wordt teruggekoppeld voor hen een *eyeopener* zijn, omdat kinderen tegen de mediator soms dingen zeggen die ouders niet weten. De mediators die niet tevens advocaat zijn en advocaten die geen mediator zijn, spreken doorgaans niet met de kinderen.

Zaken die bij de rechter terechtkomen
De rechtbank controleert het ouderschapsplan globaal. De ene rechter doet dit uitgebreider dan de andere. Een van hen meent dat dit niet zijn taak is, maar in beginsel behoort tot de autonomie van de ouders. In sommige zaken, als een kind op een uitnodiging voor het kinderverhoor reageert, wordt met het kind gesproken. Veel zaken komen alleen bij de rechtbank terecht omdat een beschikking nodig is. Schattingen over het aandeel zaken dat ze op zitting zien, lopen tussen de rechters uiteen maar zouden rond de 70-95% liggen. De overige

zaken worden schriftelijk afgedaan en dat betekent dus dat partijen het vaak eens zijn. Op de meerderheid van de zaken hebben rechters dus geen zicht. In de zaken die rechters behandelen zien zij een grote variëteit aan ouderschapsplannen langskomen. Soms hebben ouders zelf een document opgesteld met behulp van een standaardmodel van Internet, ouderschapsplannen die zijn opgesteld met een gezamenlijke advocaat, plannen die zijn gemaakt met behulp van ieder een eigen advocaat, met behulp van een mediator of via een ouderschapstraject zoals Ouderschap Blijft of een andere hulpverleningsvariant.
Het verschilt per rechtbank hoe wordt omgegaan met het horen van kinderen c.q. met de toetsing van de wijze waarop kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan zijn betrokken. Zo worden door de ene rechtbank kinderen vanaf achtjarige leeftijd gehoord, loopt in een andere rechtbank een *pilot* waarin om een gespreksverslag van het gesprek met de kinderen in het kader van het ouderschapsplan wordt gevraagd en worden door andere rechtbanken alleen kinderen van twaalf jaar of ouder voor een gesprek uitgenodigd. Een rechter geeft aan dat de wijze van betrokkenheid van de kinderen bij het opstellen van het ouderschapsplan niet specifiek wordt nagegaan, maar dat ter zitting door de rechter wel altijd wordt gevraagd hoe het met de kinderen gaat. Dat is volgens deze rechter eigenlijk belangrijker dan te weten hoe het kind bij het opstellen van het ouderschapsplan betrokken is geweest. Een vaag ouderschapsplan vormt niet automatisch een reden om een zitting te gelasten. Als een ouderschapsplan ontbreekt, komt er wel een zitting en moeten ouders uitleggen waarom deze ontbreekt en wordt indien nodig naar hulpverlening verwezen. Op de vraag waarom kinderen die een uitnodiging voor een kinderverhoor ontvangen op de uitnodiging van de rechter ingaan worden als redenen genoemd dat zij komen omdat ze zijn uitgenodigd, nieuwsgierig zijn of iets te vertellen hebben omdat bijvoorbeeld informatie niet klopt. Slechts enkele kinderen komen omdat ze bezwaar hebben tegen de in het ouderschapsplan voorgestelde regeling.

3.2 De inhoud van het ouderschapsplan en redenen waarom dit niet/lastig kan worden opgesteld

De inhoud van het ouderschapsplan en afspraken over wijziging daarvan
De inhoud van ouderschapsplannen, in het bijzonder de gedetailleerdheid van afspraken, verschilt en dat geldt ook voor de wijze waarop deze worden opgesteld. Door een van de geïnterviewden wordt specifiek aangegeven dat ouders bij het opstellen van het ouderschapsplan moet worden uitgelegd dat het ouderschapsplan als *organisch model* bedoeld is. Het is noodzakelijk om het ouderschapsplan na verloop van tijd aan te passen en dan moeten ouders daar opnieuw voor gaan zitten. Diezelfde geïnterviewde geeft aan dat dikwijls meer wordt geregeld dan nodig is om te voldoen aan de (minimale) wettelijke criteria.

Indien echter (te)veel geregeld wordt, kunnen sneller problemen ontstaan omdat een de ouders roept '*dat hadden we toch afgesproken?!*' Volgens de meeste geïnterviewden die ouders helpen een ouderschapsplan op te stellen is de zorgverdeling niet vaak een geschilpunt bij het opstellen van een ouderschapsplan. Het gesprek gaat hooguit om een dag meer of minder, maar vaak worden partijen het eens, zeker als ook voor de beëindiging van het huwelijk sprake was van een evenwichtige taakverdeling.
Voor het antwoord op de vraag of afspraken worden nageleefd, is ook van belang hoe de gemaakte afspraken worden herzien als de situatie verandert. Daarom is de vraag gesteld of een *mediationbeding* in het ouderschapsplan wordt opgenomen en of een *terugkommoment* met de ouders wordt afgesproken. Het model-ouderschapsplan van de vFAS bevat standaard een *mediationbeding* en ook advocaten/mediators die daarbij niet zijn aangesloten nemen doorgaans een beding op waarin staat dat partijen eerst met elkaar moeten overleggen of naar een mediator moeten stappen om over wijzigingen/nakoming te praten, voordat zij naar de rechter gaan. In hoeverre deze afspraken worden nagekomen is niet helder, omdat partijen niet kunnen worden verplicht tot mediation en rechters alleen de zaken zien waarin partijen er niet uit zijn gekomen.
Een van de advocaat-mediators maakt, in de rol van mediator, met ouders standaard een afspraak voor een gratis *terugkomgesprek* een jaar na het sluiten van het echtscheidingsconvenant. De advocaat-mediator belt dan ongeveer drie weken tevoren naar de ouders of ze willen langskomen. Meestal maken ouders hiervan gebruik en komen ze evalueren. Ook een andere advocaat-mediator probeert vaak een terugkommoment af te spreken, maar terugkomen kost geld en niet alle ouders zijn er klaar voor. Het is toch vaak een niet zo fijne periode in hun leven waaraan zij worden herinnerd die ze achter zich willen laten en soms hebben zij geen mediator meer nodig. Diverse geïnterviewden menen dat het, in ieder geval in theorie, een goed idee zou zijn om ouders na enige tijd - als het stof is neergedaald - te laten terugkomen, omdat zich met name in het eerste jaar veel veranderingen voordoen en het lastigste onderdeel van het ouderschapsplan de uitvoering daarvan betreft. Hierbij plaatsen zij wel enkele kanttekeningen. Zo is het moeilijk om een termijn te bepalen; sommige ouders zouden misschien al na een half jaar moeten terugkomen en anderen na twee jaar. Ook is een terugkomafspraak moeilijk afdwingbaar, is het de vraag of conflicten hiermee kunnen worden voorkomen, kan dit middel wellicht problemen creëren doordat kwesties die anders met rust zouden worden gelaten worden opgerakeld en kan de echtscheiding een pijnlijk proces zijn geweest waaraan ouders niet willen worden herinnerd.

Redenen waarom het opstellen van een ouderschapsplan niet of moeizaam lukt

De redenen die door geïnterviewden worden genoemd waardoor het opstellen van een ouderschapsplan soms niet of moeizaam lukt zijn divers.
Een van de redenen die wordt genoemd is dat ouders zich *gekrenkt* voelen. Bijvoorbeeld vanwege vreemdgaan of omdat partijen het financieel niet eens worden. Het *moment waarop het ouderschapsplan moet worden opgesteld* is soms ongelukkig, omdat praktische zaken nog niet altijd zijn geregeld (zoals de verkoop van de echtelijke woning, het vinden van nieuwe woonruimte) en omdat een van de ouders vol emoties zit en de scheiding nog niet heeft geaccepteerd. Het is dan lastig om afspraken te maken. Soms zou het daarom beter zijn om op een later moment een ouderschapsplan op te stellen.
Door een groot aantal geïnterviewden is aangegeven dat *conflicten op andere terreinen* invloed hebben op de zorgverdeling, mede doordat de ene ouder soms de macht over de kinderen gebruikt om andere dingen te regelen. In discussies over het ouderschapsplan en contact-/omgangsregelingen gaat het vaak om de kinderen en hun hoofdverblijfplaats, maar het onderliggende probleem heeft veelal geen betrekking op de kinderen. De kinderen worden ingezet als middel om een ander doel te bereiken. Het kan bijvoorbeeld zijn dat een ouder stelt dat als hij niet voldoende geld krijgt van de andere ouder, die ouder de kinderen niet vaak mag zien. Daarom moet worden gekeken naar het totaalpakket. Enkele geïnterviewden zien een correlatie tussen financiële afspraken (met name partner- en kinderalimentatie) en contact-/omgangsregelingen. Er worden door de ene ouder voorwaarden gesteld, zoals bijvoorbeeld 'in het huis mogen blijven wonen, als…'.
In sommige zaken uit een ouder *beschuldigingen* jegens de andere ouder (bijvoorbeeld seksueel misbruik, zelfmoordneiging) en worden deze als argument gebruikt om geen afspraken te maken. Een van de mediators geeft aan dat die beschuldiging dan soms wordt ingetrokken op het moment dat de mediator aangeeft een meldplicht te hebben (dan wordt gezegd dat het 'niet zo bedoeld' was). Diverse geïnterviewden noemen dat het moeilijk kunnen maken van afspraken te maken kan hebben met de *persoonlijkheid van de ouder*. Soms heeft een van de ouders bijvoorbeeld een psychische stoornis, kunnen ouders niet goed omgaan met emoties en lukt het daarom niet. Het komt ook voor dat het maken van afspraken moeizaam verloopt omdat ouders die toevoeging krijgen, deze gebruiken als 'dreigement' tijdens de onderhandelingen, omdat zij – als de andere ouder niet doet wat hij wil - eenvoudig naar de rechter kunnen stappen, terwijl de andere ouder de kosten zelf moet betalen.
Indien een van de ouders niet wil meewerken, en bijvoorbeeld nergens op reageert, lukt het niet en zal de rechter de knoop moeten doorhakken. Tot slot is nog aangeven dat sommige ouders niet willen dat het kind contact heeft met de andere ouder en zich op dit punt niet laten coachen. Die ouders zullen een andere

advocaat zoeken die hen wel naar de mond praat of dan is een rechterlijke uitspraak nodig om de knoop door te hakken.

4. Naleving van afspraken

In de interviews is gevraagd wat oorzaken voor het niet nakomen van afspraken over contact/omgang na de scheiding met kinderen kunnen zijn en of er verschillen kunnen worden geconstateerd tussen verschillende groepen in de samenleving (onderzoeksvragen 2 en 3). Zo is in de interviews is gevraagd of patronen zichtbaar zijn als het gaat om het niet nakomen van afspraken en of er een moment aanwijsbaar is waarop afspraken worden geschonden. Expliciet is onder meer gevraagd wie niet nakomt, wat sociaaleconomische kenmerken, persoonlijkheidskenmerken en etnische achtergrond zijn. Uit de antwoorden van de geïnterviewden komt naar voren dat dit een diverse en ingewikkelde dynamiek betreft. Meerdere factoren kunnen een rol spelen en deze kunnen op elkaar inwerken.

Door verschillende geïnterviewden is aangegeven dat de dynamiek van echtscheidingen de afgelopen jaren is veranderd, doordat vaders een grotere rol zijn gaan spelen in de verzorging van de kinderen en zich na scheiding niet zomaar opzij laten zetten. Zij willen die rol na scheiding niet verliezen. De traditionele regeling waarbij de kinderen bij de moeder wonen en een weekend per veertien dagen naar hun vader gaan is passé. Als dit al voorkomt, krijgt de vader er vaak nog een dag door de week bij. Volgens één rechter kunnen vechtscheidingen voor een gedeelte worden verklaard door deze maatschappelijke wijziging dat werk en zorg verdeeld worden en ouders het vanzelfsprekend vinden dat ook na scheiding te blijven doen, maar dit kan met name lastig zijn als ouders niet bij elkaar in de buurt wonen Volgens één van de advocaat-mediators worstelen rechters ermee hoe zij met die transitie moeten omgaan. Moeten ze de verdeling hoe het was voor de scheiding tot uitgangspunt nemen? Of moeten rechters beslissen op basis van de nieuwe situatie; wat ouders nu kunnen en willen? Voor advocaten is het lastig te voorspellen wat de rechter gaat beslissen. Het lukt echter vaak om ter zitting, onder begeleiding van de rechter, ouders alsnog tot overeenstemming te laten komen. Diverse geïnterviewden merken in dit verband op dat het goed is om erbij stil te staan dat het in veel gevallen goed gaat en dat slechts een gering aantal zaken bij de rechter terechtkomt. Co-ouderschap is bijna de standaard geworden bij gezamenlijke echtscheidingsverzoeken, kosten voor kinderen worden steeds vaker bij helfte gedeeld en niet naar rato van de inkomsten en het lukt de ouders om te communiceren. '*In de krant ligt de boventoon bij de vechtscheiding – dat er in Nederland heel veel vechtscheidingen zijn – ik zie in mijn dagelijkse praktijk een heel ander verhaal – ik heb hier iedere dag mensen over de tafel die het gewoon goed regelen een categorie waar ik niet veel over in de krant lees*'.

Vaders & moeders

Op de vraag *wie* niet nakomt wordt door de meerderheid van de geïnterviewden geantwoord dat dit wisselend is. Het zijn zowel vaders als moeders die zich niet aan afspraken houden. In de media gaat het vaak over kinderen die door de moeder worden weggehouden, over ouderverstoting/persoonlijkheidsproblemen en over de extreme gevallen, aldus een van de geïnterviewden. Diens ervaring is echter, dat als het een extreme situatie betreft, er vaak met beide ouders iets aan de hand is. Een rechter noemt dat er voor een 'strijd' twee partijen nodig zijn. Het is, volgens de meeste geïnterviewden, niet zo dat er een grote groep van moeders is die de kinderen, zonder grondslag, bij de vader weghoudt (*gatekeeping*). Uit antwoorden van twee geïnterviewden komt wel naar voren dat het vaker moeders dan vaders betreft. Dit zou worden veroorzaakt door het feit dat de moeder vaker de (hoofd)verzorgende ouder is. Volgens een van de geïnterviewden zetten moeders, die doorgaans een groter aandeel in de zorg voor de kinderen hebben, kinderen vaak makkelijker in als onderdeel van de strijd en gebruiken vaders, die vaak kapitaalkrachtiger zijn, daarvoor eerder financiële instrumenten. Indien afspraken niet worden nagekomen, hoeft het niet zo te zijn dat contact/omgang volledig door een ouder worden geblokkeerd. Soms zijn ouders het bijvoorbeeld alleen niet eens over vakantieplannen of gaat het om een situatie waarin een moeder contact/omgang belemmert, omdat de vader de kinderen alleen wil zien op het moment dat het hem goed uitkomt.

Door een van de geïnterviewden wordt gesteld dat de ouder bij wie het kind diens hoofdverblijfplaats heeft vaak meent de 'betere ouder' te zijn. Deze ouder vindt dat hij beter voor het kind kan zorgen en wil de afspraken wijzigen '*verbloemd als dat het niet goed zou gaan met de kinderen*'. Dan wordt aangegeven dat het kind huilt, niet naar de andere ouder wil, dat zich problemen voordoen als het kind terugkomt en wordt daaruit de conclusie getrokken dat het kind het daar dus kennelijk niet leuk vindt. De andere ouder zegt dan juist dat het bij hem prima gaat met het kind. Volgens de geïnterviewde is datgene waarvan het kind last heeft c.q. het moeilijkste moment de onderlinge spanning bij het overdrachtsmoment van de een naar de ander. Als je niet toestaat dat het kind van beide ouders mag houden, ontstaat er spanning bij die overgang. Signalen van kinderen worden vaak zodanig geïnterpreteerd dat zij bij het eigen standpunt van een ouder passen.

Verder wordt aangegeven dat niet altijd duidelijk is wie afspraken niet nakomt, omdat ouders elkaar over en weer beschuldigen. Volgens diverse geïnterviewden ontstaan er geregeld conflicten over de concrete invulling van afspraken. Het gaat dan eerder over de interpretatie van afspraken dan dat afspraken niet worden nagekomen. Niet alles kan volledig worden dichtgetimmerd. Er zullen zich altijd wijzigingen voordoen waardoor afspraken moeten worden aangepast, waardoor onenigheid kan ontstaan. Zo kunnen schooltijden wijzigen en kan een kind van de basisschool naar het voortgezet onderwijs gaan. Als concrete voorbeelden die

aanleiding geven tot conflicten werd door een advocaat genoemd dat in veel zaken vervangende toestemming voor de verkrijging van een paspoort wordt verzocht en gaf een rechter aan dat vaak discussie bestaat over de betaling van reiskosten. Heel soms komt voor dat een ouder afspraken niet nakomt omdat hij er geen behoefte aan heeft om het kind te zien.

Specifieke kenmerken van ouders:

- Sociaaleconomische achtergrond: Hierover zijn de antwoorden van de deskundigen eenduidig. Echtscheidingen komen in alle sociale lagen voor. Twee geïnterviewden menen wel dat de sociaal zwakkeren in de samenleving (met een minder goede achtergrond, minder geld, minder opleiding of een lichtverstandelijke beperking), iets vaker afspraken schenden. Een andere geïnterviewde geeft aan dat ouders uit een sociaal-economisch lagere klasse soms minder goed het onderscheid tussen stoppen als partners en doorgaan als ouders kunnen maken. Door enkele geïnterviewden wordt genoemd dat de wijze waarop ouders met elkaar 'strijden' verschilt. Lager opgeleiden zouden soms wat meer moeite hebben om met elkaar te communiceren en hoger opgeleiden hebben vaak meer moeite om zaken te laten rusten en blijven maar doorgaan. Juist bij hoogopgeleiden (met veel financiële middelen) kan het conflict heel groot worden, wordt met veel raffinement gestreden en kunnen de gevolgen daarvan voor de kinderen ernstig zijn. Verder werd genoemd dat het problemen geeft dat hogeropgeleiden het gezag van de Raad voor de Kinderbescherming en andere hulpverleners soms niet of moeilijk accepteren, waardoor de hulpverlening(strajecten) op die gezinnen geen grip krijgen.
- Persoonlijkheidskenmerken: Op dit punt worden door geïnterviewden verschillende elementen genoemd. Veel geïnterviewden geven aan dat verschillende vormen van persoonlijkheidsproblematiek een rol kunnen spelen. Zo zijn sommige mensen niet in staat om op tijd te komen en zich aan afspraken te houden en willen zij alleen contact/omgang op basis van hun eigen impulsieve inzicht; ouders hebben soms in hun jeugd schade opgelopen, er kan sprake zijn van claimend gedrag, huiselijk geweld, zwakbegaafde ouders, psychische stoornissen (narcistische persoonlijkheid) en psychische problemen waardoor zij moeilijker zijn in de sociale omgang, sommige ouders kunnen zich niet beheersen, etc. Meerdere geïnterviewden hebben aangegeven dat problemen ontstaan als ouders geen inzicht hebben in hun eigen functioneren en gedrag, maar alleen kunnen zien wat de ander verkeerd doet en hun eigen aandeel in het conflict niet erkennen. Die ouders staan niet open voor de redelijkheid van de ander en vinden dat wat zij willen moet gebeuren. Verder is

genoemd dat conflicten vaak ontstaan als ouders zich niet flexibel kunnen opstellen.

- Etniciteit: Door enkele geïnterviewden wordt aangeven dat dit een rol kán spelen. In het geval van mediation is op dit punt soms bijvoorbeeld maatwerk nodig, omdat familie een belangrijkere rol speelt in de ene cultuur dan in de andere. In bepaalde culturen wordt een echtscheiding moeilijk geaccepteerd en is een ouder (vader) daardoor soms niet bereid om te bespreken hoe het verder moet. Volgens een geïnterviewde speelt in Antilliaanse gezinnen de vader vaak een minder belangrijke rol, is het temperament soms anders en doen zich daardoor aan het begin van het proces soms scherpere conflicten voor.

Oorzaken en/of verklaringen voor het niet nakomen van afspraken:
De oorzaken en aanleidingen voor het niet nakomen van afspraken die door geïnterviewden worden genoemd zijn divers. Door veel geïnterviewden wordt genoemd:

- (Ex-)partnerproblematiek: Indien er problemen zijn op partnerniveau werkt dit vaak door op ouderniveau. Bijvoorbeeld een situatie waarin een ouder vaak bedrogen is, of een vervelende manier waarop de ene ouder de andere ouder uit de woning werkt, kunnen veel leed veroorzaken, traumatiserend zijn en doorwerken in de nasleep van de scheiding. De wijze waarop de (echt)scheiding tot stand is gekomen, de mate waarin dit kwetsend was of blijft en het onderlinge vertrouwen c.q. wantrouwen tussen ouders kunnen een rol spelen. Vaak is er een gebrek aan onderling vertrouwen en, zoals een rechter opmerkt, er is vertrouwen in elkaar nodig voor het maken en naleven van afspraken. Het komt voor dat één ouder wil scheiden en dat dit de andere ouder min of meer overkomt. Die ouder zit dan nog vol met emoties, heeft de scheiding niet geaccepteerd en dan heeft de andere ouder een voorsprong als ze afspraken moeten maken. Een van de advocaat-mediators geeft expliciet aan dat mensen een ouderschapsplan moeten maken omdat ze uit elkaar gaan, maar dat een van hen dan vaak al verder is in het verwerkingsproces dan de ander. De ene denkt zakelijk en wil afscheid nemen van de partnerrelatie en de ander verkeert in een emotioneel proces. De partner die het minst ver in de verwerking is, bepaalt het tempo en dan wordt de ander ongeduldig. Dan wordt er, hoewel de fases niet op elkaar zijn afgestemd, een compromis gesloten. Je kunt je afvragen hoe duurzaam die afspraken in deze situatie zijn en of zij op de juiste grondslag tot stand zijn gekomen. Soms komt er een compromis om rust te creëren ‘mensen willen ervan af’. Je móet op dat moment immers afspraken maken.

- Veranderende omstandigheden: Wijzigingen (ingrijpende levensgebeurtenissen) vormen dikwijls de aanleiding tot het ontstaan van een conflict. Daarbij worden als directe aanleiding voor het niet nakomen van afspraken door de geïnterviewden voornamelijk genoemd: 1) een verhuizing van één van beide ouders; 2) (de introductie van) nieuwe partners (zie hierna); 3) dat de kinderen zelf de afspraken niet willen nakomen. Volgens een rechter kun je met name als de verdeling tussen de ouders te onevenwichtig is zien dat kinderen zelf gaan uitmaken wat ze willen. Ouders zijn veelal niet ingesteld op 'pubertijdsshoppen'. Als zich dergelijke feitelijke wijzigingen voordoen, dringt de ene ouder vaak aan op naleving, terwijl de andere ouder de afspraken wil wijzigen. Een van de geïnterviewden heeft aangegeven dat het niet kunnen inspelen op veranderende omstandigheden soms ook te maken heeft met problematiek van de betrokken kinderen die het voor ouders moeilijk maakt om samen te werken. Om dit te illustreren werd als voorbeeld genoemd dat het kan zijn dat een extreme puber veel aandacht vergt, deze zich misdraagt tegenover de nieuwe partner van een van de ouders, daar daarom niet meer welkom is en dat de andere ouder er dan alleen voor staat.

Volgens een van de advocaat-mediators is de *complexiteit* van deze zaken de afgelopen jaren toegenomen. In juridische zin (veel nieuwe wetgeving), maar ook financieel (vaak werken beide ouders) en emotioneel (omdat vaste structuren van kerk/gemeenschap zijn verdwenen en mensen vluchtiger in het leven staan). Er zijn veel nieuw samengestelde gezinnen en bij een (groot) aantal van die gezinnen vinden ook weer scheidingen plaats.

Samenhang met andere conflicten

Verschillende geïnterviewden geven aan dat er zaken zijn waarin vanaf het begin af aan sprake is van diverse conflicten op allerlei gebieden en dat die conflicten dan blijven voortduren (het probleem bevindt zich in de relatiesfeer tussen de partners). Als het maken van afspraken moeilijk gaat, verloopt de nakoming hiervan vaak ook moeizaam, hoewel er ook zaken zijn waarin het maken van afspraken voorspoedig verliep ('wij zijn klaar met elkaar en wij gaan dit snel en goedkoop regelen'), maar er later plotseling een conflict ontstaat. Er is een samenhang te zien tussen het niet nakomen van afspraken ten aanzien van contact/omgang en andere conflicten. Daarbij wordt door geïnterviewden met name genoemd dat zich geregeld (ook) geschillen voordoen op het financiële vlak (bijvoorbeeld schulden, zelfstandige ondernemers die belasting moeten gaan betalen; zie hierna). Een echtscheiding leidt vaak tot economische achteruitgang en de financiering van een contact-/omgangsregeling kan tot conflicten leiden.

Daarentegen meent één van de geïnterviewden dat financiën niet vaak een reden vormen voor een hoogoplopend conflict.
Volgens één geïnterviewde uiten conflicten op andere gebieden zich langs de weg van discussie over de zorg- en omgangsregeling. Dat is namelijk de enige connectie die men nog heeft; de connectie als ouders. Dit sluit aan bij een opmerking van een rechter die aangaf soms zaken te zien (waarin ouders vaak op toevoeging procederen) zonder reële inhoud waarin bijvoorbeeld wordt geprocedeerd over de vraag of de overdracht van het kind om half zes of half zeven moet plaatsvinden.

(Probleem)groepen ouders onderscheiden
Twee rechters stellen dat zij als specifieke probleemgroep ouders zien die geen voorgeschiedenis hebben als partners. Dit betreft ouders die nauwelijks of geen relatie hebben gehad waarbij de moeder zwanger is geworden of zij tijdens de zwangerschap in de steek is gelaten en de vader dan aanvankelijk aandrong op abortus of aangaf niet veel met het kind te maken te willen hebben, maar hij als het kind er is, toch contact/omgang wil.

Invloed van:
Om te kunnen achterhalen waarom afspraken al dan niet worden nagekomen is de geïnterviewden specifiek gevraagd naar enkele factoren die hierop van invloed zouden kunnen zijn. Gevraagd is onder meer naar de invloed van nieuwe partners, de rol en taakverdeling van de ouders ten aanzien van het ouderschap voor de scheiding, de invloed van het netwerk en financiën.
- Nieuwe partners: Volgens de geïnterviewden kunnen nieuwe partners op het nakomen van afspraken van grote invloed zijn, zowel in positieve als negatieve zin. Zij kunnen soms bijvoorbeeld een positieve rol spelen bij de overdracht van de kinderen als dat tussen de ouders moeizaam gaat of (zorg)taken van een ouder kan overnemen of daarin ondersteunen. Zij kunnen een negatieve invloed hebben door bijvoorbeeld de hoogte van de alimentatie of de omgangsregeling ter discussie te stellen.

Als situaties waarin de komst van nieuwe partners aanleiding tot problemen geeft is genoemd de situatie waarin: de andere ouder het einde van de relatie nog niet heeft verwerkt en bang is om, nadat de partner is verloren, nu ook het kind te verliezen; de nieuwe partner uit de sociale kring van beide ouders afkomstig is; de moeder na de scheiding van alles is blijven regelen en de nieuwe vriendin van vader dit van haar overneemt; vaders boos zijn dat er een ander in het spel is en het bij de overdracht van de kinderen uit de hand loopt, vanwege ‘spierballenvertoon’ tussen de vader en de nieuwe vriend van moeder.

Door meerdere geïnterviewden is genoemd dat kinderen soms moeite hebben met een nieuwe partner, deze niet accepteren, en daardoor naar de andere ouder neigen. Ook is naar voren gebracht dat nieuwe partners soms nieuwe problematiek met zich meebrengen, doordat deze bijvoorbeeld drugsverslaafd zijn of geweld gebruiken. Een van de geïnterviewden meent echter dat niet zozeer de nieuwe partners een probleem kunnen vormen, maar dat de crux zit in de communicatie; hoe de ouders met elkaar omgaan.

- Rol/taakverdeling ouders: Wat betreft de invloed van de rol van de ouders en hun taakverdeling ten aanzien van het ouderschap voor de scheiding op het nakomen van afspraken na scheiding geeft een van de geïnterviewden aan dat indien voor de scheiding sprake was van een meer traditioneel rolpatroon waarbij de moeder hoofdzakelijk voor de kinderen zorgde en de vader werkte en dit na scheiding zo blijft, het vaak goed gaat. Hetzelfde geldt voor een min of meer gelijke taakverdeling tussen de ouders gedurende de relatie en een daaropvolgend co-ouderschap na scheiding. Problemen zouden met name ontstaan als de scheiding een moment vormt waarop ouders van rol willen wisselen. Indien bijvoorbeeld sprake was van een traditionele rolverdeling en de vader na scheiding meer zorgtaken op zich wil nemen, zeker in combinatie met financiële motieven in die zin dat vader aangeeft dat als hij meer voor de kinderen zorgt, de moeder minder geld van hem krijgt en helemaal als hij die zorg dan ook nog gedeeltelijk door zijn ouders of nieuwe partner laat uitvoeren – ontstaan problemen. Twee advocaat-mediators hebben ook de indruk dat als er tijdens het huwelijk een meer evenwichtige taakverdeling was er na scheiding minder verandert en het dan vaker goed gaat, terwijl bij een traditionele relatie eerder problemen ontstaan (vaker sprake is van een hoogconflictsituatie) omdat de moeder er dan meer moeite mee heeft dat de vader na scheiding ‘ineens’ zorgtaken op zich wil nemen. De verzorgende ouder vraagt zich dan af waarom de andere ouder er nooit was tijdens het huwelijk en nu co-ouderschap wil. Een andere geïnterviewde denkt daarentegen niet dat in gezinnen met een traditionele rolverdeling meer problemen ontstaan. Als ouders voor de scheiding ongeveer evenveel voor de kinderen zorgden, kan na scheiding het probleem ontstaan bij wie de kinderen gaan wonen.
- Netwerk: Over het netwerk wordt door geïnterviewden, net als ten aanzien van nieuwe partners, opgemerkt dat de invloed daarvan groot is en positief (constructief) dan wel negatief (destructief) kan zijn. Ouders zoeken vaak steun bij hun netwerk. Met name de (groot)ouders, die zien hoe hun kind lijdt, kunnen ‘het vuurtje’ opstoken of temperen. Daarbij is van belang dat voor hen ook eigen belangen spelen, omdat ze bang kunnen zijn om het contact met hun kleinkinderen te verliezen. Mensen uit het netwerk projecteren vaak hun eigen scheidingssituatie op die van de ouders, mensen zijn vaak negatief en hebben een

zure invloed. Het zou het maken van afspraken bevorderen als het netwerk zich constructiever opstelt en meer en helicopterview kan hebben.

- Financiën: Diverse geïnterviewden zien een correlatie tussen financiën en het maken/naleven van afspraken ten aanzien van contact/omgang. Als het moeilijk is afspraken over contact/omgang te maken, lukt het vaak ook niet goed financiële afspraken te maken. Financiële aspecten worden vaak aan de zorg gekoppeld. De ene ouder houdt vast aan de zorg en de andere aan de financiële gevolgen ervan. Korting voor de bijdrage in natura is niet slecht, maar de kinderalimentatie valt vaak tegen; dikwijls moet de armoede worden verdeeld. Als er veel schulden zijn dan houdt dat ouders bezig en is er minder energie voor een goede omgangsregeling. Het maken van afspraken gaat als er financiële problemen zijn vaak moeizaam, zeker als er eerder wel geld is geweest. Er zijn bijvoorbeeld situaties waarin de vader geld verdiende in zijn eigen bedrijf, het gezin op te grote voet heeft geleefd en de moeder na scheiding niet accepteert dat er geen geld meer is omdat de Belastingdienst eist dat wordt afgelost en er schulden zijn ontstaan. Hoe klemmender het probleem van financiën/huisvesting is, hoe lastiger het is om afspraken te maken en na te komen.

Momenten waarop afspraken niet nagekomen worden

Op de vraag op welke moment na de scheiding afspraken niet worden nagekomen, blijkt uit de antwoorden van de geïnterviewden dat dit erg verschilt. Soms al bijvoorbeeld na een half jaar, maar soms pas na vier of vijf jaar of zelfs nog veel later (na bijvoorbeeld acht jaar). Twee rechters denken dat het gemiddelde ongeveer na twee à drie jaar is. Een van hen geeft aan dat het geregeld voorkomt dat de ene ouder zich schuldig voelt over de scheiding, de andere ouder de voorwaarden dicteert en dan twee à drie jaar later de ouder die zich roert die zich eerder bij alles had neergelegd. De advocaat-mediators zien weleens cliënten terug. De professional die standaard een afspraak maakt voor een gratis terugkomgesprek, ziet na een jaar ongeveer 75% van de ouders terug om te evalueren. De anderen, ook de mediators, zien soms cliënten terug maar kunnen moeilijk inschatten welk percentage dit betreft. Een van de mediators schat dit in op zo'n 5%, de andere op 1 à 2 van de tien zaken. Een van hen ziet de meeste cliënten binnen een jaar terugkomen, maar als het over de alimentatie gaat ook wel later. Als redenen om terug te komen wordt onder meer aangegeven dat soms de afspraken toch niet helemaal duidelijk zijn, de kinderen er problemen mee krijgen (voor sommige kinderen werkt co-ouderschap, voor anderen niet), dat een contact-/omgangsregeling niet loopt (bijvoorbeeld omdat een van de ouders co-ouderschap had onderschat), nieuwe baan of dat er nieuwe partners zijn. Sommige cliënten die tevreden waren over het mediationtraject en hebben geleerd dat als ze er samen niet uit komen het met een mediator wel kan lukken, komen terug.

Gevolgen van het niet-nakomen van afspraken
Geïnterviewden geven ten aanzien van de gevolgen van het niet-nakomen van afspraken voor de betrokkenen aan, dat deze groot zijn. Omgangsproblematiek heeft een enorme impact op de ouders en hun kinderen. Procederen kost veel geld en de uitkomst van procederen is onzeker.

5. De rol van de verschillende actoren

Om te kunnen nagaan of zich in de praktijk knelpunten voordoen ten aanzien van de naleving van gemaakte afspraken (onderzoeksvraag 4) die verband houden met de rol die de verschillende actoren in het scheidingsproces en daarna kunnen spelen en om mogelijk aanknopingspunten te genereren voor het terugdringen van het aantal gevallen waarin afspraken niet worden nagekomen (onderzoeksvraag 5), is de geïnterviewden gevraagd naar de rol van en ervaringen met verschillende actoren in het proces indien afspraken ten aanzien van contact/omgang niet zijn nagekomen en of op dit punt ruimte is voor verbetering.

- Mediators: Door een rechter werd opgemerkt dat de rechtbank, mede vanwege achterstanden bij de behandeling van zaken, veel naar gedragsdeskundige mediators die zijn aangesloten bij de rechtbank verwijst en dat de kwaliteit daarvan zeer goed is.
- Advocaten: De geïnterviewden zijn van mening dat zij in het scheidingsproces een belangrijke rol vervullen. Advocaten hebben een essentiële filterfunctie en moeten, in het belang van het kind, soms een spiegel aan hun cliënt voorhouden. De rechters zijn in het algemeen positief over de advocaten, maar er is een kleine groep slechte advocaten die hun cliënten vaker tegengas zouden moeten bieden. Deze slechte advocaten procederen op extreme wijze en veroorzaken daarmee veel ellende. Het zijn bijvoorbeeld advocaten die te hoge alimentatie vragen of onrealistisch co-ouderschap en dat schept verwachtingen bij hun cliënt.. Door meerdere geïnterviewden wordt aangegeven dat cliënten vaak de advocaat kiezen die bij hem past. Als ouders willen ‘vechten’ zoeken zij een advocaat die dat voor hen gaat doen.
- Rechters: De meeste geïnterviewden zijn van mening dat rechters over het algemeen zaken goed aanpakken, maar dat de kwaliteit weleens wisselend is. Volgens één van de advocaten zouden rechters vaker moeten erkennen dat het niet altijd lukt om ouders het gezag gezamenlijk te laten uitoefenen en moet voorkomen worden dat ouders onder druk van de rechter alsnog een (slecht) compromis sluiten.
- Raad voor de Kinderbescherming: Over de Raad voor de Kinderbescherming zijn de meningen van de geïnterviewden niet eenduidig. Rechters geven aan dat het meerwaarde heeft indien een raadsvertegenwoordiger ter zitting aanwezig is, omdat de RvdK en de rechter elkaar kunnen versterken. De raadsvertegenwoordiger kan dingen soms harder zeggen, ouders meer

aanspreken op hun verantwoordelijkheid dan de rechter dat kan doen. De rechter dient zich immers onpartijdig op te stellen. De RvdK kan meer doorvragen, kleur prijsgeven en zo zaken in gang zetten. Bovendien brengt de raadsvertegenwoordiger kennis in. De RvdK is beter ingevoerd in de sociale kaart, kan contact hebben met sociale wijkteams, is op de hoogte van schoolverzuim, heeft kennis van meldingen bij Veilig Thuis enzovoorts. De raadsvertegenwoordiger kan de rechter daarover informeren. Advocaat-mediators geven echter aan dat als de Raadsvertegenwoordiger *ad hoc* advies geeft (soms ook als deze de stukken niet heeft gehad), dit geen meerwaarde heeft. Als de raadsvertegenwoordiger is ingelezen in het dossier kan deze volgens een van hen wel een goede adviserende functie hebben, hoewel één van de andere geïnterviewden meent dat de adviezen van de RvdK in de verschillende zaken inwisselbaar en van weinig toegevoegde waarde zijn, omdat vaak niet echt een standpunt wordt ingenomen. Deze mening wordt gedeeld door één van de advocaten die meent dat de RvdK, zelfs als duidelijk is dat de oorzaak bij één van de ouders ligt, geen stelling inneemt. Wat betreft het raadsonderzoek dat in sommige zaken wordt gedaan, wordt door diverse geïnterviewden als knelpunt genoemd dat het lastig is dat er wachtlijsten zijn. Daardoor laten raadsonderzoeken (te) lang op zich wachten (een half jaar of soms een jaar voordat een zaak weer op zitting komt). Over de kwaliteit van de rapporten zijn de meeste geïnterviewden tevreden. Vaak blijkt uit het rapport welke standpunten de ouders innemen en het advies van de RvdK sluit aan bij de informatie uit het rapport. Een rechter merkt op dat de ernstigste gevallen naar de RvdK gaan en dat het raadsonderzoek wordt ingezet als de veiligheid van het kind in het geding is, bijvoorbeeld vanwege geweld of drugsgebruik. Twee andere geïnterviewden geven echter aan dat dat RvdK (ook) wordt ingezet wanneer de rechter onvoldoende zicht heeft op de zaak, zodat de RvdK ervoor kan zorgen dat de rechter voldoende informatie krijgt om te kunnen beslissen. De RvdK wordt dus niet alleen ingezet in de moeilijkste zaken, maar ook als een ouder co-ouderschap wil en de andere ouder een weekendregeling, of als het gaat om zwakbegaafde ouders waarbij niet zozeer de veiligheid van het kind in het spel is, maar er sprake is van een situatie waarin ouders geen afspraken kunnen maken en naleven. Als aandachtspunt wordt opgemerkt dat de RvdK er heel erg op inzet dat contact/omgang ‘altijd moet’ ook in situaties van geweld (dan moeten de kinderen soms in therapie), terwijl dit misschien niet altijd in het belang van de kinderen is.

- Openbaar Ministerie: Met het Openbaar Ministerie hebben de meeste geïnterviewden geen ervaring. Door één geïnterviewde wordt een zaak genoemd waarin een ouder zo’n veertig keer aangifte had gedaan jegens de andere ouder, maar volgens de geïnterviewde biedt de politie in dit soort zaken geen oplossing.

 Hulpverlening: Ten aanzien van de hulpverlening wordt opgemerkt dat er veel aanbod is, maar dat het uiteindelijk de verantwoordelijkheid van de ouders is om de zaak in beweging te krijgen. Bij hen ligt de sleutel tot succes. Hoe lang blijf je tobben als kinderen voortdurend te maken hebben met de strijd tussen de ouders? Volgens een van de rechters zou wat vaker van het uitgangspunt dat 'omgang moet' kunnen worden afgeweken. Hulpverleners moeten ouders laten inzien dat zij het anders moeten doen, maar sommigen kunnen en willen dat niet inzien. Bij echt hardnekkige omgangsproblematiek kan volgens een van de geïnterviewden geen enkele hulpverlener het goed doen. '*Het kenmerk van een vechtscheiding is dat welke hulpverlener je ook bent, je als je niet voor die ouder kiest je tegen hem bent en dan krijg je een klacht aan je broek*.' Een van de rechters stelt dat in het algemeen bij hulpverleners, maar ook bij advocaten en andere rechters, te weinig kennis aanwezig is.

6. De toepassing van (juridische) instrumenten

In het kader van de vierde onderzoeksvraag is de geïnterviewden gevraagd hoe het gebruikmaken van de juridische mogelijkheden die er zijn om alsnog tot naleving van gemaakte afspraken te komen in de praktijk verloopt en welke knelpunten zich hierbij eventueel voordoen, zodat wellicht aanknopingspunten kunnen worden gegenereerd voor het terugdringen van het aantal gevallen waarin afspraken niet worden nagekomen (onderzoeksvraag 5).

6.1 Algemeen

Ten aanzien van de toepassing van juridische instrumenten om de naleving van afspraken te bevorderen, zijn door geïnterviewden enkele algemene opmerkingen gemaakt die hieronder worden weergegeven. Zo is door een van de advocaten opgemerkt dat deze weinig ervaring heeft met het inzetten van middelen tot nakoming want 'zo ver moet je het niet laten komen – het is niet in het belang van het kind'. Intrinsiek ligt de oplossing bij de ouders als zij het niet willen, dan gaat het niet en voor deze 'restcategorie' (naar schatting ongeveer 10%) houdt het op. In 'al die jaren zijn er allerlei proefballonnen geweest, zoals de regierechter – het werkt niet'. Beter is gewoon de knoop doorhakken, een vaste omgangsregeling vaststellen en niet alles proberen en laten procederen. Wat leveren die dikke dossiers op? 20.000 euro aan advocatenkosten en ouders zijn niet verder. Een andere advocaat laat weten een enkele keer om de inzet van een middel te vragen, maar niet de illusie te hebben dat het iets gaat opleveren. De cliënt kan het gevoel hebben dat het op papier hebben van belang is en 'toch sta jij bij niet nakomen ervan met lege handen'. Een rechter geeft daarentegen aan dat bij de rechtbank heel veel procedures worden gevoerd waarin wordt gevraagd om nakoming. Volgens een andere rechter moet worden gekeken naar het hele 'ouder systeem' (gezag, hoofdverblijf, contact, uithuisplaatsing, alimentatie) en moeten rechters

(ambtshalve) werken met de middelen die bij deze ouders effectief zijn, bijvoorbeeld hulpverlening (Ouderschap blijft, Kinderen uit de knel, ouderschapsonderzoek). Alle interventies die afgelopen jaren op de 'markt' zijn gekomen kunnen nuttig zijn; het is maatwerk.

6.2 Specifieke familierechtelijke instrumenten

De geïnterviewden is gevraagd naar hun ervaringen met en mening over (omgangs)bemiddeling, ouderschapsonderzoek en de begeleide omgangsregeling/omgangshuis.

- Begeleide omgangsregeling (BOR) en contact/omgang in een omgangshuis: Over deze mogelijkheid zijn geïnterviewden positief. Dit is een geschikte mogelijkheid indien sprake is van een gebrek aan vertrouwen tussen ouders en/of als er zorgen zijn ten aanzien van de veiligheid van het kind. Bijvoorbeeld indien sprake is van (vermoedens van) mishandeling of beschuldigingen van seksueel misbruik. Wel wordt door enkele geïnterviewden opgemerkt dat het een zwaar middel is voor ouders die deze vorm van hulpverlening moeten ondergaan en dat dit middel daarom alleen moet worden ingezet indien daartoe gegronde redenen zijn. Een geïnterviewde noemt als nadeel dat contact/omgang in een omgangshuis geld kost en dat daardoor ouders en kinderen met een kleinere portemonnee buiten de boot kunnen vallen.
- Forensische mediation (ouderschapsonderzoek): De weinige geïnterviewden die hiermee ervaring hebben, geven aan dat dit middel niet vaak wordt ingezet. Een rechter stelt dit middel slechts in hardnekkige kwesties in te zetten, maar hiervan niet snel gebruik te maken omdat het lang duurt voordat er een rapport is. Een andere rechter merkt op dat inzet van dit middel prettig is, want als het mislukt is er toch een rapport, een soort alternatief voor een raadsrapport, op basis waarvan de rechter een beslissing kan nemen. Weer een andere rechter benut dit instrument niet en meent dat het het beste is om wantrouwen tussen ouders weg te nemen. Deze rechter heeft goede ervaringen met 'Ouderschap blijft' en meent dat succes afhankelijk is van de betrokken deskundige.

6.3 Algemeen familierechtelijke instrumenten

De geïnterviewden is gevraagd naar hun ervaringen met en mening over de inzet van de bijzondere curator, ondertoezichtstelling, wijziging van het gezag en/of de hoofdverblijfplaats van het kind en de mogelijkheid tot het opschorten of wijzigen van partner- en kinderalimentatie.

- Bijzondere curator: De meeste geïnterviewden zijn over de inzet van een bijzondere curator positief en verschillende geïnterviewden bepleiten ervoor dit

instrument vaker in te zetten. Een bijzondere curator heeft meerwaarde omdat deze de stem van het kind duidelijk naar voren kan brengen, omdat ouders niet altijd goed weten waar hun kind mee zit. Soms krijgt een bijzondere curator de zaak weer in beweging. De meeste geïnterviewden hebben geen duidelijke voorkeur voor een jurist dan wel gedragswetenschapper als bijzondere curator. Het gaat erom dat deze persoon goed gekwalificeerd is. Een geïnterviewde vindt dat de bijzondere curator eerder in het proces moet worden ingezet. Eigenlijk direct al indien de rechtbank een echtscheidingsverzoek ontvangt en blijkt dat het vereiste ouderschapsplan ontbreekt. Als nadeel van de inzet van dit instrument wordt het probleem van 'meerdere kapiteins op een schip' genoemd, omdat de Raad voor de Kinderbescherming ook al betrokken is en de indruk bestaat dat ouders zich bij hardnekkige problematiek niet veel gelegen laten liggen aan de deskundigheid van de bijzondere curator. Een rechter geeft aan dat het voor kinderen in heftige zaken fijn is als ze iemand hebben waarmee ze kunnen praten en die naast hen staat. Misschien moet dat niet zozeer een bijzondere curator zijn maar meer een kindadvocaat/behartiger die kan gaan voor wat het kind wil.

- Ondertoezichtstelling: Ten aanzien van de mogelijkheid om een kind onder toezicht te stellen zijn de ervaringen van geïnterviewden wisselend. Soms kan een ondertoezichtstelling een nuttig instrument zijn als het een goede gezinsvoogd lukt om het proces weer op gang te krijgen. Het kan helpen als ouders nog wel gevoelig zijn voor hulpverlening en uit zichzelf geen hulpverlening willen, maar met wat drang wel. In andere zaken heeft een ondertoezichtstelling niet zoveel zin, omdat een gezinsvoogd geen enkel draagvlak heeft bij de ouders (bijvoorbeeld als een gezinsvoogd van 23 aan hoogopgeleide veertigers moet uitleggen hoe ze het moeten doen), omdat een ondertoezichtstelling te laat komt als ouders al in een 'loopgravenoorlog' verkeren en omdat de rapportages van de gezinsvoogd veel papier opleveren, terwijl de tijd die daarvoor nodig is soms beter kan worden besteed aan contact met de ouders en het kind.
- Wijziging hoofdverblijfplaats: Volgens geïnterviewden komt het niet vaak voor dat de hoofdverblijfplaats van een kind door de rechter wordt gewijzigd omdat één van de ouders de contact-/omgangsregeling frustreert. Een dergelijke (paradoxale) wijziging is alleen maar mogelijk als de andere ouder 'een goede ouder' is. Het komt ook wel voor dat de hoofdverblijfplaats wijzigt als oudere kinderen ervoor kiezen om bij de andere ouder te gaan wonen. Bijvoorbeeld omdat ze zich verantwoordelijk voelen voor het geluk van een ouder (die bijvoorbeeld in de steek is gelaten) of omdat de regels bij de ene ouder minder streng zijn dan bij de andere.
- Wijziging gezag: Van de mogelijkheid om het gezag te wijzigen wordt volgens geïnterviewden weinig gebruik gemaakt. Sommige geïnterviewden geven aan dat een gezagswijziging eigenlijk niets oplost, omdat daarmee de strijd tussen de ouders niet verdwijnt en ze ruzie kunnen blijven maken. Wel wordt door twee

geïnterviewden aangeven dat gezamenlijk gezag als uitgangspunt, als ouders samen afspraken kunnen maken, prima is maar dat daarvan eigenlijk sneller zou moeten kunnen worden afgeweken. Rechters zouden minder terughoudend moeten zijn met het toekennen van eenhoofdig gezag. Als een ouder kinderen bijvoorbeeld al lange tijd niet heeft gezien en de andere ouder het eenhoofdig gezag wil, is nu het uitgangspunt dat als de ouder die de kinderen al lange tijd niet heeft gezien overal aan meewerkt (de uitoefening van het gezagsrecht niet blokkeert), het gezamenlijk gezag doorloopt. Voor kinderen kan het een angstig idee zijn dat als de ouder bij wie ze wonen doodgaat, een ouder die ze niet kennen het gezag over hen heeft. Bovendien kun je je afvragen wat een ouder op deze manier aan het gezag heeft. Waarom vasthouden aan het gezamenlijk gezag?

- Opschorting of wijziging van partner- of kinderalimentatie: Met de mogelijkheid tot opschorting of wijziging van partner- of kinderalimentatie hebben de geïnterviewden weinig ervaring. De meeste geïnterviewden stellen dat de kinderalimentatie niet zou mogen worden opgeschort en hebben niet meegemaakt dat dit middel werd ingezet. Zij menen dat moet worden voorkomen dat kinderen de dupe worden. Het opschorten of wijzigen van partneralimentatie komt soms wel voor, bijvoorbeeld in geval van onheuse bejegening. Daarbij wordt echter opgemerkt dat vaak lastig kan worden vastgesteld wie de 'foute partij' is, omdat ouders allebei een aandeel in de strijd hebben.

6.4 Algemene civielprocesrechtelijke dwangmiddelen

De geïnterviewden is gevraagd naar hun ervaringen met en mening over algemene (civiele) dwangmiddelen waarvan gebruik kan worden gemaakt zoals de dwangsom, lijfsdwang en inzet van de sterke arm.

- Dwangsom: Geïnterviewden hebben geregeld te maken met het opleggen van dwangsommen in geval van het verwijtbaar niet nakomen van omgangsregelingen. Advocaten/advocaat-mediators verzoeken geregeld om oplegging hiervan en rechters leggen deze regelmatig op. Hoewel een van de advocaten opmerkt dat de dwangsom weinig wordt toegepast door rechters en dat, als het gebeurt, dit niet helpt omdat mensen toch geen geld hebben, zijn de meeste geïnterviewden daarover positiever. Als er geen goede gronden zijn om niet aan een contact-/omgangsregeling mee te werken werkt deze prikkel tot nakoming volgens deze geïnterviewden in sommige zaken heel goed. Het is vaak het eerste (dwang)middel dat wordt ingezet. Het wordt bijvoorbeeld ook benut om ervoor te zorgen dat een ouder meewerkt aan omgang in een omgangshuis. Volgens een van de rechters zouden advocaten vaker om toepassing van een dwangsom mogen vragen en zouden rechters deze vaker kunnen opleggen. Een andere rechter geeft echter aan dat een dwangsom lang niet altijd effectief is, als bijvoorbeeld en moeder een bijstandsuitkering heeft en dat het verbeuren van een dwangsom veel

spanning in de relatie tussen de vader en het kind met zich mee kan brengen: ‘jouw vader zorgt ervoor dat wij geen eten op tafel hebben’.

- Lijfsdwang: Met de mogelijkheid tot toepassing van lijfsdwang hebben geïnterviewden nauwelijks tot geen ervaring. Als dwangsommen geen effect hebben wordt dit middel incidenteel ingezet, maar rechters zijn vaak zeer terughoudend met het opleggen hiervan.
- Sterke arm: Geïnterviewden hebben niet of zelden te maken gehad met situaties waarin sprake was van afgifte van het kind voor omgang met behulp van de sterke arm (politie). Enkele geïnterviewden geven aan dat het verwarrend is voor het kind als dit middel wordt ingezet. De politie komt in hun beleving als er ‘een boef’ is en dan is het moeilijk om te zien dat degene van wie je houdt door de politie wordt meegenomen en/of jijzelf door de politie wordt overgebracht naar de andere ouder. Een van de geïnterviewden geeft uitdrukkelijk aan dat dit geen preventief effect heeft en geen oplossing biedt. Een rechter stelt ten aanzien van afgifte met behulp van de sterke arm dat dit ‘dramatisch’ is en ‘dit kun je de kinderen niet aandoen’. Ook een andere rechter geeft aan dat lijfsdwang en de inzet van de sterke arm geen geschikte middelen zijn om in deze zaken in te zetten.

6.5 Strafrechtelijke instrumenten

Indien afspraken ten aanzien van contact/omgang niet worden nageleefd kan een ouder in sommige zaken op grond van artikel 279 Wetboek van Strafrecht strafrechtelijk worden vervolgd. De overgrote meerderheid van de geïnterviewden is geen voorstander van het benutten van strafrechtelijke mogelijkheden om problemen ten aanzien van contact/omgang te bestrijden: ‘ik ben tegenstander van het inzetten van het strafrecht’, ‘strafrecht is eerder een probleem dan een oplossing’ en ‘zaken waarin telkens aangiftes worden gedaan, zijn de ergste gevallen’. Als argument tegen de inzet van het strafrecht wordt genoemd dat dit niets oplost en alleen maar als (extra) instrument wordt gebruikt in de strijd tussen de ouders. Door voorstanders van de inzet van het strafrecht wordt wel opgemerkt dat wordt verwacht dat van een eventuele specifieke strafbaarstelling (zoals in België) voor het niet naleven van afspraken ten aanzien van contact/omgang een preventief effect zal uitgaan, maar daarin geloven de meeste geïnterviewden niet. Volgens diverse geïnterviewden is het niet zo dat ouders (met name moeders) in groten getale zonder grondslag de andere ouder (vader) het kind onthouden. Ouders hebben vaak wel degelijk zorg, misschien soms onterecht, maar of dat zo is kan alleen een deskundige beoordelen. Ouders hebben doorgaans het beste met hun kind voor en zaken zijn niet altijd zwart/wit. In deze zaken diskwalificeren ouders elkaar vaak. De *gatekeeper*, dat wil zeggen ‘*de onredelijke moeder die de kinderen niet wil afgeven ken ik eigenlijk niet*’, zo stelt een van de geïnterviewden. Het voornaamste argument dat wordt genoemd

is dat de inzet van het strafrecht nadelige gevolgen heeft danwel schadelijk is voor het kind. De weigerachtige ouder zal het kind daarmee belasten. Een rechter vraagt zich af of het kind nog onbevangen naar de andere ouder kan gaan. Uiteindelijk gaat het om ex-partnerproblematiek en is er veel wantrouwen tussen ouders. Dan moet niet het strafrecht, maar hulpverlening het antwoord zijn, want de zaak verhardt snel als de politie betrokken wordt. Niet alle geïnterviewden zijn volledig gekant tegen het inzetten van het strafrecht. Enkelen menen dat het strafrecht, als een dwangsom en lijfsdwang niet helpen, soms als *ultimum remedium* zou kunnen worden ingezet. Uiteindelijk gelden er regels in dit land waaraan een ieder zich moet houden. Er zijn soms ouders die '*schijt hebben aan wat de rechter vindt*' en zaken waarin '*jij je als rechter machteloos voelt*'.

7. Afsluiting: wat is nodig voor het nakomen van afspraken en wat zijn daarvoor belemmeringen?

Aan het eind van het interview is aan geïnterviewden gevraagd naar andere zaken waren en wat nodig is voor het nakomen van afspraken c.q. wat daarvoor belemmeringen zijn in meer algemene zin, omdat dit aanknopingspunten zou kunnen bieden voor het terugdringen van het aantal gevallen waarin tijdens of na de scheiding gemaakte afspraken niet worden nagekomen (onderzoeksvraag 5). Door de geïnterviewden zijn diverse opmerkingen gemaakt en suggesties gedaan.

- Voorlichting: Door twee geïnterviewden is genoemd dat betere voorlichting/hulpverlening in de preventieve sfeer nodig is. Immers, door te focussen op echtscheiding doet men eigenlijk aan symptoombestrijding. De problemen waardoor men gaat scheiden, zijn namelijk al vóór de echtscheiding ontstaan. Op drie momenten zou de voorlichting moeten worden verbeterd. Ten eerste zouden kinderen op scholen les moeten krijgen in relaties en conflictoplossing. Ten tweede zouden aanstaande ouders moeten worden voorgelicht over ouderschap. Ze zouden niet alleen moeten leren hoe je een luier moet verschonen, maar ook hoe je samen ouders moet zijn. Ouders zouden voorlichting moeten krijgen over het belang en de rol van beide ouders bij de ontwikkeling van kinderen en moeten op de hoogte zijn van de gevolgen voor het kind als je de andere ouder diskwalificeert, want je diskwalificeert dan de helft van je kind. Ten derde zouden ouders bij de scheiding kennis aangeboden moeten krijgen die hen aan het denken zet.
- Helder hulpaanbod: Diverse geïnterviewden hebben aangegeven dat de *hulpverlening* zou moeten worden verbeterd. De kritiek op dit punt richt zich niet zozeer op een gebrek aan kwaliteit van hulpverlening, maar meer op een gebrek aan zichtbaarheid van en bekendheid met het hulpaanbod en een gebrek aan regie op dit punt. Bij rechtbanken en advocaten ontbreekt vaak kennis van wat er aan hulpaanbod is en wanneer verschillende vormen van hulpverlening kunnen

worden ingezet. Kortom, het ontbreekt aan een goede sociale kaart. Bij hen, maar ook bij andere actoren, is vergroting van de kennis van zaken op dit punt en *professionalisering* nodig. De hulpverlening is nu te gefragmenteerd.
Ook voor ouders zou het hulpaanbod beter zichtbaar en toegankelijk moeten zijn. Het zou goed zijn als zij in hun eigen buurt voor hulp terecht kunnen. In iedere gemeente zou een *echtscheidingsloket of wijkteam* kunnen komen waar ouders in een vroeg stadium heen kunnen gaan voor hulp en informatie, want aan het begin kunnen ze hun gedrag nog bijsturen. Er zou een duidelijke (landelijke) website moeten komen, zodat het hulpaanbod voor iedereen kenbaar is. Een rechter gaf aan dat heel vroeg in de scheidingprocedure 'piketpaaltjes' worden geslagen.
Een 'superspecialist' of 'coördinator' of 'gezinsadvocaat' zou kunnen analyseren en diagnosticeren wat nodig is (conflictdiagnose). Daarbij zou het goed zijn als er (bij een soort gemeente- of echtscheidingsloket) een gedigitaliseerd *stappenplan* wordt ontwikkeld waaruit blijkt hoe zaken kunnen worden aangepakt. Dit zal zorgen voor meer eenduidigheid en duidelijkheid voor ouders, omdat ze weten we gaan nu dit inzetten en dan dat… Er zou regie moeten worden gevoerd. Uiteraard moet in iedere zaak maatwerk worden geleverd, maar op dit moment zijn er geen duidelijke protocollen en ontbreekt een overzicht van wat er allemaal kan worden gedaan. Dit leidt ertoe dat hulp vaak te laat komt, ouders gaan procederen en als het conflict al geëscaleerd is, gekeken moet worden hoe het kan worden opgelost. Een dergelijk stappenplan zou zich volgens enkele geïnterviewden niet moeten beperken tot het moment van scheiding, maar er zou ook een *natraject* in moeten worden opgenomen. Nadat er een ouderschapsplan is moet er iemand zijn die het coördineert, periodiek moet worden geëvalueerd hoe het gaat, ouders komen terug en op een bepaald moment worden ze 'beter verklaard'.

- Snellere doorlooptijden: De meeste geïnterviewden hebben opmerkingen gemaakt ten aanzien van de snelheid waarmee ouders hulp krijgen aangeboden en/of juridische procedures worden afgedaan. Dit zou (verharding van) conflicten tussen ouders kunnen voorkomen en kunnen bevorderen dat alleen die zaken bij de rechter terechtkomen (aan het einde van de keten) van ouders die er echt niet samen uitkomen.

Diverse geïnterviewden hebben opgemerkt dat *sneller* zou moeten worden *ingegrepen*. Als duidelijk wordt dat er een verplichting was tot het opstellen van een ouderschapsplan en dit plan ontbreekt, dient direct hulpverlening te worden ingezet (nog voordat een verweerschrift is ingediend). Rechters zouden zaken eerder moeten behandelen. Een van de geïnterviewden heeft aangegeven dat het, als er problemen zijn, soms nog anderhalf jaar voordat de *zaak door de rechter wordt behandeld*. In die tijd is de situatie verhard. Als er eerder een rechter naar kijkt, die vaak respect afdwingt bij ouders, en de zaak constructief bekijkt kan dat helpen. Het helpt als een rechter aan ouders vraagt: Waar wil je zijn over één jaar? En denk je dat je dat op deze manier gaat bereiken? Nee? Hoe lukt het dan wel?

Door meerdere geïnterviewden is aangegeven dat hoewel de snelheid per rechtbank en hof verschilt, het vanaf het moment dat partijen besluiten te gaan scheiden tot de zitting al snel negen maanden tot een jaar duur. Dit zou korter moeten zijn. Als in een zaak dan bijvoorbeeld een bijzondere curator wordt ingezet, kost dit weer extra tijd. Tussen het rapport van die bijzondere curator en de bespreking daarvan ter zitting zitten al snel zo'n 4 à 5 maanden, aldus een van de geïnterviewden. Niet alleen rechters, maar ook andere actoren zouden zaken sneller moeten behandelen. Bij de Raad voor de Kinderbescherming zijn er soms *wachtlijsten* en hetzelfde geldt voor sommige vormen van hulpverlening. Dit betekent dat ouders als zij naar hulpverleners zijn verwezen soms weer een aantal maanden moeten wachten voordat er iets gebeurt. Bepaalde hulpverleningstrajecten vinden plaats in groepsverband, die alleen van start gaan als de groep vol is, waardoor ouders soms lang moeten wachten.

 Toereikende financiële middelen: Door meerdere geïnterviewden is aangegeven dat voldoende financiële middelen ter beschikking moeten worden gesteld. Diverse keren is genoemd dat de plannen om (verder) te korten op gesubsidieerde rechtsbijstand desastreus zijn. Het is belangrijk dat ouders hiervoor in het familierecht in aanmerking kunnen komen ter voorkoming van een toenemend aantal hoogconflictscheidingen en om problemen (voor kinderen) in de toekomst te voorkomen. Het familierecht vormt de basis voor andere rechtsgebieden. Door in een vroeg stadium van de scheiding goede hulp aan te bieden, kunnen problemen in de toekomst worden voorkomen en zal dit de maatschappij uiteindelijk (als wordt gekeken naar schoolverzuim, strafrecht, eerder schoolverlaten enzovoorts) minder kosten.

Behalve dat de vergoeding voor zaken die op toevoegingsbasis door advocaten worden behandeld te gering is, bevat deze ook een '*perverse prikkel om te procederen*' want als advocaten gaan procederen is de vergoeding hoger. Dit geldt terwijl het soms veel lastiger en tijdrovender is overeenstemming te bereiken dan om een verzoekschrift in te dienen. De-escalerend handelen in deze zaken kost advocaten veel tijd. Verder zou er meer geld moeten zijn voor de bijzondere curator en mediation, want de financiering daarvan vormt nu een groot probleem. Gedragsdeskundigen die mediationzaken behandelen doen dit vanuit bevlogenheid. Ze krijgen een vast bedrag, maar dit staat niet in verhouding tot de tijd die het hen kost waardoor zij nu soms noodgedwongen met de behandeling van deze zaken stoppen.

Overige opmerkingen

Verder werden door geïnterviewden nog de volgende opmerkingen gemaakt:

 Er is sprake van veel leed in scheidingszaken en een van de oorzaken is dat veel procedures worden gevoerd. Procederen zou wellicht kunnen worden ontmoedigd of daaraan zouden voorwaarden kunnen worden verbonden, aldus een van de

geïnterviewden. Zo zou een koppeling kunnen worden gemaakt tussen het aantal gevoerde procedures en het griffierecht, door het griffierecht per gevoerde procedure progressief te laten oplopen en/of de toevoeging per procedure progressief te laten aflopen. Of vergoedingen zouden kunnen worden gekoppeld aan hulpverlening. Nu is hulpverlening vrijwillig, maar de drang om mee te werken aan hulpverlening zou kunnen worden vergroot door ouders bijvoorbeeld alleen een vergoeding toe te kennen als ze een bepaalde cursus volgen.

- Een geïnterviewde geeft aan dat ouders verplichte mediation moet worden opgelegd.
- Een geïnterviewde roemt een (tamelijk nieuwe) vorm van hulpverlening; de zogenoemde 'schottenaanpak'. Waar de ondertoezichtstelling tot doel heeft ouders bij elkaar te brengen voor overleg doet de schottenaanpak het tegenovergestelde. Ouders mogen geen contact met elkaar hebben. De gezinsvoogd zorgt ervoor dat alles rondom het kind wordt geregeld. In de strengste vorm mogen de ouders elkaar (gedurende zes maanden tot een jaar) niet meer zien. Er wordt gekeken hoe de kinderen reageren, wat er moet gebeuren om dit zonder ondertoezichtstelling te doen. Er is sprake van een soort parallel ouderschap in een heel strenge vorm met een ondertoezichtstelling. Een gezinsvoogd sluit een overeenkomst met ouders op vrijwillige basis. De gezinsvoogd krijgt uitgebreide bevoegdheden in die overeenkomst en de ouders raken die bevoegdheden tijdelijk kwijt.

Afsluiting

Door veel geïnterviewden is aangegeven dat niet moet worden vergeten dat, hoewel er uiteraard zaken zijn waarin sprake is van veel conflicten tussen ouders, het ouders in de meeste gevallen wel lukt om tot afspraken te komen en na te leven of in onderling overleg te wijzigen. Daarnaast wordt door veel geïnterviewden benadrukt dat, omdat iedere zaak uniek is, *maatwerk* van belang is. Een opmerking die tot slot vaak, in verschillende bewoordingen is gemaakt, is dat het mooi zou fijn als het lukt om het aantal zaken waarin afspraken niet worden nageleefd te reduceren, maar dat men zich moet realiseren dat er een groep ouders is die niet kan worden gered. '*Sommige mensen zijn gewoon niet in staat om afspraken na te komen'*. '*Als ouders niet willen of kunnen veranderen dan staan we machteloo*s'. De verantwoordelijkheid ligt bij de ouders. Zij hebben de sleutel in handen.

BIJLAGE IV KORTE BESCHRIJVING DATASETS

Scholieren & Gezinnen is een surveyonderzoek dat vanaf 2006 gemiddeld tweejaarlijks wordt uitgevoerd op scholen in klassen met kinderen van 10-16 jaar. Dit is een cross-sequentieel onderzoek met tot dusverre 7 meetrondes vanaf 2006 t/m 2016, waarbij in elke meetronde een andere steekproef is bevraagd. De data zijn representatief en de steekproefgroottes per meetronde variëren van N = 545 tot N = 2414. Per meetronde is 15 a 20 % afkomstig van een gezin na scheiding. De data bestaan uit zelfrapportages van kinderen.

KIES voor het kind! is een gerandomiseerd effectonderzoek ('Randomized Controlled Trial' - RCT) onderzoek naar de effectiviteit van KIES, een preventief interventieprogramma voor kinderen na scheiding. Het is een longitudinaal onderzoek waarbij vaders, moeders, kinderen en leerkrachten op 4 meetmomenten vragenlijsten hebben ingevuld. De steekproef bestaat uit een representatieve steekproef van gezinnen na scheiding en er zijn 156 kinderen, 118 moeders, 69 vaders en 133 leerkrachten geïncludeerd bij de eerste meetronde.

Gezinnen & Scheiding is een onderzoek waarbij de vraag centraal stond of contact met beide ouders na scheiding voor het kind altijd te prefereren is. Hierbij werd een vergelijking gemaakt tussen verschillende typen gescheiden gezinnen op 2 meetmomenten, waarbij vaders, moeders en jongeren vragenlijsten invulden. Een deel van de steekproef is geworven via de Raad voor de Kinderbescherming en een deel via de vFAS advocaat/bemiddelaars (1-advocaten procedure), waardoor een onderscheid werd gemaakt tussen conflictrijke en niet-conflictrijke gezinnen na scheiding. Hierbij waren op de 1e meetronde 109 jongeren geïncludeerd, plus 61 vaders en 95 moeders.

Het onderzoek **Werkzaamheid Ouderschapsbemiddeling** wordt momenteel uitgevoerd bij Youké, een grote jeugdzorginstelling in de regio Utrecht. OSB is een methodiek voor ouders die het niet lukt een ouderschapsregeling op te stellen en waarbij dus veelal sprake is van veel conflicten tussen ouders en andere complexe problematiek. In het onderzoek wordt middels vragenlijsten voor de OSB en erna onderzocht of er aanwijzingen zijn voor de werkzaamheid. Er zijn momenteel data van de voormeting van 30 vaders, 36 moeders en 17 kinderen; de nameting is nog gaande.

BIJLAGE V TOPICLIJSTEN INTERVIEWS DESKUNDIGEN, OUDERS EN JONGEREN

Topiclijst interview Deskundigen

Begin/Introductie
- Achtergrond en doel onderzoek
- Anoniem (geen namen noemen van betrokkenen)
- Ondertekenen formulier
- Voorstellen; organisatie/functie

Kenmerken zorg/ondersteuning
- Aard van de organisatie/rol van de hulpverlener
- Type hulpaanbod
- 'aanvliegroutes' (aanleiding waarmee ouders/kinderen binnenkomen etc)
- Vrijwillig of verplicht of beide qua aanbod
- Algemeen/gemiddelde hulpvraag

Afspraken na scheiding
- Hoe gemaakt? Ouderschapsplan?
- Wens ouders en kinderen

Naleving afspraken
- Wie komt niet na? Hoe en in welke mate? (gemiddeld)
- Oorzaken/verklaringen voor niet nakomen van afspraken
- Zijn er (probleem)groepen te onderscheiden? (vgl groepen literatuur?)
- Ouders die andere ouders belemmeren
- Ouders die meer omgang eisen
- Ouders die minder omgang hebben dan afgesproken
- Invloed van
- Nieuwe partners
- Rol/taakverdeling voor ouderschap
- Acceptatie scheiding
- Emoties/Conflicten
- Netwerk
- Gevolgen niet nakomen van afspraken

Actoren

- Wat is de rol van … in het proces (juridische procedures), wanneer afspraken niet zijn nagekomen
- Ouders
- Mediator
- Advocaat
- Rechter
- Raad voor de Kinderbescherming
- OM
- Mening over/ervaring met deze rol, is verbetering mogelijk? Zo ja, hoe?

Hulpverlening
- Hulpverlening gericht op ouders
- Hulpverlening gericht op kinderen
- Wat kan anders? (mogelijke oplossingen; kennis over werkzaamheid daarvan)

Dwangmiddelen
- Verzoeningsinstrumenten
- Privaatrechtelijke instrumenten
- Benoeming bijzonder curator
- Omgangsondertoezichtstelling
- Wijziging hoofdverblijfplaats of wijziging gezag
- Financiële prikkels
- Dwangsom
- Lijfsdwang
- Afgifte met de sterke arm
- Strafrechtelijke instrumenten
- Mening over/ervaring met deze instrumenten; werken zij wel/niet? (oorzaken/bedenkingen)
- Wat kan anders? (mogelijke oplossingen)

Afsluitend
- Wat is er nodig voor het nakomen van afspraken/wat zijn hindernissen?
- Nog andere relevante zaken?
- Literatuursuggesties?
- Uitleg vervolg: opsturen interview
- Contactgegevens voor vragen

Topiclijst interview Ouders

Begin/Introductie

- Achtergrond en doel onderzoek
- Anoniem
- Ondertekenen formulier
- Aanzet tot gesprek (semi-gestructureerd, mogelijke aanvullingen, geschatte/maximale duur)

Situatie voor de scheiding
- Getrouwd/samenwonend/geregistreerd partnerschap
- Relatie ouders, relatie ouder-kind
- Rol/Taakverdeling
- Besluitvorming in het intacte gezin
- Nakomen afspraken ouders (o.a. i.v.m. bovenstaande)

Scheiding
- Waarom? Wie nam initiatief?
- Schuldgevoelens/Acceptatie scheiding/andere emoties zoals boosheid, verdriet, rouw
- Periode voor definitieve scheiding: Hoe lang? Advocaten? Woonsituatie tijdens proces en daarna
- Gemaakte afspraken
- Ouderschapsplan? Waarom wel/niet? Hoe opgesteld? (met/zonder hulp)
- Andere regelingen?
- Beide ermee eens?
- In hoeverre is kind expliciet geraadpleegd
- Waarom deze verdeling en andere afspraken?

Situatie na de scheiding (vlak na scheiding huidige situatie)
- Relatie ouders (vijandelijkheid/vergeving), relatie ouder-kind (is deze veranderd?)
- Omgang, co-ouderschap (samenwerking)
- Functioneren kind(eren)
- Acceptatie scheiding
- Nieuwe partners (stiefkinderen) wel of niet inwonend; attitude nieuwe partner; andere kenmerken/gang van zaken rondom nieuwe partner(s)
- Sociaal netwerk (meningen/hulp)

Nakomen van afspraken contact/omgang na scheiding
- Op welk gebied worden afspraken niet nagekomen?
- Waarom wel/niet nagekomen?
- Belang dat gehecht wordt aan het nakomen van afspraken
- Expliciet: aandeel ex-partner, aandeel ouder zelf, aandeel kind

- Gevolgen niet nakomen van afspraken voor ouder en met name voor kind

Juridische zaken (chronologische bevraging)
- Niet houden aan afspraken, wie/waarom? (m.a.w. wat zijn volgens de ouder de redenen)
- Juridische procedures; uitkomsten, rol rechter, Raad voor de Kinderbescherming, etc.
- Waarom wel/niet tevreden? Wat kan anders? Wensen en aanbevelingen

Hulpverlening
- Waarom/wie nam initiatief?
- Relatieondersteuning voor de scheiding; ervaringen en uitkomsten?
- Ondersteuning opvoeding/ouderlijk functioneren na de scheiding; ervaringen en uitkomsten?
- Op het kind gerichte ondersteuning bv. school, jeugdzorg, interventies; ervaringen en uitkomsten?
- Waarom wel/niet tevreden? Wat kan anders?

Afsluitend
- Concluderend: Wat is er nodig voor het nakomen van afspraken? Wat zijn hindernissen?
- Nog andere relevante zaken?
- Evaluatie gesprek
- Contactgegevens voor vragen
- Uitleg vervolg: opsturen interview
- Eventueel aanreiken mogelijkheden voor ondersteuning

Topiclijst interview Jongeren

Begin/introductie
- Achtergrond en doel onderzoek
- Anoniem
- Ondertekenen formulier
- Aanzet tot gesprek (semi-gestructureerd, mogelijke aanvullingen, geschatte/maximale duur)

Situatie voor de scheiding
- Getrouwd/samenwonend/geregistreerd ouderschap
- Relatie ouders, relatie ouder-kind
- Rol/Taakverdeling
- Besluitvorming in het intacte gezin

- Nakomen afspraken ouders (o.a..i.vm. bovenstaande)

Scheiding
- Door wie verteld? Weet je waarom?
- Hoe stond jij tegenover de scheiding?
- Hoe was de situatie direct na de scheiding?
- Woonsituatie
- (soort) contact, bv. digitaal/face-to-face
- Gemaakte afspraken (voor zover bekend bij kind)
- Ouderschapsplan? Andere regeling?
- Is iedereen het hiermee eens
- In hoeverre is kind expliciet geraadpleegd
- Waarom deze verdeling en andere afspraken?

Situatie na de scheiding (vlak na scheiding huidige situatie)
- Woonsituatie nu (stiefouders/stiefbrussen?)
- Relatie ouders (hoe gaan zij met elkaar om?), relatie ouder-kind (is dit veranderd?)
- Relatie stiefouders/stiefbrussen
- Functioneren kind: hoe gaat het met jou?
- Hoe sta je nu tegenover de scheiding?
- Praat je over scheiding met bv. familieleden/vrienden/docenten?

Nakomen van afspraken contact/omgang na scheiding (voor zover de jongere dit weet)
- Op welk gebied worden afspraken niet nagekomen? En door wie?
- Waarom wel/niet nagekomen?
- Belang dat hieraan gehecht wordt
- Gevolgen van het niet nakomen van afspraken?
- Wat is er volgens jou nodig om je aan de afspraken te houden?
- Juridische zaken (voor zover jongere dit weet)
- Niet houden aan afspraken, wie/waarom? (wat zijn volgens het kind redenen?)
- Juridische procedures: rechter, Raad voor de Kinderbescherming, etc.
- In hoeverre had kind hierin een rol
- Ben jij tevreden over deze procedures? Voelde je je gehoord? Heb je aanbevelingen?

Hulpverlening
- Hulpverlening gehad?
- Welke? Waarom? Wie besloot dit?

- Ervaringen ondersteuning school, jeugdzorg, interventies
- Ben jij tevreden over deze procedures? Voelde je je gehoord?

Afsluitend
- Wil je nog iets kwijt?
- Evaluatie gesprek
- Contactgegevens voor vragen
- Uitleg vervolg: opsturen interview
- Eventueel aanreiken mogelijkheden voor ondersteuning

BIJLAGE VI INTERVIEW MET AUSTRALISCHE DEKSUNDIGE

Interview tussen het onderzoeksteam en het hoofd en mediator van Keeping Contact Programme, family relationship centre (Parramatta, Australië); dit onderdeel behoort bij deel IV inzake de rechtsvergelijking.

Question: In Australia there is since 2006 a compulsory non-adversarial pre-action Family Dispute Resolution (FDR) procedure. Could you please tell, how does it operate in practice?

Answer Head: Although since 2006 pre-action FDR procedure became compulsory for filing any court applications in child-related disputes, there are still ways around that. Lawyers are pretty tricky about helping their clients get to court without ticking that box. But most clients who are currently getting to court are self-represented, so coming to mediation is a box that a lot of them see as they have to tick. It's once we've got them then what we do is turning them from mandated clients and into voluntary clients. We start all of our mediation sessions with an intake process when we inform our clients about the mandatory requirements concerning reporting, safety, screening details, they then meet individually with the mediator to do an assessment. It's within that assessment that we talked about a document, which we call client information and consent form and that includes that we might be assessing their case to require additional services. That consent form which is fairly detailed, informs the client about the role of the mediator and the legal requirements but also states that if at some point the mediator believes that another mediator may be needed or a third person might be needed or a child consort person might be needed, they are already somewhat prepared for that assessment. So, some people have solo mediation, some people have co-mediation, some people will work with therapists in a hybrid model. Sometimes we refer them to more coordinated process, which is where we case-manage from one step to the next and we make no promises but we really work pretty hard trying to resolve the particular problems of each client. We might refer them to counselling first, we might refer them to an education group first, but we keep staying in touching with them and coordinate the process. We always have a central person who's responsible for making sure those clients are attending those appointments and meetings.

Answer mediator: Wat we do is not just a supportive process. It's a bit prescriptive. We say to the client: this is what you need to stay outside of the court

or you are going to end up paying a lot of money for a court procedure you probably won't get the decision you want. We are trying to do a lot of work to engage our clients to try and stay in a non-adversarial process to work it out.

A.H. We do that both subtlety and overtly, so we might say: 'get some legal advice about what might happen if you go to court, how much it would cost, what your best case outcome would be.' We also use external services all the time to provide some of that leverage information when we can't provide without losing our impartiality. Another more subtle way of doing it is working with groups of families where parents can hear each other's stories, like: 'We went to court, it cost me this much money and the procedure has listed for so many years'. And also within mediation we use a lot of research-based information when we do property settlement for clients. We often have a document that is about our process and within that we put some of the commonly known research about how much at the moment the average price of a court case is; what are financial and therapeutic benefits of the mediation. My off the record notes should be that didn't lawyers often play negative role as they are really upset about parenting going to mediation as that means that they lose a lot of business. Sometimes parents want to review their parenting arrangements but are reluctant because they have been through the court process and they did not like it. We might be able to get them to see mediation as a way to review their parenting arrangements again without necessarily opening Pandora's box and becoming brought back into court clients.

A.H. There is a couple of assumptions. Number one is if we are able to get them to resolve the dispute outside of court, the arrangements are much more likely to stick. Because they feel they have had the power, and the say in the arrangements. And also, because we're bringing in therapists at their stuck points. For instance, when there is an unresolved issue undermining a contact arrangement because one of them has had an affair, or there is a safety issue due to the history of violence, worries about the new partner. We are really getting to the bottom of that and addressing these problematic issues, so it doesn't keep bothering them. We try to get these issues addressed and settled before the contact arrangement is violated.

Last year we finished a pilot model, which was twelve months, which was called a POI-model, post-orders intervention. In this pilot was all the clients were referred to mediation by the court, because the court recognised at the point of making orders that there the parent(s) is/are immediately going to breach contact orders. And we know from the clients being referred to us, that they do breach the contact orders just as they walked out the courtroom of the court. In such cases the courts started to refer parents to us part way through or towards the end of their court case. The leverage for us for that was that they were only partway

through their court case and that if they didn't comply, that we would tell the court that they hadn't complied and they hadn't attended. We got them at the door by the court really basically giving them a slap. They had to attend the mediation or face contempt of court. The court was behind them because there were fairly frustrated judges, who thought that they make beautiful orders that they think are appropriate and families just don't want to live these orders out. So, we had that program for twelve months. It went step by step, they came in, they were assessed, they came to individual counselling, their children went to counselling they were reassessed by joint sessions, they would do some joint sessions. And what we found was that a good portion of those clients was able to reach agreements on a number of the issues which we would then report back to the court and say: 'Well they have agreed on all their issues, or they have done one or nine out of ten, and the court would then only make orders based on what was unresolved. And often when you still have that unresolved issue, it can cause a ripple effect but for the most of the clients we found that their rhetoric was that in case of the problems they would come back to us. In the six months after the POI finished a number of those clients have contacted us, preferring to keep and try resolving their despites through mediation and not to go to courts for it.

A.M. This was one of the aims of the program: when you come here, you have to agree to come back here if you have problems.

A.H. Yes. The shame is that the evaluation couldn't capture what happens in the 6, 12 or 24 months after. But I think that we are going to find in the next two years that a good portion of those 60-odd families, maybe close to 130 clients in total, including children, I think a good portion of those families will come to us again before they go back to court. Not just because they have to, but because they had good experience with the person with whom they worked.

Q: Do you know what proportion of the agreements that are reached out of court, would stand? Is there any data?

I think that for ourselves it would be a stab in the dark. I think there is research out there for how many clients ask for a consent orders. They know that those who get consent order or a parenting plan, are less likely to go back court. We also know that clients who have gone through contested hearing have equal or more chances of actually restarting their application within a few months of that. That is why the POI program is so important for trying to circumvent that and to break that cycle. We have a lot of clients that still don't want either a parenting plan or a consent order. While we do recommend a parenting plan at the very least, some of our clients just want legally binding arrangement. We do parenting

plans in mediation, but the parent are aware of that they are not legally enforceable. On the other hand, a lot of our clients are quite happy with not legally binding arrangements. Often, they are the ones who come back every 18 months or so, just to update their arrangements because the kids grow a bit older, change schools, one of the parents wants to relocate, etc. We might get cases where somebody loses his/her job, so they no longer can pay the child support they have agreed to. The clients who come for are satisfied with non-binding arrangements are probably the clients that struggle to self-manage ongoingly, for whatever reason. And so, they are coming back to us. We have probably got quite a few repeat clients. I've been working here close to 13 years. The children of many of my original clients have grown up and I no longer see them. But I would say that in the last 5 or 6 years, there are probably 20 or so families that keep coming back to me. And I know that all of my colleagues would have a similar story about a handful of clients that will just keep coming back every 12 to 18 months. This is the strength of the community-based services. The patens don't have to go back to court, they don't have to pay a lot of money. They can just come to a person they already know and try to renegotiate their arrangements.

Q: Do you have any models or everything is tailor-made? I mean the model for the parental plans.

A.H.Yeah we got a pro-forma, I've developed a few templates over the time. I've got a document that has a 100 or so clauses that they can cut and paste into a document if they are concerned how to word something in a particular way. Over time, they really become very good at doing that themselves. But it's just a way for me, if they got an issue and it's quite complex, like every third Friday they'll do this and every other Friday and every alternating year. It's just about giving them some templates that they can move across and change it. I guess yes, of course I don't let them of and do their own thing and hope for the best. But for the most part we allow clients to be a part of that drafting process, so they can own it. If it's my words then it often doesn't ring as authentic. We try to tailor it to say, this mum and dad would use the words mum and dad rather than mother and father. This way we make sure it actually sounds like an agreement they would reach themselves.

Q: How do you involve children?

A.H. So we have a couple of different ways that we involve children for our mediation services. Our mediators aren't trained and we don't have a model where children participate directly in the mediation process. We use child inclusive practices. You would have heard that term. And all of our work that revolves

around families is child-focused practice. Where it is assessed as suitable and both parties agree and the parents agree and the is child consulted and agrees, we would offer families child-inclusive practice, that involves a child consultant, to who we refer the child. The child consultant would meet with the children and then with the parents to provide a parent feedback session. That's then incorporated and we have an integration session where we look at what has been feedback, some of which is really immediate, that the parents need to do right now, some of it is about long-term support for the kids and some of it is about saying that when you make a decision about time or you make a decision about your son just wants you to know that these are the things he would like you to be aware of, so we don't, we have a very clear model that doesn't ask children what they want, but engages with children about a set of tools and exercises and activities that helps the consultants or counsellors, they are counsellors, we call them consultants, helps them to understand, how is this child going and what is happening for them.

Thank you very much. Maybe the last question. How are the mediators paid? Do they have any legal background?

All of our mediators either come from a legal background or social science or psychology background. They have all done the post-graduate [master] in FDR studies. Family Dispute Resolution professionals is a profession, they have to be accredited and registered by the attorney general's department in order to conduct solo mediation. Before the accreditation they can for a period of time do co-mediation until they get that accreditation up. But they can't sign certificates and do a number of different activities that are, that have to be signed by the other mediator they work alongside with. At the moment we are quite fortunate, all of the recruitment that we have been doing over the last 12 months or so, has shown us that there are quite a number of accredited mediators looking for positions and so they have got some experience under their belt and already have that accreditation. We have our own model, so if they haven't worked for one of the FRC's before, we would do some in-house training around our model, why it differs from the models they have worked with and they have a progressive stage which probably lasts around six months moving from co-mediated observation sessions and mentoring and supervisions to get to the point where they are approved to do solo assessments. Hybrid work we reserve for our mediators who have had at least 18 months to two years of experience working with us. experience.

Q: No formal practitioners? No formal barristers or solicitors?

Yes, we do have a couple. I'm a formal solicitor so I practiced for almost five years in private law and probably 90% of my workload was family law. So that didn't take me that long to work out that this wasn't the way I wanted to work with families and so I moved into somewhere where I could work with both parties. And I think for me, that was the big shift. And I think that that is the really important shift that we do. Unless you can hear from both parties and work with them both, all it is, is a game. And lawyers are motivated from a whole different set of other reasons and not just because they want the best outcomes for their families. So, we've got a couple of other lawyers.

A.H. All right, so one of the things you wanted me to tell you about is the therapeutic side of our program. So over and above what we do in mediation and all those changes to family law that said you have to go to mandatory mediation, somewhat more than 15 years ago there were a whole lot of services that were in the court: court counselling, court support, court groups and they went and defunded all of those and moved them into the community. And it caused big backlash and one of the things they did is they said why don't you, Unifam, or Uniting at the time, try setting up some programmes and whatever. And here is a little bit of money so they are going to give us 250.000 dollars to try something. And they tried it in three sites across Australia. One is in Western Australia, and one was in Tasmania and one was here. And it's now becoming what we call the 'keeping contact program', that's our version of it. In Western Australia it was called something else, 'parents after separation'. Every agency, there were three different agencies, did their own thing. We set up this 'keeping contact' which is an involuntary court ordered program for people who were contravening orders, so constantly bouncing back through the courts. Some of them have been going back to court for 8-10 years. And they will just keep coming back and they have very bad relationships and are doing very dangerous things like setting fires to each other's houses. And when we first met with the court officials, they said, what are you going to do? Are you God? Can you just change these clients? They were all very antagonistic to what we were trying to do. And we didn't know anything, right. We were like, let's give this a go and help families. We have learned a lot in the first three years. We were evaluated over the three-year period. And where was an 88% success rate for clients attending our programmes. When the parent first came to us they are contravening orders, repeating litigating and are being horrific and violent to each other. When you take part in a community-based mediation programme, and no longer in the litigation mood, where somebody sat and listened and tried to understand and unpack the distress underlying the relationships, what they found was a huge success rate of them settling doing, stop going back to court. Not ever becoming friends, so it wasn't

like their relationship healed. It was the individual adults, most of the individual adults, were able to settle down and move through the separation. They went through the separation, and they went on in enduring conflict which just went on and on, trenched and awful. Because they were stuck and what they did when they came into the community is they got unstuck, stop litigating and got some kind of workable arrangements.

Q: Where or why you think the success is so high? If there are mental issues, are they treatable? Or personality issues?

A.H. Depression, anxiety, but usually not more serious than that, we are not talking of schizophrenia or alike. We are not dealing with psychopathology. We don't do therapy with people that have psychopathology because you can't do therapy, it unpacks the mental illness. We do work with clients with depression or anxiety or homicidally radiation (some separated parents want to kill each other), suicidally radiation, some of our clients are quite suicidal and depressed still, after the separation. And we do mental health work with them, around getting them safe, getting them to psychiatrists, supportive work around the depression and individual therapy, to support them in getting through all what has all happed, what has felt so out of control. Our clients are getting that therapeutic support and perhaps doctors or ancillaries support as well. And also doing very dangerous things o they are getting someone help them work out what is happening with their ex-partner.

Q: Do you have any problems with higher educated people who would resist getting into your hands and letting them to be handled? And they would be kind of arrogant and just say: 'I don't have any problems, it's her/him', or: 'your mediation is rubbish, I don't want it'?

They all say that. It's always the other person's fault. It's always nothing to do with them. As soon as he starts saying something like that she is hysterical and mad, we know he is probably being violent because he is charming and he is trying to put her down in the face of us. Especially in our city office, these are highly educated lawyers, barristers, all sorts of people. What's interesting is, they are just as distressed and sad and despairing at the loss of the separation, the fact that she left him or he left her. They actually have the same emotional construct as any other person, regardless of how bright they are. And separation has been a huge affront to them. But especially some of those highly-educated people won't come, or they will go to a private therapist, which is partly the problem. They go to a private therapist, their own therapist, and then she will go to her own therapist, and then those two therapists never hear the whole story. And these therapists

don't see the children and they don't see the system. And, yes, we always have some pretty intellectual people who try and challenge your qualifications. 'How can you be telling me what to do?' We simply reply that we're trained, we're specialists in family law, we're authorized as family counsellors under the Family Law Act.

Q. When the conflict between separated partners is most likely to escalate? What are the risky moments?

A.H. 100% of the time the conflict escalates when one of them repartners. One of them is hoping for them to get back together, it's all amicable, they are working together, and then 18 months later or two years later, usually sometime around then, one of them repartners. And the one that was hoping for the reconciliation, sees her/his hopes getting dashed. Then they are set into this pain, and think: 'this person has betrayed me'. And they become very angry at the partner and suddenly they don't want the contact orders in the same way and everything becomes very difficult, particularly if the new partner also going to have a new child and so it's like my child is going to lose out because you are not going to pay as much child support or their other partner, who has found a new partner, is going to move away.

Q. Do you have any indications on the time passed after divorce? How often, how close to divorce, escalation happens?

A.H. 18 months to two years after the divorce.